CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Almira 2
Shelf 2
2

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४२५१

अश्वमेधकोघोडाहो
सत्यंसत्यंनसंशय

सोमनाथ

जगन्नाथविट्ठलदास

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

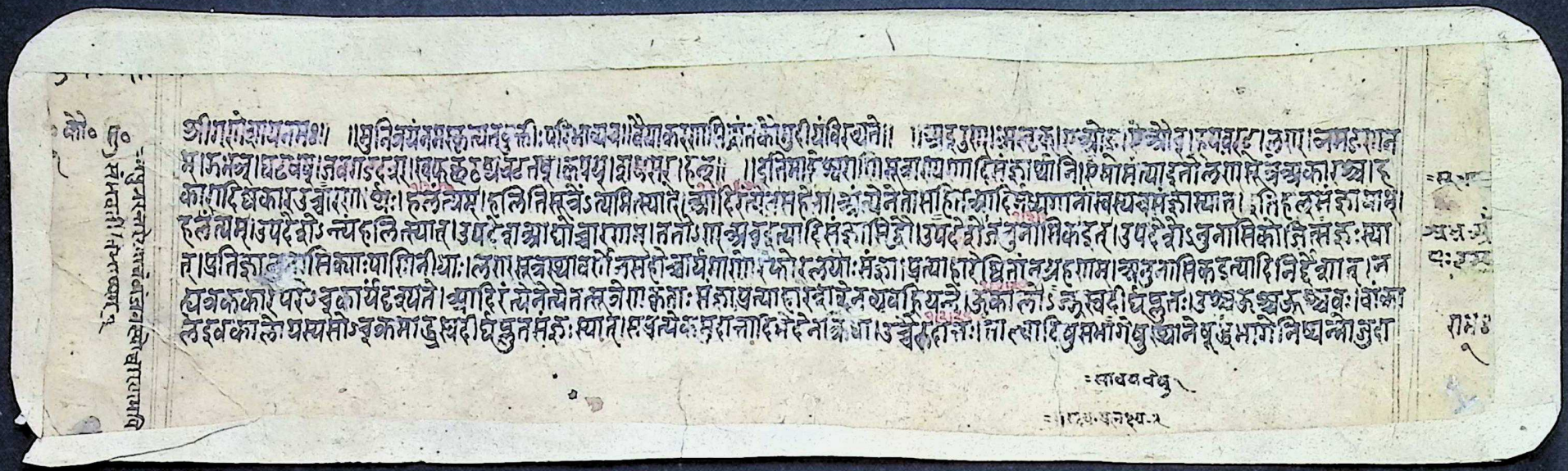

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

७।२।३० ७।२।३१ ७।२।३२

तसंज्ञः स्यात्। अयोनीदेरनुदात्तः। एष्टम्। अर्वाङ्। तमाहारः स्वरितः। उदात्तानुदात्तदेवर्षयोर्यमौ यमा। द्वियेतेऽस्मिन्नो वृत्तस्वरितसंज्ञः स्यात्। तस्मात्स्वरितउदात्तसंज्ञ एव
मा। हुत्वा। अग्रहणमतन्त्रम्। स्वरितस्यादितो द्वे मुदात्ते वोऽयमा। उत्तरार्द्धे तु परिवोऽनुदात्तमा। तस्य भेदानां स्वरितपरत्वे अवर्णाद्यलमा। अन्यत्र तु दात्त ऋतिः। ज्ञातिः। ज्ञाप्येषु तिङ्ग
कवोऽयाः। रथानां नयराः। शातवक्रयोऽयः। इत्यादिषु नुदात्तः। अग्निमीळे इत्यादावनुदात्त ऋतिः। सनवविधोऽपि प्रत्येकमनुनासिकानुनासिकत्वाभ्यां द्विधा। तु
७।१।१८ ७।१।१९ ७।१।२०
खनासिकोऽच्चरोऽनुनासिकः। मुखसहितनासिकयोच्चार्यमाणोऽचोऽनुनासिकसंज्ञः स्यात्। तादेत्यमा। अइउऋऌ षां वर्णानां प्रत्येकमष्टादशभेदाः। लृवर्णा
स्य द्वादशा। तस्य दीर्घाभावात्। एषामपि द्वादशानां कुखाभावात्। तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम्। तालवादिस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नश्चेत्येतद्द्वयं यस्य येन तुल्यं तन्मिथः
सवर्णं स्यात्। अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः। इवर्णस्य तालु। ऋवर्णस्य मूर्द्धा। लृवर्णस्य दन्ताः। उपध्मानीयस्य ओष्ठौ। ञमङणनानां नासिका च। एदैतोः कं
ठतालु। ओदौतोः कण्ठोष्ठम्। वकारस्य दन्तोष्ठम्। जिह्वामूलं जिह्वामूलीयस्य। नासिकाऽनुस्वारस्य॥ इति स्थानानि॥ यत्नो द्विधा। आभ्यन्तरो बाह्यश्च। आद्यश्चतुर्द्धा।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

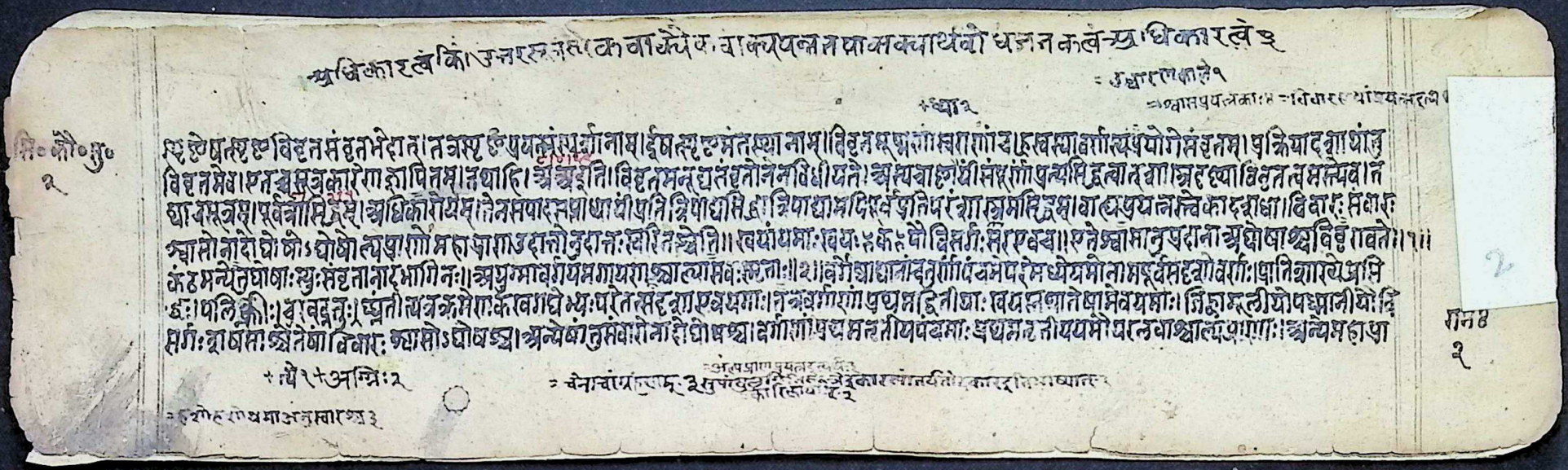

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अन्यथा करवर्णयोर्निर्णयपरस्परसवर्णनस्यादिति भावः

=तस्य पक्षस्य रणे लेखने वेधो ऽपरः

णादित्यर्थः। वाह्यप्रयत्नाश्च यद्यपि सवर्णसंज्ञायामनुपयुक्तास्तथाप्यांतरतमपरीक्षायामुपयोक्ष्यंत इति बोध्यम। काद्यो भावभागाः स्पर्शाः। यरलवा अंतस्थाः। शष
सहा ऊष्माणः। अं अः खाः। ५क ५प इति कपाभ्यां प्राग्ङ्विसर्गसदृशौ जिह्वामूलीयोपध्मानीयौ। अं अः इत्यवः परावनुस्वारविसर्गौ॥ इति स्थानप्रयत्नविवेकः॥
अलवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यमवाच्यम। अकारहकारयोरिकारशकारयोरुकारषकारयोर्लकारसकारयोश्च सावर्ण्यप्राप्तेः। नोऽ ऌ लौ। आकारसहितोऽ ऋ आ
ऋ सवर्णहलवेत्येतौ मिथः सवर्णौ नस्तः। तेन दधीत्यस्य हरतित्रीत्यत्र लृषद्भ्यां इत्यत्र पूर्वरूपादिकं न। अन्यथा दधीधरीनामपि ग्रहणक
ग्रामत्रवलादयस्त्वस्यातानथाहि। अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः। प्रतीयते विधीयते इति प्रत्ययः। अविधीयमानोऽपि उदित्सवर्णस्य संज्ञास्यात। कुटुंबुपुरुषेत्युदितः।
अत्रागपरे गाकारे गात्तदेव मइत्यच्छब्दस्य नामसंज्ञातः एकारोकारौ। अकारात्त्रिधातः एवं लकारापि स्यो द्वादशानां संज्ञा इदेतोरोतोश्च मिथः साव
र्ण्यमपि ऐऔ जिति सूत्रारंभसामर्थ्यात। तेनैव श्च वविधिते संज्ञाः सुरिति नापादनीयमानाज्ञलाविति निषेधो यद्यपाक्षरसमाम्नायिकानामेव तथापि हकारस्य

=नाऽज्ञलाविति सूत्रभावे ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

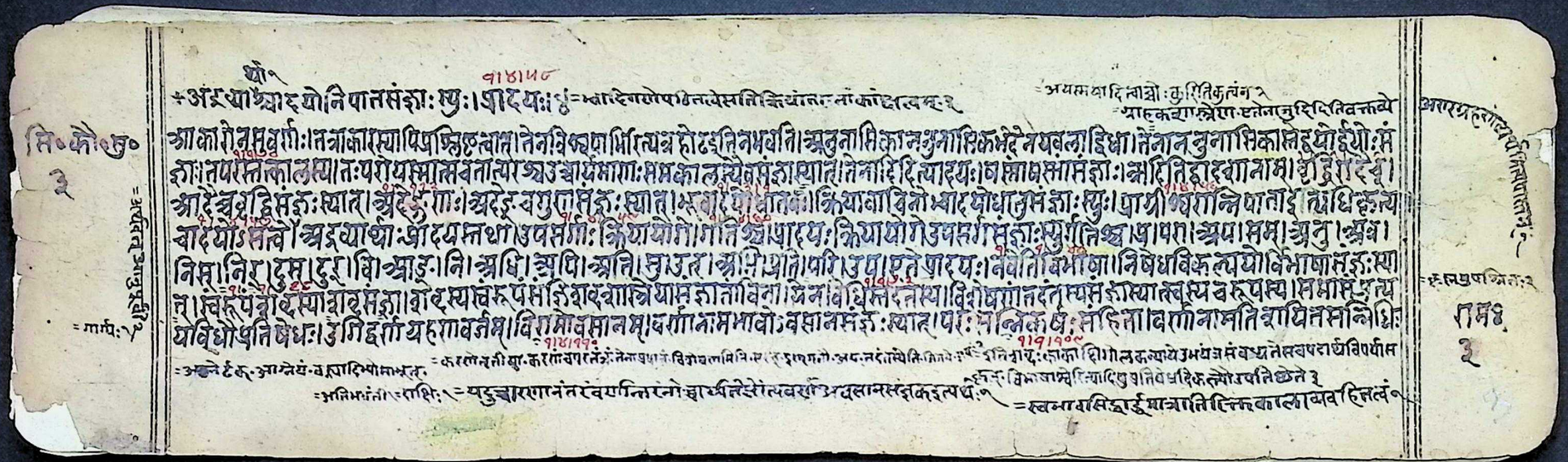

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=संहिविधौ षत्वयत्वग्रहणं तदंतग्रहणं नास्ति ।

=समुदायस्य ४

=निपातनादेव ५

मेनेत्यादौ गुणसुक्रोः कित्वसामर्थ्यं तमूतपूर्वस्य लघूपधगुणाभावेष्यः ॥२६॥

संहिता संज्ञः स्यात् । सुप्तिङंतं पदम् । सुबंतं तिङंतं च पदसंज्ञं स्यात् । हलो नच्चरः संयोगः । अच्भिरव्यवहिता हलः संयोगसंज्ञाः स्युः । ह्रस्वं लघु । संयोगे गुरु । संयोगे परे ह्रस्वं गुरुसंज्ञं स्यात् । दीर्घं च गुरु स्यात् ॥ ॥ इति संज्ञाप्रकरणम् ॥ ॥ इको गुणवृद्धी । गुणवृद्धी विधीयेते तत्रेक इति षष्ठ्यंतं पदमुपतिष्ठते । अ च ॥ ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदैर्यत्र विधीयते तत्र च इति षष्ठ्यंतं पदमुपतिष्ठते । आद्यंतौ टकितौ । टित्कितोर्यस्य क्रमादाद्यंतावयवौ स्तः । मिदचोंत्यात्परः । अच इति निर्द्धारणे षष्ठी । अचां मध्ये योंत्यस्तस्मात्परस्तस्यैवांतावयवो मित्स्यात् । षष्ठी स्थानेयोगा । अनिर्द्धारितसंबंधविशेषा षष्ठी स्थानेयोगा बोध्या । स्थानेवप्रसंगः । स्थाने नोत्तमः प्रसंगस्तिसृत्वात्मआदेशः स्यात् । यत्रानेकविधमंतर्यं तत्र स्थानेत आत्मनेपदं बलीयः । तस्मिन्निति निर्द्दिष्टे पूर्वस्य । सप्तमी निर्द्देशेन विधीयमानं कार्यं वर्णांतरेणाव्यवहितस्य पूर्वस्य बोध्यमानमादिर्युक्तस्य । पंचमी निर्द्देशेन क्रियमाणं कार्यं वर्णांतरेणाव्यवहितस्यपरस्यादेयम् । अलोंत्यस्य । षष्ठी निर्द्दिष्टं त्यस्यादेशः स्यात् । ङिच्च अयमयं त्यस्येव स्यात् । सर्वस्य यस्यापवादः । आदेः परस्य । परस्य यद्विहितं तत्तस्यादेर्बोध्यम् । अलोंत्यस्येत्यस्यापवादः । अनेकालशित्सर्वस्य । षष्ठ्यम् । अलोंत्यस्यापवादः । अ

=स्थानार्थं गुणसुप्तमात्रमर्थं ३ =स्थानकृतमांतर्यं ३ =[illegible] =निपातनादेवेत्यत्र प्रमाणतः आंतर्यं न कारणेनेति भावः ३

=निपातादीनेतेतर्थपरः ३ =रिशिकश्चारणाक्रियः ३ =स्वसम्बंधार्थं विहितो चारिनेसतिउपश्लेष

=इतिनिपातस्यार्थं पर्यालोचनं ३

=स्थानपदार्थनिरूपणसंबंधार्थं बोध्यम् ६

=अचस्त्रिविधस्यार्थं बोध्यम् ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=आदेशविधावुद्देशपदावच्छेदकावच्छिन्ने=नेतत्सादृश्यतत्तत्सिद्धिपौर्वापर्यम्=अन्तरविधिः=अन्तरः परस्यविधिः=अन्तरसंबंधी विधिः=अन्तरपरविधिः४ =आगमशास्त्रस्थानिवद्भावनङ्मुटनर

=स्वरितञ्ञाण्णित्कारलित्वेशिष्टस्यार्थः=

ष्ठाभ्यऔशित्यादशादेः परस्येत्येतदपि परत्वादनेनबाध्यते। स्वरितेनाधिकारः। स्वरितत्वयुक्तं यदस्य स्वरूपमधिकृतं बोध्यमाणं नित्यानित्यागमापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः। अ
पि च बहिरंगमंतरंगे। अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः। निमित्तं विनाशो न्मुखं दृष्टान्तयुक्तं कार्यं न कुर्वन्तीत्यर्थः॥ ॥इतिपरिभाषाप्रकरणम्॥ ॥इकोयणचिइक
स्थानेयणादेशे संहितायां विषये। सुधीउपास्य इति स्थिते। स्थानेन्तरतमयोरिकारस्य यकारः। सुध्य्उपास्य इति स्थिते। अनचि च। अचः परस्य यणो द्वे वा
स्तो नत्वचि। इति धकारस्य द्वित्वम्। स्थानिवदादेशो नल्विधौ। आदेशः स्थानिवत्स्यान्नतु स्थान्यलाश्रयविधौ। अनेनेह यकारस्य स्थानिवद्भावेन वृत्तमा
श्रित्यानचि वेति द्वित्वनिषेधो नाशङ्क्यः। कोनल्विधावेति तन्निषेधात्। अचः परस्मिन्पूर्वविधौ। अलिष्ठ्यर्थमिदम्। पूर्वनिमित्तो जादेशः स्थानिवत्स्यात् स्थानि
भूतादचः पूर्वत्वेन दृष्टस्य विधौ कर्तव्ये। इत्यणः स्थानिवद्भावे प्राप्ते। नपदान्तद्विर्वचनवरयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु। परस्य यरमावुयवो द्विर्वचना
दौ कर्तव्ये पूर्वनिमित्तो जादेशो न स्थानिवत्। इति स्थानिवद्भावनिषेधः। फलं जश्चर्विधौ। स्पष्टम्। इति धकारस्य दकारः। अदर्शनं लोपः। प्रश्लिष्टस्यादर्शनं लोपसंज्ञं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=पुत्रशब्दात्पुत्रादिनीशब्दे परोपि नदित्वमित्यर्थः ३

दंत

ङस्यात्। संयोगांतस्य लोपः। संयोगांतयत्यंतस्य लोपः स्यात्। इति यलोपे प्राप्ते। यणः प्रतिषेधो वाच्यः। यणो भयो द्वे वाच्ये। भय इति पंचमी। यण इति षष्ठी। तिपक्षे यकारस्यापि द्वित्वं।
तादिहध्वकारयकारयोर्द्वित्वविकल्पाच्चत्वारि रूपाणि। एकध्वमेकयम। द्विध्वद्वियम। द्विध्वमेकयम। एकध्वद्वियम। सुद्युपास्यः। मद्धरिः। धात्रंशः। लाकृतिः। नादिन्यौ।
त्रीपुत्रस्य। पुत्रशब्दस्य नद्वेप्ते आदिनिशब्दे परे आक्रोशे गम्ये। पुत्रादिनीत्वमपि पापे। आक्रोशे किमात्मत्वं कथने। द्विवचनं भवत्येवेति त्यत्वे। पुत्रपुत्रादिनीत्वमपि
पापे। वाहतजग्ध्योः। पुत्रहती। पुत्रहती। पुत्रजग्धी। पुत्रजग्धी। त्रिप्रभृतिषु शाकपार्थिवस्य। आदिषु वर्णेषु संयुक्तेषु वा द्वित्वमा। इंद्रः। इन्द्रः। राष्ट्रं। राष्ट्रम्। भवेत्रशाकपार्थिवस्य। द्वि
त्वेन। अर्कः। ब्रह्मादी घोषवायोगाम। द्वित्वेन। दात्रमा। पात्रमा। अवीरहाभ्यां हे। अवः परा भ्यां रफहकाराभ्यां परस्य यरो द्वे वास्तः। हर्यनुभवेन न्यस्ति। हलो यमां यमि लोपः। ह
लः परस्य यमो लोपः स्याद्वा यमि। इति लोपपक्षे द्वित्वाभावपक्षे चैकयं रूपं तुल्यम। लोपारंभफलं तु आदित्यो देवता स्यादित्यं हविः। यमां यमीति यथा संख्यविज्ञानान्ने
हाभाहाभ्यम। एवोयवायावः। एचः क्रमात् अय् अव् आय् आव् एतेषु रावेतस्य लोपः। तस्य तो लोपः स्यात्। इति यवयोर्लोपो न। उच्चारणामामर्थ्यात्। एवं वेदित्यहा

=पुत्रवत्कूलेनकारस्य लोपो न

पुत्रादिनीसार्थिणीय

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=यस्मिन्निति निमित्तसप्तम्यन्ते विशेषणी। स्तेषां विधिर्विधीयते स तत्रादौ कर्तव्यः १

=आदिप्रत्ययनिमित्तस्येव ४ =अनुपूर्वो विनंतुसंतनेषकवेगोलशेहपं ४

पीहनभवति। हस्ये। विघ्नवो नायकः। पावकः। बांतोपि प्रत्ययो यकारादौ प्रत्यये परे ओदौतोरवाओस्तः। गोर्विकारो गव्यम्। गोपयसोर्यतः। नावातार्यं नाव्यम्। नौवयोधर्मेत्यादिना यतः। गोयतौ छंदसि सुपसंख्यानम्। अध्वपरिमाणो वाग्यतिः। कृतियतीत्यादिना यतिप्रत्ययो निपातितः। वांतइत्यत्र वकारात् तगोर्यतावित्यत्र ककारात् द्वावूर्वभागे लोपो व्योरिति लोपे नवकारः प्राप्नुयात् तेन अयमागमवकारात् देशः स्यात् नावकारो न लुप्यत इति यावत्। धातोस्तन्निमित्तस्यैव। यादेः प्रत्ययेपरे धातोरवश्यं तादेशस्तन्निमित्तस्यैव नान्यस्य। लयम्। अवश्यलाव्यम्। तन्निमित्तस्येति किम्। औपगवः। औयतः। सप्तम्यजयोरिति वा। यां नादेत्रानिपातनार्थं मिदम्। सेतुं शक्नुं सप्तम्यम्। जेतुं शक्यं जय्यम्। शक्यार्थे किम्। सेतुं जेतुं योग्यं सेतुपापुंजेयम्मनः। क्रयमन्तरयोः। तस्मिन्परे कृत्यथा यदन्तदर्थम्। क्रेतारः क्रीणीयुरिति बुद्धौ। आपणे प्रसारितं क्रय्यम्। क्रयमन्यत्। क्रयणा हि मित्यर्थः। लोपः शाकल्यस्य। अवर्णपूर्वयोपदांतयोर्यकारवकारयोर्लोपो वा शिपरे। एवं ग्रामिहामिति लोपवाग्रस्यासिद्धत्वान्नस्यासंधेः। हरइह। हरयिह। विघ्नइह। विघ्नविह। श्रियाउद्यतः। श्रियायुद्यतः। गुरा उक्तः। गुरावुक्तः। कोनिसति। कोसइत्यत्रामेरलोप

=गमसंस्कारपक्षे २

पृष्ठं २

रुद्रत्र
भद्रत्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थानिवद्भावेनयणादेशौ प्राप्तौ नपरांतेतिसूत्रेणापरांतविधौतन्निषेधान्नस्तः। एकः पूर्वपरयोरित्यधिकृत्य आद्गुणः। अवर्णादचिपरे पूर्वपरयोरेकोगुणादेशः स्यात्संहितायाम्। उपे
दः। रमेशः। गंगोदकम्। उरोरपरः। ऋइति त्रिंशतः संज्ञेत्युक्तं। स्थानेयोगासर परः सन्नेव्यवर्त्तते। नत्रांतरतम्यात्कृष्णद्विरित्यत्रारतवत्कारइत्यत्रालृ। अवोरहाभ्यामितपसे
द्वित्वम्। ऋरोऋरिसवर्णे। हलःपरस्यऋरोलोपोवास्यात्सवर्णोऋरि। द्वित्वाभावेलोपेसतिएकधम्। असतिलोपेद्वित्वलोपयोर्वाद्विधम्। सतिद्वित्वेलोपेवासतित्रिधम्। कृष्ण
द्विः। यणइतियंवमीमयइतिषष्ठी। तिपसेकुकारस्यापिद्वित्वम्। लस्यत्वनविवेतिद्वित्वमतेनतवल्कारइत्यत्ररूपवत्तुल्यम्। द्वित्वंलस्यैवकस्येवनोभयोरुभयोरपि। तवल्
कारादिषुबुधैर्वोध्यंरूपवत्तुल्यम्॥१॥ वृद्धिरादैच्। आदैचिपरेवृद्धिरेकादेशःस्यात्। गुणापवादः। कृष्णैकत्वम्। गंगोघः। देवैश्वर्यमाकृष्णोत्कंठम्। स्त्र्येधत्यूठ्सु। अवर्णा
देजाद्योरित्येधत्योरूठ्यपरेवृद्धिरेकादेशःस्यात्। पररूपगुणापवादः। उपैति। उपैधते। षष्ठ्यैहः। एजाद्योः किमाउपेतः। माभवान्वेदिधत्। पुरस्तादपवादन्यायेनवृद्धिरेव।
पररूपस्यैवबाधिकानत्वोमाऽऽ। अत्यस्यातेनावेहीतिवृद्धिरसाधुरेव। अक्षाद्वहाणांबुपसंख्यानम्। अक्षौहिणी सेना। स्वादीरेरिणोः। स्वैरम्। स्वैरेतुंशीलमस्येतिस्वैरी। स्वै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ दृश्य + क्रियते ४ +वसनार्ण ३

रिणी। प्रादूहोढोढ्येषैष्येषु। प्रोढः प्रौढः। अर्थवद्ग्रहणे नानर्थकस्य। तेन ऊढ्यग्रहणे क्लान्तमेव गृह्यते। ननु ऊढवत्तनयैकदेशः प्रोढ्या न। प्रोढिः। इष इच्छायां तुदादिः। इष गतौ दिवादिः। इष आभीक्ष्ण्ये क्र्यादिः। एषां घञि एषणं तिवप एषः एष्य इति रूपे। तत्र यद्रूपे प्राप्ते अनेन वृद्धिः। प्रेषः। प्रेष्यः। यक्तई यज्ञे। यश्च ईष गतिहिंसादर्शनेषु। तयोर्दीर्घोपधत्वात् ईषः ईष्यः इति। तत्राकुर्गो प्रेषः। प्रेष्यः। अतेवहतीत्यासमासः। सुखेन अतः सुखार्तः। तृतीयेति किम्। परमर्तः। पवत्सारकंबलदशानामृणे। पाणिनः। वसनार्णम्। कंबलार्णम्। वसनार्णम्। आगस्यापनयनायद्दर्णे तद्दार्णम्। दशार्णो देशः। नदी च दशार्णा। अगं शरीरं दुर्गमभोजलं च। उपसर्गादृति धातौ। अवर्णान्नादुपसर्गाद्दकारादौ धातौ परे वृद्धिरेकादेशः स्यात् उपार्छति। प्रार्छति। अंतोरिवर्णयोर्यमेकादेशः सपूर्वस्यात् तवनपुंसकस्यादिवदिति रेफस्यापदान्ते। विरवसानयोर्विसर्जनीयः। वरि अवसाने च रेफस्य विसर्जनीयः स्यात् यदान्ते। इति विसर्गे प्राप्ते। अंतवद्भावेन पदान्तस्य रेफस्य विसर्गः। उभयचक्षुः। कर्त्तरि विधिदेवतयोरित्यादिनिर्देशात्। उपसर्गे गो वधातौ राक्षसे परे सिद्धे धातावितियोगविभागेन पुनर्वधातौ ग्रहणम्। तेन अत्यकइति पाक्षिकोपि प्रकृतिभावो न भवति॥

+न ३ रामः

वक्तिप्रभृतीनां प्रादयस्तत्प्रत्येव गतुं पूर्वस्तु तेन पुनातः ऋद्धिः पूर्वइत्यादौ वृद्धिर्न ३ सर्ग

=क्षीत्यपोत्स्वस्वकाजुत्तरपदं तु समुदायनिर्णयमीनतुस्थानिनिष्ठ इति पूर्व= +न २ अतीत्यवत्तपरकर्णावि सूत्रेणाप्राप्तेवचनं ३

भक्तितेक

रामः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६।१।९२
वासुप्यापिशलेः। अवर्णान्तादुपसर्गादृकारादौ सुब्धातौ वृद्धिर्वा स्यात्। आपिशलिग्रहणं प्रजार्थम्। प्रार्छीयति। प्रर्छीयति। प्रल्कारीयति। प्रल्कारीयति।
तपरत्वाद्दीर्घे ना उपसर्गकारीयति। उपर्कारीयति। एङि पररूपम्। आदुपसर्गादेङादौ धातौ परे पररूपमेकादेशः स्यात्। प्रेजते। उपोषति। इह वासुपीत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन
व्याख्येयम्। ते नेङादौ सुब्धातौ वा। उपेज्कीयति। उपेज्कीयति। प्रोषीयति। प्रोषीयति। एवं वा नियोगो। नियोगो वधारणम्। केवलमोष्यम्। अनङ्कृत्वा वेवशब्दः। अनि
योगे किमात्वेव। अवान्यादिति। अवां मध्ये यो न्यः स आदिर्यस्य तद्विसंज्ञं स्यात्। वाकंधादिषु पररूपं वाच्यम्। तच्चटे। वाकंधुः। कर्कन्धुः। कुलटा। सीमंतः केशवे
शे। सीमंतो न्यः। मनीषा। हलीषा। लांगलीषा। पतंजलिः। सारंगः पशुपक्षिणोः। सारंगो न्यः। आकृतिगणो यम्। मार्नगडः। ओत्वोष्ठयोः समासे वा। स्थूलोजुः।
स्थूलोजुः। बिंबोष्ठः। बिंबोष्ठः। समासे किमात्वोष्ठः। ओमाङोश्च। ओमि आङि च पररूपमेकादेशः स्यात्। शिवायोन्नमः। शिवाय हि। शिवेहि। अव्यक्तानुकरणात्स्यात
इतो। जनेरनुकरणाद्योच्छब्दः तस्मादितौ परे पररूपमेकादेशः स्यात्। पटत इति। पटति। एकादेशे नाञ्चेडितस्योन्त्यस्य नुम्। आङोडितस्य प्राग्नुक्तस्यात्। अ

ननु शिवआङहिइत्यत्र सवर्णदीर्घे कृते पश्चात्सुलोपे सिद्धमिष्टं तत्किमाङ्ग्रहणेन सत्यं पूर्वधातुं यपसर्गेणयु
ज्यते ततः साधनेनधातुपसर्गयोः कार्यं अंतरंगमिति पूर्वं गुणे कृते वृद्धिः स्यात्तन्मा भूदित्याङ्ग्रहणम् २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८।१।२

न्यस्य नुनकारमात्रस्यवास्यात्। उविवृ हुलं हे भवनइनिवृ हुलवदनात्र हिल्लम्। नस्यपरमाग्रे डिनम्। हि हुक्लस्यपरमाग्रे डिनमंङ्गस्यात्। पटनपटेति। ऋलांजयोते। पदांतेऋ
लांजयाः स्युः। पटनपटदिति। अकः सवर्णेदीर्घः। अकः सवर्णेविपरेदीर्घएकादेशः स्यात्। देव्यारिः। श्रीशः। विष्णुहृदयः। आविकिम्। कुमारीवोते। नाऋलाविति सावर्ण्य
निषेधस्तुनदीर्घवाकारयोः। अहरगकशास्त्रस्य सावर्ण्यविधिनिषेधाभ्यांजागनिषानेः। अकः किम्। हरये। अकोकीत्येवमुक्तम्। ऋतिसवर्णे ऋवा। होतृकारः। होतृ
कारः। लृतिसवर्णेलृवा। होलृकारः। पक्षेऋकारः सावर्ण्यात्। होतृकारः। ऋतिऋवालृतिलृवादुभयत्रापिविधेयेवर्णद्वयंद्विमात्रम्। आद्यायमध्येद्वौरेफौत
योरेकामात्राभितोभक्तेरपरा। द्वितीयस्यनुमध्येद्वौलकारौ। त्रोषंप्राग्वत्। इहउभयत्रापिऋत्यकइतिपाक्षिकः प्रकृतिभावोवस्थितः। एङः पदांता दति। पदांतादे
ङोतिपरेपूर्वरूपमेकादेशः स्यात्। हरेव। विष्णोव। सर्वत्रविभाषागोः। लोकेवेदेवेङ्तस्यगोरनिंपकृतिभावः पदांते। गो अग्रम्। गो ग्रम। एङः नस्य किम्। चित्रग्वग्रम्।
पदांते किम्। गोः। अवङ्स्फोटायनस्य। अतीतिनिवृत्तम्। अविपरेपदान्ते एङः नस्य गोरवङ्वास्यात्। गवाग्रम्। पदांते किम्। गवि। व्यवस्थितविभाषयागवाक्षः। इद्वेव।।

८।१।२४

=इन्द्रेचेतिनित्यार्थपरिभाव्यमानं ९

+वा २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गोरवङ्ग्यादिरे।गवेंद्रः॥ ॥अथप्रकृतिभावः॥ ॥प्लुतप्रगृह्याअचिनित्यम्।प्लुताःप्रगृह्याश्चवस्यन्तेतेअचिप्रकृत्याःस्युःएहिकृष्ण३अत्रगोश्चरति।हरीएतौ।नित्यमिति
किम्।हरीएतावित्यादावयमेवप्रकृतिभावोयथास्यात्।इकोसवर्णइतिह्रस्वसंधिश्चितोमाभूत्।इकोसवर्णोशौकर्त्यस्यह्रस्वश्चपदांताइकोऽसवर्णेचिपरेप्रकृत्याःस्युर्हस्व
श्चवा।अत्रह्रस्वविधिसामर्थ्यादेवप्रकृतिभावेसिद्धेतदनुकर्षणार्थश्चकारोनकर्त्तव्यइतिभाष्योस्थितम्।वक्रिअत्रचक्षुत्रापदान्ताइतिकिम्।गोर्यौ।नसमासे।वाक्यस्य
मिति।वाक्यमेवमपर्यायाणामवक्तृयुःऋत्यकः।अतिपरेकःप्रागवत्।ब्रह्मऋषिः।ब्रह्मर्षिः।पदांताइत्येव।आर्द्धत।समासेपयस्यप्रकृतिभावःसप्तऋषीणाम्।वाक्यस्य
टेःप्लुतउदात्तइत्यधिकृत्य।पत्यभिवादेऽशूद्रे।अशूद्रविषयेपत्यभिवादेयद्वाक्यंतस्यटेःप्लुतःस्यात्।अभिवादयेदेवदत्तो३हम्।भोआयुष्मानेधिदेवदत्त३।स्त्रि
यांना।अभिवादयेगार्ग्यहम्।भोआयुष्मतीभवगार्गि।नामगोत्रेवायत्रप्रत्यभिवादवाक्यानिप्रयुज्यन्तेतत्रप्लुतइष्यते।नेह।आयुष्मानेधि।भोराजन्यविशां
वेतिवाच्यम्।आयुष्मानेधिभो३।आयुष्मानेधीडवर्म३न्।आयुष्मानेधीडणालित३।दूराद्धूतेच।दूरात्संबोधनवाक्यटेःप्लुतःस्यात्।सक्तूनिवदेवदत्त३।हेहेप

+स्य१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

योगे हेहयोः। एतयोः प्रयोगे दूराद्धूते यद्वाक्यं तत्र हेहयोरेव प्लुतः स्यात। हे३ राम राम हे३। गुरोरन्तो नंत्यस्याप्येकैकस्य प्रावाम। दूराद्धूते यद्वाक्यं तस्य आदिन्यस्यानंत्यस्यापि गुरोर्वा प्लुतः स्यात। देव३दत्त। देवदत्त३। देवदत्त३। गुरोः किम्। वृक्षकारादकारस्य माभूत। अन्तः किम्। कृष्ण३। एकैकं ग्रहणं पर्यायार्थम्। दूरयावामिति योगो विभज्यते। ते नमर्वप्लुतो विकल्प्यते। अप्लुतवदुपस्थिते। उपस्थितो नार्ष इति शास्त्रान्यो प्लुतोऽप्लुतवद्भवति। अप्लुतकार्यं यणादिकं करोति। सुश्लोक३ इति। सुश्लोक इति। वक्ति। अप्लुत इत्युक्ते प्लुतस्य निषिध्यते। तथा सवर्णग्रहणे अयं प्लुतिभावे प्लुतस्य अवर्णानस्यात। अग्नी३ इति। ईषदूनं प्लुतस्य। ईप्लुतो विपरेऽप्लुतवद्वा। विनुही३ इदम्। विनुही इदम्। विनुही३ इति। विनुही इति। उभयत्र विभाषेयम्। ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम्। ईदूदेदन्तं द्विवचनं प्रगृह्यसंज्ञं स्यात। हरी एतौ। विष्णू इमौ। गंगे अमू। पचेते इमौ। मणी वोक्ष्यति। नु इवार्थे वशब्दो वाशब्दो वावोध्यः। अदसोमात। आमा त्यावी इतौ प्रगृह्यसंज्ञौ स्तः। अमी ईशाः। रामकृष्णावमू आसातेमा किमो अमुकेत्र। आसाति मा द्रहणे एकारोप्यनुवर्तते। द्वौ। अयं प्रगृह्यः। आमे इंद्राबृहस्पती। निपातएकाजनाङ्। एकोऽज्निपात आङ् वर्ज्यः प्रगृह्यः। इविमये। इइंद्रः। उउमेशः। अनादिषु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=आदेयासंसर्गाधिकरणावृत्तिलम्-४

=स्थाने योनयोयमाकारः २

इषर्थक्रियायोगे मर्षादाविविक्तौ वपः इतमातं डि-तं चि ध्यावाकाम्यरणयोरडि-ग्रहिव-स्नातं

क्रोडि-दाकारः प्रगृह्यएव। ओएवं कुमन्यसे। ओएवं किलतत्। डि-नुनप्रगृह्यः। ईषदुद्दलम्। ओद्दलमावौ कामरागयोरडि-त्। अन्यत्रनुडि-तिविवेकः ओत्। ओदंतोनिपातःप्रगृह्यः।

अहोईशानःसंबुद्धौ शौकल्यस्येत्यनार्षे। संबुद्धिनिमित्तकओकारोवाप्रगृह्योऽवैदिकेपरे। विद्लोइति। विद्लविति। अनार्षइतिकिम्। ब्रह्मबंधवित्यत्रवीत्। उञः उ

ञ इतौवाप्रगृह्यमुक्तम्। उइति। विति। ऊँउञइतौदीर्घौनुनासिकःप्रगृह्यश्च ऊँइत्ययमादेशोवास्यात्। ऊँइति। मयउञोवोवा। मयःपरस्योञोवोवास्यादवि। किमुक्तम्। किं

मुक्तम्। वस्यासिद्धत्वान्नानुस्वारः। ईदूतौवसप्तम्यर्थे। सप्तम्यर्थेपर्यवसन्नमीइदंतंप्रगृह्यसंज्ञंस्यात्। सोमोगौरी। अधिश्रितः। मामकीतन्नइति। मुपांमुलुगितिस

प्तम्याःलुक्। अर्थग्रहणंकिम्। वृत्तावर्थांतरोपसंक्रांतेमाभूत्। वाणामश्वावाणश्वः। अणोप्रगृह्यस्यानुनासिकः। अप्रगृह्यस्याणोवसानेनुनासिकोवास्यात्। दधि

दधि। अप्रगृह्यस्यकिम्। अग्नी॥ ॥इत्यसंधिः॥ ॥स्तोः श्चुनाश्चुः। स्तोः सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यांयोगे शकारचवर्गौ स्तः। हरिश्शेते। रामाश्चिनोति। सच्चि

त्। शार्ङ्गिञ्जयः। शात्। शात्परस्योक्तंनाविष्टः। प्रश्नः। ष्टुनाष्टुः। स्तोः ष्टुनायोगे ष्टुः स्यात्। रामष्षष्ठः। रामष्टीकते। पेष्टा। तट्टीका। वक्रिष्टोकसे। नपदान्तोहोनामा। स

=अत्यावृत्तमिति शापकात्तत्रवितकर्त्तव्यमभवति २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नामिति हु न षष्ठीकथा पदांतादवर्गात्परस्यानामस्तोः ष्टुर्न स्यात्। षट्संतः। षट्ते। पदान्ताकिमाई दे। टोः किमामिर्षु ममम। अग्नाम्नवतिनगरीणामिति वाच्यम्। षष्ठ्याम्
षस्मवतिः। षस्म गर्यः। तोः षि नवर्गस्य षकारेन ष्टुत्वमामनषष्ठ्यः। [illegible] वागीशः। विट्पम्। यरो नुनासिके नुनासिको वा। यरः पदांतस्यानुनासिके नुनासिको
वास्यात्। एतन्मुरारिः। एतद्मुरारिः। स्यान्प्रयत्नाख्यामन्तरतमेस्यर्थे वारिनाथौ विभिन्नयरेफेन प्रवर्त्तेते। चतुर्मुखः। प्रत्ययेभाषायां नित्यम्। तन्मात्रम्। चिन्मयम्।
कथं तार्हि मुदोदयांककुद्मन्त इति। यवारिगोदकारस्य निपातनात्। तोर्लि। नवर्गस्य लकारपरेपरसवर्णः। तल्लयः। विद्वाँल्लिखति। नकारस्यानुनासिको लकारो
रः। उदः स्थास्तंभोः पूर्वस्य। उदः परयोः स्थास्तंभोः पूर्वसवर्णः स्यात्। आदेः परस्य। उत्थानम्। उत्थानम्। उत्तंभनम्। उत्तंभनम्। अत्रा घोषस्य महाप्राणस्य
मस्यतादृशा एव थकारः। तस्य झरो झरी तिपाक्षिको लोपः। लोपाभावपक्षे तु थकारस्य झवर्णानुनासिकेति चर्त्वम्। चर्त्वप्रतिथकारस्यासिद्धत्वात्। झयो हो
न्यतरस्याम्। झयः परस्य हस्य वा पूर्वसवर्णः स्यात्। घोषवतो नादवतो महाप्राणस्य संवृतकंठस्य हस्यतादृशो वर्गचतुर्थस्यादेशः। वाग्घरिः। वाग्हरिः। वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+पदान्ताकिं द्विरुक्तम् २

८४।१४

८४।१३ पदांतात्-

श्छोटिकयः परस्य शस्य छो वा स्याद्दृष्टिदस्य चुत्वे नजकारे कृते। रवरिचारवरिफलांवाः स्युः। इति जकारस्य वकारः। तच्छिवः। तद्वृष्टिवः। कृत्वमभीति वाच्यमात छोकेना अ

भीति किम्। वाक्श्रोतति। मोनुस्वारः। मांतस्य पदस्यानुस्वारः स्याद्वलि। अलोंत्यस्य। हरिवंदे। पदस्येति किम्। गम्यते। नश्चापदांतस्य झलि। नस्य मस्य चापदांतस्य

झल्यनुस्वारः स्यात्। यशांसि। आक्रंस्यते। झलि किम्। मन्यते। अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः। स्पष्टम्। अङ्कितः। अञ्चितः। कुण्ठितः। शान्तः। गुम्फितः। कुर्वन्तीत्य

त्रानुस्वारे परसवर्णे तस्य सिद्धत्वादनुस्वारे परसवर्णे तस्य सिद्धत्वान्नानात्वम्। वा पदांतस्य। पदांतस्यानुस्वारस्य ययि परे परसवर्णो वा स्यात्। तङ्कुरोषि। त्वंकरोषि। सं

यन्ता। संयन्ता। संवत्सरः। संवत्सरः। यंलोकम्। यंलोकम्। अत्रानुस्वारस्य पक्षे नुनासिकाय वलाः। मोराजिसमः क्वौ। क्विंवंते राजतौ परे समो मस्य मस्य स्यात्। सम्राट्

हे मपरे वा। मपरे हकारे परे मस्य मस्य स्याद्वा। स्लहूलचलने। किम् स्लहयति। किंस्लहयति। यवलपरे यवलावेति वाच्यम्। यथा सांख्यमनुदेशः समानाम्। सम

संबंधी विधिर्यथा स्यात्। किंयूत्यः। किंह्यः। किंवंहलयति। किंहलयति। किंलहास्यति। किंहास्यति। नपरे नः। नपरे हकारे परे मस्य नः स्याद्वा। किंहुते। किंहु

८४।२७

+मं १

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ते। स्त्रीः कुक्कुटकशरि। ङकारणाकारयोः कुक्कुटकागमो वा स्यात्। कुक्कुटो रसिद्धत्वाज्जश्चं न। चयो द्वितीयाः शरि पौष्कर सादेः। षाड्षष्ठः। षाड्खषष्ठः। षाड्
षष्ठः। सुगागषष्ठः। सुषागट्षष्ठः। सुगागाठषष्ठः। ङः सिधुट् ज्ञात्यरस्य सस्य धुट् स्यात्। षट्संतः। षट्संतः। नश्च। नकारात्परस्य सस्य धुट् स्यात्। सनत्सः।
सनसः। इति कौ नस्य पदान्तस्य शेषरे तुगा। श्चोटी। तिच्छत्वविकल्पः। श्चुत्वश्छत्वे झरो झरी। तिवलोपः। सञ्छ्रुभुः। सञ्छ्रुभुः। श्राञ्जशांभुः। श्राञ्जशांभुः। ञ
छोञ्जवच्छाञ्जवशाञ्जशाविति वतुष्टयम्। रूपाणामिह तुक्छत्वचलोपानां विकल्पनात्। ङमोह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम्। ह्रस्वात्यो योङः सतदंतयत्यदंतमा
त्यस्यायो नित्यं ङमुडागमः स्यात्। पुत्यङ्ङात्मा। सुगासी। शः। सन्नच्युतः। समः सुटि। समोहः स्यात्सुटि। अलोन्त्यस्या। अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा। अत्रहुषकर
णोऽतः पूर्वस्यानुनासिको स्यात्। अनुनासिकात्परोनुस्वारः। अनुकं विहायरोः पूर्वस्मात्परोनुस्वारागमः स्यात्। खरवसानयोर्विसर्जनीयः। विसर्जनीयस्यसः।
खरि विसर्जनीयस्यसः स्यात्। एतदपवादे वा शरि तिपासिके विसर्गे प्राप्ते। संपुंकानां सो वक्तव्यः। संस्कर्त्ता। संस्कर्त्ता। तमो वा लोप मेके इति भाष्यम्। लोपस्यापि ह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अपि शब्दात्कारस्यापि ३

=वर्णोभयोर्द्वेजश्चेति ३

+ प५

+ प२

प्रकरणात्स्थत्वादनुस्वारानुनासिकाभ्यामेकसकारं रूपद्वयम्। द्विसकारं तत्क्रमेव। तत्रानविवेतिसकारद्वित्वपक्षे त्रिसकारमपि रूपद्वयम्। अनुस्वारविसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानीयमानासकारस्योपरिशर्षुवर्णाठस्योपसंख्यातत्वेनानुस्वारस्याय ज्ञात। अनुनासिकवर्णांत्रयाणां शारःखयइतिकद्वित्वेषट्। अनुस्वारवतामनुस्वारस्यापि द्वित्वे द्वादशाप्येषामष्टादशानां तकारद्वित्वेववर्णांतरेणापुनर्द्वित्वे एकतं द्वित्वम्। त्रितमिति वर्णत्रयं वाशात। अणोनुनासिकत्वेप्यत्रात्मपुंसःखयपरे। अम्परेखयिपुमशादस्यरुःस्यात्। व्युत्पत्तिपक्षेअपत्ययस्येतिषत्वपर्युदासात् कःखोःप्रत्ययो। अर्थोत्तिपक्षेतुषत्वपाप्तौ। संपुंकानामितिसः। पुंस्कोकिलः पुंस्कोकिलः। पुंसुत्रः। पुंसुत्रः। अम्परेकिमपुंक्षीरम्। खयिकिमापुंदासः। रयोर्नादेशोनापुंख्यानम्। नम्छ्यपशान। अम्परेछविनांतस्यपदस्यरुःस्यान्नतु पुंस्कोकिलः। पुंसुत्रः। पुंसुत्रः। अम्परेकिमपुंक्षीरम्। खयिकिमापुंदासः। रयोर्नादेशोनापुंख्यानम्। नम्छ्यपशान। अम्परेछविनांतस्यपदस्यरुःस्यान्नतु प्रशान् शारस्याविसर्गः। सत्वम्। श्रुत्वम्। शाङ्क्ष्ण्छिधि। शाङ्क्ष्ण्छिधि। वक्ष्ण्छित्रायस्वा। वक्ष्ण्छित्रायस्वापरस्यकिमाहन्ति। अम्परेकिम। सन्नरुःखड्गमुष्टिः। अपशान् शारस्याविसर्गः। सत्वम्। श्रुत्वम्। शाङ्क्ष्ण्छिधि। शाङ्क्ष्ण्छिधि। वक्ष्ण्छित्रायस्वा। वक्ष्ण्छित्रायस्वापरस्यकिमाहन्ति। अम्परेकिम। सन्नरुःखड्गमुष्टिः। अपशान्किम्। प्रशान्नोति। नृन्पे। हनिनित्यस्यरुःस्याद्वापकारे परे। कःखोःकःखोवा। कवर्गेपवर्गेवपरेविसर्जनीयस्यक्रमाज्जिह्वामूलीयोपध्मानीयौस्तश्चा

=यत्वस्यासिद्धत्वाद्भ्यत्वाभावात्पुमःखयीतिरुत्वंनेत्यर्थः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=परोयः संनिकर्षो वर्णानां श्रुत्येनकालेनाव्यवधानं सा संहिता इति ३

द्विसर्गः। येन नाप्राप्तिन्यायेन द्विसर्जनीयस्य सकृत्प्राप्तस्यापवादोयं नतु शार्परे विसर्जनीयस्य। तेन वासुः स्रोसमित्यादौ विसर्गएव। नृँः पाहि। नृँः पाहि
नृँः पाहि। नृँः पाहि। नृन्पाहि। कांनोमेडितो। कान्नकारस्य रुः स्यादामेडिते। संपुंकानामिति सः। यद्वा। कंकादिषु। लक्षिताउत्तरस्य विसर्गस्य षः स्याद
न्यस्य तु सः। कःपयोरपवाद इति सः। कांस्कान्। कांस्कान्। कस्कः। कोतस्कुतः। सर्पिष्कुण्डिका। धनुष्कपालमा। आकृतिगणोयम। संहितेयामित्यधिकृत्य।
कंचाहस्वस्य कंपरे तुगागमः स्यात् संहितायाम्। शुन्वस्यासिद्धत्वाज्जस्त्वेनदः। नतश्चर्त्वस्यासिद्धत्वात् सर्वशुन्वेनजः। नस्यचर्त्वेनकः। शुन्वस्यासिद्ध
त्वाच्चोः कुरिति कुत्वेन। स्वच्छाया। द्विवच्छाया। आङः माङो श्च। एतयोश्चेतुक्। पदांताद्वेति विकल्पस्यापवादः। आकारयति। माच्छिदत्। दीर्घात्तेरि
घाश्चेपरे तुगागमः स्यात् दीर्घस्यायं तुक् नतुकस्य। सेनासुराच्छायेति ज्ञापकात्। वेच्छिद्यते। पदांताद्वा। दीर्घात्यदांताच्चेतुक् वास्यात्। लक्ष्मीच्छाया।
लक्ष्मीच्छाया।। ।।इति हल्संधिः।। ।।विसर्जनीयस्यसः। विष्णुस्त्राता। शार्परे विसर्जनीयः। शार्परे खरि विसर्जनीयस्य विसर्जनीयो नत्वन्यत्। कःसरुः।

=तत्रिन्निर्दिष्टस्यपेक्षयात्तस्यादिति परिभाषायाः परत्वेनबलीयस्त्वाच्छस्यतुगागमः पुरा स्रोआहारी घस्यायमिति २

=यदि हि शस्य तुक्स्यात्तर्हि शस्य चर्त्वे सति चरहयं स्यात् संनिपातपरिभाषयावर्ती पुरस्तौ तुक्कारो परिचकार: श्रुयेतदिति भाव: २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घनाघनः क्षोभणः। इत्यथायथं सत्वं जिह्वामूलीयश्चन। वाशरि। शरिपरो विसर्जनीयस्य विसर्जनीयएव वा स्यात्। हरिःशेते। हरिश्शेते। वर्षरःशरि वा विसर्गलोपो वक्तव्यः।
रामस्थाता। हरिस्फुरति। पक्षे विसर्गो सत्वे वत्रैरूप्यम्। कुप्वोः कँ पँ चैव। कँ करोति। कः करोति। कँ खनति। कः खनति। कँ पठति। कः पठति। कँ फलति। कः फ
लति। भोःभगोःअघोःअवर्णात्परो विसर्जनीयस्य सः स्यात् कुप्वोः पयस्पाशम्। यशस्कल्पम्। यशस्कम्। यशस्काम्यति। अनव्ययस्येति वक्तव्यम्। पातःकल्पम्। काम्यरो
रेवेति वा यम्। नेहाशीः काम्यति। इणः षः। इणः परस्य विसर्गस्य षः स्यात् सर्वविषये। सर्पिष्पाशम्। सर्पिष्कल्पम्। सर्पिष्कम्। सर्पिष्काम्यति। नमस्पुरसोर्गत्योः।
गतिसंज्ञयोरनयोर्विसर्गस्य सः स्यात् कुप्वोः परयोः। नमस्करोति। साक्षात्प्रभृतिवात्कृञोयोगे विभाषा गतिसंज्ञातदभावे। नमःकरोति। पुरोव्यय मिति
नित्यं गतिसंज्ञा। पुरस्करोति। अगतित्वान्नेह। पूः पुरो। पुरःप्रभृत्याः। इदुदुपधस्य वा अपत्ययस्य। इकारोकारोपधस्याप्यपत्ययस्य विसर्गस्य षः स्यात् कुप्वोः। नि
ष्पतृहम्। आविष्कृतम्। दुष्कृतम्। अपत्ययस्य किम्। अग्निःकरोति। वायुःकरोति। एकादेशशास्त्रनिमित्तकस्य न षत्वम्। कस्कादिषु भ्रातृष्पुत्रस्य पाठा

= आस्तिकिकं पयोरपायामरिमम्भेदस्य
मेनेतरः कायपीडिकिरेकेरस्कं इत्यचेतोस्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सामर्थ्यादिहि विषय ... काथाभावव्यपेक्षाभेदात्तद्यथार्थ ... नामेकार्थेषु ... नित्यसमासे ... अव्ययस्य ... स्वार्थपर्यवसायी ... नाम ... अव्ययस्य ... अव्ययस्य ... नित्यसमासे ... अव्ययस्य ... अव्ययस्य ... अव्ययस्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनुत्तरपदस्थस्य किम्। परमयशःकामः। अधः शिरसीयदे। एतयोर्विसर्गस्य सादेशः स्यात्यद्वारे परे। अधस्पदम्। शिरस्पदम्। समासइत्येव। अधःपदम्। शिरःपदम्।
अनुत्तरपदस्थस्येत्येव। परमशिरःपदम्। कस्कादिषु च। भास्करः॥ ॥इति विसर्गसंधिः॥ ॥खिजसमोऽङितिसुपत्यये शिवस्य अय्य इति स्थिते। समजुषोरुः। प
दांतस्य सस्य सजुष् शब्दस्य रुः स्यात्। जश्त्वापवादः। अतो रोरप्लुतादप्लुते। अप्लुतादतः परस्य रोरुः स्यादप्लुते। भो भगो इति पाप्राप्तस्य यत्वस्यापवादः। उत्वं
प्रति रुत्वस्यासिद्धत्वं तु न भवति रुत्वमन्यद्य उत्वविधेः सामर्थ्यात्। प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। अकः प्रथमाद्वितीयौ रवि पूर्वसवर्णादीर्घ एकादेशः स्यात्॥
इति प्राप्ते। नादिवि। अवर्णादिवि परे प्रथमयोः पूर्वसवर्णदीर्घो न स्यात्। आङ्गाः। एङः पदांतादति। शिवार्यः। अतइति तपरः किम्। देवा अत्रा। अतीति
तपरः किम्। खिश्रागंता॥ अप्लुतात्तकिम्। एहि सुप्तो त३ अत्रास्ना हि। प्लुतस्यासिद्धत्वादतः परो यम्। अप्लुतादिति विशेषणं तु न तत्सामर्थ्यान्नासिद्धत्वम्।
तपरकरणस्य तु न सामर्थ्यम्। दीर्घनिवृत्त्यर्थत्वात्। अप्लुतेति किम्। तिष्ठ सुपयस्त३ग्निदत्त उ३ रोरन्तोऽन्तस्येति प्लुतत्वम्। हरिश्व। अप्लुतादे

+य४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तः परस्य रोरुः स्याद्रुषि। शिवो वंद्यः। रोरिति उकारानुबंधग्रहणान्नेह। प्रातस्त्रधातर्गच्छ। देवास्त्रदह इति स्थिते। हलि। भोभगो अघो अपूर्वस्य योऽशि। एतत्पूर्वस्य
रोर्यो देशः स्यात् अशि परे। अ संधिः सौत्रः लोपः शाकल्यस्य। देवाइह। देवायिह। अशि किम्। देवाः संति। यद्यपि ह्यत्वस्यासिद्धत्वाद्विसर्गो लभ्यते। तथा
पि विसर्गस्यस्थानिवद्भावेन रुत्वाद्यत्वं स्यात्। नह्ययमलविधिः। रोरिति सूत्रे यरूपाश्रयणात्। भोसभगोसअघोस इति सकारांता निपाताः। तेषां रो
र्यत्वे कृते। द्योलघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य। पदान्तयोर्वकारयकारयोर्लघुप्रयत्नतरो रोरो वयौ वा स्तो शिपरे। यस्योच्चारणे जिह्वाओष्ठाग्रमध्यमूलानां शैथि
ल्यं स लघुप्रयत्नः। ओतो गार्ग्यस्य। ओकारात्परस्य पदान्तस्य लघुप्रयत्नस्य यकारस्य नित्यं लोपः स्यात्। गार्ग्यग्रहणं प्रजार्थम्। भोअच्युत। ल
घुप्रयत्नापेक्षे। भोयच्युत। पदांतस्य किम्। तोयम्। उञि वेदे। अवर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्यवयोर्लोपो उञि। स उ एकाग्निः। पदे किम्। तत्र पुनर्भावेन
स्वसारूपम्। यदि तु पतिपदोक्तं निपातउञि इति यदि व्याख्यातं तदुत्तरार्थं पदग्रहणम्। लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणं नतु लक्षणि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कस्याहलिमर्वेषाम्। भोभगोअघोअपूर्वस्यलघ्वलघ्वाराणाम्यकारस्यनित्यंलोपःस्याद्वलिसर्वेषांमतेना। भोदेवाः। भोलक्ष्मि। भोविद्वन्दं। भगोनमस्ते। अघोया
हि। देवानस्याः। देवायांति। हलिकिमा। देवायि। हरिसुयि। अहोरफादेवस्यान्नतुसुपि। रोरपवादः। अहरहः। अहर्गणः। अमुपिकिम। अहोभ्याम्। अत्राहन्निति
त्वमाहुपरात्रिरथंतरेषुहुत्वंवाच्यम्। अहोरूपम। गतमहोरात्रिरेषा। एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्। अहोरात्रः। अहोरथंतरम। अहरादीनांपत्यादिषुवारेफः।
विसर्गापवादः। अहर्पतिः। गीर्पतिः। धूर्पतिः। विसर्गोपध्मानीयोरोरिरेफस्यरेफेपरेलोपःस्यात्। हलोपेपूर्वस्यदीर्घोणः। टरफोलोपयतितथानासिन्वर्णाअर्थो
हृकाररेफात्मकेपरेपूर्वस्याणोदीर्घःस्यात्। पुनारमते। हरीम्यः। शंभूराजते। अणः किमा। तृटः। वृटः। तृ हृहिंसायाम्। वृहू उद्यमने। पूर्वग्रहणमनुनासिकेपि पू
र्वमात्रस्यदीर्घार्थम्। अजर्घः। लीढः। मनसरथइत्यत्रहुत्वेकृतेहशिवेत्युत्वेरोरि। तिलोपेषाप्ते। द्विपतिषेधेपरंकार्यम्। तुल्यबलविरोधेपरंकार्यंस्यात्। इतिलो
पेषाप्ते। पूर्वत्रासिद्धमितिरोरित्यस्यासिद्धत्वादुत्वमेव। मनोरथः। एतत्तदोःसुलोपोकोरनञ्समासेहलि। अककारयोरेतत्तदोर्यःसुस्तस्यलोपःस्याद्वलिनतु

नञ्यपोर्द्वयोरन्यत्रावकाशयोस्तयोरेकत्रप्राप्तिलुत्पबलविरोधः२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नन्समासे। एषविलुः। सशंभुः। अकोः किमा। एषकोरुद्रः। अनन्समासे किम। असः। ब्रीव। हलि किमा। एषोत्रासो। विलोपे वेत्यादपूरणम। सइत्यस्य सो र्लोपः
स्यादविपादश्चेल्लोपे सत्येव पर्येत। सेमामविद्रिपभ्रति म। इह अकृपादएव मृत्यन इति भाष्यम्। अविशेषाल्लोकपादोपीत्यपरे। सिषेदासरथी रामः। लो
पेवेदिति किम। सइत्यक्षति। सएवमुक्त। सत्येवेत्यवधारणमस्यच्छन्दसि बहुलमिति पूर्वसूत्रात्बहुलग्रहणं नुवृत्त्यालभ्यते। तेनेहन। सोहमाजन्म
शुद्धानाम॥ ॥इतिचादिसंधिः॥ ॥अथवरधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकमाधातुंप्रत्ययंप्रत्ययान्तंसुवर्जयित्वा अर्थवद्रूपंप्रातिपदिकसंज्ञंस्यात्। कृत्त
द्धितसमासाश्च। कृत्तद्धितांतो समासाश्चप्रातिपदिकसंज्ञाःस्युः। पूर्वसूत्रेणासिद्धेसमासग्रहणंनियमार्थमायत्रसंघातेपूर्वोभागः पदंतस्यवेद्भवति त
र्हिसमासस्येवेति। तेनवाक्यस्यनपदत्वम्। आपंचमसमाप्तेरधिकारोयम्। परश्च। अयमपितथा। आप्रातिपदिकाद्यावदनादावंतात्प्रातिपदिकाच्चेत्यापं
चमसमाप्तेरधिकारः। प्रातिपदिकग्रहणं। लिंगविशिष्टस्यापिग्रहणमित्येवमिद्धेद्याप्रग्रहणंद्यावंतात्तद्धितो यथास्यात्। द्यावृभ्यांप्राद्याभ्यइत्येवमर्थम्। खोज

=लिंगं तो यकप्रत्ययस्यापिग्रहणम्।

=स्वस्वकृत्यनंतरार्थप्रत्याथकत्वं-२

स्वस्ति।

=उपसर्गाणांनइत्यत्रज्ञातव्यम्-२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समोट्छ्लाभ्यांभिसडेभ्यांभ्यसडसिभ्यांभ्यसडसोसामङ्योसुङ्। ङ्यंतादावंतात्यातिपदिकाच्चपरे स्वादयः प्रत्ययाः स्युः। सुङसोरुकारोकारौजश्शटङपाश्चे
तः। विभक्तिश्च। सुप्तिङौ विभक्तिसंज्ञौ स्तः। तत्र सुओजसित्यादीनां सप्तानां त्रिकाणां प्रथमाद्यः सप्तम्यंताः पदांसंज्ञास्ताभिरिहापि व्यवहारः। सुपः। सुप
स्त्रीणि त्रीणि वचनान्येकशः एकवचनद्विवचनबहुवचनसंज्ञानि स्युः। द्विकृत्वो द्विवचनैकवचने। द्वित्वैकत्वयोरेतेस्तः। बहुषु बहुवचनम्। बहुत्वे एतत्
स्यात्। रुत्वविसर्गौ। रामः। सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ। एकविभक्तौ यानि सरूपाण्यवदृष्टानि तेषामेक एव शिष्यते। प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। नादिचि।
वृद्धिरेचि। रामौ। चुटू। प्रत्ययाद्यौ चुटू स्तः। इति प्रत्ययस्य संज्ञा। नेविभक्तौ तुस्माः। विभक्तिस्थास्तवर्गसकारमकारा न स्युः। इति सकारस्य नेत्व
म्। श्चुतोर्ग्रुणे। अपदान्तादनो गुणो परतः परे रूपमेकादेशः स्यात्। इति प्राप्ते। परत्वात्पूर्वसवर्णदीर्घः। अतो गुण इति हि पुरस्तादपवादा अनंतरान्विधी
म्। श्चुतोर्ग्रुणे। अपदान्तादनो गुणो परतः परे रूपमेकादेशः स्यात्। इति प्राप्ते। परत्वात्पूर्वसवर्णदीर्घः। अतो गुण इति हि पुरस्तादपवादा अनंतरान्विधी
न्बाधन्ते नोत्तरानिति न्यायेनाकः सवर्णे दीर्घ इत्यस्यैवापवादोयं नतु प्रथमयोरित्यस्यापि। रामाः। एकवचनं संबुद्धिः। संबोधने प्रथमाया एकवचनं संबुद्धि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संज्ञं स्यात्। एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः। एङन्ताद्धस्वांताच्चांगाद्धल्परे संबुद्धेश्चेत्। संबुद्धाविति प्रत्यांगस्येङ्ह्रस्वाभ्यां विशेषणान्नेह। हे कतरत्कुलेति। हे राम। हे रामौ। हे रामाः। एङ्ग्रहणं किम्। हे हरे। हे विष्णो। अत्र हिपात्वान्नित्यत्वाच्च संबुद्धिगुणो कृते ह्रस्वात्परत्वं नास्ति। अग्निपूर्वः। अकोऽप्यविपरतः पूर्वरूपमेकादेशः स्यात्। रामम्। रामौ। लशक्वतद्धिते। तद्धितवर्जप्रत्ययाद्यालशकवर्गादितः स्युः। इति शासः शास्यत्सङ्ज्ञा। तस्माच्छसो नः पुंसि। पूर्वसवर्णदीर्घत्वयोः शासः सकारस्तस्य नः स्यात्पुंसि। अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवाये पि। अट्कवर्गपवर्गाङ्नुम्भ्यस्तैर्व्यवाये पि यथासंभवमिलितैश्च व्यवधाने पि षाभ्यां परस्य नस्य णः स्यात्समानपदे। परव्यवाये पीति निषेधं बाधित्वा ङ्ग्रहणमनुस्वारोपलक्षणार्थम्। तच्चाकृतेनुस्वारेण। अयोगवाहानामट्सु पदेशास्योक्तत्वात्। इति णत्वे प्राप्ते पदांतस्य। पदांतस्य नस्य णत्वं न स्यात्। रामान्। यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादिप्रत्ययेंगम्। यः प्रत्ययो यस्मात्क्रियते तदादिप्रत्ययः। रूपं तस्मिन्प्रत्यये परे अंगसंज्ञं स्यात्। भवामि भविष्यामीत्यादौ विकरणविशिष्टस्यांगसंज्ञार्थं तदा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिग्रहणम्। विधिरिति किम्। स्त्रीद्यती। प्रत्यये किम्। प्रत्ययविशिष्टस्य यतो यो धिकस्य वा माभूत्। अंगस्येत्यधिकृत्य टाङसिङसामिनात्स्याः। अरंतादादी
नांक्रमादिनादय आदेशाः स्युः। राणत्वम्। रामेण। सुपि च। यञादौ सुपि परे अतो गस्य दीर्घः स्यात्। रामाभ्याम्। अतो भिसऐस्। अकारांतादंगाद्भिसऐस्
स्यात्। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः। रामैः। ङेर्यः। अतो गात्परस्य ङेर्यादेशः स्यात्। रामाय। इह स्थानिवद्भावेन यादेशस्य सुप्त्वात्सुपि च। तिदीर्घः
सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्य तिपरिभाषातुनेह प्रवर्त्तते। कल्प्यक्रमणा इत्यादिनिर्देशेन तस्यानित्यत्वज्ञापनात्। रामाभ्यां
बहुवचने झल्येत्। झलादौ बहुवचने सुपि परे अतो गस्य एकारः स्यात्। रामेभ्यः। बहुवचने किम्। रामः। रामस्य। झलि किम्। रामाणाम्। सुपि किम्
। पचन्तम्। जघ्नम्। वा वसाने। अवसाने झलां चरो वा स्युः। रामात्। रामाद्। द्वित्वे रूपवत्तुल्यम्। रामाभ्याम्। रामेभ्यः। रामस्य। मस्य द्वित्वपक्षे
खरि चेति चर्त्वेणात्रतस्यात्मस्य वनत्वकारः। अल्पप्राणतया प्रयत्नभेदात्। अतएव सः सीति नादेशआरभ्यते। ओसि च। ओसि परे अतो

= वाधिक्ते तिशेषः २

= संश्लेषः ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गस्यएकारःस्यात्। रामयोः। ह्रस्वेनद्यापोनुट्। ह्रस्वांतान्नद्यंतादावंताच्चांगात्परस्यामोनुडागमःस्यात्। नामि। नामिपरेअजंतांगस्यदीर्घःस्यात्। रामाणाम्। सुपिचेतिदीर्घोयद्यपिपरस्तथापीहनेषवर्त्तते। सन्निपातपरिभाषाविरोधात्। नामीत्यनेनत्वारंभसामर्थ्यात्परिभाषाबाध्यते। रामे। रामयोः। सुपिएत्वेकृते। अपदांतस्यमूर्द्धन्यः। आपादपरिसमाप्तेराधिकारोयम्। इणकोरित्यधिकृत्य। आदेशप्रत्ययोः। सहेः साडः सइतिसूः। विवृताऽघोषस्य। रामस्य। आदेशप्रत्ययोः किम्। सुपीः। सुपिसो। अपदांतस्यकिम्। हरिस्तत्र। एवंकृष्णमुकुंदादयः। सर्वादीनिसर्वनामानि। सर्वादीनिवाक्यानिसर्वनामसंज्ञानिस्युः। तदंतस्यापीयंसंज्ञा। इद्वेचेतिज्ञापकात्तेनपरमसर्वत्रेतिन्नल। सर्वस्मै। सर्वस्मात्। सर्वस्मिन्। जसःशी। अदंतात्सर्वनाम्नोजसःशीस्यात्। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः। नचार्वणस्तृइत्यादिविनानुबंधकृ परमभवकानित्यकत्वसिद्धेति। जसःशी। अदंतात्सर्वनाम्नोजसःशीस्यात्। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः। नचार्वणस्तृइत्यादिविनानुबंधकृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तमनेकाक्षत्वमिति वाच्यम्। सर्वादेशात्यागित्संज्ञायाएवाभावात्। सर्वे। सर्वनाम्नः स्मै। अतः सर्वस्मोऽङ्ग्येतस्यस्मैस्यात्। सर्वस्मै। ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ। अतः सर्वनाम्नएतयोरेतौस्तः। सर्वस्मात्। आमि सर्वनाम्नः सुट्। अवर्णान्तात्परस्य सर्वनाम्नो विहितस्यामः सुडागमः स्यात्। एत्वषत्वे। सर्वेषाम्। सर्वस्मिन्। त्रोषरामवत्। एवं विश्वादयोप्यदंताः। सर्वादयश्चैपंचत्रिंशत्। सर्व। विश्व। उभ। उभय। इतर। इतम। अन्य। अन्यतर। इतर। त्वत्। त्वा। नेम। सम। सिम। पूर्व। परावर। दक्षिण। उत्तर। अपर। अधर। अधराणि। व्यवस्थायां मसंज्ञायाम्। स्वमज्ञातिधनाख्यायाम्। अंतरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः। त्यद्। तद्। यद्। एतद्। इदम्। अदस्। एक। द्वि। युष्मद्। अस्मद्। भवतु। किमिति। उभशब्दो द्वित्वविशिष्टस्यवाचकः। अतएव नित्यं द्विवचनांतः। तस्येहपाठस्तद्भक्तावित्यकजर्थः। नचकप्रत्ययेनेष्टसिद्धिः। द्विवचनपरत्वाभावेनोभयतः उभयत्रेत्यादौ विवायद्युपसंगात्। तदुक्तम्। उभयोन्यत्रेति। अन्यत्रेति द्विवचनपरत्वाभावे। उभयशब्दस्य द्विवचनं नास्तीति केयटाद्यः। अस्तीति हरदत्तः। तस्माज्जस्यः यजादेशस्य स्थानिवद्भावेन तयप्रत्ययांततया पृथक्वरमेति वि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कल्पेषाद्ये विभक्तिनिरपेक्षत्वे नांतरंगत्वान्नित्येवसंज्ञा भवति। उभयोः उत्तरतमोपत्ययो। यद्यपि संज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे तदंतग्रहणं नास्ति। अपि तु तदंतविधि
निज्ञापकात्। तथापि हि तदंतग्रहणम्। केवलयोः संज्ञायाः प्रयोजनाभावात्। अन्यतरान्यतमशब्दावयुष्मदस्मदोः स्वभावाद्द्वित्वविषयेनिर्द्धारणे वर्त्तेते॥
तत्रान्यतमशब्दस्य गणपाठाभावान्नसंज्ञा। त्वत्वदिति हि वाक्यदंतावन्यपर्यायौ। एकउदात्तोपरो नुदात्त इत्येके। एकस्तात इत्यपरे। नैष इत्यर्द्धे। स
मः सर्वपर्यायः तुल्यपर्यायस्तु नेहगृह्यते। यथा सत्यमनुदेशः समानामिति ज्ञापकात्। अंतरं बहिर्योगे निगरणसूत्रैः पुरीतिवत्कृत्यम्। अंतरा
यां पुरि। पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम्। एतेषां व्यवस्थायामसंज्ञायां सर्वनामसंज्ञा गणसूत्रात्सर्वत्रयापवा
साजसिवाद्यात्। पूर्वः पूर्वाः स्वाभिधेयापेक्षावधिनियमो व्यवस्था। व्यवस्थायां किम्। दक्षिणा गावः कुशलाः इत्यर्थः। असंज्ञायां कि
म्। उत्तराः कुरवः। स्वमज्ञातिधनाख्यायाम्। ज्ञातिधनान्यवाविनः स्वशब्दस्य पापासंज्ञाजसिवाद्यात्। स्वाः। आत्मीया इत्यर्थः। आ

= स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिषात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने ।

= स्वस्य पूर्वादिशब्दस्याभिधेयेनापेक्ष्यमाणस्यावधेर्नियम इत्यर्थः २

वाक्यशेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्मानइतिवा।ज्ञातिधनवाविनस्कस्वाज्ञातयोर्थावा।अंतरंबहिर्योगोयमंतरानयोः।वाह्येपरिधानीयेर्थेअंतरशब्दप्रयुक्तासंज्ञाजसिवास्यात्।अंतरे।
अंतरावागृहाः।वाह्याइत्यर्थः।अंतरे।अंतरावाशाटकाः।परिधानीयाइत्यर्थः।पूर्वादिभ्योनवभ्योवा।एभ्योङसिङोःस्मात्स्मिनोवाद्यः।पूर्वस्मात्।पू
र्वात्।पूर्वस्मिन्।पूर्वे।एवंपरादीनामपिज्ञेयंसर्ववत्।एकशब्दःसंख्यायांनित्यैकवचनांतः।नवद्वौ।वहुत्रीहौ।वहुत्रीहौविकीर्षितेसर्वनामसंज्ञानस्यात्।।
त्वंकपितायस्यसत्वत्कपितृकः।अहंकपितायस्यसमत्कपितृकः।इहसमासाद्यागेवप्रक्रियावाक्येसर्वनामसंज्ञानिषिध्यते।अन्यथालौकिकवि
ग्रहवाक्यइवनत्राणकस्यवर्त्तेत।समासेपिश्रूयेत।अतिक्रांतोभवकंतमतिभवकांतितिवत्।भाष्यकारस्तुत्वकपितृकोमकपितृकइतिरूपेष्ट
पत्तिंकृत्वैतत्सूत्रंप्रत्याख्यौ।यच्चोत्तरंमुनीनांप्रामाण्यम्।संज्ञोपसर्जनीभूतास्तुनसर्वादयः।महासंज्ञाकारणेनतद्गुणानामवगणोसन्निवेशात्।
अतःसंज्ञाकार्यमतगणाकार्यंवर्तेषांनभवति।सर्वोनामकश्चित्तस्मैसर्वायदेहि।अतिक्रांतःसर्वमतिसर्वस्तस्मायतिसर्वोयाअतिकतरकुलमाअतितर।

=अकचूस्वरौतुकर्त्तावौप्रत्यंगंयुक्तसंज्ञायमिति३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृतीयासमासे। अत्र सर्वनामतानामसर्वाद्य। तृतीयासमासार्थ वाक्येपि नामसेनसर्वाद्य। द्वंद्वे द्वंद्वे उक्तासंज्ञान। वर्णाश्रमेतराणाम्। समुदायस्यायन्निषे
धोनत्वयवानाम्। नचैवंतदंतविधिनासूत्रप्रसंगः। सर्वनाम्नो विहितस्याभ्यसुडिति व्याख्यातत्वात्। विभाषाजसि। जसाधारंयत्कार्यंत्रीभावाद्यंतत्र क
र्तव्ये द्वंद्वे उक्तासंज्ञावाच्यात्। वर्णाश्रमेतरे। वर्णाश्रमेतराः। त्रीभावपक्षेवविभाषेयुक्तामतोनाकवृकिंतुकपक्षेयथाएव। वर्णाश्रमेतरक्ताः। प्रथम
चरमतयाद्वैकतिपयनेमाश्चाएतेजसः कार्यप्रयुक्तसंज्ञावाप्युः। प्रथमे। प्रथमाः। द्वौ समासवतानयपक्षेत्ययः। ततस्तदंताः आद्याः। द्वितये। द्वित
याः। नेमे नेमाः। द्वौ वसर्वनाम। विभाषाप्रकारणेती यस्यडित्तत्प्रसंख्यानम्। द्वितीयाये। द्वितीयाये त्यादि। एवं तृतीयः। अथवा ऊहगानेहा। पटुजाती
याया निर्जरः। जरायाजरसन्यतरस्याम्। जराशब्दस्य जरसवाप्यादेशादौ विभक्तौ। पदांगाधिकारे तस्य वतदंतस्य वे। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशेषाप्ते। निर्दि
श्यमानस्यादेशाभवंति। एकदेशविकृतस्यानन्यवाज्जरशब्दस्य जरस। निर्जरसौ। निर्जरसः। इनादीन्वाधित्वापात्वाज्जरसा। निर्जरसा। निर्जरसे। नि

=अंगाधिकारीयमितिभाव:२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=इनातोरिकारस्ट्रीर्घोज्ञारणयुत्याख्यानपरभाष्येणेत्यर्थः३

र्ज्जरसः।पक्षेहलादौवामवत।वृत्तिकृतातुसर्वविभक्तिषेधेनेनातोःकृतयोःसंनिपातपरिभाषायाअनित्यत्वमाश्रित्यजरसिकृतेनिर्जरसिनिर्जरसारिति रूपंनतुनिर्जरसानिर्जरसःइतिकेचिदित्युक्तम्।तथाभिसिनिर्जरसैरितिरूपांतरमुक्तमाकरनुसारिभिश्चषष्ठ्येकवचनेनिर्जरस्येत्येवमितिस्वीकृतम्।एतच्चभाष्यविरुद्धम्।पद्न्नोमासहन्निशासन्यूषन्दोषन्यकन्शकन्शुरन्नामन्शामपभृतिषु।पादस्तनानासिकाभासहृदयनिशाअसृजयूषदोषयकृत्शकृतउदकश्चास्यस्यांपदादयश्चादेशाःस्युःशसादौवा।यत्तुआसनशारूस्यआसन्नादेशाइतिकाशिकायामुक्तंतत्पादिकम्।पादः।पादौ।पादाः।पादम्।पादौ।पदः।पादान्।पदापादेन।सुडनपुंसकस्य।सुट्पत्याहारः।स्वादिषुवचनानिसर्वनामस्थानसंज्ञानिस्युरक्लीवस्य।स्वादिष्वसर्वनामस्थाने।कपत्ययावधिषुस्वादिष्वसर्वनामस्थानेषुपरतःपूर्वपदसंज्ञंस्यात्।यत्रविभक्तायकारादिष्वजादिषुकपत्ययावधिषुस्वादिष्वसर्वनामस्थानेषुपरतःपूर्वंभसंज्ञंस्यात्।आकडारादेकासंज्ञा।इतऊर्ध्वंकडाराःकर्मधारयइत्यतःपागेकस्यैकवसंज्ञाज्ञेया।यापरानवकाशावातेनशसादावविभसंज्ञैवनपदत्वम्।अतो

मा ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८।४।१२९ ८।४।१२४

जश्चनादनः।दता।जश्चमादद्भ्यामाभ्यामः।मासा।भ्यामित्यत्रहचेयत्वेवयलोपः।माभ्यामामाभिः।भस्यअधिकारोयम्।अलोपोनः।अंगावयवोऽसर्व
स्थानयजादिस्वादिपरोयोऽनस्याकारस्यलोपःस्यात्।रषाभ्यांनोणःसमानपदे।एकपदस्थाभ्यांरेफषकाराभ्यांपरायनस्यणःस्यात्।यस्मः।य
स्मात्।पूर्वस्मादपिविधोस्थानिवद्भावइतिपक्षेतुअद्ग्रहणयइत्येवात्रणत्वम्।पूर्वग्रहणिद्वीयेनस्थानिवदितितुइहनास्ति।तस्यदोषःसंयोगादिलोपल
त्वणत्वेविधिनिषेधातानलोपःप्रातिपदिकान्तस्यानेतिप्रातिपदिकेतिवलुप्तषष्ठीकेपदे।प्रातिपदिकसंज्ञकंयत्पदंतस्यनस्यलोपःस्यात्।
नलोपस्यासिद्धत्वाद्दीर्घत्वमेवमौत्वंवनाःरषभ्यामःरुषभिःरुषभ्यइत्यादि।विभाषाङिःश्योः।अंगावयवोऽसर्वनामस्थानयजादिस्वादिप
रोऽनतयाकारस्यलोपोवाङिःश्योःपरे।रुषाणि।पक्षेरामवत्।पद्दन्नइतिसूत्रेपदातिग्रहणंपकारार्थमातथाच।ओदः।श्यामपिदोषन्नादृ
शोभाषेककुद्दोषाणीत्युदाहृतः।तेनपदंद्विअश्वणोऽस्त्रियाम्।स्वांतंहन्मानसमनःइत्यादिसंगच्छते।तेनदृक्षिणादोनिशाचरइत्यादिसंगच्छे

*आसन्यंत्राणामूचुरितिचआस्येभवःआस्यः।दोषूशब्दस्यनपुंसकत्वमप्यस्त्वम्

वा०३
तद्ध४
राम४
१९
यात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ति। भुजबाहूपवेष्टोदोरिति साहचर्यात्पुंस्त्वमपि दोषंतस्यतथाविधस्यभजतइति। द्वयोरुरोर्भवोद्वयूः। संख्याविसायपूर्वस्याहूस्याहनन्यतरस्यांङौ। संख्यादिपूर्वस्याहूस्याहनादेशोवास्यान्ङौ। द्व्यहूः। द्व्यहनि। द्व्यहे। विगतमहो व्यहूः। व्यहनि। व्यहे। त्र्यहूः। सायः। सायाहूः। सायाहे। सायाहनि। सायाहे॥ ॥ इत्यदंताः॥ ॥विश्वपाः। दीर्घाज्जसिचादीर्घाज्जसिइचिवपस्येत्यर्थयोः पूर्वसवर्णदीर्घोनस्यात्। वृद्धिः। विश्वपो। सवर्णदीर्घः। विश्वपाः। यद्यपिइहनादिचीत्येवसिद्धम्। जसितुपूर्वसवर्णदीर्घस्यनित्यत्वात्तथापि गौर्यौ। गौर्य इत्याद्यर्थमसूत्रमिति। पिन्यायत्वादुपन्यस्तम्। आतोधातोः। आकारांतोयोधातुस्तदंतस्यभस्यांगस्यलोपःस्यात्। अलोंत्यस्यावित्यर्थः। विश्वपः। विश्वपाभ्याम्। एवंशांखधाद्यः। धातोः किम्। हाहान्। ङसिसवर्णदीर्घः। हाहाङे। वृद्धिः। हाहे। ङसिङसोर्दीर्घः। हाहाः। आसिवृद्धिः। हाहोः। ङेआङुणः। हाहे। शेषंविश्वपवत्। आतइतियोगविभागादधातोरप्यातोलोपः क्वचित्। क्रुः। ङ्नः॥ ॥इत्यदंताः॥ ॥हरिः। प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। हरी। जसिवह्रस्वात्तयोर्गस्यगुणः स्याज्जसिपरे। हरयः। ह्रस्वस्यगुणः। ह्रस्वस्यगुणः स्यात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संबुद्धौ। एङ् ह्रस्वादिति संबुद्धिलोपः। हे हरे। हरिभ्यां। हरी। नाशेषो घ्यसखि। अनदीसंज्ञौ ह्रस्वौ या विवर्णौ वर्णौ तदंतं सखिवर्जं घिसंज्ञं स्यात्। शेषः किम्। सखे। एकसंज्ञाधिकारात्सिद्धे शेषग्रहणं स्पष्टार्थम्। ह्रस्वौ किम्। वातप्रमी। यकि किम्। माले। आङि नाशस्त्रियाम्। घेः परस्याङो नाम्यात्स्त्रियाम्। आङि तिटा संज्ञापवादः। हरिणा। अस्त्रियां किम्। मत्या। घेर्ङिति। घिसंज्ञस्याङि तिसुपि गुणः स्यात्। हरये। घेः किम्। सखये। ङिति किम्। हरिभ्याम्। सुपि किम्। पट्वी। घेर्ङि नीतिगुणौ कृतौ। ङिसिङसोश्चाएङोङसिङसोरिति पूर्वरूपमेकादेशः स्यात्। हरेः शेर्ह्योः। हरीणाम्। अच्च घेः। इदुद्भ्यामुत्तरस्याङेरो स्यात् घेरनादेशाश्चा कारः। हरौ। हर्योः। एवं श्रीपत्यग्निरविकव्यादयः। अनङसौ। सखेरुगंगस्यानङादेशः स्यादसंबुद्धौ सौ परे। ङिच्चेत्यनादेशः। अलोन्त्यात्पूर्व उपधा। अन्त्यादलः पूर्वो वर्ण उपधासंज्ञः स्यात्। सर्वनामस्थाने चासंबुद्धौ। नांतस्योपधायादीर्घः स्यादसंबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे। अपृक्त एकाल्प्रत्ययः। एकाल्प्रत्ययो यः सोऽपृक्तसंज्ञः स्यात्। हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल्। हलंत्याद्यरदौ यौ यौ ङ्यौ तदन्ताच्च परं सुतिसी। एतदपृक्तं हल्लुप्यते। हल्ङ्याब्भ्यः किम्। यामणी। दीर्घा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+नृ३

त्किम्। निष्कौशांबिः। अतिखट्वः। सुतिमती। तिकिम्। अभेत्सीत्। तिपा सह। रितस्य ग्रहणात्। त्रौ ग्रहणानामि। अपृक्तं किम्। बिभर्त्ति। हलिति किम्। बिभेद। पद्यसं
हृकिम्। राजा। नलोपो नस्यान्तसंयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वात्। सखा। हे सखे। सख्युरसंबुद्धौ। सख्युरंगात्परसंबुद्धिवर्ज्जं सर्वनामस्थानं गुणो हृत्यात्। अचो
ञ्णिति। अजंतांगस्य वृद्धिः स्यान्ञिति णिति च परे। सखायौ। सखायः। सखायम्। सखायौ। सखीन्। घिसंज्ञाभावान्नतत्कार्यम्। सख्या। सख्ये। रयेत्यादि
रस्य। खिति शसाभ्यां खीतीशसाभ्यां कृत्यगादेशाभ्यां परस्य ङसिङसोरन्त उत्स्यात्। सख्युः। औत। इदुद्भ्यां परस्य ङेरौत्स्यात्। उकारानुवृत्तिरुत्तरा
र्था। सख्यौ। शेषं हरिवत्। शोभनः सखा सुसखा। सुसखायौ। सुसखायः। अनङ्गिति द्वावयोरंगत्वान्नदन्तोपि प्रवृत्तिः। समुदायस्य सविरूपत्वाभावे
नासखीति निषेधाप्रवृत्तेर्घिसंज्ञा। सुसखिना। सुसखये। ङसिङसोर्गुणोरुते कृतयगादेशत्वाभावात्रख्यत्यादित्युत्वेन। सुसखेः। सुसखावित्यादि।।
एवमतिशयितः सखा ऽतिसखा। परमसखायावित्यादि। गौणत्वेपि नङ्गित्वेप्यवर्त्तते। सखी मतिक्रांतो तिसखिः। लिङ्गविशिष्टपरिभाषाया अनित्यत्वा

= नविभक्तौ तुसाट्इति तुनभवति। इदमस्य सुतिति कापकाशस्यानित्यत्वात्।

+परमंसखायस्येति विग्रहे परमसखा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्नटच्। हरिवत्। इहानङ्गित्वेन भवतः। गोस्त्रियोरिति ह्रस्वेन समविशेष्यस्य ह्रस्वः। लक्षणाप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणमिति। पतिः
समासएव। पतिशब्दः समासएव धिसंज्ञः स्यात्। पत्या। पत्ये। पत्युः। शेषं हरिवत्। सखा। सखिभ्यां। सखिभ्यः। कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः। बहुगणवतुड
तिसंख्या। एते संख्यासंज्ञाः स्युः। इति च। इत्यतामेताभ्यां षट्संज्ञाः स्यात्। पत्ययस्य लुक् श्लुलुपः। लुक् श्लुलुपशब्दैः क्रमात्तत्संज्ञाः स्या
त्। षष्ठ्याः लुक्। षष्ठ्याः परयोर्जश्शसोर्लुक् स्यात्। पत्ययलोपे पत्ययलक्षणमपि पत्ययलुप्तेपि तदाश्रितं कार्यं स्यात्। इति जसि वेति गुणो प्राप्ते। नलुप्तना
गस्य। लुक्श्लुलुप्एते लुप्तः। लुप्तताशब्देन लुप्तेतन्निमित्तमंगकार्यं स्यात्। कतिशब्दः। कतिभिः। कतिभ्यः। कतीनाम्। कतिषु। अस्मद्युष्मदष्टभ्य
ङ्कात्रिषु सरूपाः। त्रिशब्दो बहुवचनान्तः। त्रयः। त्रीन्। त्रिभिः। त्रिभ्यः। त्रिषु। त्रयः। त्रिशब्दस्य त्रयादेशः स्यात्। त्रयाणाम्। परमत्रयाणाम्। गोस्त्रियोरिति तु
नेति केचित्। त्रियत्रीणाम्। वस्तुतस्तु त्रियत्रयाणाम्। त्रिषु। द्विशब्दो द्विवचनान्तः। त्यदादीनामः। एषामकारोन्तादेशः स्याद्विभक्तौ। द्विपर्यन्तानामेवेच्छन्ति

१७४८

राम४
२१

+ न३

=नलुप्तेति सूत्रे अंगाधिकारो न गृह्यते। किंत्वंगमनांगं वा पत्ययेपरे एव स्यात् विधीयमानं सर्वमंगमिति भाष्यम् ३

स्वार्थोपस्थापकत्वेसति एतदर्थविशे
षणीभूतत्वं उपसर्जनत्वम् २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वौ २। द्वाभ्याम् ३। द्वयोः २। द्विपर्यंतानां किम्। भवान्। भवंतौ। संज्ञायामुपसर्जनत्वेन नात्र सर्वादयो गणाः कार्यत्वात्। द्विर्नाम कश्चित्। द्विः। द्वौ। द्वयः। द्वावतिक्रांतौ ऽति द्विः। द्वावित्। षाधान्येतु परमद्वौ। इत्यादि। औडुलोमिः। औडुलोमी। उडुलोमाः। लोम्नोपत्ये द्वह्वकारो वक्तव्यः। वा हाँदिनोपवादः। औडुलोमिभ्या। औडुलोमी। उडुलोमान्॥ ॥ इतीदंताः॥ ॥ वातपर्मीरित्युणादिसूत्रेणाभाङ् ईपत्ययः कित्। वातं षमिमीते वातपर्मीः। दीर्घाज्जसि च। वातपर्म्यौ। वातपर्म्यः। हे वातपर्मीः। अमि पूर्वः। वातपर्मीम्। वातपर्म्यौ। वातपर्मीनू। वातपर्म्या। वातपर्म्ये। वातपर्म्यः २। वातपर्म्योः २। वातपर्म्याम्। दीर्घत्वान्ननुट्। ङेः नुमवर्णादीर्घः। वातपर्मी। वातपर्मीषु। एवंयथी पथ्यादयः। यात्यनेनेति यथीः मार्गः। पातिलोकमिति पथीः सूर्यः। यापोः किद्वेति ईपत्ययः। क्विबंतवातपर्मीशब्दस्य नुम्अमिशमि ङेः वविशेषः। वातपर्म्यम्। वातपर्म्यः। वातपर्म्यि। एरनेकाचइतिवक्ष्यमाणो यण्। पथीवत्। वह्वयः श्रेयस्योयस्यसवकुञ्जेयसी। दीर्घश्चंतत्वाद्डुलभ्रादिलोपः

पूर्वत्रेति

ङेः। एवं त्रीयत्यउपसर्जनत्वेपि नदीत्वं वक्तव्यमित्यर्थः। अवाधनयो ह्रस्वः। अवा

१४१३ =पूर्वत्रेति भिन्नेक्लेसतिलिंगान्तरस्य विधायकत्वं नित्यस्त्रीत्वमित्यर्थः १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=आमइतिशेषः२ =मरुतोयद्वाधितंतद्वा धितमेव२

र्थानां नदीसंज्ञकानां ह्रस्वः स्यात्संबुद्धौ। हे बहुश्रेयसि। शसि बहुश्रेयसीन्। आनद्याः। नद्यन्तात्परेषां ङिन्नामाङागमः स्यात्। आङ्। आङि परे वृद्धिरेकादेशः स्यात्। बहुश्रेयस्ये। बहुश्रेयस्याः२। नद्यन्तात्परत्वान्नुट्। बहुश्रेयसीनाम्। ङेराम्नद्याम्नीभ्यः। नद्यन्तादङ्गात्परो ङेराम् स्यात्। इहपरत्वादाटा नुट् बाध्यते। बहुश्रेयस्याम्। त्रैषमीषत्ययांतवातषमीवत्। अत्रंतत्वान्नसुलोपः। अतिलक्ष्मीः। द्वेषं बहुश्रेयसीवत्। कुमारी। मिङ्कुमारी। वावरन्त्रा लक्ष्मीः कुमारी। कृतंतादाचारक्विबंतादाकर्तरि क्विप्। हल्ङ्यादिलोपः। अविष्णुधातुभ्रुवां व्योरियङुवङौ। ऋत्यंतस्य वर्णान्तधातोः श्रदित्यतस्य वर्णस्य यङुवङौ स्तो जादौ प्रत्यये परे। हि ञ्चेत्यंतादेशः। आंतरतम्यादियङ् ओरुवङ्। इति इयङि प्राप्ते। एकेनैकोवः संयोगस्तस्य। धात्ववयवसंयोगस्तो नभवतियङ्वर्णान्तरतो यो धातुस्तदंतस्यानेकाचो गस्य यणस्यादजादौ प्रत्यये परे। इति यण्। कुमार्यौ। कुमार्यः। हे कुमारि। अमि वा मि कुमार्यम्। कुमार्यः। कुमार्यौ कुमार्यः२। कुमारी णम्। कुमार्याम्। पुधीः। पुध्यम्। पुध्यः। उन्नयतीत्युन्नीः। धातुनासंयोगस्य विशेषणादिह स्यादेव यण्। उन्न्यौ। उन्न्यः। हे उन्नीः। उन्न्यम्। ङेराम्। उन्न्याम्। एवं यामणीः। अनेकाचः किम्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नीः। नियौ। नियः। अभिशब्दपरत्वादियङ्। नियम्। नियः। ङेराम्। नियाम्। असंयोगपूर्वस्य किम्। सुश्रियौ। यवक्रियौ। गतिकारकेतरपूर्वपदस्य यरानेष्यते। सुबुद्धियौ।
परमधियौ। कथं तर्हि। दुर्धियौ वृश्चिकमिय इत्यादि। उच्यते। दुष्टिता धीर्येषामिति विग्रहे। दुरित्यस्य धीशब्दप्रतिगतित्वमेव नास्ति। यत्क्रियायुक्ताः पादयस्तत्पूर्वगतिसंज्ञकाः। वृश्चिकशब्दस्य बुद्धिकृतमपादानं नेहविवक्षितम्। वृश्चिकसंबंधिनी भीरुत्तरपदलोपो वा। नभसुधियौः। एतयोर्यगन्यादविसुपि। सुधियौ। सुधियः।
सखायमिच्छतीति सखीयति। ततः क्विप्। अच्चोपयलोपौ। अच्चोपस्य स्थानिवत्वाद्यणि प्राप्ते। क्वौ लुप्तनस्थानिवत्। एकदेशविकृतस्यानन्यतयाऽनङ्णित्वात्स
खा। सखायौ। सखायः। हे सखीः। अभिपूर्वकृपात्यरत्वाद्यणि प्राप्ते। ततोपि परत्वात्सख्युरसंबुद्धाविति पर्वर्त्तते। सखायम्। सखायौ। शसियण। सख्यः। सहखिनपर्य
र्त्तत इति सखः। तमिच्छतीति सखीः। सुखमिच्छतीति सुखीः। सुतीः। सख्यौ। सुख्यौ। सुत्यौ। त्यत्यादिति रीर्घस्यापि यहणादुकारः। सख्युः। सुख्युः। सुत्युः। तृन
मिच्छतीति तृनीः। क्षामम्। क्षामीः। पत्तीम्। पत्तीभीः। एषांङसिङसोर्यण। नत्वमत्वयोरसिद्धत्वात्। त्यत्यादिति उत्वम्। तृन्युः। पत्तीस्युः। शुक्लीयते। शुक्लीः। प

+उपसर्गे३

=क्षाम्यो मद्रतिमः२

=पत्तीन्यतरस्यामितिमः२

+क्षाम्युः।१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षीः। इयङ्। श्रुक्षियौ। श्रुक्षियः॥ ॥ईदंताः॥ ॥ शंभुर्हरिवत्। एवं विष्णुवायुभान्वादयः। तृज्वत्क्रोष्टुः। क्रोष्टुस्तृजंते नतुत्यंवर्त्तते संबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे। क्रोष्टु
शब्दस्य स्थाने क्रोष्टृशब्दः प्रयोक्तव्य इत्यर्थः। अतोऽसिसर्वनामस्थानयोः। द्वौ सर्वनामस्थाने परे भवतो गुणः स्यादिति पाप्ते। अदुद्यानस्पुरुषसोनेह
सांवा। अदंता नामुद्यानसादीनां वा नङ्स्यादसंबुद्धौ सोपरे। अङ्गनङ्वचनङ्नेङ्तृङ्सृङ्होत्पोत्पशास्त्रणामा। अवादीनामुपधायादीघेः स्यादसंबु
द्धौ सर्वनामस्थाने परे। नप्रादिग्रहणं व्युत्पत्तिपक्षे नियमार्थं मातेनपितृभ्रातृपतीनां नाऽऽङ्गात्स्यादस्य भवत्येव। समर्थस्तु ऽऽङ्गातारइति भाष्यप्रयो
गात्। क्रोष्टा। क्रोष्टारौ। क्रोष्टारः। क्रोष्टारम्। क्रोष्टारौ। क्रोष्टॄन्। विभाषातृतीयादिष्वचि। अजादितृतीयादिषु क्रोष्टुर्वात्तृज्वत्। क्रोष्ट्रा। क्रोष्ट्रे। अतउ
त्। अदंतान्ङिसिङसोरतिपरे उकारस्यादेशः स्यात्। परत्वमारभ्य तस्य। रेफात्तयोर्गात्यमस्य वलोपो नान्यस्य। रेफस्य विसर्गः। क्रोष्टुः। क्रोष्ट्रोः। आमि
परत्वात्तृज्वद्भावेप्राप्ते नुमविरतृज्वद्भावेभ्यो नुट्पूर्वविप्रतिषेधेन। क्रोष्टूनाम्। क्रोष्टरि। पक्षे हलादौ वर्णवत्॥ ॥इन्युदंताः॥ ॥हहूः। हहूरौ। हहूः। हू

=उरणादिषु व्युत्पन्नानां पातिपदिकानां वेदे दीर्घो भवति नार्हे नप्रादीनां मेव। धातुरादस्य तु औणादिमंतस्य न भवति॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नघ्नताङ्ग्रयः

हूम। हूहून। अतिवम्नारे तुनरी कार्यविशेषः। हे अतिवम्नु। अतिवम्बे। अतिवम्बाः। अतिवम्नाम। अतिवम्बाम। खलपः। ओः सुपि। धात्ववयवसंयोगस्यो
नभवति यउवर्णान्तदंतो योधातुस्तदंतस्यानेकाचोंगस्ययणस्यादविसुपि। गतिकारकेतरपरवपदस्ययतेनघ्यते। खलवो। खलवः। एवंसुत्वादयः। अनेकाचः
किमान्नूः। लुवो। लुवः। धात्ववयवेतिकिम्। उच्चूः। उच्चवो। असंयोगपूर्वस्यकिम्। कटपुवो। गतीतिकिम्। परमलुवो। सुपिकिम्। लुलुवतुः। स्वभूः। नभूः। सुधि
योः। स्वभुवो। [redacted] । स्वभुवः। वर्षाभ्वश्च। अस्योवर्णस्ययणस्यादविसुपि। वर्षाभ्वो। वर्षाभ्वः। दभती तिदृम्भः। अंदृदंभ्रजंरकफलरकर्कन्धूदिधिषूइत्युणा
दिसूत्रेणाद्युत्पादिताः। दृंभ्वो। दृंभ्वः। दृंभ्रम्। दृंभ्वो। दृंभ्रन्। दृन्निति नांतेहिंसार्थेभुवःक्विप्। दृन्भ्रः। दृन्कारपुनःपूर्वस्यभुवोयणावकृत्यः। दृन्भ्वो। दृन्भ्वः। दृन्भ्वं।
दृंभ्वो। खरुपूर्वत। कारभ्वो। कारभ्वः। दीर्घपाठेकरएवकारः। स्वार्थिकः पक्षाद्यणा। कारभ्वो। कारभ्वः। पुनर्भूर्यौगिकः पुंसि। पुनर्भ्वावित्यादि। दृम्भ्रकाराभ्रशब्दौस्व
यंभ्वत॥ ॥इतिसूदंताः॥ ॥धाता। धातारौ। धातारः। हे धातः। अवर्णान्नस्ययणात्वंवाच्यम्। धातॄणाम्। एवंनप्रादयः। उद्गातारौ। पिता। व्युत्पत्तिपक्षेनप्रादिग्रह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=प्रत्यपविधानुदेशपतारक्षेदकाक्रांतत्वं२

णस्यनियमान्नदीर्घः।पितरौ।पितरः।पितरम्।पितरौ।पितॄन्।शेषंधातुवत्।एवंजामातृभ्रातृभ्यः।नाः।नरौ।नरः।हेनः।नृ।अस्यनामिवादीर्घः स्या
त्।नृणाम्।नृणाम्॥ ॥इत्यदंताः॥ ॥कृतृअनयोरनुकरणेप्रकृतिवदनुकरणमितिवैकल्पिकातिदेशादित्वेरपरत्वमाकीः।कि
रौ।किरः।तीः।तिरौ।तिरः।इत्यादि।गीर्वत्।इत्याभावपक्षेतु ऋदुवाजेतिऋतोङीतिचतपरकरणादनङ्गुणो।नः।कृः।कौ।कः।कृम्॥
क्रौ।कृन्।क्रा।क्रै।इत्यादि॥ ॥इत्यदंताः॥ ॥गम्लृ।शक्लृ।अनयोरनुकरणेअनङ्।गमा।शका।गुणे।विषयेनुलपरत्वम्।गमलौ॥
गमलः।गमलम्।गमलौ।गम्लॄन्।गम्ला।गम्लै।ङसिङसोस्तुअतउदित्युत्वेलुपरत्वेसंयोगांतलोपः।गमुलः।शकुलः।इत्यादि॥ ॥इतिल
दंताः॥ ॥तिः।तयौ।तयः।स्मतिः।स्मतयौ।स्मतयः॥ ॥इत्यदन्ताः॥ ॥गौतौगितौ।गौशब्दात्परंसर्वनामस्थानेगिल्लोपेकृतेयात।गौः।गा
वौ।गावः।श्रौतौस्त्रौसौ।श्रा श्रौतइतिछेदः।श्रौकारादस्त्रौसौरविश्राकारएकादेशःस्यात्।रासासाहचर्यात्सुबेवाश्रयतेनेह॥

=गम्लृशक्लृ२

=अस्यापसंदःकामतेनसहवर्त्ततइति२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अविनवम्। गाम्। गावौ। गाः। गवा। गवेगोः। इत्यादि। ओतो णिदिति वा यम्। विहितविशेषणं वा। तेन सुधौः। सुधावौ। सुधावः। ओकाराद्विहितं सर्वनाम
स्थानमिति व्याख्यानान्नेह। हे भानो। भानवः। उः शंभुः। स्मृतो येन स स्मृतोः। स्मृतावौ। स्मृतावः। स्मृताम्। स्मृतावौ। स्मृताः॥ ॥इत्योदंताः॥ ॥रा
यो हलि। रेशः। स्याकारो नादेशः। स्याद्धलि विभक्तौ। अवि आयादेशः। राः। रायौ। रायः। रायम्। रायौ। रायः। राया। राभ्याम्॥ ॥इत्यैदंताः॥ ॥ग्लौ
ग्लावौ। ग्लावः। औतो म्शसोरिति हनपवर्त्तते। ऐ औजिति सूत्रेण औदौतोः सावर्ण्याभावज्ञापनात्॥ ॥इति अजंताः पुल्लिंगाः॥ ॥र
मा। औङ आपः। आवन्तादंगात्परस्य औङः शी स्यात्। औङि त्यौकारविभक्तेः संज्ञा। रमे। रमाः। संबुद्धौ वा। आपएकारः स्यात्संबुद्धौ। ए
ङ् ह्रस्वादिति संबुद्धिलोपः। हे रमे। हे रमे। हे रमाः। रमाम्। रमे। रमाः। स्त्रीत्वान्नत्वाभावः। आङि चापः। आङि औ सि चपरे आवंतांगस्य एका
रः स्यात्। रमया। रमाभ्यां। रमाभिः। याडापः। आपः परस्य ङि ङ्वनस्य याडागमः स्यात्। ङ्याद्भ्यो रिति। रमायै। सर्वादीर्घः। रमायाः। रमयोः। रमाणा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म्।रमायाम्।रमासु।एवंदुर्गाविकादयः।सर्वनाम्नः(७।३।११४)स्या ह्रस्वश्च।आवंतात्सर्वनाम्नःपरस्यङितःस्याडापश्चह्रस्वः।याट्टोपवादः।सर्वस्यै।सर्वस्याः२।स्का
देशस्यपूर्वान्तत्वेनग्रहणादाभिसर्वनाम्नइतिसुट्।सर्वाभ्याम्।सर्वस्याम्।सर्वयोः।सर्वासु।एवंविश्वादयआवन्ताःविभाषादिग्समासेबहुव्रीहौ।अत्रसर्व
नामतावास्यात्।उत्तरपूर्वस्यै।उत्तरपूर्वायै।दिङ्नामान्यंतराळइतिप्रतिषेधोक्तस्यदिक्तमासस्यग्रहणान्नेह।योत्तरासापूर्वायस्याउन्मुग्धायास्तस्यैउ
त्तरपूर्वायै।बहुव्रीहिग्रहणंस्पष्टार्थम्।अंतरस्यैशालायै।वा ह्यायेइत्यर्थः।अपुरीत्युक्तेर्नेह।अंतरायैनगर्यै।विभाषाद्वितीयातृतीयाभ्याम्।आ
भ्यांङितःस्याडापश्चह्रस्वःइदंसूत्रंत्यक्तुंशक्यम्।तीयस्याङितस्तूपसंख्यानात्।द्वितीयस्यै।द्वितीयायै।द्वितीयस्याः२।द्वितीयायाः२।द्वितीयस्याम्।द्वितीं
यायाम्।त्रिशब्दस्यावत्।एवंतृतीया।अंबार्थेनिह्रस्वः।हेअंबहेअक्क।हेअल्ल।असंयुक्तायेडलकारान्तहृतांह्रस्वोन।हेअंबाडे।हेअंबाले।हेअंबि
के।जरा।जरसौ।स्त्रीभावात्परत्वाज्जरस्।आमिनुट्परत्वाज्जरसाम्।जरसामित्यादि।पक्षेसरमावत्।इहपूर्वविप्रतिषेधेनस्त्रीभावसान्निपातपरिभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षाया अनित्यतां वाश्रित्य जरसी इति केचित् । तन्न । मूलम् । यद्यपि जरसादेशस्य स्थानिवद्भावेनावंतता मा श्रित्य औङः आपः आङि चापः याडापः ङ्याव
नद्यापोङेरामङ इति पंचापि विधयः प्राप्ता एवं नसनिशपत्सु तथाप्यनन्तविधा वित्युक्तं नेभवन्ति । आ आविति पञ्चिष्य आकारस्य पत्ये वापः सर्वत्र ग्रह
णात् । एवं हलङ्यादिसूत्रेपि आ आपङी इति पञ्चेषा दतिखद्वः निः कोशाविरित्यादिसिद्धेर्दीर्घग्रहणं पत्याख्येयमानवैवमप्यतिखट्वायेत्यत्र
स्वां अयमाकारत्वस्थानिवद्भावेनाञ्चं वाश्रित्य याट्स्यादिति वाच्यम् । आवन्तयदगंततः परस्य या द्विधानात् । उपसर्जनस्त्री प्रत्ययेतरादिनिय
मात् । पद्न्नइति नासिकायानस । नसः । नसा । नोभ्यामित्यादि । पक्षे सुटि रमावत् । निशायानिशा । निशाः । निशा । ब्रश्चभ्रजसृजमृजयजराज
भ्राजछशांषः । ब्रश्चादीनां सप्तानां छशांतयोश्च षकारांतादेशाः स्याद्झलि परांतेवा । षस्य जश्चर्त्वे नुडः । निड्भ्याम् । सुपिडः सीति पक्षे धुट् । तस्या
सिद्धत्वाच्चयो द्वितीया इति टतयोश्छ्वोना । नपदान्ताद्वोरिति ष्टुत्वेन । निट्सु । निट् सु । षढोः कः सि । षस्य ढस्य च कः स्यात्सकारेप

चर्त्वं २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रे। इति तु न भवति। जश्त्वप्रत्यासिद्धत्वात्। केचित्तु ब्रुवते आदिसूत्रे दादेर्धातोरिति सूत्राद्धातोरित्यनुवर्तयन्ति। तन्मते जश्त्वेन जकारे। निज्भ्याम्। निज्भिः। ह्युत्वं
निवृत्तौ। चोः कुरिति कुत्वं तु न भवति। जश्त्वस्यासिद्धत्वात्। मासपृतनासान्नानामास्पृतनयोर्वा। मासादीनां एतः पृता। पृद्भ्याम्। पक्षे सुट्वरमाव
त्। गोपाविष्णुवत्। मतिः प्रायेण हरिवत्। स्त्रीत्वान्नत्वाभावः। मतीः। नात्वं नामत्या। ङि तिङ्वत्। इयङुवङ्स्थानौ स्त्रीशब्दभिन्नौ नित्यस्त्रीलिं
गावीदूतौ। ङ्स्त्रोवङ्उवङौ स्त्रियां वा नदीसंज्ञौ स्तो ङि तिपरे। आपनद्याः। मत्यै। मतये। मत्याः। मतेः। नदीत्वपक्षे औ दिति ङे रौ त्वेषाप्ते। इदुद्भ्याम्।
नदीसंज्ञकाभ्यामिदुद्भ्यां परस्य ङेः शस्याच्। पक्षे अच्च घेः। मत्याम्। मतौ। एवं ऋतिसत्यादयः। त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ। स्त्रीलिङ्गयोरेतयो
रेतावादेशौ स्तो विभक्तौ परतः। अविरामतः। तिसृचतसृ एतयोरामकारस्य फादेशादेशे। गुणादीर्घौ त्वनामपवादः। तिस्रः२। तिसृभिः। तिसृभ्यः२
आमि नुमभावे रति नुट्। नतिसृचतसृ एतयोर्नामि दीर्घो न स्यात्। तिसृणाम्। तिसृषु। स्त्रियामिति। त्रिचतुरोर्विशेषणान्नेह। प्रियास्त्रयस्त्रीणा

+ स्या२ = तिस्रः॥ प्रियातिस्रः नतिपरो२ प्रियातिस्रः शाद्यापरे२ प्रियातिस्रः ङ्नमिपरे२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वायस्यासाप्रियत्रिः।प्रतिवत्।आप्रियत्रयाणामिति विशेषः।प्रियाप्तिस्तोयस्यप्रइतिविग्रहे तुप्रियतिसा।प्रियतिस्तौ।प्रियतिस्तः।प्रियतिस्तम्।इ
त्यादि।प्रियाप्तिस्तोयस्यतत्कुलंप्रियत्रि।स्वमोर्नुकालुप्तत्वेनपत्ययलक्षणाभावान्नतिस्तादेशः।नलुमतेतिनिषेधस्यानित्यत्वाय क्षेप्रियतिस्तृ।
रादेशात्सर्वविभक्तिषुनेनुम्।प्रियतिस्तृणी।प्रियतिस्तृणा।तृतीयादिषुवस्वमाणपुवद्भावोत्यर्थायेणनुम्रभावो।प्रियतिस्ता।प्रियतिस्तृणा।
इत्यादि।द्वेरत्वेसत्यापि।द्वे।द्वे।द्वाभ्यां३।द्वयोः।गौरी।गौर्यौ।गौर्यः।नदीकार्यम्।हे गौरि।गौर्यौ।गौर्यः।एवंवाणीनद्यादयः।जातिपरिकग्रह
णालिंगविशिष्टग्रहणादनुङ् णिद्वद्भावेपाप्ते।विभक्तेलिंगविशिष्टग्रहणम्।सर्वी।सर्व्यौ।सर्व्यः।इत्यादि।गौरीवत्।अद्यनत्वान्नमुलोपः।लङ
स्त्रीः।त्रोषंगौरीवत्।एवंतरीतंआद्यः।अतत्वान्मुलोपः।स्त्री।हे स्त्रि।स्त्रियौ।स्त्रीः।शरस्यइयङ्स्यादजादौपत्ययेपरे।स्त्रियौ।वा म्भ्यामोः।अमिस्त्रा
स्त्रीः।त्रोषंगौरीवत्।एवंतरीतंआद्यः।अतत्वान्मुलोपः।स्त्री।हे स्त्रि।स्त्रियौ।स्त्रीः।शरस्यइयङ्स्यादजादौपत्ययेपरे।स्त्रियौ।वा म्भ्यामोः।अमिस्त्रा
वस्त्रियाइयङ्वास्यात्।स्त्रियम्।स्त्रीम्।स्त्रियौ।स्त्रियः।स्त्रीः।स्त्रिया।स्त्रियै।स्त्रियाः२।स्त्रियोः२।परत्वान्नुट्।स्त्रीणाम्।स्त्रियाम्।स्त्रीषु।स्त्रियमति

=लक्षेर्भुद्वेतिईप्रत्ययः २=अविन्दस्तृतंत्रिभ्यईः २ =स्त्र्याप्रतेर्ङ्ङ् ङ्योर्योरिनियोपस्तनडीप् २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्रांतो ऽतिस्त्रिः। अतिस्त्रियौ॥ ॥गुणानामाधौ वनुदृभिः परत्वात्पुंसि बाधते॥ स्त्रीनेदमा वस्त्री वा दृस्थे यदि त्यवधार्यतामाधाजसि व। अति स्त्रयः। हे अतिस्त्रि।
हे अतिस्त्रियौ। हे अतिस्त्रयः। वा म्भ्यामोः। अतिस्त्रिभ्यां। अतिस्त्रियम्। अतिस्त्रियः। अतिस्त्रीन्। अतिस्त्रिणा। घेर्ङिति। अतिस्त्रये। अतिस्त्रेः २। अतिस्त्रियोः २।
अतिस्त्रीणाम्। अच्च घेः। अतिस्त्रौ। ओत्योः कारे वनित्यस्य दृस्त्रामोस्तु विभाषया॥ दृयादेशो विनान्यत्रस्त्रियाः पुंस्युपपदार्जने॥ ॥ स्त्रीवेतनुष। अति
स्त्रि। अतिस्त्रिणी। अतिस्त्रीणि। अतिस्त्रिणी। ङे प्रभृतावजादौ वक्ष्यमाणपूर्वद्वावत्यन्ते पावड्यम्। अतिस्त्रये। अतिस्त्रिणाः २। अतिस्त्रेः २। अतिस्त्रि
योः २। अतिस्त्रिणोः २। इत्यादि। स्त्रियां तु प्रायेण पुंवत्। शसि अतिस्त्रीः। अतिस्त्रिया। ङि ति ह्रस्वश्चेति ह्रस्वान्तत्वप्रयुक्तो विकल्पः। आस्त्री तिनु इयङ्वङ्स्थाना
वित्यस्येवपर्युदासात्तत्सवङ्स्थेवानुवृत्तेर्दीर्घस्यायं निषेधो न तु ह्रस्वस्य। अतिस्त्रिये। अतिस्त्रये। अतिस्त्रियाः २। अतिस्त्रीणाम्। अतिस्त्रियाम्। अतिस्त्रौ। श्रीः
श्रियौ। श्रियः। नेयङुवङ्स्थानावस्त्री। इयङुवङोः स्थितिर्ययोस्तावीदूतौ नदीसंज्ञौ नस्तौ न तु स्त्री। हे श्रीः। श्रिये। श्रियौ। श्रियः। श्रियाः २। वामि। इयङुव

१।४।५

= इयङुवङ्स्थानिकस्त्रीशब्दावयवेकारोकारौ निषेधत्वेन निर्लीनतया २

= ङि ति ह्रस्वश्चेति वा नदीसंज्ञः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मतद्वयेविशेषः नम्रसुधियोरिति निषेधात् ३ = मतद्वयेविशेषः २

ङ्स्थानौ आद्योयश्चाभिधानदीसंज्ञौ स्तोनतुश्री। श्रियाम्। श्रीणाम्। श्रियि। श्रियाम्। पधीशब्दस्य तु वृत्तिकारादीनां मते लक्ष्मीवद्रूपम्। पदान्तरं विनापि स्त्रियां वर्त्तमानत्वं नि
त्यस्त्रीत्वमिति स्त्रीकारात्। लिंगान्तरानविधायकत्वं तदिति कैयटमते तु पुंवद्रूपम्। प्रह्वधीरिति विग्रहे तु लक्ष्मीवत्। अभिधामिव पधं पधइति विशेषः। सुहृद्धीर्यस्याः सु
हृद्धायतिवेति विग्रहे तु वृत्तिमते सुधीः श्रीवत्। मतांतरे पुंवत्। सुहृद्धीरिति विग्रहे तु श्रीवदेव। आमणीः पुंवत्। आम् नयनस्योत्सर्गतः पुंधर्मत्वापदांतरं विनापि स्त्रियाम् प्रवृत्तेः
एवं खलपवनादेरपि पुंधर्मत्वमोत्सर्गिकत्वं बोध्यम्। धेनुमतिवत्। स्त्रियां वा श्रीवाचीक्रो ह्रुशरस्तृजनवद्रूपं लभते। अन्नेभ्यो ङीप्। अदन्तेभ्यो नान्तेभ्यश्च स्त्रियां ङीप्
स्यात्। क्रोड्ढ्री। क्रोड्ढ्यौ। क्रोड्ढ्यः। वधूर्गौरीवत्। भ्रूः श्रीवत्। हे भ्रूः। कथं तर्हि हापितः क्रामिहे भ्रुवृत्तिभिर्दिः। प्रमादस्य आयमित्यिव हवः। खलभ्रूः पुंवत्। पुनर्भूः। दन
करेतियणाऽवङोवाधनान्नेयङ्वङि तिनिषेधो नाहे पुनर्भू पुनर्भ्वम्। पुनर्भ्वः। एकाजुत्तरपदेषु। एकाजुत्तरपदे यस्य तस्मिन्समासे पूर्वपदस्यान्निमित्तात्परस्य षस्य तिप
दिकान्तनुम्विभक्तिस्थस्य न स्यात्। आरंभसामर्थ्यान्नित्यत्वमिहे पुनर्गीग्रहणं स्त्र्यर्थम्। यणो बाधित्वा परत्वान्नुट्। पुनर्भूणाम्। वधूभ्रूः। अकजातौ नित्यस्त्री

+नित्यं २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अवीतंचीतपीलक्ष्मीधीह्रीश्रीणाम्प्रणाहितः सम्पानामेवशब्दानांमुलोपोनकदाचन १

त्वाभावात्। हेवर्षाभ्रः। केप्रत्यये। प्रतांतेतु हेवर्षाभु। पुनर्नवायांतु। हेवर्षाभु। भेक्यांपुनर्नवायां स्त्रीवर्षाभ्रर्दर्दुरेपुमानितियादवः। वर्षाभ्वश्च। वर्षाभ्वौ।
वर्षाभ्वः। स्वयंभूः पुंवत्। नषट्स्वस्रादिभ्यः। षट्संज्ञकेभ्यः स्वस्रादिभ्यश्चङीष्टापोनान्तः। स्वसानिसप्तन्यतन्त्रश्च ननांदादुहितातथा॥ भ्रातामातेतिसप्तैतेस्व
स्रादयउदाहृताः॥ अस्त्रन्नितिदीर्घः। स्वसारौ। स्वसारः। माता पितृवत्। शमितामातृः। धोर्गोवत्। राः पुंवत्। नोऽलोवत्। ॥ इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः॥ ॥ अ
नोमा। अतोगात्क्लीवात्स्वमोरम्स्यात्। अमिपूर्वः। ज्ञानम्। एङः पदान्तादतिहलोत्रलोपः। हेज्ञान। नपुंसकाच्च। क्लीवात्परस्य औङः शीस्यात्। भसंज्ञायामाय
स्थेतिवा। भस्येवर्णावर्णयोर्लोपः स्यादीकारेतद्धितेवपरे। इत्यकोरलोपेपाप्ते। औङः यणप्रतिषेधोवाच्यः। ज्ञाने। जश्शसोः शिः। क्लीवादन्योः शिः स्यात्। शिभि
र्वेस्थाने। शिइत्येतदुक्तसंज्ञंस्यात्। नपुंसकस्यझलचः। झलन्तस्याजन्तस्य क्लीवस्यनुमागमः स्यात्सर्वनामस्थाने परे। उपधादीर्घः। ज्ञानानि। पुनस्तद्वत्। त्रीणिराम
वत्। एवंधनवनादयः। अङ्गुलिगादिभ्यः पंचभ्यः। एभ्यः क्लीबेभ्यः स्वमोरदडादेशः स्यात्। टेः। डितिपरेभस्यटेर्लोपः स्यात्। वावसाने। कतरत्। कतरद्। कतरे। कतराणि।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भस्येति किमापंचमः टेर्लुप्तत्वात्यथमयोरिति पूर्वसवर्णदीर्घः एङः पदान्तादिति संबुद्धिलोपश्च न भवति। ▬▬ । हे कतरत्। पुनस्तद्वत्। त्रोषंपुंवत्। कतमत्। अन्यत्।
अन्यतरत्। इतरत्। अन्यतमस्य तु अन्यतमामित्येव। एकतरात्वातिषर्वेवाचः। एकतरामोरमादेशे कृते सन्निपातपरिभाषया नजरसा। अजरमा। अजरसी। अजरे।
परत्वाज्जरसि कृते रुलन्तत्वान्नुमागमे हतः संयोगस्य सांतसंयोगस्य मत्तश्च योनकारस्तस्योपधायाः दीर्घः स्यादसंबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे। अजरांसि। अजरांसि। अजरांसि। अजरांसि। त्रोषंपुंवत्। पदन्नि
अमिलकोपवादस्य मत्वं बाधित्वा परत्वाज्जरसातनः सन्निपातपरिभाषया नलुक्। अजरसम्। अजरसा। अजरसी। अजरे। अजरांसि। अजरांसि। त्रोषंपुंवत्। पदन्नि
ति हृदयोदकस्यानामा। हृद्। उदन्। आसन्। हृदि। हृदा। हृद्भ्यामित्यादि। उदानि। उद्भ्यामित्यादि। आसानि। आसा। आसभ्यामित्यादि। मांसि। मांसा। मांसभ्या
मित्यादि। वस्तुतस्तु प्रतिग्रहणं प्रकारार्थमित्युक्तम्। अत एव भाष्ये मासपवन्याऽरवाया इत्युदाहृतम्। अयस्मयादित्वेन भत्वात्संयोगान्तलोपो न। यद्यपि पदन्नित्य
त्र छंदसीत्यनुवर्त्तितं वृत्तौ। तथापि अपोभीत्यत्र मासछंदसीति वार्त्तिके छंदोग्रहणसामर्थ्याच्छ्वोके पि कविदिति केयटोक्तरीत्या प्रयोगमनुसृत्य पदादयः प्रयोक्तव्या

२

= भाष्यचरस्य रत्वं नानुवृत्तमिति भावः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=श्रीपाण्यन्तस्य नुनोरनिमित्तं भवति ~ =इनोचीत्यत्राज्ग्रहणं चेह लिंगम्२
=अवर्णान्तान्नित्यकृतोपादेशकर्मणश्चोपे निमित्तस्यादिनि~

नि ३

इनिवोथमाङ्खोनपुंसके प्रातिपदिकस्याङ्गीवे प्रातिपदिकस्य जातस्य ह्रस्वः स्यात्। श्रीपंङ्गानवत्। श्रीपया। अत्रमनिपातपरिभाषया आतो धातोरित्यालोपो नाच
मोनपुंसकात्। ङ्गीवात्त्वमोर्लुक् स्यात्। वारि इकोविभक्तौ। इमन्तस्य ङ्गीवस्यनुमागमः स्यादविभक्तौ। वारिणी। वारिणि। नहुमतेतिनिषेधस्यानित्यत्वा
त्यक्षेसंबुद्धिनिमित्तो गुणः। हे वारे। हे वारि। आङो नास्त्रियाम्। वारिणा। घेर्ङिति गुणो प्राप्तो न्द्रो वतन्त्रद्वारगुणे भ्योनुम एवविप्रतिषेधेन। वारिणे। वारिणः
वारिणोः। नुमविरेतिनुट्। नामीतिदीर्घत्वम्। वारीणाम्। वारिणि। वारिणोः। हलादौ हरिवत्। तृतीयादिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्भालवत्यपरनिमित्तो भाषितपुंस्क
भिगन्तं ङ्गीवं पुंवद्वा स्यात्तदा दावविअनादयो अनादिने। इत्यादि। शोषं वारिवत्। पीलु वृक्षः तत्फलं पीलु तस्मै पीलवे। अत्रनपुंवत्। परनिमित्तभेदात्। श्रीषि
दधिमत्यस्य ग्रामनङ्ग स्यात्तदा दावविमत्वोदात्तः। अङ्गोपोनः दध्ना। दध्ने। दध्नः। दध्नोः। दध्नि। दधनि। शोषं वारिवत्। एवमस्थिमत्यस्थ्नि। तदन्त
स्यापनङ्ग। अतिदध्नाः सुधि। सुधिनी। सुधीनि। हे सुधि। हे सुधे। सुधिया। सुधिनाः सुध्ना। सुधिना। मधु। मधुनी। मधूनि। हे मधो। हे मधु। एवमस्त्रादयः सानुनासिकान्त

नै ४

राम:
२९

=सुधीत्वमुभयथापि ~ =शोभनज्ञानवत्वम्२

=प्रकृतिजन्यबोधकारी भूतो धर्मः प्रवृत्तिनिमित्तम्४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=धारणकर्तृत्वमुभयत्रापि कर्मणावयवकस्य नपुंसलिंगत्वाभावात् ३

=शोभनस्वनकर्तृत्वमुभयत्रापि प्रवृत्तिनिमित्तं २

सुवा। सूनि। सानूनि। प्रियक्रोष्टु। प्रियक्रोष्टुनी। तृज्वद्भावात् सर्वविभक्तिषु धेनुवत्। प्रियक्रोष्टूनि। दारौ पुंवत्पक्षे। प्रियक्रोष्टुनौ। प्रियक्रोष्टु। प्रियक्रोष्टू। प्रियक्रोष्ट्वे। अन्यत्र तृज्वद्भावात् सर्वविभक्तिषु धेनुवत्। प्रियक्रोष्टुना। प्रियक्रोष्टुनोः। नुमविरोतिनुट्। प्रियक्रोष्टूनाम्। सुलु। सुलुनी। सुलूनि। सुल्वा। सुलुना। धातृ। धातृणी। धातृणि। हे धातः। हे धातृ। धात्रा। धातृणा। एवं होतृकर्तृदयः। एवं ईयसादेशे। आदिश्यमानेषु हलेषु एव ईयसो वस्यात्। पद्यु। पद्युनी। पद्यूनि। पद्युनेत्यादि। इह नपुंवत्। यदि गतं पद्यु इति तस्य भाषितपुंस्कत्वाभावात्। एवमग्रेपि। प्रि। प्रिणी। प्रीणि। प्रिणा। एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्। यो हलीत्यात्वमपि प्राभ्यां प्राभिः। नुमविरोतिनुट्यात्वेपि णमिति माधवः। वस्तुतस्तु सन्निपातपरिभाषयानुद्यात्वं न। नामीति दीर्घस्तु आरंभसामर्थ्यात् परिभाषां बाधत इत्युक्तम्। प्रीणाम्। सुनु। सुनुनी। सुनूनि। सुनुनेत्यादि॥ ॥इत्यजन्तानपुंसकलिंगाः॥ ॥होटः। कलिपदान्ते वाहलश्चाविति मुलोपः। पदान्तत्वाद्धस्य टः। जश्चर्त्वौ। लिट्। लिट्। लिहौ। लिहः। लिहम्। लिहौ। लिहः। लिहा। लिड्भ्यामित्यादि। लिट्सु। लिट्त्सु। दारेर्धातोर्घः। उपदेशे दारेर्धातोर्हस्य घः स्यात् ऋलिपदान्ते च। उपदे

+हस्य टः स्यात् २ +परतः १

=शोभनो भत्वमुभयत्रापि प्रवृत्तिनिमित्तं २ पुंवद्भावस्तु नङ्गन्तस्य भाषितपुंस्कभावात् २

=ननिसवतस्तद्दनिसत्वांभसामर्थ्यात् ३

=मध्येदनिशेषः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=विशिष्टव्यवहारनिमित्तकर्त्तारण्यसहायेपिकर्त्तेत्यानीतिव्यपदेशिवदेकस्मिन्नित्यस्यार्थः ३

=अप्रामाणिकानेकादिः १ =विशिष्टोपदेशो व्यवसायोव्यपदेशः सोस्यास्तीतिव्यपदेशिगोणेजुत्यवक्तोयमित्यर्थः ३

व्यपदेशिनातुव्यपदेशिवद्भावः

वाडुहेनि डुहेः पाघ्रेरेवाभ्यां पाघ्रभ्यां भयत्रविमासेयम् ॥८७॥

शेकिम्। अधोगित्यत्रयथास्यात्। रामलिहमामनइच्छतिरामलिह्यति। ततः क्विपि। रामलिट्। अत्रमाभूत्। एकाचोवशोभषझषनस्यस्योः। धातोरवयवोयए
काचझषनन्तस्यवशः स्थानेभषस्यात्सकारे झशब्दे परेपदांतेवा। एकाचोधातोरितिसामानाधिकरण्येनान्वयेतु इहनस्याद्रर्दभमावक्षेगर्दभयतीति तत
:क्विपीति लोपः। गद्रेपाझलीतिनिवृत्तेस्वोर्थहगासामर्थ्यात्ततेनेहना। दुग्धम्। दोग्धा। अपदेशिवद्भावेनधात्ववयवत्वाद्झषभावः। जश्त्ववर्त्वे। धुक्। धुग्।
दुहो। दुहः। षत्ववर्त्वे। धुक्षु। वाडुहम्। महच्छब्दहलिहामाएषांहस्यवाघः स्यात्। रामलिपदानेवाधुक्। धुग्। धुट्। धुड्। डुहो। डुहः। धुभ्यामाधुभ्यामाधुक्षु। धुक्षु

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उपजीव्योपजीवकयोर्विरोधाभावेन बाध्यबाधकभावेन तिभावः ।

आम्नबाध्यते अप्राबनुप्रनबाध्यते। मो र्भोपः। नुम्विधिसामर्थ्याद्दमुप्तंत्वितिरत्वेन। संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वान्नलोपेन। अनडुन्। अस्संबुद्धौ। चतुरनडुहोरम्यात्संबुद्धौ। आमोपवादः। हे अनडन्। अनडाहौ। अनडाहः। अनडाहम्। अनडाहौ। अनडुहः। अनडुहा। वसुसंबुद्धेसनडुहांरः। सान्तवावन्तस्य संसादेश्चदः पदान्ते। अनडुद्भ्यामित्यादि। सांतेति किम्। विद्वान्। पदान्ते किम्। पत्रसंत्। जुत्तं सहः साङः सः। साङ्पत्यसहः सस्यमङ्गेन्यादेशः स्यात्। तुराषाट् तुराषाड्। तुरासाहौ। तुरासाहः। तुराषाड्भ्यामित्यादि। तुरांसहतइत्यर्थे छंदसि सहइतिक्विः। लोके तु साहयतेः क्विप्। अन्येषामपीति पूर्वपदस्य दीर्घः। दिवौकाः। दिवितिप्रातिपदिकस्योत्त्वात्सोपरे। अत्रविधित्वेन स्थानिवत्त्वाभावात्हल्ङ्यादिलोपेन। सुद्यौः। सुदिवौ। सुदिवः। सुदिवम्। सुदिवौ। दिवउत्। दिवोंतादेशउकारः स्यात्पदान्ते। सुद्युभ्यामित्यादि। चत्वारः। चतुरः। चतुर्भिः। चतुर्भ्यः। षट्चतुर्भ्यः। आषण्णांहकेभ्यश्चतुरश्चपरस्यामोनुडागमः स्यात्। गात्वम्। द्वित्वम्। चतुर्णाम्। गोः सुपि। सप्तमीबहुवचनेपरे गोरेवविसर्जनीयो नान्यस्य। षत्वम्। षस्य द्वित्वेषाप्ते। गोरिति। अविपरे गोर्न हल्लः। चतुर्षु। षि

= विशेषणान्तर्यालाश्रयणात् ३

सहेरिति किम् उनस हर्वेनीनइति सुरसस्या पत्यसाङः ३

निरनुबन्धकस्य हरोनसाङ्बन्धक स्य ग्रहणम् ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= चतुरित्यर्थग्रहणात् ।

यवत्वाः हे पियवत्व० । पियवत्वारौ । जोगात्वेत् नुगानेष्यते । पियवत्नुगामप्राधान्येनुस्यादेव । परमवत्नुर्णामा कमलंकमलांगा आवक्षाणाः कम
ल । कमलो । कमलः । षत्वमा कमल्लुमो नोधातोः । धातोर्मस्यनः स्यात्यदान्ते । [redacted] । नत्वस्यासिद्धत्वान्नलोपोन । पश्यामीति
पश्यान् । पश्यामो । पश्यामः । पश्यान्भ्यामित्यादि । किमः कः । किमः कः स्याद्विभक्तौ । अकसहितस्यापयमादेशः । कः । कौ । के । कम् । कौ । कान् ।
इत्यादिसर्ववत् । इदमोमः । इदमोमस्यमः स्यात्सोपरे । त्यदाद्यत्वापवादः । इदोयुंसि । इदमइदः स्यानेऽयुस्यात्तो पुंसि । सलोपः । अयम् । त्यदा
द्यत्वंपररूपत्वम् । दश्च । इदमोदस्यमः स्याद्विभक्तौ । इमौ । इमे । त्यदादेः संबोधनंनास्ति । युष्मदः । अनोयकः । अककारस्य इदमइदोऽन्यादा
पिविभक्तौपरतः । आवितिवाइत्याभ्यसुपःपकारोगपत्याहारः । अनेनाहलिलोपः । अककारस्य इदमइदोलोपः स्यादपिहलादौपरे । नान
पिविभक्तौपरतः । आवितिवाइत्याभ्यसुपःपकारोगपत्याहारः । अनेनाहलिलोपः । अककारस्य इदमइदोलोपः स्यादपिहलादौपरे । नान
र्थकेलोत्यविधिर्नभ्यासविकारे । आद्यन्तवदेकस्मिन् । एकस्मिन् क्रियमाणंकार्यमादाविवान्तइवस्यात् । आभ्याम् । नेदमदसोरकोः । अककार

+ । = विपर्त्ति = तदादितदन्तयोः क्रियमाणंकार्यंतदादितदन्तइव असहायेपिभवेदित्यर्थः ।
या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=इमकाभ्यांरात्रिरधीताआभ्यांदिनमधीयते२

रयोरिदमदसोर्भिसऐनस्यात्।एतमाएभिः।अतमानित्यत्वान्डेःस्मै।पश्चाद्वलिलोपः।अस्मै।आभ्यामाएभ्यः।आस्मात्।अस्याअनयोः।एषामाअ
मिन।अनयोः।एषु।ककारयोगेतु।अयकमाइमकौ।इमकौ।इमकमाइमकौ।इमकौन।इमकेन।इत्यादि।इदमोन्वादेशेशनुदात्तत्वतीयादौ।अन्वा
देशविषयस्यइदमोऽनुदात्तोऽशादेशाःस्यात्तृतीयादौ।अशवचनमाकेऽर्थमाइमकाभ्यामसुङ्कृतंआभ्यांसुङ्युक्तमाद्वितीयादौस्विनैः।द्वितीं
यायांदोसोश्चपातइदमेतसोरेनादेशःस्यादन्वादेशे।किंवित्कार्यंविधातुमुपात्तस्यकार्यान्तरंविधातुंपुनरुपादानमन्वादेशः।यथाअनेनव्याकर
णमधीतमेनंछंदोध्यापयेति।अनयोःपवित्रंकुलमाएनयोःपभूतंचमिति।एनमाएनौएनान।एनेनाएनयोः।गणयतेर्विट्।सुगणासुगणौ।
सुगणाःसुगणाट्सु।सुगणासुगणैःक्विप्।सुगाणाःसुगाणौसुगाणोसुगाणाट्सु।सुगाणाट्सु।सुगाणासु।परत्वादुपधायादीर्घः।हलङ्यादिलोपस्तत्तो
नलोपःराजानौडिःसंबुद्धौः।नस्यलोपोनस्यान्डेनसंबुद्धौवाहराजनाङेतुछंदस्युदाहरणमासांमुद्गमितिङेर्लुकानिषेधसामर्थ्यात्प्रत्यय

=ऽगणाट्सु२

=अनुनासिकस्यक्वीतिदीर्घः२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=राजभ्यो॥राजभिः॥राजभ्यः॥पंचमी॥राजभ्यां॥राजभ्यः॥षष्ठी॥राज्ञः॥षष्ठ्याम्॥३
न३

=अभिरुचिर्बहिरंगमंतरंगे२
=सुश्रुत्वाप्यधर्मावच्छिन्नो देशकविशेषो ग्रहणम्३
=नौ १

लक्षणाद्। परमेयोमनाऽनुक्तपदेप्रतिषेधोवक्तव्यः। चर्मणितिला अस्य चर्मतिलः। ब्रह्मणि निष्ठा अस्य ब्रह्मनिष्ठः। राजा। राजानौ। राजानः। राजानम्। राजानौ। अह्नोपोनः। श्रुत्वम्। नवाह्नोपः स्थानिवत्। पूर्वत्रासिद्धे तन्निषेधात्। नापि बहिरंगतया असिद्धः। यथोद्देशपक्षेषष्ठी परिभाषा पतिश्रुत्वस्यासिद्धतया अन्तरंगाभावे परिभाषाया अप्रवृत्तेः। जश्शोईः। राज्ञः। राज्ञा। नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति। सुविधौ स्वरविधौ संज्ञाविधौ कृति तुग्विधौ च नलोपोसिद्धो नान्यत्र। राजभ्यइत्यादौ। इत्यसिद्धत्वात्सत्वमेत्वमेस्त्वं च। राजभ्याम्। राजभिः। राज्ञे। राजभ्याम्। राजभ्यः। राज्ञः। राजभ्याम्। राजभ्यः। राज्ञः। राज्ञोः। राज्ञाम्। राज्ञि। राजनि। पतिदीव्यतीति पतिदिवा। पतिदिवानौ। पतिदिवानः। अस्यभविष्ये घोपेकृते। हलि च। रेफवान्तस्य धातोरुपधायाइकोदीर्घः स्यात्। हलि। नवाह्नोपस्य स्थानिवत्वम्। दीर्घ चिधौ तन्निषेधात्। बहिरंगपरिभाषात्वकन्यायेन नप्रवर्त्तते। पतिदीव्नः। पतिदीव्नेत्यादि। यज्वा। यज्वानौ। नसंयोगाद्धमन्तात्। वकारमकारान्तसंयोगात्परस्यानोऽकारस्यलोपोनस्यात्। यज्वनः। यज्वना। यज्वभ्यामित्यादि।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कवर्गाभावपक्षे तेनेस्यणत्वंभवतीत्यर्थः ३

६।४।१२ ६।४।१३

जह्नगाः। जह्नगेत्यादि। इन्हन्पूषार्यम्णां शौ। एषां शावेवोपधायादीर्घो नान्यत्र। इति निषेधप्राप्तौ। वाइन्नादीनामुपधायादीर्घः स्यादसंबुद्धौ सौ परे। वृत्र
हा। हे वृत्रहन्। एकाजुत्तरेति ण त्वम्। वृत्रहणौ। वृत्रहणः। वृत्रहणम्। वृत्रहणौ। हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु। ञिति णिति प्रत्यये नकारे च परे हन्तेर्हस्य कुत्वं
स्यात्। हन्तेः उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य हन्तेर्नस्य णत्वं स्यात्। प्रहणता। अत्रैव सूत्रे हन्तेरत्रैव सूत्रे वनस्य णत्वं नान्यस्य। प्रघ्नन्ति। योगविभागसाम
र्थ्यादनन्तरस्य विधिर्वा भवति प्रतिषेधो वेति न्यायं बाधित्वा एकाजुत्तरेति णत्वमपि निवर्त्यते। नकारे परे कुत्वविधिसामर्थ्यादस्त्रोपो नस्थानिवत्। वृत्र
घ्नः। वृत्रघ्नेत्यादि। यत्तु वृत्रघ्नेत्यादौ वैकल्पिकं णत्वं माधवेनोक्तं तद्भाष्यवार्त्तिकविरुद्धम्। एवं शार्ङ्गिनृयज्ञाविव अर्यमनृषभनयज्ञाविन्निति विन्य
त्यये इनोः नर्थकत्वेपि इन्हन्नित्यत्र ग्रहणान्यर्थवन्ति वा नर्थकेन वा तदन्तविधिस्तत्र योजयन्तीति वचनात्। अर्यम्णा।
अर्यमणौ। सन्निपातलक्षणो मघवा बहुलम्। मघवन्। वाहस्य वा इत्यनादेशः स्यात्। अइत्। उगिदचामसर्वनामस्थाने धातोः। अधातोरुगितो नलो

६।४।१२८ ७।१।७०

=हादेशोऽयं वेयतिषेधो वक्तव्यः ३

=अधातुमनपूर्वस्यापीत्यर्थः तेनांवतेर्निषमार्थता २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+मघवा। छंदसीवनिपौ वेति वनिर्वेतं मघोरात्तं छंदस्येव। अंतोदात्तत्वं तु लोकेपीति विशेषः। मघवानौ। मघवानः ३

=धनार्थत=

पिनौ चते अनुमागमः स्यात्सर्वनामस्थाने परे। उपधायादीर्घः। मघवान्। इह दीर्घकर्तव्ये संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वं नावहुलग्रहणात्। तथा च श्वल्लु
धान्निति निपातनान्मघशब्दान्मतुपवभाषायामपि शब्दयामिद्धिमाज्ञित्येतत्सूत्रं प्रत्याख्यातमाकरे। हविर्भिस्तिनिः। कोमघवेषु मघवान
साविति भाष्ये। मघवन्तौ। मघवन्तः। हे मघवन्। मघवन्तम्। मघवन्तौ। मघवतः। मघवता। मघवद्भ्यामित्यादि। नलाभावे पुंवद्राजवत्। स्त्रियां मघो
नामतद्धिते। अन्नन्तानां भसंज्ञानामेषामतद्धिते परे संप्रसारणं स्यात्। संप्रसारणाच्च। आद्गुणः। मघोनः। अन्नन्तानां किम्। मघवतः। मघवता। स्त्रि
यां मघवती। अतद्धिते किम्। मघवनम्। मघवद्भ्यामित्यादि। श्वनः। शुना। श्वभ्यामित्यादि। युवन्शब्दस्य वकारस्योत्वे कृते। नसंप्रसारणे संप्रसारणा
म। संप्रसारणोपरकृतः एवस्य यणः संप्रसारणं न स्यात्। इति यकारस्य नेत्वम्। अतएव ज्ञापकादेत्यस्य यणः संप्रसारणम्। एनः। एना। युवभ्यामि
त्यादि। अर्वा। हे अर्वन्। अर्वाणौ। अर्वाणः। नस्यारहितस्यार्वन्नन्तस्यागस्य इत्यन्तादेशः स्यान्नतु सो। उगित्वान्नुम्। अर्वन्तौ। अर्वन्तः। अर्वन्त

=वार्णादांगवरीयइत्यस्यानित्यत्वान्नस्यानिवृत्तम्=

=अन्तोदात्तस्येति=

अर्वणस्त्रसावनञः। अर्वा। अर्वन्तौ। अर्वन्तः। अर्वन्तम्। अर्वन्तौ। अर्वन्तः। अर्वन्तम्। अर्वन्तौ। अर्वन्तः। अर्वन्तम्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म। अर्वन्तौ। अर्वतः। अर्वता। अर्वद्भ्यामित्यादि। अनञः किम्। अनर्वाणौ। ७।१।९५ पुंवत्। पथिमथ्यृभुक्षामात्। एषामाकारोंतादेशः स्यात्तौ परौ। आ आदि
ति पश्लेषेणाशुद्धायाएवव्यक्तेर्विधानान्नानुनासिकः। इतौ सर्वनामस्थाने। पथ्यादेरिकारस्याकारः स्यात्सर्वनामस्थाने परे। थौ थः। पथिमथोस्थ
स्यन्त्यादेशः स्यात्सर्वनामस्थाने परे। पंथाः। पंथानौ। हिपंथाः। भस्यटेर्लोपः। भस्यपथ्यादेर्लोपः स्यात्। पथः। पथा। पथिभ्यामित्यादि। एवं मथाः। ऋभु
क्षाः। स्त्रियां नानलक्षणो ङीपि भत्वाद्लोपः। सुपथी। नगरी। अन्भुक्षी सेना। आत्वं नपुंसके न भवति। नलुमतेति पत्ययलक्षणापतिषेधात्। सुपथिवन
म। संबुद्धौ नपुंसकानां नलोपो वा वाच्यः। हे सुपथिन्। हे सुपथि। नलोपः सुप्स्वरेति नलोपस्यासिद्धत्वाद्धस्वस्य गुणो न। द्विवचने भत्वाद्लोपः। सुपथी। शौ
सर्वनामस्थानत्वात्सुपंथानि। सुपथा। सुपथ्। ह्न्नांतौ षट्। षांतानां नावसंख्या षट्संज्ञा स्यात्। ष ङ्गौ लुक्। पंचशसंख्या किम्। विष्णुषः पामानः। शतानि सह
स्राणीत्यत्र सन्निपातपरिभाषया नलुक्। सर्वनामस्थाने सन्निपातेन कृतस्यनुमस्तद्विघातकत्वात्। पंचभिः। पंचभ्यः। शषट्वत्तुर्भ्यश्चेति नुट्। नोपधायाः

६।४।७

अस्यादयास्त्रयोऽविधिनिमित्तनिमित्तकत्वम्॰

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अष्ण्नोदीर्घात्-दीर्घान्नादष्ण्नःपया असर्वनामस्थानविभक्तिसदानास्यात्-दीर्घात्किम्-अष्णिः-३

+न२

नांतस्योपधायादीर्घःस्यान्नामि।नलोपःपंवानामा।पंवसु।परमपंव।परमपंवानाम्।गोणात्वेतुलुग्नुतौ।प्रियपंवा।प्रियपंवानौ।प्रियपंवानः।प्रियपंवा
म्।एवंसप्तननवनदशन।अष्ण्नआविभक्तौ।अष्ण्नआत्वंस्यादुलादौविभक्तौ।अष्णेभ्यओसु।कृताकारादष्ण्नःपायोजश्शसोरीश्स्यात्।अ
ष्ण्यइतिवक्तव्येकृतात्वनिर्देशोजश्शसोर्विषयेआत्वंज्ञापयति।वैकल्पिकंवेदेमष्ण्नआत्वम्।अष्ण्नोदीर्घादितिसूत्रेदीर्घग्रहणाद्ज्ञापकात्।
अष्णेश।परमाष्णेश।अष्णाभिः।अष्णभ्यः२।अष्णनाम्।अष्णसु।आत्वाभावेअष्ण२इत्यादिपंववत्।गोणात्वेत्वाभावेराजवत्।शसिप्रिया
ष्णः।इहपूर्वस्मादपिविधावक्षोपस्यस्यानिवद्भावान्नष्ण्त्वमाकार्यकालपक्षेबहिरंगस्याक्षोपस्यासिद्धत्वाद्।प्रियाष्णेत्यादि।जश्शसोरनुमीय
मानमात्वंपाधान्यस्वनतुगोणतायाम्।तेनप्रियाष्णे।हलादावेवकैकल्पिकमात्वं।प्रियाष्णाभ्याम्३।प्रियाष्णभ्याम्३।प्रियाष्णाभिः।प्रियाष्णभ्यः।
प्रियाष्णसु।प्रियाष्णेगजवत्सर्वंहाहावश्चापरंहलि॥भष्भावःजश्चत्वेभुत।भद्भुधौ।बुधः।इत्यादि।आत्विकदधृक्सदृशदिगुष्णिगंबुयुजिक्रु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्वा श्वा। एभ्यः क्विन्प्रत्यय। अत्र सामीकमपि किं वित्कार्यं निपातनाल्लभ्यते। निरुपपदाद्युजेः क्विन्। कनाविति। कृदतिङ्। सन्निहितेधात्वधिकारेतिङ्
भिन्नः प्रत्ययः कृत्संज्ञः स्यात्। वेरपृक्तस्य। अपृक्तस्यवस्यलोपः स्यात्। कृत्तद्धितेतिपातिपदिकत्वात्तदयः युजेरसमासे। युजेः सर्वनामस्थाने नुम्स्या
दसमासे। मुलोपः। संयोगान्तस्यलोपः। क्विन्प्रत्ययस्यकुः। क्विन्प्रत्ययो यस्मात्तस्यकवर्गोन्तादेशः स्यात्पदान्तो। नस्यकुत्वेनानुनासिको ङकारः। युङ्।
न श्चापदान्तस्येतिनुमो नुस्वारः। परसवर्णः। तस्यासिद्धत्वाच्चोः कुरितिकुत्वेन युञ्जौ। युञ्जः। युग्भ्यां। इत्यादि। असमासेकिमा। चोः कुः। ववर्गस्यकव
र्गस्याञ्जिपदान्तेवा। इतिकुत्वमा। क्विन्प्रत्ययस्येति कुत्वस्यासिद्धत्वात्। सयुक्। सयुजौ। सयुजः। युजेरितिधातुपाठपठितेकारविशिष्टस्यानुकारण
नत्विकानिर्देशः। तेनेह। युज्यतेसमाधत्तेइतियुक्। युजसमाधौ। दिवादिकः। आत्मनेपदी। संयोगान्तस्यलोपः। खवा। खञ्जौ। खञ्जः। इत्यादि।
जश्चेतिषत्वम्। जश्चवर्त्वे। राट्। राड्। राजौ। राजः। राट्सु। राट्त्सु। एवंविश्राट्। देवेट्। देवेड्। देवेजौ। देवेजः। विश्वसृट्। इहसृजियज्योः कुत्वेनेति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= अथ अग्रेति = सहचरितानां सहचरितयोः सहचरितस्यैव ग्रहणम् ॥

क्रीवे वक्ष्यते। परिमृट्। षत्वविधौ राजिसाहचर्यात् दुभ्राजदीप्ताविति फणादिरेव गृह्यते। यत्तु एजृभ्रेजृभ्राजदीप्ताविति तस्य कुत्वमेव। विभ्राट्। विभ्राग्। विभ्राभ्यामित्यादि। परोवजेः सः पदान्ते। पराव्युपपदे व्रजेः क्विप्यादौ घे च पदान्तविषये षत्वं वा। परित्यज्य सर्वं व्रजन्तीति परिव्राट्। विश्वं सर्वं सुवतेः। विश्वस्य राज्यदीर्घे स्याद्वा सो राट्राजे वपरे। विश्वं सुवत्यस्य विश्वावसुः। गाडिति पदान्तोपलक्षणार्थमात्वमविवक्षितम्। विश्वाराट्। विश्वाराड्। विश्वाजौ। विश्वाजः। विश्वाग्भ्यामित्यादि। क्वोः संयोगाद्योरनेव। पदान्ते झलि चयः संयोगान्तादयोः सकारककारयोः लोपः स्यात्। भृट्। भृड्। साय श्रुत्वेन शान्तस्य जश्त्वेन जः। भृज्जौ। भृज्जः। ऋत्विगित्यादिना ऋतावुपपदे यजेः क्विनाक्विन्नन्तात्कुत्वं। ऋत्विक्। ऋत्विग्। ऋत्विजौ। रात्सस्येति नियमान्न संयोगान्तलोपः। चोः कुः। ऊर्क्। ऊर्ग्। ऊर्ज्जौ। त्यदाद्यत्वमापरूपत्वमानदोः सः। भावनत्य= योः। त्यदादीनां तकारदकारयोरनत्ययोः सः स्यात्सौ। स्यः। त्यौ। त्यः। तौ। तौ। परमसः। परमतौ। परमतः। द्विपर्यन्ता नामित्येवानेहात्वमानवतकारौ

= ऊर्जेवलप्राणनेषु णेर्ज्वन्तं गणकार्यत्वान्नैव वर्तते। स्वाहोसाविति कुतो नुअतिस्वमिति स्यादिति भावः। अत्वसन्तेति नदोः सर्वादीनं गणकार्यत्वादिति भावः॥

= सत्यं ग्रहणमशीति ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धारणासामर्थ्यादिति वाच्यम्। अतित्वमिति गोणो चरितार्थत्वात्। संज्ञायां गोणत्वे वात्वमत्वेन त्यद्। त्यदौ। त्यदः। अतित्यद्। अतित्यदौ। अतित्यदः। यः। यौ। ये। एषः। एतौ। अन्वादेशे तु एनम्। एनौ। एनान्। एनेन। एनयोः। ङे प्रथमयोः। युष्मदस्मद्भ्यां परस्य ङे इत्येतस्य प्रथमाद्वितीययोश्च आमादेशः स्यात्। अपर्यन्तस्येत्यधिकृत्य। त्वाहौ सौ। युष्मदस्मद्भ्यां परस्य अपर्यन्तस्य त्व अह एतावादेशौ स्तः सौ परे। शेषे लोपः। आत्वयत्वनिमित्तेतरविभक्तौ परतो युष्मदस्मदोरंत्यस्य लोपः स्यात्। अतो गुणे। अमि पूर्वः। त्वम्। अहम्। ननु त्वं त्री अहं त्री इत्यत्र त्व अम् अह अम् इति स्थिते। अमि पूर्वत्वं परमपि बाधित्वा अंतरंगत्वात् दीर्घमाप्नोति। सत्यं। अलिंगे युष्मदस्मदीते नस्त्रीत्वाभावान्नटाप्। यद्वा। शेषे इति सप्तमी स्थानिनोर्विकरणत्वविवक्षया। तेन अपर्यन्तात् शेषस्य अदुश्चारस्य लोपः सवर्णपरोऽपि अंतरङ्गे गुणे कृते प्रवर्त्तते। अदन्तत्वाभावान्नटाप्। परमत्वम्। अतित्वम्। परमाहम्। अत्यहम्। युवावौ द्विवचने। द्वयोरुक्तौ युष्मदस्मदोरपर्यन्तस्य युवावौ स्तो विभक्तौ। पर्यन्तयोरद्विवचने भाषायाम्। इह युष्मदस्मदोराकारोनादेशः स्यात्। औङि भाषायां

स्वार्थद्रव्यलिङ्संख्याकारकाणि पञ्चैव प्रातिपदिकार्थ इति महाभाष्यकृत्वा तोयहेति ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=एकवचनमित्यादौ२

=अंगाधिकारस्थैकार्थे२

पुनः२

मि ~ त्येवमुक्तम्। भाषायां किम्। युवंवस्त्राणि। युवाम्। आवाम्। मपर्यन्तस्य किम्। माकृतं युष्माभ्यम्। युवकाम्। आवकाम्। एयवयोर्जसि। स्पष्टम्। एयम्। वयम्। परमयम्। परमवयम्। अतिएयम्। अतिवयम्। ईहत्रोषु लोपोत्वलोपइतिपक्षेजसः शीषुनः। अंगकार्येकृतेनांगकार्यमिति न भवति। डे: प्रथमयोरित्यत्रमकारान्तरंश्लिष्टअमांतएवावशिष्यतेनतुकिंचितइतिव्याख्यानाद्वा। त्वमावेकवचने। एकस्योक्तौ युष्मदस्मदोमपर्यन्तस्यत्व मोस्तः। द्वितीयायांच युष्मदस्मदोरागकारः स्यात्। त्वाम्। माम्। युवाम्। आवाम्। शसोनेत्यविभक्तिकम्। युष्मदस्मदोरागमोनकारः स्यादमो पवादः। आदेः परस्य। संयोगान्तस्यलोपः। युष्मान्। अस्मान्। योवि। अनयोर्यकारादेशः स्यादनादेशे अजादौ विभक्तौ परे। त्वया। मया। युष्मदस्म दोरनादेशे। अनयोरागकारः स्यादनादेशे हलादौ परे। युवाभ्याम्। आवाभ्याम्। युष्माभिः। अस्माभिः। तुभ्यम्। मह्यम्। ङयि। अनयोर्मपर्यन्तस्य तुभ्यम्। मह्यम्। ङोस्तोङयि। अमादेशः। शेषेलोपः। तुभ्यम्। मह्यम्। परमतुभ्यम्। परममह्यम्। अतितुभ्यम्। अतिमह्यम्। युवाभ्याम्। आवाभ्याम्। भ्यसि। भ्यम्। मह्यम्।

अथेः। अजादौ परे युष्मदस्मदोरेतौ स्यात्। एवेत्यथादेशौ सिद्धाविति व्याख्यायेति। पुनर्मपर्यन्ताधिकारोमास्त्विवाद्यः।

त्वया। मयेत्यत्र च त्वा। म्योतिमाभूतं युवकाम्। आवकाम्। मामिति नेति।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भ्यसोभ्यम्अभ्यमवादेशाःस्यात्। आद्यःशेषेलोपस्यात्यलोपत्वएवानत्रांगवृ नेपरिभाषयाएत्वंन। अभ्यमनुपक्षद्वयेपिसाधुःयुष्मभ्यम्। अस्मभ्यम्। ए
कवचनस्यो आभ्यांपंचम्येकवचनस्यअत्स्यात्। त्वत्। मत्। ङसेश्चेतिसुवचम्। युवाभ्याम्। आवाभ्याम्। पंचम्याअत्। आभ्यांपंचम्याभ्यसोत्स्यात्। यु
ष्मत्। अस्मत्। तवममोङसि। अनयोर्मपर्यन्तस्यतवममोस्तोङसि। युष्मदस्मदोङसोश्च। स्पष्टम्। तवाममायुवयोः। आवयोः। सामआकम्। आभ्यां
पास्याम्आकंस्यात्। भावितःसुप्तोनिवृत्त्यर्थंसमुद्भूनिर्देशः। युष्माकम्। अस्माकम्। त्वयि। मयि। युवयोः। आवयोः। युष्मासु। अस्मासु॥ ॥समस्यमाने
द्वैकत्ववाचिनीयुष्मदस्मदी॥ समासार्थोन्यसंख्यश्चेत्तोयुवावौत्वमावपि॥ ७॥ सुजसङेङसुपरत्रआदेशाःस्युःसदैवते॥ त्वाहौयूयवयौतुयमहौतव
ममावितिः॥ २॥ एतेपरत्वाद्बाधन्तेयुवावौविषयेत्वके॥ त्वमावपिप्रबाधन्तेपूर्वविप्रतिषेधतः॥ ३॥ द्वैकसंख्यःसमासार्थोबहुर्थेयुष्मदस्मदी॥ तयोरद्वैकता
र्थत्वान्नयुवावौत्वमौनव॥ ४॥ त्वांमांवाअतिक्रांतइतिविग्रहे। अतित्वम्। अत्यहम्। अतित्वां। अतिमाम्। अतियूयम्। अतिवयम्। अतित्वाम्। अति

युष्मदस्मदर्थगतसंख्येतरसंख्यायुक्तश्चेदित्यर्थः-३ अर्थपरत्वाश्रयणात्समर्थोद्भवभूतपूर्वगतेरपिस्त्रीकाण्डयुवावौत्वमौवपिस्तः प्रत्ययपरत्वेमुनस्यादित्यपि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ अतित्वाभ्याम् ३।१

माम् २। अतित्वान्। अतिमान्। अतित्वया। अतिमया। अतिमाभ्याम् ३। अतित्वाभिः। अतिमाभिः। अतित्वभ्यम्। अतिमत्यम्। अतित्वभ्यम्। अतिमभ्यम्।
ङसिभ्यसोः। अतित्वत्। २। अतिमत्। २। भ्यामिपाग्वत्। अतित्वत्। अतिमत्। अतित्वयोः २। अतिमयोः २। अतित्वाकम्। अतिमाकम्। अतित्वयि। अतिम
यि। अतित्वासु। अतिमासु। युवां। आवां। अतिक्रौनइतिविग्रहे सुजसङेङसुपाग्वत्। ओ अम् ओ ट्सु। अतियुवाम् ३। अत्यावाम् ३। अतियुवान्। अ
त्यावान्। अतियुवया। अत्यावया। अतियुवाभ्याम् ३। अत्यावाभ्याम् ३। अतियुवाभिः। अत्यावाभिः। भ्यसि। अतियुवभ्यम्। अत्यावभ्यम्। ङसिभ्यसोः। अ
तियुवत्। अत्यावत्। ओसि। अतियुवयोः। २। अत्यावयोः २। अतियुवाकम्। अत्यावाकम्। अतियुवयि। अत्यावयि। अतियुवासु। अत्यावासु। युष्मान्नस्मा
न्वेति विग्रहे सुजसङेङसुपाग्वत्। ओ अम् ओ ट्सु। अतियुष्मा ३। अत्यस्मा ३। अतियुष्मान्। अत्यस्मान्। अतियुष्मया। अत्यस्मया। अतियुष्माभ्यां ३।
अत्यस्माभ्याम् ३। अतियुष्माभिः। अत्यस्माभिः। भ्यसि। अतियुष्मभ्यम्। अत्यस्मभ्यम्। ङसिभ्यसोः। अतियुष्मत्। अत्यस्मत्। ओसि। अतियुष्मयोः २। अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यामयोः। अतियुष्माकम्। अत्यस्माकम्। अतियुष्मायि। अत्यस्मायि। अतियुष्मासु। अत्यस्मासु। पदस्य। पदात्। अनुदात्तं सर्वमपादादावित्यधिकृत्य। युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वान्नावौ। पदात्परयोरपादौ स्थितयोः षष्ठ्यादिविशिष्टयोर्वान्नावित्यादेशौ स्तस्तौ वानुदात्तौ। बहुवचनस्य वस्नसौ। उक्तविधयोरनयोः षष्ठ्यादिबहुवचनान्तयोर्वस्नसौ स्तः। वान्नावेरपवादः। तेमयावेकवचनस्य। उक्तविधयोरनयोः षष्ठीचतुर्थ्येकवचनान्तयोस्ते मे स्तौ स्तः। त्वामौ द्वितीयायाः। द्वितीयैकवचनान्तयोस्त्वामौ स्तः॥ ॥श्रीशास्त्रावतुमापीहदत्तात्तेमेपिशामसः॥ त्वामीतेमेपिअहरिः पातुवामपिनो विभुः॥२॥ सुखंवान्नौ ददात्वीशः पतिर्वामपिनोहरिः॥ सोऽयाद्वोनः शिवंवोनो दद्यात्सेयोत्रवःसनः॥२॥ ॥परात्पायोः किम्। वाक्यादौ माभत्। त्वा पातु। मांपातु। अपादादौ किमावेदेत्रोषेः संवेशेः। अस्मान्कृतः सर्वदावतु। स्थ अहणा च्छ्यमाणाविभक्तिकयोरेव। नेह। इतियुष्मत्पुत्रोब्रवीति। इत्य स्मत्पुत्रोब्रवीति। समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशावक्त्र्याः एकतिङ्वाक्यमातेनेहेन। ओदनंपचतवभविष्यति। इहतुस्यादेव। शालीनांते

=निमित्तनिमित्तिनोरेकवाक्यस्थत्वे।

प्रापदानस्य मर्दुन्य इत्यतःपदस्य इत्यधिक्रियते।
कृत्सनेचसुप्यगोत्रादावित्यतःप्राग्पदादित्यधिक्रियते।
आपादपरिसमाप्तेरधिकारः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=वार्थाअपान्वय्यन्वयित्वादिस्त्वेत्यर्थः३

=यत्रवाहिभिर्युष्मद्रस्मदोःसमुच्चयार्थोद्योत्यतेसःमाक्षाद्योगः

+वा

प्रोदन्तंदाशामीति।एतेवान्नोदय आदेशाअनन्वादेशेवावक्तव्याः।अन्वादेशेतुनित्यंस्युः।धातातेभक्तोस्तितवभक्तोस्तीतिवा।तस्मैनमइत्येव॥न
चवाहहैवयुक्तो।वादिपंचकयोगेनैतेआदेशाःस्युः।हरित्वामांत्वारक्षतु।कथत्वांमांचनरक्षेदित्यादियुक्तयहणात्माक्षाद्योगेयम्निषेधः।
परंपरासंबंधेतुआदेशःस्यादेव।हरोहरिश्चमेस्वामी।पश्यार्थेश्चानालोचने।अवाक्षुषज्ञानार्थेधातुभिर्योगेएतेआदेशाःस्युःचेतसात्वांस
मीक्षतेपरंपरासंबंधेप्यंनिषेधः।भक्तस्तवरूपंपश्यति।आलोचनेतुभक्तस्त्वापश्यतिचक्षुषा।सप्तम्योयःप्रथमायाविभाषा।विद्यमानसप्तम्यंत्यथमा
न्तात्परयोरन्वादेशेणादेशावाःस्युःभक्तस्त्वमथहन्तेनहरित्वात्रथतेसमामन्त्वामेतिवा।सामंत्रितमामंत्रोधनेप्रथमायानदन्तामामंत्रितसंज्ञस्यात्।
आमंत्रितपूर्वमविद्यमानवत्।पिष्टम्।अग्नेनयवदेवाःमान्पाहि।अग्नेनयआनइन्द्रवरुणाइहयुष्मदस्मदोरादेशास्तिङन्तनिघातआमंत्रित
निघातश्चन।सर्वेदारक्षरेवनइत्यत्रतुदेवेत्यस्याविद्यमानवद्भावेपतितःपाचीनरक्षेत्येतदाश्रित्यादेशाः।एवंइमंमेगंगेयमुने

+न३

रामः
३८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इति मंत्रेयमुनइत्यादिभ्यः प्राचीनामंत्रिताविद्यमानवद्भावेपिमेशब्दमेवाश्रित्यसर्वेषांनिघातः। नामंत्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनम्। विशेष्यंसमानाधिकरणेविशेषणेआमंत्रितेपरेनाविद्यमानवत्। हरेदयालोनःपाहि। अग्नेनेतर्जातवेदः। विभाषितंविशेषवचने। अत्रभाषाषाबहुवचनमितिवक्ष्यामीति। बहुवचनान्तंविशेष्यंसमानाधिकरणेआमंत्रितेपरेविद्यमानवत्स्यात्। यथंपभवदेवाःशरणायवोभजेइति। देवाःशरणायवोभजे। इहान्तादेशेपिवैकल्पिकादेशः। सुपात्। सुपाद्। सुपादौ। सुपादः। सुपादम्। सुपादौ। पादः पत्। पाच्छब्दान्तंयदंगंभंतदवयवस्यापाच्छब्दस्यपदादेशःस्यात्। सुपदः। सुपदा। सुपाद्भ्यामित्यादि। अग्निंमंथतीत्यग्निमत्। अग्निमथौ। अग्निमद्भ्यामित्यादि। ऋत्विगादिसूत्रेणाञ्चेः सुपुपपदेक्विन्। अनिदितांहलउपधायाःक्ङिति। हलन्तानामनिदितामंगानामुपधायानस्यलोपःस्यात्क्ङिति। इगिदवामितिनुमासंयोगान्तलोपः। नुमोनकारस्यक्विन्प्रत्ययस्येतिकुत्वेनङकारः। प्राङ्। अनुस्वारसवर्णौ। प्राञ्चौ। प्राञ्चः। प्राञ्चम्। प्राञ्चौ।

तदवयवस्येति-भेदिर्द्विरूपमानस्यादेशाश्रितपरिभाषयेदं लभ्यते ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अन्त्यवाधेति सूत्रे असेतिनाधयवयश्चीकिन्तस्यानेजकारएवं किअलोन्त्यपरिभाषोपस्थितेतत्पाव-अट
सोन्त्यः सदन्तपरेनभवतीदानपरेयः सोन्त्यानभवतीत्येवमन्यथाधन्यसमीपस्थभवतीतिसामान्यः ॥ ॥

(आस्थाकिं कार्यं ?)

यस्यअदस्सदस्यसकारस्यस्थानेम
कारस्तस्यमत्वेऽवच्चसः सजातिः

पा॰ ताव३

६।४।१३८ ६।३।१३८

अवः। लुप्तनकारस्यावतेर्भस्याकारस्य लोपः स्यात्। चो। लुप्ताकारनकारश्चतौ परे पूर्वस्याणो दीर्घः स्यात्। पावः। पावा। पाभ्यामित्यादि। पत्यङ्।
पत्यञ्चौ। पत्यञ्चः। पत्यञ्चम्। पत्यञ्चौ। अवदति लोपस्य विषये अंतरंगोपि पूर्वाणो न प्रवर्त्तते। अकृतव्यूहाइति परिभाषया। पतीवः। पतीवेत्या
पत्यञ्चौ। पत्यञ्चः। पत्यञ्चम्। पत्यञ्चौ। अवदति लोपस्य विषये अंतरंगोपि पूर्वाणो न प्रवर्त्तते। अकृतव्यूहाइति परिभाषया। पतीवः। पतीवेत्या
दि। अमुमंवतीति विग्रहे। अदस अञ्चइति स्थिते। विश्वग्देवयोश्चटेरञ्चतोवपत्यये। अनयोः सर्वनाम्नश्चटेरञ्चादेशः स्याद्वपत्यये अञ्चे
तोपरे। अदस्रिञ्चवइति स्थिते। यणा। अदसोमेदादुदोमः। अदसोऽमानस्य दात्परस्य उद्दीर्घस्तादस्यमश्च। उइति ह्रस्वदीर्घयोः समाहारद्व
द्वः। आन्तरतम्याद्धेत्वंजनयोर्हेत्वोदीर्घसदीर्घः। अमुमुयङ्। अमुमुयञ्चौ। अमुमुयञ्चः। अमुमुयञ्चम्। अमुमुयञ्चौ। अमुमुईवः। अ
मुमुईवा। अमुमुयग्भ्यामित्यादि। मुत्वस्यासिद्धत्वान्नयणा। अन्यवाधन्यसदेशस्येति परिभाषामाश्रित्यपरस्येवमुत्वंवदन्तीमते। अदमुय
मुमुईवा। अमुमुयग्भ्यामित्यादि। मुत्वस्यासिद्धत्वान्नयणा। अन्यवाधन्यसदेशस्येति परिभाषामाश्रित्यपरस्येवमुत्वंवदन्तीमते। अदमुय
ङ्। अमेः मकारस्यात्वानेयस्यमः। असिमिति व्याख्यानात्यदाधत्वविषयएवमुत्वंनान्यत्रेतिपक्षे। अदयङ्। उक्तंच। अदसोङ्ः पृथङ्मुत्वंक

पार्णिकस्तेतिशेषः ?

ग्रामः
३९

ध्यङ्सं पूसारणमिति सूत्रे भाष्ये अन्यसदेशस्येति परिभाष्यपठितान्यसदेशाचारे कृष्यादाय यथा प्रावृत्यसदेशस्येति
तदर्थे अनधिकारस्थितिलिङ्गात्तस्य तत्पठितिअन्यथाहि अन्यस्यवाधकाया भावार्थादनेकोनन्यायेवाधा। इत्यर्थः ॥ ॥ ॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अन्तेर्भूकृ ननः पुकारनाको। निर्दिष्टपतिन्यायाभाधिकारस्येषाप्रि

=चलीकृष्यते=

चिरिक्ष निलंत्वत्वाके विदंत्यसदेशायनेत्येकेः सेर्द्विदृश्यते॥ ७॥ ॥विश्वादेवयोः किमाअश्वादी। अंवतो किम विश्वगयुक्त्वपत्ययेकिमा विश्वांधनम्
वपत्ययग्रहणं ज्ञापयति। अन्यत्रधातुग्रहणतादिविधिरिति। तेनायस्कारः उदङ्। उदञ्चौ। उदञ्चः उदईत्। उ कुरात्यासलुप्तनकारस्याञ्चतोर्यणाकारस्य
इत्यात्। उदीचः उदीचा। उदङ्ग्यामित्यादि। समः समि। वपत्ययांतेञ्चतोपरे। सम्यङ्। सम्यञ्चौ। सम्यञ्चः। समीचः। समीचा। सहस्यसध्रिः। सध्र्यङ्। तिरसस्तिर्यलो
पे। अलुप्तकारेञ्चतोवपत्ययांतेपरे तिरसस्तिर्यादेशःस्यात्। तिर्यङ्। तिर्यञ्चौ। तिर्यञ्चः। तिर्यञ्चम्। तिर्यञ्चौ। तिरश्चः। तिरश्चा। तिर्यग्भ्यामित्यादि। नाञ्चेः
पूजायाम्। पूजार्थस्याञ्चतेरुपधायानस्यलोपोनस्यात्। अलुप्तनेकारत्वान्ननुम्। पाङ्। पाञ्चौ। पाञ्चः। नलोपाभावादकारलोपोन। पाञ्चः। पाञ्चा। पाङ्
भ्यामा। ऋजावर्थस्याञ्चतेरुपधायानस्यलोपोनस्यात्। ऋञ्चकौ टित्वात्। भावयोः। अस्यसत्वेगादिनानलोपाभावोपिनिपात्यते। ऋङ्। ऋञ्चौ। ऋञ्चः। ऋङ्
भ्यामा। ऋङ्क्षु। पाङ्क्षु। एवंपूजार्थप्रत्यङ्गादयः। ऋञ्चकौ टित्वात्। भावयोः। अस्यसत्वेगादिनानलोपाभावोपिनिपात्यते। ऋङ्। ऋञ्चौ। ऋञ्चः। ऋङ्
भ्यामा। ऋङ्सु। ऋङ्क्षु। वोः कुः। पयोमुक्। पयोमुग्। पयोमुचौ। पयोमुचः। इत्यादि। चश्चेतिषत्वमास्कोरितिमलोपः। जश्चवर्ते। सुवृट्। सुवृङ्। सुवृञ्चौ। सुवृ
भ्यामा। ऋङ्सु। ऋङ्क्षु। वोः कुः। पयोमुक्। पयोमुग्। पयोमुचौ। पयोमुचः। इत्यादि। चश्चेतिषत्वमास्कोरितिमलोपः। जश्चवर्ते। सुवृट्। सुवृङ्। सुवृञ्चौ। सुवृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=भवश्चेति भवोपाधिनिर्वर्त्तते ३
=वचनसामर्थ्यादुपधापदासंबंधेनचारितार्थ्यादित्यभिमानः ३

श्वः सुवृट् सुवृट्सु। महत्सु। महत्सु। महत्सु। वर्त्तमाने षृषन्महद्दृहज्जगच्छ्रुत्वच्च। एते निपात्यन्ते सित्वच्चैषां कार्यस्यापवादः उगित्वात्नुम्। मांत महत इति दीर्घः। मह्यते पूज्यते इति महान्। महान्तौ। महान्तः। हे महन्। महन्तः। महन्ता। महद्भ्यामित्यादि। अत्वसन्तस्यावाधातोः। अत्वन्तस्योपधायादीर्घः स्याद्धातुभिन्नस्यासन्तस्य वा संबुद्धौ सोपरे। परे नित्यं वचनसम्बाधत्वाद्वचनसामर्थ्यात्सादेर्दीर्घः। ततो नुम्। धीमान्। धीमन्तौ। धीमन्तः। हे धीमन्। शासादेर्महद्वत्। धातोष्णन्वन्तस्य दीर्घः। गोमन्तमिच्छति गोमान्। निवा वरति वाक्यजन्तादेर्वा यङ्किवन्ता द्वाकर्त्तरि क्विप्। उगिदवामिति सूत्रेऽवग्रहणं नियमार्थम्। धातोश्चेदुगिन्कार्यं भवति नर्द्धश्चेरेवेति तेन सन्त। धातादित्यादेन। अधातोरिति तु अधातुरवयवस्यापि नुमर्थम्। गोमान्। गोमन्तौ। गोमन्त इत्यादि। भातेर्ध्वनुः। भवान्। भवन्तौ। भवन्तः। हे भवन्। शात्रंतस्य तत्वन्तत्वाभावान्नदीर्घः। भवतीति भवन्। उभे अभ्यस्तमाषाच्छ इत्यप्रकरणे ये द्वे विहिते ते उभे समुदिते अभ्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तसंज्ञेस्तः। नाभ्यस्ता ऋतुः। अभ्यस्तात्परस्य शतुर्नुम्स्यात्। ददतः। दद्दतौ। ददतः। जक्षित्यादयः षट्। अद्यतनवोन्येजक्षिति श्वसन्नमन्ते अभ्यस्त
संज्ञाः स्युः। जक्षतः। जक्षतो। जक्षतः। एवं जाग्रतः। दरिद्रतः। शासतः। वकासतः। दीधीवेवीटोः। ईत्वे पि कांदसत्वाद्घत्ययेन परमे पदमादीधयतावेत्थ
तः। गुपः। गुपः। गुपो। गुपः। गुप्यामित्यादि। त्यदादिषु दृशो नालोचने कश्च। त्यदादिषु उपपदेषु अङ्गानार्थाद्दृशेर्धातोः कम्प्रत्ययश्चाक्तिन्। आसर्वना
म्नः। सर्वनाम्न आकारो नादेशः स्यादृग्दृशवतुषु। कुत्वस्यासिद्धत्वाद्दृश्चेति षः। तस्य जश्त्वे नडः। तस्य कुत्वे नगः। तस्य चर्त्वे नपक्षे कः। तादृक्।
तादृग्। तादृशौ। तादृशः। षत्वापवादत्वात्कुत्वे नर्षकारादिति केयटहरदत्तादिमते तु चर्त्वाभावपक्षे खण्ड्वश्च यतेनगः। जश्त्वे पूर्वकुत्वस्यासि
द्धत्वात्। दिगादिभ्यो यदिति निर्देशान्नासिद्धत्वमिति वावोध्यम्। त्रश्चेति षत्वम्। जश्त्वचर्त्वे। विट्। विड्। विशौ। विशः। नशौ। नशोः कवर्गो
न्तादेशो वास्यात्पदान्तो। नक्। नग्। नट्। नड्। नशौ। नशः। नग्भ्याम्। नड्भ्याम्। स्पृशो नुदके क्विन्। अनुदके सुपुपपदे स्पृशेः क्विन्स्यात्। ध

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तस्क। घतस्क। घतस्त्रो। घतस्त्रः। क्विन्प्रत्ययोयस्मादिति बहुव्री। ग्राज्यपणाक्विपापि स्रग। स्रक। षडगकाः प्राग्वत। निधषा गत्यो। अ
स्मादत्विगादिनाक्विन। द्वित्वमन्तोदात्तत्वं निपात्यते। कुत्वात्सर्वत्र श्चेनट्। गः। कः। धस्लोतीति दधक। दधग। दधौ। दधषः। दधग्भ्यामार
त्नानि मुह्णातिर्दनिरत्नमुट्। रत्नमुषौ। रत्नमुषः। रत्नमुड्भ्यामित्यादि षडुभ्यो दुक। षट्। षडर्भिः। षड्भ्यः। षट्चतुर्भ्यश्चेति नुट्। अनामिति पर्युदासा
न्नकुत्वनिषेधः। यो नु नासिकइति विकल्पं बाधित्वा प्रत्ययेनित्यत्वेनानित्यमनुनासिकः। षण्णामषट्सु। षट्सु। तदन्तविधिः। परमषट्। परमष
ण्णाम। गोगन्धिनुषिग्रषषः। प्रियषण्णाम। कुत्वषत्वस्यासिद्धत्वात्। सत्तृषा। तिकृत्वमर्वोरुपधायादीर्घइकः। रेफवान्तस्य धातोरुपधाया
इकोदीर्घः स्यात्पदान्ते। पिपठीः। पिपठीषौ। पिपठीषः। पिपठीर्भ्यामावाश्रीतिवाविसर्जनीयः। जिह्वामूलीयश्च। वायेपि। एतैः प्रत्येकं व्यवधानेपि इ
ग्रामः
४२

कुभ्यां परस्य सस्य मूर्द्धन्यादेशः स्यात्। कुत्वेन सर्वस्य षत्वमपि पठीष्षु। पिपठीः षु। प्रत्येकमिति व्याख्यानादनेकव्यवधाने षत्वन्न। निस्वा। निस्सा।

=पाधान्येन षट्त्वप्रतिपादकः षष्ठ्याद्यस्तत्सा ङ्गस्तमो ङ्गीकृतमवति।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=स्कोरिति कलोपं प्रति ब्रश्च श्च स्तोति ३

=ब्रश्च भ्रष्ज नि सत्वं पश्चात्षटोः कः सीति कात्वं ३

=उपधायां वेति दीर्घः

=पुत्वेन लत्वं ३

नुम्यहणांनुम्यानिकानुस्वारोपलक्षणार्थमाचार्याणांनातानेनेहन। सहिन्सुपुंसु। अतएवनश्च ग्रहणंगतार्थता। गतसंयोगिमलोपेविसर्गः। विकीः। विकीर्षो। विकीर्षः। रोः सुपीति नियमान्नविसर्गः। विकीर्षुः। दमेर्डोसः। डित्वसामर्थ्याद्दिलोपः। रुत्वविसर्गौ। दोः। दोषौ। दोषः। पद्दन्निति वा दोषन्। दोषः। दोहनः। दोषा। दोक्षा। विशपवेशने। सन्नन्तात्क्विप्। षत्वस्यासिद्धत्वात्संयोगान्तलोपः। ब्रश्चेति षः। जश्त्वचर्त्वे। विविट्। विविड्। विविक्षौ। विविक्षः। कोरिति कलोपः। तट्। तड्। तक्षौ। तक्षः। गोरट्। गोरड्। गोरक्षौ। गोरक्षः। तक्षिरक्षिभ्यांगतार्थाभ्यांक्विपि तस्कोरिति न प्रवर्त्तते। लिलोपस्यास्थानिवद्भावात्। रकलोपः। तट्। तड्। तक्षौ। तक्षः। गोरट्। गोरड्। गोरक्षौ। गोरक्षः। तक्षिरक्षिभ्यांगतार्थाभ्यांक्विपि तस्कोरिति न प्रवर्त्तते। लिलोपस्यास्थानिवद्भावात्। रवेत्रासिद्धीयेनास्थानियदितिनुनस्यदोषः संयोगादिलोपलत्वेणत्वेधिति निषिद्धमतामात्संयोगान्तलोपएव। तक्षतम्। गोरकौ। गोरग्। कुत्वस्यासिद्धत्वात्संयोगान्तलोपः। पिपक्। पिपग्। पिपक्षौ। एवंविवक्। विवग्। दिधक्। पिसग्। तौ। सुष्टुपेसतीति सुपीः। सुपिसौ। सुपिसः। सुपिसा। सुपीभ्याम्। सुपीः। सुपीषु। एवंसुतूः। नुमावडने। विद्वान्। विद्वांसौ। विद्वांसः। विद्वांसम्। विद्वांसौ। वसोः संप्रसारणम्। वचनात्यभ्यसंप्रसारणमस्यात्। पूर्वरूपत्वं।

=अपवृत्तिः • चक्रवत्र • मिलत्वने ३ मा षपवनी ३

=वचपरिभाषणे २ दहभस्मीकरणे २

=दुपचषाके • अमात्मन्नं नात्क्विपि तस्यवोः कुत्वं • तस्यासिद्धत्वात्संयोगादिलोपोन २

=श्रीगुरुप्रसादेन नुनमाडविकप्रसादः ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=आदेशपत्यपोपिति२

† गायायां बहुवचसभुवः सिद्धमुक्तिदिधातोरिति दु
त्वेऽहुलादिलोपः सुतरकर्मधेइत्यत्वाभ्यासलोपो
यस्त्वेकाजाद्यसंयोगी ठ्रुपं २

बत्वम्। विदुषः। विदुषा। वसुरुषां। विनिदत्वम्। विदुद्भ्यामित्यादि। सेदिवान्। सेदिवांसौ। सेदिवांसः। सेदिवांसम्। सेदिवांसौ। अंतरंगो पिडागमः संप्रसारणविषयेनप्र
वर्त्तते। अकृतव्यूहानि पाभाषया। सेदुषः। सेदुषा। सेदिवद्भ्यामित्यादि। मांतमहतइत्यत्रमांतसंयोगे पिपानिपूर्वकस्यैव ग्रहणेन धातोः महच्छब्दसाह
चर्यात्। सुहृद्दिनत्तीति सुहृन्। सुहृद्। सुहृदौ। सुहृदः। सुहृद्भ्यामित्यादि। सुहृन्। सुहृदौ। सुहृदः। सुहृदम्। सुहृदौ। सुहृदः। सुहृदा। सुहृद्भ्यां। सुहृद्भिः। सुहृदे। सुहृद्भ्यां। सुहृद्भ्यः। सुहृदः। सुहृद्भ्यां। सुहृद्भ्यः। सुहृदि। सुहृदोः। सुहृत्सु। सुहृद्। सुहृदौ। सुहृदः। सर्वनामस्थाने विवक्षिते पुंसोः सुहृ
द्स्थाने। उकारउच्चारणार्थः। बहुपुंसो। यत्र अगेतश्चेति ङीबर्थकृते नपुंसो। हृस्वान्निति पत्यप्रत्ययोगित्वेनैव तस्मिन्दृष्टः। पुमान्। हे पुमन्। पुमांसौ। पुमांसः।
पुंसा। पुंभ्यां। पुंसु। अदुपधानेत्यनङ्। उक्षन्। उक्षणौ। उक्षणः। उक्षणम्। उक्षणौ। उक्षणः। अस्यसंबुद्धौ वानङ्नलोपश्च वाच्यः। हे उक्षन्। हे उक्षणौ। हे उक्षणः। उक्षणा
भ्यामित्यादि। अनेहाः। अनेहसौ। अनेहसः। हे अनेहः। वेधाः। वेधसौ। वेधसः। हे वेधः। वेधोभ्यामित्यादि। अधातोरित्युक्तेर्नदीर्घः। सुहृद्वत्। सुहृदौ। सुहृदः। सुहृदम्
पिंडयमतेपिंडयः। पिंडयौ। पिंडयः। अतुल्यसुअन्ने। अरमेश्रौ सुलोपश्च। अरमेश्रौ कारोन्तादेशः स्यात्सोपरि सुलोपश्च। नदीसः सावितिदत्यसः। असौ। श्रौत्वप

=अदुपधानेत्यनङ्२

=अत्वसंतस्येति२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिषेधः साकच्कस्यवक्तव्यः साडुत्वं वापतिषेधसन्नियोगशिष्टमुत्वंतद्भावेनप्रवर्त्तते। अमुको। अमुकः। त्यदाद्यत्वंपरूपत्वमावृद्धिः। अदसोसेरिति मत्वो
त्वे। अमूज मूदी॥ अद्रुणाः। एतईद्बहुवचने। अदसोदात्यत्येतईत्यादृस्यवसोवहूर्थोक्तो। अमी। पूर्वेणाद्रिमिति विभक्तिकार्यंप्राक्ष्याडुत्वमत्वो। अ
त्वे। अमूज मूदी॥ अद्रुणाः। एतईद्बहुवचने। अदसोदात्यत्येतईत्यादृस्यवसोवहूर्थोक्तो। अमी। पूर्वेणाद्रिमिति विभक्तिकार्यंप्राक्ष्याडुत्वमत्वो। अ
मुमा। अमू। अमूनमुत्वेकृतेघिसंज्ञायांनाभावः। नमुनो नाभावेकर्त्तव्येकृतेवमुभावो नासिद्धः स्यात्। अमुना। अमूभ्याम्। अमीभिः। अमुष्मै। अमूभ्यां
भ्याम्। अमीभ्यः। अमुष्मात्। अमुष्याः। अमुयोः। अमीषाम्। अमुष्मिन्। अमुयोः। अमीषु॥ ३९॥ ॥इतिहलन्ताः पुल्लिंगाः॥ ३९॥ ॥नहोधः। न
हो हस्यधः स्याज्झलिपदान्ते वा। उपानत्। उपानद्। उपानहौ। उपानहः। उपानद्भ्याम्। इत्यादि। उत्पूर्वात्स्निह्प्रीतावित्यस्माद्धातोर्भावे घादिना क्तिन्। नि
पातनात्तेलोपषत्वे। क्तिन्नन्तात्कृतेन हस्यधः। जश्त्वचर्त्वे। उस्निक्। उस्निग्। उस्निहौ। उस्निहः। उस्निग्भ्याम्। उस्निक्षु। द्यौः। दिवौ। दिवः। द्युभ्याम्। द्युषु।
पातनात्तेलोपषत्वे। क्तिन्नन्तात्कृतेन हस्यधः। जश्त्वचर्त्वे। उस्निक्। उस्निग्। उस्निहौ। उस्निहः। उस्निग्भ्याम्। उस्निक्षु। द्यौः। दिवौ। दिवः। द्युभ्याम्। द्युषु।
मीः। मिरौ। मिरः। एवं पूः। वतुश्चतुर्ष्वाद्यः। चतस्रः। चतसृणाम्। किमः कोः। कौ। काः। सर्वेवत्। यः सौ। इदमो दस्य यः स्यात्सौपरे। इदमामः।

=नहिहतिहलिभ्यां क्तिन्क्तिनोर्नित्यं कौ विति दीर्घः ३

=सर्वनाम्नोहलिविषयेषु वद्भावः स्यादिति उक्तेनथान क्रेनिनसिध्यतीत्यर्थः ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नचविभक्तौ लिंगविशिष्टग्रहणमिति निषेधेन लिंगविशिष्टपरिभाषाया अत्रैव नियमस्तत्रअनापीत्यमेव नतिवाच्यम् स्त्रीप्रत्ययांत
तस्यकार्यकार्यएवनिषेधपरिभाषामपृत्तेरितिमूलाद्युक्तेः अदन्तत्वाभावान्नदीर्घः

=नहीः सः स्त्रीवितिसकारः३

इयम्। त्यदाद्यत्वम्। टापादश्चेति मः। इमे। इमाः। इमाम्। इमे। इमाः। अनया। हलि लोपः। आभ्याम्। आभिः। अस्यै। अस्याः२। अनयोः। आसाम्। अस्याम्।
आसु। अन्वादेशेत। एनाम्। एने। एनाः। एनया। एनयोः। ऋत्विगादिनाद्ङेः क्विन्। अमागमश्च निपातितः। त्रक्। त्रग्। त्रजौ। त्रग्भ्याम्। त्रक्षु। त्य
दाद्यत्वम्। टापः। स्यात्। त्याः। एवं तत्। यद्। एतद्। वाक्। वाग्। वाचौ। वाचः। वाग्भ्याम्। वाक्षु। अप्प्रत्ययो नित्यं बहुवचनान्तः। अक्ष्णि निदीर्घः। आपः
अपः। अणभि। अपसक्कारः स्याद्वा दोपत्ययपरे। अद्भिः। अद्भ्यः२। अपाम्। अप्सु। दिक्। दिग्। दिशौ। दिशः। दिग्भ्याम्। दिक्षु। त्यदादिषु तिस्रौः
क्विन्विधानादन्यत्रापि कुत्वम्। दृक्। दृग्। दृशौ। दृशः। त्विट्। त्विड्। त्विषौ। त्विषः। त्विड्भ्याम्। त्विट्सु। सहजुषते इति सजूः। सजुषौ। स
जूर्भ्याम्। सजूःसु। सजूष्वत्यासिद्धत्वादुत्वम्। श्रीः। श्रियौ। श्रियः। श्रीर्भ्याम्। श्रीषु। त्यदाद्यत्वम्। टापः। औङः। श्रीवत्वम्।
अम्। अमूः। अमुया। अमूभ्याम्। अमूभिः। अमुष्यै। अमुष्याः२। अमुयोः२। अमूषाम्। अमुष्याम्। अमूषु॥ ॥इतिहलन्ताःस्त्रीलिंगाः॥ ॥

=समजुषोरिति सत्वम्३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=वयुत्पत्तिस्थिति२ =सर्वविधिभ्यो कुण्डिघिर्वणीयानिति३

स्वमोर्लुक्। दत्वमास्वनडुत्। स्वनडुद्। स्वनडुही। चतुरनडुहोरित्याम्। स्वनड्वाहि। पुनस्तद्धतादिवउना। विमलद्यु अहः। अंतर्वर्त्तिनी विभक्तिमाश्रित्य पूर्वपदस्ये
वोत्तरखंडस्यापि पदसंज्ञायां षाष्ठ्याम् उत्तरपदत्वे वा पदादि विधौ प्रतिषेधद्वति प्रत्ययलक्षणेन। विमलदिवौ। विमलदिवि। अपदादिविधौ किमारधिसेवौ।
इह षत्वनिषेधे कर्त्तव्ये पदत्वमस्त्येव। कुत्वे तु नावाः। वारी। वारि। अरुलनत्वान्नुम्। चत्वारि। शकिमाकोकानि। इदम्। इमे। इमानि। अन्वादेशे नपुंसके एन
द्वक्तव्यः। एनत्। एने। एनानि। एनेनाएनयोः। ब्रह्म। ब्रह्मणी। ब्रह्माणि। हे ब्रह्मन्। हे ब्रह्मणी। सुपि। अह्भ्यां। विभाषाङिनृपोः। अह्नी। अह्नी। अह्नानि।
अह्नी। अह्नि नित्यस्य रुः स्या[illegible]पदान्ते। अहोभ्याम्। अहोभिः। इह अहः। अहोभ्या[illegible]मित्यादौ रत्वरुत्वयोरसिद्धत्वान्नलोपे प्राप्ते। अह्नि नित्यावर्त्तयनलो
पाभावे निपात्यद्वितीयेन रुविधेयः। तदन्तस्यो रुत्वात्। दीर्घाण्यहानि यस्मिन्सदीर्घाहाः निदाघः। इह हलङ्यादिलोपे प्रत्ययलक्षणेनासुपीति निषेधादुत्वा
भावे रुः। तस्यासिद्धत्वान्नानलक्षण उपधा[illegible]दीर्घः। संवुद्धौ तु। हे दीर्घाहो। निदाघा। दीर्घाहानः। दंडी। दंडिनी। दंडीनि। स्रग्वी। स्रग्विणी। स्रग्वीणि। वा

+पि२

=इह पूर्वापरग्रंथविरोधस्तु अर्हन्मूहपरिभाषयानेति यथाकथंचिन्नेयः१ =द्वावपि एतदधिकारीयमिति भावः२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्मि। वाग्मिनी। वाग्मीनि। बहुदत्रहाणि। बहुपर्षाणि। बहूर्यभाणि। अस्रजः पदान्तैकुत्वं सृजेः क्विनो विधानात्। विश्वसृजादीनां सृजिदृशोरिति सूत्रेर
ज्जस्ग्रामिति भाष्यप्रयोगात्। यद्वा जश्चेति सूत्रेसृजियजोः पदान्तेषत्वं कुत्वापवादः। सृग्रत्विक्शब्दयोस्तु निपातनादेव कुत्वम्। अस्रक्शब्दस्तु
अस्यतेर्ण्यादिके ऋज्प्रत्यये बोध्यः। अस्रक्। अस्रजौ। अस्रज्भिः। पदन्तस्य तु अस्रग्। अस्राणि। अस्रजा। आस्राः। अस्रग्भ्यामित्यादि। ऊर्क्। ऊ
र्ग्। ऊर्ज्जौ। ऊर्ज्जः। नाम्नां संयोगः। बहूर्जि नुम्प्रतिषेधः। अन्त्यात्पूर्वं बहुम्। बहूर्जि। बहूर्ज्जिः। बहूर्जानि। त्यदादौ। त्यानि। तत्। तानि। यत्। ये
यानि। एतत्। एतानि। अन्वादेशे तु एनत्। वेभिद्यते। क्विपा वेभित्। वेभिदौ। वेभिदः। अल्लोपस्यानिवत्वादकलन्तत्वान्नुम्। अजन्तलक्षणा
त्तु नुम्। त्वविधौ स्थानिवत्वाभावात्। वेभिदिग्रालक्षणकुत्वानि। वेच्छिदि॥ ॥गवाक्शब्दस्य रूपाणि क्लीबे वागतिभेदतः॥ असंध्यवङ्पूर्वरूपेन
क्लनुम्। त्वविधौ स्थानिवत्वाभावात्। वेभिदिग्रालक्षणकुत्वानि। वेच्छिदि॥ ॥गवाक्शब्दस्य रूपाणि क्लीबे वागतिभेदतः॥ असंध्यवङ्पूर्वरूपेन
वाधिकत्वान्नमतम्॥ १॥ त्वमुसुनवषड्द्वादेषड्द्वयुत्तीणि जश्शसोः॥ वत्वाद्विशेषदशकं रूपाणीति विभावय॥ २॥ तथाहि। गामश्नुतीति विग्रहे अ

+एते। ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= अवःपरेवोऽलितिव्याख्यानात्स्त्रीनपुंसकस्येतिनुम्न ३

त्विगादिनाङ्गिन। गतौनलोपः। अवङ्स्फोटायनस्येत्यवङ्। गवाक। गवाग। सर्वत्रविभाषेतिप्रकृतिभावे। गो अक। गो अग। एवंरूपे। गोक। गोग। एजायांन
स्यकृत्वेनङः। गवाङ्। गो अङ्। गोङ्। अम्पक्षेतान्येवनवा। औङः। श्री। भवत्वादवङ्इत्यलोपः। गोवी। एजायांतु। गवाश्री। गो अश्री। गोश्री। जश्शसोः शिः।
गोः सर्वनामस्थानत्वान्नुम्। गवाञ्चि। गो अञ्चि। गोञ्चि। गतिएजनयोस्त्री। गयेवा। गोवा। गवाश्वा। गो अश्वा। गोश्वा। गवाभ्याम्। गो अभ्याम्। गोग
भ्याम्। गवाङ्ग्राम्। गो अङ्ग्राम्। गोङ्ग्राम्। सुपिङ्गन्तानांपक्षेङ्गोः कुगितिकुक्। गवाङ्क्षु। गवाङ्क्षु। गवास्। नचेह वयोद्वितीयाइतिपक्षेककौ
रस्यविकारेणषस्यामाधिक्यंशंक्यम्। वर्त्मस्यासिद्धत्वात्। कुकपक्षेतुतस्यासिद्धत्वाज्जश्त्वाभावेपक्षेवयोद्वितीयादेशास्त्रीलिङ्गपालिवर्द्धन्त
एवाङ्ग्रमेषांद्विर्वचनानुनासिकविकल्पनात्॥ रूपाणयश्चाक्षिभूतानि५२७ भवन्तीतिमनीषिभिः॥ ७॥ ॥तिर्यक्। तिरश्री। तिर्यश्चि। एजा
यांतुतिर्यङ्। तिर्यश्री। तिर्यश्चि। यकृत्। यकृती। यकृन्ति। पदन्तितिवायकनायकानियक्ना। यकृता। शकृत्। शकृती। शकृन्ति। शकानि। श

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

७।१।७९ ७।१।८० ७।१।८०

क्रा। शकृता। ददता। ददती। वा नपुंसकस्य। अभ्यस्तात्परोयः शातानदन्तस्य स्त्रीवद्यनुम्वास्या सर्वनामस्थाने। ददन्ति। ददति। तुदता। आ स्त्रीनद्योर्नुमा। अ
वर्णान्तात्परोयः शतुरवयवस्तदन्तस्यागस्यनुम्वास्या स्त्रीनद्योः परतः। तुदन्ती। तुदती। तुदन्ति। भात। भान्ती। भाती। भान्ति। पचत। शपश्चपनो नित्य
म। शपश्चपनोरात्परोयः शतुरवयवस्तदन्तस्य नित्यं नुम्स्यात् स्त्रीनद्योः परतः। पचन्ती। पचन्ति। दीव्यत। दीव्यन्ती। दीव्यन्ति। स्वप। स्वप्। स्वपी। नि
त्यात्यादपि नुमः प्राक् अत्र न्लिति दीर्घः। प्रतिपदोक्तत्वात्। स्वपि। निरवकाशत्वं प्रतिपदोक्तत्वमिति पक्षे तु पक्षे तेन हि रहान्नुमेव। स्वपि। स्व
पा। अपोभिः। स्वप्भ्यां। अर्त्तिहृव्यधीभ्यां नाधनेहसाहत्वमाधनुः। धनुषी। सांते तिदीर्घः। नुम्विसर्जनीयेति षत्वमाधनूंषि। धनुषा। धनु
र्भ्यां। एवं बहुहविराद्यः। पिपठिषते। क्विपि वोरिति दीर्घः। पिपठीः। पिपठिषी। अस्त्रोपस्यस्थानिवत्वाज्जलन्तलक्षणेनुम्। स्वविधौ स्था
निवत्वाभावादजन्तलक्षणोपि न। पिपठिषि। पिपठीभ्यां। इत्यादि। पयः। पयसी। पयांसि। पयसा। पयोभ्यामित्यादि। सुपुम्। सुपुंसी। सुपुंसि। अ

पदमञ्जर्यां विहितः प्रतिपदोक्तः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१/१/३७

दः। विभक्तिकार्यम्। उत्वमत्वे। अम्। अम्नि। शे। षंपुंवत्॥ ॥इति हलन्तानपुंसकलिंगाः॥ ॥चादिनिपातमव्ययम्। चादयो निपाता श्चा
व्ययसंज्ञाः स्युः॥ ॥ स्वर्। अंतर्। पातर्। पुनर्। सनुतर्। उच्चैस्। नीचैस्। शनैस्। अधक्। ऋते। युगपत्। आरात्। पृथक्। ह्यस्। श्वस्। दिवा। रा
त्रौ। सायं। चिरम्। मनाक्। ईषत्। जोषम्। तूष्णीं। बहिस्। अवस्। समया। निकषा। स्वयम्। वृथा। नक्तम्। नञ्। हेतौ। इद्धा। अद्धा। सामि।
वत्। ब्राह्मणवत्। क्षत्रियवत्। सना। सनेत्। सनात्। उपधा। निस्। अंतरा। अंतरेण। ज्योक्। कांशं। सहसा। विना। नाना। स्वस्ति। स्वधा। अ
लं। वषट्। ओषट्। वोषट्। अन्यत्। अस्ति। उपांशु। क्षमा। विहायसा। दोषा। मृषा। मिथ्या। मुधा। पुरा। मिथो। मिथस्। पायसा। मुहुस्। पवा
हुकम्। प्रवाहिका। आर्यहलम्। [redacted] अभीक्ष्णम्। साकम्। सार्द्धम्। नमस्। हिरुक्। धिक्। अथ। अम्। आम्। प्रताम्। प्रशान्। प्रतान्।
मा। माङ्। आकृतिगणोयम्। वा। वा। ह। अह। एव। एवं। नूनम्। शश्वत्। युगपत्। भूयस्। कूपत्। रूपत्। कुवित्। नेत्। चेत्। वेणा। कच्चित्। य

= पाठांतरं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+नकिम्।२ + प्रति+कार

त्रानह्।हंत।माकिः।माकिभानकिः।आक्रीमामाङ्।नञ्।यावत्।तावत्।त्वै।द्वै।न्वैरे।ओषट्।वौषट्।स्वाहा।स्वधा।अलम्।वषट्।नमस्तथा।हि।व
लु।किल।अथ।सृष्टम्।मा।आरह्।उपसर्गविभक्तिस्वरूपश्च।अवदत्तम्।अहंयुः।आतिक्षीरा।ओ।आ।इ।ई।उ।ऊ।ए।ऐ।ओ।औ।पश्य।शु
कम्।यथा।कथा।चापाट्।णाट्।अंग।हे।हे।भोः।अये।घा।विषु।एकपदे।पुत।आतः।चादिरणाकृतिगणाः॥ नद्धितश्चासर्वविभक्तिः।यस्मा
त्सर्वविभक्तिर्नोत्पद्यते सतद्धितान्तो व्ययंस्यात्।परिगणनकर्त्तव्यमानामलाद्यः।पाकपाशपः।शास्त्रप्रभृतयः।पाकस्मासान्तिभ्यः।अस्मा।आस्मा
कृत्वोर्थाः।तसिवती।नानञ्।विति।तेनेह नापवतिकल्पमापवतिरूपम्।कृन्मेजन्तः।कृद्योगा।नएजन्तश्चतदन्तमव्ययम्स्यात्।सारम्।सार
म्।जीवतापिवध्ये।कानासुन्कसुनः।एतदन्तमव्ययम्स्यात्।कृत्वा।उदेतोः।विस्पष्टः।अव्ययीभावश्च।अधिहरि।अव्ययादाप्सुपः।प्रत्ययादि
हितस्यापः।सुपश्च लुक्स्यात्।तत्रशालायाम्।अथविहितविशेषणान्नेह।अत्युच्चैस्तो।अव्ययसंज्ञायांयद्यपितदन्तविधिरस्तितथापिगोरा।

+न१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आपृग्रहणाद्यर्थमलिंगत्वात्॥ सदृशंत्रिषुलिंगेषुसर्वासुवविभक्तिषु॥ ववनेषु वसर्वेषुधन्नयेतितदव्ययमिति अतिर्लिंगकारकसंख्याभावप
रा॥ २॥ वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः॥ आपंचैवहलन्तानांयथावाचानिशादिशा॥ ३॥ अवगाहः।वगाहः। अपिधानम्।पिधानम्।
॥ ॥ इत्यव्ययानि॥ ॥ स्त्रियांभी अधिकारोयम्।समर्थानामितियावत्। अजाद्यतष्टाप्। अजादीनामकारान्तस्यवगाद्यंयत्स्त्रीत्वंतत्रद्योत्येटाप्
स्यात्। अजाद्युक्तिर्ङीषोङीपश्चबाधनाय। अजा। अतः।वक्ष्यति। अजादिभिः स्त्रीत्वस्यविशेषणान्नेह। एंवाजी। अत्रसमासार्थसमाहारनिष्ठं
स्त्रीत्वम्। अजा।एडका। अश्वा।वडवा। मूषिका। एषुजातिलक्षणोङीषुप्राप्तः। बाला।वत्सा। होढा। मेढा। विलाता। एषुव्यतिपद्यमङ्गतिङी
प्राप्तः। सभार्त्रा जिनशरणपिंडेभ्यः फलात्। संफला। भार्त्रफला। द्वाभ्यांपरितिहस्वः। सदृक्कांडपांतशतैकेभ्यः पुथात्। सत्पुथा। प्राक्पुथा। प
त्यक्पुथा। श्रद्धावामहजातिः। पुंयोगे तुश्रद्धी। अमहत्सर्वाकिमा। महाश्रद्धी। क्रुवा। उद्भिदा। देवविशा। त्र्येष्ठा। कनिष्ठा। मध्यमिति पुम्योगे

+ सर्वा १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=तत्रः किं शतमक्षीर
अतिमक्षीर

४।१।६

पि। कोकिलाजातावपि। मूलानञः। अमूला। अन्येभ्योऽपि। कर्त्री। दंडिनी। उगितश्च। उगिदन्तात्प्रातिपदिकात्स्त्रियांङीप्स्यात्। यवनी। भवन्ती। भवती। शपश्यनोरिति नुम्। उगिदचामिति सूत्रेऽग्रहणं धातोश्चेदुगित्कार्थं भवति तर्ह्यञ्चतेरेवेति नियम्यते। तेन नेह न। उदवाञ्चता। क्विप्। अनिदितामिति नलोपः। पर्णवत्। अवेक्षस्यादेव। प्राची। प्रतीची। वनोरचि। वन्नन्तान्नदन्ताच्च प्रातिपदिकात्स्त्रियांङीप्स्यादश्चान्तादेशः। वन्निति किं। निपक्वनिपवनिपासामान्यग्रहणम्। प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स विहितस्तदादेस्तदन्तस्य ग्रहणम्। तेन प्रातिपदिकविशेषणं तदन्तानामपि लभ्यते। सुत्वानमतिक्रान्ता अतिसुत्वरी। अतिधीवरी। शर्वरी। वनो नहश इति वक्तव्यम्। हशन्ताद्विहितो यो वन्नदन्तानदन्तान्नाच्च प्रातिपदिकान्ङीब्भवतीत्यर्थः। आरष्ट अपनयने। वनिप्। विहनोरित्यात्वम्। अवावाह्ली। राजयुवा। वहुजीहोवा। वहुधीवा। वहुधीवरी। यक्षेऽवक्ष्यतोः पादोऽन्यतरस्याम्। पाक्षुरः कृतसमान्तस्तदन्तात्प्रातिपदिकान्ङीब्वास्यात्। द्विपदी। द्विपाटा। वृषि।

४।१।६

+सा

=ङ्मास्थेतीत्व३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रिवा च्यायांषादन्ताद्वा स्यात्। द्विपदात्रिकाएकपदा। नषट्रषत्रा दिभ्यः पंवा वतस्त्रः। पंचेत्यत्र नलोपे कृते पिच्छ्ना नाम्नि डिति षट्संज्ञां प्रति नलो
पः सुप्चरेति नलोपस्यासिद्धत्वान्नषट्रषत्रा दिभ्यट्टिनट्टा प्रिनः। प्रन्नन्नान्नङी स्यात्। सीमा। सीमानौ। अनोवहुङीहेः। अन्नन्नाद्वहुङी
हेर्नङी स्यात्। वहुयज्वा। वहुयज्वानौ। डावुभाभ्यामन्यतरस्याम्। तत्रयोपान्ताभ्यां डावाद्यात्। सीमा। सीमासीमानौ। दामा। दामे। दामानौ। नयुंसिदा
मेत्यमरः। वहुयज्वा। वहुयज्वे। वहुयज्वानौ। अन्नउपधालोपिनोन्यतरस्याम्। अन्नन्नाद्वहुङीहेरुपधालोपिनो वाङी स्यात्। पक्षेडापि निषेधो। वहुरा
ज्ञी। वहुराज्ञौ। वहुराजे। वहुराजानौ। प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यातइदाप्यसुपः। प्रत्ययस्थात्ककारात्पूर्वस्याकारस्येकारः स्यादापि परे सत्यप्सुपः परान्वेत्।
सर्विका। कारिका। अतः किमा। नोका। प्रत्ययस्थात्किमा। शक्नोतीति शका। असुपः किमा। वहुपटिजाजकानगरी। कात्किमा। नदी। पूर्वस्य किमा। परस्य
मा भूत्। कटुकातपरः किमा। राका। आपि किमा। कारकः। मामकनरकयोरुपसंख्यानम्। मामिका। नरान्कायतीति नरिका। त्यकेत्यपो श्चादाप्ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=यासयोरित्यपहाययत्तयोरेवकुमुदितं २=स्वरूपस्याविवक्षाफलं ३=कृतो १=उणादिभ्यांयकन्वासन्नारूढयोः १
=दक्षिणपश्चात्तरसत्यकन् १ =इष्यशिभ्यांनकन् ३ =इगुपधज्ञीकः २=कोऽणदनिकुलः २=संज्ञायाअतिशायनायाःकन् ३

णात्यिका। इहत्यिका। नयोसयोः। यत्तयोरस्येन्नस्यात्। यका। सका। यकामातका। [illegible]। उपत्यका। अधित्यका। आशीषिवुन श्रीनीवका। भवका। उन्नयपदलोपेनादेवदत्तिका। देवका। क्षिपकादीनां। क्षिपका। ऊवका। कन्यका। वटका। ताका। ज्योतिषि। अन्यत्रतात्रिका। वर्णकातातवे। अन्यत्रवर्णिका। वर्त्तिकाग्रकनौ पाशाम्। उदीवांतवर्त्तिका। अष्टकायितदेवत्या। अष्टिका। न्या। सूनकापुत्रिका। वृंदारकाणां। वेतिवक्तव्यम्। इहवा। अ इतिच्छेदः। कातपूर्वस्य। अकारादेशो। वेत्यर्थः। तेनसूत्रिका। शारेनइवर्णास्यपक्षेऽकारः। अन्यत्रेत्वाधनार्थप्रकारस्येवपक्षेऽकारः। सूतिका। सूनकेत्या दि। उदीवामातः। स्थानेयकपूर्वोयाः। यकपूर्वस्यात्रीपत्यया। ऽकारस्यस्थानेयोऽकारस्तस्यकात्पूर्वस्यैहास्यादापिपरे। केऽणइतिहूचः। आर्यिका। आ र्यका। वटकिका। वटकका। आतः किम्। सोकाश्येभवासोकाश्यिका। यकेतिकिम्। अष्टिका। त्रीपत्ययेकिम्। उभयातीतिउभयाः। अज्ञाता। उभ याः। उभयिका। धात्वन्तयकोक्तिनित्यम्। सुनयिका। सुपाकिका। अत्रिषाजाज्ञाहावाऽसर्वाणामपीत्येयन्लेप्रषष्ठीकंपदम्। एषामतइहास्यात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तद्न्तविधिनेवसिद्धेन ज्ञ्वर्णानामयीतिपष्ठ्यर्थम्। भस्त्रा यहणमुपसर्जनार्थम्। अन्यथा तत्तत्रसूत्रेणसिद्धम्। एषा द्वेतयोरुक्तसपूर्वयोर्नेत्वम्। अन्तर्वर्त्ति
नीविभक्तिमाश्रित्यासुपइतिपतिषेधात्। अनेषका। परमेषका। अद्वके। परमद्वके। स्वशब्दयहणमसंज्ञोपसर्जनार्थम्। इहहि आतःस्थाने इत्यनुवृत्तस्वश
ब्दस्यातोविशेषणम्। नतु द्वयोरसंभवात्। नापन्येषामप्यभिधानात्। स्वशब्दस्त्वनुपसर्जनमात्मीयवाची अकजहः अर्थानारेतुनस्त्री। संज्ञोपसर्जनीभू
तस्तकपत्ययांतत्वाद्वत्युदाहरणम्। एवंवात्मीयायांत्विकापरमत्विकेतिनित्यमवेत्वम्। निर्भस्त्रका। निर्भस्त्रिका। एषका। एषिका। कृतषत्वनिर्देशा
न्नेहविकल्पः। एतिके। एतिकां। अजका। अजिका। ऋका। ऋिका। अऋका। अऋिका। द्वके द्विके। निःस्विका। निःस्वका। अभीषितपुंस्काच्च। एत
स्माद्धितस्यातःस्थानेऽतइद्वास्यात्। गंगका। गंगिका। बहुत्री हेभीषितपुंस्कत्वान्नतोविहितस्यनित्यम्। अज्ञाता आवद्वा आवद्विका। शेषिकेक
पितुविकल्पएव। आद्यावार्याणाम्। पूर्वसूत्रविषये आद्यास्यात्। गंगाका। उक्तपुंस्कात्तु शुभ्रिका। अनुपसर्जनात्। अधिकारोयम्। यनास्तीत्यभि

७।३।४९ ४।१।१४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४।१।१५

व्याप्या। अयमेवस्त्रीप्रत्ययेषु तदन्तविधिप्रयोजयति॥ दृष्टा अदृष्टा अदृष्टा अद

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तः।षः प्रत्ययस्य प्रत्ययस्यादिः षद्वत्स्यात्। आयनेयीनीयियः फढ्खछघां प्रत्ययादीनां प्रत्ययादिभूतानां फादीनां क्रमादायन्नादेयआदेयाः स्युः। तद्धितान्तत्वात्प्रातिपदिकम्। षित्वसामर्थ्यात्क्ष्णोक्ते पित्रीत्वेषि द्वौ रेतिवश्यमागोङीषु। गार्ग्यायणी। सर्वत्रलोहितादिकतन्तेभ्यः। लोहितादिभ्यः कतशान्तेभ्यो यञन्तेभ्यो नित्यंष्फः स्यात्। लोहित्यायनी। कात्यायनी। कौरव्यमांडूकाभ्यां च। आभ्यांष्फः स्यात्। क्रमेण टापङीषौ पवादः। कुर्वादिभ्योण्यः। कौरव्यायणी। ढक्त्वमांडूकादित्यणमांडूकायणी। आसुरेरुपसंख्यानम्। आसुरायणी। वर्यसिपथमे। पथ्यमवयोवा विनोदन्नात्त्रियांङीष्स्यात्। कुमारी। वयस्यवरमइतिक्रुयम्। वधूटी। विरटी। वधूटविरटशब्दौ यौवनवचनौ। अतः किम्। शिभ्रः। कन्यायाम्। कन्यायाः कनीनवेति निर्देशात्। द्विगोः। अदन्तात्द्विगोङीष्स्यात्। त्रिलोकी। अजादित्वात्त्रिफला। अनीकामेना। अपरिमाणविस्तावितकंवत्यो नतद्धितलुकि। अपरिमाणान्ताद्विस्ताद्यन्ताच्चद्विगोङीष्नस्यात् तद्धितलुकि सति। पंचभिरश्वैः क्रीतापंचाश्वा। आहीयष्कः। अध्यर्द्धेतिलुक्। द्वौ विस्तौ पवतिद्विविस्ता। द्वावितावद्विकंवत्या। परिमाणात्तु द्वाट्कौ। तद्धित

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=षोडश हस्तप्रमाणो दंडः १ =पुरुषस्योर्ध्वाधरदिगवस्थितवस्तुमात्रपरिक्षेपकत्वेनोन्मानत्वं २

=४।१।२३

लुकि किमा समासार्थेयं वाश्वी। कांडं तातक्षेत्रे। क्षेत्रेयः कांडं तो द्विगुस्ततो नङी पूर्वद्वितलुकि। द्वे कांडे प्रमाणमस्याः द्विकांडा क्षेत्रभक्तिः। प्रमाणे द्वयसज्दघ्नच्मात्रचः प्रमाणे लो द्विगोर्नित्यमिति लुक्। क्षेत्रे किमा द्विकांडी रज्जुः। पुरुषो त्र प्रमाणे न्यतरस्यामा प्रमाणे यः पुरुषस्तदन्ता द्विगोर्ङीप् वाच्या तद्धित लुकि। द्वौ पुरुषौ प्रमाणमस्याः द्विपुरुषी। द्विपुरुषा वापी। रिखा। ऊधसोऽनङ्। ऊधोनस्य बहुव्रीहेरनङादेशः स्यात्स्त्रियां। इत्यनङि कृते डापङी। पूर्वनिषेधेषु प्राप्तेषु बहुव्रीहेरूधसोङीषू। ऊधोनाद्बहुव्रीहेर्ङीषूस्यात्स्त्रियां। कुंडी श्री। स्त्रियां किमा कुंडी धीधेनुकमाद्बहुव्रीहेः पिना तद्धिधो स्त्रियामित्युपसंख्यानात्। संख्याव्ययादेर्ङीप् ङीषौ पूर्वादः। द्व्यश्री। अत्यश्री। बहुव्रीहेरित्येव। ऊधोतिक्रान्ता अत्यूधाः। दामहायनान्ताच्च। संख्यादेर्बहुव्रीहेर्दामान्ता हायनान्ता च ङीष्स्यात्। दामान्तेङाप्रतिषेधयोः प्राप्तयोर्हायनांतेऽपि प्राप्तेवचनम्। द्विदाम्नी। अव्ययप्रहाणानमुक्तेरुदामावडवेत्यत्रङापूर्वनिषेधावपि प्रक्षिप्तः। द्विहायनीवाला। त्रिचतुर्भ्यां हायनस्य णत्वं वाच्यं। वयोवाचकस्येव हायनस्य ङीषूणत्वं वेष्यते। त्रिहायणी। चतुर्हायणी। वयसोन्यत्र द्विहायना। चतुर्हायना च।

त्रि२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ला। नित्यं संज्ञाछंदसोः। अन्नन्नादहुद्री हेरुपधालोपिनोङीप्। सुराज्ञी नामनगरी। अन्यत्रपर्वणाविकल्प एव वेदे पंवदाम्नी। शतम् ङी। केवलमामकभागधेयपापापर
समानार्यकृतसुमंगलभेषजाश्चाएभ्योनवभ्योनित्यंङीष्यात्संज्ञाछंदसोः। अथोतइदः केवलीर्विशः। मामकीभागधेयी। पाणी। अपरी। समानी। आर्यकृती। सुम
गली। भेषजी। अन्यत्र केवलाइत्यादि। मामकग्रहणंनियमार्थम्। अणनत्वादेवसिद्धेः। तेनलोके संज्ञायांमामिका। अन्नवत्पतिवतोर्नुक्। एतयोर्नुक्स्यात्त्रि
याम्। अन्नेतिङीप्। गर्भिण्यां जीवतभर्तृकायांवपकृतिभागोनिपात्यते। तत्रान्तस्यस्यांगर्भइति विग्रहे अंतः शब्दस्याधिकरणशक्तिप्रधानतया अस्तिसा
मानाधिकरण्याभावादपाप्तोमतुप्निपात्यते। पतिवत्नीत्यत्रतुवत्वंनिपात्यते। अंतर्वत्नी। पतिवत्नी। पत्युसाहरणंतु। अन्तरस्यांशालायांघटः। पतिमती। पृ
थिवी। पत्युर्नोयज्ञसंयोगे। पतिशब्दस्यनकारादेशः स्याद्यज्ञेनसंबंधे। वशिष्ठस्यपत्नी। तत्कर्तृकयज्ञस्यफलभोक्त्रीत्यर्थः। दंपत्योः सहाधिकारता। विभाषासपू
र्वस्य। पतिशब्दांतस्यसपूर्वस्यप्रातिपदिकस्यनोवास्यात्। गृहस्यपतिः। गृहपतिः। गृहपत्नी। अनुपसर्जनस्येतीहोत्तरार्थमनुवृत्तमपिनपत्युविशेषणम् किंतु

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=पालिग्रहणाश्रया सिद्धिभाक्:१

एकपत्नी।वीरपत्नी३

तरनात्यातेनबहुव्रीहावपि।दृढपत्नी।दृढपतिः।वृषलपत्नी।वृषलपतिः।अथवृषलस्यपत्नीतिव्यस्तेकृतेसतिवेत।पत्नीवपत्नीत्युपवादात।यद्वा।आवारक्तिवना
त्कर्त्तारिक्विप।अस्मिंश्चपक्षेपत्नियोपत्नियइतीयं ङीविषयेविशेषः।सपत्न्यस्यकिमागवापतिःस्त्री।नित्यंसपत्न्यारिष्टा।एवंविकल्पापवादः।समानस्यसमभावोविनिपात्य
ते।समानःपतिर्यस्याःसासपत्नी।एतत्क्रतोस्त्वाइयंत्रिस्त्रीपुंयोगएवेष्यते।एतत्क्रतोःस्त्रीएतत्क्रतायी।यथायत्क्रतवःएताःएतत्क्रतुरेषा।वृषाकपयग्निकुसितकुसिद
नामुदात्तः।एषामुदात्तएआदेशःस्यान्ङीप्वावृषाकपेःस्त्रीवृषाकपायी।हविष्मद्वृषाकपीत्यमरःवृषाकपायीश्रीगौर्योरितिवा।अग्नायी।कुसितायी।कु
सिदायी।कु
सिदायी।हस्वमध्योनतरीघमध्यः।मनोरोवा।मनुशब्दस्याकारःस्यादुदात्तेकारस्थवाताभ्यांसन्नियोगशिष्टोङीप्वामनोःस्त्रीमनायी।मनावी।मनुः।वर्णादनुदा
त्तोनः।वर्णावर्वीयोनुदात्तांतस्तोपधस्तदन्तादनुपसर्जनात्याप्तिपदिकाद्वाङीप्यात्तकारस्यनकारादेशश्चाएता।एनी।तेहिता।सेहिती।वर्णानातणतिनि
ता न्ता नामितिफिट्सूत्रेणाद्युदात्तः।श्रेणाचशलत्येतिगृह्यम्।त्रीण्येतानियस्याइतिबहुव्रीहिः।अनुदात्तान्ताक्तिम।श्वेता।घृतादीनांवेत्यनोदात्तोयम।अत

४।१।३९
न्तान्तोप

रामः
५१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=बहुवदित्यर्थः३

इत्येव। शिति: स्त्री। पिशंगा दुपसंख्यानम्। पिशंगी। पिशंगा। असितपलितयोर्न। असिता। पलिता। छंदसि क्रमेके। असिक्नी। पलिक्नी। अवदात
शादक्तनवर्णवाची किंतु विशुद्धवाची तिनावदातेत्येव। अन्येतोऽङीषातोपधभिन्नाद्वर्णवाचिनोऽनुदात्तान्तात्पातिपदिकात्त्रियांङीष्स्यात्।
कल्माषी। सारंगी। लघावंतेद्वयोश्चबहुषोपुरुरिति मध्योदात्तावेतौ। अनुदात्तान्तात्किम्। कृष्णा। कपिला। षिद्गौरादिभ्यश्च। षि द्योगौरा
दिभ्यश्चङीषुस्यात्। नर्त्तकी। गौरी। अनडुही। अनड्वाही। पिपल्यास्त्यश्च। आकृतिगणोयम्। सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानांयउपधायां। अगस्त्योपधा
यायस्य लोपः स्यात्स वेद्यः सूर्याघवयवः। मत्स्यस्य ङ्याम्। सूर्या। गस्त्ययोश्छन्दसि वा। तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्रात्तिष्यलोपश्चेति वाच्यम्। मत्सी। मातरिषिश्चेति षि
त्वादेवसिद्धे गौरादिषु मातामही। श्राद्धपाठादनित्यं षितांङीष्। दृष्टा। जानपदकुंडगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककवराइत्यमत्रावपना
कृत्रिमाश्राणास्थोल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथुनेच्छाकेशवेशेषु। एकादशभ्यः क्रमाद्धृत्यादिष्वर्थेषुङीष्स्यात्। जानपदी वृत्तिश्चेत्। अन्या

४।१।४२

=वृषस्त्रीवाचकाद्योऽयस्तत्रत्यर्थः३

=शिष्यमाणाध्यायः ४ = मसंगाद्वाक्ये शिष्यमस्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कुंडीकमंडलौ जाराण्यतिवनीसुतेपुमानितिमेदिनी २ अत्रीकमण्डलुः कुंडइत्यमरः २ =मुख्यार्थस्यनुज्ञातित्वात्सिद्धमितिभावः ३ =गौरणत्वेप्यपदकार्यत्वात्सर्व

तिरितिभावः ३

नुजानपदी। उत्सादित्वादञंतत्वेनङि ङीतिङी। पाशुसक्तः कुंडी अमत्रं वेत्ता कुंडान्या। कुडिदाहे। णो अहलइत्यप्रत्ययः। यक्तु अमत्रे जाजः कुंडइतिमनुष्यजाति लक्षणोङीषभवत्येव। अमत्रेहित्री विषयत्वात्स्यात्तोङीषविधीयते ननु नियम्य ० नो। गो। णी। आवपनं वेत्ता गोरणान्या। स्थली अकृत्रिमा वेत्ता स्थलान्या। भाजी ओरणावेत्ता भाजान्या। नागी स्थलावेत्ता नागान्या। गजवावी नागशरः स्थो त्वगुणायोगादन्यत्रप्रयुक्त उदाहरणम्। सर्पवावी तु दैर्घ्यगुणायोगादन्यत्रप्रयुक्तः प्रयुदाहरणम्। काली वर्णाश्वेता। कालान्या। नीली अनाच्छादनं वेत्ता नीलान्या। नील्या रक्ता शाटी त्यर्थः। नील्या अन्यक्तु इत्यनाअनाच्छादनेपि सर्वत्र किंतु नीलादोषधौ। नीली प्राणिनि वा नीलीगोः संज्ञायां वा नीली। नीला कुशी अयो विकारश्वेता कुशान्या। कामुकी मैथुने छावती वेत्ता कामुकान्या। कवरी केशानां सन्निवेशविशेषश्वेता कवरान्या। वित्रे त्यर्थः। शोणा त्वा वामत्रो णी। शोणा वा तेणवनात। उदनाकुणा वा विनो वाङीषस्यात। मृद्वी। मृदुः उतः किमा श्रविः णोति किमा श्रावुः। वरुसंयोगोपधान्नावरुः यति वाकन्या। पांडुः

४।१।४४ +न ३ =अन्यतरीतिप्राप्तेप्राप्तमेवेतिनियमार्थम् २

=सत्वेनिविशतेयेति पृथक्जातिषु दृश्यते· आधेयश्चाक्रियाजश्च सोऽसत्वप्रकृतिर्गुणः· संज्ञा जातिक्रिया यादृच्छिकान्येगुणवाचिनइत्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ पद्धती। पद्धतिः = आख्यायामिति पक्षस्य सपूर्वा आख्यायां किम् प्रसृता = अहंशदस्य बहुत्वे ङी। इदीर्घी ह्रीप्राटट्। १८ = पुंयोगाद्धेतोः प्रकृतिनिमित्तारोपेण स्त्रियां वर्त्त

मानानां पुंवद्भावः यन्ती। विषयं पुंयोगाद्धेतोः

४।१।४५

वहादिभ्यश्च वह्री। वहुः। ऋदिका। रात्रिः। रात्री। सर्वतो क्तिन्नर्थाद्द्वियेके। शकटिः। शकटी। अक्तिन्नर्थात्किम्। अजननिः। क्तिन्नन्तात्पाप्येविध्यर्थपदेति शयोगात्पक्षे तौ हि मकाषि हतिषु चेति पक्षावः। पुंयोगादाख्यायामाख्यपुमाख्यपुंयोगात्त्रियां वर्त्ततेततोङीष्स्यात्। गोयस्य स्त्री गोपी। पालकां तान्नालोपालिका। अश्वपालिका। सूर्यादेवतायां वा पक्षे वा यः। सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या। देवतायां किम्। सूरी। कुंती। मानुषी यम। इंद्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक। एषामानुगागमः स्यान्ङीषि परे। इन्द्रादीनां षण्णां मातुलाचार्ययोश्च पुंयोगएवेष्यते। तत्रङीषि विभिद्रे आनुगागमभावं विधीयते। इतरेषां वनस्त्रीणामुभयमानुगागमः। हिमारण्ययोर्महत्वे। महद्धिमं हिमानी। आरण्यानी। यवाद्द्वेषे दुष्टो यवोयवानी। यवनाद्स्त्रियामाख्यवमानालिपिर्यवनानी। मातुलोपाध्यायोरानुकवा। मातुलानी। मातुली। उपाध्यायानी। उपाध्यायी। यानुक्त्वयमेवाध्यापिकातत्रवाङीषुवाच्यः। उपाध्यायी। उपाध्याया। आचार्यादणन्तश्च। आचार्यस्य स्त्री आचार्यानी। पुंयोगएवेष्यते। नेह। आचार्या स्वयं व्याख्यात्री। अर्थक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे।।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अर्थः स्वामिवैश्ययोरित्यर्थद्वयेऽपि वात्तनादिति भावः १

=कर्तृकरणेत्यत्र बहुलग्रहणाद्भक्तिकाकेत्यस्य कविदघ्नो सुवन्तेनसमासेतरत्रेति पि अदन्तत्वाभावान्नङीषिति भावः २ =अस्वांगं वतत्सर्वपदं वतत्सादिति कर्मधारयः ४ = [illegible]

+दन्तो दात्ता ३

४।१।५०

अर्यायाणी। अर्या। स्वामिनी वैश्या वेत्यर्थः। क्षत्रियाणी। क्षत्रिया। पुंयोगेतु। अर्यी। क्षत्रियी। कथं ब्रह्माणी। ब्रह्माणमानयति जीवयतीति कर्मण्यण्। क्रीतात्करणपूर्वात्। क्रीतान्नादन्तात्करणादेः स्त्रियां ङीष्स्यात्। वस्त्रक्रीती। क्रविन्नाधनक्रीता। कार्ष्ण्यायायाम्। करणादेः किम्। नादन्तात्स्त्रियां ङीष्स्यात् अ त्यत्वेद्योत्ये। अभ्रलिप्तीद्योः। बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात्। बहुव्रीहेः किम्। नादन्तात्स्त्रियां ङीष्। जातिपूर्वादिति वक्तव्यम्। ते मबहुनस्मुकालमुखादिपूर्वान्। ऊ रुभिन्नी। नेहा। बहुकृता। जाता। नान्नादन्तजाता। पाणिगृहीती। भार्यायाम्। पाणिगृहीतान्या। अस्वांगपूर्वपदाद्वा। पूर्वेण नित्ये प्राप्ते विकल्पोयम्। सुरापीती। सुरापीता। अनोदात्तकिम्। वस्त्रच्छन्ना। अनाच्छादनादिति उदात्तनिषेधः। अतएव पूर्वेणापि नङीष्। स्वांगाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात्। असंयोगोपध मुपसर्जनं यत्स्वांगं तदन्नादन्तात्स्त्रियां पदिकाद्वा ङीष्स्यात्। केशान्तिकान्ता अतिकेशी। अतिकेशा। बहुमुखी। बहुमुखा। असंयोगोपधात्तु सुगुल्फा। उपसर्जनान्किम्। शिखा। शोभना शिखा सुशिखा। स्वांगं त्रिधा। अङ्गवन्मूर्तिमत्स्वांगं प्राणिस्थमविकारजम्। सुखेदाङ्गवत्। सुज्ञाना। अमूर्तत्वात्।

+त्ता ३

=स्त्रीवद्व्यपरिमाणमूर्तिः १ =घ्राणनासिकासंचारी वायुः प्राणः २ =एतेन विकल्पोपयं जातिपूर्वादेवेति ज्ञापितम् ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=येनांगेन पाणिरूपं वस्तु यथा युतं तेन तत्सदृशेन अंगेन तत्पाणिवद्युतं युक्तं वेत्तदपि पाणिनिदृष्टं स्वांगमित्यर्थः २ = मध्येपवादाः पूर्वान्विधीन्बाधंते नोत्तरानिति ३
= सुरं पूर्वलक्षणेन पाणिस्थलमुपलक्षयेत्पाणिमित्यत्र तात्पर्यग्राहकमिति भावः ॥

सुमुखशाला। अपाणिस्थत्वात् सुशोफ्रा विकाजत्वात्। अतत्स्थं तत्रदृष्टं च सकेशी। सुकेशा वाख्या। अपाणिस्थस्यापि पाणिनिदृष्टत्वात् तेन वेत्त
तथा युतम् सुस्तनी। सुस्तनावा प्रतिमा। पाणिवत्पाणिसदृशे स्थितत्वात्। नासिकोदरोष्ठजघादंतकर्णशृंगाच्चाण्योवाङीष्। आद्ययोर्बहुजल
क्षणो निषेधो बाध्यते। पुरस्तादपवादन्यायात्। ओष्ठादीनां पवर्गानां तु असंयोगोपधादिति बाध्यते। मध्येपवादन्यायात्। महनजलक्षणास्तु प्रति
षेधः परत्वादस्य बाधकः। तुंगनासिकी। तुंगनासिका। इत्यादि। नेह। सहनासिका। अनासिका। अत्र वृत्तिः। अंगात्रकंठेभ्यो वक्तव्यम्। खंगी। ख
गेत्यादि। एतच्चानुक्तसमुच्चयार्थं नकारेणासंग्राह्यमिति केचित्। भाष्याद्यनुक्तत्वादपमाणमिति पामागिकाः। अत्र वार्त्तिकानि पुच्छाच्च। सपु
च्छी। सपुच्छा। कवरमणिविषशारभ्यो नित्यम्। कवरं चित्रं पुच्छं यस्याः साकवरपुच्छी। उपमानात्पक्षाच्च पुच्छाच्च। नित्यमित्येव उल्लूकपक्षी शाला।
उल्लूकपुच्छी सेना। नक्रोडादिबहुवः। क्रोडादेर्बहुवश्च खांगान्ङीष्। कल्याणक्रोडा। अश्वाभमुखः क्रोडा। आकृतिगणोयम्। सुजघना।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=फलं तु प्राप्युत्पन्नादौ वोध्यं २ =षट्लिंगानामिति केचिल्लिंगांतररहितमित्यादित्यर्थः ४

४।१।५७ ४।१।५८

सहनञ्विद्यमानपूर्वाच्च। सहेत्यादि त्रिकपूर्वान्ङीष्। सकेशा। अकेशा। विद्यमानं नासिका नासिकावत्संज्ञायाम्। नङीष्यात्। अर्थ एव। गौरमुखा। संज्ञायां किम्। ताम्रमुखी कन्या। दिक्पूर्वपदान्ङीप्। पादिकपूर्वपदात्त्वागात्प्रातिपदिकात्परस्य ङीषो ङीबादेशः स्यात्। षाड्गवी। आद्युदात्तपदमावाहः। वाहन्तात्प्रातिपदिकान्ङीष्यात्। ङीषेवानुवर्त्तते नङीप्। इत्यवाङ्मो इत्योहीवमे। मार्या। शिश्वी। तिभाषायाम्। इति शब्दः प्रकारे भाषायामित्यस्यानंतरं द्रष्टव्यः। तेन छंदस्यपि क्वचित्। मखी। अशिश्वी। आधेनवोधुनयन्नामशिश्वी। जातेरस्त्रीविषयादयोपधात्। जातिवाचिनश्चेत्रियां नियतमयोपधान्तः स्त्रियां ङीष्यात्। आकृतिग्रहणा जातिः। अनुगतसंस्थानयोगीत्यर्थः। तिटी। लिंगानां वनसर्वभाक्। सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या। असर्वलिंगत्वे सत्येकस्याख्यक्तौ कथना द्यत्तंतरे कथनं विना विसंग्रहा जातिरतिलक्षणा। नन्तरमावृषली। सत्यन्ता किम्। शुक्ला। सकृत्यादि किम्। देवदत्ता। गोत्रं ववरणे। सह। अपत्यप्रत्ययान्तः शाखाध्येतृवाचिशब्दो जातिकार्यं लभत इत्यर्थः। औपगवी। कठी। व

=कुरोल्पुरः आकृतिर्ग्रहणं यस्या इति ३ =अनुज्ञात ३ +वी १ =दिग्दाक्षारागो रित्याकेत्युपदेशादिव्यंगोत्पर्थः ३

=एकस्यां व्यक्तौ बहुत्वे कथिते तदपत्यतत्सहोदरादेः कथनं विना विसंग्रहत्वात् २
तस्य २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=गानेरित्यनुवृत्तेपुनर्ग्रहणादितिभावः४

हूयी। ब्राह्मणीत्यत्रानुशाङ्गरवादिषाठान्ङीनाङीष्वाध्यते। जातेः किम्। सुराडा। अस्त्रीविषयात्किम्। बलाका। अयोपधात्किम्। क्षत्रिया। योपधप्रतिषे
धे गवयहयमृकयमनुष्यमत्स्यानामप्रतिषेधः। गवयी। हयी। मृकयी। हलन्ताद्धितस्येतियलोपः। मनुषी। मत्स्यस्य ङ्याम्। मत्स्ती। पाककर्णपर्णापुष्प
फलमूलवालोत्तरपदाच्च। पाकाद्युत्तरपदाज्जातिवाचिनः स्त्रीविषयादपि ङीष्स्यात्। ओदनपाकी। शंकुकर्णी। शालपर्णी। शंखपुष्पी। दासीफ
ली। दर्भमूली। गोवाली। ओषधिविशेषरूढाएते। इतोमनुष्यजातेः ङीष्स्यात्। दाक्षी। योपधादपि। उदमेयस्यापत्यमौदमेयी। मनुष्यातिकि
म्। तित्तिरिः। ऊङुतः। उकारान्तादयोपधान्मनुष्यजातिवाचिनः स्त्रियामूङ्स्यात्। कुरुः। कुरुनादिभ्योण्यन्तस्य स्त्रियामवन्तीत्यादिनाल
क्। अयोपधात्किम्। अर्चयुर्ब्राह्मणी। अप्राणिजातेश्चाज्वादीनामुपसंख्यानम्। ज्वादिपर्युदासादुवर्णान्तेभ्यएव। अलाबू। कर्कन्धू।
अनयोर्दीर्घान्तत्वेपिनोङ्। धात्वोरितिविभक्त्युदात्तप्रतिषेधऊङः फलम्। प्राणिजातेस्तु। कुरुकवाकुः। ज्वादेस्तु। ज्वुः। हनुः। वाहून्नात्संज्ञा

=इतः किम्-रादू३

=दीर्घोच्चारणंनुपश्लेषेणबहुव्रीहौकबाधनार्थम्-३ नेनवह्म्यवंधूरित्यादि

सिद्धं-क्वधूरितिनुमपुरःक्वधूतिनिर्देशात्सिद्धमितिभाष्यं-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्त्री०प्र०सु०
सि०कौ०सु०
५५

= भर्तृ:४

= गुणवाचीशब्द

४।१।६८ मान२

यामा। स्त्रियामूङ्। भद्रबाहू:। संज्ञायां किमा। वृत्तबाहू:। पाणौ श्वा पंगू:। श्वश्रूस्योकारा काल्लोपश्चा। वा दूङ्। पुंयोगलक्षणा ष्यङी। षोपवाद:। लिं
गविशिष्टपरिभाषया चादय:। श्वश्रू:। ऊरूत्तरपदादौपम्ये। उपवा विपर्वपदं ऊरूत्तरपदयत्प्रातिपदिकं तस्मादूङ् स्यात्। कदमोरू:। संहितशफलक्ष
णा वामादेश्च। अनौपम्यार्थं सूत्रम्। संहितोरू:। सैव शफोरू:। शफो खुरो तावेव माश्लिष्टत्वादुपचारात्। लक्षणा शब्दार्थ आश्रयो लक्षणोरू:। वामो
रू:। संहितमहाभ्यां वेति वक्तव्यम्। हितेन महसा सहितो ऊरुर्यस्या: सा सहितोरू:। महतेदं इति महो ऊरुर्यस्या: सा महोरू:। यद्वा। विद्यमानवनस्य स
हचारस्य ऊर्वेति शायपप्रतिपादनायप्रयोग:। संज्ञायां कडारमंडल्वो:। संज्ञायां स्त्रियामूङ्। कडारू:। कमंडलू:। संज्ञायां किमा। कडारु:। कमंडलु:। अच्छ
दोर्घववनमाशार्ङ्गरवाद्यर्थं। नाशार्ङ्गरवादेरजोयोऽकारस्तदन्ताच्च जातिवाचिनोऽङी न्यात्। शार्ङ्गरवी विदी। जातेरित्यनुवृत्ते: पुंयोगेऽङीषेव। नन
यो: वृद्धिश्चेति गणसूत्रम्। नानी। यङश्चाप्। यङ: नात्रियां वाप्यात्। व्यङ्ष्यङो: सामान्यग्रहणम्। आवश्यकाधिकारिणाध्यापाद्यजश्चाद

४।१।७०

= रीतिश्रमं ४

४।१।७८

= पुत्रशब्दोऽत्रपद्यनेतत्सामर्थ्यात्प्रातिपदिकत्वाभावोपपत्ति: आवश्यं ज्ञरसेनीति२

२= मंडूकपू सेतिभाव: इदं केयटानुसारेण

रामठ
५५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=प्रातिपदिकार्थं विना लिंगादिप्रतीतेरसंभवात् आधिक्ये इत्युक्तं ३

=यस्मिन् प्रातिपदिके उच्चारितेयस्यार्थस्य नियमेनोपस्थितिः स प्रातिपदिकार्थः ३

+परिमाण ३

४।१।७५ ४।१।७६ ४।१।७७

वाच्यः। पौतिमाष्यः। आवद्यात्। अस्मात्। पुस्यात्। यत्र श्रेतिः। पोपवादः। अवटशरो गार्गादिः। आवद्यात्। तद्धिताः। आर्यवमसमाप्तेरधिकारोयमाद्यन्तिः॥
युवन्शब्दात्तिप्रत्ययः शातमवतद्धितः। लिंगविशिष्टपरिभाषयापि द्वितद्धिताधिकारउक्तार्थः। युवतिः। अनुपसर्जनादित्येव। बहवः युवानो यस्यासावहुयु
वा युवती तितुयौतेः शत्रन्तान्ङीपि बोध्यम्॥ ॥इति स्त्रीप्रत्ययाः॥ ॥प्रातिपदिकार्थलिंगवचनमात्रे प्रथमा। नियतोपस्थितिकः प्रातिपदिकार्थः। मा
त्रशब्दस्य प्रत्येकं योगः। प्रातिपदिकार्थमात्रे लिंगमात्रे आद्याधिक्ये संख्यामात्रे च प्रथमास्यात्। उच्चैः। नीचैः। कृष्णः। श्रीः। ज्ञानम्। अलिंगानि यत्र लिंगाश्च
प्रातिपदिकार्थमात्रे इत्यस्योदाहरणम्। अनियतलिंगाः स्त्रीलिंगमात्राद्याधिक्यस्यात्। तटः। तटी। तटम्। परिमाणमात्रे। द्रोणो व्रीहिः। द्रोणं रूपयत्यपि मा
[redacted]णं तत्परिच्छिन्न इत्यर्थः। प्रत्ययार्थपरिमाणे प्रकृत्यर्थाभिन्ने संसर्गेण विशेषणम्। प्रत्ययार्थस्य परिच्छेद्यपरिच्छेदकभावेन बहुव्रीहौ विशेषण
मिति विवेकः। वचनं संख्या। एकः। द्वौ। बहवः। इह उक्तार्थत्वाद्विभक्तेस्त्वाप्नोति वचनमात्रे बोधने वा इह प्रथमास्यात्। हे राम। कारके इत्यधिकृत्य कर्तरी

२।३।४७ १।४।२३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अधिशीङ्स्थासां कर्मेति सूत्रात् २

=अवयवद्वारा समुदायस्य षष्ठ्या कर्तुरुद्देश्यं कर्मैवेत्यस्तीति भावः २

१४४४९

षितत्तमं कर्म। कर्तुः क्रियया आप्तुमिष्टतमं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात्। कर्तुः किमाप्तुमिष्टतमं भवति। कर्मणा ईप्सिततमाणां कर्तुः। तमुपग्रहणं किमाप्यमाणो रथं भुंक्ते।
कर्मेत्यनुवृत्तौ पुनः कर्मग्रहणमाधारनिवृत्त्यर्थम्। अन्यथा गेहं प्रविशतीत्यत्रैव स्यात्। अनभिहित इत्यधिकृत्य कर्मणि द्वितीया। अनुक्ते कर्मणि द्वितीया
स्यात्। हरिं भजति। अभिहिते तु कर्मणि प्रातिपदिकार्थमात्रे इति पक्षे एव। अभिधानं प्रायेण तिङ्कृत्तद्धितसमासैः। तिङ्। हरिः सेव्यते। कृत्। लक्ष्म्या सेवितः। त
द्धितः। शतेन क्रीतः। शत्यः। समासः। प्राप्तं आनन्दोऽयं प्राप्तानन्दः। क्वचिन्निपातेनाभिधानम्। यथा विषस्योपमं कर्ता विषयं हेतुमसांप्रतमसांप्रतमित्यस्य हि
युज्यते इत्यर्थः। तथा युक्तं वानीप्सितम्। ईप्सिततमवत् क्रिया यया युक्तमनीप्सितमपि कारकं कर्मसंज्ञं स्यात्। ग्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति। ओदनं भुंजानो विषं भुंक्ते।
अकथितं वा। अपादानादिविशेषैरकथितं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात्। दुह्याद्यर्थवदुक्तं धिषिचिशासिजिमथ्यमुषाम्। कर्मयुक्तं स्यादकथितं तथा स्यान्नी
हृकृष्वहाम्। ॥ दुहादीनां द्वादशानां तथा नीप्रभृतीनां चतुर्णां कर्मणा यद्युज्यते तदेव कथितं कर्मेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः। गां दोग्धि पयः। बलिं या
चते वसुधाम्॥

=अविवक्षितं २

=तेन नटस्य प्रत्यक्षस्येत्यादौ नातिप्रसंगः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=नंतस्वरूपाश्रयाअहमपिदुर्दैवोद्यंबोधेइतिनद्राजसूत्रेभाष्ये पर्यायस्यचुदेरपिहिकर्मत्वदर्शनादितिभावः २

=क्रिया३

वतेवसुधाम्। अविनीतंविनयंयाचतेतंदुलानोदनंपचति। गर्गानशतंदंडयति। व्रजमवरुणद्धि। ग्रामंमाणवकंपंथानंपृच्छति। वृक्षमवचिनोतिफलानि। माणवकंधर्मंब्रूते। शतंजयतिदेवदत्तम्। सुधांक्षीरनिधिंमथ्नाति। देवदत्तंशतंमुष्णाति। ग्रामंमजानयतिहरतिकर्षतिवहतिवा। अर्थनिबंधनेयंसंज्ञा। बलिंभिक्षते वसुधाम्। माणवकंधर्मंभाषतेअभिधत्तेवक्तीत्यादि। कारकंकिम्। माणवकस्यपितरंपंथानंपृच्छति। अकर्मकधातुभिर्योगेदेशःकालोभावोगंतव्योचाकर्मसंज्ञकइतिवाच्यम्। कुरून्वसतिति। मासमास्ते। गोदोहमास्ते। क्रोशमास्ते। गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्त्तासणौ। गत्यादयोनांशब्दकर्मकाणामकर्मकाणांवाणौयःकर्त्तासणौकर्मस्थात्। शत्रुनगमयत्स्वर्गंविदर्भान्वानवेदयत्। आशयत्रामृतंदेवान्वेदमध्यापयद्विधिम्। आसयत्सालिलेपृथ्वीयःसमेश्रीहरिर्गतिः॥ ॥गतीत्यादिकिम्। माणवयत्योदनंदेवदत्तेन। आप्यन्तानाकिम्। गमयतिदेवदत्तोयज्ञदत्तमातमपरःपयुंक्ते। गमयतिदेवदत्तेनयज्ञदत्तंविष्णुमित्रः। नीवहोर्न। नाययतिवाहयतिवाभारंभृत्येन। नियंतृकर्तृकस्यवहेरनिषेधः। वाहयतिरथंवाहान्सूतः। आदिरवा

=भक्षणं४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=गतीतिसूत्रेऽकर्मकग्रहणम्वीजं३

+नर्थ

धर्म२

द्योर्न। आदयति खादयति वा अन्नं वटुना। भक्षेराहिंसार्थस्य न। भक्षयत्यन्नं वटुना। अहिंसार्थस्य किम्। भक्षयति वली वर्द्धनस्य म। जल्पति प्रभृतीनामुपसंख्यानम्। जल्पयति भाषयति पुत्रं देवदत्तः। दृशेश्च। दर्शयति हरिर्भक्तान्। सूत्रे ज्ञानसामान्यार्थानामेव ग्रहणं न तु द्विशेषार्थानामित्यनेन ज्ञाप्यते तेन नमरति जिघ्रत्यादीनाम्। माययति। आपयति देवदत्तेन। शरीरयति देवदत्तेन। धातवर्थसंपादितकर्मकत्वेनाकर्मकत्वात्प्राप्तिः येषां देशकालादि भिन्नकर्मसंभवति तेऽकर्मकाः। नत्वविवक्षितकर्मणोपि तिनमासमासयति देवदत्तमित्यादौ कर्मत्वं भवति देवदत्तेन पाचयतीत्यादौ तु न। हृक्रोरन्यतरस्याम्। हृक्रोरणौ कर्त्तावा कर्म स्यात्। हारयति कारयति वा भृत्यं भृत्यवा कटम्। अभिवादिदृशोरात्मनेपदेवेति वाच्यम्। अभिवादयते देवदत्तं देवदत्तो वा भृत्यं भृत्यवा। अधिशीङ्स्थासां कर्म। अधिपूर्वाणामेषामाधारः कर्म स्यात्। अधिशेते। अधितिष्ठति। अध्यास्ते वा वैकुंठं हरिः। अभिनिविशश्च। अभिनिविशते इत्येतत्संघातपूर्वस्य विशतेराधारः कर्म स्यात्। अभिनिविशते सन्मार्गम्। परिक्रयणे सम्प्रदानमिति सूत्रारम्भे कुत्वाऽन्य

(१४४५३)

रामः
५७

=वरसंदेशवचनेबुद्धिः३ =सन्मार्गविषयकागृहवानित्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=मशकार्थेधूमवत्

=वनेरन्यर्थस्यप्रतिषेधोवक्तव्यइतिवार्त्तिकम्·अर्थशब्दोनिवृत्तिपरः२ =इत्यर्थेषमिनिविष्टानामितिसमर्थसूत्रस्थभा= इदमपिवार्त्तिकम् १ व्यप्रयोगेत्रमानम्

+दिशु२

९।४।४८

तरस्यांग्रहणमनुवर्त्तयतिविभाषाअयणात्क्वचिन्नापेभिनिवेशः।उपान्वध्याङ्समः।उपादिपूर्वस्यवसतेराधारःकर्मस्यात।उपवसति।अनुवसति।
अधिवसति।आवसतिवावैकुंठंहरिः।अभ्यन्तरार्थस्यतुनावनेरुपवसति।उभसर्वतसोःकार्याधिगुपर्यात्रिषु।द्वितीयाम्रेडितांतेषुततोन्यत्रापिदृश्यते॥
उभयतःकृष्णंगोपाः।सर्वतःकृष्णम्।धिक्कृष्णाभक्तम्।उपर्युपरिलोकंहरिः।अध्यधिलोकम्।अधोधोलोकम्।अभितःपरितःसमयानिकषाहाप्र
तियोगेपि।अभितःकृष्णम्।परितःकृष्णम्।ग्रामंसमया।निकषा।हाकृष्णाभक्तम्।तस्यशोचतेत्यर्थः।बुभुक्षितंनप्रतिभातिकिंचित्।अंतरांतरेणयुक्ते।
आभ्यांयोगेद्वितीयास्यात्।अंतरात्वांमांहरिः।अंतरेणहरिंनसुखम्।कर्मप्रवचनीयाइत्यधिकृत्याअनुर्लक्षणे।लक्षणोद्योत्येऽनुरुक्तसंज्ञःस्यात।गत्यु
पसर्गसंज्ञापवादः।कर्मप्रवचनीययुक्तेद्वितीया।एतेनयोगेद्वितीयास्यात।जपमनुप्रावर्षत्।हेतुभूतजपोपलक्षितवर्षणमित्यर्थः।पराप्रिहेतोअनेन
तृतीयावाध्यतेलक्षणोत्थंभूतेत्यादिवासिद्धेपुनःसंज्ञाविधानसामर्थ्यात्।तृतीयार्थेआस्मिन्द्योत्येअनुरुक्तसंज्ञःस्यात।नदीमन्ववसितासेना॥

९।४।८५

=तवसमसमर्थेत्यर्थः२ =हरिंविनाइत्यर्थः३ =साहित्ये१ =ज्ञानजनकज्ञानविषयत्वं३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कविवत्कार प्राप्तइत्यर्थः२ =व्यापकत्वं३

नद्यामहसंवद्धेत्यर्थः।विन्नवंधनेक्तः।हीने।हीनेद्योत्येऽनुःप्रावृत।अनहरिमुगः।हरेर्हीनाइत्यर्थः।उपोधिकेवा।अधिकेहीनेवद्योत्येउपेत्ययंपा क्तंइत्यः
स्यात।अधिकेसप्तमीवक्ष्यते।हीनेउपहरिमुगः।लक्षणोत्थंभूताख्यानभागवीप्सासुपतिपर्यनवः।एषर्थेषुविषयभूतेषुपत्यादयउक्तसंज्ञाःस्युःलक्ष
णोदृक्षपतिपरिअनुवाविद्योततेविद्युत।इत्यभूताख्यान।भक्तोविष्णुपतिपरिअनुवा।भागोलक्ष्मी।हरिपतिपरिअनुवा।हरेर्भागइत्यर्थः।वीप्सायांवृ
क्षं वृक्षंप्रतिपरिअनुवाभिवति।अत्रोपसर्गत्वाभावान्नषत्वम।एवंकिमापरिषिंवति।अभिरभागोभागवर्जेलक्षणेवभिरुक्तसंज्ञःस्यात।हरिमभि
वर्त्तते।भक्तोहरिमभि।देवंदवमभिसिंवति।अभागेकिम।यदत्रममाभिष्यात्तद्दीयतामम।अधिपरीअनर्थकौउक्तसंज्ञौस्तः।कुतोध्यागच्छति।कुतःपर्या
गच्छति।गतिसंज्ञावाधातुर्गतावितिनिघातोनामुःएजायांम।सुभिक्तम।सुक्तत्तम।अनुपसर्गत्वान्नषः।एजायांकिम।सुषिक्तंकितवात्रक्षिपोयम।
अतिरतिक्रमणेवा।अतिक्रमणेएजायांवातिःकर्मप्रवचनीयसंज्ञःस्यात।अतिदेवानकृष्णः।अपिःपदार्थसंभावनाऽन्वयसमुच्चयगर्हासमुच्चयेषु।एषु

=उपसर्गप्रादुर्भावस्तिर्यगतिषत्वं३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कर्त्तृदौर्लभ्याद्भवनक्रियादौर्लभ्यं तद्दौर्लभ्यं द्योतयन्नपिशब्दोभवनक्रियावाचिनास्पादित्यनेनसंबध्यतइत्यर्थः १

=उत्कटकोटिकाशंका १=भवनक्रियासंभावनायांभवनविषयत्वादाहसंभावनायाश्चेत्यर्थः १=सर्पिर्वयवीबिंदुरवयवः २

=बिंदुः १

द्योतेष्वपिरुक्तसंज्ञःस्यात्।सर्पिषोपिस्यात्।संभावनायांलिङ्।तस्याएवविषयभूतेभवनेकर्त्तृदौर्लभ्यप्रयुक्तंदौर्लभ्यंद्योतयन्नपिश
ब्दःस्यादित्यनेनसंबध्यते।सर्पिषइतिषष्ठीतुअपिशब्दबलेनगम्यमानस्यबिंदोरवयवावयविभावसंबन्धे।इयमेवह्यपिशब्दस्य
पदार्थद्योतकतानाम।द्वितीयातुनेहप्रवर्त्तते।सर्पिषोबिंदुनायोगोनत्वपिनेत्युक्तत्वात्।अनुपसर्गत्वान्नषः।अपिरुक्तयाद्विरुक्त
संभावनंशक्तुत्वर्थमाविष्कर्त्तुमत्युक्तिः।अपिरुक्तहि।अन्वसर्गःकामचारानुज्ञा।धिग्देवदत्तअपिरुक्तयाद्वलमागहीं।अपिसिंच
अपिरुक्तहि।समुच्चये।कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे।इहद्वितीयास्यात्।मासंकल्याणी।मासमधीते।मासंगुडधानाः।क्रोशंकुटि
लानदी।क्रोशमधीते।क्रोशंगिरिः।अत्यन्तसंयोगेकिं।मासस्यद्विरधीते।क्रोशस्यैकदेशेपर्वतः॥स्वतन्त्रःकर्त्ता।क्रियायां

कर्तृप्रत्ययसमभिव्याहारेप्रधानभूतधात्वर्थाश्रयत्वे १=

=गुणक्रियाद्वयेरभावेनचतेनमासंभोजनाभावः २

=बुद्धिस्थगावदवयवसंबंधरूपाप्राप्तिर्द्वितीयार्थः २

=असंभावार्थस्यसंभावनमत्युक्तिर्वीरवानात् १

=इच्छायाघटनिः ३=बिंदुरेतिलम्पयुक्तंसेरोलम्पद्योतकं तेवेत्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कारकाधिकारात्करणाल्युडंतकरणेतिमहासंज्ञयाचसाधकत्वेलब्धेसाधकयहणमेवसाधकतमार्थमविष्यतीतिप्रश्नः उत्तरमिहप्रकरणेदारुसामर्थ्यगम्यप्रकर्षेणाश्रीयतेसूत्रिज्ञापनार्थंतेन
गंगायाःपरंपरयाघोषाधारत्वेपिअधिकरणसंज्ञाभवत्येवेति गौणमुख्यन्यायस्तत्रप्रवर्त्तते अस्त्यर्थात्तिलादिति दिक् अन्यथा तिलेषुतैलंदधिघृतमित्यादौ सर्वावयवव्याप्ताधारत्वंसंभवत्येवेतित्रैवसात्
= फलंगच्छते फलव्यापारद्वारोर्ध्वतुगच्छत्वात्॥ = कर्त्तोत्पत्तुकूलफलोत्पत्तयव्यवहितप्राग्वर्त्तिव्यापारआश्रयः

स्वातंत्र्येण विवक्षितोर्थः कर्त्ता स्यात्॥ साधकतमं करणं॥ क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारकं करणसंज्ञं स्यात्। तमप्यग्रहणं किम्
गंगायां घोषः। कर्त्तृकरणयोस्तृतीया। अनभिहिते कर्त्तरि करणे च तृतीया स्यात्। रामेण बाणेन हतो वाली। प्रकृत्यादि
भ्य उपसंख्यानम्। प्रकृत्या चारुः। प्रायेण याज्ञिकः। गोत्रेण गार्ग्यः। समेनेति। विषमेणेति। द्विष्टेन धान्यं क्रीणाति। सुखेना
दुःखेन वा यातीत्यादि। दिवः कर्म च। दिवः साधकतमं कर्म संज्ञं स्यात्। अक्षैः शान्वादीव्यति। अपवर्गे तृतीया
। अपवर्गः फलप्राप्तिस्तस्यां द्योत्यायां कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे तृतीया स्यात्। अह्नाक्रोशेन वानुवाको धीतः। फलप्राप्ति
किम्मासमधीतो नायातः। सहयुक्तेप्रधाने। सहार्थेन युक्तेऽप्रधाने तृतीया स्यात्। पुत्रेण सह गतः पिता। एवं साकं सा

= युक्तग्रहणाद्विशेषानादरेणार्थयोगे सत्यपि तदर्थकमतस्वक्तिक्रियायोगं विनापि भवतीन्यायसिद्धेर्थे लिंगमप्युक्तं द्रष्टव्यं इति

=पुत्रेण सहाप्रधानत्वं सहशब्दकरणे तत्रयुक्तर्त्तृत्वादिवसिद्धेरिति तस्य व्यापारे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= आक्षिनायुणक्रिये ५ इत्यत्रितयजनकलेसतिव्यापारानियतं हेतुत्वं हेतुत्वशक्तिरन्तरीयार्थइति

= लेशतोपिदत्तीनसामर्थ्यहीनत्वं २ अवयवधर्मस्यसमुदायेआरोपाच्छरीरेव्यवहारः २

= अंगशब्दोऽर्थआद्यज्ञानः २ = अंगग्रहणप्रयोजनप्रश्नः २

२।३।२०

ङ्गसंयोगेपि। विनापितद्योगंतृतीयास्यात्। कृद्योगे तिनिर्देशात्। येनाङ्गेन विकारः। येनाङ्गेन विकृतेनाङ्गिनो विकारोलक्ष्यतेततस्तृतीयास्यात्। अक्ष्णाकाणः। अक्षिसंबंधिकाणत्वविशिष्टमित्यर्थः। अङ्गिविकारः किं। अक्षिकाणमस्य। इत्थंभूतलक्षणे। कंचित्प्रकारं

२।३।२१

प्राप्तस्यलक्षणेतृतीयास्यात्। जटाभिस्तापसः। जटाद्याप्यतासत्वविशिष्टइत्यर्थः। संज्ञोन्यतरस्याकर्मणि। संज्ञर्वस्यजानातेः कर्मणितृतीयास्याद्वा। पित्राषितरंवासंजानीते। स्तोहित्वर्थेतृतीयास्यात्। द्व्यादिसाधारणनिर्व्यापारसाधारणश्चहेतुलक्षणकरणत्वन्तु क्रियामात्रविषयंव्यापारनियतञ्च। दंडेनघटः। पुष्पेनदृष्टोहरिः। फलमपीहहेतुः। अध्ययनेनवसति। गम्यमानापिक्रियाविभक्तेः प्रयोजिका। अलंश्रमेण। श्रमेणसाध्यंनास्तीत्यर्थः। इहसाधनक्रियांप्रतिश्रमःकरणम्। शतेनशतेनवत्सान्यायपतिपयः। शतेनपरिक्रीतेत्यर्थः। अशिष्टव्यवहारेदाणःप्रयोगेचतुर्थीतृतीया। दास्याः संयच्छतेकामुकः। धर्मेतुभार्यायेसंयच्छति। कर्मणा

= संक्रीणीचाराः १

= पुष्पेनगौरवरणीत्यादि ३ = दासीसंप्रदानकरतिफलकंदानमितिबोधः १

= कैयटानुसारेणेत्यस्यसिद्धान्तहरादानकलातृतीयाप्रातार्थं चतुर्थ्यपिभवतीति ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अभिलषतिकर्त्रपेक्षयाधरल्पदाभिलषतिकर्मतत्कर्तृकरूपर्थः यत्किंचिद्विषयकधीत्वनुकूलव्यापाराश्रयोभिलषतिकर्त्ताहरिर्भक्तिमभिलषतीतिप्रत्ययात्॥४

=कर्मरहितया क्रिययेत्यर्थः॥ अन्वर्थसंज्ञावलेनाह॥ दाधातवर्थसेत्यर्थः॥ इदं क्रियामात्रस्योपलक्षणं॥

=दानार्थकयज्ञधातुविषयकमिदंप्रयोगानुसारेण॥२

१४।३२ यज्ञेः२ २।३।१३

यममभिप्रैतिसंप्रदानमादानस्यकर्मणायमभिप्रैतिसंप्रदानसंज्ञःस्यात्। चतुर्थीसंप्रदाने। विप्रायगांददाति। अनभिहितेइ
त्येवदानीयोविप्रः। क्रिययायमभिप्रैतिसोपिसंप्रदानम्। पत्येशेते। कर्मणाःकरणसंज्ञासंप्रदानस्यचकर्मसंज्ञा। पशुनारुद्रय
जते। पशुंरुद्रायददातीत्यर्थः। १४।३३ रुच्यर्थानांप्रीयमाणः। रुच्यर्थानांधातूनांप्रयोगेप्रीयमाणोर्थःसंप्रदानंस्यात्। हरयेरोचतेभक्तिः
। अन्यकर्तृकोभिलाषोरुचिः। हरिनिष्ठप्रीतेर्भक्तिःकर्त्री। प्रीयमाणः किम्। देवदत्तायरोचतेमोदकःपथि। १४।३४ श्लाघ्हुङ्स्थाशपांज्ञी
प्स्यमानः। एषांप्रयोगेवोढ्यथितुमिष्णःसंप्रदानंस्यात्। गोपीस्मरात्कृष्णायश्लाघतेहुतेतिष्ठतेशपतेवाज्ञीप्स्यमानेः किं देवदत्ता
यश्लाघतेपथिधारेरुत्तमर्णः। १४।३५ धारयतेःप्रयोगेउत्तमर्णउक्तसंज्ञःस्यात्। भक्ताय धारयतिमोक्षंहरिः। उत्तमर्णः किं देवदत्ताय
शतंधारयतिग्रामे। स्पृहेरीप्सितः। स्पृहयतेःप्रयोगेइष्टःसंप्रदानंस्यात्। पुष्पेभ्यःस्पृहयति। ईप्सितःकिं पुष्पेभ्योवनेस्पृहयति। ई
१४।३६

=अवश्यपरेयप्रतिगृहीतामोक्षस्याप्यवश्यपरेयतेनसमवायसंबंधावच्छिन्नप्रीत्यनुकूलव्यापारार्थकारणाश्रयोगेसमवायसंबंधेनप्रीत्याश्रयःसंप्रदानमित्यर्थः॥५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=फलाश्रत्वेनविवक्षायामितर्थः२ =अत्रनकोपजन्याईर्ष्याकर्तृत्वंपुरुषदर्शनतन्येतिभावः२

क्षितमात्रेइयंसंज्ञा।प्रकर्षविवक्षायांपरत्वात्कर्मसंज्ञा।पुष्पाणिस्पृहयति।क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानांयंप्रतिकोपः।क्रुधाद्यर्थानांप्रयो
गेयंप्रतिकोपःसउक्तसंज्ञःस्यात्।हरयेक्रुध्यति।द्रुह्यति।ईर्ष्यति।असूयति।यंप्रतिकोपःकिम्।भार्यामीर्ष्यति।मैनामन्योऽद्र
क्षीदिति।क्रोधोप्रर्षः।द्रोहोपकारः।ईर्ष्याक्षमा।असूयागुणेषुदोषाविष्करणम्।द्रोहस्योपिकोपप्रभवाएवगृह्यन्तेतो
विशेषणंसामान्येनयंप्रतिकोपइति।क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोःकर्म।सोपसर्गयोरनयोर्यंप्रतिकोपस्तत्कारकंकर्मसंज्ञंस्या
त्।क्रूरमभिक्रुध्यति।अभिद्रुह्यति।राधीक्ष्योर्यस्यविप्रश्नः।एतयोःकारकंसंप्रदानंस्यात् यदीयोविविधःप्रश्नःक्रियते।
कृष्णंराधयति।ईक्षतेवा।पृष्टोगर्गःशुभाशुभंपर्यालोचयतीत्यर्थः।प्रत्याङ्भ्यांश्रुवःपूर्वकर्त्ता।आभ्यांपरस्यश्रृणोतेर्यो
गेपूर्वस्यप्रवर्त्तनरूपव्यवहारस्यकर्त्तासंप्रदानंस्यात्।विद्यार्थिनेप्रतिशृणोति।आशृणोतिवा।विप्रेणमह्यंदेहीतिप्रव

=क्रियाः =वैयाकरणानिकायेएवमस्तदर्थकत्वेप्रसिद्धः४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=संपत्तिरिणभूतशाकुनिकः४ =ओघामोदेवेतिवदति२ =उपकार्योपकारकभावःसंबंधः३
=पाणिनेःपठति२

र्नितः प्रतिजानीतइत्यर्थः। अनुप्रतिगृणाश्च। आभ्यांगृणातेःकारकंपूर्वव्यापारस्यकर्तृभूतमुक्तसंज्ञंस्यात्। होत्रेअनुगृणाति प्रतिगृणाति। होताप्रथमंशंसतिनमध्वर्युःप्रोत्साहयतीत्यर्थः। परिक्रियतेसंप्रदानमन्यतरस्याम्। नियतकालंभृत्यास्वीकरणंपरिक्रयणं। तस्मिन्साधकतमंकारकंसंप्रदानसंज्ञंवास्यात्। द्वातनक्रीतायवापरिक्रीतः। तादर्थ्येचतुर्थीवाभावे। मुक्तयेहरिंभजति। ऋषिसंपद्यमानेच। भक्तिर्ज्ञानायकल्पते। संपद्यतेजायतइत्यर्थः। उत्पातेनज्ञापितेचवातायकपिलाविद्युत्। क्रियायोगेचब्राह्मणायहितं। क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनः। क्रियार्थाक्रियाउपपदंयस्यतस्यस्थानिनोऽप्रयुज्यमानस्यतुमुनःकर्मणिचतुर्थीस्यात्। फलेभ्योयातिफलाय्यहर्तुमित्यर्थः। नमस्कुर्मोनृसिंहायनृसिंहमनुकूलयितुमित्यर्थः। एवंस्वयंभुवेनमस्कृत्येत्यादावपितुमर्थाद्भावेवचनोत्। भाववचनाद्धेतिसूत्रेणविहितो

=पाणिनीयभाष्यसूचकोभूतविकारउत्पातः४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=उपपदविभक्तीनां संबंधस्तु सेर्थः १ विशिष्यार्थोक्तेः २

भ२

यस्तदन्ताच्चतुर्थी स्यात्। यागायजाति। यजुंयाती त्यर्थः। नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषट्योगाच्च। एभिर्योगे चतुर्थी स्यात्। हरयेनमः।
उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी। नमस्करोति देवान्। प्रजाभ्यःस्वस्ति। अग्नयेस्वाहा। पितृभ्यःस्वधा। अलमिति पर्याप्त्यर्थग्र
हणम्। तेनदैत्येभ्योहरिरलं प्रभुःसमर्थःशक्त इत्यादि। षष्ठ्यादियोगे षष्ठ्यपि साधुः। तस्मैप्रभवति सस्यांग्रामणीरिति निर्देशात्। ते
नप्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यइति सिद्धम्। वषडिन्द्राय। चकारः पुनर्विधानार्थः। तेनाशीर्विवक्षायां परामपि चतुर्थी चाशिषीति
षष्ठी वाधित्वा चतुर्थ्येव भवति। स्वस्तिगोभ्योभूयात्। मन्यकर्मणि अनादरे विभाषाऽप्राणिषु। प्राणिवर्जे मन्यतेः कर्मणि चतुर्थी वा
स्यात्तिरस्कारे। नत्वा तृणं मन्ये। तृणायवा। अनादरे निर्देशात्तानादिकयोगेन। नत्वा तृणं मन्वे। अप्राणित्वित्यपनीयनोकाकालभुक
शृगालवर्जे इति वक्तव्यम्। तेननत्वानावमन्नमन्ये इत्यत्राप्राणित्वेपि चतुर्थी। नत्वाशुनेमन्ये इत्यत्रप्राणित्वेपि भवत्येव। गत्यर्थक

=तिरस्कारद्योतकं यत्तमेतिमाख्यानात्युपाख्यानाच्चतुर्थीन-तृणतुल्यमपिनमन्ये इत्यर्थः २ ननुयकानिर्देशोनाख्यानात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=संज्ञाप्रः २

=अध्वन्यर्थग्रहणं कर्त्तव्यं २ =आर्थिनप्रतिवेशो वक्तव्यइतिवार्त्तिकादिति भावः २ =कार्यपरिस्पंदः १ =शब्दप्रयोगसमकालिकांतव्यापाराजन्यफला

अवश्यसर्थः २

उत्पथं संत्यज्येत्यर्थः २

२।३।१२

र्मणि द्वितीया चतुर्थी चेष्टयामनध्वनि। अध्वभिन्ने गत्यर्थानां कर्मणि एते स्तश्चेष्टायां। ग्रामं ग्रामाय वा गच्छति। चेष्टा यां किं। मनसा रिंवुज्जति। अनध्वनीति किं। पंथानं गच्छति। [illegible] विशिष्टेऽध्वन्येव वा यत्र [illegible]। यदा तूत्पथात्पंथा एवाक्रमितुमिष्यते तदा तु चतुर्थी भवत्येव। उत्पथेन पथे पंथानं वा गच्छति। द्वितीया ग्रहणात्प्रयोगे षष्ठी वा। धितुम्। ग्रामं गन्ता। ग्रामाय वा गन्ता।

१।४।२४ १।४।२५

ध्रुवमपायेऽपादानम्। अपायो विश्लेषस्तस्मिन्साध्ये ध्रुवमवधिभूतं कारकमपादानं स्यात्। अपादाने पञ्चमी। ग्रामादायाति। धावतोऽश्वात्पतति। कारकं किं। वृक्षस्य पर्णं पतति। जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानं। पापाज्जुगुप्सते। विरमति। धर्मात्प्रमाद्यति। भीत्रार्थानां भयहेतुः। भयार्थानां त्राणार्थानां च योगे भयहेतुरपादानं स्यात्। चौराद्बिभेति। चौरात्त्रायते। भयहेतुः किं। अरण्ये बिभेति त्रायते वा। पराजेरसोढः। पराजेः प्रयोगेऽसह्योर्थोपादानं स्यात्। अध्ययनात्पराजयते। ग्लायतीत्य

१।४।२६

=विभागजनकव्यापाराश्रयत्वं विभागाश्रयत्वं ४ क्रियाविशिष्टस्याप्यध्वनस्तत्प्रकृतधात्वर्थान्तर्गतप्रभावेणात्रधावनस्याविवक्षितत्वाद्ध्रुवत्वं बोध्यं ३

=अपाये ह्युदासीनं बलवायाद्दिर्वाचलं ध्रुवमेवार्तदावेशान्नदपादानमुच्यते ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= व्यवहितदेशाप्तिः २

= अन्यदेशसंयोगानुकूलव्यापाराभावानुकूलोव्यापारोवारयतेरर्थः। तत्रान्यदेशसंयोगाश्रयत्वेनवक्तेरीप्सितत्वं संयोगानुकूलव्यापाराश्रयत्वेनमारणवकस्येप्सितत्वम्॰ अग्नेर्मारणवकंवारयति॰

र्थः। असोढः किं। शत्रून्पराजयते। अभिभवतीत्यर्थः। वारणार्थानामीप्सितः। प्रवृत्तिविघातोवारणम्। वारणार्थानांप्रयोगेईप्सितोर्थोपारा
नंस्यात्। यवेभ्योगांवारयति। ईप्सितः किं। यवेभ्योगांवारयतिक्षेत्रे। अंतर्द्धौयेनादर्शनंनिह्नुते। व्यवधानेसतियत्कर्तृकस्यात्मनोदर्शनंस्याभा
वमिह्नुतितद्पादानंस्यात्। मातुर्निलीयतेकृष्णः। अंतर्द्धौकिम्। चोरान्नदिदृक्षते। इह्नुतिग्रहणंकिं। अदर्शने छायासंसंसत्यपिदर्शी
नेयथास्यात्। आख्यातोपयोगे। नियमपूर्वकविद्याग्रहणकारेवक्ता पाठकस्तज्ज्ञः स्यात्। उपाध्यायादधीते। उपयोगेकिं। नटस्यगाथांश्रृ
णोति। जनिकर्तुःप्रकृतिः। जायमानस्यहेतुरपादानंस्यात्। ब्रह्मणःप्रजाःप्रजायन्ते। भुवःप्रभवः। भवनमभूः। भूकर्तुःप्रभवस्तथा।
हिमवतोगंगाप्रभवति। तत्रप्रकाशतइत्यर्थः। ल्यब्लोपेकर्मण्यधिकरणेच। प्रासादात्प्रेक्षते। आसनात्प्रेक्षते। प्रोद्माल्यासनेउपवि
श्यप्रेक्षतइत्यर्थः। श्वशुराज्जिहेति। श्वश्रुरंवीक्ष्येत्यर्थः। गम्यमानापिक्रियाकारकविभक्तीनां निमित्तं। कस्मात्त्वनद्याः। यतश्चा

= प्रकृतिरुपादानकारणं ब्रह्मचमायाशवलंजगदुपादानकारणमितिवेदांतसिद्धांतः ३ = स्यवंतशब्दाद्दानेतत्कृत्वर्थस्य २ = प्रथमप्रकाशाधिकरणमपादानमित्यर्थः प्रभवोजलमूलेसौ
= विशिष्यतद्वाचकशब्दानुपपत्तावीत्यर्थः॰ + जन्महेतोपराक्रमे ज्ञानस

= ब्रह्मचर्यादिः ४ अथमेवार्थीधारः २

= दैववशात्र

सा २

द्रुतिविश्वः ३
चारिमस्थाने॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= भेरवानन्यार्थः ३ = पंचम्यंतार्थेनार्थद्वारायुक्तात् २ = तद्युक्तादित्यपेक्षते २ = शब्दग्रहणादिति भावः ३

धकालनिर्माणं तत्र पंचमी। तद्युक्ताद्ध्वनः प्रथमासप्तम्यौ। कालात्सप्तमी च वक्तव्या वनाद्ग्रामो योजनं योजनेवा। कार्त्तिक्या
आग्रहायणी मासे। अन्यारादितरर्त्ताद्दिक्शब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते। एतैर्योगे पञ्चमी स्यात्। अन्यद्दूरार्थग्रहणम्
। इतरग्रहणं प्रपंचार्थं। अन्यो भिन्नदूरो वाक्षेपात्। आराद्दूरात्। अंतेदूरात्। पूर्वेग्रामात्। दिशि दृष्टः शब्दो दिक्शब्द
स्तेन संप्रतिदेशकालवृत्तिनायोगे पि पंचमी। चैत्रात्पूर्वः फाल्गुनः। अवयववाचिनायोगे तु। तस्य परमाम्रेडितं मिति निर्दे
शात्। पूर्वं कायस्य। अंशूत्तरपदस्य दिक्शब्दत्वे पि षष्ठ्यतस्यर्थ इति षष्ठी वाक्षिप्तुं पृथग्ग्रहणं। प्राक्प्रत्यग्वाग्रामात्। आ
च। दक्षिणा ग्रामात्। आहि दक्षिणा ह्यग्रामात्। अपादाने पञ्चमी। तिसृभ्यो कार्त्तिक्याप्रभृती। तिभाष्यप्रयोगात्प्रभृतियोगे
पंचमी। भवात्प्रभृति आरभ्य वासेव्योहरिः। अपपरिवहिरिति समासविधानात्ज्ञापकात्वहियोगे पंचमी। ग्रामाद्बहिः। अप

= तस्य भूयसा प्राप्तस्य यत्र प्रीतिस्तदेदमास्मिन्नितत्वं ३ = प्रभृत्यर्थयोगे ऽपूर्वार्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१४८८ १४८९

परीवर्ज्जने। एतौवर्ज्जनेकर्मप्रवचनीयौस्तः। आङ्मर्यादावचने। आङ्मर्यादायामुक्तसंज्ञःस्यात्। वचनग्रहणादभिविधावपि।
पंचम्यपाङ्परिभिः। एतैःकर्मप्रवचनीयैर्योगेपञ्चमीस्यात्। अपहरेःपरिहरेःसंसारः। परिस्त्रवर्ज्जने। लक्षणादौतुहरिंप
रि। आमुक्तेःसंसारः। आसकलाद्ब्रह्म। प्रतिःप्रतिनिधिप्रतिदानयोः। एतयोरर्थयोःप्रतिसंज्ञःस्यात्। प्रतिनिधिप्रति
दानेचयस्मात्। अत्रकर्मप्रवचनीयैर्योगेपंचमीस्यात्। प्रद्युम्नःकृष्णात्प्रति। तिलेभ्यःप्रतियच्छतिमाषान्। अकर्त्तर्यृणे
पंचमी। कर्त्तरिवर्जितेयदृणंहेतुभूतंततःपंचमी। ज्ञाताद्ऋणः। अकर्त्तरिकिं। ज्ञातेनवंचितः। विभाषागुणेस्त्रियां। गुणेहेतावस्त्री
लिंगेपंचमीवास्यात्। जाड्याज्जाड्येनवाबद्धः। गुणेकिं। धनेनकुलं। अस्त्रियांकिं। बुद्ध्यामुक्तः। विभाषेतियोगविभागा
द्गुणेस्त्रियांचक्वचित्। धूमादग्निमान्। नास्तिघटोनुपलब्धेः। पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम्। एभिर्योगेपं

२१३१३२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=चत्वारोऽवहितत्तीयासमुच्चयार्थेमाख्यानात् ३

=अनायासेनयुक्तइत्यर्थः २

चमी स्वा द्वितीयात्तृतीयेच। अन्यतरस्यांग्रहणंसमुच्चयार्थं। पंचमी द्वितीयेऽनुवर्त्तेतेप्यग्रामेणग्रामाद्ग्रामम्वा। एवंविनाना
ना। करणेचस्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्वमनुस्प। एभ्योऽद्रव्यवचनेभ्यःकरणेतृतीया पंचम्यौस्तः। स्तोकेनस्तोका
द्वमुक्तः। द्रव्येतुस्तोकेनेति विशेषणहतः। दूरान्तिकार्थेभ्योद्वितीयाचा। एभ्योद्वितीयास्यात्पंचमीतृतीये। प्रातिपदिका
र्थमात्रे विधिरयं। ग्रामस्यदूरंदूराद्दूरेणवा। अंतिकं। अंतिकात्। अंतिकेन। असत्ववचनस्येत्यनुवर्त्तेनेह। दूरःपंथाः। ष
ष्ठीशेषे। कारकप्रातिपदिकार्थव्यतिरिक्तःस्वस्वामिभावादिशेषस्तत्रषष्ठी। राज्ञःपुरुषः। कर्मादिनामपिसम्बन्धमात्रवि
वक्षायांषष्ठ्येव। सतांगतं। सर्पिषोजानीते। मातुःस्मरति। एधोदकस्योपस्कुरुते। भजेत्रांभोश्चरणयोः। फलानात्पृ
ः। षष्ठीहेतुप्रयोगे। हेतुशब्दप्रयोगेहेतौद्योत्येषष्ठीस्यात्। अन्नस्यहेतोर्वसति। सर्वनाम्नस्तृतीयाचा। सर्वनाम्नोहेतुशा

२।३।३३ २।३।५५ २।३।२६ २।३।२७ २।३।५०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यच्च= =एतेनपूर्वोक्तसूत्रद्वयंव्यर्थमितुक्तं२

ह्यप्रयोगेहेतौद्योत्येतृतीयास्यात्षष्ठीचाकेनहेतुनावसति।कस्यहेतोः।निमित्तपर्यायप्रयोगेसर्वासांप्रायदर्शनम्।किंनिमित्तंवसति।केननिमित्तेन।कस्मैनिमित्तायवसतीत्यादि।एवंकिंकारणं।कोहेतुः।किंप्रयोजनमित्यादि।प्रायग्रहणाद्सर्वनाम्नःप्रथमाद्वितीयेनस्तः।ज्ञानेननिमित्तेनहरिःसेव्यते।ज्ञानायनिमित्तायेत्यादि।षष्ठ्यंतसर्वप्रत्ययेन।एतद्योगेषष्ठीस्यात्।दिक्शब्देतिपंचम्याअपवादः।ग्रामस्यदक्षिणतः।पुरःपुरस्तात्।उपरि।उपरिष्टात्।एनपाद्वितीया।एनवंतेनयोगेद्वितीयास्यात्।एनपेतियोगविभागात्षष्ठ्यपिदक्षिणेनग्रामंग्रामस्यवा।एवमुत्तरेण।दूरानिकार्थैःषष्ठ्यन्यतरस्यां।एतैर्योगेषष्ठीस्यात्पंचमीचादूरंनिकटंवाग्रामस्यग्रामाद्वा।ज्ञोविदर्थस्यकरणे।ज्ञानानेरज्ञानार्थस्यकरणेशेषत्वे

=विप्रकृष्टापिपंचमीसमुच्चीयतेनान्याय्यास्मानात्२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कर्त्तरि लुट्३ =षष्ठी तिः२ =स्मृतिः२ =चौरकर्मकरोगकर्त्तृजरुजेसर्थः३

२।३।५२

न विवक्षितेषष्ठी स्यात्। सर्पिषोज्ञानम्। अर्थीगर्थद्वयेशांकर्मणि। एषांकर्मणि शेषेषष्ठी स्यात्। मातुःस्मरणं। स

२।३।५३

र्पिषोदयनं ईशनंना। कृत्रः प्रतियत्ने। कृत्रः कर्मणिशेषेषष्ठी गुणाधाने। एधोदकस्योपस्करणं। रुजार्थानां भाव

२।३।५४

वचनानामज्वरेः। भावकर्त्तृकाणांज्वरिवर्जितानां रुजार्थानां कर्मणिशेषेषष्ठी। चौरस्यरोगस्यरुजा। अज्वरिसंतापयोरि

२।३।५५

तिवाच्यं। रोगस्यचौरज्वरः। चौरसंतापोवा। रोगकर्त्तृकंचौरसंबंधिज्वरादिकमित्यर्थः। आशिषिनाथः। आशीरर्थ

२।३।५६

स्यनाथतेः शेषेकर्मणिषष्ठी। सर्पिषोनाथनं। आशिषीति किं। मारावकनाथनं। तत्संबंधिनीयाच्ञेत्यर्थः। जा

तिनिग्रहणे नाट्क्राथपिषांहिंसायां। हिंसार्थानामेषांशेषेकर्मणिषष्ठी। चौरस्योज्जासनं। निषोसंहतौ विपर्य

=सर्पिर्भिरुयात्=

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तोव्यस्तोच। चौरस्यनिप्रहणानम्। प्रणिहननं। निह्नुनं। प्रहणानंवा। नटअवस्पंदनेचुरादिः। चौरस्योन्नाटनं। चौरस्यक्रा
थनं। वृषलस्यपेषणं। हिंसायांकिं। धानापेषणं। व्यवहृपणोः समर्थयोः। शेषेकर्मणिषष्ठीस्यात्। घृतेक्रयविक्रय
व्यवहारेचानयोस्तुल्यार्थता। शतस्यव्यवहरणंपरानंवा। समर्थयोः किं। शलाकाव्यवहारः। गणनेत्यर्थः। ब्राह्मण
परानं। उक्तातिरित्यर्थः। दिवस्तदर्थस्य। घृतार्थस्यक्रयविक्रयरूपव्यवहारार्थस्यचदिवः कर्मणिषष्ठीस्यात्। शंस्पर्द
व्यति। तदर्थस्य किं। ब्राह्मणंदीव्यति। क्षेतीत्यर्थः। विभाषोपसर्गे। पूर्वयोगापवादः। शतस्यशतंवापदीव्यति। प्रेष्य
ब्रुवोर्हविषोदेवतासंप्रदाने। देवतासंप्रदानकेर्थेवर्त्तमानयोः प्रेष्यब्रुवोः कर्मणिहविर्विशेषस्यवाचकाद्धविषष्ठी
स्यात्। अग्नयेछागस्यहविषोवपायामेदसःप्रेष्य। अनुब्रूहिवा। क्त्वोर्थप्रयोगकालेधिकरणे। क्त्वोर्थानांप्रयो

=शेषश्रुतिनेसंबध्यतेउत्तरसूत्रद्वारभाष्यतिभावः ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= तद्धितांतशब्दक्रियाग्रहणात्पश्चोन्मोपास्यति विषयक्रियायाः कर्त्तृकर्मणोर्गम्यमानत्वेत्यर्थः

गेकालवाचिन्यधिकरणे शेषे षष्ठी। पंचकृत्वो होमो भोजनं। द्विरहो भोजनं। शेषे किं। द्विरहन्मध्ययनं। कर्त्तृकर्मणोः कृति। कृद्योगे कर्त्तरि कर्मणि च षष्ठी स्यात्। कृतस्य कृतिः। जगतः कर्त्ता कृष्णः। सुखं कर्मणि वेष्यते। नेताश्वस्य स्रुघ्नस्य स्रुघ्नं वा कृतिः किं। तद्धितेनाभूते। कृतपूर्वी कटं। उभयप्राप्तौ कर्मणि। उभयोः प्राप्तिर्यस्मिन्कृति तत्र कर्मण्येव षष्ठी स्यात्। आश्चर्ये गवां दोहे गोपेन। स्त्रीप्रत्ययोरकाकारयोर्नायं नियमः। भेदिका विभित्सा वा रुद्रस्य जगतः। शेषे विभाषा। स्त्रीप्रत्यय इत्येके। विचित्रा जगतः कृतिर्हरेर्हरिणाक्षी। केचिद्विशेषेण विभाषामिच्छन्ति। ज्ञाव्यामामनुज्ञानमाचार्येणाचार्यस्य वा। क्तस्य च वर्त्तमाने। वर्त्तमानार्थस्य क्तस्य योगे षष्ठी स्यात्। न लोकेति निषेधस्यापवादः। राज्ञां मतः बुद्धः पूजितो वा। अधिकरणवाचिनश्च क्तस्य योगे षष्ठी। इह मे षाः स्वपितं। न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनां

षा३

= अकाकारभिन्नेऽकारभावेऽर्थः३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

।एषांपयोगेषष्ठीन। लादेशाःकुर्वन्। कुर्वाणाःसर्वेहरिः।उ।हरिंदिदृक्षुः।अलंकरिष्णुर्वा।उक।दैत्यान्घ्नतुकोहरिः।कमेर
निषेधः।लक्ष्म्याःकामुकः।अव्ययं।जगत्सर्वं।सुखंकर्तुं।निष्ठा।दैत्यान्हतवान्। विष्णुनाहतादैत्याःखलर्थी।ईश्वरःप्र
पंचोहरिणा।तन्निति।यत्याहरः।शात्तशानचा।वितितश्चादारभ्यातनोनकारात्।शानन्सोमंपवमानः।चानश्।आत्मा
नंमंडयमानः।शात्वेदमधीयन्।तन्। कर्तालोकान्। द्विषःशत्रुर्वा।सुरस्यसुरंवाद्विषन्।सर्वेयिंकारकषष्ठ्याःप्रतिषेधः।शे
षेषष्ठीतुस्यादेव।वाह्मणस्यकुर्वन्।नरकस्यजिघ्नुः।अकेनोभिर्विष्टाधमर्णयोः।भविष्यत्यकस्यभविष्यदाधमर्णी
येनियोगेषष्ठीस्यात्।सतःपालकोवत्तरति।वृजंगामी।शातंदायी।कृत्यानांकर्तरिवा।षष्ठीस्यात्।मयामभवासेव्योहरिः।क
र्तरीतिकिं।गेयोमाणवकःसाम्नां।भव्यगेयेतिकर्तरियत्।विधानादनभिहितंकर्म।अत्रयोगोविभज्यते।कृत्यानांउभ

=अनंतरस्येतिन्यायात्३२६ंचित्यभिमतुक्तंपरैः३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यप्राप्तावितिनेतिचानुवर्त्तते। तेननेतव्याबजंगावःकृष्णेन। ततः। कर्त्तरिवा। उक्तोर्थः। तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यांतृतीया
न्यतरस्यां। तुल्यार्थैर्योगेतृतीयावास्यात्। पक्षेषष्ठी। तुल्यःसदृशःसमोवाकृष्णस्यकृष्णेवा। अतुलोपमाभ्यांकिम्।
तुलाउपमावाकृष्णस्यनास्ति। चतुर्थीचाशिष्यायुष्यमद्भद्रकुशलसुखार्थहितैः। एतदर्थैर्योगेचतुर्थीवास्यात्। पक्षे
षष्ठी। आयुष्यंचिरंजीवितंवाकृष्णायकृष्णस्यवाभूयात्। एवंभद्रंकुशलंनिरामयंसुखंवा अर्थःप्रयोजनंहि
तंपथ्यंवाभूयात्। आशिषिकिं। देवदत्तस्यायुष्यमस्ति। आख्यानात्सर्वत्रार्थग्रहणं। भद्रभद्रयोःपर्यायत्वादन्यतरेन
पठनीयः। आधारोधिकरणं। कर्त्तृकर्महाराभ्यांनिष्पन्नक्रियायाआधारःकारकमधिकरणसंज्ञंस्यात्। सप्तम्यधिकर
णेच। अधिकरणेसप्तमीस्यात्। चकारादूरान्तिकार्थेभ्यः। औपश्लेषिकोवैषयिकोभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा। क

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

टे आस्ते। स्थाल्यां पचति। मोक्षे इच्छास्ति। सर्वस्मिन्नात्मास्ति। वनस्य दूरे अंतिके वा। दूरांतिकार्थेभ्य इति विभक्तित्रयेण स
हचतस्रोऽत्र विभक्तयः फलिताः। कृस्ये विषयस्य कर्मण्युपसंख्यानं। अधीतीव्याकरणे। अधीतमनेनेति विग्रहे।
दृष्टादिभ्यश्चेति कर्त्तरि निः। निमित्तात्कर्मयोगे। निमित्तमिह फलं। योगस्संयोगसमवायात्मकः। चर्मणि द्वीपिनं हंति दंतयो
र्हंति कुंजरं॥ केशेषु चमरीं हंति सीम्नि पुष्कलकोहतः॥ हेतुस्तृतीयात्रप्राप्ता। सीमा कोशः। पुष्कलको गंधमृगः। योगविशेषे
किं। वेतनेन धान्यं लुनाति। यस्य च भावेन भावलक्षणं। यस्य क्रियया क्रियांतरं लक्ष्यते तत्तस्सप्तमी स्यात्। गोषु दुह्यमाना
सुगताः। साध्वसाधुप्रयोगे च। साधुः कृष्णो मातरि। असाधुर्मातुले। अहर्गणकर्त्तृके अनहर्गणकर्त्तृके तद्वेपरीत्ये च। स
त्सु तरत्सु असंतः आसते। असत्सु तिष्ठत्सु संतस्तरंति। सत्सु तिष्ठत्सु असंतस्तरंति। असत्सु तरत्सु संतस्तिष्ठंति। षष्ठी

= ब्राह्मणेष्वधीयानेषु गतः करी २

= तापक्रियाश्रयवाचकात् ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=तद्रेकव्यापारता ४

२।३।२८

चानादरे। अनादराधिके भावलक्षणे षष्ठीसप्तम्यौ स्तः। रुदनि रुदतो वा प्राव्राजीत्। रुदंतं पुत्रादिकमनादृत्य संन्यस्तवा नित्य
२।३।३७
र्थः। स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च। एतैः सप्तभिर्योगे षष्ठीसप्तम्यौ स्तः। षष्ठ्यामेव प्राप्तायां पाक्षिकस
प्तम्यर्थवचनं। गवां गोषु वा स्वामी। गवां गोषु वा प्रसूतः। गाएवानुभवितुं ज्ञातइत्यर्थः। आयुक्तकुशलाभ्यां चासेवायां
२।३।४०
। आभ्यां योगे षष्ठीसप्तम्यौ स्तस्तात्पर्ये। आयुक्तो व्यापारितः। आयुक्तः कुशलो वा हरिपूजने हरिपूजने स्यवा। आसेवा
२।३।४१
यां किं। आयुक्तो गोः शकटे। ईषद्युक्त इत्यर्थः। यतेश्च निर्द्धारणं। जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः समुदायादेकदेशस्य पृथ
क्करणं निर्द्धारणं यतस्ततः षष्ठीसप्तम्यौ स्तः। ब्राह्मणानां ब्राह्मणाः श्रेष्ठः। गवां गोषु वा कृष्णा गौर्बहुक्षीरा। गच्छतां गच्छत
सु वा धावन्नशीघ्रः। छात्राणां छात्रेषु वा मैत्रः पटुः। पंचमी विभक्ते। विभागो विभक्तं। निर्द्धार्यमाणस्य यत्र भेदस्तत्र पं

२।३।४२

=स्वघटितसमुदायावधिकस्वेतरसमुदायघटकत्वाक्तधर्मकरणकं २=यतरतिकिं यस्मात्पादिविशिष्टस्य स्वेतरत्वाक्तधर्मबोधनं तत्स्वमाभूत्२
वैल२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चमी।स्यात्।माथुराःपाटलिपुत्रकेभ्यआध्वतराः।साधुनिपुणाभ्यामर्चायांसप्तम्यप्रतेः।आभ्यांयोगेसप्तमीस्यादर्चायांनतुप्रते
प्रयोगे।मातरिसाधुर्निपुणोवा।अर्चायांकिं।निपुणोराज्ञोभृत्यः।इहतत्वकथनेतात्पर्यं।अप्रत्यादिभिरितिवक्तव्यं।साधुर्नि
पुणोवामातरंप्रतिपर्यनुवा।प्रसितोत्सुकाभ्यांतृतीयाच।आभ्यांयोगेतृतीयास्याच्चात्सप्तमी।प्रसितउत्सुकोवाहस्तेणाहरे
वा।नक्षत्रेचलुपि।नक्षत्रेप्रकृत्यर्थेसतियोलुपंतृतीयालुप्यमानस्यप्रत्ययस्यार्थस्तत्रवर्त्तमानात्तृतीयासप्तम्योस्तोधिकर
णे।मूलेनावाहयेद्देवीं।अवरोनविसर्जयेत्।मूलेअवरोवा।लुपिकिं।पुष्येत्रानिः।सप्तमीपंचम्योर्कारकमध्ये।शक्तिहृद्य
मध्येयोकालाध्वानौताभ्यामेतेस्तः।अद्यभुक्तायंद्वाहेद्यहाद्यभोक्ता।कर्त्तृकर्मणोर्मध्येऽयंकालः।इहस्थोयंक्रोशोक्रोशा
द्वालक्षांविध्येत्।कर्त्तृकर्मत्वात्तयोर्मध्येदेशः।अधिकशब्देनयोगेसप्तमीपंचम्यौविधेते।तदस्मिन्नधिकमितियस्मादधि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=सामर्थ्यं हि द्विधा वाक्यलक्षणं टकार्थीभावलक्षणं च ५

कमिति चस्य ज्ञानिर्देशात्। लोके लोकाद्ध्यधिको हरिः। अधिरीश्वरे। स्वस्वामिसंबंधे धिः कर्मप्रवचनीयसंज्ञः स्यात्। यस्माद्
धिकं यस्य चेश्वरवचनं तत्र सप्तमी। अत्र कर्मप्रवचनीययुक्ते सप्तमी स्यात्। उपपराभ्यां हरेर्गुणाः। परार्द्धादधिका। इत्यर्थः।
ऐश्वर्येनुस्वस्वामिभ्यां पर्यायेण सप्तमी। अधि भुवि रामः। अधि रामे भूः। सप्तमीद्वौ ङे रिति समासपक्षे तु रामाधीना। अष
ङ क्षेत्यादिना रवः। विभाषा कृञि। अधिः करोतौ प्राक्संज्ञो वास्यादीश्वरेर्थे। यदत्र मामाधिकरिष्यति। विनियोक्ष्यत इत्य
र्थः। इह विनियोक्तुरीश्वरत्वं गम्यते। अगतित्वात्तिङि चोदात्तवतीति निघातो न॥ ॥इति विभक्त्यर्थाः॥ ॥समर्थः प
दविधिः। पदसंबंधी यो विधिः स समर्थाश्रितो वोध्यः। प्राक्कडारात्समासः। कडाराः कर्मधारय इत्यतः प्राक् समाससंज्ञो त्पधि
क्रियते। सहसुपा। सह तिङा योगो विभज्यते। सुबन्तं समर्थेन सह समस्यते। योगविभागस्येष्टसिद्ध्यर्थत्वात् कृत्तद्धितसमासाश्च

=ननु सहेति व्यर्थं सुपेति तृतीयया एवेत्यनेनैव सहार्थादनमात्रं नञ्सहितयोः पदयोः समासः संज्ञार्थं तद् अन्यथा सुप्रत्ययेनैव सहार्थादपि प्रत्येकं स्यात् सत्यां चतस्रः प्रत्येकं खरादि
दोषप्रसंग इति वाच्यं समासइति महासंज्ञाकरणेन यत्र समुदाये परस्परं पदद्वयं समस्यते तत्र समासइति अन्वर्थविज्ञानादेव प्रत्येकं समासाभावप्रसंगादतः सहेति व्यर्थमत आह सहेति २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पदेयंसमासः।सचछंदस्येव।पर्यभूषत्।अनुवचलत्।सुपः।सुप्सुपासहसमस्पते।समासलात्प्रातिपदिकं।सुपोधातुप्रातिपदिक
योः।एतयोरवयवस्यसुपोलुक्स्यात्।भूतपूर्वेचरडितिनिर्देशात्पूर्वनिपातः।पूर्वभूतोभूतपूर्वः।इवेनसमासोविभक्त्यलो
पश्च।जीभूतस्येव।अव्ययीभावः।अधिकारोयं।अव्ययंविभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भा
वपश्चाद्यथानुपूर्व्ययोगपद्यसादृश्यसंपत्तिसाकल्यांतवचनेषु।अव्ययमितियोगोविभज्यते।अव्ययंसमर्थेनस
मस्यतेसोऽव्ययीभावः।प्रथमानिर्दिष्टंसमासउपसर्जनं।समासशास्त्रेप्रथमानिर्दिष्टमुपसर्जनसंज्ञंस्यात्।उप
सर्जनंपूर्वं।समासेउपसर्जनप्राक्प्रयोज्यं।एकविभक्तिचापूर्वनिपाते।वियहेयन्नियतविभक्तिकंतदुपसर्जनंन
तुतस्यपूर्वनिपातः।गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य।उपसर्जनंयोगोशब्दःस्त्रीप्रत्ययान्तश्चतस्तस्यप्रातिपदिकस्यह्रस्वःस्या

प्रथमानिर्दिष्टस्य बोधनियमः

पूर्वनिपातनशास्त्रमिदमर्थं

अत्रैकशब्दोऽसहार्थपरः-एकाविभक्तिर्यस्मात्तदेकविभक्ति कतिभिरुक्तितेताइत्यासमस्यमानपदानाएपेक्षयेतिफलंति-२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्। अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वं। नाव्ययीभावादतोम्त्वपंचम्याः। अदंतादव्ययीभावात्सुपोनलुक्तस्यपंचमीविनाऽमादेशः
। दिशायोर्मध्यमपदिशं। क्तीवाव्ययत्वपदिशं दिशोर्मध्येविदिक्क्रियामित्यमरः। तृतीयासप्तम्योर्बहुलं। अदंतादव्ययीभावात्तृतीयासप्तम्योर्बहुलमंभावःस्यात्। अपदिशं। अपदिशेन। अपदिशे। बहुलग्रहणात्सुमद्रुमुन्मत्तगंगमित्यादौसप्तम्यानित्यमंभावः। विभक्तीत्यादेरयमर्थः। विभक्त्यर्थादिषुवर्त्तमानमव्ययंसुबन्तेसमर्थेनसहसमस्यतेसोव्ययीभावः। विभक्तौतावत्। हरौइत्यत्रिहरि। सप्तम्यर्थस्यैवात्रद्योतकोंत्रिः। हरिङि आङिइत्यलोकिकंविग्रहवाक्यं। अत्रनिपातेनाभिहितेप्यत्रिकरणेवचनसामर्थ्यात्सप्तमी। अव्ययीभावश्च। अयन्नपुंसकंस्यात्। ह्रस्वोनपुंसकेप्रातिपदिकस्य। गोपायतीतिगाःपातीतिवागोपाः। तस्मिन्नित्यत्रिगोपं। समीपेह्रस्वस्यसमीपमुपह्रस्वं। समयाग्रामम्।

= यद्विभक्त्यर्थवाचकाव्ययेनसुबंतस्यसमासस्तद्विभक्तेपेवयत्सुबंततस्यग्रहणादितिभावः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=एतस्मादेवसूत्रग्रहीतान्वयेननसमासइतिज्ञाप्यते अतएवयुगपच्छब्देननायंसमासः४

निकषालंकां। आराद्दनादित्यत्रतुनान्वयीभावः। अभितःपरितःअन्पाराद्दिति द्वितीयापंचम्योर्विधानसामर्थ्यात्। मक्षाणां
समक्षिःसुमक्षुयवनानांव्यक्षिर्दुर्यवनं। विगतान्नाक्षिर्व्यक्षिः। मक्षिकाणामभावोनिर्मक्षिकं। हिमस्यात्ययोतिहिमं। अ
त्ययोध्वंसः। निद्रासंप्रतिनयुज्यतेतिनिद्रं। हरिशब्दस्यप्रकाशइतिहरि। विष्णोःपश्चादनुविष्णु। पश्चाच्छब्दस्यतुनायंस
मासः। ततःपश्चात्संप्रतइतिभाष्यप्रयोगात्। योग्यतावीप्सापदार्थानतिवृत्तिशब्दस्यानियथार्थाः। अनुरूपं। रूपस्य
योग्यमित्यर्थः। अर्थमर्थंप्रतियत्यर्थं। प्रतिशब्दस्यवीप्सायांकर्मप्रवचनीयसंज्ञाविधानसामर्थ्यात्तद्योगे — द्वितीं
यागभंवाक्यमपि। शक्तिमनतिक्रम्ययथाशक्ति। हरेःशब्दस्यसहरि। वक्ष्यमाणेनसहसंसः। उपेक्ष्यस्यानुपूर्वेणेत्यनुपूर्वं।
चक्रेणायुगपदिति विग्रहे। अव्ययीभावेचाकाले। सहस्यसःस्यादव्ययीभावेनतुकाले। सचक्रं। कालेनुसहपूर्वाह्णं। स

=वीप्सेतस्यात्मानृतरत्वात्पूर्वीभिपातताकरणेनवारद्वयंसविधिःपरेतुप्रतिस्थानमित्यादोषत्वाभावसंपादनेनचारितार्थ्यात्सरूपस्यस्यभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=धनधान्यादेः२ अर्थकथनाभिरं अनुरूपोयोग्यआत्मनः समस्यमानोत्तरपदस्यभावः प्रवर्त्तिनेमित्तं क्षत्रत्वादिः संपत्तिरित्यर्थः सक्षत्रमित्यस्य क्षत्रियाणांयोग्यं क्षात्रमित्यर्थः२

दृशः सदृशसदृशि। यथार्थत्वेनैवसिद्धे पुनः सादृश्यग्रहणं गुणभूतेशादृश्येयथास्यादित्येवमर्थं। क्षत्राणांसंपत्तिः सक्षत्रं। अद्वेराधिकंसम्यक्। अनुरूपआत्मभावः संपत्तिरितिभेदः। तृणमप्यपरित्यज्यसन्तरणमत्ति। साकल्येनेत्यर्थः। नत्वत्तरणमक्षरेतात्पर्यम्। अंतेअग्निगुंथपर्यन्तमधीतेसाग्नि। यथाशब्दे। असादृश्यएवयथाशब्दः समस्यते। तेनेहनायथाशिवस्तथाविष्णुः। शिवस्योपमानत्वंयथाशब्दोद्योतयति। तेन सादृश्यइतिवायथार्थइतिवाप्राप्तनिषिध्यते। यावद्धारणे। यावन्तोश्लोकास्तावन्तोच्युतप्रणामायावच्छोकं। सुप्तिनामात्रार्थे। शाकपलेराः शाकपति। मात्रार्थेकिं। दृक्षंप्रति विद्योतते विद्युत। अक्षशलाकासंख्यापरिणाम द्यूतव्यवहारेपराजयएवायंसमासः अक्षेणाविपरीतंरक्तंअक्षपरि। शलाकापरि। एकपरि। विभाषा। अधिकारोयं। एतत्सामर्थ्यादेवप्राचीनानानि

=यथाहरिस्तथाहरः हरेरुपमानत्वंयथाशब्दोद्योतयति५

अलम्२
रामः
७२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अधिहरीत्यादौ पूर्वनिपातेऽव्यवस्थाप्राप्तेर्निकर्षज्ञापकमिति नन्वथमानिर्दिष्टमित्यत्र समासदृत्यस्य समासत्वव्यापसंज्ञाविधायकदृत्यर्थात्

समासत्वं। सुप्सुपेति नुननित्यसमासः। अव्ययमित्यादिसमासविधानात्ज्ञापकात्। अपपरिबहिरञ्चवःपंचम्या। अप
विष्णुसंसारः। अपविष्णोः। परिविष्णु। परिविष्णोः। बहिर्वनं। बहिर्वनात्। प्राग्वनं। प्राग्वनात्। आङ्मर्यादाभिविध्योः।
एतयोरा इ-पंचम्यंतेन समस्यते वासोव्ययीभावः। आमुक्तिसंसारः। आमुक्तेः। आबालं हरिभक्तिः। आबालेभ्यः। ल
क्षणेनाभिप्रेती आभिमुख्ये। आभिमुख्यद्योतकावभिप्रती विहृवाचिनामह प्राग्वत्। अभ्यग्निशालभाः पतन्ति। अभि
मभि। प्रत्यग्नि। अग्निंप्रति। अनुर्यत्समया। यंपदार्थं समयातेन लक्षणाभूतेनानुः समस्यते। अनुगंगं वाराणसी
। गंगाया अनु। गंगादेर्ध्यादृत्रादेर्ध्यपिलक्षितेत्यर्थः। तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च। एतानि निपात्यंते। तिष्ठंति गावोयस्मि
न्सतिष्ठद्गुदोहनकालः। आयतीगवं। इहरात्रादेशः पुंवद्भावविरहः समासांतश्च निपात्यतइत्यादि। पारेमध्येषष्ठ्या

+सोव्ययीभावः। अनुवनमशनिर्गतः। वनस्यसमीपंगतइत्यर्थः। यस्यचायामः। यस्यदेर्ध्यमनुनाद्योत्यते तेन लक्षणाभूतेनानुः समस्यते। ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=इह वाग्रहणं अपवादेनमुक्तेऽपि उत्सर्गेन प्रवर्तते इति ज्ञापनाय इह वाग्रहणं तेन पूर्वे कार्यस्येत्यत्र केचित् समासेनमुक्ते षष्ठीसमासो नभवति।

वा। पारमध्यशरादीषष्ठ्यंतेन सह वा समस्येते। एदंतलं चानयोर्निपात्यते। पक्षे षष्ठीतत्पुरुषः। पारे गंगाद्वानय। गंगा पारात्। मध्ये गंगात्। गंगामध्यात्। महाविकल्पेन वाक्यमपि। गंगायाः पारात्। गंगायामध्यात्। संख्यावंशेन। वंशो द्विधा। विद्ययाजन्मनाच। तत्रभवो वंशपः। तद्धाचिनासह संख्या वा समस्यते। द्वौ मुनी वंशे यौ द्विमुनि। व्याकरणास्त्रिमुनि। विद्यातद्वतामभेदविवक्षायां त्रिमुनि व्याकरणं। एकविंशतिभारद्वाजम्। नदीभिः श्रानदीभिः संख्या पाणिनिसमाहारे चायमिष्यते। सप्तगंगं। द्वियमुनं। अन्यपदार्थे च संज्ञायां। अन्यपदार्थे विद्यमाने सुबन्तं नदीभिः सह समस्यते संज्ञायां। विभाषाधिकारोऽपि वाक्येन संज्ञानवगमादिह नित्यसमासः। उन्मत्तगंगं नामदेशः। लोहितगंगं। समासान्ताइत्यधिकृत्य। अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः। शरदादिभ्यष्टच्

नित्यं २ = वशाक्तस्वार्थः २

=कर्मण्यण् सुसंज्ञिनोर्बोधात् देशविशेषस्य तत्समदृशस्यार्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=इंद्रियाजन्यज्ञानं ४ =धर्मपरादितिभावः ४

स्यात्समासांतोव्ययीभावे। शरदः समीपमुपशरदं। प्रतिविपाशं। शरद्। विपाश्। अनस्। मनस्। उपानह्। दिव्। हिमवत्। अनडुह्
। स्त्रि। दृश्। विश्। चेतस्। चतुर्। त्यद्। तद्। यद्। कियत्। जरायाजरसच्च। उपजरसं। प्रतिपरसमनुभ्योक्ष्णः। यस्येति च।
प्रत्यक्षम्। अक्ष्णः परामिति विग्रहे समासांतविधानसामर्थ्यादव्ययीभावः। परोक्षेलिडिति निपातनात्परस्योकारा
देशः। परोक्षं। परोक्षाक्रियेत्यादिलर्थे आद्यचि। समक्षं। अन्वक्षं। अनश्च। अनूनादव्ययीभावादच्स्यात्। न
लक्षिते। नातस्पभस्पटेर्लोपस्तद्धिते। उपराजं। अध्यात्मं। नपुंसकादन्यतरस्यां। अन्नन्नंयक्ष्वीवंतदंतादव्ययीभावा
दच्वा। उपचर्मं। उपचर्म। नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः। वाट्च। उपनदं। उपनदि। उपपौर्णमासं। उपपौर्णमासि।
ऋयः। ऋयंतादव्ययीभावादच्वा। उपसमिधं। उपसमित्। गिरेश्चसेनकस्य। गिर्यंतादव्ययीभावादच्वा। सेनक

=उपाग्रहायणं उपाग्रहायणि २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रहणं पूजार्थं। उपगिरं। उपगिरि॥ ॥इत्यव्ययीभावः॥ ॥तत्पुरुषः॥ अधिकारोऽयं प्राग्बहुव्रीहेः। द्विगुश्च। द्विगुरपि तत्पुरुषसंज्ञः स्यात्। इदं सूत्रं तत्पुरुषाधिकारे। संख्यापूर्वो = द्विगुश्चेति पठित्वा चकारबलेन संज्ञा समावेशस्य सुगमत्वात्। समासांतप्रयोजनं। पंचराजं। द्वितीयाश्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः। द्वितीयांतं श्रितादिप्रकृतिकैः सुबंतैः सह समस्यते वा सतत्पुरुषः। कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः। दुःखातीतः। गम्यादीनामुपसंख्यानम्। ग्रामंगमी ग्रामगमी। अन्नंबुभुक्षुः अन्नबुभुक्षुः। स्वयंकृतेन। द्वितीयेति न संबध्यते अयोग्यत्वात्। स्वयंकृतस्यापत्यं स्वायंकृतिः। खट्वाक्षेपे। खट्वा प्रकृतिकं द्वितीयांतं क्तांतप्रकृतिकेन सुबंतेन समस्यते निंदायां। खट्वारूढो जाल्मः। नित्यसमासोऽयं। नहि वाक्येन निंदागम्यते। सामि। सामिकृतं। कालाः। क्तेनेत्येव। अनत्यन्तसंयोगार्थवचनं। मासप्रमितः प्रतिपच्चन्द्रः। मासपरिछे

= अर्द्धकृतमित्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नुमारब्धवान्। अत्यन्तसंयोगेच। कालाइत्येव। अक्तांतार्थवचने। मुहूर्त्तसुखं मुहूर्त्तसुखं। तृतीयातत्कृतार्थेनगुणवचनेन।
तत्कृतेतिलुप्ततृतीयाकं। तृतीयांतंतृतीयांतार्थकृतगुणवचनेनार्थशब्देनचसहप्राग्वत्। शंकुलयाखण्डः शंकु
लाखंडः। धान्येनार्थेधान्यार्थः। तत्कृतेतिकिं। अक्ष्णाकाणः। पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः। तृती
यान्तमेतैःप्राग्वत्। मासपूर्वः। मात्रसदृशः। पित्रसमः। ऊनार्थः। माषेनकार्षापणं। माषविकलं। वाक्कलहः। आचा
रनिपुणः। गुडमिश्रः। आचारश्लक्ष्णः। मिश्रग्रहणेसोपसर्गस्यापिग्रहणं। मिश्रंचानुपसर्गमसंधावित्यत्रानुप
सर्गग्रहणात्। गुडसंमिश्राधानाः। अवरस्योपसर्गस्यान्। मासेनावरोमासावरः। कर्त्तृकरणेकृताबहुलं। कर्त्तरिक
रणेचतृतीयाकृतेनबहुलंप्राग्वत्। हरिणात्रातोहरित्रातः। नखेभिन्नोनखभिन्नः। कुहूहरागतिकारकपूर्व

= परावंधेनैकार्थ्यसंधिस्तत्रगम्यमाने मिश्रइत्युत्तरपदमनुपसर्गंतृतीयांतात्परमं तोदात्तमित्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+कर्त्तृकरणेइति किं भिक्षाभिरुक्षितः। हेतावेषातृतीया। वकुलग्रहणंसर्वेषांव्यभिचारार्थं तेनदात्रेणलूनवानित्यादौन। कृताकिं। काष्ठैः पच

=आरोपितोर्थः

स्यापिग्रहणं। नखनिर्भिन्नैः। कर्मैरधिकार्थवचने। रक्तातिनिंदाकुलकमर्थवाद्वचनमधिकार्थवचनं। तत्रकर्त्तरिकरणेचतृतीया। कृत्यैः सहप्राग्वत्। वातच्छेद्यंतृणं। काकपेयानदी। अन्नेनव्यंजनं। संस्कारकद्रव्यवाचकंतृतीयांतमन्नेनसहप्राग्वत्। दध्नाओदनोदध्योदनः। इहान्नभूतोपसेकक्रियाद्वारासामर्थ्यं। भस्मेनाग्निश्रीकरणं। गुडेनधानागुडधानाः। मिश्रणंक्रियाद्वारासामर्थ्यं। चतुर्थीतदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः। चतुर्थ्यंतार्थाययत्तद्वाचिनार्थादिभिश्चतुर्थ्यंतंप्राग्वद्वा। तदर्थेनप्रकृतिविकृतिभावएव। बलिरक्षितग्रहणाद्ज्ञापकात्। यूपायदारुयूपदारु। नेहरंधनायस्थाली। अश्वघासादयस्तत्षष्ठीसमासाः। अर्थेनित्यसमासोविशेषणलिंगतावेतिवक्तव्यं। द्विजायायंद्विजार्थःसूपः। द्विजार्थायवागूः। द्विजार्थंपयः। भूतबलिः। गोहितं। गोसुखं। गोरक्षितं। पंचमीभयेन। चोराद्भयं चोरभयं। भयभीतभीतिभीभिरितिवाच्यं। चकभीतः। अपेता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=कानिविहेपंचम्यंतानिसमस्यंतइत्यर्थः=

पोढमुक्तपतितापत्रस्त्रैरल्पशः। एतैःसहाल्पं पंचम्यंतंसमस्यतेतत्पुरुषः। सुखापेतः। कल्पनापोढः। चक्रमुक्तः। स्वर्गपतितः। तरंगापत्रस्तः। अल्पशः किं। प्रासादात्पतितः। स्तोकांतिकदूरार्थकृच्छ्राणिक्तेन। स्तोकान्मुक्तः। अल्पान्मुक्तः। अंतिकादागतः। अभ्यासादागतः। दूरादागतः। विप्रकृष्टादागतः। कृच्छ्रादागतः। पंचम्यास्तोकादिभ्यइत्यलुक्। षष्ठी। राज्ञःपुरुषोराजपुरुषः। याजकादिभिश्च। एभिःषष्ठ्यंतंसमस्यते। तत्र जकाभ्यांकर्त्तरीत्यस्यप्रतिप्रसवोयं। ब्राह्मणयाजकः। देवपूजकः। गुणात्तरेणतरलोपश्चेतिवक्तव्यं। तरबंतंयदुणवाचितेनसहसमासः। ननिर्द्धारणइतिपूरणगुणेतिचनिषेधस्यप्रतिप्रसवोयं। सर्वेषांश्वेततरःसर्वश्वेतः। सर्वेषांमहत्तरःसर्वमहान्। क्तयोगेषष्ठीसमस्यतइतिवाच्यं। इत्यध्रुवश्चनः। ननिर्द्धारणे। निर्द्धारणायाषष्ठीसानसमस्यते। नरणाद्विजःश्रेष्ठः। प्रतिपदविधानाषष्ठीनसमस्यतइतिवाच्यं। सर्पिषोज्ञाने। पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन।

=कारकविशेषोपादानेनविहितेत्यर्थः= =प्रतिपदविधानेत्यस्यापवादः=

पदपदनिष्ठोद्देश्यतानिरूपितविधेयताश्रयः षष्ठीन समस्यतइत्यर्थः=

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पूरणाद्यर्थैः सदादिभिश्च षष्ठीन समस्यते। पूरणो सतांष ष्ठः गुणो। काकस्यकार्ष्ण्यं। ब्राह्मणस्यश्रुत्काः। यदाप्रकरणादिनादंताइति
विशेष्यं ज्ञातंतदेष्टमुदाहरणम्। अनित्योयंगुणोन निषेधः। तदशिष्यंसंज्ञाप्रमाणत्वादित्यादिनिर्देशात्। तेनार्थगौरवंवृद्धिमा
द्यमित्यादिसिद्धं। सुहितार्थास्तृप्त्यर्थाः। फलानांसुहितः। तृतीयासमासस्तस्यादेव। स्वरे विशेषः। सत्र। द्विजस्यकुर्वन्कुर्वाणो
वा। अव्ययं। ब्राह्मणस्यकृत्वा। पूर्वोत्तरसाहचर्यात्कृदव्ययमेवगृह्यते। तेनतदुपरीत्यादिसिद्धमिनिरक्षितः। तव्य। ब्राह्मण
स्यकर्त्तव्यं। तव्यतानुभवत्येव। स्वकर्त्तव्यं। स्वरभेदः। समानाधिकरणे। तक्षकस्यसर्पस्य। विशेषणसमासस्तद्वद्ग्रहणम्
न्न। गोधेनोरित्यादिषु पोटायुवतीत्यादीनांविभक्त्यंतरेचरितार्थानांपरत्वाद्बाधकः षष्ठीसमासः प्राप्तःसोप्यनेनवार्यते। तेन
च पूजायां। मतिबुद्धिसूत्रेण विहितोयः कृस्तदन्तेनषष्ठीनसमस्यते। राज्ञांबुद्धः पूजितोवा। राजपूजितइत्यादौतुभूतेक्तातेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=प्रत्यासत्याकारकषष्ठ्येतत्तन्निषेधइतिभावः४=चशब्दइतीत्यस्या

सहत्तीयांतस्यसमासः। अधिकरणवाचिनाच। क्तेनषष्ठीसमस्यते। इदमेषामासितंगतंभुक्तंवा। कर्मणिच। उभयप्राप्तौकर्मणि
तियाषष्ठीसानसमस्यते। आश्चर्येगवांदोहोऽगोपेन। त्वजकाभ्यांकर्त्तरि। कर्त्रर्थत्वजकाभ्यांषष्ठ्यानसमासः। अपांस्रष्टा
वज्रस्यभर्त्ता। ओदनस्यपाचकः। कर्त्तरिकिं। इक्षूणांभक्षणमिक्षुभक्षिका। पत्यर्थभर्त्रेशब्दस्ययाजकादित्वात्समा
सः। भूभर्त्ता। कथंतर्हिघटानांनिर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्चकलहइति। दोषषष्ठ्यासमासइतिकेचित्। कर्त्तरिच। कर्त्तृषष्ठ्या
अकेननसमासः। भवतःशायिका। नेहत्वजनुवर्त्तते। नद्योगेकर्त्तुरभिहितत्वेनकर्त्तृषष्ठ्याअभावात्। नित्यक्रीडाजीवि
कयोः। एतयोरर्थयोरकेननित्यंषष्ठीसमस्यते। उद्दालकपुष्पभंजिका। क्रीडाविशेषस्यसंज्ञा। संज्ञायामितिभावेरावुल्। जी
विकायां। इंतलेरवकः। तत्रक्रीडायांविकल्पेजीविकायांत्वजकाभ्यांकर्त्तरीतिनिषेधेप्राप्तेवचनं। पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

काधिकरणे। अवयविनासहपूर्वादयःसमस्यंतेएकत्वसंख्याविशिष्टश्चेदवयवी। षष्ठीसमासापवादः। पूर्वंकायस्यपूर्वकायः। अपरकायः। एकदेशिनाकिं। पूर्वनाभेःकायस्य। एकाधिकरणेकिं। पूर्वश्छात्राणां। सर्वेष्वेकदेशोहासमस्यते। संख्याविसायेतिज्ञापकात्। मध्याह्नः। सायाह्नः। केचित्सर्वएकदेशाःकालेनसमस्यंतेनत्वहैव। ज्ञापकस्यसामान्यापेक्षत्वात्। तेनमध्यरात्रः। उपरात्रः पश्चिमरात्रगोचरादित्यादिसिद्धमित्याहुः। अर्द्धपिप्पल्यां। समांशवाचईशब्दो नित्यंस्त्रीलिंगः। तेनमध्यरात्रः। उपरात्रः पश्चिमरात्रगोचरादित्यादिसिद्धमित्याहुः। अर्द्धपिप्पल्यां। समांशवाचईशब्दो नित्यंस्त्रीलिंगः। तेनपञ्चरवद्वीप्सावेसप्राग्वत्। एकविभक्तावषष्ठ्यंतवचनं। एकदेशिसमासविषयकोयमुपसर्जनसंज्ञानिषेधः। तेनपञ्चरवद्वीप्सादिसिध्यति। अर्द्धपिप्पल्याअर्द्धपिप्पली। स्त्रीवेकिं। ग्रामार्द्धः। द्व्येकएवाअर्द्धपिप्पलीनां। द्वितीयस्त्रीपञ्चमस्तुद्विसिध्यति। द्वितीयाभिक्षायां। एतान्येकदेशिनासहप्राग्वद्वा। द्वितीयंभिक्षायाद्वितीयभिक्षा। एकदेशिनाकिं। द्वितीयंभिक्षायाभिर्यास्यन्यत्रस्यां। एतान्येकदेशिनासहप्राग्वद्वा।

=ईदनापद्यनपुंसकमितिसूत्रेपंचरवद्वीतिभाष्यप्रयोगाज्ज्ञायते३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षकस्य। अन्यतरस्यांग्रहणासामर्थ्यात्सूत्रणगुरोतिनिषेधंवाधित्वापक्षेषष्ठीसमासः। भिक्षाद्वितीयं। प्राप्तापन्नेचद्वितीय
या। पक्षेद्वितीयाश्रितेतिसमासः। प्राप्तोजीविकांप्राप्तजीविकः। जीविकाप्राप्तः। आपन्नजीविकः। जीविकापन्नः। इहसू
त्रेद्वितीययाअइतिछित्वाअकारोपिविधीयते। तेनजीविकांप्राप्तास्त्रीप्राप्तजीविका। आपन्नजीविका। कालाःपरि
माणिनाः। परिच्छेद्यवाचिनासुवन्तेनसहकालाःसमस्यन्ते। मासोजातस्यपयस्यसमासजातः। द्व्यहजातः। द्वयोरहोःस
माहारोद्व्यहः। द्व्यहोजातस्येतिविग्रहः। उत्तरपदेनपरिमाणिनाद्विगोःसिद्धयेवहूनांतत्पुरुषस्योपसंख्यानम्। द्वेअहनी
जातस्यपयस्यसद्व्यहजातः। अहोहइतिवक्ष्यमाणोहादेशः। पूर्वत्रतुनसंख्यादेःसमाहारइतितन्निषेधः। सप्तमीशौंडैः।
सप्तम्यन्तंशौंडादिभिःप्राग्वह्। अक्षेषुशौंडोक्षशौंडः। अधिशब्दोत्रपठ्यते। अधुत्तरपदादितिखः। ईश्वराधीनः। सिद्ध्यु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धामकर्मभैत्र। एतैःसप्तमीप्राग्वत्। सांकाश्यसिद्धः। आतपशुष्कः। स्थालीपक्वः। चक्रवंधः। ध्वांक्षेरात्क्षेपे। ध्वांक्षवाचि
नासहसप्तम्यंतंप्राग्वत्निन्दायां। तीर्थेध्वांक्षइवतीर्थध्वांक्षः। तीर्थकाकःक्षेपेकिं। तीर्थेध्वांक्षाइतिध्वनि। सत्पेत्री
णो। सप्तम्यन्तकृत्पप्रत्ययान्तेसहर्षविदावइपके। मासेदेयमृणं। ऋणग्रहणनियोपलक्षणार्थं। पूर्वाह्णेगेयंसाम। ऋ
णेकिं। मासेदेयाभिक्षा। संज्ञायां। सप्तम्यंतंसुपाप्राग्वत्संज्ञायां। वाक्येनसंज्ञानवगमान्नित्यसमासोयं। अरण्येतिल
काः। वनेकसेरुकाः। हलदन्तात्सप्तम्या इत्यलुक्। तेनाहोरात्रावयवाः। अहोरात्रेश्चावयवाःसप्तम्यंताःक्तांतेनसहप्राग्वत्।
पूर्वाह्णकृतं। अपरात्रकृतं। अवयवग्रहणकिं। अहिदृष्टं। तत्र। तत्रेत्यतत्सप्तम्यंतंक्तांतेनसहप्राग्वत्। तत्रभुक्तम्।
क्षेपे। सप्तम्यंतंक्तांतेनप्राग्वन्निंदायां। अवतप्तेनकुलस्यतंनएतत्पात्रेसौमित्र्यन्यत्। एतेनिपात्यन्तेक्षेपे। पात्रेस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=तेनपरमांपात्रेसमिताइतिवाक्यमेव२

मिताः।भोजनसमयएवसंगतानतुकार्ये।गेहेशूरः।गेहेनर्दी।आकृतिगणोयं।चकारोवधारणार्थः।तेनैतेषांसमासां
तरे घटकतयाप्रवेशोन।पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलाःसमानाधिकरणेन।विशेषणंविशेष्येणसिद्धे पूर्वनिपात
नियमार्थंसूत्रम्।एकशब्दस्यदिक्संख्यासंज्ञायामितिनियमबाधनार्थंच।पूर्वस्नातःपश्चादनुलिप्तःस्नातानुलिप्तः।
एकनाथः।सर्वयाज्ञिकाः।जरन्नैयायिकाः।पुराणमीमांसकाः।नवपाठकाः।केवलवैयाकरणाः।दिक्संख्यासंज्ञा
या।समानाधिकरणेनेत्यापादपरिसमाप्तेरधिकारः।संज्ञायामेवेतिनियमार्थंसूत्रम्।पूर्वेषुकामसमी।सपुत्र
षयः।नेह।उत्तरादक्षाः।पञ्चबालकाः।तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारश्च।तद्धितार्थविषयेउत्तरपदेचपरतःसमाहारश्चबा
च्यदिक्संख्यापाग्वद्वा।पूर्वस्याशालायांभवःपौर्वशालः।समासेकृतेदिक्पूर्वपदादसंज्ञायाञइतिञः।सर्वनाम्नोव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=महाविभाषयेतिभावः३

त्तिमात्रेपुंवद्भावः। आपरशालः। पूर्वशाला प्रियायस्येति त्रिपदे बहुव्रीहौ कृते प्रियाशब्दे उत्तरपदे पूर्वयोस्तत्पुरुषः। तेनशा
लाशब्दे आकारउक्तः। पूर्वशाला प्रियः। दिक्संख्यासमाहारोनास्त्यनभिधानात्। संख्यायास्तद्धितार्थे। षस्मस्मात्रणाम
पंषारमातुरः। पंचगावोधनंयस्येति त्रिपदे बहुव्रीहावन्तरतत्पुरुषस्य विकल्पेप्राप्ते। द्वन्द्वतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नि
त्यसमासवचनम्। गोरतद्धितलुकि। गोतान्तात्तत्पुरुषादृच्यात्समासान्तोनतद्धितलुकि। पञ्चगवधनः। पंचानांगवां
समाहारः। संख्यापूर्वोद्विगुः। तद्धितार्थेत्रोक्तः संख्यापूर्वोद्विगुः स्यात्। द्विगुरेकवचनं। द्विगुर्थः समाहारे एकव
त्स्यात्। सनपुंसकमितिनपुंसकत्वं। पञ्चगवं। कुत्सितानिकुत्सनैः। कुत्स्यमानानिकुत्सनैः सहप्राग्वत्। वैयाकरण
रवसूचिः। मीमांसकदुर्दुरूढः। पापाराणेकुत्सितैः। पूर्वसूत्रापवादः। पापनापितः। अराककुलालः। उपमानानिसामान्य

=दुष्टकर्मकर्त्रीसूत्रेयं२

=येनवस्त्वन्तरंसदृशंधर्मवत्त्वेनपरिच्छिद्यतेतदुपमानम्२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=उपमानोपमेयसाधारणधर्मविशिष्टोपमेयवचनत्वंसामान्यवचनत्वं॰=उपमानपरिच्छेद्यत्वं२

वचनैः। घनश्यामः। इहपूर्वपदंतत्सदृशोलाक्षणिकंमितिसूचयितुंलौकिकविग्रहइवशब्दःप्रयुज्यते। पूर्वनिपातनियमार्थं
सूत्रं। उपमितंव्याघ्रादिभिःसामान्याप्रयोगे। उपमेयंव्याघ्रादिभिःसहप्रागवत्साधारणधर्मस्यप्रयोगेसति। विशेष्यस्यपू
र्वनिपातार्थंसूत्रम्। पुरुषव्याघ्रः। न्टसोमः। व्याघ्रादिराकृतिगणः। सामान्याप्रयोगेकिं। पुरुषोव्याघ्रइवशूरः। विशेष
णंविशेष्येणबहुलम्। भेदकंसमानाधिकरणेनभेद्येनसहबहुलंप्राग्वत्। नीलमुत्पलंनीलोत्पलम्। बहुलग्रहण
ंक्वचिन्नित्यं। कृष्णसर्पः। क्वचिन्न। रामोजामदग्न्यः। पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीरेश्च। पूर्व
निपातनियमार्थमिदं। पूर्ववैयाकरणः। अपराध्यापकः। अपरस्याहेपश्चभावोवक्तव्यः। अपरश्चासावहश्चप
श्चाहः। कथमेकवीरेति। पूर्वकालैकेतिबाधित्वापरत्वादनेनसमासेवीरेकइतिहिस्यात्। बाहुलकाद्वा विध्यति। अ

= जातिवाचकत्वाद्द्रव्यगुणक्रियाशब्दयोःसमभिव्याहारोविशेष्यमेव४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= केनेति विभक्तिपरिणामेनानन्वितपत्रापि संबध्यते।

रणादयः कृतादिभिः। श्रेणादिषु च्यर्थवचनं कर्त्तव्यं। अश्रेणयः श्रेणयः कृताः श्रेणीकृताः। केनेन विशिष्टेनानन्वि। कृतं च तद्
कृतं च कृताकृतं। शाकपार्थिवादीनां सिद्ध्ये उत्तरपदलोपस्योपसंख्यानं। शाकप्रियः पार्थिवः शाकपार्थिवः। देवब्राह्म
णाः। सम्महत्परमोत्तमोत्कृष्टैः पूज्यमानैः। सह द्वैः वद्रूपमाणेन महताआकारः। महादेवयाकरणः। पूज्यमानैः कौ
उत्कृष्टगोः। पंकादुद्धृतइत्यर्थः। [illegible] पूज्यमानं। गोवन्दारकः। व्याघ्रादेराकृतिगणत्वादेवसि
द्धे सामान्यप्रयोगार्थमिदं वचनम्। कतरकतमौ जातिपरिप्रश्ने। कतरकठः। कतमकलापः। गोत्रं चचरणैः सह
तिजातित्वं। किंसोपे। कुत्सितोराजा किंराजा योनरक्षति। पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावे
हद्धूक्षयणीप्रवक्त्रोत्रियाध्यापकधूर्तेर्जातिः। तद्युक्तः समानाधिकरणे कार्धारयः। पुंवत्कर्मधारयजा

= गोकुंजरस्थूलः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तीयदेशीयेषु। कर्मधारयेजातीयदेशीययोश्चपरयोर्भाषितपुंस्कात्परऊङ्भावोयस्मिन्नषाभूतंपूर्वंपुंवत्। पूरणीप्रिया
दिष्वपाप्तःपुंवद्भावोनेनविधीयते। महानवमी। कृष्णचतुर्दशी। महाप्रिया। तथाकोपधादेःप्रतिषिद्धःपुंवद्भावःकर्मधा
रयादौ प्रतिप्रसूयते। पाचकस्त्री। दत्तभार्या। पंचमभार्या। स्त्रीघुभार्या। सुकेशभार्या। ब्राह्मणभार्या। एवंपाचकजाति
यो। पाचकदेशीयेत्यादि। इभपोटा। पोटास्त्रीपुंसलक्षणा। इभयुवतिः। अग्निस्तोकः। उदश्वित्कतिपयं। गष्ठिःसकृ
त्प्रसूता। गोगष्ठिः। धेनुर्नवप्रसूतिका। गोधेनुः। वशावंध्या। गोवशा। वेहद्भर्तृघातिनी। गोवेहत्। वष्कयणीतरुण
वत्सा। गोवष्कयणी। कठप्रवक्ता। कठश्री। त्रियः। कठाध्यापकः। कठधूर्तः। परासावनेश्च। एतेसहजातिःप्राग्वत्
। गोमतल्लिका। गोमचर्चिका। गोपकाट्। गवोद्धः। गोतध्वजः। प्रवारत्तागोरित्यर्थः। मतल्लिकादयोनियतलिंगा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=निष्केराशिराः२

ः।नतुविशेष्यनिघ्नः।जातिः किं।कुमारीमतल्लिका।युवखलतिप्रजितमल्लिकाडारतीभिः।पूर्वनिपातनियमार्थमि
दंसूत्रम्।लिंगविशिष्टपरिभाषयायुवतिशब्दोपिसमस्यते।युवाखलतिः युवखलतिः।युवतिःखलतीयुवखल
ती।युवजरती।युवत्यामेवडारतीधर्मोपलम्भेनतद्व्यारोपात्सामानाधिकरण्यम्।कुमारीमतल्लिकाडारतीभ्यां।भोज्यो
ष्णं।तुल्यश्वेतः।सदृशश्वेतः।अजातपाकिं।भोज्यओदनः।प्रतिषेधसामर्थ्याद्विशेषणसमासोपिन।वशीविशेषिन।स
मानाधिकरणेनसहप्राग्बन्ध।स्वसारंगः।कडारादिकर्मधारये।कडारादयःशब्दाःकर्मधारयेवापूर्वंप्रयोज्याः।क
डारजैमिनिः।जैमिनिकडारः।कुमारःश्रमणादिभिः।कुमारीश्रमणाकुमारश्रमणा।इहगणश्रमणाधवुजित
गर्भिणीत्यादयःस्त्रीलिङ्गःपद्यन्ते।लिङ्गविशिष्टपरिभाषायाएतदेवज्ञापकंबोध्यं।चतुष्पादोगर्भिण्या।चतुष्पा

=सारंगःशाबलपर्यायमुनिकैयटः३ =एतदपीत्यर्थं युवाखलतीतिसूत्रेनतताप्रणस्यापिज्ञापकत्वात्१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=जातिग्रहणंकर्त्तव्यं

=क्रियाप्रधानं ३

जातिवाचिनोगर्भिणीशब्देनसहप्राग्वत्।गोगर्भिणी।मयूरव्यंसकादयश्च।एतेनिपातनो।मयूरोव्यंसकोमयूरव्यंसकः।व्यंसकोधूर्त्तः।उदक्अवाक्उच्चावचम्।निश्चितंश्चप्रचितंश्चनिश्चप्रचं।नास्तिकिंचनयस्यासावकिंचनः।आख्यातमाख्यातेनक्रियासातत्ये।अश्नीतपिबतेत्येवंसततंयत्राभिधीयतेसाअश्नीतपिबता।पचतभर्ज्जता।खादतमोदता।एहीडादयोनपदार्थे।एहीउइतियास्मिन्कर्मणितदेहीदं।एहिपदम्।उद्धरकोष्ठादुत्सृजदेहीतियस्यांक्रियायांसाउद्धरोत्सृजा।उद्धमविधम्।असातत्यार्थमिहपाठः।जाहिकर्मणाबहुलमाभीक्ष्ण्येकर्त्तरिस्वाभिप्रायेजहीत्येतत्कर्मणाबहुलसमस्यतेआभीक्ष्ण्यगम्येसमासेनचेत्कर्त्ताभिधीयतेतद्वत्पर्थः।जाहिजोउः।जाहिस्तम्बः।नास्तिकुतोभयंयस्यसोकुतोभयः।अन्योराजाराजान्तरं।विदेवचिन्मात्रं।ईषदर्थ

=जाहिजोउमित्याभीक्ष्ण्येनयआहसजाहिजोउः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= द्रुताभिन्नायांगध्वा विलं विनाकृतौ संहितांभावइतितदर्थः ३

ता। ईषत्पिंगलः। ईषद्दुरुपवचनेनेतिवाच्यं। ईषदुक्तं। नञ्। नञ्सुपासमस्ते। नलोपोनञः। नञोनस्यलोपःसादुत्तर
पदे। अब्राह्मणः। तस्मान्नुडचि। लुप्तनकारान्नञउत्तरपदस्यादेर्नुडागमःस्यात्। अनश्वः। अर्थाभावेव्ययीभावे
नसहायंविकल्पते। रक्षोहागमलघ्वसंदेहःप्रयोजनमिति। अद्रुतायामसंहितमितिचभाष्यवार्तिकप्रयोगात्
तेनानुपलब्धिरविवादेविघ्नमित्यादिसिद्धम्। नञोनलोपमितिकैयटे। अपचसितवंतास्म। नेकधेत्यादेतुन
त्रादेनसहसुप्तेतिसमासः। नब्राह्मणमश्वमानवेत्यादिसमासमुनिकुलनरवनपुंसनक्षत्रनक्रनाकेषुपक्षतया
पादितिशत्रन्तः। वेदाइत्य सुन्नन्तः। नसत्याअसत्याः। नअसत्यानासत्याः। नमुञ्चतीतिनमुचिः। नकुलमस्य।
नरवमस्य। नस्त्रीपुमान्। स्त्रीपुंसयोःपुंसकभावोनिपातनात्। नरक्षतीतिनक्षत्रं। क्षीयतेःक्षरतेवाक्षत्रमिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निपात्यते। नक्रामतीति नक्रः। क्रमेर्डः। न अक्रमस्मिन्निति नाक्रः। नगोऽप्राणिष्वनातस्यां। नगइत्यत्र नञ्प्रकृत्या। न
गाः। अगाः। पर्वताः। अप्राणिषु किं। अगोऽचलश्चीतेन। नित्यं क्रीडेत्यतो नित्यमित्यनुवर्त्तमाने। कुगतिप्रादयः। एते
समर्थेन नित्यं समस्यंते। कुत्सितः पुरुषः कुपुरुषः। गतिश्चेत्यनुवर्त्तमाने। ऊर्यादिच्विडाचश्च। एते क्रियायोगे गति
संज्ञाः स्युः। ऊरीकृत्य। ऊररीकृत्य। श्लीकृत्य। पटपठाकृत्य। कारिकाशब्दस्योपसंख्यानं। कारिकाक्रिया। कारिका
कृत्य। अनुकरणं चानितिपरं। खाट्कृत्य। अनितिपरं किं। खाडितिकृत्वा निरपीवत्। आदरानादरयोः सदसती। सत्कृत्य। असत्कृत्य। भूषणे। अलंकृत्य। भूषणे किं। अलंकृत्वोदनं गतः। पर्याप्तमित्यर्थः। अनुकरणमित्यादि त्रिसूत्री स्वभावाल्लक्षणिषया। अंतरपरिग्रहे। अंतर्हृत्य। मध्येहृत्येत्यर्थः। अपरिग्रहे किं। अंतर्हृत्वाग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तः। हतंपरिगृह्यगतइत्यर्थः। करोमनसीअङ्गप्रतीघाते। करोहत्यपयःपिबति। मनोहत्या। करोवाक्यः सप्तमीप्रतिरूपकोनिपातोऽभिलाषातिशयेवर्त्तते। मनःवाचोपत्रैव। पुरोव्ययं। पुरस्कृत्य। अस्तंच। अस्तमितिमान्तमव्ययं गतिसंज्ञंस्यात्। अस्तंगत्य। अङ्कगत्यर्थवद्देषु। अव्ययमित्येव। अङ्कगत्य। अङ्कोद्य। अभिमुखंगत्वा। उत्क्वाचित्यर्थः। अव्ययंकिं। जलमङ्कंगच्छति। अयेवपदेषो। अङ्कःकृत्वाङ्कःकृत्वा। परप्रत्युपदेशोप्रत्युदाहरणम्। अङ्कःकृत्वा इदंकुरु। तिरोनाशे। तिरोभूय। विभाषाकृञि। तिरःकृत्वा। तिरस्कृत्वा। तिरःकृत्वा। उपाजेऽन्वाजे। एतौकृञिवागतिसंज्ञौ। उपाजेकृत्य। उपाजेकृत्वा। अन्वाजेकृत्य। अन्वाजेकृत्वा। दुर्बलस्यबलमाधायेत्यर्थः। साक्षात्प्रभृतीनिच। कृञिवागतिसंज्ञानिस्युः। च्यर्थइतिवक्तव्यं। साक्षात्कृत्य। साक्षात्कृत्वा। लवणंकृत्य। लवणंकृत्वा। मांतत्वंनिपात

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नात्। अनत्याधानउरसिमनसी। उरसिकृत्य। उरसिकृत्वा। अभ्युपगम्येत्यर्थः। मनसिकृत्य। मनसिकृत्वा। निश्चित्येत्यर्थः
अत्याधानमुपश्लेष इत्यत्र। उरसिकृत्वापाणिग्रहीते। मध्येपदे निवचने च। एतेकृत्रिगतिसंज्ञावास्युरनत्याधाने। म
ध्येकृत्य। मध्येकृत्वा। पदेकृत्य। पदेकृत्वा। निवचनेकृत्य। निवचनेकृत्वा। वाचंनियम्येत्यर्थः। नित्यंहस्तेपाणावुपयम
ने उपयमनंविवाहः। स्वीकारमात्रमित्यन्ये। हस्तेकृत्य। पाणौकृत्य। प्राञ्चंवचने। प्राञ्चमित्यव्ययं। प्राञ्चंकृत्य।
बंधनेनानुकूलंकृत्वेत्यर्थः। प्रार्थनादिनालानुकूल्यकरणेप्राञ्चंकृत्वा। जीविकोपनिषदावौपम्ये। जीविका
मिवकृत्वा। जीविकाकृत्य। उपनिषदमिवकृत्वा। उपनिषदकृत्य। औपम्येकिं। जीविकांकृत्वा। प्रादिगृहणाम
गत्यर्थम्। सुपुरुषः। अत्रवार्त्तिकानि। प्रास्योगताद्यर्थेप्रथमेया। प्रगतआचार्यः प्राचार्यः। अत्पादयः क्रान्ताद्य

कृत्रि४

= अभ्यवस्थ्यायसमासप्राप्तेर्व्यवस्थार्थानीत्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=उपसर्गीयेऽञ्चारितंपरस्मुपपदं सामीप्यंचसप्तम्यंतपदघटितसूत्रविधेयप्रत्ययप्रकृत्यर्थः स्वपितमेकत्वानुपूर्वीयवधानंकर्मणपात्रेउपपुराणयतिभाषोदाहरणात्२

सि० कौ० ८२

र्थेद्वितीयया। अतिक्रांतोमालामतिमालः। अवादयःक्रुष्टाद्यर्थेतृतीयया। अवक्रुष्टःकोकिलयावकोकिलः। पर्यादयोग्लानाद्यर्थेचतुर्थ्या। परिग्लानोध्ययनायपर्यध्ययनः। निरादयःक्रांताद्यर्थेपंचम्या। निष्क्रांतःकौशाम्बीनिकौशांबिः। कर्मप्रवचनीयानांप्रतिषेधः। वृक्षंप्रति। तत्रोपपदसप्तमीस्यात्। सप्तम्यंतपदेकर्मणीत्यादौवाच्यत्वेनस्थितंकुंभादितद्वाचकपदमुपपदसंज्ञंस्यात्२। तस्मिंश्चसतिवक्ष्यमाणाःप्रत्ययःस्यात्। उपपदमतिङ्। उपपदंसुबन्तंसमर्थेनानित्यंसमस्यते। अतिङंतश्चसमासःकुंभंकरोतीतिकुंभकारः। इहकुंभअसकारइत्यलौकिकंप्रक्रियावाक्यं। अतिङ्किं। माभवान्भवतु। माङि लुङि तिसपूर्वो निर्देशान्माङ्पपदम्। अतिङ्ग्रहणाज्ञापयतिसुपेत्यतन्नेहानुवर्त्ततइति। पूर्वसूत्रेपिगतिग्रहणंप्रत्याख्यातिङ्ग्रहणंतत्रापकृष्यते। सुपोत्त्व

=समासघटितयोग्यंलोकेप्रयोगानर्हमितिपर्यः२

राम: ८३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निवृत्तं। तथाचगतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासवचनं प्राक्सुबुत्पत्तेरिति सिद्धं। व्याघ्री। अश्वक्रीती। कुंभपी। अमैवाव्ययेन
। अमैवतुल्यविधानं यदुपपदं तदेवाव्ययेन सह समस्यते। स्वादुंकारं। नहि। कालसमयवेलासु तुमुन्। कालः समयो वेला वा भोक्तुम्।
अमैवेति किं। अग्रे भोजम्। अग्रे भुक्त्वा। विभाषाग्रेप्रथमपूर्वे। घ्रुतिस्कारणमुलौ। अमाचान्येन चतुल्यविधानमेतत्। त्टती याप्रभृती।
न्यन्यतरस्यां। उपदंशस्तृतीयायामित्यादौ न्युपपदान्यमंतेनाव्ययेन सह वा समस्यते। मूलकेनोपदंशं भुंक्ते। मूलकोपदंशं। त्क्वाच। त्टं
ती याप्रभृती न्युपपदानि क्लांतेन सह वा समस्यते। उच्चैः कृत्वा। उच्चैः कृत्वा। अव्ययेयथाभिप्रेतेति त्क्वा। त्टती याप्रभृती नीति किं। अलं
कृत्वा। खलु कृत्वा। तत्पुरुषस्यांगुलेः संख्याव्ययादेः। संख्याव्ययादेरंगुल्यंतस्य तत्पुरुषस्य समासांतोऽच्स्यात्। द्व्यंगुलं प्रमाणम्
स्यद्व्यंगुलं दारु। निर्गतमंगुलीभ्यो निरंगुलम्। अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः। एभ्यो रात्रिरच्स्यात्। संख्याव्ययादेः। अहन्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हणं द्वन्द्वार्थं अहश्च रात्रिश्चाहोरात्रः सर्वरात्रिः सर्वरात्रः पूर्वरात्रेः पूर्वरात्रः संख्यातरात्रः पुण्यरात्रः द्वयोः रात्र्योः समाहारो द्विरात्रम्। अतिक्रान्तो रात्रिमतिरात्रः। राजाहःसखिभ्यष्टच्। एतदन्तात्तत्पुरुषाद्टच्स्यात्। परमरात्रः। अतिरात्रः। कृष्णसखः। अकृष्णसखः। वा दिलोपः स्यान्नान्यत्र। उत्तमाहः द्व्यहः। अहनो भतो द्व्यहीनः। तद्धितार्थद्विगुः। तमधीष्ट इत्यधिकारे द्विगोर्वेत्यनुवर्तते। रात्र्यहःसंवत्सराच्चेति वा। लिंगविशिष्टपरिभाषया अतिसर्वान्नेह। मद्राणां राज्ञी मद्रराज्ञी। अहोऽन्तेभ्यः। सर्वादिभ्यः परस्याहन्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=संख्यादिगिःअसतत्पुरुषस्यसमाहारेहृत्पसंभवादाह-२

त्ववाररायायक्षुभ्रादिषुपाठस्यावश्यकत्वात्। अटंतादितितपरकारणान्नेह। परागतमहःपराहः। नसंख्यादेःसमाहारे। समाहारेव
र्त्तमानसंख्यादेरहादेशोनस्यात्। संख्यादेरितिसप्तम्यर्थे। द्वयोरहोःसमाहारोद्व्यहः। त्र्यहः। उत्तमैकाभ्यांच। आभ्यामहादेशोन। उ
त्तमशब्दोःस्वार्थःपुरोपेक्षाभ्यामित्येवसूत्रयितुमुचितं। पुरोपाहं। सुदिनाहं। सुदिनशब्दःप्रशस्तवाची। एकाहः
। उत्तमग्रहणमुपान्त्यस्यापिग्रहणार्थमित्येके। संख्याताहः। अग्र्यरवायामुरसः। टच्चुस्यात्। अश्वानामुरइवाश्वोरसः। मुरव्य
श्वइत्यर्थः। अनोऽमायसंसरसंजातिसंज्ञयोः। टच्स्याज्जातौसंज्ञायांच। उपानसं। अम्पतारमः। कालायसं। मंडूकसरसमिति
जातिः। महानसं। पिंडाश्मः। लोहितायसं। जलसरसमितिसंज्ञा। ग्रामकोटाभ्यांचतक्ष्णः। ग्रामस्यतक्षाग्रामतक्षः। साधा
रणइत्यर्थः। कुद्वाभवःकोटःखतत्रः। सचासौतक्षाकोटतक्षः। अतःश्वनः। अतिश्वोवराहः। अतिश्वीसेवा। उपमानादप्राणि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष। अप्राणिविषयकोपमानवाचिनः अनष्टस्यात्। आकर्षः श्वेवाकर्षश्वः। अप्राणिषु किं। वानरः श्वेववानरश्वा। उत्तरस्मगपू
र्वाच्चसक्थ्नः। चादुपमानात्। उत्तरसक्थम्। मृगसक्थम्। पूर्वसक्थम्। फलकमिवसक्थ्नि फलकसक्थ्। नावो द्विगोः। नौ
शब्दान्तात्द्विगोः षच्स्यान्नतुतद्धितलुकि। द्वाभ्यांनौभ्यामागतो द्विनावकृष्णः। द्विगोर्लुगनपत्यइत्यत्राचीत्यस्यापकर्षणा
द्वुलादेर्नलुक्। पंचनावप्रियः। द्विनावा त्रिनावा। अतद्धितलुकीतिकिं। पञ्चभिर्नौभिः क्रीतः पञ्चनौः। अङ्गाच्च। अङ्गान्ना
वष्टच्स्यात्। नावोङ्गं अङ्गनावं। लोकात्। स्वार्थाः प्रायः। द्विगोरङ्गस्वार्थाष्टच्। द्विखारी। द्विखारि। अङ्गखारं
। अङ्गखारी। द्वित्रिभ्यामञ्जलेः। द्व्यञ्जला द्व्यञ्जलि। अतद्धितलुकीत्येव। द्वाभ्यामञ्जलिभ्यांक्रीतः द्व्यञ्जलिः।
ब्रह्मराजजानपदाराजायाम्। ब्रह्मनात्तत्पुरुषादष्टच्स्यात्समासेनजानपदत्वमाराजायतचेत्। सुराष्ट्रे ब्रह्मसुरा

+ ष्टच्वास्याद्द्विगोः

=खारीशब्दान्ताद्द्विगोरित्यर्थः=

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+३य
=बहुव्रीहिरयं४

ब्रह्मः कुमहद्ब्रह्मन्पतरसंज्ञा। आभ्यां ब्रह्मणो वाच्च सात्तत्पुरुषे। कुत्सितो ब्रह्मा कुब्रह्मः। कुब्रह्मा। आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः। महतः आकारो नादेशः स्यात्समानाधिकरणे उत्तरपदे जातीये च परे। महाब्रह्मः। महाब्रह्मा। महादेवः। महाजातीयः। समानाधिकरणे किं। महतः सेवा महत्सेवा। लाक्षणिकं विहाय प्रतिपदोक्तः सन्महदिति समासो ग्राह्यः तत इति चेन्महाबाहुर्न स्यात्तस्माल्लक्षणाप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्येति परिभाषानेर्प्रवर्त्तते। समानाधिकरणग्रहणासामर्थ्यात्। आदितियोगविभागादात्वं। प्रागेकादशभ्य इति निर्देशाद्वा। एकादश। महती शब्दस्य पुंवद्भावमधारयोः पुंवद्भावे कृते आत्वं। महाजातीया। महदात्वे घासकरविशिष्टे बूपसंख्यानं पुंवद्भावश्च। असामानाधिकरणपार्थमिदं। महतो महत्पावाघासो महाघासः। महाकरः। महाविशिष्टः। अष्ठनः कपाले हविषि। अष्ठकपालः। गवि च युक्ते। गोशब्दे परे युक्त इत्यर्थे गम्ये अष्ठन आत्वं वक्त

=योगविभागस्य भाष्यानारूढत्वादाह३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यमित्यर्थः। अष्टागवंशाकटं। अच्युत्पन्नवेत्यत्रा जितियोगविभागाद्बहुव्रीहावप्यत्र। अष्टानां गवां समाहारो ष्टगवं। तद्युक्तत्वाच्छकटमष्टा
गवमितिवा। अष्टनःसंख्यायामबहुव्रीहावशीत्योः। आत्स्यात्। द्वौ चदशच द्वादश। अधिकादशेतिवा। द्वाविंशतिः। अष्टादश। अष्टाविंश
तिः। अबहुव्रीहावशीत्योः किं। द्विशाः। अशीतिः। प्राक्शतात्। उक्तत्वा। नेह। द्विशतं। द्विसहस्रम्। त्रेस्त्रयः। त्रिशच्छब्दस्त्रयस्पात्पूर्वविषयो
त्रयोविंशतिः। बहुव्रीहौतु त्रिर्दशा त्रिदशाः। सुजर्थे बहुव्रीहिः। अशीतौतु अशीतिः। प्राक्शतात् द्विस्त्रिवा। त्रिशतं त्रिसहस्रं। विभाषाचत्वा
रिंशत्प्रभृतौसर्वेषां। अष्टनोस्त्रेश्च प्राग्युक्तं वाचत्वारिंशादहोपरे। द्विचत्वारिंशत्। द्वाचत्वारिंशत्। अष्टाचत्वारिंशत्। अष्टाचत्वा
रिंशत्। त्रिचत्वारिंशत्। त्रयश्चत्वारिंशत्। एवं पंचाशत्षष्टिसप्ततिनवतिषु। एकादिश्चैकस्यचाडुक्। एकादिर्नञ्प्रकृत्यासादे
कस्याडुगागमश्च। नञो विंशत्यासमासे कृते एकशब्देनसहतृतीयतियोगविभागात्समासः। अनुनासिकविकल्पः। एकेननविंशा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=परपदार्थस्यैवसमासार्थस्यालिंगमित्यर्थः२=उत्तरस्यैवविकल्पोयं ष्टुत्वंनित्यमेव-तेंगत्वाभावेपिषट्ठेत्ते वेतिकैयटः

तिःएकान्नविंशतिः।एकाद्विंशतिः।एकोनविंशतिरित्यर्थः।षष्ठ्युत्वंदृतदृशाधासूत्तरपदादेष्टुत्वंचधासुवेतिवाच्यं।षोडन्।षो
डशाषोढा।षड्धा।परवल्लिंगंद्वन्द्वतत्पुरुषयोः।एतयोःपरपदस्यैवलिंगंस्यात्।कुक्कुटमयूर्यादिमे।मयूरीकुक्कुटाविमौ।अ
ङ्गुपिप्पली।द्विगुप्राप्तापन्नालंपूर्वगतिसमासेषुप्रतिषेधोवाच्यः।पंचसुकपालेषुसंस्कृतःपंचकपालःपुरोडाशः।प्राप्तोजी
विकांप्राप्तजीविकः।आपन्नजीविकः।अलंकुमार्यै अलंकुमारि।अत्तएवज्ञापकात्समासः।निष्कोशांविः।पूर्ववदश्ववडवौ।द्वि
चनमतंत्रम्।अश्ववडवौ।अश्ववडवात्।अश्ववडवैः।रात्राहाहाःपुंसि।एतदन्तौद्वन्द्वतत्पुरुषौपुंस्येव।अनन्तरत्वात्परवल्लिंगाप
वादोप्ययंपरत्वात्समाहारनपुंसकतांबाधते।अहोरात्रः।रात्रेःपूर्वभागःपूर्वरात्रः।पूर्वाह्णः।द्व्यहः।संख्यापूर्वरात्रंक्लीबं।द्विरा
त्रं।त्रिरात्रं।गणरात्रं।अपथन्नपुंसकं।तत्पुरुषइत्येव।अपथोदेशः।कृतसमासान्तयोरहरालेह।अपथाः।अङ्गोपुंसिच।अ

+ अन्यत्रतु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यूष

ईर्चादयः शब्दाः पुंसि स्त्रीवेचसुः। अर्द्धर्चः। अर्द्धर्चे। चजः। चजौ। एवंतीर्थवारीरमंडपदेहंकुशकलशइत्यादि। जात्यारण्यायामेकस्मिन्
बहुवचनमन्यतरस्यां। एकोप्यर्थोबहुवद्भवति। ब्राह्मणाः पूज्याः। ब्राह्मणाः पूज्याः। अस्मदो द्वयोश्च। एकत्वद्वित्वेचविवक्षितेऽस्म
दोबहुवचनंवास्यात्। वयंब्रूमः। पक्षेअहंब्रवीमि। आवांब्रूवइतिवा। सविशेषणस्यप्रतिषेधः। यदहंब्रवीमि। फल्गुनीप्रोष्ठ
पदानांचनक्षत्रे। द्वित्वेबहुत्वेप्रयुक्तेकार्यंवास्यात्। पूर्वेफल्गुन्यौ। पूर्वाफल्गुन्यः। पूर्वेप्रोष्ठपदे। पूर्वाःप्रोष्ठपदाः। नक्षत्रेकिं।
फल्गुन्योमारावकेः। तिष्यपुनर्वसोर्नक्षत्रेहन्द्वेबहुवचनस्यद्विवचनंनित्यं। बहुत्वेद्वित्ववद्भवति। तिष्यश्चपुनर्वसूचतिष्य
पुनर्वसू। तिष्येतिकिं। विशाखानुराधाः। नक्षत्रेकिं। तिष्यपुनर्वसवोमारावकाः। सनपुंसकम्। समाहारेद्विगुद्वन्द्वश्चनपुं
सकंस्यात्। परवद्भिंगापवादः। पंचगवं। इन्नोष्ठ। अकारांतोत्तरपदोद्विगुःस्त्रियामिष्टः। पंचमूली। आवंतोवा। पंचखट्वी। पंच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रवद्वं। अनोनलोपश्चवाचद्विगुःस्त्रियां। पंचतक्षं। पंचतक्षी। पात्राद्यनस्पत्रं। पंचपात्रं। त्रिभुवनं। चतुर्युगं। पुराणसुदिनाभ्या
मह्नः क्लीवतेष्टा। पुराणाहं। सुदिनाहं। पथःसंख्याव्ययादेः। संख्याव्ययपूर्वादेः परःकृतसमासान्तःपथशब्दःक्लीवमित्यर्थः।
त्रयाणांपन्थाः त्रिपथं। विरूपःपंथाविपथं। कृतसमासान्तग्रहणान्नेह। सुपंथाः। सामान्येनपुंसकं। मद्दुपचति। प्रातःकननी
यमा। तत्पुरुषोनञ्कर्मधारयः। अधिकारोयं। संज्ञायांकंथोत्तरपदेषु। कंथान्तस्तत्पुरुषोनपुंसकंस्यात्सचेदुत्तरपदेशात्प
न्नायाःकंथायाःसंज्ञा। सुशर्मस्यापत्यानिसौशर्मयस्तेषांकंथासौशर्मिकंथं। संज्ञायां किं। वीरणकंथा। उत्तरपदेषु किं। दा
क्षिकंथा। उपज्ञोपक्रमंतदाद्याचिख्यासायां। उपज्ञान्तउपक्रमान्तश्चतत्पुरुषोनपुंसकंस्यात्। तयोरुपज्ञायमानोपक्रम्यमा
णयोरादिःप्रथमंपदेदाख्यातुमिष्यते। पाणिनेरुपज्ञापाणिन्युपज्ञंग्रंथः। नन्दोपक्रमंद्रोणः। छायाबाहुल्ये। छायांतस्तत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पुरुषोनपुंसकंस्यात्पूर्वपदार्थवाहुल्ये। इक्षूणांछायाइक्षुछायं। विभाषासेनेति विकल्पस्यायमपवादः। इक्षुछायानिषादि
न्यइत्यत्रुआसमंतालिषादिन्यइत्साङ्गपश्लेषोवोध्यः। सभाराजामनुष्यपूर्वा। राजपर्यायपूर्वैः मनुष्यपूर्वैश्चसभान्त
स्तत्पुरुषोनपुंसकंस्यात्। इनसभा। ईश्वरसभेम। पर्यायस्येवेष्यते। नेह। राजसभा। चन्द्रगुप्तसभा। अमनुष्यपूर्वादेरुदाहरणं। रक्षःपि
शाचादीनाह। रक्षःसभं। पिशाचसभं। अशालाद्यासंघातार्थायासभातदन्तस्तत्पुरुषः क्लीवंस्यात्। स्त्रीसभम्। स्त्रीसंघात
इत्यर्थः। अशालाकिं। धर्मसभा। धर्मशालेत्यर्थः। विभाषासेनासुराछायाशालानिशानां। एतदन्तस्तत्पुरुषः क्लीवंस्या
त्। ब्राह्मणसेनं। ब्राह्मणसेना। यवसुरं। यवसुरा। कुप्रछायं। कुप्रछाया। गोशालं। गोशाला। श्वनिशं। श्वनिशा। तत
पुरुषोनञ्कर्मधारयइत्यनुवर्त्तेनेह। दृढसेनोराजा। असेना। परमसेना॥ ॥इतितत्पुरुषः॥ ॥शेषोबहुव्रीहिः। अधिका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रोयं। द्वितीयाश्रितेत्यादिनायस्यत्रिकस्यविशिष्यसमासोनोक्तःसचोक्तःप्रथमातमित्यर्थः। अनेकमन्यपदार्थे। अनेकंप्रथमांतमन्यपद
स्यार्थेवर्त्तमानंवासमस्यतेसबहुव्रीहिः। अप्रथमाविभक्त्यर्थेबहुव्रीहिरितिसमानाधिकरणानामितिचफलितं। प्राप्तमुदकंयंप्रा
प्तोदकोग्रामः। ऊढरथोनडुान्। उपहतपश्चूरुदुः। उद्धृतोदनाथाली। पीतांबरोहरिः। वीरपुरुषकोग्रामः। प्रथमार्थेतिन। रुद्धेदेवग
तः। यधिकरणानामपि। पञ्चगवधुक्तमस्य। षाद्यिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपदलोपः। प्रपतितपर्णीप्रपर्णी। नत्रोस्त्यर्थानांवाच्योवा
चोत्तरपदलोपः। अविद्यमान पुत्रअपुत्रः। अस्तीतिविभक्तिप्रतिरूपकमव्ययं। अस्तिक्षीरागोः। स्त्रियाःपुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ्
समानाधिकरणेस्त्रियामपूरणीप्रियादिषु। भाषितपुंस्कादनूङ्ऊङोभावोयस्यामितिबहुव्रीहिः। निपातनात्पञ्चम्याअलुक्च
ष्यामश्चलुक्। तुल्येपदत्तिनिमित्तेयदुक्तपुंस्कंतस्मात्परऊङभावोयत्रतथाभूतस्यस्त्रीवाचकशब्दस्यपुंवाचकस्यैवरूपंस्यात्तमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नाधिकरणोस्त्रीलिंगेउत्तरपदेनतुपूरणपांप्रियादौचपरतः।गौस्त्रियोरितिह्रस्वः।चित्रागावोयस्येतिलौकिकविग्रहेचित्राअस्मगो
असद्दत्वलौकिकविग्रहेचित्रगुः।रूपवतीभार्यायस्यरूपवद्भार्यः।चित्राजरतीगौर्यस्येतिविग्रहेअनेकोक्तेर्बहुनांबहुव्रीहि
अत्रकेचित्।चित्राजरतीगुः।जरतीचित्रागुर्वा।एवंदीर्घात्तन्वीजंघः।तन्वीदीर्घाजंघः।त्रिपदेबहुव्रीहौपूर्वपदमन्तपुंवत्।उत्तर
पदस्यमध्यमेनव्यवधानात्।द्वितीयमपिनपुंवत्।पूर्वपदस्याभावात्।उत्तरपदस्याद्वाहिसमासस्यचरमावयवेरूढः।पूर्वपदस्या
रूढप्रथमावयवेइतिवदन्ति।वस्तुतस्तुनहपूर्वपदमाक्षिप्यते।आनङ्ऋतइत्यत्रयथातेनोपान्त्यस्यपुंवद्देव।चित्राजर
द्गुरित्यादि।अतएवचित्राजरत्योगावोयस्येतिबहुव्रीहौपिचित्राजरद्गुरितिभाष्ये।कर्मधारयपूर्वपदेतुद्वयोरपिपुंवत्।जर
च्चित्रगुः।कर्मधारयोत्तरपदेतुचित्रजरद्वीकः।स्त्रियाःकिंग्रामणिकुलंदृष्टिरस्यग्रामणीदृष्टिः।भाषितपुंस्कात्कं।गंगा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=पूरणप्रत्ययांतवाच्याचान्समासवाच्याचेत्यर्थः३

भार्यः। अनूङ्किं। वामोरूभार्यः। समानाधिकरणेकिं। कल्याणपामाताकल्याणीमाता। स्त्रियांकिं। कल्याणीप्रधानः। पूरणं
तु। अपूरणीप्रमाणयोः। पूरणार्थप्रत्ययांतंयत्स्त्रीलिंगंतद्भिन्नात्प्रमाणपत्राच्चबहुव्रीहेरप्यात्। कल्याणीपंचमीयासारात्रीणां
ताःकल्याणीपंचमारात्रयः। स्त्रीप्रमाणीयस्यस्त्रीप्रमाणः। पुंवद्भावनिषेधोऽप्रत्ययश्चप्रधानपूरणपामेव। पूरणीरात्रिवा
चाचेत्युक्तो। दाहरणमुख्या। अन्यत्रतु। नद्यतश्च। नद्युत्तरपदात्समासान्तोत्तरपदाच्चबहुव्रीहेःकप्यात्। पुंवद्भावःकेऽणः
केपरेऽणोह्रस्वःस्यात्। इतिप्राप्ते। नकपि। कपिपरेह्रस्वोनस्यात्। कल्याणपंचमीकःपक्षः। अत्रातिरोहितावयवभेदस्यप
क्षस्यान्यपदार्थतयारात्रिरप्रधानं। बहुकर्तृकः। अप्रियाद्विषुकिं। कल्याणीप्रियः। प्रिया। मनोज्ञा। कल्याणी। सुभगा। दु
र्भगा। भक्तिः। सचिवा। स्वसा। कांता। क्षांता। समा। चपला। दुहिता। वामा। अबला। तनया। सामान्येनपुंसकं। दृढभक्तिर्ये

=पंचरात्राहाभकः३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=निलप्यनत्रासांतासिलादिषुभागभावान्तरंतेऽव्याप्तिर्देवपादेणाठान्तरंतेजिव्याप्तिरितिभावः२

स्पमदृढभक्तिः।स्त्रीलवविवक्षायांतुदृढाभक्तिः।तसिलादिष्वाकृत्वसुचः।तसिलादिषुकृत्वसुजन्तेषुपरेषुस्त्रियाःपुंवत्स्यात्।परि
गणनंकर्त्तव्यं।अव्याप्तिव्याप्तिपरिहाराय।त्रतसोंतरप्रभपो।चरदजातीयरो।कल्पपदेशीयरो।रूपप्याशपो।घाल्पति
ल्पप्यनो।वहूषु।वहुत्रे।वहुतः।दर्शनीयतरा।दर्शनीयतमा।घरूपेतिवक्ष्यमाणोह्रस्वःपरत्वात्पुवद्भावंवाधते।यद्वितरा
।यद्वितमा।पटुचरी।पटुजातीया।दर्शनीयकल्पा।दर्शनीयदेशीया।दर्शनीयरूपा।दर्शनीयपाशा।वहुपा।प्रत्यास्तावकी
दकतिः।आजाभ्योहितेअजथ्या।त्रासिवहुल्पार्थस्पुंवद्भावोवक्तव्यः।वहीभ्योदेहिवहुत्रः।अल्पत्रः।त्वतलोर्गुणव
चनस्य।शुक्लायाभावःशुक्लत्वं।शुक्लता।गुणवचनस्यकिं।कन्याभावःकन्यात्वं।शरदःकृतार्थतेत्यादौतुसामान्येन
पुंसकं।भस्याढेतद्धिते।हस्तिनीनांसमूहोहस्तिकं।अढेकिं।रोहिणेयः।स्त्रीभ्योढगितिक्षेत्रगृह्यते।अग्नेर्ढगितिढ

=व्याख्यानमत्रमूलं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किंतु पुंवद्देव। अग्नायी देवतास्य स्थालीपाकस्याग्नेयः। सपत्नी शब्दस्त्रिधा। शत्रुपर्यायात्सपत्नशब्दाच्छाङ्खवादित्वान्ङीप्नेकः। समानः
पतिर्यस्याइति विग्रहे विवाहनिबंधनं पतिशब्दमाश्रित्यनित्यस्त्रीलिंगो द्वितीयः। स्वामिपर्यायपतिशब्देनभाषितपुरस्कारात्तृतीयः।
आद्ययोः शिवाद्यणः। सपत्न्याअपत्यंसापत्नः। तृतीयात्तु लिंगविशिष्टपरिभाषयापत्युत्तरपदलक्षणो णेरेव। नत्वणः। शिवादौ
रूढयोर्ग्रहणात्। सापत्नः। कच्छसोश्च। भवत्याश्छात्रीभावत्काः। भवदीयाः। एतद्वार्त्तिकमेकतद्धिते चेति सूत्रे चनकर्त्तव्यं। सर्वनाम्नो
वृत्तिमात्रइति भाष्यकारेष्वागतार्थत्वात्। सर्वमयः। सर्वकाम्यति। सर्विकाभार्यायस्यसर्वकभार्यः। सर्वप्रियः। पूर्वस्यैवेदं। भस्येषादे
ति लिंगात्। तेनाकचि एकत्रोषवत्तोचना। सर्विकाः। सर्वीः। कुक्कुट्यादीनामंडादिषु। कुक्कुट्याअंडंकुक्कुटांडं। मृग्याः पद्मृगपद्मा
मृगक्षीरं। काकशावः। क्यङ्यानिनोश्च। एतयोः परतः पुंवत्। स्नोवाचरतिस्तायते। श्वेपतौवाचरतिश्वेपतीयते। स्वभिन्नांकाचिद्दूरीनी

=अन्यथाएषाहाएनयोःकात्पूर्वसप्आपिविधीयमानमित्तनिर्विषयंस्यादितिभावः२ =वृत्तिघटकानेकभागमध्येकिंचिदपेक्षयापूर्वस्यैवतद्यर्थः अतएवतदितरेषादौपरस्यन

इत्यादि३

पुंवत्३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यांमन्यते दर्शनीयमानिनी। दर्शनीयां स्त्रियंमन्यते दर्शनीयमानी चैत्रः। नकोपधायाः। कोपधायाः स्त्रियां न पुंवत्। रसिकाभार्यः। पाचि
काभार्यः। मद्रिकायते मद्रिकामानिनी। कोपधप्रतिषेधे तद्धितवुण्ग्रहणं। नेह। पाकाभार्यायस्य पाकभार्यः। संज्ञापूरणेष्वश्च। अन
योर्न पुंवत्। दत्ताभार्यः। दत्तामानिनी। दानक्रियानिमित्तः स्त्रियां पुंसि च संज्ञाभूतोयमिति भाषितपुंस्कत्वमस्ति। पंचमीभार्यः। पंचमी
पाद्या। वृद्धिनिमित्तस्य चतद्धितस्यारक्तविकारे। वृद्धिशब्देन विहितायावृद्धिस्तद्धेतुर्यस्तद्धितोऽरक्तविकारार्थस्तदंतात्स्त्रीन
पुंवत्। स्त्रौघ्नीभार्यः। माथुरीयते। माथुरीमानिनी। वृद्धिनिमित्तस्य किं। मध्यमभार्यः। तद्धितस्य किं। कांडलावभार्यः। वृद्धिवाचि
नकिं। तावद्भार्यः। रक्तेतु। काषायीकंथायस्य सकाषायकंथः। विकारेतु। हैमीमुद्रिकायस्य हैममुद्रिकः। वृद्धिशब्देन वृद्धिप्रति
फलोपधानाभावाद्दि पुंवत्। वैयाकरणभार्यः। सोवश्वभार्यः। स्वांगाच्चेतः। स्वांगाद्यईकारस्तदन्तात्स्त्रीन पुंवत्। सुकेशीभार्यः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वांगात्किं। पटुभार्यः। ईतः किं। अकेशभार्यः। अमानिनी। तिवक्तव्यं। सुकेशामानी। सुकेशामानिनी। जातेश्च। जातेः परोयः प्रत्ययस्तदंत
नपुंवत्। शूद्राभार्यः। ब्राह्मणीभार्यः। सौत्रस्यैवायं निषेधः। तेन हस्तिनीनां समूहो हास्तिकमित्यत्र भस्याढ इति भवत्येव। संख्य
यावयासन्नादूराधिकसंख्यासंख्येये। संख्यायार्थया संख्यया व्ययादयः समस्यन्ते सबहुव्रीहिः। दशानां समीपं सन्नितउपद
शाः। नवएकादशावेत्यर्थः। बहुव्रीहौ संख्येये इति वक्ष्यमाणोऽच्। ति विंशतेर्डिति। विंशतेर्भस्य तिवादस्य लोपः स्याड्डिति। आसन्ने
विंशाः। विंशतेरासन्नादित्यर्थः। अदूरत्रिंशाः। अधिकचत्वारिंशाः। द्वौवात्रयोवा द्वित्राः। द्वित्राद्वत्तादद्वाद्वित्रशाः। विंशतिरित्य
र्थः। दिङ्नामान्यंतराले। दिशोनामान्यन्तराले वाच्ये प्राग्वत्। दक्षिणास्याः पूर्वस्याश्च दिशोन्तरालं दक्षिणपूर्वा। नामग्रहणा
द्योगिकानां। ऐंद्र्याश्च कौबेर्याश्चान्तरालं। तत्र तेनेदमिति सरूपे। सप्तम्यन्ते ग्रहणविषये सरूपे प्रदेहतीयातच प्रहरण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विषयेऽदंयुद्धमित्यर्थे समसेतेकर्मव्यतिहारे। इतिशब्दाद्यंविषयविशेषोलभ्यते। अन्येषामपिदृश्यते। दीर्घइत्यनुवर्त्तते। इतिकर्मव्यतिहारबहुव्रीहौपूर्वपदान्तस्यदीर्घः। इच्छमासातोवक्ष्यते। तिष्ठद्गुप्रभृतिषिद्ध्यत्ययपाठाद्व्ययीभावत्वमव्ययत्वंचाकेशेषुकेशेषुगृहीत्वेदंयुद्धंप्रवृत्तंकेशाकेशि। दंडैश्चदंडैश्चप्रहृत्यदंयुद्धं प्रवृत्तंदंडादंडि। मुष्टीमुष्टि। ओर्गुणः। उरणितस्पभस्यगुणस्तद्धिते। अवादेशः। बाहूबाहवि। ओरादिति वक्तव्येगुणाकृतसंज्ञापूर्वको विधिरनित्यइतिज्ञापयितुं। तेनस्वायंभुवइत्यादिसिद्धं। सहपेतिकिं। हलेनमुशलेन। तेनसहेतितुल्ययोगे। तुल्ययोगेवर्त्तमानंसहपदंतृतीयान्तेनप्राग्वत्। वोपसर्जनस्य। बहुव्रीहौ वय वस्यसहस्यसःस्याद्वा। पुत्रेणसहसपुत्रः। सहपुत्रोवागतः। तुल्ययोगवचनंकिमर्थं। सकर्मकः। सलोमकः। प्रकृत्यादिषु। सहशब्दःप्रकृत्यादिषु। खलिराद्दैसहपुत्रायसहामात्याय। अगोवत्सह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लेषिनिव कृत्यं। सगवेसवत्सायसहलाय। बहुव्रीहौसंख्येयेऽजबहुगणात्। संख्येयेयोबहुव्रीहिस्तस्माद्दुष्पात्। उपदन्ताः। अवहुगणात्किं। उ
पवहवः। उपगणाः। अत्रस्वरेविशेषः। संख्यायास्तत्पुरुषसंबाच्यः। निर्गतानिस्त्रिंशानि। निस्त्रिंशानिवर्षाणिचेत्रस्य। निर्गतस्त्रिंशतोंगुलिभ्यो
निस्त्रिंशः खड्गः। बहुव्रीहौसंख्यायाःस्वांगात्षच्। षण्णयेनषष्ठी। स्वांगवाचिसंख्यमक्ष्यंताद्बहुव्रीहेःषच्स्यात्। दीर्घसक्थिनीयस्यसदी
र्घसक्थः। जलजाक्षी। स्वांगात्किं। दीर्घसक्थिशाकटं। स्थूलाक्षादेणुयष्टिः। अक्ष्णोदर्शनादित्यच्। अंगुलेर्दारुणि। अंगुल्यंताद्बहुव्री
हेःषच्स्याद्दारुणपर्थे। पंचांगुलयोयस्यतत्पंचांगुलंदारु। अंगुलीसहावयवंधान्यादिविक्षेपकाष्ठमित्युच्यते। बहुव्रीहेःकिं। द्व्यंगुलीप्र
माणमस्याद्व्यंगुलाद्यष्टिः। नद्वितीयेतितत्पुरुषेतत्पुरुषस्यांगुलेरित्यच्। दारुणिकं। पंचांगुलिहस्तः। द्वित्रिभ्यांषमूर्द्धः। आभ्यांमू
र्द्धःषःस्याद्बहुव्रीहौ। द्विमूर्द्धः। त्रिमूर्द्धः। नेनुनक्षत्रेअबहुव्रीहौ। मृगोनेतायासांरात्रीणांतामृगनेत्रा रात्रयः। पुष्यनेत्राः। अंतर्बहिर्भ्यांच
लोम्नः। आभ्यांलोम्नोऽप्याद्बहुव्रीहौ। अंतर्लोमः। बहिर्लोमः। अन्नाद्यतिकायासंज्ञायांनसंख्यास्थूलात्। नासिकांताद्बहुव्रीहेरच्स्यान्ना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अगकारांतात्पूर्वपदादित्यर्थः

सिकाग्रश्चनसंप्राप्नोति नतुस्थूलपूर्वात्। पूर्वपदात्संज्ञायामगः। पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्यनस्यणःस्यात्संज्ञायांनतुगकारव्यवधाने। कुरिवनासिकाअस्यकुणसः। खरणसः। अगः किं। भगवामयनम्गयनम्। अण्गयनादिभ्यइतिनिपातनात्साधुत्वाभावमाश्रित्यअगइतिप्रत्याख्यातंभाष्ये। अस्थूलात्किं। स्थूलनासिकः। खुरखराभ्यांवानस। खुरणः। खरणः। पक्षेअजापीष्यते। खुरणसः। खरणसः। उपसर्गाच्च। पादेर्योनासिकाग्रादूर्ध्वंतादृङ्ङ्वीहेरचूनासिकायानसादेशश्चा असंज्ञार्थंवचनं। उन्नतानासिकाअस्यउन्नसः। उपसर्गादनोसर्वइतिसूत्रं। तद्वृत्तिकाभाष्यकारआह। उपसर्गादुलसउपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यनसोनस्यणःस्याद्वुलं। प्रणसः। वेर्गोवक्तव्यः। विगतानासिकायस्यविग्रः। खश्च। विखः। कथंतर्हिविनसाहत्वंबाधवेतिभट्टिः। विगतयानासिकयाउपलक्षितेतिव्याख्येयं। सुप्रातःसुश्वःसुदिवःसुरिक्तःचतुष्पाणीपदाजापदोपदाः। एतेवङ्वीहयोऽव्युत्पन्नानिपातंते। शोभनंप्रातरस्यसुप्रातः। शोभनंश्वोस्यसुश्वः। शो

=पदन्निनिनसादेशाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भनंदिवाअस्यसमुद्दिवः।शारेरिवकुक्षिरस्यशारिकुक्षः।चतस्रोऽश्रयोयस्यचतुरश्रः।एणपाइवपादाअस्यएणीपदः।अजपदः।प्रोष्ठोगौः।तस्येवपादाअस्य
प्रोष्ठपदः।नञ्दुःसुभ्योहलिसक्थ्योरन्यतरस्यां।अचूपात्।अहलः।अहलिः।असक्थः।असक्थिः।एवंदुःसुभ्यां।शान्तोरितिपाठांतरं।अशान्तः।
अशान्तिः।नित्यमसि-सुजामेधयोः।नञ्दुःसुभ्यदूत्येवा।अप्रजाः।दुःप्रजाः।सुप्रजाः।अमेधाः।दुर्मेधाः।सुमेधाः।धर्मादिनिच्केवलात्।केवलंमूर्खपदात्
रोयोधर्मश्चादस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरनिच्स्यात्।कल्याणधर्मा।केवलात्किं।परमःस्वोधर्मोयस्येतित्रिपदेबहुव्रीहौमाभूत्।स्वशब्दोहिस्वकेवलं
पूर्वपदंकिंतुमध्यमलादापेक्षिकं।संदिग्धसाध्यधर्मेत्यादौतुकर्मधारयपूर्वपदोबहुव्रीहिः।एवंतुपरमस्वधर्मेत्यपिसाध्वेव।निष्ठनिधर्मा
अनुहिनिधर्मेत्यादिवत्।पूर्वपदंतुबहुव्रीहिणाक्षिप्यते।जंभाश्चहरितत्तृणमेभ्यः।जंभेतिछतसमासांतंनिपात्यते।जंभोभक्षोदंतेच।
शोभनोजंभोस्यसुजंभा।हरितजंभा।तृणंभक्ष्यंयस्यतृणमिवदंतायस्येतिवातृणजंभा।एवंसोमजंभा।स्वादिभ्यःकिं।पतितजंभः।रक्षिरोगोलुब्ध

आनिजंतंव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= उभयादेशाविकल्पेनेति भ्रान्तिः २

योगे। दक्षिणोऽर्मव्रणमस्य दक्षिणोर्मिमगः। व्याधेनक्षतव्रणइत्यर्थः। इच्चर्मव्यतिहारे। कर्मव्यतिहारयोर्बहुव्रीहिस्तस्मादिच्समासांतः केशाकेशि। मुशलामुशलि। द्विदंडादिभ्यश्च। तादर्थ्येचतुर्थ्यर्थेषा। एषामिडर्थमिच्प्रत्ययः स्यात्। द्वौ दंडौ यस्मिन्व्यतिरणे द्विदंडि। द्विमुशलि। उभाहस्ति। उभयाहस्ति। प्रसंभ्यांजानुनोर्ज्ञः। आभ्यांपरयोर्जानुनोर्ज्ञोरादेशः स्याद्बहुव्रीहौ। प्रगतजानुनी प्रसृतप्रज्ञुः। संज्ञुः। ऊर्ध्वौ द्विभाषा। ऊर्ध्वज्ञुः। ऊर्ध्वजानुः। धनुषश्च। धनुरन्तस्यबहुव्रीहेरनङादेशः स्यात्। चापेऽधन्वा। वामजायां। वातधन्वा। वातधनुः। जायायानिङ्। जायांतस्यबहुव्रीहेर्निङादेशः स्यात्। लोपोव्योर्वलि। वकारयकारयोर्लोपः स्याद्वलि। पुंवद्भावः। युवतिर्जायायस्ययुवजानिः। गंधस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः। एभ्योगंधस्येकारोंतादेशः स्यात्। उ दुर्गंधिः। पूतिगंधिः। सुगंधिः। सुरभिगंधिः। गंधस्येत्किं। एकांतएकदेशइव। अविभागेजलंरूपमाणइत्यर्थः। सुगंधिपुष्पं। सलिलंच। सुगंधिर्वायुः। नेहशोभनागंधोद्व्यारूपस्यसुगंधआपणिकः। अल्पाख्यायां। सूपस्यगंधोलेशोय

= एवंचगुणवाचिनएवयहणंनतुद्रव्यवाचिनइतिफलितोर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्मिंस्तत्सूपगंधिभोजनं। घृतगंधि। गंधोगंधकआमोदेलेशेसंबंधगर्वयोरिति विश्वः। उपमानाच्च। पद्मस्येवगंधोस्यपद्मगंधिः। पादस्यलो
पोऽहस्त्यादिभ्यः। हस्त्यादिवर्जितादुपमानात्परस्यपादस्यलोपोवहुव्रीहौ। स्थानिद्वारेणार्थसमासांतः। व्याघ्रस्येवपादावस्यव्याघ्रपाद्
। अहस्त्यादिभ्यः किं। हस्तिपादः। कुंभपदीषुच। कुंभपद्यादिषुपादस्यलोपोऽनिपूर्वनिपातपतेस्त्रियां। पादःपत्। कुंभपदी।।
स्त्रियांकिं। कुंभपादः। संख्यासुपूर्वस्य। पादस्यलोपःस्यात्समासांतोवहुव्रीहौ। द्विपात्। सुपात्। वयसिदंतस्यदन्त। संख्यासुपूर्वस्यदंत
स्यदत्इत्यादेशःस्याद्वयसि। द्विदन्। चतुर्दन्। षड्दंता अस्यषोडन्। सुदन्। सुदती। वयसिकिं। द्विदंतःकरी। सुदन्तः। स्त्रियांसंज्ञायां। दं
तस्यदत्स्यात्समासांतोवहुव्रीहौ। अयोदती। फालदती। संज्ञायांकिं। समदती। विभाषाऋणावारोकाभ्यां। दंतस्यदत्वहुव्रीहौ।
ऋणावदन्। ऋणावदंतः। अरोकदन्। अरोकदंतः। अग्रांतशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च। एभ्योदंतस्यदत्वा। कुड्मलाग्रदन्। कुड्म

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लाग्रहंतः। ककुदस्यावस्थायांलोपः। अजातककुत्। पूर्णककुत्। त्रिककुत्पर्वतो। त्रीणिककुदानिअस्यत्रिककुत्। संज्ञेषापर्वत
विशेषस्य। त्रिककुदोन्यः। उद्विभाकाकुदस्यालोपः। उत्काकुत्। विकाकुत्। काकुदं तालु। पूर्णाद्विभाषा। पूर्णकाकुत्। पूर्णा
काकुदः। सुहृद्दुर्हृदौमित्रामित्रयोः। सुदुर्भ्यां हृदयस्य हृद्भावोनिपात्यते। सुहृन्मित्रं। दुर्हृदमित्रः। अन्यत्रसुहृदयः। दुर्हृदयः। उ
रस्यमनसिभ्यःकप्। मूढोरस्कः। प्रियसर्पिष्कः। द्विपुमाननड्वान्पयोनोर्लक्ष्मीरितिस्कवचनांतानिपठ्यंते। द्विवृकवचनांतेभ्य
स्कत्रोषाद्विभाषेतिविकल्पेनकप्। द्विपुमान्। द्विपुंस्कः। अर्थान्नत्रः। अनर्थकं। नत्रः किं। अपार्थकं। अपार्थो। इनःस्त्रियां
। वृकुदंडिकानगरी। अनिनस्मन्ग्रहणान्पर्वतात्वानर्थकेनापितदंतविधिप्रयोजयंति। वृकवाग्मिका। स्त्रियांकिं। वृकुद
ंडी। वृकुदंडिकोग्रामः। शेषाद्विभाषा। अनुक्तसमासांताच्छेषाधिकारस्याद्वुबहेःकबास्यात्। महायशस्कः। महायशाः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनुक्तेत्पादिकिं। व्याघ्रपात्। सुगंधिः। प्रियपथः। शेषाधिकारस्थाकिं। उपवस्त्वः। उत्तरपूर्वी। सपुत्रः। तंत्रादिनाशेषशब्दोर्थद्वयपरः। आपो
न्पतस्या। कपिआवंतस्य हस्तोवास्यात्। बहुमालाकः। बहुमालकः। कवभावे। बहुमालः। नसंज्ञायां। शेषादिति प्राप्तः कप्रस्यात्संज्ञा
यां। विश्वेदेवाअस्य विश्वदेवः। ईयसस्य। ईयसन्तोत्तरपदान्नकप्। बहुवः श्रेयांसास्य बहुश्रेयान्। गोस्त्रियोरिति ह्रस्वेप्राप्ते। ईयसोव
हुव्रीहेर्नेतिवाच्यं। बहूनः श्रेयस्योस्य बहुश्रेयसी। बहुव्रीहेः किं। अतिश्रेयसिः। वंदितेभ्रातुः। पूजार्थेयोभ्रात्रशब्दस्तदन्तान्नकप्स्यात्।
प्रशस्तोभ्रातास्य प्रभ्रातः। सुभ्राता। नपूजनादिति निषेधस्तत्बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोरित्यतः प्रागेवेतिवक्ष्यते। वंदिते किं। मूर्खभ्रा
त्रकः। नाडीतंत्र्योः स्वांगे। स्वांगेयोनाडीतंत्रीशब्दौतदंतात्कप्स्यात्। बहुनाडिकायः। बहुतंत्रीग्रीवा। तंत्रीधमनी। स्त्रीपुंसयोस्तत्वा
भावाद्ह्रस्वोन। स्वांगेकिं। बहुनाडीकः स्तंभः। बहुतंत्रीकावीणा। विश्ववाणिश्च। कवभावोत्रनिपात्यते। पपूर्वाद्ध्यतेर्लुंदा पवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णीतंतुवायशालाका। निर्गतप्रवाणीअस्यनिष्प्रवाणीःपटः।समाप्तप्रवाणःनवइत्यर्थः।सप्तमी विशेषणेबहुव्रीहौ।सप्तम्यंतंविशेषणं
चबहुव्रीहौपूर्वपदयोर्नपं।कंठेकालःअनश्वद्वापकाद्वाधिकरणपदोबहुव्रीहिः।चित्रगुः।सर्वनामसंख्ययोरुपसंख्यानं।सर्वश्चे
तः।द्विशुक्लः।मिथोनयोःसमासेसंख्यापूर्वं।शरदपरविप्रतिषेधात्।द्व्यन्यःसंख्यायाःअल्पीयस्याः।द्वित्राः।द्वंद्वेपि।शरदश्।वा
प्रियसाग्रुडप्रियः।प्रियगुडः।गडादेःपरासप्तमी।गडुकंठः।क्वचिन्न।बहेगडुः।निष्ठा।निष्ठांतंबहुव्रीहौपूर्वस्यात्।कृतकृत्यः।जाति
कालसुखादिभ्यःपरानिष्ठावाच्या।सारंगजग्ध्री।मासजाता।सुखजाता।प्रायिकंचेदं।कृतकृत्यः।पीतोदकः।वाहिताग्न्यादिषु
।आहिताग्निः।अग्न्याहितः।आकृतिगणोयं।प्रहरणार्थेभ्यःपरेनिष्ठासप्तम्यौ।अस्युद्यतः।दंडपाणिः।क्वचिन्न।विटतासि
॥ ॥इतिबहुव्रीहिः॥ ॥चार्थेद्वंद्वः।अनेकंसुबंतंचार्थेवर्तमानंवासमस्यतेसद्वंद्वः।समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=एकधर्मावच्छिन्ने= =अनुद्देशपतं=

र्थः। परस्परनिरपेक्षसानेकस्यएकस्मिन्नन्वयः समुच्चयः। अन्यतस्यानुषंगिकत्वेनान्वयोन्वाचयः। मिलितानामन्वयइतरेतरयोगः॥
समूहःसमाहारः। तत्रेश्वरंगुरुंचभजस्वेतिसमुच्चये। भिक्षामटगांचानयेत्यन्वाचये वनसमासोऽसामर्थ्यात्। धवखदिरौ। संज्ञा
परिभाषं। अनेकोक्तेः होत्पोत्तृनेष्टृद्गातारः। द्वयोर्द्वयोर्द्वंद्वंकृत्वापुनर्द्वंद्वेतु। होतापोतानेष्टोद्गातारः। राजदंतादिषुपरं। एषुपू
र्वयोगार्हंपरंस्यात्। दंतानांराजाराजदंतः। धर्मादिष्वनियमः। अर्थधर्मौ। धर्मार्थौ। जंपती। दंपती। जायापती। जायाशब्दस्य
जभावोदंभावश्चनिपात्यते। आकृतिगणोयं। द्वन्द्वेघि। द्वंद्वेघिसंज्ञंपूर्वंस्यात्। हरिश्चहरश्चहरिहरौ। अनेकशाखावेकत्रनियमो
ऽनियमश्चेष्टः। हरिगुरुहरगुरुहरिहरगुरवः। अजाद्यदन्तं। इंद्रंद्वंद्वेपूर्वंस्यात्। ईशकृष्णौ। वहुचनियमः। अश्वरथेन्द्राः। इंद्राश्वर
थाः। घ्यंतादजाद्यदंतंविपतिषेधेनाइंद्राग्नी। अल्पाच्तरं। शिवकेशवौ। ऋतुनक्षत्राणांप्रानुपूर्वेण। हेमंतशिशिरवसंताः। कृत्ति

समाहरणा

=इदंप्रकरणामनित्यंसमुदायाद्वृत्ति निर्देशात्=

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कारो हिरण्ये। समाहारणं किं। ग्रीष्मवसंतौ। लघ्वक्षरपूर्वं कुशकाशं। अभ्यर्हितं च। तापसपर्वतौ। वर्णानामानुपूर्वेण। बालवृद्धक्षत्रि
यविट्शूद्राः। भ्रातुर्जायसः। युधिष्ठिरार्जुनौ। द्वंद्वश्चापि विशेषणं। सेनांगानां। एषां द्वंद्वस्य वत्स्यात्। पाणिपादं। मार्दंगिकपाणविकं। र
थिकाश्वारोहं। समाहारस्यैकत्वादेकत्वे सिद्धे नियमार्थं प्रकरणं। पाण्यंगादीनां समाहारस्य वयं यथा स्यात्। अनुवादे चरणानां। च
रणानां द्वंद्वस्य वत्स्यति। द्वंद्वोपपन्नासे। स्थेशभासपीरसः। तिवक्त्रवं। उद्गात्रध्वर्युकठकालापं। प्रत्यष्ठात्रध्वर्युकठकौथुमं। अध्वर्युक्रतुरनपुंसकं। यजुर्वे
दे विहितो यः क्रतुस्तद्वाचिनामनपुंसकलिंगानां द्वंद्वस्य वत्स्यात्। अर्कश्वमेधं। अध्वर्युक्रतुः किं। इषुवज्रौ। सामवेदे विहितो। अन
पुंसकं किं। राजसूयवाजपेयौ। अर्द्धर्चाः। अध्ययनतोऽविप्रकृष्टकालानां। अध्ययनेन प्रत्यासन्नाः आख्यायेषां तेषां द्वंद्वस्य वत्स्यात्
। पदक्रमकं। जातिरप्राणिनां। प्राणिवर्जजातिवाचिनां द्वंद्वस्य वत्स्यात्। धानाशष्कुलि। प्राणिनां तु विद्वद्भूद्राः। द्वंद्वजातीनामेवाने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हा।रूपरसे।गमनाकुंचने।जातिषाधान्यस्वायमेकवद्भावः।इत्यविशेषविवक्षायांतु।वदरामलकानि।विशिष्टलिंगोजनपदोग्रामः।ग्राम
वर्जनदेशवाचिनांभिन्नलिंगानांसमाहारेद्वंद्वःस्यात्।उध्यश्चेरावतीचउध्येरावति।गंगाचशोणश्चगंगाशोणौ।कुरवश्चकुरुक्षेत्रंचकु
रुकुरुक्षेत्रे।भिन्नलिंगानांकिं।गंगायमुने।मद्रकेकयाः।अयामःकिं।जांववंनगरं।शाल्वकिनौग्रामः।जांववशाल्वकिन्नौ।क्षुद्रजंतवः
।एषांसमाहारेद्वंद्वःस्यात्।यूकालिक्षं।आनकुलाःक्षुद्रजंतवः।येषांचविरोधःशाश्वतिकः।एषांषाग्वत।अहिनकुलं।गोव्याघ्रं।काको
लूकमित्यादौपरत्वाद्विभाषांवृक्षमृगेतिषाप्रेवकारेणावाध्यते।शूद्राणामनिरवसितानां।अवहिष्कृतानांशूद्राणांषाग्वत।तक्षायस्
कारं।पात्राहिष्कृतानांतुचंडालमृतपाः।गवाश्वप्रभृतीनि।यथोच्चारितानिसाधूनि।गवाश्वं।दासीदासमित्यादि।विभाषावृक्षमृ
गतृणधान्यव्यंजनपशुशकुन्यश्ववडवपूर्वापरावरोत्तराणां।वृक्षादीनांसप्तानांद्वंद्वःअश्ववडवेत्यादिद्वंद्वत्रयंचवाषाग्वत।वृक्षादौवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वरूप पर्याय योस्तुल्यत्वोपपत्तेः पर्यायवादत्वात्प्रायेणेति भावः ।

शेषाणामेवग्रहणं। प्लक्षन्यग्रोधः। प्लक्षन्यग्रोधाः। रुरुपृषताः। कुद्रकाकाः। कुद्रकाद्याः। व्रीहियवं। व्रीहियवाः। दधिघृतं। दधिघृते। गोमहिषं। गोमहिषाः। एकवकाः। एकवकाः। अवउवं। अश्ववउवौ। पूर्वापरं। पूर्वापरे। अधरोत्तरं। अधरोत्तरे। फलसेनावनस्पतिमृगशकुनिक्षुद्रजंतुधान्यतृणानां वृक्षप्रभृतिरेव द्वंद्वस्कवदिति वाच्यं। वदरामलकानि च वदरामलकं। जातिरप्राणिनामित्येकवद्भावः। नेह। वदरामलके। रथिकाश्वारोहौ। प्लक्षन्यग्रोधावित्यादि। विभाषेतिसूत्रे ये प्राणिनस्तेषां ग्रहणं जातिरप्राणिनामिति नित्यप्राप्ते विकल्पार्थमा। पञ्चग्रहणं हस्त्यश्वादिषु सेनांगत्वान्नित्यप्राप्ते मृगाणां मृगैरेव शकुनीनां तैरेवोभयत्र द्वंद्वः। अन्येरुक्तसहचरैरुत्तरयोगस्येति नियमार्थं मृगशकुनिग्रहणं। एवं पूर्वापरमधरोत्तरमित्यपि। अश्ववउवग्रहणं तु पक्षे नपुंसकत्वार्थं। अन्यथा परत्वात्पूर्ववदश्ववउवाविति स्यात्। विप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिषिद्धं चानधिकरणवाचि। विरुद्धार्थानां द्रव्यवाचिनां द्वंद्वैकवद्भवति। शीतोष्णं। वैकल्पिकः समाहारे द्वंद्वश्चार्थद्वंनिसूत्रेणाप्राप्तः
सविरुद्धानां यदि भवति तर्हि अद्रव्यवाचिनामेव तिनियमार्थमिदं। तेन द्रव्यवाचिनामितरेतरयोग एव। शीतोष्णेऽद्रकेरुत्तः। विप्रतिषिद्धं किं
नंदकपांचजन्यं। इहपाक्षिकः समाहारद्वंद्वो भवत्येव। नदधिपयआदीनि। एतानि नैकवत्स्युः। दधिपयसी। इध्मावीरुधौ। निपातनाद्वीचिः।
अक्षामे। वाङ्मनसे। अधिकरणेतावत्वेच। द्रव्यसंख्यावगमे एकवद्देवेति नियमो न स्यात्। दशदंतोष्ठाः। विभाषासमीपे। अधिकरणे तावत्व
स्यसामीप्येन परिच्छेदे समाहारस्य वेत्येवं नियमो वास्यात्। उपदशं। दंतोष्ठं। उपदशाः। दंतोष्ठाः। आनङ्तोद्वन्द्वे। विद्यायोनिसंबंधवाचिना
मदन्तानां द्वंद्वे आनङ् स्यादुत्तरपदे परे। होतापोतारौ। होत्रपोत्रनेष्टोद्गातारः। मातापितरौ। पुत्रेन्यतरस्यामित्यतो मंडूकप्लुत्या पुत्रइत्यनुव
र्त्तते। पितापुत्रौ। देवताद्वन्द्वेच। इतोत्तरपदे परे आनङ्। मित्रावरुणौ। वायुशब्दप्रयोगे प्रतिषेधः। अग्निवायू। वाय्वग्नी। पुनर्द्वंद्वग्रहणं प्रसिद्धसा

सूत्रो ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+स्वपरिग्रहा

हचर्यं। तेनब्रह्मप्रजापतीत्यादौनानङ्। एतद्धिनैकहविर्भागित्वेनऋतं। नापिलोके प्रसिद्धमाहुचर्यं। इन्द्राग्नेःसोमवरुणयोः। देवताद्वंद्वेइत्येव। अग्नेरुक्तःसोमसोमाः। अग्नेःपरेषामेषांसस्पर्धःस्यात्समासे। अग्निछुन्। अग्निछोमः। अग्नीषोमौ। अग्नीवरुणौ। इद्वन्द्वौ। वद्धिमनुत्तरपदे अग्नेरिदादेशो देवताद्वंद्वे। अग्नामरुतौ देवतास्यआग्निमारुतंकर्म। अग्नीवरुणौ। देवतास्यआग्निवारुणं। देवताद्वंद्वेचेत्युभयपदवद्धिः। अलोकिकेवाक्येआनङ्मीलंचवाधित्वाइलक्ष्यंकिं। आग्नेन्द्रः। नेनुस्परस्मेत्युत्तरपदवद्धिप्रतिषेधः। विहोत्रा। आग्नावैष्णवं। दिवोद्यावा। देवताद्वंद्वेउत्तरपदे। द्यावाभूमी। द्यावाक्षामा। दिवस्पृथिव्यौ। दिवइत्येव। चा द्यावा। आदेशोऽकारोऽचारणसकारस्परुत्वंमाभूदितदर्थो द्यौश्चपृथिवीचदिवस्पृथिव्यौ। द्यावापृथिव्यौ। छंदसिदाण्डिविधिः। द्यावापृथिव्यौ। दिवस्पृथिव्योरन्तरिक्षे त्यत्रपदस्कारविसर्गपठनं। उषसोषसः। उषनृशंसस्योषासादेशो देवताद्वंद्वे। उषासासूर्यं। मातरपितरावुदीचां। उदीचांकिं। मातापि

=पितुर्दशगुणंमातागौरवेणातिरिच्यते इत्युक्तेर्मातुरथाऽतत्वात् पूर्वनिपातः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तरौ।हृद्दाच्चुदपहांतात्समाहारे।चवर्गान्ताद्दृषहांताच्चहृद्दाद्दच्चस्यात्समाहारे।वाक्त्वचं।त्वक्त्वजं।शमीदृषदं।वाक्त्विषं।छत्रो
पानहं।समाहारेकिं।पाकदृशारदौ॥ ॥इतिद्वन्द्वः॥ ॥अथैकशेषः।सरूपाणां।रामौ।रामाः।विरूपाणामपिसमानार्थानां।वृक्ष
दंडश्चकुटिलदंडश्चवक्रदंडौ।कुटिलदंडौ।वृद्धोयूनातज्जैर्णश्चेदेवविशेषः।यूनासहोक्तौगोत्रंशिष्यतेगोत्रयुवप्रत्ययमात्रकृतंचेत
योःकृतंवैरूप्यंस्यात्।गार्ग्यश्चगार्ग्यायणश्चगार्ग्यौ।वृद्धःकिं।गर्गगार्ग्यायणौ।यूनाकिं।गर्गगार्ग्यौ।तज्जैर्णश्चेदेवकिं।भागवि
त्तिभागवित्तिकौ।कृत्लंकिं।गार्ग्यवात्स्यायनौ।स्त्रीपुंवच्च।यूनासहोक्तौवृद्धास्त्री।शिष्यते।तत्रपुंवत्।गार्गीचगार्ग्यायणी
चगर्गाः।अस्त्रियामित्यनुवर्त्तमानेयत्रत्रोश्चेतिलक।दाक्षीचदाक्षायणश्चदाक्षी।पुमांस्त्रिया।स्त्रियांसहोक्तौपुमान्शिष्य
तेतज्जैर्णएवविशेषश्चेत्।हंसीचहंसश्चहंसौ।भ्रातृपुत्रौस्वसृदुहितृभ्यां।भ्रातास्वसाचभ्रातरौ।पुत्रश्चदुहिताचपुत्रौ।न

=कुत्सायोगेदृष्टमाश्रित्यमानितदुपसर्जनमात्रकृतंवैरूप्यं३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अस्य गुरुगमस्यैवैकवद्भावद्योतनार्थेनैनान्यसूत्राणामाहारदृढ्विषयेनप्रवृत्तिः २

पुंसकमनपुंसकेनैकवच्चाऽपान्यतरस्यां। अक्लीवेनसहोक्तौ क्लीवंशिष्यतेतच्चवाएकवत्स्यात्तच्चसमानएवविशेषश्चेत। शुक्लःपटः। शुक्लापटी। शुक्लंवस्त्रं। तदिदंशुक्लं। नानीमानिशुक्लानि। पितामात्रा। मात्रासहोक्तौ पितावाशिष्यते। माताचपिता चपितरौ। मातापितरौ। श्वशुरश्वश्वा। श्वश्वासहोक्तौ श्वशुरोवाशिष्यते। श्वशुरौ। श्वश्रूश्वशुरौ। त्वदादीनिसर्वैर्नित्यं। सर्वैःसहोक्तौ त्वदादीनिनित्यंशिष्यन्ते। सचदेवदत्तश्चते। त्वदादीनांत्रिणःसहोक्तौ यत्परंतच्छिष्यते। सचयश्चयौ। पूर्वशेषापिदृष्यतइतिभाष्यं। सचयश्चतौ। त्वदादितःशेषेपुंनपुंसकतोलिंगवचनानि। साचदेवदत्तश्चतौ। तच्चदेवदत्ताचयज्ञदत्ताचतानि। पुंन्नपुंसकयोरुक्तपरत्वान्नपुंसकंशिष्यते। तच्चदेवदत्तश्चते। अहन्नहत्तत्पुरुषविशेषणानामितिवक्तव्यं। कुक्कुटमयूर्यौविमौ। मयूरीकुक्कुटाविमौ। तच्चसाचअर्द्धपिप्पल्यौतेग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषुस्त्री। एषुसहविवक्षायांस्त्रीशिष्यते। पुमान्

=स्त्रीशेषेपीतिभावः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थिर्येत्यस्यापवादः। गावइमाः। ग्राम्येतिकिं। रुरवइमे। पशुग्रहणंकिं। ब्राह्मणाः। संघेषुकिं। एतौगावौ। अत्तरुणेषुकिं। वत्साइमे। अनेक
सौफेस्थितिवाच्य। अश्वाइमे। इहसर्वत्रएकशेषेकृतेऽनेकाभावाद्द्वन्द्वोनातेनशिरसीशिरांसीत्यादौसमासस्योत्पत्तौहान्तःप्राप्तेगत्वा
देकवद्भावश्चपंथानौ। पंथानइत्यादौसमासांतेन॥ ॥इत्येकशेषः॥ ॥कृत्तद्धितसमासैकशेषसनाद्यन्ताधातुरूपाःपंचकृत्तयः। प
रार्थाभिधानंवृत्तिः। वृत्त्यर्थावबोधकंवाक्यंविग्रहः। सद्विधा। लौकिकोलौकिकश्च। परिनिष्ठितत्वात्साधुर्लौकिकः। प्रयोगानर्हो
ऽसाधुर्लौकिकः। यथाराज्ञःपुरुषः। राजन्अस्यपुरुषसुइति। अविग्रहोनित्यसमासः। अस्वपदविग्रहोवा। समासश्चतुर्द्धेतिपा
योवादः। अव्ययीभावतत्पुरुषबहुव्रीहिद्वंद्वाधिकारवर्हिर्भूतानामपिसहसुपेतिविधानात्। पूर्वपदार्थप्रधानोव्ययीभावः। उत्तर
पदार्थप्रधानस्तत्पुरुषः। अन्यपदार्थप्रधानोबहुव्रीहिः। उभयपदार्थप्रधानोद्वंद्वइत्यपिप्राचांप्रवादः। प्रायोभिप्रायः। सूपपतिउन्मत्त

=समस्यमानयावत्पदाघटितत्वं ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गंगामित्यादावव्ययीभावेऽतिमालादौ तत्पुरुषे द्विचाइत्यादिबहुव्रीहौ दन्तो मित्यादिद्वन्द्वे चाभावात्। तत्पुरुषविशेषः कर्मधारयस्तत
द्विशेषो द्विगुः। अनेकपदलक्षणो बहुव्रीहीरेव। तत्पुरुषस्य क्वचिदेवमुक्तं। किंच। सुपांसुपा तिङां तिङा॥ सु
वंतेन तिङ्गेयः समासः षड्विधो बुधैः॥ सुपा राजपुरुषः। तिङा पर्यभूषत्। नाम्ना कुंभकारः। धातुना कटप्रूः। अजस्रं। तिङां तिङा। पि
वतखादता। तिङां सुपा। कृंतविचस्करोतियस्यां क्रियायां सा कृंतविचस्करणा। रहीडादयोन्यपदार्थे इति मयूरव्यंसकादौ पाठात्
समासः॥ ॥इति सर्वसमासदोषः॥ ॥अकपूः क्लूपयामानसे। अजनहृदे इति छेदः। अगा। घ्नन्तस्य समासस्यापत्ययोन्तावयं
वः स्यादस्येयाधूरसदनस्य। अर्द्धर्चः। अन्तश्चबहुश्चावध्येतर्थेव। नेर। अन्तक्षाम। बहुकसूक्तं। विल्लोः पूः विल्लपुरं। स्त्रीवत्वं
लोकात्। विमलापसरः। घ्नंतस्य समासस्य भोपदेन। अपद इति कृतसमासांतस्यानुकरणं। न च्छ्रेर्प्रथमा। एभ्योपस्य इत्यस्यात्। द्विगता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आपोस्मिन्निति द्वीपं। अंतरीपं। प्रतीपं। समीपं। समापोदेवयजनमिति तुसमाआपोस्मिन्निति वोध्यं। कृतसमासांतयुक्तान्नेह। स्वप्। स्वपी। अ
वर्णांताद्। प्रेपं। परेपं। प्रापं। परापं। ऊस्नोर्द्वे। अनोः परस्यापस्यकृत्स्याद्वे। अनूपोदेशः। राजधुरा। अक्षेतु। अक्षधूः। दृढधूरक्षः। सखिपथो
रम्यपथोदेशः। अच्युतपञ्चपूर्वात्सामलोम्नः। एतत्पूर्वात्सामलोमातात्समासादच्स्यात्। प्रतिसामं। अनुसामं। अवसामं। प्रतिलोमं। अनुलो
+ संख्या४ मं। अवलोमं। कृत्स्नोदक्यांतु पूर्वीयाभूमेरजिष्यते। कृत्स्नभूमः। उदग्भूमः। पांडुभूमः। द्विभूमः। त्रिभूमः। प्रासादः। संख्यायानदीगोदावरीभा
च। पंचनदं। सप्तगोदावरं। अजितियोगविभागादन्यत्रापि। पद्मनाभः। अक्ष्णोदर्शनात्। अचक्षुःपर्यायादक्ष्णोऽच्स्यात्समासांतः। गवाम
क्षीवगवाक्षः। अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुत्क्षीमवाग्धनुसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजस
निःश्रेयसपुरुषायुषद्व्यायुषत्र्यायुषर्गयजुषजातोक्षमहोक्षवृक्षहोक्षपञ्चनगोष्ठश्वाः। एतेपंचविंशतिरजंतानिपात्यंते। आद्यास्त्रयोवह

=अजितिविधेयपूर्वनिर्देशादितिभावः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वौ। द्वौ। अविद्यमानानि चत्वार्यस्याचतुरः। विचतुरः। सुचतुरः। उपाभ्यां चतुरोऽतिष्ठते। त्रिचतुराः। चतुर्णां समीपे उपचतुराः। ततश्चकारस्य द्वौ द्वौ। स्त्री
पुंसौ। धेन्वनडुहौ। अक्षामे। वा ध्वनसे। अक्षिणी च भ्रुवौ च। क्षिभ्रुवं। दारगवं। अरुच्चाष्ठीवं तौ च ऊर्वष्ठीवं। निपातनाद्द्वौ लो
पः। पदष्ठीवं। निपातनात्पदन्नादेशस्य पद्भावः। नक्तं च दिवा च नक्तंदिवं। रात्रौ च दिवा च रात्रिंदिवं। रात्रेर्मान्तत्वं निपात्यते। अहनि च दिवा च अह
र्दिवं। वीप्सायां द्वंद्वो निपात्यते। अहन्यहनीत्यर्थः। सरजसमिति साकल्ये अव्ययीभावः। बहुव्रीहेस्तु। सरजः पंकजं। निश्चितं श्रेयो निश्रेयसं
तत्पुरुषस्त्वानेह। निश्रेयान्पुरुषः पुरुषस्यायुः पुरुषायुषं। ततो द्विगुः। द्व्यायुषं। त्र्यायुषं। ततो द्वंद्वः। त्र्यन्यायुषं। तत्र त्रयः कर्मधारयाः।
जातोक्षः। मृतोक्षः। दृष्टोक्षः। अनः समीपमुपध्मानं। टिलोपाभावः संप्रसारणं च निपात्यते। गोष्ठश्वागोष्ठश्वः। [illegible] वर्चसः। अत्य
स्यात्। ब्रह्मवर्चसं। हस्तिवर्चसं। पल्यराजभ्यां चेति वक्तव्यं। पल्यवर्चसं। राजवर्चसं। अवसमधेरतमसः। अवतमसम्। संतमसं। अधयतीत्ये

=पल्यामासभोक्तीनरीयंवर्चः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धांपचाद्यचा। अंधंतमोंधतमसं। श्वसोवसीयःश्रेयसः। वसुशब्दप्रशस्तवाची। ततःईयसुनिवसीयः। श्वसशब्दउत्तरपदार्थप्रशंसामात्रो। विषय
माह। मयूरव्यंसकादित्वात्समासः। श्वोवसीयें। श्वश्रेयसंतेभूयात्। अन्यवतप्राद्रुहसः। अनुरहसं। अवरहसं। तप्ररहसं। एतेरहसःसप्तमीस्था
त्। उरसिघत्युरसं। विभक्त्यर्थेव्ययीभावः। अनुगवमायामे। एतन्निपातनेदीर्घत्वे। अनुगवंयानं। यस्याचायामइतिसमासः। द्विस्तावात्रि
स्तावावेदिः। अव्युत्पत्यश्चिलोपस्समासश्चनिपातनते। यावतीपकृतोवेदिःततो द्विगुणात्रिगुणावाअश्वमेधादौतत्रेदन्निपातनं। वे
दिरितिकिं। द्विस्तावती त्रिस्तावतीरज्जुः। उपसर्गादध्वनः। प्रगताध्वानंप्राध्वोरथः। नपूजनात्। पूजनार्थात्परेभ्यःसमासांतानस्युः। सु
राजा। अतिराजा। स्वतिभ्यामेव। नेह। परमराजः। पूजनात्किं। गामतिक्रांतोतिगवः। बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोरित्यतःप्रागेवायंनिषेधः। ने
ह। सुसक्थ्यः। स्वक्ष्णः। किमःक्षेपे। क्षेपेयः किमस्त्रारहस्ततःपरंयत्तदन्तात्समासांतानस्युः। कुत्सितोराजाकिंराजा। किंसखा। किंगौः।

=प्राग्बहुव्रीहियहणंकर्त्तव्यमितिभाष्योक्तेः२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षेपेकिं। किंगजः। किंसखः। किंगवः। नञ्तत्पुरुषात्। समासांतोन। अराजा। अमरवा। तत्पुरुषात्किं। अधुरंशाकटं। पथोविभाषा। न
ऋष्टवीत्पथोवासमासांतः। अपथ्य। अपथ्याः। तत्पुषादित्येव। अपथोदेशः। अपथंवर्त्तते॥ ॥इतिसमासांताः॥ ॥अलुगुत्तरपदे। अ
लुगधिकारःप्रागानडः। उत्तरपदाधिकारस्त्वापादपरिसमाप्तेः। पंचम्यास्तोकादिभ्यः। एभ्यःपंचम्याअलुक्स्यादुत्तरपदे। स्तोकान्मुक्त
। एवमंतिकार्थदूरार्थकृच्छ्रेभ्यः। उत्तरपदेकिं। निष्क्रांतःस्तोकान्निस्तोकः। ब्राह्मणाच्छंसिनउपसंख्यानं। ब्राह्मणविहितानिशा
स्त्राण्युपचारात्ब्राह्मणानि। तानिशंसन्ती। तिब्राह्मणाच्छंसी। ऋत्विग्विशेषः। द्वितीयार्थेपंचम्युपसंख्यानादेव। ओजःसहोभ
ग्रमसस्तृतीयायाः। ओजसाकृतमित्यादि। ओजसउपसंख्यानं। ओजसाकृतं। ओजसेनकृतमित्यर्थः। पुंसानुजोजनुषाधइ
तिच। यस्यात्रजःपुमान्स्त्रीपुंसानुजः। जनुषांधोजातांधः। मनसःसंज्ञायां। मनसागुप्ता। आज्ञायिनिच। मनसइत्येव। मनसाआज्ञा

= केचित्तु ब्राह्मणाद्दाहत्यशंसन्ती तिल्यपोपात्पंचमीमातु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तुंशीलमस्यमनसाज्ञायी। आत्मनश्च। आत्मनस्तृतीयायाअलुक्सान्तात्परस्यण इतिवक्तव्यं। पूरणप्रत्ययांतेउत्तरपदेइत्यर्थः। आ
त्मनापंचमः। जनार्दनस्त्वात्मचतुर्थ्यस्येतिबहुव्रीहिर्विधिः। पूरणेकिं। आत्मकृतावैयाकरणाख्यायाचतुर्थ्यः। आत्मनइत्येव
। आत्मनेपदं। आत्मनेभाषा। तादर्थ्येचतुर्थी। चतुर्थीतियोगविभागात्समासः। परस्यच। परस्मैपदं। परस्मैभाषा। हलदंतात्सप्त
म्याःसंज्ञायां। हलंतादंताच्चसप्तम्याअलुक्संज्ञायां। लचिसारः। गवियुधिभ्यांस्थिरः। आम्पाथिरस्यसस्यषःस्यात्। गविष्ठि
रः। अत्रगवीतिवचनादेवालुक्। युधिष्ठिरः। अरण्येतिलकः। अत्रसंज्ञायामितिसप्तमीसमासः। हृद्भ्यांच। हृदिस्पृक्। हृदि
स्पृक्। कारनाम्निचप्राचांहलादौ। प्राचांदेशेयत्कारनामतत्रहलादावुत्तरपदेहलदंतात्सप्तम्याअलुक्। मुकुटेकार्षापणं।
दृषदिमाषकः। पूर्वेणसिद्धेनियमार्थं। कारनाम्न्येव। प्राचामेव। हलादावेवेति। कारनाम्निकिं। जम्पाहितपशुः। कारास्प

=राजग्राह्योभागःकरःसस्यकारः१

=अलुगिवेशीपकालकमीःसप्तमीतिभाष्यम्३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्पैतद्द्वयस्पनाम।षाचांकिं।यूथपशुः।हलादौकिं।अविकटोरणः।हलदंताकिं।नद्यांदोहः।नदीदोहः।मध्यादुरौ।मध्येगुरुः।अंता
च्च।अंतेगुरुः।अमूर्द्धमस्तकात्त्वागादकामे।कंठेकालः।उरसिलोमा।अमूर्द्धमस्तकात्किं।मूर्द्धशिखः।मस्तकशिखः।अका
मेकिं।मुखेकामोस्पंमुखकामः।वधेचविभाषा।हलदंतात्सपूर्वाद्वलुक्।हस्तेवधः।हस्तबन्धः।हस्तेतिकिं।गुप्तिवधः।तत
पुरुषेकृतिबहुलं।रात्रंवरमः।कर्णेजपः।कृत्तिन्।कुरुचरः।षाट्द्वयरकालदिवांजे।प्रावृषिजः।शरदिजः।कालेजः।दिवि
जः।पूर्वेसायंप्रपंचः।विभाषावर्षक्षरशरवरात्।एभ्यःसपूर्वाद्वलुंजे।वर्षेजः।वर्षजः।क्षरेजः।क्षरजः।शरेजः।शरजः।
वरेजः।वरजः।घकालतनेषुकालनाम्नः।सपूर्वाद्विभाषालुक्स्यात्।घ।पूर्वाह्णेतरे।पूर्वाह्णतरे।पूर्वाह्णेतमे।पूर्वाह्णतम
।काल।पूर्वाह्णेकाले।पूर्वाह्णकाले।तन।पूर्वाह्णेतने।पूर्वाह्णतने।शायंवासवासिघकालात्।रात्रेशायः।रात्रशायः।ग्रामेवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=आसमंतात्खरेकुंडे तिष्ठन्तीति३

सः। ग्रामवासः। ग्रामेवासी। ग्रामवासी। अपोयो। नियन्मनुष्य। अभुयो निरुत्पत्तिर्यस्य सो अभुयोनिः। अभुभवोऽभ्रमः। अभुमंतावा
उपभागो। नेन्नसिद्धवक्षाणिषु च। इन्नन्तादिषु सप्तम्या अलुक्न। स्थ स्थिलशायी। सांकाश्यसिद्धः। चक्रवर्ती। स्थेचभाषाया
। सप्तम्या अलुग्न। समस्थः। भाषायां किं। कृष्णो स्पारखरेष्ठः। षष्ठ्या आक्रोशे। चौरस्य कुलं। आक्रोशे किं। ब्राह्मणकुलं।।
वाक्दिक्पश्वोर्युक्तिदंडहरेषु। वाचोयुक्तिः। दिशोदंडः। पश्वपतोहरः। आमुष्यायणामुष्यपुत्रिकामुष्यकुलिकेतिच। अ
मुष्यापत्यमामुष्यायणः। नदादिलात्फक्। अमुष्यपुत्रस्य भावजामुष्यपुत्रिका। मनोज्ञादिलाद्ध्ञ्। एवमामुष्यकुलिका
देवानांप्रियइतिचमूर्खे। अन्यत्रदेवप्रियः। शेषपृषोदरांगूलेषु शुनः। शुनःशेफः। शुनःपुच्छः। शुनोलांगूलः। दिवश्चदासे
। दिवोदासः। पुत्रेन्यतरस्यां। षष्ठ्याः पुत्रे परे अलुक्सादृनिंदायां। दास्याः पुत्रः। दासीपुत्रः। निंदायां किं। ब्राह्मणीपुत्रः। अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संबंध- स्प४

तो विद्या योनिसंबंधेभ्यः। विद्यायोनिसंबंधवाचिनऋदंतात्षष्ठ्याअलुक्। होतुरंतेवासी। होतुःपुत्रः। पितुरंतेवासी। पितुःपुत्रः। विद्यायोनिसंबंधेभ्यस्तत्पूर्वोत्तरपदयहणं। नेह। होतृधनं। पितृगृहं। विभाषाखस्पत्योः। ऋदन्तात्षष्ठ्याअलुग्वास्यात्स्वस्पत्योः परयोः। मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्यां। आभ्यांस्वसुःसस्पत्योर्वास्यात्समासे। मातुःष्वसा। मातुःस्वसा। पितुःष्वसा। पितुःस्वसा। लुक्पक्षेतु। मातृपितृभ्यांस्वसा। अभ्यांपरस्वसुःस्वस्रःस्यात्समासे। मातृष्वसा। पितृष्वसा। असमासे। मातुःस्वसा। पितुःस्वसा॥ ॥इत्यलुक्समासः॥ ॥धरूपकल्पचेलद्रुवगोत्रमतहतेषुङीनेकाचोह्रस्वः। भाषितपुंस्काद्योङीनदन्तस्यानेकाचो ह्रस्वःस्यात्धरूपकल्पप्रत्ययेषुपरेषुचेलडादिषुचोत्तरपदेषु। ब्राह्मणितरा। ब्राह्मणितमा। ब्राह्मणिरूपा। ब्राह्मणिकल्पा। ब्राह्मणिचेली। ब्राह्मणिद्रुवा। ब्राह्मणिगोत्रेत्यादि। वृत्रःपचाद्याचैवस्यादेशायुणयोरभावोपिनिपात्यते। चेलादीनिवृत्ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विषयेकुत्सनवाचीनिन्तेःकुत्सितानिकुत्सनैरितिसमासः।ग्रः किंदन्तातरा।भाषितपुंस्काकिंआमलकीतरा।कुवलीतरा।न
द्याःशेषस्यान्यतरस्यां।अङ्गतनद्याःघनेकाचश्चघादिषुह्रस्वोवास्यात्।ब्रह्मबंधुतरा।ब्रह्मबंधुतरा।स्त्रीतरा।स्त्रितरा।क्ष
न्नद्यान।लक्ष्मीतरा।उगितश्च।उगितःपरायानदीतदस्पंघादिषुह्रस्वोवास्यात्।विदुषितरा।ह्रस्वाभावपक्षेतसिलादिषि
तिपुंवत्।विदुत्तरा।दृत्यादिषुनु।विदुषीतरेत्यपुरा।हृतंतन्निर्मूलं।हृदयस्यहृच्छब्दस्यवयदरालासेषु।हृदयलिखतीतिहृल्लेखः
।हृदयस्यप्रियेहृद्या।हृदयस्यसंदेहादेम्।हृल्लासः।लेखेत्परांतस्यग्रहणं।घञ्जितुहृदयलेखः।लेखेयहरामेवज्ञापकं।उ
त्तरपदाधिकारेतद्धितविधिर्नास्तीति।वाशोकष्यन्त्ररोगेषु।हृच्छोकः।हृदयशोकः।सोहार्दं।सोहृद्यं।हृद्रोगः।हृदयरो
गः।हृदयशब्दपर्यायोहृच्छब्दोप्यस्ति।तेनसिद्धेप्रपंचार्थमिदं।पादस्यपदाज्यातिगोपहतेषु।एषूत्तरपदेषुपादस्यपदइत्य

=ज्ञापकवर्णनपरंभाष्यमत्रमानं३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त२

दंतआदेशः स्यात्। पादाभ्यामजतीति पदाजिः। पदातिः। अजपतिभ्यां पादेचेति णप्रत्ययः। अजेर्व्यभावो निपातनात्। पदगः। पदो
पहतः। पद्यत्यर्थे। पादस्य पत्स्यादतदर्थे पतिपरे। पादौ विध्यन्तीति पद्याः शर्कराः। अतदर्थे किं। पादार्थमुदकं पाद्यं। एके चरता
वुपसंख्यानं। पादाभ्यां चरतीति पदिकः। पर्पादित्यात्छन्। हिमकाषिहतिषु च। पद्भिन्नः। पत्काषी। पद्गतिः। अचः ञ्णौ। अचः पादस्य
पत्स्याच्छपरे। गायत्रीं पच्छः शंसति। पादपादमित्यर्थः। अचः किं। पादवाः काशी पलंददाति। वाघो षमित्रश्चादेषु। पादस्य पत्। प
द्घोषः। पादघोषः। पन्मिश्रः। पादमिश्रः। पच्छब्दः। पादशब्दः। निष्के चेति वाच्यं। पन्निष्कः। उदकस्योदः संज्ञायां। उदमेघः। उत्तरप
दस्य पतिवाच्यं। ह्रीरोदः। पेषंवासवाहनधिषु च। उदपेषपिनष्टि। उदवासः। उदवाहनः। उदधिर्घटः। समुद्रे नुपूर्वेण सिद्धं। एकहृ
लादौ पूरयितव्ये न पतरस्या। उदकुंभः। उदककुंभः। एके तिकिं। उदकस्थाली। पूरयितव्ये किं। उदकपर्वतः। मथोदनसक्तुबिंदु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वज्रभारहारवीवधगाहेषुचाउरमंथः।उदकमंथः।उदौदनः।उदकौदनः।इकोह्रस्वोऽयोगालवस्य।इगंतस्याद्यंतस्यह्रस्वोवास्यादुत्तरप
दे।ग्रामणीपुत्रः।ग्रामणिपुत्रः।इकः किं।रमापतिः।अद्य इतिकिं।गौरीपतिः।गालवग्रहणंपूजार्थं।अन्यतरस्यामित्यनुवृत्तेः।इ
यङुवङ्भाविनामव्ययानांचनेतिवाच्यं।श्रीमदः।भ्रूभंगः।भ्रुकुटीभावः।अभ्रुकुंसादीनामितिवक्तव्यं।भ्रुकुसः।भ्रुकुटिः।भ्रूकुसे
ः।भ्रूकुटिः।अकारोनेनविधीयतइतिव्याख्यातरं।भ्रुकुसः।भ्रुकुटिः।भ्रुवाकुंसोभाषणंशोभावायस्यसः।स्त्रीवेषधारीनर्तकः।।
भ्रुवःकुटिःकौटिल्यं।एकतद्धितेच।एकशब्दस्यह्रस्वःस्यात्तद्धितेउत्तरपदेच।एकस्याआगतंएकरूपम।एकक्षीरं।ग्या
पोःसंज्ञाछंदसोर्बहुलं।रेवतिपुत्रः।अजक्षीरं।लेच।लपत्यपेग्यापोर्वाह्रस्वः।अजलवारो।हिलिलवा।षष्ठ्यःसंप्रसारणपुत्रपत्यो
स्तत्पुरुषे।षष्ठ्यंतस्यपूर्वपदस्यसंप्रसारणंस्यात्पुत्रपत्योरुत्तरपदयोस्तत्पुरुषे।संप्रसारणस्यासंप्रसारणस्यदीर्घःस्यादुत्तरपदेपरे।

= हलइत्यनेनतुनात्रदीर्घः संप्रसारणात्पूर्वस्यह्रस्वः संप्रसारणनिमित्तनिरूपितोगावयवत्वाभावात्
प्रत्यासत्याहृदीर्घावयवस्यैवतत्रग्रहणादतएवनिरस्तमित्यादेनसा॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कौमुदगंधीपुत्रः। कौमुदगंधीपतिः। व्यवस्थितविभाषयाह्रस्वोन। स्त्रीप्रत्ययेचानुपसर्जनेनेतिनदादिनियमप्रतिषेधात्। परमकारीषगं
धीपुत्रः। उपसर्जनेतुनदादिनियमान्नेह। अतिकारीषगंध्यपुत्रः। बहुनिवहुव्रीहौ। बंधुनाद्देउत्तरपदे ष्ठः संप्रसारणं स्यात्बहु
व्रीहौ। कारीषगंध्यावंधुरस्येतिकारीषगन्धीबन्धुः। वेतिकिं। कारीषगंध्यायाबन्धुः कारीषगंध्यावन्धुः। स्त्रीवनिर्देशात्कृत्रा
ह्रस्वरूपापेक्षया। मातृमातृकमातृषुवा। कारीषगंधीमातृः। कारीषगंध्यामातृः। कारीषगंधीमातृकः। कारीषगंध्या
मातृकः। कारीषगंधीमाता। कारीषगंध्यामाता। अस्मादेवनिपातनान्मातृशब्दस्यमातजादेशः कृत्रिकल्पश्च। बहुव्री
हावेवेदं। नेह। कारीषगंध्यायाःमाता। कारीषगंध्यामाता। चित्वसामर्थ्यात्त्रिस्वरोबहुव्रीहिस्वरंबाधते। इष्टकेषीकामालां
नांचितनूलभारिषु। इष्टकादीनांतदन्तानांचपूर्वपदानांचितादिषुक्रमादुत्तरपदेषुह्रस्वःस्यात्। इष्टकचितं। पक्वेष्टकचितं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इषीकतूलं। मुंजेषीकतूलं। मालभारी। उत्पलमालभारी। कारेसत्यागदस्य। मुम्भ्यात्। सत्यंकारः। अगदंकारः। अरक्तोष्ठेतिव
क्तव्यं। अरक्तंकारः। धेनोर्भव्यायां। धेनुभव्या। लोकसहरणे। लोकंपरणः। परणादिमलविभुजादिभ्यः। इत्यनभ्यासः। अन
भ्यासेमित्यः। इरतः परिहर्तव्यइत्यर्थः। भ्राष्ट्रागप्रोरिधे। भ्राष्ट्रमिंधः। अग्निमिंधः। गिलेगिलस्य। तिमिंगिलः। अगिलस्यकिं। गि
लगिलः। गिलगिलेच। तिमिंगिलगिलः। उल्लभंड्योःकरणे। उल्लंकरणं। भंडंकरणं। रात्रेःकृतिविभाषा। रात्रिंकरः। रात्रिंचरः। रा
त्रिमटः। रात्र्यटः। अरिवर्यमिदंसत्रे। रिवितितु अरुर्द्विषदिति नित्यमेववक्ष्यते। रात्रिमन्यः। सहस्यसःसंज्ञायां। उत्तरपदे। सपला
ष्ठी। संज्ञायां किं। सहयुद्धा। यथाताधिकेच। अनयोरर्थयोः सहस्यसःस्यादुत्तरपदे। समुहूर्त्तंडोतिषमधीते। सद्रोणखारी॥
द्वितीयेचानुपरागे। अनुमेये द्वितीये सहस्यसःस्यात्। सराक्षसी कानिशा। राक्षसी साक्षाद्नुपलभ्यमानानिशायामनुमीयते॥

= પૂર્વવિધ્યતિલેખેનેતિભાવઃ ३ = ચાત્રેઃકૃતોલંસમવાન્તદંતવિધિઃ ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समानस्य छंदस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु। समानस्य सः स्यादुत्तरपदेनमूर्द्धादिषु। अनुभ्रातासगर्भः। अनुसखासयूथ्यः। योनेः सनुत्यः। त
त्रभवइत्यर्थे सगर्भसयूथसनुताद्यत्। अमूर्द्धादिषु किं। समानमूर्द्धा। समानप्रभृतयः। समानोदर्कः। समानस्येति योगो विभज्यते
तेन सपक्षः साधर्म्ये सजातीयइत्यादिसिद्धमतिकाशिका। अथवा सदृशादृ सदृशवचनोऽस्ति। सदृशा सख्या ससखीति यथा
तेनायमस्य पदविग्रहो बहुव्रीहिः समानः पक्षो यस्य सः। ज्ञातिर्जनपदरात्रिनामिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबंधुपुरा
णेषु। ज्ञातिसदृशमुत्तरपदेषु समानस्य सः स्यात्। सज्ञातिः। सजनपदः। सरात्रिः। चरणे ब्रह्मचारिणि। ब्रह्मचारिणि पुत्तरपदे समानस्य सः स्या
च्चरणे समानत्वे नगम्यमाने। चरणः शाखा। ब्रह्म वेदः। तदध्ययनार्थं व्रतमपि ब्रह्म तच्चरतीति ब्रह्मचारी। समानः सः सब्रह्मचारी
। तीर्थे ये। तीर्थउत्तरपदे यादौ प्रत्यये विवक्षिते समानस्य सः स्यात्। सतीर्थ्यः। एकगुरुकः। समानतीर्थे वसतीति यत्प्रत्ययः। विभाषा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दृशे। यारोपत्यये विवक्षितेदृत्येवा सोदर्यः। समानोदर्यः। दृग्दृशावतुषु। सदृक्। सदृशः। दृक्षे चेति वक्तव्यं। सदृक्षः। वतुरुत्तरार्थः। इदं किमोरीश्की। इदृशावतुषु। इदमईश्किमः कीस्यात्। ईदृक्। ईदृशः। कीदृक्। कीदृशः। वतूदाहरणं वक्ष्यते। दृक्षे च। ईदृक्षः। कीदृक्षः। आ सर्वनाम्नः। सर्वनाम्न आकारः स्यात् दृग्दृशावतुषु दृक्षे च। तादृक्। तादृशः। तावान्। तादृक्षः। दीर्घमत्वोत्वे। अमूदृशः। अमूदृक्। अमूदृक्षः। समासे गुलेः संगः। अंगुलिशब्दात् संगस्य सस्य मूर्द्धन्यः स्यात् समासे। अंगुलिषंगः। समासे किं। अंगुलेः संगः। भीरोः स्थानं। भीरुशब्दात् स्थानस्य सस्य मूर्द्धन्यः स्यात् समासे। भीरुष्ठानं। असमासे तु भीरोः स्थानं। ज्योतिरायुषः स्तोमः। आभ्यां स्तोमस्य सस्य मूर्द्धन्यः समासे। ज्योतिष्टोमः। आयुष्टोमः। समासे किं। ज्योतिषः स्तोमः। सुषामादिषु च। तस्य षत्वं मूर्द्धन्यः। शोभनं साम यस्य स सुषामा। सुषंधिः। एतिसंज्ञायामगात्। सस्य मूर्द्धन्यः। हरिषेणः। एति किं। हरिसेनः। संज्ञायां किं। पृथुसेनः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अगकारात्किं। विष्वक्सेनः। इरकोरित्येव। सर्वसेनः। नक्षत्राद्वा। एतिसंज्ञायामगकारान्मूर्द्धन्योवा। रोहिणीषेणः। रोहिणीसेनः। अगकारात्किं। शातभिषक्सेनः। आकृतिगणोयं। अषष्ठ्यन्तीयास्वस्वानास्वदुगाद्यीराद्यास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागछेषु। अन्यशब्दस्यदुगागमःस्यादाद्यीरादिषुपरेषु। अन्यदाद्यीः। अन्यदाद्या। अन्यदास्या। अन्यदास्थितः। अन्यदुत्सुकः। अन्यदृतिः। अन्यदागः। अषष्ठ्यात्किं। अन्यस्यान्येनवाद्यीरन्याद्यीः। कारकेछेचनायान्निषेधः। अन्यस्यकारकोन्यत्कारकः। अन्यस्यायमन्यदीयः। गतादेराकृतिगणात्वाच्छः। अर्थेविभाषा। अन्यदर्थः। अन्यार्थः। कोः कत्तत्पुरुषेचि। अजादावुत्तरपदे। कुत्सितोश्वः कदश्वः। कदन्नं। तत्पुरुषेकिं। कुत्सिताराजा। त्रीच। कुत्सितास्त्रयः कत्त्रयः। रथवदयाश्च। कदुष्णः। कदहः। तत्रोचजाते। कत्तरणं। कापथ्यक्षयोः। कापथं। कासः। अक्षत्रादेनतत्पुरुषः। अक्षिन्नादेनबहुव्रीहिवा। ईषदर्थेईषज्जा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=शाद्यतत्वसाक्षात्कारवन्तो योगिनः३

लंकाजलं। अजाद्यपि परत्वात्कादेशः। काम्लः। विभाषापुरुषे। कापुरुषः। कुपुरुषः। अपाप्तविभाषेयं। ईषदर्थे हि पूर्वविप्रतिषेधान्नित्यं। कवंचोष्णे। उष्णशब्दे उत्तरपदे कवंकाचवास्यात्। कवोष्णं। कोष्णं। कदुष्णं। एषोदरादीनि यथोपदिष्टं। एषोदरप्रकाराणि शिष्टैर्यथोच्चारितानि तथैव साधूनि। एषतउदरं एषोदरं। तलोपः। वारिवाहकोवलाहकः। पूर्वपदस्य वः। उत्तरपदादेश्च लत्वं॥ भवेद्गौणगमाद्गुणः सिंहोवरीविपर्ययात्॥ गृद्धोत्मावर्णविकृतेर्दरीनाशात्एषोदरं॥ दिक्पूर्वादेभ्यस्तीरस्य तारभावावा। दक्षिणातारं। दक्षिणतीरं। उत्तरतारं। उत्तरतीरं। कुतोदान्नानाशब्दभ्यो ध्येषु लमुत्तरपदादेषु लत्वं च। दुःखेन दण्यते दूडाद्याः। दुःखेन नाश्यते दूणाद्याः। दुःखेन दभ्यते दूडभः। खलत्रिभ्यः। दंभेर्नलोपो निपात्यते। दुःखेन ध्यायतीति दूद्याः। जातश्रोत्रिकः। ब्रुवतोस्यासीदिति ब्रुवसी। ब्रुवच्छब्दस्य वआदेशः। सदेरधिकरणे उट्। आकृतिगणोयं। संहितायां। अधिकारोयं। कर्णलक्षणस्याऽविष्णुपञ्चमाणामिन्नछिन्नछिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

।कर्णाद्वा द्वे परे लक्षणावाचकसदीर्घः। द्विगुणाकर्णः। लक्षणास्पकिं। द्योभनकर्णः। अविष्णदीनां किं। विष्णकर्णः। अष्णकर्णः। पं
चकर्णः। मणिकर्णः। मिल्लकर्णः। छिल्लकर्णः। छिड्डकर्णः। स्कूवकर्णः। स्वस्तिककर्णः। नहि कृतिरपि व्यधिरुचिसक्तिनिषु
क्तो। क्विबंतेष्वेतेषु पूर्वस्य दीर्घः। उपानत्। नीवृत्। प्रावृट्। मर्मावित्। नीरुक्। अभीरुक्। अतीवट्। परीतत्। क्वा विति किं। परिणा
हनं। विभाषा पुरुषहृत्यतामंहकप्रकृत्या विभाषानुवर्त्तते। साचव्यवस्थिता। तेन गतिकारकयोरेव। नेह। पटुरुक्। तिग्मरुक्। वर्ण
र्थोः संज्ञायां कोटरकिंशुलुकादीनां। कोटरादीनां वने परे किंशुलुकादीनां गिरौ परे दीर्घः स्यात्संज्ञायां। वनं पुरगामिश्रकासिध्र
कासारिकाकोटराद्येभ्यः। वनन्नाद्स्योत्तरपदस्थेभ्यस्त्वगात्वनत्वन्येभ्यः। दूरकोटरांतापचदीर्घविधौ कोटराद्योवोध्याः
।तेषांहृतदीर्घाणां गात्वविधौ निर्देशो नियमार्थः। अग्रेद्वाद्स्यतुविध्यर्थः। पुरगावणं। मिश्रकावणं। सिध्रकावणं। सारिकाव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णं। कोदरावणं। एम्पस्वेतिकिं। असिपत्रवनं। वनस्याग्रेअग्रेवणं। राजदंतादिषु निपातनात्सप्तम्या अलुक्। प्रातिपदिकार्थ
मात्रेप्रथमा। किंशलुकागिरिः। वल्ले। वल्लपत्ययेपरेदीर्घः स्यात्संज्ञायां। कृषीवलः। मतोवहूचोऽनजिरादीनां। अमरावती। अन
जिरादीनांकिं। अजिरवती। बहूचःकिं। बुद्धिमती। संज्ञायामित्येव। नेह। वल्लयवती। शरादीनांच। शरावती। इकोवहेऽपीलोः। इगन
स्पदीर्घः स्याद्वहे। ऋषीवहं। कपीवहं। इकःकिं। पिंडवहं। अपीलोःकिं। पीलुवहं। अपील्वादीनामितिवक्तव्यं। दारुवहं। उपसर्गे
स्यघञ्प्रमनुष्यबहुलं। उपसर्गस्यबहुलंदीर्घः स्याद्घञ्नेपरेननुमनुष्ये। परिपाकः। परीपाकः। अमनुष्ये किं। निषादः। इकःकात्रे।
दृगंतस्योपसर्गस्यदीर्घः कात्रे। वीकात्राः। नीकात्राः। इकः किं। प्रकाशः। अष्टनःसंज्ञायां। उत्तरपदेदीर्घः। अष्टापदं। संज्ञायां किं।
अष्टपुत्रः। चितेःकपि। एकचितीकः। नरेसंज्ञायां। विश्वानरः। मित्रेचर्षौ। विश्वामित्रः। सत्रयोः किं। विश्वमित्रोमाणवकः। शु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नोदंतदंष्ट्राकर्णकुंदवराहपुच्छपदेषु दीर्घो वाच्यः। श्वादंतइत्यादि। प्रनिरंतःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि ए
भ्यो वनस्पराणत्वस्यात्। पवणम्। कार्ष्यवणं। इक्षुणात्परत्वात्वस्यात्वं। विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः। वनस्पराणःस्याह्न। दूर्वावणं। दूर्वावनं।
शिरीषवणं। शिरीषवनं। ह्रस्वनृभ्यश्चाभेद। नेह। देवरास्वनं। इरिकाश्विभ्यःप्रतिषेधो वक्तव्यः। इरिकावनं। मिरिकावनं। वाहनमा
हितात्। आरोप्यतेयदुह्यतेतद्वाहनस्यान्निमित्तात्परस्यवाहननकारस्यणत्वस्यात्। इक्षुवाहणं। आहितात्किं। इन्द्रवाहनं। इन्द्र
स्वामिकवाहनमित्यर्थः। वहतेर्ल्युटि ऋहिरिहेवसूत्रेनिपातनात्। पानंदेशे। पूर्वपदस्यान्निमित्तात्परस्यपानस्यनस्यणत्वस्याद्देशे
गम्ये। क्षीरपानंयेषांतेक्षीरपाणाः। उशीनराः। सुरापाणाःप्राच्याः। पीयतइतिपानंकर्मणिल्युट्। वाभावेकरणादयोः। पानस्येत्यत्र। क्षी
रपाणा। क्षीरपानं। गिरिनद्यादीनांवा। गिरिणदी। गिरिनदी। चक्रणितंवा। चक्रनितम्वा। प्रातिपदिकांतनुम्विभक्तिषुच। पूर्वपदस्था

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्निमित्तात्परस्पस्थुस्थितस्पनस्पणोवास्यात्। प्रातिपदिकांते। माषवापिणो। नुमि। व्रीहिवापाणि। विभक्तौ। माषवापेण। पक्षेमा
षवापिना बित्यादि। उत्तरपदंयत्प्रातिपदिकंतदन्तस्यैवरागत्वं। नेहगर्गीणांभगिनी। अतएवनुग्रहणकृतं। अंगस्यनुविधानात्त
द्भक्तोहिनुम्। नतत्तरपदस्य। किंच। प्रहिरावन्निसादोहिवेर्नुमोणत्वार्थमपिनुम्ग्रहणं। प्रेन्वनमित्सादोनुसुम्ना हित्वान्न। युवादेर्न
। रम्पयूना। परिपक्वानि। एकाजुत्तरपदेणः। नित्यमित्युक्तम्। वत्रहरणो। हरिंमानयतीतिहरिमाणी। नुमिक्षीरपाणि। विभक्तौ। क्षी
रपेण। रम्यविणा। कुमतिच। कवर्गवत्युत्तरपदेणवत्। हरिकामिणो। हरिकामाणि। हरिकामेण। पदव्यवायेपि। पदेनव्यवधानेण
त्वंनस्यात्। माषकुंभवापेन। चतुरंगयोगेन। अतद्धितइतिवाच्यं। आर्द्रगोमयेण। शुष्कगोमयेण। कुरुकवुरूणिजातिः। अत्रसु
राणिपात्यते। कुरुंवुरुधान्याकं। स्त्रीत्वमतत्र। जातिः किं। कुतुंवुरूणिकुत्सितानितिन्दुकीफलानीत्यर्थः। अपरस्परः क्रिया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सानत्से। सुरिनपात्यते। अपरस्परः सार्थीगच्छंति। सततमविच्छेदेनगच्छंतीत्यर्थः। क्रियेतिकिं। अपरपरागच्छंति। अपरेचपरेचसह देवगच्छंति। गोष्पदंसेवितासेवितप्रमाणेषु। सुद्सस्पषत्वंचनिपात्यते। गावःपद्यंतेलिन्देशेसगोभिःसेवितोगोष्पदः। असेवितेअगोष्पदान्परराणपानि। प्रमाणे। गोष्पदमात्रक्षेत्रं। सेवीतिकिं। गोःपदंगोपदं। आस्पदं प्रतिष्ठायां। आत्मपापनावस्थानेसुद्निपातपते। प्रतिकिं। आपदादापदं। आश्चर्यमनित्ये। अद्भुतेसुद्। आश्चर्यंयदिस्मुंजीति। अनित्येकिं। आश्चर्यंकर्मशोभनं। वर्चस्केवस्करः। कुत्सितंवर्चोविर्चष्कमन्नमलंतास्मिन्सुद्। अवकीर्यतद्स्वस्करः। वर्चस्केकिं। अवकरः। अपस्करोरथांगं। अपकरोन्यः। विकिरःशकुनोवा। पक्षेविकिरः। वावचननेवसुद्विकल्पेसिद्धेविकिरग्रहणंतस्यापिशकुनेरन्यत्रप्रयोगोमाभूदितिवृत्तिः। तन्न। भाष्यविरोधात्। प्रतिष्कश्चश्वकश्चः। कश्चागतिशासनयोरित्यस्यपतिपूर्वस्यपचाद्यचिसुरिनपात्यतेषत्वंच। सहायःपुरोयायी

विकिरग्रहणमिति। किंविकिरशकुनोविकरोवेतितन्मतेसूत्रपाठः। तस्यापिविकिरशब्दस्यापिभाष्यतिनत्रहिशकुनोविकरोवेतिवाक्यमस्तिविकरशब्दशकुनोवेसुअस्मानेशकुनोनसूत्रमजानीयेसन्यशब्दार्थोनित्यमवविकरःस्यात्। किंशकुनेरस्यापिकल्पयोगात्। शकुनोवोभयत्रानुसमेवेसाधिकरणकल्पस्येवप्रतीतेरतुकोनवावचननेनशकुनिरूपसमाधिकरणशब्दस्यप्रतिकिंचुनिपातनाविकरइत्यतेद्ध कु

विकिरशब्दस्यशकुनोविकरोवादसाधारणरूपत्वेनतेनैवसिद्धेः॥ ॥ ॥

विकिरशब्दस्यविकल्पइत्येवभाष्यविरुद्धमस्तु॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वापुतिष्कवाइत्युच्यते। कशेः किं। प्रतिगतः कशां प्रतिकशोष्वः। यद्यपि कशेरेवकशा तथापि कशेरिति धातोर्ग्रहणमुपसर्गस्य प्र
तेर्ग्रहणार्थं। तेनधात्वंतरोपसर्गान्न। प्रकरावहरिश्चंद्रावृषी। हरिश्चंद्रग्रहणममंत्रार्थं। ऋषी किं। प्रकरोवादेशः। हरिश्चंद्रोमा
णवकः। मस्करमस्करिणोवेणुपरिव्राजकयोः। मकरशब्दोव्युत्पन्नस्तस्यसुडिनिश्चानिपात्यते। वेशिवतिकिं। मकरोग्राहः। मक
रःसमुद्रः। कांतीराजस्कंदेनगरे। ईषत्तीरमस्यतिकांतीरंनामनगरं। अजस्येव कंदमस्येसजस्तुरंनामनगरं। नगरेकिं। कांती
रं। अजतुरं। कारस्करोवृक्षः। कारंकरोतीतिकारस्करोवृक्षः। अन्यत्र कारकरः। केचित्तुकाकादिचितिपठंतिनसूत्रेषु। पारस्करप्रभृ
तीनिचसंज्ञायां। एतानिसुडंतानिनिपात्यंतेनाम्नि। पारस्करः। किष्किंधा। तद्धृतोः करपत्योश्चारदेवतयोः सुडंतलोपश्च। तात्पूर्वं
चर्वेनटकारोपिवोध्यः। तद्धृतोर्दकारतकारौलुप्येतेकरपत्योस्तुसुडंचारदेवतयोरितिसमुदायोपाधिः। तस्करः। बृहस्पतिः। पाय

तत्रोपश्चेसजातकारस्यपूर्वेनत्वेनवकारेवोध्यः. तत्रोपश्चेसजातअवदकारस्यपूर्वेनतकारः

६३

नमाराकरणदिभ्यगृहीत्वा निमाचः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=प्रायः पापं विनिर्दिष्टं शिनिस्तस्य विशोधनं॥

=प्रत्ययविधायकशास्त्रे षष्ठ्यो दृष्टान्तः॥

समर्थत्वाद्वा सकृत्पर्यायः सकृत्वेन अर्थप्रतिपादकत्वं तच्च परिनिष्ठितत्वेन॥ ॥

सचित्तिचित्तयोः। प्रायश्चित्तिः। प्रायश्चित्तं। वनस्पतिरित्यादि। आकृतिगणोयं॥ ॥इतिसमासाश्रयाविधयः॥ ॥समर्थानां प्रथमा
द्वा॥ इदं पत्रयमधिक्रियते। प्राग्दिव्वा इति यावत्। सामर्थ्यपरिनिष्ठितत्वं। कृतसंधिकार्यत्वमितियावत्। प्राग्दीव्यतोण्। तेनदीव्यती
त्यतः प्राग्गणधिक्रियते। अश्वपत्यादिभ्यश्च। एभ्योण्स्यात्प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु यावच्च्यमाणाण्पस्यापवादः। तद्धितेष्वचामादेः॥
जितिणितिचतद्धितेपरेष्वचामादेरचोवृद्धिः स्यात्। कितिच। कितितद्धितेचतथा। अश्वपतेरपत्यादि आश्वपतं। गाणपतं। गाण
पत्यो मंत्र इति तु षामादिकमेव। दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः। दित्यादिभ्यः पत्युत्तरपदाच्च प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु ण्यः स्यादणो
पवादः। दैत्यः। अदितेरादित्यस्य वा आदित्यः। प्राजापत्यः। यमाच्चेतिकाशिकायां। याम्यः। पथिमात्रौ। पार्थिवा। पार्थिवी। दैवा
यत्रत्रौ। दैव्यं दैवं। वर्षाष्ठिलोपेयच्च। वार्ष्यः। ईकक्। वार्षिकः। ष्ण्यान्नोकारः। अश्वत्थामः। पृषोदरादित्वात्सस्यतः। भवार्थेतु

=हलोयमांयमीतिलोपः२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लुग्वाच्यः। अश्वत्थामा। लोम्नोपत्येषुवहुषु। गोहृदीत्रोपवादः। उडुलोमाः। उडुलोमान्। वहुषुकिं। ओडुलोमिः। गोरजादिप्रसंगेयत्। गव्यं। अ
जादिषसंगेकिं। गोभ्योहेतुभ्यआगतगोरूप्यं। गोमयं। उत्सादिभ्योञ्। औत्सः। अग्निकलिभ्यांढक्कञ्। आग्नेरपत्यादि आग्नेयं। काले
यं॥ ॥इत्यपत्यादिविकारांतार्थसाधारणोप्रत्ययाः॥ ॥स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्स्नञौभवनात्। धान्यानांभवनइत्यतःप्रागर्थेषुस्त्रीपुंसाभ्यांवुञ्स्न
ञौस्तः। स्त्रैणः। पौंस्नः। वत्यर्थेन। स्त्रीपुंवच्चेतिज्ञापकात्। स्त्रीवत्। पुंवत्। द्विगोर्लुगनपत्ये। द्विगोर्निमित्तंयत्तद्धितोञ्जादिरनपत्यार्थःप्रागर्
हीव्यतीयस्तस्यलुक्स्यात्। पंचसुकपालेषुसंस्कृतःपंचकपालःपुरोडाशः। द्विगुनिमित्तस्येतिकिं। पंचकपालस्येदंखंडं पांचकपालं। अ
जादिकिं। पंचगर्गरूप्यं। अनपत्येकिं। द्वयोर्मित्रयोरपत्यंद्वैमित्रिः। गोत्रेऽलुगचि। अजादौ। प्राग्दीव्यतीयेविवक्षितेगोत्रप्रत्ययस्यालुक्। ग
र्गाणांछात्राः। इद्वाक्रूः। आपत्यस्यचतद्धितेनाति। हलःपरस्यापत्यप्रत्ययकारस्यलोपःस्यात्तद्धितेपरेनत्वाकारे। गार्गीयाः। प्राग्दीव्यतीकिं। गर्गे
ये

क्रमाङ्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भ्योहितंगर्गीयं। अचिकिं। गर्गेभ्य आगतं गर्गरूपं। यूनिलुक। प्राग्दीव्यतीयेऽजादौ प्रत्यये विवक्षितेयुवप्रत्ययस्य लुक्स्यात्। ग्लुचुक
स्यगोत्रापत्यं ग्लुचुकायनिः। वक्ष्यमाणः फिञ्। ततो यून्यण। ग्लौचुकायनः। अणो लुकि वृद्धेर्लाभावाच्छोन। पैलादिभ्यश्च। एभ्यो युवप्र
त्ययस्य लुक्स्यात्। पीला यावेत्यण। तस्मादणो द्व्यचइति फिञ्। तस्य लुक्। पैलः पिता पुत्रश्च। तद्राजाश्चाणः। द्व्यञ्मगधेत्यणन्ताद्गोत्रा
दाद्यणो द्व्यचइति फिञो लुक्। आंगः पिता पुत्रश्च। इञ्यन्ताच्च। गात्रेयइञ्तदन्ताद्युवप्रत्ययस्य लुक्स्यात्तच्चेद्गोत्रं प्राचां भवति। पन्ना
गारस्यापत्यं। अतइञ्। यञिञोश्चेति फक्। पान्नागारिः पिता पुत्रश्च। प्राचांकिं। दाक्षिः पिता दाक्षायणः पुत्रः। नतोल्वलिभ्यः। तौ
ल्वल्यादिभ्यः परस्य युवप्रत्ययस्य लुक्न स्यात्। पूर्वेणाप्राप्तः तुल्वलः। ततइञि फक्। तौल्वलिः पिता। तौल्वलायनः पुत्रः। फक्फि
ञोरन्यतरस्यां। यूनिलुगिति नित्ये लुक्प्राप्ते विकल्पार्थं सूत्रं। कात्यायनस्य छात्राः। क्रौतीयाः। कात्यायनीयाः। यस्कस्यापत्यं यास्कः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अपत्यार्थः असतियोगविभागे अदंतवाह्यः दिष्टकृतिसंबद्धस्यैवापत्यार्थस्योपयोगात् उपग्वादिप्रकृतिसंबद्धः शेषस्य ३

शिवादयः। तस्यापत्यं युवा यास्कायनिः। अरणो द्वाचरतिफिञ्। तस्य छात्राः यास्कीयाः। यास्कायनीयाः। तस्यापत्यं। षष्ठ्यंतात् कृतसंधेः समर्थादपत्येर्थे उक्तावद्यमाणाश्च प्रत्ययाः स्युः। उपगोरपत्यमौपगवः। आदिवृद्धिरंत्योपधावृद्धी बाधते॥ तस्येदमित्यपत्येपि बाधनार्थं कृतं भवेत्॥ उत्सर्गः दो षस्वासौ वृद्धान्यस्य प्रयोजनं॥ ॥ भानोरपत्यं भानवः। कृतसंधेः किं। सौत्यिति। अकृतमूहपरिभाषयासावुत्यिति भाभृत। समर्थपरिभाषयानेह। वस्त्रमुपगोरपत्यं चैत्रस्य। उपमात्किं। अपत्यवाचकात्षष्ठ्यर्थमाभृत। वाग्रहणात् वाक्यमपि। दैवयज्ञी। तिसूत्रादन्यतरस्याग्रहणानुवृत्तेः समासोपि। उपग्वपत्यं। जातित्वान्ङी। ष। औपगवी। आम्बपतः। दैत्यः। औत्सः। स्त्रेणः। पौरुः। अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रं। अपत्यत्वेन विवक्षितं पौत्रादि गोत्रसंज्ञं स्यात्। जीवति तु वंशे पुत्रे वा। वंशे पुत्रादौ जीवति पौत्रादेर्यदपत्यं चतुर्थादि तद्युवसंज्ञमेव स्यान्न गोत्रसंज्ञं। भ्रातरि च जीवति। ज्येष्ठे भ्रातरि जीवति कनीयान् चतुर्थादिर्युवा स्यात्। वान्य

=उत्पादकप्रबंधो वंशः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्मिन्सपिंडेस्थविरतरेजीवति। भ्रातुरन्यस्मिन्सपिंडेस्थविरतरेजीवतिपौत्रप्रभृतेरपत्यंजीवदेवयुवसंज्ञं। एकंजीवतिग्रहणमपत्यस्यवि
शेषणं॥ द्वितीयंसपिंडस्यातरन्निर्देशउभयोरुत्कर्षार्थः। स्थानेनवयसाचोत्कृष्टेपितृव्येमातामहेभ्रातरिवाजीवति। गार्ग्यस्यापत्यंगा
र्ग्यायणः। गार्ग्योवा। स्थवीतिकिं। स्थानवयोन्यूनेगार्ग्यएवाजीवतिकिं। मृतेभ्रातोवागार्ग्यएव। वृद्धस्यचपूजायामितिवाच्यं। गोत्रस्ये
वृद्धसंज्ञाप्राचां। गोत्रस्ययुवसंज्ञापूजायांगम्यमानायां। तत्रभवान्गार्ग्यायणः। पूजेतिकिं। गार्ग्यः। यूनश्चकुत्सायांगोत्रसंज्ञेतिवा
च्यं। गार्ग्यीजाल्मः। कुत्सेतिकिं। गार्ग्यायणः। एकोगोत्रे। गोत्रेएकएवापत्यप्रत्ययःस्यात्। उपगोर्गोत्रापत्यमौपगवः। गार्ग्यः। नाडायन
ः॥ गोत्रेष्वेकोनसंख्यानांप्रत्ययानांपरंपरा॥ यद्वास्वद्यूनसंख्यभ्योनिष्पत्तिःप्रसज्यते॥१॥ अपत्यंपितुरेवस्यात्तनःप्राचामपीति
च॥ मतभेदेनतद्ग्राह्यं। सूत्रमेतन्नयोन्तरं॥२॥ पितुरेवापत्यमितिपक्षे हिउपगोस्तृतीयेवाच्येऔपगवादिःस्यात्। चतुर्थेत्वजीवद्गपेक्षे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तवंशपेक्षयोपगवेः फक्। इत्यं फगित्रोः परंपरायां मूलाच्छ्रुततमे गोत्रेष्टको नवांतं प्रत्ययाः स्युः। पितामहादीनामपीति मुख्यपक्षे तु तत्रैव वाच्ये उपगोरणादष्टेमिद्वे पिञ्चरांतादित्रिपिस्याद्यनुर्थे ततः फगिति फगित्रोः परंपरायां ज्ञातमे गोत्रेऽष्टनव तेरनिष्टप्रत्ययाः स्युः। अतो नियमार्थमिदं सूत्रं। एवमुत्तरसूत्रेष्वपि। गोत्रादधून्यस्त्रियां। मूलप्रत्ये गोत्रप्रत्ययात्तादेव प्रत्ययः प्राप्तस्त्रियां तु नयुवसंज्ञा। गर्गस्य युवापत्यं गार्ग्यायणः। स्त्रियां गोत्रत्वादेकस्त्वप्रत्ययः। अतइञ्। अदंतयत्यातिपदिकं तत्प्रकृतिकात्षष्ठ्यंतादिञ्स्यादपत्येर्थे। दाक्षिः। वाहादिभ्यश्च। वाहुविः। ओदुलोमिः। आकृतिगणोयं। सुधातुरकङ्। चादिञ्। सुधातुरपत्यं सौधातकिः। व्यासवरुडनिषादचंडालविवानांचेति वक्तव्यं। नद्याभ्यां पदांताभ्यां पूर्वांतुताभ्यामेव। पदांताभ्यां यकारवकाराभ्यां परस्य न वृद्धिः किंतु ताभ्यां पूर्वोक्तमादेच आगमोस्तः। वैयासकिः। वारुडकिरित्यादि। गोत्रेकुजादिभ्यश्छञ्। ब्रातच्छञोरस्त्रियां। ब्रातवाचिभ्यश्छञ्छतेभ्यश्चस्वार्थे त्र्यः स्यां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्नतुस्त्रियां। कौंजायन्यः। बहुत्वेतु जत्वाच्चुग्वक्ष्यते। बाध्र्यायन्यः। स्त्रियां। कौंजायनी। गोत्रत्वेन जातित्वान्ङीष्। अनंतरापत्ये। कौंजि
ः। नडादिभ्यः फक्। गोत्रदृष्टेव। नाडायनः। चारायणः। अनंतरो नाडिः। हरितादिभ्योऽञः। एभ्योऽञंतेभ्यो यूनि फक्। हारितायनः। इह गोत्र
धिकारोपि सामर्थ्याद्यून्यपि। नहि गोत्रादपरो गोत्रप्रत्ययः। विदादयस्तु गणो हरितादिः। यञिञोश्च। गोत्रे यो यञिञौ तदंतात्फक् स्यात्
। अनाति सुक्तेरापत्यस्येति यलोपेन। गार्ग्यायणाः। दाक्षायणाः। शारद्वतुनकदर्भाद्भवत्ताग्रायणेषु। गोत्रे फक्। अत्रिञोरपवा
दः। आद्यो विदादी। शारद्वतायनो भार्गवश्चेत्। शारद्वतोन्यः। शौनकायनो वात्स्यश्चेत्। शौनकोन्यः। दार्भायणाः। आग्नायणाश्चेत्।
दर्भिरन्यः। द्रोणापर्वतजीवन्तादन्यतरस्मात्। एभ्यो गोत्रे फक् वा। द्रौणायनः। द्रौणिः। पार्वतायनः। पार्वतिः। जैवंतायनः। जैवंतिः। अना
दिरिह द्रोणः। अश्वत्थाम्न्यनंतरेऽपचारात्। अन्द्र्यानंतर्ये विदादिभ्योऽञ्। एभ्योऽञ्गोत्रे। येत्रान्यपत्यस्तेभ्यो नंतरे सूत्रेस्वार्थेप्यञ्

भारतप्रसिद्धद्रोणाद्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विदस्पगोत्रवेदः। अनंतरोवेदिः। वाहादेराकृतिगणत्वादिञ्। पुत्रस्यापत्यंपौत्रः। दौहित्रः। गर्गादिभ्योयञ्। गोत्रइत्येव। गार्ग्यः। वात्स्यः। यञञो
श्च। गोत्रेयद्यञंतमञंतंचतदवयंवयोरेतयोर्लुक्स्यात्। तल्लुक्तेवकुत्वेननुस्त्रियां। गर्गाः। वत्साः। विदाः। उर्वाः। तल्लुक्तेकिं। प्रियगार्ग्याः। स्त्रियां
तुगार्ग्यः स्त्रियः। गोत्रेकिं। हैप्यः। औत्सः। प्रवराध्यायप्रसिद्धमिहगोत्रं। तेनेहन। पौत्राः। दौहित्राः। मधुवश्चौबीत्यणकौशिकयोः। गोत्रेयञ्। मा
धवोब्राह्मणः। माधवोन्यः। वाभ्रव्यः कौशिकः। वाभ्रवोन्यः। वभ्रुशब्दस्यगर्गादिपाठात्सिद्धेनियमार्थमिदं। गर्गादिपाठफलंतुलोहितादि
कार्यं। वाभ्रव्यायणी। कपिवोधादंगिरसे। गोत्रेयञ्स्यात्। काप्यः। वौध्यः। आंगिरसकिं। कापेयः वौधिः। वतंडाच्च। आंगिरसइत्येव। वातंड्यः
। अनांगिरसेतुगर्गादौशिवादौचपाठाद्यञ्नस्यात्। वातंड्यः। वातंडः। लुक्स्त्रियां। वतंडाच्चेतिविहितस्यलुक्स्यात्स्त्रियां। वाहीकरवादित्वान्नीन्
वतंडी। अनांगिरसेतुवातंड्यायनी। लोहितादित्वात्फक्। अणिन्तुवातंडी। आषित्वाद्दृष्टप्रमाणः प्रकृत्य। अश्वादिभ्यःफञ्। गोत्रे। आश्वाय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इदं सम्प्रदायेन सर्वत्र युक्तं तस्माद्धेयं गोत्रसंज्ञायां गोत्राधिकार इति सूत्रनिर्णयात्वात्सर

नः। पुंसि जाते। पुंसीति प्रकृतिविशेषणं। जातस्य गोत्रं जातायनः। पुंसीति किं। जातायाः अपत्यं जातेयः। भर्गाद्वैगर्ते गोत्रे फञ्। भार्गायणः। वैगर्तः। भार्गिरन्यः। शिवादिभ्यः। गोत्रे इति निवृत्तं। शिवस्यापत्यं शैवः। गांगः। पक्षे तिकादित्वात् फिञ्। गांगायनिः। शुभ्रादित्वाद्ढक्। गांगेयः। अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिकाभ्यः। अवृद्धे भ्यो नदीमानुषीनामभ्योऽण्स्याद्ढकोपवादः। यामुनः। नार्मदः। चितिताया अपत्यं चैतितः। अवृद्धाभ्यः किं। वासवदत्तेयः। नदीत्यादि किं। वैनतेयः। तन्नामिकाभ्यः किं। शोभनायाः अपत्यं शौभनेयः। अन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च। ऋषयो मंत्रदृष्टारः। वासिष्ठः। वैश्वामित्रः। अन्धकेभ्यः। श्वाफल्कः। वृष्णिभ्यः। वासुदेवः। आनिरुद्धः। शौरिरित्यु वाहादित्वात्। कुरुभ्यः। नाकुलः। साहदेवः। इत्र एवायमपवादोऽन्धेपवादन्यायात्। अग्निशर्मादानुपरत्वाद्ढक्। आग्नेयः। मनुकृतसंख्या संभवपूर्वायाः। संख्यादिपूर्वस्य मात्रन्नादस्य उदादेशः स्याद्गोत्रप्रत्ययश्च। षाण्मातुरः। सामातुरः। भ्रातृमातुरः। आदेशार्थं वचनं। प्रत्ययस्तु

+ द्वैमातुरः

अन्येऽपवादा पूर्वाचार्यैर्निर्णीतो भ्रमात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्सर्गेणासिद्धः। स्त्रीलिंगनिर्देशोऽर्थापेक्षः। तेन धान्यमातुर्न। संख्येति किं। सौमात्रः। श्रुत्रादित्वाद्दैमात्रेयः। कन्यायाः कनीनच्। ढकोपवादेऽण्
तत्सन्नियोगेन कनीनादेशश्च। कानीनो व्यासः कर्णश्च। अन्तढायाएवापत्यमित्यर्थः। विकर्णशुंगछगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु। अपत्येऽण्
। वैकर्णिर्वात्स्यः। वैकर्णिरन्यः। शौंगो भारद्वाजः। शौंगिरन्यः। छागलश्चात्रेयः। छागलिरन्यः। केचित्तु शुंगे त्यावंतं पठंति। तेषां ढकि युष्मदा
हरणं। शौंगेयः। पीलायाश्च। तन्नामिकाणां वाधित्वाद्यचइति ढकि प्राप्ते पक्षेऽण् विधीयते। पीलायाश्चापत्ये पैलः। पैलेयः। ढकि चमइकात्।
चादणं। पक्षेऽण्। मांडूकेयः। मांडूकः। मांडूकिः। स्त्रीभ्यो ढक्। स्त्रीप्रत्ययांतेभ्यो ढक्स्यात्। वैनतेयः। वाहादित्वात्सौमित्रिः। शिवादित्वात्साप
त्नः। द्व्यचः। द्व्यचः स्त्रीप्रत्ययांतादपत्ये ढक्। तन्नामिकाणामपवादः। दाक्षेयः। पार्थ इत्यत्र तु तस्येदमित्यणा। इत्यश्वानिनः। इकारांताद्द्व्यचोपत्ये ढ
क्स्यान्नलिजंतात्। दौलेयः। नैषेयः। आत्रेयः। श्रुत्रादिषु श्रुत्रादिषु ढक्स्यात्। श्रुत्रस्यापत्यं श्रौत्रेयः। विकर्णकुषीतकात्काक्षीवतेषु। अपत्ये ढक्। वैक

वैत्पुरुनेः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ यूस्पतइत्र३

ण२ चान२

रीयः। कौषीतकेयः। अन्योवैकर्णिः। कौषीतकिः। श्रुवेतुकच्चौटकः। औवेयः। प्रवाहणाद्वस्योत्तरपदस्याचामादेरचोवृद्धिः
स्यान्मूर्वपदस्यतुवाढेपरे। प्रवाहेस्यापत्यंप्रावाहणेयः। प्रवाहणेयः। तत्पुत्रयवस्य च। ढांतस्यप्रवाहणस्योत्तरस्यादेरचोवृद्धिः स्यान्मूर्वपदस्यतु
वा। प्रवाहणेयस्यापत्यंप्रावाहणेयिः। प्रवाहणेयिः। वाह्यतद्धितनिमित्तावृद्धिर्ढश्रयेणविकल्पेनवाधितुंनशक्यतइतिसूत्रारम्भः। क
ल्याणपादीनामिनङ्। एषामिनङ्स्याद्वङ्। कल्याणिनेयः। वाधूकिनेयः। कुलटायाः। इनञोत्रविकल्प्यते। ढकतुनित्यःपूर्वेणैव। कौ
लटिनेयः। कौलटेयः। सतीमिक्षुकेत्रकुलटा। यातुव्यभिचारार्थंकुलान्पठतितस्याःक्तादाभोढेतिढक्। कौटेरः। हृद्भगसिंध्वंतेपूर्वपद
स्य च। हृदाद्यंतपूर्वोत्तरपदयोश्चामादेरचोवृद्धिर्वितिणिति कित्त्वे। सुहृदोपत्यंसौहार्दः। सुभगायाअपत्यंसौभागिनेयः। सक्तुप्रधाना
सिंधवःसक्तुसिंधवः। तेषुभवःसाक्तुसैंधवः। चटकायाअपत्यं। चटकस्यतिवाच्यं। लिंगविशिष्टपरिभाषयास्त्रियामपि। चटकस्यचटका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्यावाऽपत्यं चाटकेरः। स्त्रियामपत्ये लुग्वक्तव्यः। तयोरेवस्त्र्यपत्यं चटका। ऋजादित्वाट्टाप्। गोधायाढक्। गौधेरः। शुभ्रादित्वात्पक्षे ढक्।
गौधेयः। आरगुदीचां। गौधारः। रका सिद्धे आकारोच्चारणमन्यतो विधानार्थो। जडुस्यापत्यं जाडारः। पेडुस्यापत्यं पाडारः। कुद्राभ्यो वा। अ
गहीनाशीलहीनाश्च कुद्रास्ताभ्यो वा ढक्। पक्षे ढक्। कारोरः कारोयः। दासेरः। दासेयः। पितृष्वसुश्छण्। अणोपवादः। पैतृष्वस्रीयः। ढ
किलोपः। पितृष्वसुरपत्यं लोपस्याढकि। अत एव ढक्। पैतृष्वसेयः। मातृष्वसुश्च। पितृष्वसुर्यदुक्तं तदस्यापि स्यात्। मातृष्वस्रीयः। मातृष्व
सेयः। चतुष्पाद्भ्यो ढञ्। ढलोपाकङ्। कङ्भिन्नस्यावर्णान्तस्य लोपस्याढ्परे। कामंडलेयः। कमंडलुशब्दश्चतुष्पाज्जातिविशेषे। गव्य
दिभ्यश्च। एभ्यो ढञ्स्यात्। अणढकोरपवादः। गार्ग्ये यः। मित्रयोरपत्ये अर्थ्यणपापौ ढञ्। केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियः। एषां यकारा
देरियादेशः स्यान्त्रिति णिति किति च तद्धिते परे। इती यादेशः प्राप्तः। दाक्षिनायनः। दाक्षिनायनाः पर्वणीकं जैह्मणिनेयवाणिनायनिभ्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

राहत्यधेवत्पञ्चारवैद्यकमैत्रेयहिरण्मयानि। एतानि निपात्यंते। इतियुलोपः। मैत्रेयः। मैत्रेयौ। यस्कादिभ्यो गोत्रे। एभ्योपत्यप्रत्ययस्य लुक्सान्तलक्षते बहुलेन तु स्त्रियां। मित्रयवः। अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमांगिरोभ्यश्च। एभ्यो गोत्रप्रत्ययस्य लुक्सान्तलक्षते बहुलेन तु स्त्रियां। अत्रयः। भृगवः। कुत्साः। वसिष्ठाः। गोतमाः। अंगिरसः। बहुवचनं प्राच्यभरतेषु। बहुचः परो यदन्नृषाच्यगोत्रे भरतगोत्रे च वर्त्तमानस्तस्य लुक्सात्। पन्नागाराः। युधिष्ठिराः। नगोपवनादिभ्यः। गोत्रप्रत्ययस्य लुग्न स्यात्। विदाद्यंतर्गणोयं। गोपवनाः। शैग्रवाः। तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे। एभ्यो गोत्रप्रत्ययस्य बहुलुक्स्याद्द्वन्द्वे। तैकायनयश्च कैतवायनयश्च। तिकादिभ्यः फिञ्। तस्य लुक्। तिककितवाः। उपकादिभ्यो न्यतरस्यां द्वन्द्वे। एभ्यो गोत्रप्रत्ययस्य बहुलुग्वास्याद्द्वन्द्वे। द्वाष्टकं कपिष्ठलाः। द्वाष्टकिकापिष्ठलयः। लमकाः। लामकायनाः। आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्तिकुण्डिनच्। एतयोरवयवस्य गोत्रप्रत्ययस्य णोयञश्च बहुलुक्स्याद्वक्षिष्टस्य प्रकृतिभागस्य यथासंख्यमगस्तिकुण्डि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

डिनच्। एतावदेशोऽस्तः। अगस्तयः। कुंडिनाः। राजश्वशुराद्यत्। राज्ञोजातावेवेतिवाच्यं। ये चाभावकर्मणः। यादौतद्धितेपरे अन्यकृत्यास्यान्नतु
भावकर्मणः। राजन्यः। श्वशुर्यः। जातिग्रहणाच्छूद्रेवृत्यन्नाराजनः। अन्। अणि अन्यकृत्यास्यादिति ठिलोपोन। अभावकर्मणः किं। रा
ज्ञोभावकर्मवाराज्यं। तयोरिन्द्रे। इन्द्रकृत्यास्यादणि परे। चक्रिणोपत्यं चाक्रिणः। नमपूर्वोपत्यः वर्मणः। मपूर्वान्यकृत्यानसादपत्येति।
भाऽसामः। मपूर्वः किं। सोत्वनः। अपत्ये किं। चर्मणापरिवृतश्चार्मणोरथः। अवर्मणः किं। चक्रवर्मणोऽपत्यं चाक्रवर्मणः। वाहितनाम्न इति
वाच्यं। हितनाम्नोऽपत्यं हैतनामनः। हैतनामः। ब्राह्मोजातौ। योगविभागोत्रकर्तव्यः। ब्राह्म इति निपात्यते अनपत्येणि। ब्राह्मऋषिः। ततो
जातौ। अपत्येजातावणि ब्रह्मणश्छिलोपोनस्यात्। ब्रह्मणोपत्यं ब्राह्मणः। अपत्ये किं। ब्राह्मी ओषधिः। औक्षमनपत्ये। अणि ठिलोपो
निपात्यते। औक्षंपदं। अनपत्ये किं। उक्षणोपत्यमौक्षणः। षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि। षपूर्वेभ्योऽनतस्पहनादेश्च भस्यानोलोपोणि। ताक्ष्णः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रोत्रियः। धनगोत्रो पत्यं धार्त्तराष्ट्रः। षेतिकिं। सामनः। अणिकिं। ताक्षरणः। क्षत्राद्गुः। क्षत्रियः। जाताविति वा। क्षात्रिरन्यः। कुलात्वः। कुलीनः। त
द्वतादपि। उत्तरसूत्रे पूर्वपदादिति लिंगात्। आढ्यकुलीनः। अपूर्वपदादन्यतरस्यां ढकञौ। कुलादित्येव। पक्षेरवः। कुल्यः। कौलेयकः। कुली
नः। पदग्रहणं किं। बहुकुल्यः। बाहुकुलेयकः। बहुकुलीनः। महाकुलादञखञौ। अन्यतरस्यामित्यनुवर्त्तते। पक्षेरवः। माहाकुलः। माहाकुलीनः
। दुष्कुलाढ्कः। पूर्ववत्पक्षेरवः। दौष्कुलेयः। दुष्कुलीनः। स्वसुश्छः। स्वस्रीयः। भ्रातुर्व्यच्च। चाच्छः। अणापवादः। भ्रात्रव्यः। भ्रात्रीयः। यन्नपत्ये
। भ्रातुर्व्यन्स्यादपत्ये। प्रकृतिप्रत्ययसमुदायेनात्रोच्यते। भ्रात्रव्यः शत्रुः। पाप्मना भ्रात्रव्येणेति रूपचारात्। वत्सादिभ्यश्छः। ढस्येकः। अंगात्य
स्य ढस्येकादेशः स्यात्। रैवतिकः। गोत्रस्त्रियाः कुत्सने च। गोत्रे यास्त्रीतद्वाचकाच्छ्वस्ढकौ स्तः कुत्साया। सामर्थ्यादिति। गार्गीयः। अपत्यं गा

महाकुलीनः।

रामः
१२०

रस्य ढस्येकादेशः स्यात्। रैवतिकः। गोत्रस्त्रियाः कुत्सने च। गोत्रे यास्त्रीतद्वाचकाच्छ्वस्ढकौ स्तः कुत्साया। सामर्थ्यादिति। गार्गीयः। अपत्यं गा
र्गीगार्गिको वाऽजाल्लः। पुंवद्भावाद्गार्गीशब्दस्ढकौ। यस्येति लोपः। आपत्यस्येति यलोपः। वृद्धाद्ढकसौवीरेषु बहुलं। सुवीरदेशोद्भवः सौवीरः। वृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्ठात्सौवीरगोत्राद्यूनि वहुलं ठक्स्यात्कुत्सायां। भागवित्तेर्भागवित्तिकः। पक्षे फक्। भागवित्तायनः। फेश्च। फिञ्नंतात्सौवीरगोत्रादपत्ये छः स्यादृक्
चकुत्सने गम्ये। यमुन्दस्यापत्यं यामुन्दायनिः। तिकादित्वात्फिञ्। तस्यापत्यं यामुंदायनीयः। यामुन्दायनिकः। कुत्सने किं। यामुंदायनिः। जौ
त्सौ किस्यास्मोरापक्षत्रिये तिलुक्। सौवीरेषु किं। नैकायनिः। फांटाहृतिमिमताभ्यां फिञौ सौवीरेषु। नेत्यर्थ्या संख्यं। अत्याचूरस्यपरनि
पाताद्विंगादिति वृत्तिः। भाष्ये तु यथा संख्यमेवस्थितं। फांटाहृतः। फांटाहृतायनिः। मैमतः। मैमतायनिः। कुर्वादिभ्योण्यः। अपत्ये। कौरव्या
ः। ब्राह्मणाः। तावद्वृद्धाः। सम्राजः क्षत्रिये। साम्राज्यः। साम्राज्योन्यः। सेनानलक्षणाकारिभ्यश्च। एयोण्यः। हारिषेण्यः। लाक्षण्यः। कारिः शिल्पि
तस्मात्। तांतुवाय्यः। कौंभकार्यः। नापित्यः। उदीचामित्र। हारिषेणिः। लाक्षणिः। तांतुवायिः। कौंभकारिः। नापितान्तु परत्वात्फिञेव। नापिता
यनिः। तद्धिताणुपसंख्यानं। षपूर्वेति अणि अकारलोपः। नाक्षणः। पक्षे नाक्षण्यः। तिकादिभ्यः फिञ्। नैकायनिः। कौद्राल्यकामीर्याभ्यां च। अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पत्ये फिञ्। इञोपवादः। परमप्रकृतेरेव यमिष्यते। प्रत्ययसन्नियोगेन प्रकृतिरूपं निपात्यते। कोद्वालस्यापत्यं कौद्वालायनिः। कर्मारस्यापत्यं कार्मार्यायणिः। छागलेयोऽपि। छाग्यायनिः। वार्ष्यायणिः। अपत्ये फिञ्। इञोपवादः। कार्ष्यायणिः। अणगुत्रिकं। दाक्षायणः। द्व्यचः किं। औपगविः। सदारीनां बाफिञ्। आदायनिः। आदिः। इदं चात्र ज्ञेयं। आम्रगुप्तायनिः। प्राचां तु आम्रगुप्तिः। वृद्धाल्किं। दाक्षिः। अगोत्रादिं। औपगविः। वाकिनादीनां कुक्। अपत्ये फिञ्। वाकिनस्यापत्यं वाकिनकायनिः। वाकिनिः। पुत्रादन्यतरस्यां। अस्मादाफिञ्सिद्धस्तस्मिन्परे पुत्रांतस्य वा कुग्विधीयते। गार्गीपुत्रकायणिः। गार्गीपुत्रायणिः। गार्गीपुत्रिः। प्राचामवृद्धात्फिन्बहुलं। ग्लुचुकायनिः। मनोर्जातावञ्यतौ षुक्। समुदायार्थो जातिः। मानुषः। मनुष्यः। जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ्। जनपदक्षत्रियो वीचकादञ्। आदपत्ये। दांडिनायनेत्रिमूर्धिनपातनादिलोपः। ऐक्ष्वाकः। ऐक्ष्वाकी। क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदशब्दात्तस्य राजन्यपत्यवत्। तद्राजमात्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रूपाणस्तद्राजरूपन्वर्थसंज्ञासामर्थ्यात्। पंचालानां राजा पांचालः पौरोरवक्तव्यः। पौरवः। पांड्रोड्रीणः। पांड्यः। शैल्वेयगांधारिभ्यां च। आभ्यामपत्येऽञ्। वृद्धेरिति त्र्यञोपवादः। शैल्वेयः। गांधारः। तस्य राजन्यप्येवं। द्व्यञ्मगधकलिंगसूरमसादाणः। अञोपवादः। द्व्यञ्। आंगः। वांगः। सौह्यः। मागधः। कालिंगः। शौरमसः। तस्य राजन्यप्येवम्। वृद्धेल्लोपालाज्जादञ्प्रदः। वृद्धात्। आवंत्यः। सौवीर्यः। रुक्मः। आवंत्यः। कौसल्यः। अजादस्यापत्यमाजाद्यः। कुरुनादिभ्यो ण्यः। कौरव्यः। नैषध्यः। सनैषधस्यार्थपतेरित्यादेर्वौषधेः। ण। माल्वावयवषत्यग्रथ्यकलकूटाश्मकादिञ्। माल्वो जनपदस्तदवयवा उदुंबरादयस्तेभ्यः षत्यग्रथ्यादिभ्यस्त्रिभ्यश्च इञ्स्यादञोपवादः। औदुंबरिः। षात्यग्रथिः। कालकूटिः। आश्मकिः। राजन्यप्येवं। तेतद्राजाः। अजादयस्तत्संज्ञाः स्युः। तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियाम्। बहुष्वर्थेषु तद्राजस्य लुक्सात्तदर्थे ऋते बहुलं न तु स्त्रियां। इक्ष्वाकवः। पंचालाः इत्यादि। कथं तर्हि कौरव्याः पांड्याः। तस्यामेवरघोः पांड्या इति कौरव्ये पांड्ये चसाध्वव इति समाधेयं। रघूणामन्वयं वक्ष्ये। निरुध्यमाणं यदुभिः कथंचिदिति तु रघुयदुशब्दयोः

उदुंबरास्तिलखलामडुकारयुगंधराः भूलिंगाः द्वारदंडाश्च माल्वावयवसंज्ञिताः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तरपत्सेलक्षणया। कम्बोजाल्लुक्। अस्मान्नद्राजस्यलुक्। कंबोजः। कंबोजौ। कम्बोजादिभ्य इति वक्तव्यं। चोलः। द्राकः। द्यचूलक्षणास्याणो लुक्
केरलः। यवनः। अञो लुक्। कंबोजाः समरेद् इति पाठः सुगमः। दीर्घादिपाठेतु कम्बोजो भिजनो येषामित्यर्थः। सिंधुतरुशिलादिभ्योणञादित्य
रा। स्त्रियामवंतिकुंतिकुरुभ्यः। तद्राजस्य लुक्स्यात्। अवंती। कुंती। कुरुः। आत्र्य। तद्राजस्य कारस्य स्त्रियां लुक्स्यात्। शूरसेनी। मद्री। कथं
तर्हि माद्री सुतावितिह्रस्वस्य पाठ इति हरदत्तः। भर्गादित्वं वाक्लप्यं। नपान्यभर्गादियौधेयादिभ्यः। एभ्यस्तद्राजस्य न लुक्। पांचाली। वैदर्भी। आं
गी। वांगी। मागधी। एतेषाञ्चाः। भार्गी। कारूषी। कैकेयी। कैकयी। यचतुर्जन्यजनकभावलक्षणे पुंयोगे। पांचाल्युधाभुक्ता आभ्यां द्यचश्चतिढक्।
ततः स्वार्थे पाञ्चादियौधेयादिभ्यामराजादित्सन्। शाङ्करवाद्य ञ्तिङ्गीन। जातश्चेतिलुकि तुढगंतत्वाद्। प्रदानानिवृत्तिस्वरः स्यात्। यौधेयी। दौ
कैयी। अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः षड्गोत्रे। आदीनामंत्यमुत्तमं। तस्य सभी एमुपोत्तमं। गोत्रे यावणिञौ विहितावनार्षौ तदंतयोर्गुरूपोत्तमं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

योः प्रातिपदिकयोः स्त्रियांषष्ठ्यादेशः स्यात्। निर्दिष्टपमानस्यादेशाभवंतीत्यणिञोरेव षष्ठ्यादितो। यष्ठ्याः श्रापू। कुमुद्गंधेरपत्यंस्त्रीकौमुद्गंध्या। वारण्या। अनार्षयोः किं। वासिष्ठी। वैश्वामित्री। गुरूपोत्तमयोः किं। औपगवी। जातिलक्षणोऽपि गोत्रे किं। औद्दालकी जाता आहिछत्री। गोत्रावयवात्। गोत्रावयवा गोत्राभिमताः कुलाख्यास्ततो गोत्रे विहितयोरणिञोः स्त्रियां षष्ठ्यादेशः स्यात्। अगुरूपोत्तमार्षमारंभः। पौणिक्या। भौणिक्या। क्रौड्यादिभ्यश्च। स्त्रियां षष्ठ्यपत्ययः स्यात्। अगुरूपोत्तमार्षो नणिञन्तार्षश्चारम्भः। क्रौड्या। माद्र्या। सूत्र्या युवत्या। सूत्या। भोजक्षत्रियो भोज्या। देवयज्ञियो चिल्लक्षिसात्यमुग्निकांडेविः। पान्यतरस्यां। एभ्यश्चानुर्भ्यः षष्ठ्यादेवा। अगोत्रार्षमिदं गोत्रे परत्वा युवन्तेते। पक्षे इतो मनुष्येतिङीष्। देवयज्ञ्या। देवयज्ञी॥ ॥इत्यपत्याधिकारः॥ ॥तेनरक्तं रागात्। रज्यतेनेनेति रागः। कषायेण रक्तं वस्त्रं काषायं। मांजिष्ठं। रागाल्लिं। देवदत्तेनरक्तं वस्त्रं। लाक्षारोचनादृक्। लाक्षि

कः। रौचनिकः। शाकलकर्दमाभ्यामुपसंख्यानं। शाकलिकः। कार्दमिकः। आ

गरवादि

=शाकलं त्वचिरवंडेस्यादागवस्कनिवल्कले इति विश्वः॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म्यामरापी तिवृत्तिकारः। द्वाकलः। कार्दमः। नीलया अन्। नीलारक्तं नीलं पीतालक्त्वा पीतकं। हरिद्रा महारजना भामन्। हारिद्रं। माहारजनं। न
क्षत्रेण युक्तः कालः। पुष्येण युक्तं पौषमहः। पौषी रात्रिः। लुप्तविशेषे। पूर्वेण विहितस्य लुप्तात्वाद्दिष्टं तात्मकस्य कालस्यांतरविशेषश्चेन्न ग
म्यते। अद्य पुष्यः। कथं तर्हि पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषीति। विभाषा फाल्गुनी श्रवणा कार्त्तिकी चैत्री। अ इति निर्देशेन पौर्णमास्या अथ लुप्तेति
ज्ञापितत्वात्। श्रवणाशब्दात्तु अतस्य लुप्। युक्तवद्भावाभावश्च। अबाधकान्यपि निपातनानि श्रावणी। संज्ञायां श्रवणाश्वत्थाभ्यां। विशेषा
र्थं यमारंभः। श्रवणा रात्रिः। अश्वत्थो मुहूर्त्तः। संज्ञायां किं। श्रावणी। आश्वत्थी। दृष्टान्तः। नक्षत्रदृष्टाद्युक्ते काले तस्य हि विशेषसत्यमस्तीति।
तिष्यपुनर्वसवीयमहः। राधालुराधीया रात्रिः। दृष्टं साम। तेनेत्येव। वसिष्ठेन दृष्टं वासिष्ठं साम। अस्मिन्नर्थे अण् इहावक्तव्यः। उद्वानसादृष्ट
मौद्वानसम्। औद्वानसं। कलेर्दृष्टं कालिनादृष्टं कालेयं साम। वामदेवाद्यो। वामदेवेन दृष्टं वामदेव्यं। सिद्धयस्येति लौकिकेन किमर्थं यतोऽसौ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यहणमातदर्थभूतवामदेव्यस्पनन्ज्वरे॥ परिवृतोरथः। वस्त्रैःपरिवृतोवाश्वोरथः। रथः किं। वस्त्रेणपरिवृतःकायः। समंताद्वेष्टितःपरिवृतउच्यते। तेनेहन। छात्रैःपरिवृतोरथः। पांडुकंबलादिभिः। पांडुकंबलेनपरिवृतःपांडुकंबली। पांडुकंबलशब्दोराजास्तरणावर्णीकंबलस्यवाचकः। मत्वर्थीयेनैसिद्धेवचनमरणोनिवृत्यर्थं॥ द्वैपवेयाघ्रास्त्र। द्वैपिनोविकारोद्वैपंतेनपरिवृतो द्वैपोरथः। एवंवैयाघ्रः। कौमारापूर्ववचने। कौमारेत्यविभक्तिकोनिर्देशः। अपूर्वत्वेनिपातनमिदं। अपूर्वपतिःकुमारीमुपपन्नःकौमारःपतिः। यद्वा अपूर्वपतिःकुमारीपतिमुपपन्नाकौमारीभार्या। तत्रोद्धृतममत्रेभ्यःशरावेउद्धृतःशारावश्चोदनः। उदूरतिरिहाद्धरणापूर्वकोनिधानेवर्त्तते। तेनसप्तमी। उद्धृत्यनिहितइत्यर्थः। स्थंडिलाच्छ्रयितरिवृते। तत्रेत्येवसमुदायेनचेद्धुतंगम्यते। स्थंडिलेशयितुंनियमोस्यस्थांडिलः। संस्कृतंभक्षाः। सप्तम्यन्ताद्गणस्यात्संस्कृतेर्थेयत्संस्कृतंभक्षाश्चेत्तेस्युः। श्राद्धेसंस्कृताश्राद्धाः। अष्टसुकपालेषुसंस्कृतोष्टकपालः पुरोडाशः। शूलोरवाद्यत। अरणापवादः। शूलेसंस्कृतंशूल्यमांस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

।उखापात्रविशेषः।तस्यांसंस्कृतमुख्यां।स्थूलकादधिसंस्कृतंदाधिकंउदश्वितोऽन्यतरस्यां।वक्ष्यमाणापद्देशाद्दुसुक्तांनात्क्रः।दुसुउसु
कृतएतदन्तात्परस्यठस्यकःस्यात्।उदकेनश्वयतिवर्द्धतेइत्युदश्वित्।तत्रसंस्कृतःओदश्वित्कः।औदश्वित्कः।दुसुसोःप्रतिपदोक्तयोर्ग्रह
णान्नेह।आशिषाचरतिआशीर्विकः।उषाचरतिऔषिकः।दोषरूपसंख्यानं।दोष्णीचरतिदौष्णिकः।क्षीराद्धन्।अत्रसंस्कृतसेवसंबध्य
ते।ननुभक्षाइति।तेनयवाग्वाभिभवति।हैरेयी।सास्मिन्पौर्णमासीति।इतिशरदादिसंज्ञायामितिलभ्यते।पौषीपौर्णमास्यस्मिन्पौषो
मासः।आग्रहायणश्चत्यादृक्।अग्रेहायनमस्याइत्याग्रहायणी।प्रज्ञादेराकृतिगणत्वात्ष्ण्।पूर्वपदात्संज्ञायामितिणत्वं।आग्र
हायणीपौर्णमासी।अस्मिन्नाग्रहायणिकोमासः।अश्वत्थेनयुक्तापौर्णमासीअश्वत्थः।निपातनात्पौर्णमास्याम्लुप्।आश्व
त्थिकः।विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्त्तिकीचैत्रीभ्यः।एभ्यःस्वष्टग्वापद्देशात्।फाल्गुनिकः।फाल्गुनोमासः।श्रावणिकः।श्रावणः।कार्त्ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किकः। कार्त्तिकः। चैत्रिकः। चैत्रः। सास्यदेवता। इन्द्रोदेवतास्य ऐन्द्रं हविः। पशुपतां वाहस्पत्यं। त्पद्यमानद्रव्येऽद्रव्यविशेषोदेवता। मंत्रस्त्वा च। ऐंद्रो मंत्रः। आग्नेयोदेवा ब्राह्मणोदेवतयेति नुत्रो विकेर्थे सर्वत्राग्नौ तिष्ठक। कस्येत्। कशब्दस्य कारादेशः स्यात्तत्पयसन्नियोगेन। यस्येति लोपात्परत्वादिष्टिः। कोब्रह्मादेवतास्य कायं हविः। श्रीर्देवतास्य श्रायं। शुक्राह्वन। शुक्रियं। अपोनप्त्रपांनप्त्रभ्यांघः। अपोनप्त्रियं। अपां नप्त्रियं। अपोनपात्। अपांनपाद्देवतापुत्पयसन्नियोगेन नलुक्तसूत्रं निपात्यते। अतएवापोनपातेः पांनपातेनुबुहीतिद्वैषः कृत्। योगविभागोयथासंख्यनिवृत्त्यर्थः। अपोनप्त्रियं। शतरुद्राहुश्च। चाक्षुः। शतरुद्रादेवतास्य शतरुद्रियम्। शतरुद्रीयं। घछ्यौ विधानसामर्थ्यात्। द्विगोर्लुगनपत्यादितिनलुक्। महेन्द्राच्चारणेच। चाक्षुः। महेन्द्रियं हविः। माहेंद्रं। महेन्द्रियं। सोमाद्वाग। सोम्यं। टिलान्ङीप्। सोमी। अक्। वाय्वनुपित्रुषसोयत्। वायव्यम्। अतव्यं। रीङ्। अतः। अकृद्यकारेऽसार्वधातुकयकारेचोत्वपरेऽदंतांगस्य रीङादेशः स्यात्। यस्येति

+ अपांनप्त्रीयं३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च। पित्र्यं। उषस्यं। द्यावापृथिवी। श्रुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाश्च। चाद्यत्। द्यावापृथिवीयं। द्यावापृथिव्यं। श्रुनासीरीयं। श्रुनासीर्यं। अग्नेर्ढक्। आग्नेयः। कालेभ्योभववत्। मासिकं। पाढषेरण्। महाराजप्रोष्ठपदाद्ञ्। माहाराजिकं। प्रोष्ठपदिकं। देवताद्वंद्वे च। अत्रपूर्वोत्तरयोराद्यचोवृद्धिः स्यात्त्रिति त्रिति कितिचपरे। आग्निमारुतं। नेंद्रस्यपरस्य। सोमेन्द्रं। परस्यकिं। ऐन्द्राग्नः। दीर्घाच्चवरणस्य। दीर्घात्परस्यवरुणस्यनवृद्धिः। ऐंद्रावरुणं। दीर्घात्किं। आग्निवारुणीमनड्वाहीम्। तदस्मिन्वर्त्तनइति नवयज्ञादिभ्य उपसंख्यानं। नावयज्ञिकः कालः। पाकयज्ञिकः। पूर्णमासाद्रावक्तव्यः। पूर्णमासोस्यांपौर्णमासी। तिथिः। पित्व्यमातुलमातामह पितामहः। एते निपात्यन्ते। पितुर्भ्रातरिवान्। पितुर्भ्रातापित्व्यः। मातुर्ल च। मातुर्भ्रातामातुलः। माहपित्व्यांपितरिवामहच्च। मातुः पितामातामहः। पितुः पितापितामहः। मातरिवच्च। मातामही। पितामही। अवेर्दुग्धेसोढ दूसमरीसचोवक्तव्याः। सकारपाढसामर्थ्यान्न

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षः। अविसोढं। अविदूसं। अविमरीसं। तिलान्निष्फलात्पिंजपेजौ। तिलपिंजः। तिलपेजः। वंध्यातिलइत्यर्थः। पिंडस्य रसिडिच्च। तिलपिंजः। तस्य समूहः। काकानां समूहः काकं। वाकं। भिक्षादिभ्योण। भिक्षाणां समूहो भैक्षं। गर्भिणीनां समूहो गार्भिणं। इहभस्याढइति पुंवद्भावे कृते। इनरपनपत्ये। अनपत्यार्थः णि परे इन्यकृत्यास्यात्। तेन नस्तद्धितइति टिलोपो न। युवतीनां समूहो यौवनं। शत्रन्ताद्स्तुरा त्तादेरत्रियौवतं। गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजपुत्रवत्समनुष्याजाद्वुञ्। एभ्यः समूहे वुञ्स्यात्। लौकिकमिहगोत्रमात्रज्ञापत्यमात्रं। युवोरनाकौ। युवुरतयोरनुनासिकयोः क्रमादन अक एतावादेशौ स्तः। ग्लुचुकायनीनां समूहो ग्लौचुकायनकं। औक्षुकं। मित्यादि। आपत्यस्येति यलोपेप्राप्ते। प्रकृत्याऽकेराजन्यमनुष्ययुवानः। राजन्यकं। मानुष्यकं। वृद्धाच्चेतिवक्तव्यं। वार्द्धकं। केदाराद्यञ्च। केदार्यं। केदारकं। गणि कायायञिति वक्तव्यं। गाणिकं। हञ्कवचिनश्च। चात्केदारादपि। कवचिनां समूहः कावचिकं। केदारिकं। ब्राह्मणमाणववाडवाद्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्वाबालरणं। माराण्यं। बाडवं। एष्णादुपसंख्यानं। एष्यः। ग्रामजनबंधुभ्यस्तल्। ग्रामता। जनता। बंधुता। गड्डासहायाभ्यां चेति वक्तव्यं। गड्डता। सहायता। अहः खः ऋतौ। अहीनः। अहर्गणसाध्यमुत्पाकः ऋतुरित्यर्थः। ऋतौ किं। आहः। इह खंडिकादित्वादञ्। अहूष्वोरेवेति नियमाद्दिलोपो न। पर्श्वाणसवक्तव्यः। सिति च। सिति परे पूर्वपदस्यात्। अभवादौ गुणो न। पर्श्वानां समूहः पार्श्वम्। अनुदात्तादेरञ्। कापोतं मायूरं। खंडिकादिभ्यश्च। अञ्स्यात्। खंडिकानां समूहः खांडिकं। तत्रोपोधर्मवत्। काठकं। कालापं। अचित्तहस्तिधेनोष्ठक्। सात्रुकं। हास्तिकं। धैनुकं। केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्यां। पक्षे ठगणौ। कैश्यं। कैशिकं। अश्वीयं। आश्वं। पाशादिभ्यो यः। पाश्यं। तृष्यं। धृष्यं। वन्यं। वात्यं। खलगोरथात्। खल्यं। गव्यं। रथ्यं। इति निपातनाच्च। खलादिभ्यः क्रमात्स्युः॥ खलिनी। गोत्रं। रथ्यकट्या। खलादिभ्य इनिर्वक्तव्यः। डाकिनी। कुटुंबिनी। आकृतिगणोऽयं। विषयादेः। षष्ठ्यन्तादणादयः स्युस्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तपरिशीलितेर्थेदेशश्चेत्। शिवानां विषयोदेशः शैवः। देशे किं। देवदत्तस्य विषयोनुवाकः। राजन्यादिभ्योवुञ्। राजन्यकं। भौरिकाद्येषु
कार्यादिभ्योविधल्भक्तलौ। भौरिकीणां विषयोदेशः भौरिकिविधं। भौलिकिविधं। ऐषुकारिभक्तं। सारसायनभक्तं। सोस्यादिरिति छ्ढ
सः प्रगाथेषु। पंक्तिरादिरस्येति पांक्तः। प्रगाथः। स्वार्थे उपसंख्यानं। त्रिष्टुब्वेवत्रे छ्भं। संग्रामे प्रयोजनयोद्धृभ्यः। सास्यत्पनुवर्त्तते। सुभट्टा
प्रयोजनमस्य संग्रामस्येति सौभट्टः। भरतायोद्धारोस्य संग्रामस्य भारतः। तैरस्यापहरणमिति क्रीडायां णः। दंडः प्रहरणमस्य क्रीडायां दांड
। मौष्टः। घञः सास्य क्रियेति ञः। घञंताक्रियावाचिनः प्रथमातस्यामिति सप्तम्यर्थे स्त्रीलिंगे ञप्रत्ययः स्यात्। घञ इति कृद्ग्रहणाद्ग
तिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणं। ऐपनतिलस्य पातेत्रे। ऐपनतिलस्तनयोर्मुमागमः स्यात्ञप्रत्यये परे पातशब्दे उत्तरपदे। ऐपनपातोस्यावर्त्त
तेऽपेनं पातामगया। तिलपातोस्यावर्त्ततेतैलं पातास्वधा। ऐपनतिलस्य पातिकं। दंडपातोस्यातिथेर्वर्त्ततेदांडपाता। तदर्थीतेतद्धि। व्याकर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रामधीते वेदवावेयाकरणः। ऋक्कयारिसूत्रांताद्वुक्। ऋतुविशेषवाचिनामेवेग्रहणं। तेभ्योमुख्यार्थेभ्योवेदितरितत्प्रतिपादकग्रंथपरेभ्य
स्त्वध्येतरि। आग्निष्टोमिकः। वाजपेयिकः। उक्थ्यसामविशेषः। तल्लक्षणपरोग्रंथविशेषोलक्षणाथोक्तः। तदधीते वेदवाओक्थिकः। मु
ख्यार्थात्तूक्थ्यशब्दादुगणोनेष्यते। न्यायं नैयायिकः। वृत्तिं वार्त्तिकः। लोकायतं लोकायतिकः। इत्यादि। सूत्रांतात्तु अकल्पादेरेवे
ष्यते। सांग्रहसूत्रिकः। अकल्पादेः किं। काल्पसूत्रः। विद्यालक्षणकल्पांताच्चेतिवक्तव्यं। वायसविधिकः। गौलक्षणिकः। आश्व
लक्षणिकः। पाराशरकल्पिकः। आंगसूत्रधर्मत्रिपूर्वादिद्यांतान्नेतिवक्तव्यं। आंगविद्यः। क्षात्रविद्यः। धार्मविद्यः। त्रिधाविद्यात्रि
विद्यातामधीते वेत्ति वात्रैविद्यः। आख्यानाख्यायिकेतिहासपुराणभ्यश्च। यवक्रीतमधिकृत्यकृतमाख्यानमुपचाराद्यवक्री
तं तदधीते वेत्ति वायावक्रीतिकः। वासवदत्तामधिकृत्यकृतानाख्यायिकावासवदत्ता। अधिकृत्यकृते ग्रंथेइत्यर्थेवक्ष्यामः। तस्यलु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अव्ययीभावेचेति२

वाख्यायिकाभ्योबहुलमितिलुशाततोनेनठक्।वासवदत्तिकः।ऐतिहासिकः।पौराणिकः।सर्वादेःसादेश्चलुग्वक्तव्यः।सर्ववेदानधीतेसर्ववेदः।सर्वतंत्रः।सर्वार्त्तिकं।द्विगोर्लुगिनिलुक्।द्वितंत्रः।एकन्यदोत्तरपदात्शतषष्ठेःषिकन्पथः।पदत्रादौत्तरपदंयस्यतस्मादिकंस्यात्शतवादात्षष्टिशब्दाच्चपरोयःपथिन्शब्दस्तस्मात्षिकन्स्यात्।पूर्वपदिकः।उत्तरपदिकः।शतपथिकः।शतपथिकी।षष्टिपथिकः।षष्टिपथिकी।ऋमादिभ्योवुन्।ऋमकः।ऋमपदवीक्षामीमांसाऋमादिः।अनुब्राह्मणादिनिः।तदधीतेतद्वेदेर्थेब्राह्मणसदृशोग्रंथोऽनुब्राह्मणं।तदधीतेऽनुब्राह्मणी।मत्वर्थेनिनेवसिद्धेऽएवाधनार्थमिदम्।वसन्तादिभ्यष्ठक्।वासन्तिकः।अथर्वणामधीतेआथर्वणिकः।यांडिनायनसूत्रेनिपातनादिलोपोन।योक्तात्लुक्।योक्तार्थकप्रत्ययात्परस्याध्येतृवेदितृप्रत्ययस्यलुक्स्यात्।पणानंपणः।घञर्थकविधानमित्तिकः।सोस्यास्तीतिपणी।तस्यगोत्रापत्यंपाणिनः।गाथिविदथिकेशिगाणिपाणिनश्च।एतःशिष्यकृ-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यास्पुः। इति दिलोपोन। ततो यूनि इञ्। ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यो भरतप्रत्ययांतात्क्षत्रियगोत्रप्रत्ययांतादृष्यभिधायि
नो गोत्रप्रत्ययांताच्चैतेभ्यः परयोर्युवाभिधायिनोरणञोर्लुक्स्यात्। कौरव्यः पिता कौरव्यः पुत्रः। श्वाफल्कः पिता श्वाफल्कः
पुत्रः। वासिष्ठः पिता वासिष्ठः पुत्रः। तैकायनिः पिता तैकायनिः पुत्रः। एभ्यः किं। शैवाद्यण्। कौहडः। ततः इञ्। कौहडिः पुत्रः। यूनि
किं। वामरथ्यस्य छात्रा वामरथ्याः। इतीञो लुक्न भवति। आर्षग्रहणं प्रतिपदोक्तस्य अस्य अण्ग्रहणात्। पाणिनिना प्रोक्तं पा
णिनीयम्। वृद्धाकुः। इञश्चेत्यण् लुप्। गोत्रे यदिञन्तं तदादिति वृद्धमात्रात्। ततो ध्यन्त्वे स्त्रियां लुक्। स्वरे स्त्रियां च विशेषः।
पाणिनीयः। पाणिनीया। स्त्रियाः ङीपधात्। सूत्रवाचिनः ककारोपधाद्ध्यन्त्वे इत्प्रत्ययस्य लुक्स्यात्। अप्रोक्तार्थ आरंभः। अ
ष्टावध्यायाः परिमाणमस्याष्टकं पाणिनेः सूत्रम्। तदधीयते विदंति वा अष्टकाः। कुंडेबाराणा निचतद्विषयाणि। कुंडं सिद्धाग्नि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निचयोक्तप्रत्ययांतानितद्विषयाणिस्युः। अध्येत्वेदित्प्रत्ययंविनानप्रयोगपानीत्य र्थः। कठेनप्रोक्तमधीयतेकठाः। वैशंपायनांतेवा
सिलाक्षिनिः। तस्यकठचरकादिनिलुक्। ततोण्। तस्यप्रोक्ताध्युक्। तस्मिन्नस्तीतिदेशेतन्नाम्नि। उदुंबराःसन्त्यस्मिन्देशेऽौदुंबरो
देशः। तेननिर्वृत्तम्। कुशांबेननिर्वृत्ताकौशांबीनगरी। तस्यनिवासः। शिबीनांनिवासोदेशःशैबः। अरूरभवश्च। तद्दिशायाअरूरभवंन
गरंवेदिशं। चकारेणपायुक्तास्त्रयोर्थाःसन्निधाप्यंते। तेनवक्ष्यमाणप्रत्ययानांचानुरर्थिकत्वंसिध्यति। औरस्। अरोपवारः। कस
तु। काष्ठतवं। नद्यांतुपरत्वान्मतुप्। इक्षुमती। मतोश्चबहुजंगात्। बहुजंगंयस्यमतुपरस्तस्मादस्त्रनारायसेधुकावतं। बहुंतिकिं। आ
मतं। अंगग्रहणंबहुजितितद्विशेषणंयथास्यान्मत्वन्तस्यविशेषणाभाभूत्। बहुचःकूपेषु। अरोपवारः। दीर्घवरत्रेणनिर्वृत्तः दी
र्घवरत्रःकूपः। उदकूविपाशाः। विपासंउत्तरेकूलेयेकूपास्तेषुजः। बहुजर्थमारंभः। दत्तेननिर्वृत्तःकूपोदत्तः। उदक्कि। दक्षिणातःकू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पचरोव। संकलादिभ्यश्च। कपेर्घातिनिवृत्तं। संकलेन निर्वृत्तं सांकलं। पौष्कलं। स्त्रीषु सौवीरसाल्वयोः। स्त्रीलिंगेषु एषु देशेषु जाये
षु अञ्। सौवीरे। दत्तामित्रेण निर्वृत्तादत्तामित्री नगरी। साल्वे। वैधुमाग्नी। प्राचि। माकंदी। सुवास्तादिभ्यो रा। अत्रोपवाहः। सुवा
स्तोर्हरभवं सौवास्तवं। वर्ण। वार्णवं। अरण्यहरणनद्यामनुपादाधनोर्थ्यं। सौवास्तवी। रोणी। रोणीरा दत्तदत्ता चारण। कूपाद्योपवा
हः। रोणाः। आजकरोणाः। कोपधात्। अरणा। अत्रोपवाहः। कर्णकिड्कः। कार्णकिड्कं कूपः। कार्कवाकवमात्रेशं कवं। वुञ्छ
राकठजिलसेनिरटञ्रण्यफकफिञ्अकक्ठकोऽरीहणात्तथाघ्रपकुमुदकाशतरापेक्षाद्यमसविसंकाशव
लपद्मकर्णसुतंगमपगदिभ्यः। सपद्दशाभ्यः सपद्दशा पत्यया क्रमान्मुश्च नुरर्थाम। अरीहणादिभ्यो वुन्।
अरीहणनिर्वृत्तमारीहणकं। कशाभ्यादिभ्यः स्फुरः। कार्शाभ्वीयं। अश्वपादिभ्यः कः। अश्वपकं। कुमुदादिभ्यश्च। कुमु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्टिकं। काशादिभ्यइलः। काशिलः। तृणादिभ्यः सः। तृणसं। प्रेक्षादिभ्यइनिः। प्रेक्षी। अश्मादिभ्योरः। अश्मरः। सख्यादिभ्योटच्। सारवेयम्। संकाशादिभ्यो
रपः। सांकाश्यं। वल्लादिभ्योयः। वल्ल्यं। पक्षादिभ्यः फक्। पाक्षायणः। पथ्यपंथ्यपथ्यपांथायनः। कर्णादिभ्यः फिञ्। कार्णायनिः। सुतंगमादिभ्यइञ्। सौतंग
मिः। प्रगदादिभ्योञ्यः। प्रगाद्यः। वराहादिभ्यः कक्। वाराहकः। कुमुदादिभ्यष्ठक्। कौमुदिकः। जनपदेलुप्। जनपदे वाच्ये चातुरर्थिक
स्य लुप्स्यात्। लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने। लुपि सति प्रकृतिवल्लिंगवचने स्तः। पञ्चालानां निवासो जनपदः पंचालाः। कुरवः। अंगाः। वंगाः। कलिङ्गाः। तद
शिष्यं संज्ञाप्रमाणत्वात्। युक्तवद्वचनं कर्त्तव्यम्। संज्ञानां प्रमाणत्वात्। लुब्योगाप्र ख्यानात्। लुबपि न कर्त्तव्यः। वयवार्थस्य लुप्रतीतेः। योगप्रमा
णं चेत्तद्भावे दर्शनं स्यात्। यदि हि योगस्यावयवार्थस्य बोधकं स्यात्तदा तद्भावे न दृश्येत। प्रधानप्रत्ययार्थवचनमर्थस्यानप्रमाणत्वात्। प्रत्य
यार्थप्रधानमित्येकं वचनमप्यशिष्यम्। अर्थस्य लोकतएव सिद्धेः। कालोपसर्जनेचतुल्यं। जतीतायारात्रेः पश्चाद्दिनागामिन्याः पूर्वाह्णेनचस
वं २ कुतः २

२ लोकव्यवहारणमिवतत्रप्रमाणत्वंतद्वोशास्त्रव्यापारोनकर्त्तव्यइत्यर्थः ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हितोऽद्यतनः। विशेषणमुपसर्जनमित्यादिपूर्वाचार्यैः परिभावितं तत्राप्यशिष्यत्वं समानं। लोकप्रसिद्धेः। विशेषणानां चाजातेः। लुबर्थस्य
विशेषणानामपि तद्वद्लिंगवचनैस्तोजातिं वर्जयित्वा। पंचालारमणीयाः। गोदोरमणीयौ। अजातेः किं। पंचालाजनपदः। गोदोग्रामः। ह
रीतक्यादिषु व्यक्तिः। हरीतक्याः फलानि हरीतक्यः। खलतिकादिषु वचनं। खलतिकस्य पर्वतस्यादूरभवानि खलतिकवनानि। मनुष्य
लुपि प्रतिषेधः। मनुष्यलक्षणो लुबर्थे विशेषणानां न। लुबन्तस्य तु भवतीत्यर्थः। चंचाप्रभृतिभ्यः। वरणादिभ्यश्च। अजनपदार्थ आरम्भः।
वरणानामदूरभवनगरं वरणाः। शर्करायाः। अस्माच्चातुरर्थिकस्य वा लुप्यात्। ठक्छौ। शर्करायास्तौ स्तः। कुमुदादौ वरणादौ च
पाठसामर्थ्यात्पक्षे ठञ्छकौ। वाग्रहणसामर्थ्यात्पक्षे ञौ त्साभिकौ। तस्य लुबिकल्पः। षड्पाणि। शर्करा। शाकरा। शाकरिकं। शाकरी
यं। शाकरिकं। शाकरकम्। नञ्भ्यां तु। चातुरर्थिकः। इक्षुमती। मत्वादिभ्यश्च। मनुष्याच्चातुरर्थिकः। अनद्यर्थ आरम्भः। मधुमान्। कु

+ एभ्यश्चातुरर्थिकस्य लुप्यात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उपधाया-

नुदनदवेतसेभ्योघ्नुप्। कुमुद्वान्। नड्वान्। वेतस्वान्। आद्ययोर्मयट्। अंतेभ्य इति वक्तव्यं। महिषाद्वेति वक्तव्यं। महिष्मान्नामदेशः। न
डशादाड्वलच्। नड्वलः। शादेर्जंबालघासयोः। शाड्वलः। शिखायावलच्। शिखावलः। उलराद्भ्यश्छः। उलरीयः। नडादीनां कुक्च। नडकी
यम्। कुंचाद्वलंच। कुंचकीयः। तस्य लोपश्च। तस्य कीयः। बिल्वकादिभ्यश्छ स्पलुक्। नडाद्यंतर्गता बिल्वका द यस्तेभ्यश्छ स्प
लुक् तद्धिते परे। बिल्वाय स्यात्। संतिसा बिल्वकीया। तस्य भवावेल्वकाः। वेत्रकीया। वैत्रकाः। कुस्पकिं। कुमात्रस्य लुक् यथा स्यात् कुकोनि
वृत्तिर्माभूत्। अन्यथा सन्नियोगशिष्टानामिति कुरपि निवर्त्तेत। ढेलोपोकद्वाइत्यनुवर्त्तमाने लुग्ग्रहणं सर्वलोपार्थं। लोपोहि यमात्र
स्य स्यात्॥ ॥इति चतुरर्थिकाः॥ ॥शेषे। अपत्यादिभ्य चतुरर्थ्यन्तादन्येषार्थे शेषस्तत्रार्थादयः स्युः। च कुषाग्रहृते चाकुषरूपा। आवट
णः शाकः। औपनिषदः पुरुषः। दधदिपिष्टादर्थेष्टाः सक्तवः। उलूखलेकुसमओलूखलो यावकः। अग्नेरुहृते आग्नेयः। चतुर्भिरुहृ

-लोपयुक्तो उपधायाइत्यनुवर्त्तते २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ने चानुरंशकटं। चतुर्द्रव्यंपदस्पते चतुर्द्रव्यंरक्षः। शेषइतिलक्षणंचाधिकारश्च। तस्यविकारइत्यतःप्राक्शेषाधिकारः। रा प्रावारपा
एछत्रे। आम्पांक्रमाद्रुद्रवोस्तःशेषे। राष्ट्रियः। अवारपारीणः। अवारपारहिरहीतादपिवियरीताद्वेतिवक्तव्यं। अवारीणः। पारीण
ः। पारावारीणः। इत्यपकृतिविशेषाद्घाद्यष्ठ्युलंतउच्यन्ते। तेषांजातादयोपिविशेषाःसमपीविभक्तयश्चवक्ष्यन्ते। ग्रामाद्य
रवञौ। ग्राम्यः। ग्रामीणः। कत्रादिभ्योढक्। कात्सनात्रयः कत्रयः। तत्रजाताहि। काद्रेयकः। नागरेयकः। ग्रामादित्यनुवृत्तेर्ग्रामे
यकः। कुलकुक्षिग्रीवाभ्यःश्वाश्वलंकारेषु। कौलेयकःश्वा। कौलीन्यः। कौक्षेयकोसिः। कौक्षीन्यः। ग्रैवेयकोलंकारः। ग्रैवीन्यः। नद्या
दिभ्योढक्। नादेयम्। माहेयं। वाराणसेयम्। दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक्। दक्षिणेतिजाजंतमव्ययं। दाक्षिणात्यः। पाश्चात्यः। पौरस्त्यः
। कापिशयःष्फक्। कापिशयंजातादि। कापिशायनंमधु। कापिशायनीद्राक्षा। एकोरमनुष्येरत्वा। चात्ष्फक्। एकवागोः। एकवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

को

यणः।अमनुष्येतिकिं।रांकवोमनुष्यः।द्युषागपगुदकप्रतीचोयत।प्रेप्राच्यं।अपाच्यं।उदीच्यं।प्रतीच्यं।कंषायाष्टुक।कांथिकः।वर्षौवुक
।वर्षुनदीसमीपोदेशोवर्षुः।तद्विषयार्थवाचिकंषाशब्दाद्वुक।यथाहिजातंहिमवत्सुकांथकं।अव्ययात्पप्।अमेहकृतासित्रेभ्य
एव।अमांतिकसलार्थयोः।अमात्यः।इहत्यः।कृत्यः।ततस्त्यः।तत्रत्यः।परिगणनंकिं।उपरिष्टाद्वओपरिष्ट्यः।अव्ययानां
भमात्रेटिलोपः।अनित्योयंवहिषछिलोपविधानात्।तेनेह।आरातीयः।सारस्वतीयः।त्यब्नेर्ध्वेदूतिवक्तव्यं।नित्यः।नि
सोगते।ह्रस्वान्तादौनाङ्गिते।ह्रस्वादिणःपरस्यसस्यषःस्यात्तादौनाङ्गिते।निर्गतोवर्णाश्रमेभ्योनिर्वर्णश्चंडालादिः।अरण्यास
ः।आरण्याःसुमनसः।दूरादेत्यः।दूरेत्यः।उत्तरादाहत्रा।ओत्तराहः।ऐषमोह्यश्वसोम्यतरस्या।एभ्यस्त्यब्वा।पक्षेवस्यमाणो
द्युद्युलो।ऐषमस्त्यः।ऐषमस्तनं।ह्यस्त्यः।ह्यस्तनं।श्वस्त्यः।श्वस्तनमा।पक्षेशौवस्तिकमवस्यते।तीरस्योत्तरपदाद्रौ य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्यासंख्येनाकाकतीरं। पाल्वलतीरं। शैवरूप्यं तीररूप्यात्तादितिनोक्तं। बहुचूर्वीन्माभूत्। बाहुरूप्यं। किंपूर्वपदसंज्ञायां
ज्ञः अणोपवादः। पौर्वशालः। असंज्ञायां किं। संज्ञाभूतायां कृतेर्माभूत्। पूर्वेषु कामशम्यां भवः पूर्वेषु कामवासः। प्राचां
मगधानामित्युत्तरपदवृद्धिः। मद्रेभ्यो। दिक्पूर्वपदात्तिलेवादिशोमद्राणामितिमद्रपर्युदासादादिवृद्धिः। पौर्वमद्रः
आपरमद्रः। उदीच्यग्रामाच्चबहुचोन्नोरसात्। अञ्स्यात्। शैवपुरं। प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधारणं। माहिकिप्रस्थः।
पालदः। नैलीनकः। कण्वादिभ्योगोत्रे। इञ्योगोत्रप्रत्ययांतेभ्योणस्यात्। कण्वागर्गादिः। काण्वस्य कृत्वाचाः कारवाः। इञ्
श्च गोत्रे यञ्ञतस्नात्। दाक्षाः। गोत्रे किं। सौतंगमेरिदं सौतंगमीयं गोत्रमिहशास्त्रीयं न तु लौकिकं। तेनेह
न। पाणिनीयं। न ह्यत्रः प्राच्यभरतेषु। इञश्चेत्यणोपवादः। पाष्टीयाः। काशीयाः। भरतानां प्राच्यत्वेपि पृथगुपादानमन्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रपाद्यग्रहणे भरतानामयुरुस्पलिंगं। वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धं। यस्य समुदायस्याचां मध्ये आदिर्वृद्धिस्तद्वृद्धसंज्ञं स्यात्।
तदादीनि च। वृद्धसंज्ञानि स्युः। वृद्धाच्छः। शालीयः। मालीयः। तदीयः। एङ्यवाचां देशे। एङ्यस्याचामादिस्तद्वृद्धसंज्ञं वा स्यात् देशे
भिधाने। एणीपचनीयः। ऐणीपचनः। गोनर्दीयः। गौनर्दः। भोजकटीयः। भौजकटः। एङ् किं। आहिच्छत्रः। कान्यकुब्जः। वा
नामधेयस्येति वाच्यं। देवदत्तीयः। देवदत्तः। भवतष्ठक्छसौ। वृद्धाद्भवतएतौ स्तः। भावलः। जीवलः। भवदीयः। वृद्धादित्यनुवृत्तेः
रात्रन्ताद्वा। भावतः। काश्यादिभ्यष्ठञ्ठिठौ। इकारउच्चारणार्थः। काशिकी। काशिका। वैदिकी। वैदिका। आपदादिपूर्वप
दात्कालान्तात्। आपदादिराकृतिगणः। आपत्कालिकी। आपत्कालिका। वाहीकग्रामेभ्यश्च। वाहीकग्रामवाचिभ्यो वृद्धे
भ्यष्ठञ्ठिठौ स्तः। कुत्सापवादः। कास्तीरं नामवाहीकग्रामः। कास्तीरिकी। कास्तीरिका। विभाषोशीनरेषु। एषु ये ग्रामास्तद्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आस्यानाद्देशोग्रहणे ३

वा

चिम्योवृद्धेम्यष्ठञ्त्रिठौस्तःसौस्थानिकी।सौदर्शानिकासौदर्शनीयः।ओदौठञ्।उवर्णान्ताद्देशवाचिनष्ठञ्।निषादकर्षूनैषादकर्षुकः।कणादितिह्रस्वःदेशेकिं।पटोश्छात्राःपाटवाः।त्रिठंव्यावर्त्तयितुंठञ्ग्रहणं।वृद्धाच्छःपरत्वादयंबाधते।दाक्षिकर्षुकः।वृद्धात्प्राचांपाग्देशवाचिनोवृद्धादेवेतिनियमार्थमिदंसूत्रं।आढकजंबुकः।शाकजंबुकः।नेहामध्वंवास्तकः।माध्वंवास्तकः।धन्वयोपधाद्वुञ्।धन्वविशेषवाचिनोयकारोपधाच्चदेशवाचिनोवृद्धाद्वुञ्स्यात्।ऐरावतंधन्वऐरावतकः।सांकाश्यकापिल्पशादीवुञ्छणादिसूत्रेणाप्यन्तौ।सांकाश्यकः।कापिल्पकः।पस्त्यपुरवतांतञ्।एतदंताद्वृद्धाद्देशवाचिनोवुञ्स्यात्।छस्यापवादः।मालाप्रस्थकः।नान्दीपुरकः।पैलुवहकः।पुरान्तग्रहणमप्रागर्थं।प्राग्देशोत्तरेणसिद्धः।रोपधेतःप्राचां।रोपधादीकारांताच्चप्राग्देशवाचिनोवृद्धाद्वुञ्स्यात्।पाटलिपुत्रकः।इतः।काकंदकः।जनपदतदवधेश्च।जनपदवाचिनस्तदवधिवाचिनश्चवृद्धाद्वुञ्स्यात्।आ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दर्शकः। त्रैगर्त्तकः। अवृद्धादपि कुवचनविषयात्। अवृद्धाद्वृद्धाच्च जनपदतदवधिवाचिनो वुञ्वचनविषयात्प्रातिपदिकाद्वुञ्
स्यात्। अवृद्धादणो वृद्धाच्छस्यापवादः। अवृद्धाज्जनपदात्। आगकः। अवृद्धाज्जनपदावधेः। आजमीढकः। वृद्धाज्जनपदात्। दा
र्वकः। वृद्धाज्जनपदावधेः। कालञ्जरकः। विषयेग्रहणं किं। एकशेषस्य कुलेमाभूत्। वर्त्तनी च वर्त्तन्यः। तासु भवो वार्त्तनिः। क
ङ्कणिवक्रवर्त्तेति रपरात्। देशवाचिनो वृद्धाद्वृद्धाच्च वुञ्स्यात्। दारुकच्छकः। काडारनकः। सैन्धवक्रकः। वाहुवर्त्तकः। धूमा
दिभ्यश्च। देशवाचिभ्यो वुञ्। धौमकः। तैर्थकः। नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः। नगरशब्दाद्वुञ्स्यात्कुत्सनप्रावीण्ये गम्ये। नाग
रकश्चोरः शिल्पी वा। कुत्सनेति किं। नागराः ब्राह्मणाः। अरण्यान्मनुष्ये वुञ्स्यात्। अरण्यात्समदत्यस्यापवादः। पथ्यध्याय
न्यायविहारमनुष्यहस्तिषु चेति वाच्यं। आरण्यकः पथः। अध्यायो न्यायो विहारो मनुष्यो हस्ती वा। वेगोमध्येषु। आरण्यात्आ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ अपरावेवेति ४ + वुञ्स्यान्मनुष्यतत्स्थयोः २

रपकावागोमयाः। विभाषाकुरुयुगंधराभ्यां। वुञ्। कौरवकः। कौरवः। यौगंधरकः। यौगंधरः। मडुकस्योकल। जनपदवुञोपवादः। मडुषुजातोमडुकः।
वृजिकः। कोपधादण्। माहिषिकः। कच्छाद्भिष्यञ्। देशवाचिभ्योण्। वुञादेरपवादः। काच्छः। सैन्धवः। मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ्। कच्छाद्भिष्यो अ
णोपवादः। कच्छजातादिः काच्छकोमनुष्यः। काच्छकंहसितं। एतयोः किं। काच्छोगौः। अपदातौसाल्वात्। साल्वशब्दस्यकच्छा
दिवाकुञ्सिद्धे नियमार्थमिदं। साल्वकोमनुष्यः। साल्वकंहसितं। अपदातावेवेति किं। साल्वःपदातिर्व्रजति। गोयवाग्वो
श्च। साल्वाद्वुञ्। कच्छद्यणोपवादः। साल्वकोगौः। साल्विकायवाग्वः। साल्वमन्यत्। नक्षत्रेरपदाच्छः। देशे। अणोपवादः। वृ
कगर्त्तीयं। उत्तरपदस्यग्रहणंवुञ्पूर्वनिरासार्थम्। गहादिभ्यश्च। छः। गहीयः। मुखपार्श्वनसोलोपश्च। मुखतीयं। पार्श्वतीयं
। अव्ययानामभमात्रेटिलोपस्यानित्यतोज्ञापयितुमिदं। कंकजनस्यपरस्यच। जनकीयं। परकीयं। देवस्यच। देवकीयं। स्वस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वा॰ स्वीयं॰

च। स्वकीयं। वैणुकादिभ्यश्छण्वाच्यः। वैणुकीयं। वैत्रकीयं। औत्तरपथकीयं। प्राचां कटादेः। प्राग्देशवाचिनः कटादेश्छः स्यात्
णोपवादः। कटनगरीयं। कटघोषीयं। कटपल्वलीयं। राज्ञः कच। वृद्धत्वाच्छेसिद्धे तत्सन्नियोगेन कादेशमात्रं विधीयते। ए
जकीयं। वृद्धात्के कान्तखोपधात्। अकइकएवमंतात्खोपधाच्च वृद्धाद्देशवाचिनश्छः स्यात्। ब्राह्मणको नाम जनपदः। य
त्र ब्राह्मणा आयुधजीविनस्तत्र जातो ब्राह्मणकीयः। शाल्मलिकीयः। अयोमुखीयं। कथापलस्तनगरयाम्रहस्तोत्तरपथात्। क
थादिपञ्चोत्तरपथाद्देशवाचिनो वृद्धाच्छः स्यात्। ठञ्ञिठादेरपवादः। दाक्षिकंथीयं। दाक्षिपलदीयं। दाक्षिनगरीयं। दाक्षिग्रा
मीयं। दाक्षिरुद्रीयं। पर्वताच्च। पर्वतीयः। विभाषा मनुष्ये। मनुष्यभिन्नेर्थे पर्वताच्छो वा स्यात्। पक्षे रण्। पर्वतीयानि पार्वतानि
वा फलानि। अमनुष्ये किं। पर्वतीयो मनुष्यः। कृकणपर्णाद्भरद्वाजे। भरद्वाजदेशवाचिभ्यामाभ्यां छः स्यात्। कृकणीयं। प

ति॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रीयं। भारद्वाजेतिकिं काकर्णा पार्णे युष्मदस्मदोरन्वादेशेस्त्वत्रि अशि च। वाक्ः। पक्षे रा। युवयोर्युष्माकं वायं युष्मदीयः। अ
स्मदीयः। तस्मिन्नाणि च युष्माकास्माकौ। युष्मदस्मदोरनादेशेस्तः त्वत्रि अशि च। यो युष्माकीणः। आ स्माकीनः। यो युष्मा
कः। आस्माकः। तवकममकावेकवचने। एकार्थवाचिनोर्युष्मदस्मदोरन्तवकममकौ स्तः त्वत्रि अशि च। तावकीनः। माम
कीनः। तावकः। मामकः। क्ते तु पत्ययोत्तरपदयोश्च। समर्थयोरेकार्थयोस्त्वमौ स्तः पत्यये उत्तरपदे च। त्वदीयः। मदीयः
त्वत्पुत्रः। मत्पुत्रः। सर्वादीनि। अर्द्धः। परावराधमोत्तमपूर्वाः। पराऽर्द्धमा अवराऽर्द्धा। अधमार्द्धा। उत्तमार्द्धा। दिक्पूर्वप
राधरात्राणि। पौर्वार्धिकं। पूर्वार्द्धः। ग्रामजनपदैकदेशादन्ठञौ। ग्रामैकदेशवाचिनो जनपदैकदेशवाचिनश्च दि
क्पूर्वपरार्धरात्रान्तादन्ठञौ स्तः। इमे अस्माकं ग्रामस्य जनपदस्य वा पौर्वार्द्धिकाः। ग्रामस्य पूर्वस्मिन्नर्द्धे भ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वाइतितद्धितार्थेसमासः।ठञ्ग्रहणंस्पष्टार्थं।अत्रेत्युक्तोयतोप्यनुकर्षःसंभाव्येत।मध्यान्मः।मध्यमः।असांषतिके।मध्य शारा
दकारप्रत्ययःस्यात्सांषतिकेर्थे।उत्कर्षापकर्षहीनोमध्योवेयाकरणः।मध्यदासानातिह्रस्वनादीर्घमित्यर्थः।द्वीपादनुसमुद्रंय
ञ्।समुद्रसमीपे ये द्वीपास्तद्विषयाद्द्वीपशब्दाद्यञ्स्यात्।द्वैप्याद्वैप्या।कालाट्ठञ्।कालवाचिभ्यष्ठञ्स्यात्।मासिकम्।सांवत्स
रिकम्।सायंप्रातिकःपौनःपुनिकः।कथंतर्हि।शार्वरस्यतमसोनिबिङ्गयेइतिकालिदासः।अनुदितोषसरागेइतिभारविः
।समानकालीनंप्राक्कालीनमित्यादिच।अपत्रशारएवतेइतिप्रामाणिकाः।तत्रजातइतियावत्कालाधिकारः।आद्येशारदः
।ठञ्त्रत्वणोपवादः।शारदिकौ।विभाषारोगातपयोः।शारदिकः।शारदोवारोगश्चातपोवा।एतयोःकिशारदर्धि।निवाप
दोषाभ्यांच।वाठञ्स्यात्।नैशिकंनैशं।प्रादोषिकं।प्रादोषं।श्वसस्तट्ठञ्।श्वश्शब्दाट्ठञ्वासात्तस्यनुडागमश्च।द्वारादीनांच।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वारः। स्वरः। वल्कशः। स्वाक्तिः। स्वरः। श्वनः। श्वसः। स्फ्यकृतः। स्वादुः। मृदुः। स्वादुः। षांनवृद्धिरेजागमश्च। शोवस्तिकं। संधिवेलाद्यु
तुनक्षत्रेभ्यः। संधिवेलादिभ्यस्तुनक्षत्रेभ्यश्च कालवृत्तिभ्यः। संधिवेलायां भवं सांधिवेलं। ग्रैष्मं। तेषां। संधिवे
ला। संध्या। अमावास्या। त्रयोदशी। चतुर्दशी। पंचदशी। पौर्णमासी। प्रतिपत्। संवत्सरात्फलपर्वणोः। सांवत्सरफल
पर्वणा। सांवत्सरिकमन्यत्। प्रावृषेण्यः। प्रावृषेण्यः। वर्षाभ्यः। वर्षासु साधुवार्षिकं वासः। कालात्साधुपुष्पात्फल्ग
मानेषितिसाच्चर्थे सर्वत्रारण्यतलोपश्च। हिमन्तादारण्यान्तलोपश्च वेदलोकयोः। चकारात्पदेत्रत्वरा। हैमनं। हैमंतं। सा
यंचिरंप्राह्णे प्रगेभ्यः पर्यायेभ्यः पर्युषुलोतुट्च। सायमित्यादिभ्यश्चतुर्भ्यः। त्र्यये भ्यश्च कालवाचिभ्यः पर्युषुलोस्तस्तयो स्तुट्च
तुट्। प्रागनादेशः। अनद्यतनइत्यादिनिर्देशात्। सायंतनं। चिरंतनं। प्राह्णप्रगयोरेतत्वं निपात्यते। प्राह्णेतनं। प्रगेतनं। दोषातनं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिवातनं। चिरपरुत्प रारिम्पस्तनोवाऽ। चिरत्नं। एकत्नं। परारित्नं। अग्रादिपश्चादिभ्यः। अग्रिमं। आदिमं। पश्चिमं। अंतात्ष्ठ। अंतिमं। विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्यां। आभ्यांयुद्धुलोस्तस्तयोस्तत्र। पक्षेठञ्। पूर्वाह्णतनं। अपराह्णतनं। घकालतनेषु। तत्लुक्। पूर्वाह्णः सोढोस्येति विग्रहे तु पूर्वाह्णतनम्। अपराह्णतनं। पौर्वाह्णिकं। आपराह्णिकम्। तत्र जातः। सप्तमीसमर्थाज्जातदृत्पर्यंतस्यो घारस्यश्चस्युः। स्तुघ्रे जातः स्तोघ्नः। ओत्सः। राष्ट्रियः। अवारपारीणदृत्यादि। प्रावृष्ठ्य। एरणपापवादः। प्रावृषिजातः प्रावृषिकः। संज्ञायां शारदो बुद्ध। अत्लणोपवादः। शारदकाः। दर्भादिशेषामुद्भविशेषाश्च। उत्तरपदस्य। अधिकारोयं। हनस्तदस्मात्प्राक्। अवयवादृतोः। अवयववाचिनः पूर्वपरादृतुवाचिनोऽचामादेरचोवृद्धिर्ञिति णिति किति च तद्धिते परे। पूर्ववार्षिकः। अपरहैमनः। अवयवात्किं। पूर्वसुवर्षासुभवः पौर्ववार्षिकः। अतोवृद्धिमाहुर्द्विधावयवानामितितद्दृतविधिः पूर्वत्र। इहतु। अवयवत्वाभावात्। सुसर्वा

= कालाष्टक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्द्धजनपदस्य ।उत्तरपदस्यवृद्धिः।सुपांचालकः।सर्वपांचालकः।अर्द्धपांचालकः।जनपदतद्वध्यो [illegible] रितिवु
ञ्।सुसर्वार्द्धदिक्शब्देभ्योजनपदस्यातिदेशविधिः।दिग्योमद्रराज्ञ्।दिग्वाचकाज्जनपदवाचिनोवृद्धिःपूर्वपाञ्चालकः
।दिशःकिं।पूर्वपञ्चालानामयंपौर्वपञ्चालः।अमद्रराज्ञ्।किंपौर्वमद्रः।योगविभागउत्तरार्थः।पाञ्चगामनगराणाम्।दि
शःपरेषांनगरवाचिनांगामवाचिनांचवृद्धिः।पूर्वेषुकामशम्याम्भवःपूर्वेषुकामशमः।नगरे।पूर्वपाटलिपुत्रकः।पूर्वाह्णापराह्णार्द्धमूलप्रदो
षावस्करादुन्।पूर्वाह्णकः।अपराह्णकः।आर्द्धकः।मूलकः।प्रदोषकः।अवस्करकः।पथःपन्थच्च।पथिजातःपन्थकः।अमावास्याया
वा।अमावास्यकः।आमावास्यः।अच।अमावास्यः।निचयपकराभ्याकन्।सिन्धुकः।कक्ष्याद्यणिमनुष्यवृत्तिचयाप्ते।अपकरकः।औ
त्सर्गिकेणिपाप्ते।अणञौच।ऋमात्तः।सैंधवः।आपकरः।अविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाच्छु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क। एभ्योनक्षत्रवाचिभ्यः परस्य जातार्थप्रत्ययस्य लुक्। लुक्तद्धितलुकि। तद्धितलुकि उपसर्जनस्त्रीप्रत्ययस्य लुक्। अविष्ठासु जातः अ
विष्ठः। फल्गुनइत्यादि। चित्रारेवतीरोहिणीभ्यः स्त्रियामुपसंख्यानं। चित्रायां जाता चित्रा। रेवती। रोहिणी। आभ्यां लुक्तद्धितलुकी तिल
किकृते पिप्पल्यादेराकृतिगणत्वात्पुनर्ङीष्। फल्गुन्यषाढाभ्यां टानौ वक्तव्यौ। स्त्रियामित्येव। फल्गुनी। अषाढा। अविष्ठाषाढाभ्यां
छण्वक्तव्यः। अस्त्रियामपि। आविष्ठीयः। आषाढीयः। जेः प्रोष्ठपदानां। प्रोष्ठपदानामुत्तरपदस्याचामादेरचो वृद्धिर्जातार्थे त्रितिणिति
कितिच। प्रोष्ठपदासु जातः प्रोष्ठपादो माणवकः। जेरिति किं। प्रोष्ठपदासु भवः प्रोष्ठपदः। बहुवचननिर्देशात्पर्यायो पिगृह्यते। भद्र
पादः। स्थानांतगोशालखरशालाच्च। एभ्यो जातार्थस्य लुक्स्यात्। गोस्थानेषु जातः गोस्थानः। गोशालः। खरशालः। विभाषासेने
तिनपुंसकत्वेह्रस्वत्वं। वत्सशाला भिक्षिदण्ड्यायुक्तशातभिषजो वा। एभ्यो जातार्थस्य लुग्वास्यात्। वत्सशालेजातो वत्सशालः। वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्मशालः। इत्यादि। जातार्थे प्रतिप्रसूतोरण्डिहावक्तव्यः। शातभिषः। शातभिषजः। शातभिषक। नक्षत्रेभ्योबहुलं। जातार्थप्रत्य
यस्य बहुलं लुक् स्यात्। रोहिणः। रोहिणः। [illegible] तत्रेत्येव। स्रुघ्नेकृतोलब्धः क्रीतः कुशलोवा स्रौघ्नः। पाय
भवः। तत्रेत्येव। स्रुघ्नपायेणावा कल्पेन भवति स्रौघ्नः। उपजानूकः। औपजानुकः। औपकर्णिकः। औपनीविक
ः। संभृते। स्रुघ्नेसंभवति स्रौघ्नः। कौशाम्बः। कौशेयं वस्त्रं। कालाद्वा पुष्पफलानां। हेमन्तेसाधुः हैमन्तः प्राकारः। वसंतेपु
ष्यंति वासन्तः कुसुमलताः। शरदि पच्यंते शारदाः शालयः। उप्तेवा हेमन्तउप्यंते हैमंतायवाः। आश्वयुज्यामावुत्र। तत्रोपवासः। आ
श्वयुज्यामुषा आश्वयुजकामाषाः। ग्रीष्मवसन्तात्परस्यां पक्षे ऋतवण्णे ग्रैष्मकं। वासंतकं। ग्रैष्मं। वासन्तं। ग्रैष्मः। वा
कालादित्येव। मासेदेयमृणं मासिकं। कलापिनोभवति सउपचाराल्कला

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पी। तत्रदेयम्रणंकलापकं। अश्वत्थस्यफलमश्वत्थं। तद्युक्तःकालोप्यश्वत्थं। यस्मिन्कालेऽश्वत्थाःफलंतितत्रदेयम्रणमश्वत्थकम्
यस्मिन्यववुसमुत्पद्यतेतत्रदेयंयववुसकं। ग्रीष्मावरसमाहुज्ञ। ग्रीष्मेदेयम्रणंग्रैष्मकं। आवरसमकं। संवत्सराग्रहायणी
भ्यांठञ्। चाहुज्ञ। सांवत्सरिकं। सांवत्सरकं। आग्रहायणिकम्। आग्रहायणकं। व्याहरतिमृगः। कालवाचिनःसप्तम्यंताच्छ्रा
यतेऽत्पर्थेप्रत्ययाःस्युर्यो व्याहरतिसमृगश्चेत्। निशायांव्याहरतिनैशोमृगः। नैशिकः। तदस्यसोढं। कालादित्येव। निशासह
चरितमध्ययनंनिशातत्सोढमस्यनैशः। नैशिकः। तत्रभवः। लघ्वेभवःलोघ्रः। राष्ट्रियः। दिगादिभ्योयत्। दिक्पावर्गो। शारीरावय

अमरसंह
कर्णेर

वाच्च। दृत्यौ। प्राचांनगरांते। प्राचांदेशेनगरांतेगोपूर्वपदस्योत्तरपदस्यचादेरचोवृद्धिर्भवति। तिलतिकितिच। सुह्मनगरेभवःसौह्म
नागरः। पौन्दुनागरः। प्राचांकिं। मनगरमुरुकुत्रभवोमानगरः। जंगलधेनुवलजांतस्यविभाषितमुत्तरं। जंगलाद्यंतस्यांगस्यपू

सत्तार

= अध्यर्धांनात्सोढोवाधिकात्सद्यर्धेणावयवः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्वपदस्याचामादेरचोवृद्धिरुत्तरपदस्यवाञ्जितिणितिकितिच। कुरुजंगलेभवं कौरुजंगलं। कौरुजांगलं। वैश्वधनेवं। वैश्वधैनवं। सौ
वर्णवलजं। सौवर्णवालजं। इतिकुक्षिकलशिवस्तपस्तपहेञ्। एत्तेयं। कौक्षेयं। कलशिर्घटः। तत्रभवंकालशेयं। ग्रीवाभ्योण
च। चाद्ढञ्। ग्रैवेयं। ग्रैवं। गंभीरान्ञः। गम्भीरेभवंगांभीर्यं। पञ्चजनादुपसंख्यानं। पांचजन्यं। अव्ययीभावाच्च। परिमुखंभवंपारि
मुख्यं। परिमुखादिष्यएवेष्यते। नेह। औपकूलः। अंतःपूर्वपदाद्ढञ्। अव्ययीभावादित्येवविशमतिअंतःअंतर्वेश्मंतत्रभवंआं
तर्वेश्मिकं। आंतर्गणिकं। अध्यात्मादेष्ठञिष्यते। अध्यात्मंभवमाध्यात्मिकं। अनुवातिकादीनांचाएषामुभयपदवृद्धिर्ञ्णि
णितिकितिच। आधिदैविकं। आधिभौतिकं। ऐहलौकिकं। पारलौकिकं। अध्यात्मादिराकृतिगणः। दैविकादिशंशपादित्यवाद्
दीर्घसत्रश्रेयसामात्। एषांपंचानांवृद्धिं प्राप्तावादेरचआत्ञितिणितिकितिचादाविकं। दैविकाकूलेभवादाविका कूलाः शाले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यः। शिंशपायाविकारः शांशपश्च मसः। पलाशादिभ्योवेत्यत्र। दित्योहृदंदात्यौहं। दीर्घसत्रेभवं दार्घसत्रं। श्रेयसिभवं श्रायसं। ग्रामात्पर्यनुपूर्वात्
। ठञ्स्यात्। अव्ययीभावादित्येव। पारियामिकः। आनुग्रामिकः। जिह्वामूलांगुलेभ्यः। जिह्वामूलीयं। अंगुलीयं। वर्गान्ताच्च। कवर्गीयं। अशब्देय
त्वावन्यतरस्यां। पक्षे पूर्वेण ङः। मद्गुर्पः। मद्गुर्णः। मद्गुर्णीयः। अशब्देकिं। चवर्गीयो वर्णः। कर्णललाटालकनलंकारे। कर्णिका। ललाटि
का। तस्यव्याख्यानइति चव्याख्यानवनाम्नः। सुपांव्याख्यानः सोपोग्रंथः। तेइः। कार्त्तः। सुभुभवं सोपं। वहुचोन्तोदात्ताद्ठञ्। षत्वणत्वयोर्वि
धायकंशास्त्रंषत्वणत्वं। तस्यव्याख्यानस्तत्रभवोवाषात्वणत्विकः। क्रतुयज्ञेभ्यश्च। सोमसाध्येषुयागेष्वेतोप्रसिद्धौ। तत्रान्यतरोपादाने
नसिद्धेउभयोपादानसामर्थ्यादसोमकाअपिगृह्यंते। अग्निष्टोमस्यव्याख्यानस्तत्रभवोवाआग्निष्टोमिकः। वाजपेयिकः। पाकयज्ञिक
ः। नावयज्ञिकः। वहुवचनंस्वरूपविनिरासार्थमे। अनंतोदात्तार्थआरंभः। अध्यायेष्वेवर्षेः। आषिशब्देभ्योलक्षणयाव्याख्येयंयथादृष्टि

षि-

= तस्येति। चात्तत्रभवइत्यस्यग्रहणं। षष्ठीसमर्थाद्व्याख्यानतद्वत्त्वेनप्रसिद्धंयद्यस्तिपादकाद्व्याख्यानकारणार्थे। सप्तमीसमर्थान्नुतत्रभवइत्यर्थेप्रत्ययाइत्यर्थः। इतीतिकिं। तत्रभावेहिअर्थसनि
धानेसप्तमाणश्चकारोर्थमेवसमुच्चिनुयान्नतुसमर्थविभक्तिभावितेनभवेपिषष्ठ्यंतादेवस्यात्। इतिसुवाक्यार्थपरामर्थार्थकइतिनदोषः४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ठञादेरपवादः। आर्गयनः। औपनिषदः। वैयाकरणः। ततआगतः। खुघ्रादागतः। औघ्नः। ठगायस्थानेभ्यः। ४

भ्योभवेव्याख्यानेचाध्यायेठञ्स्यात्। वसिष्ठेनदृष्टोमंत्रोवसिष्ठः। तस्यवर्णव्याख्यानस्तत्रभवोवावासिष्ठिकोध्यायः। अध्यायेषुकिं। वासिष्ठीत्रक। पौरोडाशपुरोडाशात्ष्ठन्। पुरोडाशसरुचरितोमंत्रः पुरोडाशः। सएवपौरोडाशः। ततष्ठन्। पौरोडाशिकः। पुरोडाशिकः। छंदस्यायदणो। छंदस्यः। छान्दसः। ह्यज्ज्ञालगार्कपृथमाध्वरपुरश्चरणानामारण्यानाङ्क। ह्यचः। ऐष्टिकः। पाशुकः। अतः। चातुर्होत्रकः। ब्राह्मणिकः। आर्चिकः। इत्यादि। अरण्यगयनादिभ्यः। शुल्कशालायाआगतः शौल्कशालिकः। शुंडिकाभ्योरा। आयस्थानठकछादीनांचापवादः। शुंडिकाद्यागतः शौंडिकः। कार्कणः। तैर्थः। विद्यायोनिसंबंधेभ्योवुञ्। औपाध्यायकः। पैतामहकः। अतष्ठञ्। वुञोपवादः। होत्रकः। भ्रात्रकः। पितुर्यच्च। चाद्वुञ्। रीढतः। यस्येतिलोपः। पित्र्यः। पैत्रकं। गोनादंकवत्। विदेभ्यआगतंवेदं। गार्गं। दार्भं। औपगवकं। नत्रः शुचीश्वरक्षेत्रकुशलनिपुणानां। नत्रः परेषांशुचादिपंचानामादेरचोवृद्धिः पूर्वपदस्यवान्निदादौ। आशौचं। अशौचं। आनैश्वर्यं। अनैश्वर्यं। आक्षेत्रज्ञं। अक्षेत्रज्ञं। आकौशलं। अकौ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शलं। अनेपुणं। अनेपुणं। हेतुमनुष्येभ्योन्यत्तरस्यारूपः। समाहागतंसमरूपं। पहेगहादिलाच्छः। समीयं। विषमीयं। देवदत्तरूपं। देवदत्तं। मयट्च। स
ममयं। विषममयं। देवदत्तमयं। प्रभवति। ततइत्येव। हिमवतःप्रभवतिहैमवती। गङ्गा। विदूरात्ञ्यः। विदूरात्प्रभवतिवैदूर्यीमणिः। तस्मात्तिपथिकृत
यो। स्रुघ्नंगच्छतिस्रौघ्नः पंपादूतोवा। अभिनिष्क्रामतिहारं। तदित्येव। स्रुघ्नमभिनिष्क्रामतिस्रौघ्नं कन्यकुब्जाहारम्। अधिकृत्यकृतेग्रंथे। त
दित्येव। शारीरकमधिकृत्यकृतोग्रंथः शारीरकीयः। शारीरकंभाष्यमितित्वभदोपचारात्। शिश्नुक्रंदस्य मसमहन्द्रेन्दुजननादिभ्यश्छः। शिश्नुनं
क्रंदनं शिश्नुक्रंदः। तमधिकृत्यकृतोग्रंथः शिश्नुक्रंदीयः। यमसस्यसभायमसभं। क्लीबत्वंनिपातनात्। यमसभीयः। किरातार्जुनीयं। इन्द्रजननादि
राकृतिगणः। इन्द्रजननीयं। विरुद्धभोजनीयं। तोस्यनिवासः। स्रुघ्नोनिवासोस्यस्रौघ्नः। अभिजनश्च। सुघ्नोभिजनोस्यस्रौघ्नः। यत्रस्वयंवसति
सनिवासः। यत्रपूर्वैरुषितंसोभिजनइति विवेकः। आयुधजीविभ्यश्छः पर्वते। पर्वतवाचिनः प्रथमांतादभिजनशब्दादस्यत्यर्थेछः स्यात्। हृद्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लं पर्वतो भिजनएषांआयुधजीविनांतेहृतोलीयाः। आयुधेतिकिं। अहोदः पर्वतोभिजनो येषांतेआहीयाः द्विजाः। शौंडिकादिभ्योञ्यः। शौंडिको भि
जनोस्यशौंडिक्यः। सिंधुतरुशिलादिभ्योणानौ। सिंध्वादिभ्योणतरुशिलादिभ्योञ्स्यादुक्तेर्थे। सैन्धवः। तरुशिलानगरी अभिजनोस्यतारु
शिलः। तरीशलातुरवर्मतीकूचवाराद्धकक्षणाद्ठञ्यकः। तरी अभिजनोस्यतौरेयः। शालातुरीयः। वार्मतेयः। कौचवार्यः। भक्तिः। सोस्येत्यनुवर्त्तते
भज्यतेसेव्यतेइतिभक्तिः। स्रुघ्नोभक्तिरस्यसौघ्नः। अचित्तादेशकालाद्ठक्। अपूपाभक्तिरस्यापूपिकः। पायसिकः। आचित्तात्किं। देवदत्तः। अदेशा
त्किं। स्रौघ्नः। अकालात्किं। ग्रैष्मः। महाराजाद्ठञ्। माहाराजिकः। वासुदेवार्जुनाभ्यांवुन्। वासुदेवकः। अर्जुनकः। गोत्रक्षत्रियाख्येभ्योबहुलंवुञ्। अ
णोपवादः। परलाद्दाञ्छ्वाघते। ग्लुचुकायनिर्भक्तिरस्यग्लौचुकायनकः। नाकुलकः। बहुलग्रहणान्नेह। पाणिनोभक्तिरस्यपाणिनीयः। जनपदिनां
जनपदवत्सर्वजनपदेनसमानशब्दानांबहुवचने। जनपदस्वामिवाचिनांबहुवचनेजनपदवाचिनासमानश्रुतीनांजनपदवत्सर्वस्मात्प्रत्ययःप्रकृति

= संज्ञेषाभमवतः अतोनोत्तरेणसिद्धिरितिभाष्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्च। जनपदतत्वध्योश्चेति प्रकरणे येषत्पयाउक्तास्तेत्रातिदिश्यन्ते। अंगाज्जनपदोभक्तिरस्यांगकः। अंगांक्षत्रियाभक्तिरस्यांगकः। जनपदिनांकिमु
पंचालाब्राह्मणाभक्तिरस्यपांचालः। जनपदेनेतिकिं। पौरवोराज्ञाभक्तिरस्यपौरवीयः॥ तेनप्रोक्तं। पाणिनिनाप्रोक्तं पाणिनीयं। तित्तिरिवरतंतुखंडिको
खाद्धरणा। कुन्दोब्राह्मणानिश्रितानिद्विषयता। तित्तिरिणाप्रोक्तमधीयतेतैत्तिरीयाः। काश्यपकोशिकाभ्यांणिनिः। काश्यपेनप्रोक्तमधीय
तेकाश्यपिनः। कलापिवैशंपायनांतेवासिभ्यश्च। कलापिनातेवासिभ्यः। हरिदुणाप्रोक्तमधीयते हारिद्रविणाः। वैशंपायनांतेवासिभ्यः। आलंबिनः। पुराण
प्रोक्तेषुब्राह्मणाकल्पेषु। तृतीयांतात्प्रोक्तार्थेणिनिः स्याद्यत्प्रोक्तं पुराणप्रोक्ताश्चेद्ब्राह्मणाकल्पास्तेभवन्ति। पुराणोनाचिरंतनेनमुनिनाप्रोक्ताः भल्लु
भाध्वविनः। शाद्यायनः शाद्यायनिनकल्पे। पिंगपैङ्गी कल्पः। पुरेतिकिं। याज्ञवल्क्यानिब्राह्मणानि। आश्मरथ्यः कल्पः। अणिआपत्यस्पत्तेतियलोपः
। कठचरकाद्धुक्। आभ्यांप्रोक्तप्रत्ययस्लुक्स्यात्। कठेनप्रोक्तमधीयतेकठाः। चरकाः। कलापिनोराः। कलापिनाप्रोक्तमधीयतेकलापाः। नातस्पठिलो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भिनिःस्यात्२

पे सवस्त्रचारिपीग्सर्पिकलापिकौषुमितेत्तिलिजाजलिजांगलिलांगलिशिलालिशिरखंडिसूकरसमसुपर्वणासुपसंख्यानं। इत्युपसंख्यानाद्विलोपः॥
छगलिनोदिनुक्। छगलिनाप्रोक्तमधीयते छागलेयिनः। पाराशर्यशिलालिभ्यांभिक्षुनटसूत्रयोः। पाराशर्येणप्रोक्तंभिक्षुसूत्रमधीयतेपारा
शरिणोभिक्षवः। शैलालिनोनटाः। कर्मन्दकृशाश्वादिनिः। भिक्षुनटसूत्रयोरित्येव। कर्मन्देनप्रोक्तमधीयतेकर्मन्दिनोभिक्षवः। कृशाश्विनोनटा
॥ तेनैकदिक्। सुदाम्नाअद्रिणाएकदिक्सौदामनी। तत्रिश्चस्वरादिपाठादव्ययत्वं। पीलुमूलेनएकदिक्पीलुमूलतः। उरसोयच्च। चात्तसिः॥
अणोपवादः। उरसाएकदिक्उरस्यः। उरस्तः। उपज्ञाते। तेनेत्येवपाणिनिनाउपज्ञातंपाणिनीयम्। कृतग्रंथे। वररुचिनाकृतेग्रंथेवाररुचः। संज्ञा
यां। तेनेत्येव। अग्रंपाणिभिः। माहिकाभिःकृतंमाहिकंमधुकुलालिभिःपुत्रः। तेनकृतेसंज्ञायां। कुलालेनकृतकोलालकोकुड्याअमस्यवटरपा
दपाश्चातेनकृतेसंज्ञायां। कुड्याभिःकृतंकौड्यं। श्रामरं। वाटरम्। पादपातस्येदं। उपगोरिदमोपगवम्। वहेस्तरणिद्वासंवोढुः स्वा। सांवहित्रं। अग्नी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धःशारणोरणभंच। अग्निमिन्धेअग्नीत्। तस्यस्थानमाग्नीध्रं। तात्स्थ्यात्तोपाग्नीध्रः। समिधामाधाने वेरुपरा। सामिधेन्योमंत्रः। सामिधेनीऋक्। रथा
द्यत्। रथ्यंचक्रं। पत्रश्चर्वीदृज्। पत्रंवाहनं। अश्वरथस्येदमाश्वरथ्यं। पत्राध्वर्युपरिषदश्च। अत्र। पत्राद्वाह्ये। अश्वस्येदंवाहनीयमाश्वं। आध्वर्यवं। पारि
षदं। हलसीरादृक्। हलिकं। सैरिकम्। इन्द्राद्वन्द्वैरमैथुनिकयोः। काकोलूकिका। कुत्सकुशिकिका। इंद्रदेवासुरादिभ्यःप्रतिषेधः। देवासुरं। गो
त्रचरणाद्वुञ्। औपगवकं। चरणाद्धर्मान्नायथोरितिवक्तव्यं। काठकं। संघांकलक्षणेष्वञ्यञिञामणः। घोषग्रहणमपिकर्त्तव्यं। अत्र। वेदः। सं
घोंकोघोषोवा। वेदं। लक्षणं। यत्र। गार्गी। गार्गं। इत्र। दाक्षः। दाक्षं। परम्परासंबंधोंकः। साक्षात्तुलक्षणं। शाकलाद्वा। अरवोऋर्थे। पदे चरणाद्वुञ्
। शाकलेनप्रोक्तमधीयतेशाकलाः। तेषांसंघोंकोघोषोवाशाकलः। शाकलकः। लक्षणेस्त्रीवत्। छंदोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञः। छंदोगा
नांधर्मआम्नायोवाछंदोग्यं। याज्ञिकीऔक्थिकीवा। बह्वृच्यं। नाट्यं। चरणाद्धर्मान्नायथोरित्युक्तं। तत्साहचर्यान्नटशब्दादपितयोरेवानटउमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तस्यायं हास्तिपदः ३
ल २

यामांतेवासिषु। दंडप्रधानामात्यावास्तेषु शिष्येषु च वृत्तस्यात्। दाक्षाः। दंडमाणवाः शिष्याः। रैवतिकादिभ्यश्छः। तस्येदमित्यर्थे वुञोपवादः। रैवतिकीयः। वैजवापीयः। कौपिंजलहास्तिपदादण्वक्तव्यः। कुपिंजलस्यापत्यं इत्येवं निपातनादण्। तदंतात्पुनरण् कौपिंजलः। गोत्रादुञोपवादः। हस्तिपदस्यापत्यं हास्तिपदः। चरणादुञोपवादः। आथर्वणिकस्येकलोपश्च। अण्स्यात्। आथर्वणिकस्यायं आथर्वणोधर्मआम्नायो वा। चरणाद्दुञोपवादः॥ ॥ इतिहोषिकाः॥ ॥तस्य विकारः। अश्मनो विकारे इलोपो वक्तव्यः। अश्मनो विकारआश्मः। भाश्मनः। मार्त्तिकः। अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः। चाहिकारे। मयूरस्यावयवो विकारो वा मायूरः। मौर्वकांडमश्मवा। पैप्पलं। बिल्वादिभ्योण्। वैल्वः। कोपधाच्च। अण्। अञोपवादः। तर्कनार्कवं तैन्तिडिकम्। त्रपुजतुनोः षुक्। आभ्यामण्स्याहिकारे एतयोः षुकागमश्च। त्रापुषं। जातुषं। औरभ्रं। दैवदारवं। भद्रदारवं। अनुदात्तादेश्च। दाधित्थं। कापित्थं। पलाशादिभ्यो वा। पालाशं। कारीरं। खादिरं। शम्याः ष्लञ्। शामीलं भश्म। बिल्वान्ष्ठ। शामीलीसुक्। मयडैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छादनयोः। प्रकृतिमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्मयड्वास्याद्विकारावयवयोः। अश्ममयं। आश्मनं। अभक्षेत्यादिकं। मौद्गस्रूपः। कार्षसमाच्छादनं। नित्यवृद्धेरारिभ्यः। आम्रमयं। शरमयं। एका
चोनित्यं। लङ्गुयं। वाङ्मयं। कथंतर्हि। आप्यमन्मयमिति। तस्येदमित्यणन्तात्स्वार्थेष्यञ्। गोश्चपुरीषे। गोःपुरीषंगोमयं। पिष्टाच्च। मयट्स्यात्
विकारे। पिष्टमयंभक्ष्यं। कथंपैष्टीसुरेति। सामान्यविवक्षायांतस्येदमित्यणः। संज्ञायांकन्। पिष्टादित्येव। पिष्टस्यविकारविशेषःपिष्टकः। पूपो
पूपःपिष्टकःस्यात्। व्रीहेःपुरोडाशोमयट्। बिल्वाद्यणोपवादः। व्रीहिमयःपुरोडाशः। व्रीहेमन्यत्। असंज्ञायां तिलयवाभ्यां। तिलमयं। यवमयम्। स
ज्ञायां तु तैलं। यावकः। तालादिभ्योरः। अन्मयटोरपवादः। तालाद्धनुषः। तालंधनुः। अन्यत्तालमयं। ऐन्द्रायुधं। जातरूपेभ्यःपरिमाणे। अरार
वहुवचनात्पर्यायग्रहणम्। हाटकः। तापनीयः। सौवर्णोवानिष्कः। परिमाणेकिं। हाटकमयीयष्टिः। पाणिरजतादिभ्योञ्। शौक्लं। वाकं। राजतम्
त्रितश्चतत्प्रत्ययात्। त्रिधोविकारावयवप्रत्ययस्तदन्तादन्त्यस्तयोरेवार्थयोः। मयटोपवादः। शामीलस्यशामीलं। दाधित्थं। त्रितःकिं। वैल्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मयं। क्रीतवत्परिमाणात्। प्राग्वते छ इत्यारभ्य क्रीतार्थे येषु प्रत्ययेनोपाधिना परिमाणाद्धिता स्तेतयैव विकारे तिद्धिर्वपते। अरणादीनामपवादः। निष्केण क्रीतं नैष्किकं। एवं निष्कस्य विकारोपि नैष्किकः। शतस्य विकारः शत्यः। द्वात्रिंशिकः। उदुम्बरः। पाण्पत्रोपवादः। औडुम्बरः। उमोर्णयोर्वा। औमं। औमकं। ओर्णं। ओर्णिकं। वुञ्भावे यथाक्रमं सरा त्रौ। एष्पाद्वा। ऐरोयं। एरास्त्वेतु। ऐरं। गोपयसोर्यत्। गव्यं। पयस्यं। द्रोण्य। द्रुद्रुः। तस्य विकारो वयवो वाद्रव्यं। मानेवयः। द्रोरित्येव। द्रव्यं। यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानार्थकं त्रयं। फलेलुक्। विकारावयवप्रत्ययस्य लुक्स्यात्फले। आमलक्याः फलमामलकं। प्लक्षादिभ्यो विधानसामर्थ्यान्नलुक्। प्लाक्षं। न्यग्रोधस्य च केवलस्य। अस्य न वृद्धिरैजागमश्च। नैयग्रोधं। जंबूवा। जंबूशाखात्फलेऽरस्यात्। जांबवं। पक्षे औरञ्। तस्य लुक्। जंबु। लुप्। जंबूः फलप्रत्ययस्य लुप्स्यात्। लुपि युक्तवत्। जंबूः फलं जम्बू। फलपाकप्रुषामुपसंख्यानं। व्रीहयः प्रुडाः। पुष्पमूलेषु बहुलं। मल्लिकायाः पुष्पं मल्लिका। जात्याः पुष्पं जाती। विदार्यामूले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विदारी। बहुलग्रहणान्नेह। पाटलानि पुष्पाणि। साल्वानि मूलानि। बहुलकात्क्वचिच्छुक्। अशोकं। करवीरं। हरितक्यादिभ्यो फलप्रत्ययस्य लुप्स्यात्। हरीतक्यादीनां लिंगमेव प्रकृतिवत्। हरीतक्याः फलानि हरीतक्यः। कंसीयपरश्वाद्यौ यजतो लुक्। कंसीयपरश्वाद्यौ यजतो लुक्। कंसीयपरश्वाद्यौ यजतो लुक्। कंसीयं तस्य विकारः कांस्यं। परश्वो हितं परश्व्यं। तस्य विकारः पारश्वः॥ ॥इति शाब्दिकतीयाः॥ ॥प्राग्वहतेष्ठक्। तद्वहतीत्यतः प्राक्ठगधिक्रियते। तद्वहतिमात्रादिभ्य उपसंख्यानं। मात्रादिः कारीतिय आह समात्रादिकः। स्वागतादीनां च। ऐच्स्यात्। स्वागतमित्याह स्वागतिकः। साध्वारिकः। स्वंगस्यापत्यं स्वाङ्गिः। व्याङ्गिः। व्यङ्गस्यापत्यं व्याङ्गिः। व्यवहारे राचरति व्यावहारिकः स्वपतोः साधुस्वापतेयं। आहौपभृतादिभ्यः। पभृतमाह प्राभृतिकः। पार्यायिकः। पृच्छतोः सुस्नातादिभ्यः। सुस्नातं पृच्छति सौस्नातिकः। सौखशायनिकः। अनुशातिकादिः। गच्छतोः परदारादिभ्यः। पारदारिकः। गौरुत्तल्पिकः। तेन दीव्यति खनति जयति जितं। अक्षैर्दीव्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिआक्षिकः। अभ्यारवनतिआधिकः। अक्षैर्जयतिआक्षिकः। अक्षैर्डतिमाक्षिकं। संस्कृतं। दध्नासंस्कृतंदाधिकं। मारिचिकं। कुलत्थ
कोपधादण्। ठकोपवादः। कुलत्थैः संस्कृतंकौलत्थं। तैलिकं। तरतिउडुपेनतरतिऔडुपिकः। गोपुच्छात्तञ्। गोपुच्छिकः। नौ ह्यच्छ
न्। नाविकः। घटिकः। बाहुभ्यांतरतिबाहुकारुणी। चरति। दृतीयान्ताद्ध्रुतिभक्षयतीत्यर्थयोष्ठकस्मात्। हस्तिनाचरतिहास्तिकः। शा
कटिकः। दध्नाचरतिदाधिकः। आकर्षात्ष्ठल्। आकर्षोनिकषोपलः। आकर्षादितिपाठांतरं। तेनचरतिआकर्षिकः। षित्वान्ङीष्। आक
र्षिकी। पर्पादिभ्यःष्ठन्। पर्परांचरतिपार्पिकः। पार्पिकी। येनपीतेनपंगवश्चरतिसपर्पः। अश्विकः। रथिकः। अगणात्ष्ठ्न्। चात्ष्ठन्। श्वादेरिनि
। ऐन्। श्वभस्त्रस्यापत्यंश्वाभस्त्रिः। श्वादंष्ट्रिः। तदादिविधौचेतदेवज्ञापकं। इकारादाविति वाच्यं। श्वगणेनचरतिश्वागणिकः। श्वागणि
की। श्वगणिकः। श्वगणिकी। पदांतस्यान्यतरस्यां। श्वादेरङ्गस्यपदस्यान्तेज्ञा। श्वापदस्येदंश्वापदं। शौवापदं। वेतनादिभ्योजीवति। वेत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नेनजीवतिवेतनिकः। धानुष्कः। वरेनक्रयविक्रयाट्ठन्। वरेनेनमूल्येनजीवतिवलिकः। क्रयविक्रयग्रहणसंघातविग्रहीतार्थे। क्रयविक्रयिकः। क्रयिकः। विक्रयिकः। आयुधाच्छ च। चाट्ठन्। आयुधेनजीवतिआयुधीयः। आयुधिकः। हरत्युत्संगादिभ्यः। उत्संगेनहरतिऔत्सङ्गिकः। भस्त्रादिभ्यः ष्ठन्। भस्त्रयाहरतिभस्त्रिकः। विलाद्वस्त्रिकी। विभाषाविवधात्। विवधेनहरतिविवधिकः। पक्षेठक्। वैवधिकः। एकदेशविकृतस्यानन्यत्वाद्वीवधात्षिष्ठन्। वीवधिकः। वीवधिकी। विवधवीवधवारौउभयतोवहंशिक्येस्कंधवाह्येकाष्ठेवर्त्तते। अंगाकुटिलिकायाः। कुटिलिकाव्याधानांगतिविशेषः। कर्मारोपकरणाभृतंलोहंच। कुटिलिकयाहरतिमृगान् अंगारान्कोटिलिकोव्याधः कर्मारश्च। निर्वृत्तेअक्षद्यूतादिभ्यः। अक्षद्यूतेननिर्वृत्तमाक्षद्यूतिकंवैरं। ञ्मिन्नित्यौ। त्रिप्रत्ययांतप्रकृतिकात्तृतीयांतान्निर्वृत्तेर्थेमप्णान्नित्यौ। कृत्यानिर्वृत्तंकृत्रिमम्। पाक्रिमं। भावप्रत्ययांतादिमवक्तव्यः। पाकेननिर्वृत्तंपाकिमं। त्यागिमं। अपमित्ययाचितान्पाकक्रीतौ। अपमित्येतिल्पवनौ। अपमि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्य निर्वृत्तमापमित्यकं। याचितेन निर्वृत्तं याचितकं। संसृष्टे। दध्नासंसृष्टं दाधिकं। चूर्णादिभिः। चूर्णैः संसृष्टश्चूर्णिनो षूणः। लवणाच्छुक। लवणेन संसृष्टो
लवणः सूपः। लवणशाकं। मुद्गादयः। मौद्गओदनः। व्यंजनैरुपसिक्ते। दध्नाउपसिक्तं दाधिकं। ओजस्सर्तेभसावर्त्तते। ओजसिकः शूरः। साहस
सिकश्चोरः। आभासिको मत्स्यः। तत्रयथानुपूर्वमीपलोमकूलम्। द्वितीयान्तादस्माद्वर्त्ततेदृत्पसिन्नर्थेठकस्यात्। क्रियाविशेषणात्वाद्द्वितीया।
प्रतीपंवर्त्तते प्रातीपिकः। आन्वीपिकः। प्रातिलोमिकः। आनुलोमिकः। प्रातिकूलिकः। आनुकूलिकः। परिमुखंच। परिमुखंवर्त्ततेपारिमुखि
कः। चात्पारिपार्श्विकः। प्रयच्छतिगर्ह्ये। द्विगुणार्थे द्विगुणं। तत्प्रयच्छति द्वैगुणिकः। त्रैगुणिकः। वृद्धेर्द्विषभावोवक्तव्यः। वार्द्धुषिकः। कुसीदद
शैकादशात्षष्ठ्यन्तात्। गद्यापद्याभ्यामाभ्यामेतौ स्तः प्रयच्छत्यर्थे। कुसीदं द्वादशस्तदर्थं द्रव्यं कुसीदं तत्प्रयच्छति कुसीदिकः। कुसीदिकी। एत
कादशार्थत्वादेकादशा। ते चैते वक्ष्यतोदशाचेति विग्रहे कारः समासान्तः इहैवसूत्रे निपात्यते। दशैकादशिकः। दशैकादशिकी। द्वादशैकादशा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्प्रयच्छतीत्युत्तमर्णस्य वेरुपितद्धितार्थः। उंछतीति वदरणपुंछतिवादरिकः। रक्षतीति सामाजंरक्षतिसामाजिकः। शाट्टर्दुरकरोति। शाट्टंकरोतिशाट्टिकः। दार्दुरिकः। पक्षिमत्स्यमृगान्हंति। स्वरूपस्यपर्यायाणां विद्योपाणांचग्रहणं। मत्स्यपर्यायेषुमीनस्येव। पक्षिणोहनिपाक्षिकः। शाकुनिकः। मायूरिकः। मात्स्यिकः। मैनिकः। शाकुलिकः। मार्गिकः। हारिणिकः। सारंगिकः। परिपंथंचतिष्ठति। अस्माद्द्वितीयांतात्तिष्ठतिहंतिचेत्यर्थेठक्स्यात्। पंथानं वर्जयित्वाव्याप्यवातिष्ठतिपारिपंथिकश्चोरः। परिपंथहनिपारिपंथिकः। माथोत्तरपदस्यनुपदधावति। दंडाकारोमाथः पथाः दंडमाथः। दंडमाथं धावतिदांडमाथिकः। पादविकः। आनुपदिकः। आक्रंदादृच्च। अस्मादृच्साच्चादृकधातीत्यर्थे। आक्रंदद्दुःखिनोरोदनस्थानंधावति आक्रंदिकः। पदोत्तरपदंगच्छति। पूर्वपदंगच्छतिपौर्वपदिकः। औत्तरपदिकः। प्रतिकंठमर्थलालामंच। एभ्योगच्छत्यर्थेठक्स्यात्। प्रतिकंठंगच्छतिप्रातिकंठिकः। आर्थिकः। लालामिकः। धर्मंचरति। धार्मिकः। अधर्माज्जेतिवक्तव्यः। आधर्मिकः। प्रतिपथमेतिठञ्च। प्रतिपथमेतिप्रातिपथिकः। समवायान्समवैति।

प्रातिपथिकः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सामवायिकः। सामूहिकः। परिषदेण्यः। परिषदं समवैति पारिषद्यः। सेनायां वा। रापः स्यात्। पक्षेठक। सैन्याः। सैनिकाः। संज्ञायां ललाटकुक्कुट्योपपतिलाटपशपतिलाटिकस्तेवकः। कुक्कुटीशब्देन तत्पातार्हः स्वल्पदेशोलक्ष्यते। कौक्कुटिकोभिक्षुः। तस्य धर्म्यं आपणस्य धर्म्यमापणिकं। अरण्यमहिष्यादिभ्यः। महिष्याधर्म्यं माहिषं। याजमाने। ऋतोञ्। यातुर्धर्म्यं यात्रं। नरात्रैतिवक्तव्यं। नरस्य धर्म्यं नारी। विशासितुरिडलोपश्चाञ्चवक्तव्यः। विशासितुर्धर्म्यं वैशाखं। विभाजयितुर्णिलोपश्चाञ्चवक्तव्यः। विभाजयितुर्धर्म्यं वैभाजित्रं। अवक्रयः षष्ठ्यन्ताद्वक्रयोरवक्रयेर्थे आपणस्यावक्रयञ्आपणिकः। राजग्राह्यद्रव्यमवक्रयः। तस्य पण्यं। अभूषाः पण्यमस्याभूषिकः। लवणाद्वञ्। लावणिकः। किसरादिभ्यः छन्। किसरं पण्यमस्य किसरिकः। वित्वान्डीषि। किसरिकी। किसरा उत्तीर। नलद इत्यादि। किसरादयः सर्वे सुगंधिद्रव्यविशेषवाचिनः। शालालुनो न्यतरस्यां। छन्नापक्षेठक। शालालुकः। शालालुकी। शालालुकः। शालालुकी। शालालुसुगंधिद्रव्यविशेषः। शिल्पं। म्रदंगवास्त्रं शिल्पमस्य मार्दंगिकः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+अस्तिः पुरुषाणामस्यास्तिकः। धानुष्कः। पण्यवाहः। पारम्पर्यिकः। शक्तियष्ट्यौ। ऐकक। शाक्तीकः। याष्टीकः। अस्तिना अस्तिः। छंमतिः। तदस्येव।

मृदुकार्ष्टरारणान्यतरस्यां। मृदुकवास्त्रं शिल्पमस्य मार्दुकः। मार्दुकिकः। कार्ष्टिकः। कार्ष्टिकः। प्रत्ययः। तदस्येव। अस्ति परलोक इत्येवं मतिर्यस्य स आस्तिकः। नास्ति मतिर्यस्य स नास्तिकः। दिष्टं मतिर्यस्य स दैष्टिकः। शीलं। अभूषभक्षणं शीलमस्य भूषिकः। छत्रादिभ्योणः। गुरोर्दीयाणामावरणं छत्रं तच्छीलमस्य छात्रः। कार्मस्ताच्छील्ये। कार्म इति ताच्छील्ये णो टिलोपो निपात्यते। कर्म शीलः कार्मः। नस्तद्धित इत्येव सिद्धे एकार्यं ताच्छीलिकेणापि। तेन चोरी तापसी तिसिद्धं। ताच्छील्ये किं। कार्मणः। कर्माध्ययने वृत्तं। पथ्यमातात्वष्ट्यर्थं ठक्स्यात्। अध्ययने वृत्ताया क्रियासा चेत्पथ्यमातस्यार्थः। ऐकान्तिकः। यस्याध्ययने प्रवृत्तस्य परीक्षाकाले विपरीतोच्चारणस्फुरणं स्खलितमेकं जातं सः। बहुभूर्वपराह्णे। प्राग्विषये। द्वादशान्यानिकर्माणि अध्ययने वृत्तान्यस्य स द्वादशान्यिकः। द्वादशापाठा अस्य जाता इत्यर्थः। तिभक्षाः। अभूषभक्षणं तिभक्षमस्मै अभूषिकः। तदस्मै दीयते नियुक्तं। अग्रभोजनं नियतं दीयते स्मै आग्रभोजनिकः। आराणामासेदनाद्ठन्। आराणि नियुक्तं दीयते स्मै आराणिकः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आशिकी। मांसोदनग्रहणसंघातविग्रहे। तार्थे। मांसोदनिकः। मांसिकः। ओदनिकः। भक्तादणान्तरस्यां। पक्षेठक्। भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते भा
क्तः। भाक्तिकः। तत्र नियुक्तः। आकरे नियुक्त आकरिकः। अगारं तादृन्। देवागारे नियुक्तो देवागारिकः। अध्वायिन्यदेशकालात्। निषिद्ध
देशकालवाचकाद्ठक्स्यादध्वेतरि। श्मशानेऽधीते श्मशानिकः। चतुर्दश्यामधीते चातुर्दशिकः। कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति। तत्रे
त्यव। वंशकठिनेव्यवहरति वांशकठिनिकः। वंशावेशावः कठिनाप्यस्मिन्देशे सवंशकठिनः। तस्मिन्देशे याक्रियाथथानुष्ठेयातांतथैवानुतिष्ठ
तीत्यर्थः। प्रास्तारिकः। सांस्थानिकः। निकटे वसति। नैकटिको भिक्षुः। आवसथान्छल। आवसथे वसति आवसथिकः। षिलाद्ठ। ष। आ
वसथिकी। आकर्षात्पर्षदो भस्त्राहिभ्यः कुसीदस्य च॥ आवसथात्किसरादेः षितः षडेते ठगधिकारे॥ ७॥ षडिति सूत्रे षड्भिर्विहिताद्
त्यर्थः। षत्पयाक्तसप्त॥ ॥ठकोवधिस्समाप्तः॥ ॥ प्राग्घिताद्यत्। तस्मै हितमित्यतः प्राक् यदधिक्रियते। तद्धृतिरव्ययुगप्रासंगं। रूपं वहति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जनोवर्वक्षत्रातिप्रियमस्यहितेभुचइतिविष्कः =२ [illegible] जननीशब्दाद्यतजनिं [illegible] =२

रथ्यः। युगपः। वत्सानांदमनकाले स्कंधेकाष्ठमास्तज्यतेसपासंगः। तंवहतिपासंग्यः। धुरोवहको। हलिचेतिदीर्घपाप्ते। नमकुर्धुरे श्रोपधायादी
घोनस्यात्। धुर्यः। धोरेयः। खः सर्वधुरंवहति सर्वधुरीणः। एकधुराध्युक्तः। एकधुरीणः। एकधुरः। शाकटारणः। शाकटंवहतिशाकटोगोः। हलसीरा
ढ्कः। हलंवहतिहालिकः। सैरिकः। संज्ञायांजन्योजनीवधूः तांवहतिप्रापयतिजन्या। विध्यत्यनुषा। हन्तीयोताहिध्यतीत्यर्थयत्स्यान्नचेत्तत्र धनुषःकरण
त्वं। पादौविध्यतिपद्याः दार्करः। धनगणलब्धा। तन्नंतमेतत्। धनंलब्धाधन्यः। गणलब्धागण्यः। अन्नास्तः। अन्नंलब्धाआन्नः। वर्गगतः। वद्यपः। परे
छानुचारी। परमस्मिन्नृप्यः। पद्यःकर्दमः। नातिशुष्कदृत्यर्थः। मूलमस्यावर्हि। आवर्हणमावर्हः। उत्पाटनं। तदस्यास्ती। तावर्हिमूलमावर्हियेषांतेमूल्याः। मु
द्गाः। संज्ञायां धेनुष्या। धेनुशब्दस्यषुकागमोयस्यपयश्चस्वार्थेनिपात्यतेसंज्ञायां। धेनुष्यावंधकेस्थिता। गृहपतिनासंयुक्तोत्र्यः। गृहपतिर्यजमानः। तेनसंयुक्तो
गार्हपत्योनिः। नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु। नावातार्यनाव्यं। वयसातुल्योवयस्यः। धर्मेणप्राप्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धर्म्यं। विषेणानध्योविष्यः। मूलेनजानाम्यंमूल्यं। मूलेनसमोमूल्यः। सीतयासमितंसीत्यंक्षेत्रं। तुलयासमितंतुल्यं। धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते। धर्मादनपेतंध
र्म्यं। पथ्यं। अर्थ्यं। न्याय्यं। कुंदस्योनिर्मितं। कुंदसानिर्मितंकुंदस्यं। कुंदयाकृतमित्यर्थः। उरसोगात्रं। वाद्यत्र। उरसानिर्मितः पुत्रओरसः। उरस्यः। हृदयस्यप्रि
यः। हृद्योहृद्यः। हृदयस्यहृद्ये रवयरणलासि। इति हृदादेशः। बंधनेचर्षौ। हृदयशरात्खल्ताहृद्बंधनेयत्स्याद्देहेभिधेये। हृदयस्यबंधनोहृद्योवशीकर
णमंत्रः। मनजनहलाकरणजल्पकर्षेषु। मनंज्ञाने। तस्यकरणाभावःसाधनंवामत्यं। जनस्यजल्पोजन्यः। हलस्यकर्षो हल्यः। नत्रसाधुः। अग्र्यः। सामसु
साधुःसामन्यः। येचाभावकर्मणोरितिप्रकृतिभावः। कर्मणयः। शरणयः। प्रतिजनादिभ्यःखञ्। प्रतिजनंसाधुःप्रातिजनीनः। सांयुगीनः। सार्वजनीनः। वै
श्वजनीनः। भक्तासः। भक्तेसाधवोभाक्ताः। शालयः। परिषदोण्यः। पारिषद्यः। परिषदइतियोगविभागात्सोपि। पारिषदः। कथादिभ्यष्ठक्। कथायांसा
धुःकाथिकः। गुडादिभ्यष्ठञ्। गुडेसाधुर्गौडिकइक्षुः। सांकुकोयवः। पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ्। पथिसाधुः पाथेयं। आतिथेयः। वसतेवसतिस्तत्रसा

योगविभागादिति-सर्वदेशपरिखदेहिदेशसंदृतिभाष्यत्रयोगादितिभावः-रास्साधुरिनेस्तृतीयौ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कृ वीसतेर्यीरात्रिः।स्वप्नतोसाधुस्वापतेर्यंधनं।सभायायः।सभ्यः।समानतीर्थेवासी।साकृरिति निवृत्तं।वसती तिवासीसमानेतीर्थेगुरौवसती तिसतीर्थ्यः।समा
नोदरेशयितस्त्रोचोदात्तः।समानेउदरेशयितः स्थितःसमानोदर्योभ्राता।सोदराद्यः।सोदर्यः।अर्थःप्राग्वत्॥ ॥इतिषाग्घितीयाः॥ ॥प्राक्रीताच्छः।तेनक्रीतमि
त्यतःप्राक्छोधिक्रियते।उगवादिभ्योयत्।प्राक्रीता दित्येव।उवर्णांता द्गवादिभ्यश्चयत्स्यात्।छःस्यापवादः।नाभिनभंच।नभ्योहः।नभ्यमंजनं।रूपनाभावेवे
दं।श्रुनःसंप्रसारणंवाचदीर्घत्वं।श्रून्यं।श्रुन्यं।ऊधसोनङ्।ऊधन्यः।कंवलाच्चसंज्ञायां।यत्स्यात्।कंवल्यमूर्णापलशतं।संज्ञायांकिं।कम्बलीयाऊर्णा।विभाषा
हविरपूपादिभ्यः।आमिक्षंदधि।आमिक्षीयं।पुरोडाशयास्तंडुलाः।पुरोडाशीयाः।अपूप्यं।अपूपीयं।तस्मैहितं।वत्सेभ्योहितोवत्सीयोगोधुक्।शंकव्यंदारु॥
गव्यं।हविष्यं।शरीरावयवाद्यत्।दंत्यं।कंठ्यं।नस्नासिकायायत्तसरूडेषु।नस्यं।नाभ्यं।येचतद्धिते।यादौतद्धितेपरेशिरःशब्दस्यशीर्षन्नादेशःस्यात्।शीर्ष
ण्यः।तद्धितेकिं।शिरइदं।शिरस्पति।वाकेशेषु।शीर्षण्याः।शिरस्याः।केशाः।अचिशीर्षइतिवाच्यं।अजादौतद्धितेशिरसःशीर्षादेशः।स्थूलशिरसइदं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थौलशीर्षमारवलयवमाषतिलवृषवह्यगाश्च। खलायहितंखल्यं। यव्यं। माष्यं। तिल्यं। वृष्यं। वह्यरथ्यं। चादृष्या। अजाविभ्यांष्यन्। अजथायूथिः। अविष्या
। आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः। आत्माध्यात्मौ। स्तोरवेप्रकृत्यान्तः। आत्मनेहितमात्मनीनं। विश्वजनीनं। कर्मधारयादेवेष्यते। षष्ठीतत्पुरुषाद्
हुवीहेश्वकृष्वा। विश्वजनीयं। पंचजनादुपसंख्यानं। पञ्चजनीनं। सर्वजनाद्दुग्वश्च। सार्वजनिकः। सर्वजनीनः। महाजनाद्दुञ्। माहाजनिकः। मातृभो
गीणः। पितृभोगीणः। राजभोगीणः। आचार्यादणत्वं च। आचार्यभोगीनः। सर्वपुरुषाभ्यां णढञौ। सर्वस्मै हितं सार्वं। सर्वीयं।
पुरुषाद्यविकारसमूहतेनकृतेषु। भाष्यकारप्रयोगात्तेनेत्यस्य द्वन्द्वमध्ये निवेशः। पुरुषस्य वयः पौरुषेयः। तस्येदमित्यणप्राप्ते। पुरुषस्य विकारः
पौरुषेयः। षाणिरजनादिभ्योञिप्राप्ते। समूहेप्यणिप्राप्ते। एकाकिनोपि परितः पौरुषेयवृत्ताद्वेति माघः। तेन कृतं ग्रंथे णिप्राप्ते। अग्रंथे तु प्रासादादौ
अप्राप्त एवेति विवेकः। माणवचरकाभ्यां खञ्। माणवाय हितं माणवीनं। चारकीणं। तदर्थे विकृतेः प्रकृतौ। विकृतिवाचकाच्चतुर्थ्यंतात्तदर्थायां प्रकृ

=६६:४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तोवाच्यायंप्रत्ययःस्यात्। अंगारेभ्यस्तानिअंगारीयाणिकाष्ठानि। प्राकारीयाइष्टकाः। शंकव्यंदारु। छदिरुपधिवल्लेढञ्। छादिषेयाणितृणानि। वालेयास्तंडुलाः।
उपधिश्चात्रस्वार्थेदृष्यते। उपधीयतइत्युपधिःरथांगं। तदेवऔपधेयं। अतएवभोपानहोर्न्यः। छत्रस्यापवादः। आर्षभ्यौवत्सः। औपानह्यो मुंजः। चर्मण्यप्यंयमेव
पूर्वविप्रतिषेधेन। औपानह्यं। चर्मणोञ्। चर्मणोयाविकृतिस्तद्वाचकादञ्स्यात्। वध्रेइदंवाध्रं। वारत्रंचर्म। तदस्यतस्मिन्स्यादिति। प्राकारआसामिष्टकानांस्या
त्प्राकारीयाइष्टकाः। प्रासादीयंदारु। प्राकारोस्मिन्प्राकारीयोदेशः। इतिनादीलो। किंकोम्विवक्षामनुसारयति। तेनेत्न। प्रासादोदेवदत्तस्यस्यादिति। परि
खायाढञ्। पारिखेयीभूमिः॥ ॥छ्यतोःपूरणेविधिः॥ ॥प्राग्वतेष्ठञ्। तेनतुल्यमितिवतिवक्ष्यतितेनतःप्राक्ठञ्विधिक्रियते। आर्हादिगोपुच्छसंख्यापरिमा
णाट्ठक्। तदर्हतीत्येभिर्व्याप्यष्ठञ्विधिकारमध्येष्ठञोपवादष्ठगधिक्रियतेगोपुच्छादीन्वर्जयित्वा। असमासेनिष्कादिभ्यः। आर्हादित्यतस्तेनक्रीतमि
तियावत्सम्पदवासूत्रमनुवर्त्तते। निष्कादिभ्योसमासेठगर्हीयेचर्थेषुनेष्कादिकं। समासेतुठञ्। परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः। उत्तरपदस्यवृद्धि

तद२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रिदादौ। परमनैष्किकं। असमासगुहणाद्वापकंभवतिइतःप्राक्तदंतविधिरिति। तेनसुगव्यंयवापूप्यमिति। इतऊईनुसंख्यापूर्वपदानांतदंतग्रहणंप्रा
ग्वतेरिष्यते। तच्चालुकि। पारायणिकः। हैपारायणिकः। अलुकीतिकिं। द्वाभ्यांमूर्षीभ्यांक्रीतंद्विमूर्षम्। द्विमूर्षेणक्रीतंमूर्षीदम्भाभृतकिंतुठञ्। द्विसौ
र्पिकं। अर्द्धात्परिमाणात्स्वपूर्वस्यतुवा। अर्द्धात्परिमाणवाचकस्योत्तरपदस्या ० देरचोवृद्धिःपूर्वपदस्यतुवाञितिणितिकितिच। अर्द्धद्रोणेनक्री
तमर्द्धद्रौणिकं। आर्द्धद्रौणिकं। नातःपरस्य। अर्द्धात्परस्यपरिमाणाकारस्यनवृद्धिःपूर्वपदस्यतुवाञितिदादौ। अर्द्धप्रस्थिकं। आर्द्धप्रस्थिकं। अतः
किं। आर्द्धकोडविकं। तेपरः किं। अर्द्धखार्याम्भवाः। अर्द्धखारी। अर्द्धखारीभार्यादत्यत्रवृद्धिनिमित्तस्येतिपुंवद्भावनिषेधोनस्यात्। शताच्चठन्यता
वपरात्। शतेनक्रीतंशतिकं। शत्यं। अशतइतिकिं। शतेपरिमाणमस्यशद्धसंघः। इत्यप्रत्ययार्थोवस्तुतःप्रकृत्यर्थान्नभिद्यते। तेनठन्यतोन।।
किंतु ० कनेव। असमासइत्येव। द्विशतेनक्रीतंद्विशतकं। संख्यायाअतिशदंतायाःकन्। संख्यायाःकन्स्यादार्हीयेर्थेनतुत्यंशदंतायाः। पं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चभिः क्रीतः पंचकः। बहुकः। त्यंतायास्तः। साप्तनिकः। शतंतायाः चत्वारिंशत्कः। बतोरिद्वा। बलंतात्कन इडुस्यात्। तावतिकः। तावत्कः। विंशतित्रिंशद्भ्यां डुन्नसंज्ञायां। योगविभागः कर्त्तव्यः। आभ्यां कन् स्यात्। असंज्ञायां तु डुन्स्यात्कनोपवादः। विंशकः। त्रिंशकः। संज्ञायां तु विंशतिकः। त्रिंशत्कः। कंसाद्दिठन्। दोः। वर्षः। इकारश्चारणार्थः। कंसिकः। कंसिकी। अर्द्धाच्चेति वक्तव्यं। अर्द्धिकः। अर्द्धिकी। कार्षापणाद्दिठन्वक्तव्यः। प्रतिगदेशाच्च वा। कार्षापणिकः। कार्षापणिकी। प्रतिकः। प्रतिकी। मूर्णादन्यतरस्यां। शोर्पः। शोर्पिकं। शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण्। एभ्योऽण्स्याद्दुन्ठक्कनामपवादः। शतमानेन क्रीतं शतमानं। विंशतिकं। साहस्रं। वासने। अध्यर्द्धपूर्वाद्द्विगोर्लुगसंज्ञायां। अध्यर्द्धपूर्वाद्द्विगोश्च परस्यार्थीयस्य लुक्स्यात्। अध्यर्द्धकंसं। द्विकंसं। संज्ञायां तु पांचकलायिकं। विभाषा कार्षापणसहस्राभ्यां। लुग्वास्यात्। अध्यर्द्धकार्षापणम्। अध्यर्द्धकार्षापणिकं। द्विकार्षापणं। द्विकार्षापणिकं। औपसंख्यानिकस्य ठनो लुक्। पक्षे अध्यर्द्धप्रतिकं। द्विप्रतिकं। अध्यर्द्धसहस्रं। अध्यर्द्धसाहस्रं। द्विसहस्रं। द्विसाहस्रं। द्वित्रिपूर्वान्निष्कात्। लुग्वास्यात्। द्विनिष्कं। द्विनैष्किकं। त्रिनिष्कं। त्रिनैष्किकं। बहुपूर्वाच्चेति वक्तव्यं। बहुनिष्कं। बहुनैष्किकं। वि

=संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य चेत्युत्तरपदवृद्धिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्लाच्च। द्वित्रिवहुपूर्वाद्विस्लादारीयस्लुग्वास्यात्। द्विवस्तं। द्वैस्तिकमित्यादि। विंशतिकान्वयः। अध्यर्द्धपूर्वाद्विगोरित्येव। अध्यर्द्धविंशतिकीनं। द्विविंशतिकीनं। खार्यीकन्। अध्यर्द्धखारीकं। द्विखारीकं। केवलायाश्चेतिवक्तव्यं। खारीकं। पणपादमाषशताद्यत्। अध्यर्द्धपणं। अध्यर्द्धपाद्यं। द्विपाद्यं। इह पादः पदिति नाय स्पतिलोपस्यस्थानिवद्भावात्। पद्यत्यतदर्थेदस्यपि। पारणं गार्घस्येवतन्नग्रहणात्। शाणाद्वा। यत्स्यात्। पक्षे ठञ्। तस्लुकि। अध्यर्द्धशाणं। अध्यर्द्धशाणं। द्वित्रिपूर्वादणच्। शाणाद्दित्येव। चाद्यत्। तेनत्रैरूप्यं। परिमाणांतस्यासंज्ञाशाणयोरितिपर्युदासात् आदिवृद्धिरेव। द्विशाणं। द्विशाणं। द्विशाणं। इह ठञ्नादयस्त्रयोऽशाप्रत्ययाः प्रकृतास्तेषांसमर्थविभक्तयोर्यौगपद्यं कांक्षितास्तेइदानीमुच्यंते। तेनक्रीतं ठञ्। गोपुच्छेनक्रीतं गोपुच्छिकं। सांप्रतिकं। षाण्मासिकं। ठक्। नैष्किकं। इङ्गोरणाः। गोरणाइत्यत्रनद्वितलुकि। लुकोपवादः। पंचभिर्गोरणैः क्रीतः पंचगोरणिः। तत्पनिमित्तंसंयोगोत्पातौ। संयोगः संबंधः। उत्पातः शुभाशुभसूचकः। शातिकः। शत्योधनपतिसंयोगः। शातिकं। शत्यंदक्षिणाद्विस्पंदनं। शातस्पनिमित्तमित्यर्थः। वातपित्तश्लेष्मभ्यः शमनकोपनयोरुपसंख्यानं। वातस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+ तत्रविदितइतिच४

रामनंकोपनंवावातिकंपैत्तिकंश्लैष्मिकंसन्निपाताच्चेतिवक्तव्यं।सान्निपातिकंगोद्यचौसंख्यापरिमाणाच्चास्यैत्तागोनिमित्तंसंयोगउत्पातोवाग
व्यःद्यचःधन्यःयशस्यःस्वर्ग्यःगोद्यचःकिं।विजयस्यवेजायकःअसंख्येत्यादिकिं।पंचानांपंचकंसप्तकंप्रास्थिकंखारीकंअश्वादिआश्विकंब्र
ह्मवर्चसादुपसंख्यानं।ब्रह्मवर्चस्यंपुत्राद्यच।चाद्यत।पुत्रीयःपुत्र्यःसर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ।सर्वभूमेर्निमित्तंसंयोगउत्पातोवासार्वभौमःपा
र्थिवःसर्वभूमिशब्दोनुशतिकादिषुपठ्यते।तस्येश्वरःसर्वभूमेरीश्वरःसर्वभूमौविदितोवासार्वभौमःपार्थिवःलोकसर्वलोकाट्ठञ्।तत्रविदितइत्य
र्थे।लौकिकःअनुशतिकादिलादुभयपदवृद्धिःसार्वलौकिकःतस्यवापःउप्यतेस्मिन्निति।वापःक्षेत्रं।प्रस्थस्यवापःप्रास्थिकंद्रौणिकंखारीकंपात्राच्छ
न्नंपात्रस्यवापःपात्रिकंपात्रिकाक्षेत्रभक्तिः।तदस्मिन्नृद्ध्यायलाभशुल्कोपदादीयते।वृद्धिर्दीयतइत्यादिक्रमेणप्रत्येकंसंबंधादेकवचनम्।पंचास्मि
न्वृद्धिःआयःलाभःशुल्कंउपदावादीयतेपंचकःशतिकःशतंसाहस्रःउत्तमर्णेनमूलातिरिक्तंयाह्यंवृद्धिःयामादिषुस्वामिग्राह्योभागआयः।वि

आश्विकं२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षेत्रामूल्यादधिकंग्राह्यंताभ्यः रक्षानिर्देशोराजभागः शुल्कं। उत्कोचउपदा। चतुर्थ्यर्थउपसंख्यानं। पंचाभ्यामेवृद्धादिभ्यतेपंचकोदेवदत्तः। समभ्रात्मणोदान
मितिनदधिकरणविवक्षा ॥ वा। पूरणार्द्धहुन्। यथाक्रमंठक्ठिठनोरपवादः। द्वितीयोवृद्धादिरस्मिन्द्वीयतेद्वितीयिकः। तृतीयिकः। अर्द्धिकः। अर्द्धशब्दो
रूपकस्यार्द्धरूपः। भागाद्यञ्। चादुन्। भागशब्दोपिरूपकस्यार्द्धे। भागोवृद्धादिरस्मिन्भागिकम्। भाग्यंशतम्। भाग्या। भागिकाविंशतिः। तद्धरतिवह
त्यावहतिभारादृवादिभ्यः। वंशादिभ्यःपरोयोभारशब्दस्तदंतंयत्प्रातिपदिकंतत्पुरुषातिकाद्वितीयांतादित्यर्थः। वंशभारंहरतिवहतिआवहतिवा
वांशभारिकः। ऐक्षुभारिकः। भाराद्वंशादिभ्यइत्यस्यप्रत्यव्याख्यातरं। भारभूतेभ्योवंशादिभ्यइतिभारभूतान्वंशान्हरतिवांशिकः। ऐक्षुकः। वस्त्रेड
वाम्पांठञ्कनौ। यथासंख्यं स्तः। वस्त्रंहरतिवहतिआवहतिवावास्त्रिकः। दुव्यकः। संभवत्यवहरतिपचति। प्रस्थंसंभवतिपास्थिकः कटारुः प्र
स्थं स्वस्मिन्समावेशयतीत्यर्थः। पास्थिकीब्राह्मणी। प्रस्थमुपसंहरतिपचतिवेत्यर्थः। तत्पचतिद्रोणादण्च। चादुन्। द्रोणंपचतिद्रोणी। द्रोणि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

की। आढकाचितपात्रात्वेन्यतरस्यां। पक्षेठञ्। आढकंसंभवतिअवहरतिपचतिवाआढकीना। आढकी। आचितीना। आचितिकी। पात्रीणा। पात्रिकी। द्विगोःछं
ञ्च। आढकाचितपात्राद्दित्येव। आढकोनाद्विगोसंभवत्यादिष्वर्थेषुछञ्। खोवास्तः। पक्षेठञ्। तस्यौदनं तिलुकाषिखान्डीष। द्याढकिकी। द्याढकीना। द्विगोरितिउ
प्। द्याढकी। द्याचितिकी। द्याचितीना। अपरिमाणोतिङ्पूर्वनिषेधः। द्याचिता। द्विपात्रिकी। द्विपात्रीणा। द्विपात्री। कुलिजाच्चुकवोच। कुलिजांताद्विगोःसं
भवत्यादिष्वर्थेषुलुग्वोवास्तः। चात्छञ्च। लुगभावेठञ्। अवरणम्। द्विकुलिजी। द्विकुलिजीना। द्विकुलिजिकी। द्विकुलिजिकी। सास्यांद्यावस्न भ्रतयः। अंशोभा
गः। वस्नमूल्यं। भ्रतिर्वेतनं। पंचअंशोवस्नो भ्रतिर्वास्यपंचकः। तदस्यपरिमाणम्। प्रस्थंपरिमाणमस्यप्रास्थिकोराशिः। संख्यायाःसंज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु। पू
र्वसूत्रमनुवर्त्तते। तत्रसंज्ञायांस्वार्थेप्रत्ययोवाच्यः। यद्वाद्वेकयोरितिवत्संख्यामात्रवृत्तेःपरिमाणेनिप्रत्ययःस्यात्। पंचैवपंचकाः। शाकुनयः। पंचपरिमाणा
मेषामितिवा। संघे। पंचकाः। सूत्रे। अष्टकंपाणिनीयं। संघेनाध्यस्यपाणिसमूहरूढत्वात्सूत्रंपठ्यगुपन्यस्तं। पंचकमध्ययनं। स्तोमइविधिः। पंचदशमंत्राःपरिमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णामस्यपंचदशः। सप्तदशः। एकविंशः। सोमयागेषु छंदोगैः क्रियमाणाष्टाहिसंज्ञिकास्तुतिस्तोमः। पंक्तिविंशतिर्त्रिंशत्चत्वारिंशत्पंचाशत्षष्टिसप्तत्यशीति
नवतिशतं। एतेषु दृष्टिवाचानि पातंते। पंचदशतोवर्गेवा। पंचपरिमाणमस्यपंचदशी। दशत्। पक्षेपंचकः। दशकः। त्रिंशाच्चत्वारिंशतोर्ह्रस्वोसंज्ञायांडराट्
त्रिंशदध्यायः परिमाणमेषां ब्राह्मणानां त्रैंशानि। चत्वारिंशानि। तदर्हति। लब्धुं योग्योभवतीत्यर्थे द्वितीयान्ताद्वुन्नाद्यः स्युः। श्वेतछत्रमर्हति श्वेतछत्रि
कः। छेदादिभ्योनित्यं। नित्यमाभीक्ष्ण्यं। छेदं नित्यमर्हति छेदिकोवेतसः। छिन्नप्रकृतत्वात्। विरागविरंगंच। विरागं नित्यमर्हति वैरंगिकः। शीर्षच्छेद्य
च। शिरश्छेदं नित्यमर्हति शीर्षच्छेद्यः। शीर्षच्छेदिकः। यद्वुकोः सन्नियोगेन शिरसः शीर्षभावो निपात्यते। दंडादिभ्यः। एभ्योयत्स्यात्। दंडमर्हति दंड्यः
अर्घ्यः। वध्यः। पात्रार्हुंश्च। चाद्यत्। तदर्हतीत्यर्थे। पात्रियः। पात्र्यः। कडंकरदक्षिणाच्छ च। चाद्यत्। कडंकरोतीति विग्रहे अतएव निपातनात्छच्।
कडंकरं माषमुद्गादिकाष्ठमर्हतीति कडंकरीयोगः। कडंकर्यः। दक्षिणामर्हतीति दक्षिणीयः। दक्षिण्यः। स्थाली विलात्। स्थाली विलमर्ह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिस्थाली विलीयास्तंडुलाः। स्थाली। विल्पाः। पाकयोग्याइत्यर्थः। यज्ञर्लिग्पांपात्रत्रो। यथासंख्यंस्तः। यज्ञम्प्लिज्ञं वार्हतियज्ञियः आ
र्लिजीनोयज्ञमानः। यज्ञर्लिग्पांतत्कर्मार्हतीत्युपसंख्यानं। यज्ञियोदेशः। आर्लिजीनत्रालिकः॥ ॥आरीयाणांठगादीनांद्वादशा
नांपूरणोविधिः॥ ॥अतःपरंउत्रैव। पारायणतुरायणचांद्रायणंवर्त्तयति। पारायणंवर्त्तयतिपारायणिकश्छात्रः। तुरायणोयज्ञवि
शेषः। तंवर्त्तयतितौरायणिकोयज्ञमानः। चांद्रायणिकः। संशायमापन्नः। संशायविषयीभूतोर्थः सांशयिकः। योजनंगच्छति। योजन
निकः। क्रोशशतयोजनशतयोरुपसंख्यानं। क्रोशशतंगच्छतिक्रोशशतिकः। योजनशतिकः। ततोभिगमनमर्हतीतिचवक्तव्यं।
क्रोशशताद्भिगमनमर्हतिक्रोशशतिकोभिक्षुः। योजनशतिकआचार्यः। पथः ष्कन्। वित्वान्डीष्। पंथानंगच्छतिपुरःपथकः। पाथिकी
। पथोरानित्यं। पंथानंनित्यंगच्छतिपांथः। पांथा। उत्तरपथेनाहृतंच। उत्तरपथेनाहृतमौत्तरपथिकं। उत्तरपथेनगच्छतिऔत्तरपथिकः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आहृतप्रकरणेवारिजंगलस्थलकांतारपूर्वादुपसंख्यानम्। वारिपथिकं। कालात्। व्युष्टादिभ्योणित्यतः प्रागधिकारेयं। तेन निर्वृत्तं। अह्नानिर्वृत्तमाह्निकं। तमधीष्टोभृतोभृतोभावी। अधीष्टः सत्कृत्य व्यापारितः। भृतो वेतनेन क्रीतः। भृतः स्वसत्तया व्याप्तकालः। भावी ताद्धर्म्यवानागतः। मासमधीष्टो मासिको ध्यापकः। मासंभृतो मासिकः कर्मकरः। मासंभृतो मासिको व्याधिः। मासंभावी मासिक उत्सवः। मासाद्वयसि यत्खञौ। मासंभृतो मास्यः। मासीनः। द्विगोर्यप्। मासाद्वयसीत्यनुवृत्तेः। द्वौ मासौ भृतो द्विमास्यः। षण्मासास्यच्च। वयसीत्येव। यवप्यनुवर्त्तते। चोढ्रः। षाण्मास्यः। षाण्मासिकः। अवयसि ठंच्च। चास्यत्। षाण्मासिको वधिः। षाण्मास्यः। समायाः खः। समामधीष्टो भृतो भावी वा समीनः। द्विगोर्वा। समायाः खदित्येव। तेन परिजय्येत्यतः प्रागनिर्वृत्तादिषु पंचस्वर्थेषु प्रत्ययाः। द्विसमीनः। द्वैसामिकः। राज्यहःसंवत्सराच्च। द्विगोरित्येव। द्विरात्रीणः। द्वैरात्रिकः। ह्यो ही

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नः। द्वैयाहिकः। समासांतविधेरनित्यत्वान्नटच्। द्विसंवत्सरीणः। संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य च। संख्यायाउत्तरपदस्य वृद्धिर्नादौ। द्विसांवत्सरिकः। द्वेषष्टीभृतो द्विषाष्टिकः। परिमाणांतस्येत्येव सिद्धे संवत्सरग्रहणं परिमाणग्रहणे कालपरिमाणस्य ग्रहणार्थं। तेन द्वेसमिकरत्युत्तरपदवृद्धिर्न। वर्षाभुक्। वर्षाशब्दांताद्भुगो वीखः। पक्षेठञ्। वाचलुक्। त्रीणि रूपाणि। द्विवर्षीणो व्याधिः। द्विवर्षः। वर्षस्याभविष्यति उत्तरपदस्य वृद्धिः स्यात्। द्विवार्षिकः। भविष्यति तु द्वैवार्षिकः। त्रीणि वर्षाणि भावी त्रैवार्षिकः। अधीष्टभृतयोर्भविष्यतीति निषेधो न। गम्यते हि तत्र भविष्यत्त्वान्नतु ताद्वितार्थः। द्वेवर्षे अधीष्टो भृतो वा कर्मकरिष्यति द्विवार्षिको मनुष्यः। चित्तवति नित्यं। वर्षशब्दांताद्भुगो प्रत्ययस्य नित्यं लुक्स्याच्चेतनेप्रत्ययार्थे। द्विवर्षोदारकः। षष्टिकाः षष्टिरात्रेणपच्यंते। बहुवचनमनन्त्रम्। षष्टिको धान्यविशेषः। तृतीयांतात्कर्त्रात्रशब्दलोपश्च निपात्यते। तेन परिजय्यलभ्यकार्यसुकरं। मासेन परिजय्यो जेतुं शक्यो मासिको व्याधिः मासेन लभ्यं कार्यं सुकरं वा मासिकं। तस्य ब्रह्मचर्यं। द्वितीयांतात्कालवाचिनोस्येत्यर्थे प्रत्ययः स्यात्। अत्यंतसंयोगे द्वितीया। मासं ब्रह्मचर्यमस्य

परिमाणांतस्यासंज्ञात्रयाणां द्वौ कुडवौ प्रयोजनमस्य द्विकौडविकः। द्वाभ्यां सुवर्णाभ्यां क्रीतं द्विसौवर्णिकं। असंज्ञेति किं पंचकलायाः परिमाणमस्य पांचकलायिकः। तद्धितानां संज्ञा द्वैत्राणां कुलिजशब्दमपि किं चित्यगनि द्वैकुलिजिकः ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तत्रभवइत्यर्थे३

मासिकोब्रह्मचारी। आर्द्धमासिकः। यद्वा प्रथमांतादस्येत्यर्थे प्रत्ययः। मासोस्येतिमासिकंब्रह्मचर्यं। महानाम्न्यादिभ्यः षष्ठ्यंतेभ्य उपसंख्यानं। महानाम्न्यो नाम विद्या भगवन्नित्याद्या ऋचः। तासांब्रह्मचर्यमस्य महानाम्निकः। हरदत्तस्तु भस्याढ इति पुंवद्भावान्महानामिक इत्याह। चतुर्मासात्स्ष्यायज्ञे। चतुर्षुमासेषु भवंति चातुर्मास्यानि यज्ञोः। संज्ञायामण्वक्तव्यः। चतुर्षुमासेषु भवति चातुर्मासी। अर्धांतत्वान्ङीष्। पौर्णमासी। आषाढी। तस्य दक्षिणायज्ञाख्येभ्यः। हादशाहस्य दक्षिणाद्वादशाहिकी। आख्याग्रहणादकालाऽपि। आग्निष्टोमिकी। वाजपेयिकी। तत्र च दीयते कार्यं भववत्। यो ह्यदीयते कार्यं वा षो ह्यषेरेष्यं शारदं॥ ॥कालाधिकारस्य पूर्णो विधिः॥ ॥युष्मादिभ्यो रा। युष्मदीयते कार्यं दावेयुष्मं। युष्मन्तीर्थसंग्रामप्रवासइत्यादि। तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां रायतो। यथाकथाचित्पव्ययसंघातात्तृतीयाताद्धस्तद्वारा द्व्यथासंख्यं रायतोस्तः। अर्थाभ्यां तु यथासंख्यं नेष्यते। यथाकथाचदीयते कार्यं वा यथाकथाचं। अनादरेण देयं कार्यं वेत्यर्थः। हस्तेन दीयते कार्यं वा हस्तांसे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पादिनि। तेनेत्येव। कर्णवेष्टकाभ्यां संपादिकारणवेष्टकिकं मुखं। कर्णालंकारेणाभ्यां भवरूपं शोभनं इत्यर्थः। कर्मवेषाद्यात्। कर्मणा संपादिकर्मरूपं
शौर्यं। वेषेण संपादी वेष्टोनटः। वेषः कृत्रिमआकारः। तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः। संतापाय प्रभवति सांतापिकः। सांग्रामिकः। योगाद्य
च्च। चाटुञ्। योगाय प्रभवति योग्यः। योगिकः। कर्मणाऽकञ्। कर्मणे प्रभवति कार्मुकं। समयस्तदस्य प्राप्तं। समयः प्राप्तोऽस्य सामयि
कः। अतोरण्। अतुः प्राप्तोऽस्य आर्तवं। कालाद्यत्। कालः प्राप्तोऽस्य कालं शीतं। प्रकृष्टेठञ्। कालादित्येव। तदस्येति च। प्रकृष्टोदीर्घः का
लोऽस्येति कालिकं वैरं। प्रयोजनं। तदस्येत्येव। इन्द्रमहः प्रयोजनमस्य ऐन्द्रमहिकं। प्रयोजनं फलं कारणं च। विशाखाषाढाद्रासंघदंड
योः। आभ्यामण्स्यात् प्रयोजनमित्यर्थे। ऋमान्यन्यदंडयोरर्थयोः। विशाखे प्रयोजनमस्य वैशाखो मंथः। आषाढो दंडः। चूडादिभ्यः
उपसंख्यानं। चूडा चौडम्। श्रद्धा श्राद्धं। अनुप्रवचनादिभ्यश्छः। अनुप्रवचनं प्रयोजनमस्य अनुप्रवचनीयं। समापनात्सपूर्वपदात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्याकरणसमापनंप्रयोजनमस्यव्याकरणसमापनीयं।ऐकागारिकश्चौरे।एकमसहायमगारंप्रयोजनमस्यमुमुषिषोःसऐकागारिकश्चोरः।आकालिकउद्यंनवचने।समानकालावाद्यंतौयस्येत्याकालिकः।समानकालस्याकालआदेशः।आशुविनाशीत्यर्थः।पूर्वस्मिन्समध्याह्नाद्युत्पद्यस्मिन्नंतरेतत्रैवनश्यतइतिवा।आकालाद्वृंश्च।आकालिकाविद्युत्॥ ॥ढञःपूरणावधिः॥ ॥तेनतुल्यंक्रियाचेद्वतिः।ब्राह्मणेनतुल्यंब्राह्मणवदधीते।क्रियाचेत्किं।गुणतुल्येमाभूत।पुत्रेणतुल्यःस्थूलः।तत्रतस्येव।मथुरायामिवमथुरायांवसुघ्नेप्राकारः।चैत्रस्येवचैत्रवन्मैत्रस्यगावः।तद्दर्हतिविधिमर्हतिविधिवत्सज्यते।क्रियाग्रहणमंडूकप्लुत्यानुवर्त्तते।तेनेहन।राजानमर्हतिछत्रमातस्यभावस्त्वतलौ।प्रकृतिजन्यबोधेप्रकारोभावः।गोर्भावोगोत्वं।गोता।लांतंक्लीबंतलंतंस्त्रियाम्।आचलात्।ब्रह्मणस्त्वइत्येतःप्राक्त्वतलावधिःक्रियेते।अपवादैःसहसमावेशार्थंगुणवचनाश्चिप्रकर्मणिविधानार्थंचैतैः।चकारोनञ्स्नञ्भ्यामपिसमावेशार्थः।स्त्रियाभावःस्त्रैणम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्त्रीत्वं। स्त्रीता। पौंस्नं। पुंस्त्वं। पुंस्ता। ननञ्पूर्वोत्तरपुरुषादश्चतुरसंगतलवणावदयुधकतरसलसेभ्यः। इतः परं येभावपुरुषास्तेनञ्तत्पुरुषात्नस्युश्चतुरादी
न्वर्जयित्वा। अपतित्वम्। अपटुत्वं। नञ्पूर्वोत्तिः। बाहुस्पत्यं। तत्पुरुषात्किं। नास्यपटवः सन्तीत्यपटुस्तस्यभावआपटवं। अश्चतुरेतिकिं। आश्चतुर्यम्। आ
संगत्यं। आलवण्यं। आवद्यं। आयुध्यं। आकत्यं। आरस्यं। आलस्यं। दृथ्वादिभ्यइमनिज्वा। वावचनमरणादिसमावेशार्थमारभ्यतोहलादेर्लघोः। इष्ठे
मेयस्सु। दृढः। दृढ्ढीपः स्यादिष्ठेमेयस्सु। दृथोर्भावः पृथिमा। पार्थवं। मृदिमा। मार्दवं। वर्णादृढादिभ्यः ष्यञ्च। चादिमनिच्। शौक्ल्यं। शुक्लिमा। दार्ढ्यं।
पृथुमृदुभ्यां कृच्छ्रादृढपरिवृढेभ्यो वरत्वं। दृढिमा। षोडशवर्षः। औचिती। याथाकामी। गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणिच। चाटुत्वं। जडस्यभावः क
र्मवा जाड्यं। मौर्ख्यं। ब्राह्मण्यं। अर्हतोनुम्। अर्हतोभावः कर्मवा आर्हन्त्यं। आर्हन्ती। ब्राह्मणादिराकृतिगणः। यथातथयथापुरयोः पर्यायेण। न
ञ्परयोरनयोः पूर्वोत्तरपदयोः पर्यायेणादेश्चोवृद्धिर्निपात्यते। अयथातथाभावः आयथातथ्यं। अयाथातथ्यं। आयथापुर्यम्। अयाथापुर्यम्। आ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पादसमाप्तेर्भावकर्माधिकारः। चतुर्वर्णादीनां स्वार्थउपसंख्यानं। चत्वारोवर्णाश्चातुर्वर्ण्यं। चातुराश्रम्यं। त्रैविद्यं षाड्गुण्यं। सैन्यं। सांनिध्यं। सामीप्यं। औपम्यं। त्रैलोक्यमित्यादि। सर्ववेदाः सर्ववेदास्तानधीते सर्ववेदः। सर्वादेरिति लुक्। सर्वसार्ववेद्यः। चतुर्वेदस्योभयपदवृद्धिश्च। चतुरोवेदानधीते चतुर्वेदः सएव चातुर्वैद्यः। चतुर्विद्यस्येति पाठान्तरं। चतुर्विद्यएव चातुर्विद्यः। स्तेनाद्यन्नलोपश्च। नेति संघातग्रहणं। स्तेनचौर्यं पचाद्यच्। स्तेनस्य भावः कर्म वा स्तेयम्। स्तेनादिति योगविभज्यस्तेन्यमिति षष्ठ्यन्तमपि केचिदिच्छन्ति। सख्युर्यः। सख्युर्भावः कर्म वा सख्यं। दूतवणिग्भ्यां च। दूतस्य भावः कर्म वा दूत्यम्। वणिज्यमिति कात्यायनः। माधवस्तु वणिज्यात्राद्यः स्वभावात्स्त्रीलिंगः। भावेएवात्र प्रत्ययो न तु कर्मणीत्याह। भाष्ये तु दूतवणिग्भ्यां चेति नास्त्येव। ब्राह्मणादित्वाद्वाणिज्यमपि। कपिज्ञात्योर्ढक्। कापेयं। ज्ञातेयं। पत्यन्तपुरोहितादिभ्योयक्। सैनापत्यं। पौरोहित्यं। राजासे। राजन्वाद्योऽसमासे यकं लभते इत्यर्थः। राज्ञो भावः कर्म वा राज्यं। समासे तु ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ्। आधिराज्यं। प्राणिभ्यो ज्ञातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योञ्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्राणाभ्ज्जाति। आश्वं। औष्ट्रं। वयोवचनं। कौमारं। कैशोरं। औङ्गात्रं। औन्नेत्रं। सौष्ठवं। दौष्ठवं। हायनांतयुवादिभ्योण। द्वैहायनं। यौवनं। स्थाविरं। श्रो
त्रियस्यलोपश्च। श्रोत्रं। कुशलचपलनिपुणपिशुनकुतूहलक्षेत्रज्ञायुवादिषुवृत्तिणादिषुचपठ्यंते। कौशलं। कौशल्यमित्यादि। इगन्ता
च्चलघुपूर्वात्। मुचेर्भावः कर्मवाशौचं। मौनं। कृष्णकाव्यं। कविदारुस्यत्राह्मणादिलात्यन्न। यौपधादुरुपोत्तमाहुन्न। रामणीयकं। आभिधानी
यकं। सहायाद्वा। साहाय्यं। साहायकं। इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्च। ईष्योपाध्यायिका। मानोज्ञकं। गोत्रचरणाच्छाघात्याकारतदवेतेषु। अत्याकारोधि
क्षेपः। तदवेतः तेगोत्रचरणायोर्भावकर्मणी प्राप्तः। अवगतवान्वा। गार्गिकयाश्लाघते। गार्गित्वेनविकत्थ्यतइत्यर्थः। गार्गिकयात्याकुरुते। गा
र्गित्वेनपरानाक्षिपतीत्यर्थः। गार्गिकामन्ववेतः। होत्राभ्यश्छः। होत्राद्वाद्रात्रिवाचीस्त्रीलिंगः। बहुवचनाद्दोषग्रहणं। अछावाक
स्यभावः कर्मवा आछावाकीयं। मैत्रावरुणीयं। ब्रह्मणस्त्वः। होत्रावाचिनोब्रह्मशब्दात्त्वः स्यात्। कुसाप्रवारः। ब्रह्मत्वं। नेतिवाच्येत्ववचनंतत्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वाधनार्थम्। ब्राह्मणपर्यायाद्ब्रह्मशब्दात्तुत्वतलौ। ब्रह्मत्वं। ब्रह्मता॥ ॥नञ्जनोरधिकारःसमाप्तः॥ ॥धान्यानांभवनेक्षेत्रेखञ्। भवन्त्यस्मिन्निति
भवनं। मुद्गानांभवनंक्षेत्रंमौद्गीनं। व्रीहिशाल्योर्ढक्। व्रैहेयं। शालेयं। यवयवकषष्टिकाद्यत्। यवानांभवनंक्षेत्रंयव्यं। यवक्यं। षष्टिक्यं। नि
भाषातिलमाषोमाभंगाणुभ्यः यत्स्यात्। पक्षेखञ्। तिल्यं। तैलीनं। माष्यं। माषीणं। उम्प्यं। औमीनं। भंग्यं। भांगीनं। अणव्यं। आणवीनं। सर्व
चर्मणःकृतःखखञौ। असामर्थ्येपिनिपातनात्समासः। सर्वश्चर्मणाकृतःसर्वचर्मीणः। सार्वचर्मीणः। यथामुखसम्मुखस्पर्शानःखः। मु
खस्यसदृशंयथामुखं। प्रतिविंबं। निपातनात्सादृश्येऽव्ययीभावः। समंसर्वंमुखंसंमुखं। समदाहस्यातलोपोनिपात्यते। यथामुखंदर्शनः
यथामुखीनः। सर्वस्यमुखस्यदर्शीनःसंमुखीनः। तत्सर्वादेःपथ्यंगकर्मपत्रपात्रंव्याप्नोति। सर्वादेःपथ्याद्यन्ताद्द्वितीयांतात्खः स्यात्। सर्वप
थान्व्याप्नोतिसर्वपथीनः। सर्वांगीणः। सर्वकर्मीणः। सर्वपत्रीणः। सर्वपात्रीणः। आप्रपदंप्राप्नोति। पादस्याग्रंप्रपदं। तन्मर्यादीकृत्यप्रपदं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पदः

आपपदीनः। अनुपदं सर्वान्नयानयं यद्वा भक्षयति नेयेषु। अनुरायामे साहचर्ये वाऽनुपदं वद्वाऽनुपदीनाऽउपानत्। सर्वान्नानि भक्षयति सर्वान्नी
नोभिक्षुः। अयानयः स्थलविशेषः। तन्नेयः अयानयीनः द्वारः। परोवरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति। परांश्चावरांश्चानुभवति परोवरीणः। अव
रस्योत्वं निपात्यते। परांश्चपरतरांश्चानुभवति परंपरीणः। पृक्कृतेः परंपरभावो निपात्यते। पुत्रपौत्रानुभवति पुत्रपौत्रीणः। परम्पराशब्दस्तु अ
व्युत्पन्नं शब्दान्तरं स्त्रीलिंगं। तस्माद्देवस्वार्थेष्वञि पारंपर्यं। कथं पारोवर्यवदिति। असाधुरेवायं खप्रत्ययसन्नियोगेनैव परोवरे तिनिपा
तनात्। अवारपारात्यंतानुकामंगामी। अवारपारगामी। अवारपारीणः। अवारीणः। पारीणः। पारावारीणः। अत्यंतगामी अत्यन्तीनः। भृशंगन्तेत्य
र्थः। अनुकामंगामी अनुकामीनः। यथेष्टगन्ता। समासमा विजायते। यलोपोऽव्ययस्य विभक्तेरलुक्पूर्वपदे निपात्यते। समासमीनागोः। समा
समीनासायेव प्रतिवर्षं प्रसूयते। खप्रत्ययानुत्पत्तौ यलोपो वाक्तव्यः। समासमां विजायते। समायां समायां वा। अद्यश्वीनावश्वे। अद्यश्वो

=सामान्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वा विजायते अद्यश्वीनावडवा। आसन्नप्रसवेत्यर्थः। केचित्तु विजायतइति नानुवर्त्तयंति। अद्यश्वीनं मरणं। आसन्नमित्यर्थः। आगवीनः। आ
ङ्पूर्वाद्गोवाद्दात्कर्मकरे खप्रत्ययो निपात्यते। गोः प्रस्थापणं पर्यनं यः कर्मकरोति स आगवीनः। अनुर्वलंगामी। अनुर्गोः पश्चात्पर्यीङ्गच्छति
अनुगवीनो गोपालः। अध्वनो यत्खौ। अध्वानमलंगच्छति अध्वन्यः। अध्वनीनः। ये चाभावकर्मणोः। आत्माध्वानौ खे इति प्रकृतिभावः। अभ्य
मित्रा च। चाद्यत्खौ। अभ्यमित्री यः। अभ्यमित्रीं। अभ्यमित्रीणः। अमित्राभिमुखं सुङ्गच्छतीत्यर्थः। गोष्णात्खभूतपूर्वे। गोष्णो भूतपूर्वो गोष्ठी
नो देवाः। अश्वस्येकाहगमः। एकाहेन गम्यते इत्येकाहगमः। आश्वीनो ध्वा। द्वालीनकोपीनं अश्वर्ष्कार्थयोः। द्वालो पुवेशमर्हति द्वालीनः
अश्वर्ष्कः। कूपपतनमर्हति कोपीनं पापं। तत्साधनलाञ्छनं हस्तोप्यत्वाद्वा पुरुषलिंगमपि तत्संबंधात्तदाच्छादनमपि। व्रातेन जीवति। व्रातेन श
रीरयासेन जीवति न तु बुद्धिवैभवेन सः व्रातीनः। साप्तपदीनं सख्यं। सप्तभिः पदैरवाप्यते साप्तपदीनं। हैयंगवीनं संज्ञायां। ह्योगोदोहस्य हियंगुरादे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शो विकारार्थे खच्च निपात्यते। दुह्यन्तइति दोहः क्षीरं। द्योगो दोहस्य विकारो हैयंगवीनं नवनीतं। तस्य पाकमूले पीलुकादिकरणादिभ्यः कुणः ड्राच्चो। पीलूनां पाकः पीलुकुणः। करीरस्य मूलमकरीरजाहम्। पक्षाद्भिः। मूलमात्रमनुवर्त्तते। पक्षस्य मूलं पक्षाद्भिः। तेन वित्तश्चुंचुपचरापो। यकारः प्रत्ययो रदोलुप्तनिर्द्दिष्टः तेन चस्य नेत्संज्ञा। विद्यया वित्तः विद्याचुंचुः। विद्याचरणः। विनभ्यां नानाञौ नसह। असहार्थे पृथग्भावे वर्त्तमानाभ्यां स्वार्थे प्रत्ययो ॥ विना। नाना। चेः शालचशंकटचौ। क्रियाविशिष्टसाधनवाचकात्स्वार्थे विरक्तं। विशालं। विशंकटं। संप्रोदश्चकटच्च। संकटं। प्रकटं। उत्कटं। चालिकटं। अलाबूतिलोमाभंगाभ्योरजसुपसंख्यानं। अलाबूनां रजः अलाबूकटं। तिलकटं। गोछजादयः स्थानादिषु पशुनामभ्यः। गवां स्थानं गोगोष्ठं। अश्वगोष्ठं। संघातेकटच्च। अवीनां संघातः अविकटः। विस्तारेपटच्च। अविपटः। द्वित्वे गोयुगच्च। द्वावुष्ट्राणां युगो युगं। षट्त्वे षड्गवच्च। अश्वानां षट्अश्वषड्वं। स्नेहे तैलच्च। तिलतैलं। सर्षपतैलं। भवने क्षेत्रे शाकटचाकिनौ। इक्षुशाकटं। इक्षुशा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किनं। अवाक्कुटारश्च। चात्कटच्। अवाचीनः। अवकुटारः। अवकटः। नतेनासिकायाः संज्ञायां टीटन्नाटञ्भुटच्। अवादित्येव। नतंनमनं। नासिकायानतं अवटीटं। अवनाटं। अवभ्रटं। तद्योगान्नासिकाऽवटीटः। पुरुषोऽवटीटः। नेर्विटुञ्विरी सचौ। निविटुं। निविरीसं। इमचिटञ्चिकचिच। नेरित्येव। नासिकायानतेऽभिधेये इनचपिटचौ प्रत्ययौ प्रकृते चिकचिदित्यादेशौ च। कप्रत्ययचिकादेशौ च वक्तव्यौ। चिकिनं। चिपिटं। चिक्कं। क्लिन्नस्य चिलपिच्चच्चास्य चसुबौ। क्लिन्नेचक्षुषी अस्य चिच्चः। पिच्चः। चुल्। क्लिन्नस्य चुलादेशो लप्रत्ययसन्नियोगेन। चुच्चः। उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः। संज्ञायामित्यनुवर्त्तते। पर्वतस्यासन्नं स्थलमुपत्यका। आरूढं स्थलं मत्पीठिका। कर्मणि घटोऽच्। घटतइति घटः। पचाद्यच्। कर्मणि घटते कर्मऽपुरुषः। तस्य संज्ञातं तारकादिभ्यइतच्। तारकाः संज्ञाता अस्य तारकितं नभः। आकृतिगणोयं। प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः। तस्येत्यनुवर्त्तते। ऊरुप्रमाणमस्य ऊरुद्वयसं। ऊरुदघ्नं। ऊरुमात्रं। प्रमाणे लः। द्रामः। द्विः। वि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वस्त ४

तस्तिः। द्विगोर्नित्यं। द्वौ द्रामौ प्रमाणमस्य द्विद्रामं। प्रमाणापरिमाणाभ्यां संख्यायाश्च संसंयेमात्रञ्चक्तव्यः। द्रामं मात्रं। प्रस्थमात्रं। पंचमात्रं। वृत्तेतात्स्वार्थे द्वयसञ्मात्रचौ। तावदेवतावद्द्वयसं। तावन्मात्रं। पुरुषहस्तिभ्यामण्च। पुरुषः प्रमाणमस्य पौरुषं। पुरुषद्वयसं। यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप्। यत्परिमाणमस्य यावान्। तावान्। एतावान्। किमिदंभ्यां वोघः। आभ्यां वतुप्स्याद्वस्य चघः। कियान्। इयान्। किमः संख्यापरिमाणे डतिच। चाद्वतुप्स्य चघः स्यात्। कासंख्यायेषां ते केति। कियन्तः संख्याया अवयवा तयप्। पंचावयवा अस्य पंचतयं। द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा। द्वयं। द्वितयं। त्रयं। त्रितयं। उभादुदात्तो नित्यं। उभयं। तदस्मिन्नधिकमिति दशान्ताड्डः। एकादश अधिका अस्मिन्नेकादशं। शतसहस्रयोरेव ष्यते। नेह। एकादशा अधिका अस्यां विंशत्यां। प्रकृतिप्रत्ययार्थयोः समानजातीयत्वे एवेष्यते। नेह। एकादशामाषा अधिकाश्च्रु स्मिन्सुवर्णशते। शादंतविंशतेश्च। डस्यादुक्तेर्थे। त्रिंशादधिका अस्मिन्त्रिंशं शतं। विंशं। संख्यायागुणास्य निमाने मयट्। भागस्य मूल्ये वर्त्तमा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नात्पथमांतात्संख्यावाचिनःषष्ठ्यर्थेमयट्स्यात्। यवानांद्वौभागौनिमानमस्योदश्चिद्भागस्यद्विमयमुदश्चिद्यवानां। गुणेतिकिं। द्वौद्वौहियवौनिमानमस्योदश्चितः। निमानेकिं। द्वौगुणौक्षीरस्यएकस्तैलस्यद्विगुणांतैलंपचतेक्षीरेण। तस्यपूरणेडट्। षष्ठीसमर्थात्संख्यावाचिनःपूरणइत्यर्थेडट्स्यात्। एकादशानांपूरणएकादशः। नांतात्संख्यादेर्मट्। डटोमडागमःस्यात्। पंचानांपूरणःपंचमः। नांतात्किं। विंशः। असंख्यादेःकिं। एकादशः। षट्कतिकतिपयचतुरांथुक्। एषांथुकागमःस्याड्डटि। षष्ठ्यांपूरणःषष्ठः। कतिपयः। कतिपयशब्दस्यासंख्यात्वेपिअतएवज्ञापकाड्डट्। कतिपयथः। चतुर्थः। चतुरश्चयतावाद्यक्षरलोपश्चानुरीयः। तुर्यः। बहुपूगगणसंघस्यतिथुक्। डटीत्येव। पूगसंघयोरसंख्यात्वेपतएवडट्। बहुतिथइत्यादिवत्तोथुक्। डटीत्येव। यावतिथः। द्वितीयः। डटोपवादः। द्वयोःपूरणोद्वितीयः। त्रेःसंघसारणंच। तृतीयः। विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्याम्। एभ्योडटस्तमडागमःस्याद्वा। विंशतितमः। विंशः। एकविंशतितमः। एकविंशः। निस्पंशत्तादिमासाईमाससंवत्सराच्च। शतस्यपूरणःशततमः। एकशततमः। मासादेरतएवडट्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मासतमः। षष्ट्यादेश्चासंख्यादेः। षष्टितमः। संख्यादेस्तु विंशत्यादिभ्य इति विकल्प एव। एकषष्ठः। एकषष्टितमः। मतौ छः सूक्तसाम्नोः। मत्वर्थे छस्स्यात्। अच्छावाक
शब्दोऽस्मिन्नस्ति अच्छावाकीयं सूक्तं। वारवन्तीयं साम। अध्यायानुवाकयोर्लुक्। मत्वर्थस्य छस्य। अत एव ज्ञापकात्तत्र छः। विधानसामर्थ्याच्च विकल्पेन
लुक्। गर्दभांडः। गर्दभांडीयः। विमुक्तादिभ्योऽण्। मत्वर्थेऽण्स्याद्ध्यायानुवाकयोः। विमुक्तवाद्योऽस्मिन्नस्ति वैमुक्तः। दैवासुरः। गोषदादिभ्यो वुन्। मत्व
र्थेऽध्यायानुवाकयोः। गोषदकः। इषेलकः। तत्र कुशलः पथः। वुन्स्यात्। पथिकुशलः पथकः। आकर्षादिभ्यः कन्। आकर्षकुशलः आकर्षकः। आक
र्षादिभ्य इति रेफरहितो मुख्यपाठः। आकर्षो निकषः। धनहिरण्यात्कामे। कामस्तृप्तिः। धनेकामो धनकोऽदेवदत्तस्य हिरण्यकः। स्वांगेभ्यः प्रसिते। केशेषु
प्रसितः केशकः। तदुच्चनायां तत्परस्तत्पर्थः। उदराद्युगाद्यूने। अविजिगीषोऽकस्यात्कनोपवादः। बुभुक्षायां तपीडिते उदरे प्रसित औदरिकः। आद्यू
नेकिं। उदरकः। उदरपमार्जनादेः प्रेक्षक इत्यर्थः। सस्येन परिज्ञातः। कन्स्यर्थेन उठक्। सस्यशब्दो गुणवाचीन धान्यवाची। शस्येनेति पाठो

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तरांशस्येनगुणेनपरिजातःसंबद्धःएस्पकःसाधुः।अंशांहरी।हरीस्यावद्यपकेणिनिः।अतएवतद्योगेषष्ठीनाअंशाकोदायादः।तंचारुचि
रापहृते।तंत्रकःपटः।प्रत्यगुद्यत्यर्थः।ब्राह्मणकोलिकेसंज्ञायां।आयुधजीविनोब्राह्मणाप्यस्मिन्देशेसब्राह्मणकः।अल्पमन्नंयस्यासाव
हिलकायवागूः।अन्नशब्दस्योल्लादेशोनिपात्यते।शीतोल्लाभ्यांकारिणी।शीतंकरोतीतिशीतकः।अलसःउद्दंकरोतिउद्दकः।शीघ्र
कारी।अधिकं।अध्यारूढशब्दात्कन्नुत्तरपदलोपश्च।अनुकामिकाभीकःकमिता।अत्वभिभ्यांकन्अभेःपाक्षिकोदीर्घश्च।अनुकाम
यतेऽनुकः।अभिकामयतेअभिकः।अभीकः।पार्श्वेनान्विच्छति।अनुजुरुपायःपार्श्वं।तेनान्विच्छतिपार्श्विकः।अयःशूलदंडाजिना
भ्यांठक्ठञौ।तीक्ष्णउपायोयःशूले।तेनान्विच्छतिआयःशूलिकः।साहसिकः।दंडाजिनंदंभः।तेनान्विच्छतिदांडाजिनिकः।तावत
तिथंग्रहणमिति लुग्वा।कन्मात्पूरणाषष्ठयसलुग्वा।द्वितीयकोद्विकंवग्रहणंदेवदत्तस्यद्वितीयेनरूपेणग्रहणमित्यर्थः।तावतिथेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गस्तीति कन्वक्तव्यः। नित्यं चलुकः। षष्ठेनरूपेणागस्तीति षष्ठो देवदत्तः। पंचकः। सप्तांग्रामणीः। देवदत्तो मुख्यो येषां ते देवदत्तकाः। लल्लाः। मल्लाः। शृंखलमस्य बन्धनं करभे। शृंखलकः करभः। उत्ताउन्मनाः। उद्धृतमनस्कृतेरुद्धात्स्वार्थे कन्। उल्कः उल्कठितः। कालप्रयोजनाद्रोगे। कालवचनात्प्रयोजनाच्चकन्स्याद्रोगे। द्वितीयेहनि भवो द्वितीयकोज्वरः। प्रयोजनं कारणं रोगस्य फलं वा। विषपुष्पैर्जनितो विषपुष्पकः। उच्चं कार्यमस्य उच्चकः। रोगे किं। द्वितीयो दिवसोस्य। तस्मिन्नन्तं प्रायेण संज्ञायां। प्रथमान्तात्सप्तम्यर्थे कन्स्याद्यत्प्रथमान्तमन्तं चेत्प्रायविषयं तत्। गुडाः पूपाः प्रायेणान्नमस्यां गुडापूपिका पौर्णमासी। वटके भ्यइनिर्वाच्यः। वटकिनी। कुल्माषादञ्। कुल्माषाः प्रायेणान्नमस्यां कौल्माषी। श्रोत्रियश्छंदोधीते। श्रोत्रियः वेत्यनुवृत्ते श्छंदसः। आद्यनेन भुक्तमिनिठनौ। आद्यी। आद्यिकः। पूर्वादिनिः। पूर्वं कृतमनेन पूर्वी। सपूर्वाच्च। कृतपूर्वी। इष्टादिभ्यश्च। इष्टमनेनेष्टी। अधीती। छंदसि परिपंथिपरिपरिणौ पर्यवस्थातरि। लोके तु परिपंथी वा दोनन्याय्यः। अनुपदघ्नो वेष्टा। अनुपदमन्वेष्टानुपदी। सा

गवा-

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

साक्षाद्दृष्टिसंज्ञायां। साक्षाद्दृष्टासाक्षी॥ क्षेत्रियश्चरक्षेत्रे चिकित्स्यः। क्षेत्रियो व्याधिः। शरीरांतरे चिकित्स्यः। अपत्यीकार्यमित्यर्थः। इंद्रियमिन्द्रलिंगमिंद्र
दृष्टमिन्द्रसृष्टमिंद्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वा। इंद्रआत्मा। तस्य लिंगं करणो न कर्त्तुरनुमानात्। इति करणप्रकारार्थः। इन्द्रेण दुर्जयमिंद्रियं। तदस्यास्त्य
स्मिन्निति मतुप्। गावोऽस्यास्मिन्वा संतीति गोमान्। भूमनिंदाप्रशंसासु नित्ययोगेतिसीयने॥ संबंधेऽस्तिविवक्षायां भवंति मतुपादय [illegible] रिस्यक्रम
मतुप्। रसवान्। रूपवान्। अन्यमत्वर्थीयनिवृत्त्यर्थमन्यचनमारसरूपवर्णगंधस्पर्शशब्दस्नेहगुणात्। एकाच्। स्ववान्। गुणगुहरागरसादीनां विशे
षणात्। तसौ मत्वर्थे। तांतसांतौ भसंज्ञौ स्तो मत्वर्थे प्रत्ययेपरे। वसौ संप्रसारणं। विद्युद्भ्यान्। गुणवचनेभ्यो मतुपो लुगिष्टः। शुक्लो गुणोऽस्यास्तीति शुक्लः पटः
कृष्णः। मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः। मवर्णावर्णान्तान्मवर्णावर्णोपधाच्च यवादिवर्जात्परस्य मतोर्मस्य वः स्यात्। किंवान्। ज्ञानवान्। विद्यावान्। ल
क्ष्मीवान्। यशस्वान्। भास्वान्। यवादेस्तु यवमान्। भूमिमान्। रयः। रयंता परस्य मतोर्मस्य वः स्यात्। अपदांतत्वान्नजस्त्वं। विद्युत्वान्। संज्ञायां। मतोर्वि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्पवः। अहीवती। मुनीवती। शरादित्वाद्दीर्घः। आसंदीवद्ष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्दुमरावच्चर्मरावती। एतेषट्संज्ञायां निपात्यंते। आसंदनशब्दस्यासंदीभावः। आसंदीवान्ग्रामः। अन्यत्रासन्दवान्। अस्थिशब्दस्याष्ठीभावः। अष्ठीवान्। अस्थिमान्यत्र। चक्रशब्दस्य चक्रीभावः। चक्रीवान्नामराजा। चक्रवान्यत्र। कक्षायाः संप्रसारणं च। कक्षीवान्नामऋषिः। कक्षवान्यत्र। लवणशब्दस्य रुमराभावः। रुमरावान्नामपर्वतः। लवणावान्यत्र। चर्मणो नलोपाभावोणत्वञ्च। चर्मरावतीनामनदी। चर्मवत्यन्यत्र। उदन्वानुदधौ च। उदकस्योदभावो मतौ उदधौ संज्ञायां च। उदन्वान्समुद्रः। ऋषिश्च। राजन्वान्तो राज्ये। राजन्वती भूः। राजवान्यत्र। प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्यां। चूडालः। चूडावान्। प्राणिस्थाल्लिं। वीरवावान्दीपः। आतः किं। हस्तवान्। प्राणपगादेवानेहमेधावान्। प्रत्ययस्वरेणैव सिद्धे अंतोदात्तत्वे चूडालोसीत्यादौ स्वरितो वानुदात्ते पदादाविति स्वरितवाधनार्थश्चकारः। सिध्मादिभ्यश्च। लज्वास्यात्। सिध्मलः। सिध्मवान्। अन्यतरस्यां यरणां मतुपमुच्चयार्थं न तु प्रत्ययविकल्पार्थम्। तेनाकारांतेभ्यः निष्ठनौ न। वातदन्तवल्लललाटानामूङ्च। वातूल

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=गुणभूतयाप्रधानक्रियया व्याकरणस्य कर्मत्वेन संबंधः कुरुहरणात्तद्धितयोगे षष्ठीनकृतस्वीकृतमितिवत्४

ण्ण्ः२ ज्ञाः२

ग।वत्सांसाभ्यां कामबले। आभ्यां लच्चाद्यर्थसंबंधे कामवति बलवति चार्थे। वत्सलः। अंसलः। फेनादिलच्च। चाज्जच्। अन्यतरस्यां ग्रहणं मतुप्समुच्चयार्थमनुवर्तते। फेनिलः। फेनलः। फेनवान्। लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः। लोमादिभ्यो लोमवान्। लोमशः। रोमवान्। रोमशः। पामादिभ्यो नः। पामनः। अंगात्कल्याणे। अंगना। लक्ष्म्या अच्च। लक्ष्मणः। विष्वगित्युत्तरपदलोपश्चात्तसंधेः। विषुणः। पिच्छादिभ्यः इलच्च। पिच्छिलः। पिच्छवान्। उरसिलः। उरस्वान्। प्रज्ञाश्रद्धार्चीभ्यो णः। प्राज्ञो। माकरणं। प्राज्ञा। श्राद्धः। आर्चः। इनेच्च। वर्चः। तपःसहस्राभ्यां विनिनौ। विनीन्योरिकारोनकारपरिग्रहार्थः। तपस्वी। सहस्री। असंतत्वादंतत्वाच्च सिद्धे पुनर्वचनमणावाधामाभूदिति। सहस्रानुठनौ पेवाधनार्थौ। अण्च। योगविभागउत्तरार्थः। तापसः। सारसः। ज्योत्स्नादिभ्य उपसंख्यानं। ज्यौत्स्नः। तामिस्रः। सिंहाशर्कराभ्यां च। सैकतो घटः। शार्करः। इकोलुबिलचौ च। चाद्रणमतुप्। सिकताः संत्यस्मिन्देशे सिकताः सिकतिलः। सैकतः सिकतावान्। एवं शर्करा इत्यादि। दंतउन्नतउरच्च। उन्नतादंताः संत्यस्य दंतुरः। जघनेषु विभुक्तमभो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रः। ऊषरः। सुषिरः। मुष्कोडः। मुष्करः। मधुमाधुर्यम्। मधुरः। प्रकरणे। खमुखकुंजेभ्यउपसंख्यानं। खरः। मुखरः। कुंजो हस्ति हनुः। कुंजरः। नगपां
सुपांडुभ्यश्च। नगरं। पांडुरः। पांसुरः। पांडरवादस्त्वमुत्पन्नस्य। कछुरः। घुघुर्घामः। द्रुमः। द्रुमः। केशाद्वो न्यतरस्याम्। प्रकृतेन
न्यतरस्यां ग्रहणोनमनुपि सिद्धे पुनर्ग्रहणमिनिठनोः समावेशार्थम्। केशवः। केशी। केशिकः। केशवान्। अन्येभ्योपि दृश्यते। मणिवो नागविशेष
ः। हिरण्यवो निधिविशेषः। अरणिसो लो पश्च। अरणिवः। गोद्यजगात्संज्ञायां। ह्रस्वदीर्घयोर्यणानेरणानिर्देशः। गांडिवं। गांडीवं। अर्जुनस्यधनुः। अ
जगवं पिनाकः। कांडादादीरन्नीरचौ। कांडीरः। आंडीरः। रजः कृष्यासुतिपरिषदोवलच्। रजस्वला स्त्री। कृषीवलः। वलइतिदीर्घः। आसुतीवलः।
शौंडिकः। परिषद्वलः। पर्षदितिपाठांतरं। पर्षद्वलः। अन्येभ्योपि दृश्यते। आत्वलः। वातुवलः। वलइत्यत्रसंज्ञायामित्यनुवृत्तेर्नेह दीर्घः। इन्नशिखा
त्संज्ञायां। इंतावलो हस्ती। शिखावलः केकी। ज्योत्स्नातमिस्राभ्यां णिजोर्जस्विन्नूर्जस्वलणौ। मिन्मलिनमलीमसाः। मत्वर्थे निपात्यंते। ज्यो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निषउपधायालोपोनप्रत्ययश्च। ज्योत्स्ना। तमसउपधायाइलंरश्च। तमिस्रा। स्त्रीत्वमनंगं। तमिस्रं। अंगादिनच्। अंगिनः। ऊर्जसोबल
च। तेनबाधामाहुरिति विनिरपि। ऊर्जस्वी। ऊर्जस्वलः। ऊर्जो सुगागमइति वृत्तिरस्तु चिंत्या। ऊर्जस्वती तिवदसुन्नंते नैवोपपत्तेः गो
शब्दान्मिनिः। गोमी। मलशब्दादिनच्। मलिनः। ईमसच्च। मलीमसः। अतइनिठनौ। दंडी। दंडिकः। व्रीह्यादिभ्यश्च। व्रीही। व्रीहिकः। न
चसर्वेभ्योव्रीह्यादिभ्यइनिठनाविष्यते। किंतर्हि शिखामालासंज्ञादिभ्यइनिः। युवखदादिभ्यइकः। अन्येभ्यउभयम्। तुन्दादिभ्यइलच्च
चादिनिठनौ। तुंदिलः। तुंदी। तुंदिकः। तुंदवान्। उदरादिचंड्यवव्रीहिखांगादिभ्यइलः। कर्णिलः। कर्णी। कर्णिकः। कर्णवान्।
एकगोपूर्वाद्ठञ्नित्यं। एकशातमसाति। एकशातिकः। एकसहस्रिकः। गौशातिकः। गौसहस्रिकः। शतसहस्राभ्यां ठञ्निष्क्रात्। निष्क्रात्परौ
यौशतसहस्रशब्दौ तदंतात्प्रातिपदिकाद्ठञ्स्यान्मत्वर्थे। नैष्कशातिकः। नैष्कसहस्रिकः। रूपाद्सहतप्रशंसयोर्यप्। आहतंरूपमस्यास्ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिरूपः। कार्षापणः। पुराणस्तं रूपमस्यास्ती तिरूपोगोः। आहतेतिकिं। रूपवान्। अन्येभ्योपि दृश्यते। हिमाः पर्वताः। गुरवः ब्राह्मणाः। अस्मा
यामेधास्त्रजो विनिः। यशस्वी। यशस्वान्। मायावी। व्रीह्यादिपाठादिनिठनौ। मायी। मायिकः। क्विन्नंतत्वाकुत्वं। स्रग्वी। आमय
स्योपसंख्यानं दीर्घश्च। आमयावी। अंगारकः। इंदारकः। फलवृत्तिभ्यामिनच्। फलिनः। वार्हिणः। हृदयाच्चालुर
न्यतरस्याम्। हृदयालुः। हृदयी। हृदयिकः। हृदयवान्। शीतोष्णतृषेभ्यस्तरसहते। शीतंनसहतेशीतालुः। उष्णालुः। स्फ्यतंचीतिरक
तृषः पुरोडाशः। तन्नसहतेतृषालुः। तृषुरुरवमितिमाधवः। हिमाच्चेलुः। हिमंनसहतेहिमेलुः। वलादूलः। वलंनसहतेवलूलः। वाता
त्समूहेच। वातंनसहतेवातस्यसमूहोवावातूलः। तपर्वमरुत्तः। वर्षतः। मरुत्तः उरणायायुसं उरणायुः। अत्रछंदसीतिकेचिदनुव
र्त्तयंति। युक्तंचैतत्। अन्यथाहि अहं सुभमोरित्यत्रोरणीग्रहणंकुर्यात्। वाचोग्मिनिः। वाग्मी। आलजाटचौबहुभाषिणि। कुत्सित

सिद्धान्तरत्नं २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इतिवक्तव्यं। कुत्सितंबहुभाषतेवाचालोवाचाटः। यस्तुसम्यग्बहुवदतितत्रवाग्मीत्येव। स्वामिन्नैश्वर्ये। ऐश्वर्यवाचकात्स्ववादान्म-
लर्थेत्रामिनिच्। स्वामी। अर्शआदिभ्योच्। अर्शांस्यस्यविद्यंतेऽर्शसः। आकृतिगणोयं। दंशोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः। दंशेः म
टकवलयिनी। शंखवन्पुरीणी। उपतापोरोगः। कुष्ठी। किलासी। गर्ह्यनिंद्यं। ककुदावर्त्तिनी। काकतालकी। प्राणिस्थाल्लिं। पुष्प
फलवान्घटः। प्राणांगाल्ला। पाणिपादवती। अतइत्येव। चित्रकललाटिकावती। सिद्धेप्रत्ययेपुनर्वचनंबहुनादिबाधनार्थं। वातातिसा
राभ्यांकुक्कुचादिनिः। वातकी। अतीसारकी। रोगेचायमिष्यते। नेहवातवतीगुहा। पिशाचाच्च। पिशाचकी। वयसिपूरणात्। पूरणप्रत्य
यांतान्मत्वर्थेइनिसाहचर्यसिद्ध्यर्थं। मासःसंवत्सरोवापंचमोस्यास्तीतिपंचमी। उष्णः। उन्बाधनार्थमिदं। वयसिकिं। पंचमवान्ग्रामः।
सुखादिभ्यश्च। इनिर्मत्वर्थे। सुखी। दुःखी। मालाक्षेपे। माली। धर्मशीलवर्णीनाञ्च। धर्मीयमादिनिर्मत्वर्थे। ब्राह्मणधर्मी। ब्राह्मण-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३ हिरण्यार्थी ४

शीली। ब्राह्मणवर्णी। हस्ताज्जातौ। हस्ती। जातौ किं। हस्तवान्पुरुषः। वर्णाद्दुष्टचारिणि। वर्णी। पुष्करादिभ्योदेशे। पुष्करिणी। पद्मिनी। देशे किं। पुष्क
रवान्हस्ती। बाहूरुपूर्वपदाद्बलात्। बाहुबली। ऊरुबली। सर्वादेश्च। सर्वधनी। सर्ववीजी। अर्थाच्चासन्निहिते। अर्थी। सन्निहिते तु अर्थवान्
तस्माच्च। धान्यार्थी। बलादिभ्योमतुबन्यतरस्यां। बलवान्। बली। उत्साहवान्। उत्साही। संज्ञायां मन्मन्नाभ्यां। मन्मंतान्मान्नाच्चेति सामान्यत
र्थे। पृथिमिनी। हामिनी। महिमिनी। होमिनी। सोमिनी। संज्ञायां किं। सोमवान्। कंशंभ्यां बभ्रुयुक्ति तुतयसः। कंशमिति मांतो। कमिमुदक
मुखयोः। शमिति सुखे। आभ्यां सप्तम्यन्तयोः स्युः। युस्मदयसोः सकारः पदत्वार्थः। कंवः। कभ्यः। कयुः। कन्तिः। कन्तुः। कंतः। कंथ्यः। शंवः। शम्भ्यः। श
म्युः। शंतिः। शंतुः। शन्तः। शंथ्यः। अनुस्वारस्य वैकल्पिकः परसवर्णः। वकारयकारपरस्यानुनासिको वयौ। तुंदिवलिवटेभ्यः। वृद्धानामिरुक्त
दिः। मूर्द्धन्यो पद्धोयमिति माधवः। तुंदिभः। वलिभः। वटिभः। पामादित्वा इलिनोपि। अहंशुभमोर्युस्। अहमिति मानमव्ययमहंकारे। शुभमि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ते४ ति२

तिश्रुभो अहंयुः। अहंकारवान्। शुभंयुः। शुभान्वितः॥ ७॥ इति मत्वर्थीयाः॥ ७॥ प्राग्दिशो विभक्तिः। दिक्शब्देभ्यः पञ्चम्यन्तेभ्यः प्राग्वत्स्यमाणाः प्रत्यया विभक्तिसंज्ञाः स्युः। अथ स्वार्थिकाः प्रत्ययाः॥ समर्थानामिति प्रथमादिति च निवृत्तं। वेत्तु वर्त्तन्तएव। किं सर्वनामबहुभ्यो द्व्याद्भ्यः। किमः सर्वनाम्नो बहुभ्यो द्व्याद्भ्यश्च तिप्राग्दिशो विभक्तिर्भवति। इदमश्च प्राग्दिशीयेपरे। एतेतोरसोः। इदमश्च एतश्च इत्यादेशौ तोरेफादेशकारादौ च प्राग्दिशीयेपरे। इशोपवासः। एतरेन। योगविभागः कर्त्तव्यः। एतदः एतोस्तोरसोः। अन। एतदइत्येव। अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः। नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य। सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि। प्राग्दिशीयेदकारादौ प्रत्ययेपरे सर्वस्य सो वा स्यात्। पञ्चम्यास्तसिल्। पञ्चम्यन्तेभ्यः किमादिभ्यस्तसिल्वा स्यात्। कुतिहोः। किमः कुः स्यात्तादौ हादौ च विभक्तौ परतः। कुतः। कस्मात्। यतः। यस्मात्। ततः। इतः। अतः। अमुतः। बहुतः। द्व्यादेस्तु। द्व्याभ्यां। तसेश्च। किं सर्वनामबहुभ्यः परस्य तसेस्तसिलादेशः स्यात्। स्वरार्थं विभक्त्यर्थं वचनं। पर्यभिभ्यां च। आभ्यां तसिल्स्यात्। सर्वोभयार्थाभ्यामे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

बापरितः। सर्वतइत्यर्थः। अमितउभयतइत्यर्थः। सप्तम्यास्त्रल्। कुत्र यत्र। तत्र। बहुत्र। इदमोहः। त्रलोपवादः। इहादेशः। इह। किमोत्। वाग्रहणमप
कृष्यते। सप्तम्यंतात्किमो द्वास्यात्। पक्षे त्रल्। क्वेति। किमः क्वेत्यादेशः स्यादिति। क्व कुत्र। वा त्यक्छंदसि। कुहस्थः। कुहजग्मथुः। एतदस्त्रतसो
स्त्रतसौ चानुदात्तौ। अन्वादेशविषये एतदोऽस्यात्स्त्रतसोः परतसौ चानुदात्तौ स्तः। एतस्मिन्ग्रामे सुखं वसामः। अथो अत्रा
धीमहे अतो नगंतास्मः। इतराभ्योपि दृश्यन्ते। पंचमीसप्तम्यतरविभक्त्यंतादपि तसिलादयो दृश्यन्ते। दृशिग्रहणाद्भवादियोगस्य। सभ
वान्। ततो भवान्। तत्र भवान्। तं भवंतं। ततो भवन्तं। तत्र भवन्तम्। एवं दीर्घायुर्देवानां प्रियः। आयुष्मान्। सर्वैकान्यकिंयत्तदः कालेदा
सप्तम्यंतेभ्यस्भ्यः कालार्थेभ्यः स्वार्थे दास्यात्। सर्वस्मिन्काले सदा। सर्वदा। एकदा। कदा। अन्यदा। यदा। तदा। काले किं। सर्वत्र देशे। इद
मो हिल्। सप्तम्यन्ताकाले इत्येवाहस्यापवादः। अस्मिन्काले एतर्हि। काले किं। इह देशे। अधुना। इदमः सप्तम्यंताकालवाचिनः स्वार्थे धु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नाप्रत्ययःस्यात्। इश। यस्येति लोपः। अधुना। सांप्रतं च। इदानीं। तदो दा च। तदा। तदानीं। तदो दा वचनमनर्थकं विहितत्वात्। अनद्यतनेऽहिलन्य
तरस्यां। कदा। यर्हि। यदा। तर्हि। तदा। एतस्मिन्काले एतर्हि। सद्यः पक्षत्परार्थैषमः परेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरे
द्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः। एते निपात्यंते। समानस्य समभावो द्यम्च्चाहनि। समानेऽहनि सद्यः। पूर्वपूर्वतरयोः परः उदारः च संवत्सरे। पूर्वस्मिन्वत्सरे
परुत्। पूर्वतरे वत्सरे परारि। इदमइश समसणा प्रत्ययश्च संवत्सरे। अस्मिन्संवत्सरे एषमः। परस्मादद्यव्यहनि। परस्मिन्नहनि परेद्यवि। इदमो
रघश्च। अस्मिन्नहनि अद्य। पूर्वाह्णोऽप्यपोऽह्नेद्युस्। पूर्वस्मिन्नहनि पूर्वेद्युः। अन्यस्मिन्नहनि अन्येद्युः। उभयोरह्नोरुभयेद्युः। द्युश्चो
भयाद्वक्तव्यः। उभयद्युः। प्रकारवचने थाल्। प्रकारवाचिभ्यस्थाल्स्यात्स्वार्थे। तेन प्रकारेण तथा। यथा। इदम स्थमुः। थालोपवादः स
तद्योपि वाच्यः। अनेन एतेन वा प्रकारेण इत्थं। किमश्च। केन प्रकारेण कथम्॥ ॥इति प्रातिपदिकीयानां विभक्तिसंज्ञकानां सूत्राणां विधि

+किमादिभ्य २

=उकारोमकारपत्रिराणार्थ इतिभाष्यं २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ ॥दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपंचमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः। सप्तम्याद्यंतेभ्यो दिशिरूढेभ्यो दिग्देशकालवृत्तिभ्यः स्वार्थेऽस्तातिः स्यात्। पूर्वाधरावरा
णामसिपुरधवश्चैषां। एभ्योऽस्तात्यर्थेऽसिप्रत्ययः स्यात्तद्योगे चैषां क्रमात्पुर अध अव इत्यादेशाः स्युः। अस्तातिश्च। अस्तातोपरे पूर्वादीनां पुरादयः
स्युः। पूर्वस्यां पूर्वस्याः पूर्वा वा दिक्पुरः पुरस्तात्। अधः अधस्तात्। अवः। अवस्तात्। विभाषावरस्य। अवरस्यास्तातोपरे वुस्यादेशः। अवरस्तात्। एवं देशकालेच।
दिशिरूढेभ्यः किं। ऐंद्र्यां वसति। सप्तम्यंतेभ्यः किं। पूर्वग्रामगतः। दिगादिवृत्तिभ्यः किं। पूर्वस्मिन्गुरौ वसति। अस्तातिचेति ज्ञापकादसिरस्तातिर्बाधते। द
क्षिणोत्तराभ्यामतसुच्। अस्तातेरपवादः। दक्षिणातः। उत्तरतः। विभाषापरावराभ्यां। परतः। अवरतः। परस्तात्। अवरस्तात्। अंचेर्लुक्। अंचतेस्तादिक
शब्दादस्तातेर्लुक्स्यात्। लुक्तद्धितलुकि। प्राच्यां प्राच्याः प्राची वा दिक्। प्राक्। उदक्। एवं देशकालेच। उपर्युपरिष्टात्। अस्तातेर्विषये ऊङ्ङ्शब्दस्योपादेशः स्या
द्धिलरिष्टातिलौ च प्रत्ययौ। उपरि। उपरिष्टात्। वा वसति। आगतो रमणीयं वा। पश्चात्। अपरस्य पश्चभावः। आतिश्च प्रत्ययः। अस्तातेर्विषये। उत्तराध

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रदक्षिणादाहिः। उत्तरात्। अधरात्। दक्षिणात्। एनवन्पतरसामदूरेपंचम्याः। उत्तरादिभ्यएनंवासादवधवधिमतोः सामीप्येपंचम्यंतं विना। उत्तरेण। अ
धरेण। दक्षिणेन। पक्षेयथास्वंप्रत्ययाः। इत्केचिदुत्तरादीननुवर्त्य दिक्शब्दमात्रादेनपमाहुः। पूर्वेणग्रामं। अपरेणग्रामं। दक्षिणादाच। अस्ता
नेविषये। दक्षिणावसति। अपंचम्याइत्येव। दक्षिणादागतः। आहिचदूरे। दक्षिणा दूरेआहिःसाञ्चादाच। दक्षिणाहि। दक्षिणा। उत्तराञ्च। उत्त
राहि। उत्तरा। संख्याया विधार्थेधा। क्रियाप्रकारेवर्त्तमाना संख्यावाचात्स्वार्थेधास्यात्। चतुर्धा। पंचधाभुंक्ते। अधिकरणविचालेच। द्व्यसंख्या
तरापादनेसंख्याया धास्यात्। एकंराशिंपंचधाकृत्। एकाद्धोधमुञ्जन्यतरस्याम्। एकध्या। एकधा। द्वित्र्योश्चधमुञ्। आभ्यां धाद्वत्यस्यधमु
ञ्चास्यात्। द्वैधं। द्विधा। त्रैधं। त्रिधा। धमुञंतात्स्वार्थेउदन्नि। पथिद्वैधानिवासणकुलानि। एधाञ्च। द्वित्र्योः संबंधिनोधाप्रत्ययस्यैधादेशो
वास्यात्। द्वैधा। त्रैधा। याप्येपाशाकुत्सितोभिषक्भिषक्याशः। पूरणाद्भागेतीयाट्न्। द्वितीयोभागोद्वितीयः। स्वरेविशेषः। तीयादीकक् स्वा

=सामान्यस्यभेदकविशेषरूपः४ =ज्ञातावीविभक्तयः२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्थे वा वाच्यः द्वैतीयिकः। द्वितीयः। तार्तीयीकः। तृतीयः। न विद्यायां। द्वितीयात्तृतीयाविद्येतेवा षागेकादशाम्पोऽङ्गुलि। पूरणप्रत्ययांताद्भागेऽन्
चतुर्थः। पंचमः। षष्ठाष्टमाभ्यांत्रच। चादन्। षष्ठोभागः षाष्ठः। षष्ठः। आष्टमः। अष्टमः। मानपश्वंगयोः कन्लुकौच। षष्ठाष्टमशब्दाभ्यांक्रमे
णाकन्लुकौस्तोमानेपश्वंगेचवाच्ये। षष्ठकोभागोमानंचेत्। अष्टमोभागःपश्वंगंचेत्। जस्पश्नोवालुकाचकाराद्यथाषाष्टम। षष्ठः। षाष्ठ
ः। अष्टमः। आष्टमः। महाविभाषयासिद्धेलुग्ग्रहणंपूर्वत्रत्रानौ नित्यावितिज्ञापयति। एकादाकिनिच्चासहाये। चात्कन्लुकौ। एकः। एकानी
। एककः। भूतपूर्वेचरट्। आद्योभूतपूर्वआद्यचरः। षष्ठ्यारूप्यचा। षष्ठ्यंताद्भूतपूर्वेर्थेरूप्यःस्याच्चरट्च। कृष्णस्यभूतपूर्वोगोः कृष्णरूप्यः। कृष्ण
चरः। तसिलादिष्वकृष्णस्यापरिगणानान्नपुंवत्। शुभ्रायाःभूतपूर्वःशुभ्रारूप्यः। अतिशायनेतमबिष्ठनौ। अतिशायविशिष्टार्थवृत्तेःस्वार्थे
एतौस्तः। अयमेषामतिशयेनाद्य आद्यतमः। लघुतमोलघिष्ठः। तिङश्च। तिङन्तादतिशयेर्थेद्योतेतमप्प्रात्। तरप्तमपौघः। एतौघस

इकस्तनोक्तः अनादीगुणावचनादेवेतिनियमात्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ज्ञौस्तः। किमेतिङ्व्ययघादाम्बद्व्यप्रकर्षे। किमए इंतात्तिङोव्ययाच्च योघस्तइंतादामुः सान्नतुद्व्यप्रकर्षे। किंतमां। पाक्तितमां। पचति
तमां। उच्चैस्तमां। द्व्यप्रकर्षेतु उच्चैस्तमस्तरः। द्विवचनविभज्योपपदेतरबीयसुनौ। द्वयोरेकस्यातिशयेविभक्तव्येचोपपदेसुप्तिङंतादेतौ
स्तः। पूर्वयोरपवादः। अयमनयोरतिशयेनलघुः लघुतरोलघीयान्। उदीच्याप्राच्येभ्यः पटुतराः पटीयांसः। अजादीगुणवचनादेव। इष्ठनी
यसुनौगुणवचनादेवस्तः। नेह। पाचकतरः। पाचकतमः। तुञ्छंरसि। तन्तुजन्तादिष्ठन्नीयसुनौस्तः। तुदिष्ठेमेयसु। तद्वादस्यलोपःस्यादेते
षुपरेषु। अतिशयेनकर्त्ताकरिष्ठः। दोहीयसीधेनुः। प्रशस्यस्यश्रः। अस्यश्रादेशःस्यादजाद्योः। पक्षेयैकाच्च। इष्ठादिष्ठेकाच्युक्तत्वात्। श्रे
ष्ठः। श्रेयान्। ज्यच। प्रशस्यस्यज्यादेशःस्यादिष्ठेयसोः। ज्येष्ठः। ज्यायान्। बहुस्यच। ज्यादेशःस्यादजाद्योः। ज्येष्ठ
ः। ज्यायान्। अंतिकबाढयोर्नेदसाधौ। अजाद्योः। नेदिष्ठः। नेदीयान्। साधिष्ठः। साधीयान्। स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणांयणादिपरंपू

= तुल्यषष्ठीकं परमिति षष्ठ्यर्थेप्रथमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्वस्यचगुणः। एषांयणादिपरंलुप्यतेपूर्वस्यचगुणाइष्णादिषु। स्थविष्ठः। दविष्ठः। यविष्ठः। हसिष्ठः। क्षेपिष्ठः। क्षोदिष्ठः। एवमीयस। ह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां
पृथ्वादित्वाद्वुसिमा। क्षेपिमा। क्षोदिमा। प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृंदारकाणांप्रस्थस्फवर्वेहिगर्वधिभ्रपद्राघिवृंदाः। प्रियाद्री
नांक्रमात्प्रास्थःस्फुरिष्ठादिषु। प्रेष्ठः। स्थेष्ठः। स्फेष्ठः। वरिष्ठः। वंहिष्ठः। गरिष्ठः। वर्षिष्ठः। त्राघिष्ठः। द्राघिष्ठः। वृंदिष्ठः। एवमीयस। प्रियोरुबहुलगुरुदीर्घाणां
पृथ्वादित्वात्प्रेमत्यादि। बहोर्लोपोभूचबहोः। बहोःपरयोरिमेयसोर्लोपःस्याद्बहोश्चभूरादेशःस्यात्। भूमा। भूयान्। इष्ठस्यियिष्ठौबहोःपरस्येष्ठस
यिडागमःस्याद्भोपेश्च। भूयिष्ठः। युवाल्पयोःकनन्यतरस्यां। एतयोःकनादेशोवास्यादिष्ठेयसोः। कनिष्ठः। कनीयान्। पक्षेयविष्ठः। अल्पिष्ठः। इ
त्यादि। विन्मतोर्लुक्। विनोमतुपश्चलुक्स्यादिष्ठेयसोः। अतिशयेनस्रग्वीस्रग्जिष्ठः। स्रग्जीयान्। अतिशयेनत्वग्वान्। त्वचिष्ठः। त्वचीयान्। प्रशं
सायांरूपप्। सुबन्तात्तिङन्ताच्च प्रशस्तः पटुः पटुरूपः। प्रशस्तंपचतिपचतिरूपम्। ईषदसमाप्तौकल्पप्देश्देशीयरः। ईषदूनोविद्वान्विद्वत्कल्पः।

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यशस्कल्पं। यजुष्कल्पं। विद्वद्देशीयः। विद्वद्देशीयः। पचतिकल्पं। विभाषासुपो बहुच्पुरस्तात्तु। ईषदपरिसमाप्तिं विद्धि छेर्थेसुबंताद्बहुच्वा स्यात्स
चप्रागेव नतु परतः। ईषदूनः पटुः बहुपटुः। पटुकल्पः। सुपः किं। यजतिकल्पम्। प्रकारवचने जातीयर्। प्रकारवति चायं। थाल् तु प्रकारमात्रे। पटु
ः प्रकारः पटुजातीयः। प्रागिवात्कः। इवे प्रतिकृतावित्यतः प्राक्काधिकारः। अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेः। तिङश्चेत्यनुवर्तते। कस्य चदः। का
नामयसदकारो मादेशः स्यादकच्च। अज्ञाते। कस्यायमश्वोऽश्वकः। उच्चकैः। नीचकैः। सर्वकैः। विश्वकैः। ओकारसकारभकारादौ सुपि सर्वनाम्न
प्राग्कच्। युवकयोः। आवकयोः। युष्मकासु। अस्मकासु। युष्मकाभिः। अस्मकाभिः। ओकारे त्यादिकिं। त्वयका। मयका। अकच्स्वरादेस्तूष्णीम
ः काम्चक्तव्यः। मित्वादन्त्यादचः परः। तूष्णीकामास्ते। शीलेकामलोपश्च। तूष्णीशीलस्तूष्णीकः। पचतकि। जल्पतकि। धकितः। हिरकतः। कुत्सिते
कुत्सितोऽश्वकः। संज्ञायां कन्। कुत्सिते कन्स्यात्तदंतेन चेत्संज्ञागम्यते। शूद्रकः। राधकः। स्वरार्थम्वचनं। अनुकंपायां पुत्रकः। अनुकंपितः पुत्रइ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यर्थः। नीतौ चतद्युक्तात्। सामदानादिरूपायानीतिलस्यांगम्यमानायामनुकंपायुक्तात्प्रत्ययः स्यात्। हंततेधानकाः। गुडकः। एहकि। अद्धकि। पूर्वेणानुकं
पमानात्प्रत्ययः। अनेनतुपरस्यासंबंधेपीति विशेषः। बहुचोमनुष्यनाम्नष्ठज्वा। पूर्वसूत्रद्वयविषये। घनिलचौच। तत्रैव। गजादाद्वूर्द्धितीयाश्च।
अस्मिन्प्रकरणेयच्छब्दाद्विप्रत्ययश्चतस्मिन्परेप्रकृतेर्द्वितीयाश्चार्थेसर्वेलुप्यते। अनुकंपितोदेवदत्तः देविकः। देवियः। देविलः। देवदत्तकः। अ
नुकंपितोवायुदत्तोवायुकः। ठग्रहणमुकोद्वितीयत्वेकविधानार्थम्। वायुदत्तः वायुकः। पितृकः। चतुर्थादिचऊर्ङ्स्यलोपोवाच्यः। अनुकंपितोबृह
स्पतिदत्तोबृहस्पतिकः। अनजादौचविभाषालोपोवक्तव्यः। देवदत्तकः देवकः। लोपः पूर्वपदस्यच। दत्तिकः। दत्तियः। दत्तिलः। दत्तकः। विना
पिप्रत्ययंसर्वोत्तरपदयोर्वालोपोवाच्यः। देवदत्तकः। दत्तः। देवः। सत्यभामा। भामा। सत्या। उवर्णाच्चइलस्यच। भानुदत्तः। भानुलः। अवर्णादपि। सवि
त्रियः। सवितृलः। चतुर्थादनजादौचलोपः पूर्वपदस्यच। अप्रत्ययेतथैवेष्टउवर्णाच्चइलस्यच॥ प्राचामुपादेरउञ्बुचौच। उपशब्दपूर्वात्प्राति पदि

= लइति लोपस्य संज्ञाप्राचांग्रादेः परस्य २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कात्पूर्वविषयेऽउज्चुच्एतौत्तोवा। चाद्यथाप्राप्तम्। प्राचांग्रहणंपूजार्थम्। अनुकंपितउपेन्द्रदत्तः। उपजः। उपकः। उपिकः। उपियः। उपिलः। उपेन्द्रदत्तकः।
षड्पाणिः। जातिनाम्नःकन्। मनुष्यनाम्नइत्येव। जातिवाचीयोमनुष्यनामधेयंतस्मात्कन्स्यादनुकंपायांनीतौच। सिंहकः। एसभकः। द्वितीयसंध्यक्ष
रंचेन्नादेर्लोपोवाच्यः। कहोडः। कहिकः। एकाचःपूर्वपदानामुत्तरपदलोपोवक्तव्यः। वागाशीर्दत्तोवाचिकः। कथंषडंगुलीदत्तः षडिकइति। षषष्ठ्याजा
दिवचनात्सिद्धं। शोबलसुपरिवैशालवरुणार्यमादीनांतृतीयात्। एषांमनुष्यनाम्नांगजादौपरेतृतीयात्चऊर्ध्वंलोपःस्यात्। पूर्वस्यापवादः। अनु
कंपितःशोबलदत्तः। शोबलिकः। शोबलिलः। सुपरिकः२। वरुणिकः२। अर्यमिकः२। अजिनांतस्योत्तरपदलोपश्च। अजिनांतान्मनुष्यनाम्नोऽनुक
म्पायांकन्तस्यचोत्तरपदलोपः। अनुकंपितोव्याघ्राजिनोव्याघ्रकः। सिंहकः। अज्ञे। अल्पंतैलंतैलकं। ह्रस्वेह्रस्वोवृक्षकः। संज्ञायांकन्। ह्रस्वेऽ
नुकायासंज्ञातस्यागम्यमानायांकन्। पूर्वस्यायमपवादः। वंशकः। वेणुकः। कुटीशमीशुंडाभ्योरः। ह्रस्वाकुटीकुटीरः। शमीरः। शुंडारः। कुल्याडुपच्। ह्रस्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कुतरः कुतुपः। कुतरः कुत्तेः लेहपात्रं कुस्वासा कुतुपः पुमान्। कासूगोरणीभ्यांच्च। आयुधविशेषः कासूः कुस्वा कासूं कासूतरी। गोरणीतरी। वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्चतनुत्ले। वत्सतरः। द्वितीयं वयः प्राप्तः। उक्षतरः। अश्वतरः। ऋषभतरः। प्रवृत्तिनिमित्ततनुत्वएवायं। किंयत्तदोर्निर्द्धारणे द्वयोरेकस्यडतरच्। अनयोः कतरो वेह्नवः। यतरः। ततरः। महाविभाषयाकः। सः। यः। वा बहूनां जातिपरिप्रश्नेडतमच्। बहूनां मध्ये निर्द्धारणे डतमच्स्यात्। जातिपरिप्रश्नइति प्रत्याख्यातमाकरे। कतमो भवतां कंठः। यतमः। ततमः। नायं ग्रहणमेकजर्थम्। यकः। सकः। महाविभाषया। यः। सः। किमो [illegible] स्मिन्विषयेडतरज्ञ पि। कतरः। एकाच्च प्राचां। डतरच्डतमच्स्यात्। अनयोरेकतरो मैत्रः। एषामेकतमः। अनङ्ग्रे परोकन्। व्याकरणेन गर्वितः। येनेतरः कुत्सितेत दि होदाहरणं। स्वतः कुत्सितं कुत्सितेइत्यस्य॥ ॥इतिप्राणिवीयानां पूरणीनधिः॥ ॥इवे प्रतिकृतौ। कन्स्यात्। अश्वइव प्रतिकृतिरश्वकः। प्रतिकृतौ किम्। गौरिव गवयः। संज्ञायांच। इवार्थे कन्स्यात्समुदाये नचेत्संज्ञा। अप्रतिकृत्यर्थं आरम्भः। अश्वसदृशस्य संज्ञा अश्वकः। उष्ट्रकः। लुब्धमनुष्यो संज्ञा

Tribhuvan Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यांविहितस्यकनोलुप्स्यान्मनुष्येवाच्ये। चंचातरणमयःपुमान्। चंचेवमनुष्यःचंचौ वर्धिका। जीविकार्थेचापण्ये। जीविकार्थंयद्विक्रियमाणंतस्मिन्वाच्ये
कनोलुप्स्यात्। वासुदेवः। शिवः। स्कंदः। देवलकानांजीविकार्थासुदेवप्रकृतिविदं। अपण्येकिं। हस्तिकान्विक्रीणाति। देवपथादिभ्यश्च। कनोलुप्स्यात्
देवपथः। हंसपथः। आकृतिगणोयं। वस्तेर्दन्त्र। इत्येतदनुवर्त्तते। जातिकृता। विति निवृत्तम्। वास्तिरिववास्तेयम्। वास्तेयी। शिलायाढः। शिलायाइति
योगविभागादुत्पत्तिके। शिलेवशिलेयं। शैलेयम्। द्वारवादिभ्योयतद्वारवेवद्वारव्यः। मुख्यः। जघन्यः। अग्र्यः। द्वारपः। इयंचभव्यो। इयमयंब्राह्म
णः। कुब्राह्मणाच्छः। कुब्राह्मणमिवकुब्राह्मणीयाबुद्धिः। समासाच्चतद्विषयात्। इवार्थविषयात्समासाच्छःस्यात्। काकतालीयोदेवदत्तस्यवधः। इहकाक
तालसमायमसदृशश्चोरसमागमइतिसमाधेः। तत्प्रयुक्तः काकमरणसदृशस्तत्प्रत्ययार्थः। अजाकृपाणीयं। अतर्कितोपनतइतिफलितोर्थः। द्वार्कण
दिभ्योणः। द्वार्करेवद्वार्करं। अंगुल्यादिभ्यष्ठक्। अंगुलीवअंगुलिकः। भ्रूजेवभ्रूजिकः। एकशालायाष्ठञ्जन्यतरस्यां। एकशालादेशः। दिवार्थेमञ्

= इवार्थेविषयसर्वादियवकादिवार्थेपमानत्ववतिवर्त्तमानाद्। अतएवद्राक्षीश्यामेत्यादेरिवार्थेछोनः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वापसेठकः। एकशालेवस्कशालिकः। एकशालिकः। कर्कलोहितारीकः। कर्कः शुक्लोश्वः। सइवकार्कीकः। लोहितीकः। स्फटिकः। पूगाञ्जेगाम
णीपूर्वीतः। इवार्थेतिवृत्तः। नानाजातीयाअनियतवृत्तयोर्थकामबधानाः संघाः पूगास्तद्वाचकात्स्वार्थेञ्यः स्यात्। लोहितध्वजः। व्रातच्फञोर
स्त्रियां। व्रातः। कापोतपाकः। ऋत्र। कौंजायन्यः। ब्राह्मायन्यः। आयुधजीविसंघाञ्ञ्ञ्ञ्। केचब्राह्मणराजन्यात्। वारीकेषुयञ्आयुधजीविसंघस्त
द्वाचिनःस्वार्थेञ्यट्। क्षौद्रकः। मालव्यः। टित्वान्ङीप्। क्षौद्रकी। मालवी। आयुधेतिकिं। मद्राः। संघेतिकिं। सम्राट्। वारीकेषुकिं। शबरः। अब्राह्मणो
तिकिं। गोपालवाः। शालंकायनाः। राजन्यः। ब्राह्मणोतद्विशेषग्रहणं। राजन्येस्वरूपग्रहणम्। वृकादृष्टपरः। आयुधजीविसंघवाचकात्स्वार्थे वार्के
ष्टपः। आयुधेतिकिं। जातिशब्दान्माभूत्। दामन्यादित्रिगर्त्तषष्ठाच्छः। दामन्यादिभ्यस्त्रिगर्त्तषष्ठेभ्यश्चायुधजीविसंघवाचिभ्यः स्वार्थेछः स्यात्। त्रिग
र्त्तषष्ठोवर्गोयेषांतेत्रिगर्त्तषष्ठाः। आहुस्त्रिगर्त्तषष्ठाःखलुकौंडोपरथदाउकी। क्रौष्टुकिर्जालमानिञ्चबलगुप्तोथजानकिः। दामनीयः। दामनीयो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रामनयः। औलपि। औलपीयः। त्रिगर्त्त। कौंडोपरथीयः। रांडकीयः। पर्श्वादियौधेयादिभ्यामणञौ। आयुधजीविसंघवाचिभ्यएभ्यः
माद्राञ्ञौस्तःस्वार्थे। पार्श्वकः पार्श्वौ। पर्शकः। यौधेयः। यौधेयौ। अभिजिद्विष्ठाला बक्षिखाव कुमीवदूर्णावकुमरणोवत्र। अभिजि
दादिभ्योरणतेभ्यःस्वार्थेयञ्स्यात्। अभिजितोपत्यमाभिजित्यः। वैष्ठ्यः। शालावत्यः। शैरवावत्यः। शामीवत्यः। और्णीवत्यः। औमत्यः। ज्या
दयस्तद्राजाः। पूर्वाञ्ञपरस्यारभ्योक्तारस्तत्संज्ञाःस्युः। तेनात्रियांवुल्बुलकालोहितचञ्चजाः। कपोतपाकाः। कौंजायनाः। ब्राध्नायनाश्चूत्पा
दिपादद्वातस्समंख्यादेवीप्सायांवुल्लोपश्च। लोपवचनमनोमित्रिकार्यम्। अतोनस्यानिवत्। पारुषत। तद्धितार्थइतिसमासेकृतेपस्प
यःवुन्नंतंस्त्रियामेवाद्वौद्वौपादौद्वातिद्विपदिकं। द्वित्रिकं। पादद्वातद्वतामनर्थकमन्यत्रापिस्त्रीनात्। द्विशरकिकं। इदमव
सर्गयोश्चवुन्स्यात्। अवीप्सार्थमिदंद्वौपादौसंख्यातः। द्विपदिकं। द्वित्रिकं। चवस्तजातिद्वातीत्यर्थः। स्थूलादिभ्यःप्रकारवचनेकन्। जाती

रामः
२५

= तद्यथा विलक्षणनिमित्तत्वं एतत्तात्पर्यात्तत्रनाश्रीयते ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

परोपवादः।स्थूलप्रकारःस्थूलकः।अरणुकः।वंचद्भ्रुतोरुपसंख्यानं।वंचकः।वृहकः।सुरायाअहो।सुरावर्णोहिःसुरकः।अनत्यंतगतोक्तात्।छि
न्नकं।भिन्नकं।नसामिवचने।सामिपर्यायेउपपरेक्तांतान्नकम्।सामिकृतं।अर्द्धकृतं।अनत्यंतगतेरिहप्रकृत्यैवनिधानात्पूर्वेणकर्मप्राप्तः।इर
मेवनिषेधसूत्रमत्यंतस्वार्थिकमपिकनंज्ञापयति।वृतुतरकं।वृहसाआच्छादने।कन्स्यात्।हेप्रावारोत्तरासंगोसमोवृत्तिकातथा।आच्छादनेकिं।
वृहतीकुंटः।अषडक्षाशितंग्वलंकर्मालंपुरुषाधुत्तरपदात्खः।स्वार्थे।अषडक्षीणोमंत्रः।हाभ्यामेवकृतमित्यर्थः।आशितागावोस्मिन्नित्याशितं
गवीनमरण्यं।निपातनात्पूर्वस्यमुम्।अलंकर्मणे।अलंकर्मीणाः।अलंपुरुषीणाः।ईश्वरार्थीनः।निपोयंखः।उत्तरसूत्रेविभाषाग्रहणात्।अन्ये
पिकेचित्स्वार्थिकानित्यमिष्यंते।तमवाद्यःप्राक्तनःआद्यःप्राग्वुनः।आमाद्यःप्राग्मयटः।वृहतीजात्यंताःसमासांताश्चेति।विभाषांचेरि
कस्त्रियां।अद्रिंगत्रीवृत्तेरंचत्यंतात्प्रातिपदिकात्स्वार्थेखःस्याद्वा।पाकः।प्राचीनं।पत्यक्।प्रतीचीनं।अवाक्।अवाचीनं।निकृष्टप्रतिकूलवैरफ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रणात्रः स्त्रियामत्र। रणाच्चुत्ययांनात्स्त्रियामत्रणान्त्वार्थे नकर्मव्यतिहारे। अत्रऐ चुस्यात्। व्यावक्रोशी। अणिनुणः। इनुणांतादरास्यात्त्वार्थे। इनरापनपत्ये। सांरविशास्त्र। ४

याम्यावमाधमाः। इतिकोशान्निरूपणपर्यायेषु अर्वन्नशादपाठादर्वन्तं निरूप्यमित्यर्थः। अर्वन्नमंचतीत्यर्वाक्। अर्वाचीनं। प्रदिक्स्त्रियांकिं। प्राचीदिक्। दिग्ग्रहणंकिं। प्राचीनाब्राह्मणी। स्त्रीग्रहणंकिं। प्राचीनंग्रामादाम्राः। जात्यंतात्बंधुनि। ब्राह्मणाजातीयः। बंधुनिकिं। ब्राह्मणजातिःशोभना। जातेर्व्यञ्जकंस्वंबंधु। स्थानांतादिभ्यासस्थानेनेतिचेत्। सस्थानेनतुल्येनचेत्स्थानांतमर्थवदित्यर्थः। पितृस्थानीयः। पितृस्थानः। सस्थानेनकिं। गोःस्थानं। अनुगादिनष्ठक्। अनुगदतीत्यनुगादी। सस्थानुगादिकः। विशारिणोमत्स्ये। अरास्यात्। वैशारिणः। मत्स्येकिं। विशारीहेबद्धः। संख्यायाःक्रियाभ्यावृत्तिगणनेकृत्वसुच्। अभ्यावृत्तिर्जन्म। क्रियाजन्मगणनवृत्तेःसंख्यायाःवान्त्वार्थे कृत्वसुच्स्यात्। पंचकृत्वोभुंक्ते। संख्यायाःकिं। भूरिवारान्भुंक्ते। द्वित्रिचतुर्भ्यःसुच्। कृत्वसुचोपवादः। द्विर्भुंक्ते। त्रिः। रात्रस्य। चतुः। एकस्यसकृच्च। एकस्यसकृदित्यादेशःस्यात्चात्सुच्। सकृद्भुंक्ते। संयोगांतस्येतिसुचोलोपः। नतुहलङ्याविति। अभैत्सीदित्यत्रसिचइवसुचोपितदयोगात्। विभाषावृद्धौ विप्रकृष्टकाले। अवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रकृष्टआसन्नः।बहुधाबहुकृत्वोवारिवसस्यभुंक्ते।आसन्नकालेकिंवाबहुकृत्वोमासस्यभुंक्ते।तत्प्रकृतवचनेमयट्।प्राचुर्येणप्रकृतंप्रकृतंतत्सवच
नंप्रतिपादनंभावेऽधिकरणेवाल्युट्।आद्येप्रकृतमन्नमन्नमयम्।अपूपमयं।यवागूमयी।द्वितीयेअन्नमयोयज्ञः।अपूपमयंपर्व।सप्तहवञ्चबहुषु।सा
मूहिकाःप्रतयाअतिरिच्यंते।तान्मयट्।मोदकाःप्रकृताः।मोदकिकं।मोदकमयं।शाष्कुलिकं।शष्कुलीमयं।द्वितीयेर्थे।मोदकिकोयज्ञः।मोदकमयः।अ
नंतावसथेतिहभेषजान्ज्यः।अनंतस्वानंतं।आवसथएवावसथ्यं।इतिहेतिनिपातसमुदायः।ऐतिह्यं।भेषजमेवभैषज्यं।देवतातादर्थ्येयत्।तदर्थ्यस
वतादर्थ्यस्वार्थेष्यञ्।अग्निदेवतायेदमग्निदेवत्यं।पितृदेवत्यं।पादार्घाभ्यांच।पादार्थमुदकंपाद्यं।अर्घ्यं।नवसन्नूआदेशात्प्रत्ययात्प्रत्ययाव
याक्तव्या।नूत्नं।नूतनं।नवीनम्।नञ्चपुराणेषात्।पुराणेवर्त्तमानात्पुराशब्दान्नोवक्तव्यः।चात्पूर्वोक्ताः।पुराणप्रत्नं।प्रतनं।प्रीणं।भागरूपनामभ्यो
धेयः।भागधेयं।रूपधेयं।नामधेयं।आग्नीध्रसाधारणादञ्।आग्नीध्रं।साधारणं।स्त्रियांङीप्।आग्नीध्री।साधारणी।अतिथेर्ञ्यः।तादर्थ्येइत्येव।अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिपथे इदमाति ष्यं। देवात्तल्। देवस्य देवता। अवेकः। अविरेवाविकः। यावादिभ्यः कन्। यावस्य यावकः। लोहितान्मणौ। लोहितस्य मणिर्लोहितकः। वर्णाच्चानित्ये। लोहितकः कोपेन। लोहिताल्लिंगबाधनं वा। लोहितिका। लोहिनिका कोपेन। रक्ते। लाक्षादिना रक्ते यो लोहितशब्दस्तस्मात्कन्स्यात्। लिंगबाधनं वेत्येव। लोहितिका। लोहिनिका शाटी। कालाच्च। वर्णाच्चानित्ये रक्ते इति द्वयमनुवर्त्तते। कालकं मुखं वेलट्टेराकालकः पटः। कालिका शाटी। विनयादिभ्यष्ठक्। विनयस्य वैनयिकः। सामयिकः। उपायादुपायत्वं च। औपायिकः। वाचो व्याहृतार्थायां। संदिष्टार्थायां वाचि विद्यमानाद्भावकृत्यात्स्वार्थे ठक्। संदेशवाग्वाचिकं स्यात्। तद्युक्तकालभेदोपरि। कर्मवत्कर्मणा। वाचिकं श्रुत्वा क्रियमाणं कर्म स्पर्धः। औषधेरजातौ। स्वार्थेण। औषधं पिबति। अजातौ किं। औषधयः क्षेत्रे रूढाः। पद्मादिभ्यश्च। पद्मस्य वपादुः॥ प्राङ्गीस्त्री। दैवतः। बांधवः। मृदस्तिकन्। मृदेवस्तिका। सखेः प्रशंसायां। रूपपोपवादः। पद्मात्ताप्तं मत्स्यः। मत्स्यः। उत्तरत्रान्यतरस्यां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रहणान्नित्योयं। बहुल्पार्थाच्छ्रस्कारकादन्यतरस्यां। बहूनि ददाति बहुशः। अल्पानि अल्पशः। बहुल्पार्थान्मंगलामंगलवचनं। नेह। बहुददाति
निषेधः। अल्पमाभ्युदयिकेषु। संख्यैकवचनाच्च वीप्सायां। द्वौ द्वौ ददाति द्विशः। मासं मासं माषशः। प्रस्थशः। परिमाणाद्वा वृत्तावेकार्थाएव। संख्यैकवचनात्किं। घटं घटं ददाति। वीप्सायां किं। द्वौ ददाति। कारकादित्येव। द्वयोर्द्वयोः स्वामी। षष्ठ्यर्थयोगे पंचम्यास्तसिः। पतिना कर्मप्रवचनीयेन योगे पंचमी विहिता तदंतात्तसिः स्यात्। प्रद्युम्नः कृष्णतः प्रति। आद्यादिभ्य उपसंख्यानं। आरेभ्य आदितः। मध्यतः। अंततः। दक्षिणतः। पार्श्वतः। आदितिगणोयम्। स्वरेण स्वरतः। वर्णतः। अपादाने चाहीयरुहोः। अपादाने या पंचमी तदंतात्तसिः स्यात्। ग्रामाद्गच्छति ग्रामतः। अहीयरुहोः किं। स्वर्गाद्धीयते। पर्वतादवरोहति। अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः। अकर्तरि तृतीयां तदंतात्तसिः। अतिक्रम्य ग्रहोतिग्रहः। चारित्रेणातिगृह्यते चारित्रतोगृह्यते। चारित्रेणान्यानतिक्रम्य वर्त्तत इत्यर्थः। अव्यथनमचलनं। वृक्षेन व्यथते वृक्षतो न व्यथते वृक्षेन न चलतीत्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्थः। क्षेपे वृत्तेन क्षिप्तः वृत्ततः क्षिप्तः। वृत्तेन निंदितइत्यर्थः। अकर्तरि किं। देवदत्तेन क्षिप्तः। हीयमानपापयोगाच्च। हीयमानपापयुक्तात्क
र्तरि तृतीया। ताहातसिः। वृत्तेन हीयते वृत्ततो हीयते। वृत्तेन पापः वृत्ततः पापः। क्षेपस्याविवक्षायामिदं क्षेपे तु पूर्वेणसिद्धः। अकर्तरि किं।
देवदत्तेन हीयते। षष्ठ्याश्रये। षष्ठ्यंताद्धातसिर्नामापरूपमाश्रये। देवा अर्जुनतो भवन्। आदित्याः करातो भवन्। अर्जुने पक्षे इत्यर्थः।
माश्रये किं। वृक्षस्य शाखा। रोगाच्चापनयने। रोगवाचिनः षष्ठ्यंताद्धातसिश्चिकित्सायां। प्रवाहिकातः कुरु। प्रतीकारमस्याः कुर्वित्य
र्थः। अपनयने किं। प्रवाहिकायाः प्रकोपनं करोति। कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः। अभूततद्भावे इति विकल्पः। विकारात्मतां प्राप्नुवतां
प्रकृतो वर्तमानाद्विकारशब्दात्स्वार्थे च्विर्वा स्यात्करोत्यादिषु। अरण्यो। अवर्णात्परेत्स्याच्चौ। वेलोपः। च्वंतत्वादव्ययत्वं। अकृष्णः
कृष्णः संपद्यते तं करोति कृष्णीकरोति। ब्रह्मीभवति। गंगीस्यात्। अव्ययस्य च्वावीलं नेति वाच्यं। दोषाभूतमहः दिवाभूतारात्रिः। एतच्चाव्य-

= येनरूपेणप्रागभूतं तेनरूपेणातस्यभावे ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यीभावश्चेति सूत्रे भाष्ये उक्तं। क्यच्योश्च। हलः परस्यापत्ययकारस्य लोपः स्यात्। को द्वौ च परतः। गार्गी भवति। द्वौ वा। द्वौ परे पूर्वस्य दीर्घः स्यात्। सुची भवति। पटु
स्यात्। अव्ययस्य दीर्घत्वं नेति केचित्। तन्निर्मूलं। स्वस्त्रिस्यादिति तु महाविभाषया + द्वेरभावे सिद्धं। स्वस्त्रीस्यादिस्त्रिपिपद्दूस्यादिति चेदुक्तं। यदि नेष्यते तत
र्ह्यनभिधानात्। चिरे वनोत्पद्यते इत्युक्तं। रीङ्ङतः। मात्री करोति। अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लोपश्च। एषां लोपः स्याच्चिश्च। अरू करोति। उ
न्मनी स्यात्। उच्चक्षू करोति। विचेती करोति। विरही करोति। विरजी करोति। विभाषा सातिकार्त्स्न्ये। चिवि विजये सातिर्वा स्यात्सा कल्पे। सात्पदाद्योः।
सस्य षत्वं न स्यात्। दधि सिंचति। कृत्स्नं शास्त्रमग्निः संपद्यते अग्निसाद्भवति। अग्नी भवति। कार्त्स्न्ये किं। एकदेशेन शुक्ली भवति पटः। अभिवि
धौ संपदाद्यच्। संपदादिभ्यश्चेति भिश्च्च्वयोगे सातिर्वा स्याद्याप्नौ। पक्षे कृभ्वस्तिभिश्च्वयोगे च्विः। संपदानुवाक्यमेव। अग्निसात्संपद्यते। अग्निसाद्भवति
शास्त्रं। अग्नी भवति। तलसात्संपद्यते जली भवति तिलवर्णः। एकस्याव्यक्तेः सर्वावयवावच्छेदेनान्यथाभावः कार्त्स्न्यं। बहूनां व्यक्तीनां किंचिदवयवा

+ महाविभाषया वाक्यमपि ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वच्छेदेनान्यथात्वं त्वभिविधिः। तस्य नवचने। सातिः स्यात्कृभ्वस्तिभिः संपराचयोगे। राजसात्करोति। राजसात्संपद्यते। राजाधीनमित्यर्थः। देये
चाच। तस्य नेदेयेत्रास्मात्सातिश्चकारियोगे। विधाधीनं देयं करोति विप्रत्वं करोति। विप्रत्वं संपद्यते। पक्षे विप्रसात्करोति। देये किं। राजसाद्भवति
राष्ट्रं। देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलं। एभ्यो द्वितीयांतेभ्यः सप्तम्यंतेभ्यश्च त्रास्मात्। देवत्रा वं देवमेव। बहुलोक्तेरन्यत्रापि बहुल
त्राजीवतो मनः। अव्यक्तानुकरणाद्द्व्यजवरार्द्धादनितोऽच्। द्व्यच् अवरं न्यूनं नतुतो न्यूनमनेकाच इत्यावत्। तादृशमर्हं यस्य तस्माद्डाच्
स्यात्। कृभ्वस्तिभिर्योगे। डाचि विवक्षिते द्वकलं। नित्यमाम्रेडितेडाचीति वक्तव्यम्। डाच्परं यदाम्रेडितं तस्मिन्परे पूर्वपरयोः परस्परं स्यात्। इति
तकारपकारयोः पकारः। पटपटाकरोति। अव्यक्तानुकरणात्किं। दृषत्करोति। द्व्यजवरार्द्धात्किं। अत्करोति। अवरेति किम्। खरटरवरटाकरोति
। त्रपटत्रपटाकरोति। अनेकाच इत्येव सूत्रयितुं युक्तं। एवं हि डाचीति परस्मिन्नेव द्वित्वे सुवचे स्यात्। अनितो किं। पटिति करोति। कृञो हि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तीयतृतीयशंवबीजात्कृषो। द्वितीयादिष्वोडाचूपात्कृञ एवयोगेकर्षणार्थावकुलोक्तेरव्यक्तानुकरणादन्यत्रपाडाचिनहिलो। द्वितीयंतृतीयंकर्षणंकरोति। द्वितीयाकरोति। तृतीयाकरोति। शंवशादृप्रतिलोमे। अनुलोमंकृष्टंक्षेत्रंपुनःप्रतिलोमंकर्षतिशंवाकरोति। बीजाकरोति। बीजेनसहकर्षतीत्यर्थः। संख्यायाश्चगुणांतायाः। कृञोयोगेकृषोडाचूपात्। द्विगुणाकरोतिक्षेत्रं। क्षेत्रकर्मकंद्विगुणांकर्षणांकरोतिइत्यर्थः।

या४ समयाच्चयापनायां। कृषादिति निवृत्तं। कृञोयोगेडाचूपात्। समयाकरोति। कालंयापयतीत्यर्थः। सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने। सपत्राकरोतिमृगं। सपुंखशरप्रवेशनेनसपत्रंकरोतीत्यर्थः। निष्पत्राकरोति। सपुंखशरस्यापरपार्श्वेनिर्गमनान्निष्पत्रंकरोतीत्यर्थः। अतिव्यथनेकिं। सपत्रंनिष्पत्रंवाकरोतिभूतलं। निष्कुलान्निष्कोषणे। निष्कुलाकरोतिदाडिमं। निर्गतंकुलमंतरवयवानांसमूहोयस्मादितिबहुव्रीहेर्डाच्। सुखप्रियादानुलोम्ये। सुखाकरोति। प्रियाकरोतिगुरुं। अनुकूलाचरणेनानंदयतीत्यर्थः। दुःखात्प्रतिलोम्ये। दुःखाकरोतिस्वामिनं। पीडयतीत्यर्थः। शूलाताके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शूलाकरोतिमांसं। शूलेनपचतीत्यर्थः। सत्याकरोतिभांडं वणिक्। क्रेतव्यमितिसत्यंकरोतीत्यर्थः। शापथेनुसत्यंकरोतिविप्रः। भद्रा
त्परिवापरो। भद्रशब्दोमंगलार्थः। परिवापणंमुंडनं। भद्राकरोतिकुमारं। मंगलमुंडनेनसंस्करोतीत्यर्थः। भद्राशब्देतिवक्तव्यं। भद्राकरोतिकुमारं। अ
र्थः प्राग्वत्। परिवापरो किं। भद्रंकरोति। भद्रंकरोति॥ ७॥ इतिनिपातप्रक्रिया॥ ७॥ सर्वस्मादेः इत्यधिकृत्य। नित्यवीप्सयोः। आभीक्ष्ण्ये वीप्सायां
चद्योत्येपदस्यद्विर्वाच्यात्। आभीक्ष्ण्यंपतिः नेत्यव्ययसंज्ञकहृदंतेषु च। पचतिपचति। भुक्त्वाभुक्त्वा। वीप्सायां वृक्षंवृक्षंसिंचति। ग्रामोग्रामोरम
णीयः। परेर्वर्जने। परिपरिवंगेभ्योवर्णोदेवः। वंगान्परिहरत्येतत्यर्थः। परेर्वर्जनेवावचनं। परिवंगेभ्यः। उपर्यध्यधसः सामीप्ये। उपर्युपरिग्रामं। ग्रामस्योप
रिष्टात्समीपदेशेइत्यर्थः। वाक्यादेरामंत्रितस्यासूयासम्मतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु। असूयायां। सुंदरंसुंदरंवृथातेसौन्दर्यं। संमतौ। देवदेववंद्यो
सि। कोपे। दुर्विनीतदुर्विनीतइदानींज्ञास्यसि। कुत्सने। धानुष्कधानुष्कवृथातेधनुः। भर्त्सने। चोरचोरघातयिष्यामित्वां। एकंबहुवीप्सितं। हिरुक्त

+ अध्यधिसुखंदुःखं। सुखस्योपरिष्टात्समीपकालेदुःखमित्यर्थः अधोधोलोकं। लोकस्याधस्तात्समीपदेशेइत्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एकशब्दो बहुव्रीहिवत्। तेन सुब्लोपपुंवद्भावौ। एकैकमहरं। इहद्वयोरपि सुपोर्लुकि सति बहुव्रीहिवद्भावादेवशब्दात्परिकलात्समुदायात्सुप्। एकैकयाहु
त्या। इह पूर्वभागे पुंवद्भावादेव यद्यहविशेषः। न बहुव्रीहावित्यत्र पुनर्बहुव्रीहिग्रहणं सुखबहुव्रीहिलाभार्थं। तेनातिदिष्टबहुव्रीहौ सर्वनामतास्त्येवेति चा
च्च। वस्तुतस्तु भाष्यमते पत्यारख्यातमेतत्। सूत्रमते पि बहुव्रीहावर्थे लौकिके विग्रहे निषेधकं न तु बहुव्रीहावित्यतिदेशांकेवनास्ति। एकैक
स्मिन्देहि। आवाचेचापीडायां द्योत्यायां हेत्वो बहुव्रीहिवच्च। गतगतः। विरतत्वीद्यमानस्येयमुक्तिः। बहुव्रीहिवद्भावात्सुब्लुक्। गतगत। इह पुंवद्भावः
कर्मधारयवदुत्तरेषु। इतउत्तरेषु हि वचनेषु कर्मधारयवत्कार्यं। प्रयोजनं सुब्लोपपुंवद्भावौ। तोदान्तत्वानि। प्रकारगुणवचनस्य। साहचर्यात्खेगु
णवचनस्य देशतस्तच्च कर्मधारयवत्। कर्मधारयवदुत्तरेष्वित्यधिकारात्। तेन पूर्वभागस्य पुंवद्भावः। समासस्येत्यंतोदात्तत्वं न। पटुपटुः। पटुपटुः। पटु
सदृशः ईषत्पटुरिति यावत्। गुणोपसर्जनद्रव्यवाचिनः केवलगुणवाचिनश्च ह्यगृह्यन्ते। शुक्लशुक्लं रूपं। शुक्लशुक्लः पटः। आसुपूर्वेद्रवाचे। मूलेमू

आसु

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जेष्यलः संभ्रमेणप्रवृत्तौ यथेष्टमनेकधा प्रयोगो न्यायसिद्धः। सर्प२। बुध्यस्व२। सर्प३। बुध्यस्व३। क्रियासमभिहारे च। लुनीहि लुनीहि। एवायं
लुनाति। नित्यवीप्सयोरिति सिद्धे भ्यार्थं द्विर्वचनमिदं। पौनःपुन्ये पिलोदासहस्रमुद्भिन्नं घोतकतालक्ष्वा। कर्मव्यतिहारे सर्वनाम्नो द्वे वाच्ये। स
मासवच्च बहुलं। बहुलग्रहणादन्यपदयोर्न समासवत्। इतरेतरस्य तु निपा। असमासवद्वा वे पूर्वपदस्य सुपः सुभावो वक्तव्यः। अन्योन्यं विप्रा
नमंति। अन्योन्यो। अन्योन्यान्। अन्योन्यनस्तं। अन्योन्यस्मै दत्तमित्यादि। अन्योन्येषां पुष्करैराकृष्टं तत्रेति माघः। एवं परस्परं। अत्र कस्का
दिलाद्विसर्जनीयस्य सः। इतरेतरं। स्त्रीनपुंसकयोरुत्तरपदस्थयोर्विभक्तेराम्भावो वाच्यः। अन्योन्या। अन्योन्यं। परस्परां। परस्परं। इतरेतरां
। इतरेतरं। एवं ब्राह्मणेषु कुलेषु भोजयतः। अत्र केचित्। आमादेशो हितीयायास्त्वाभाष्यादौ तथैवोदाहृतत्वात्। तेन स्त्रीनपुंसकयोरपि
तृतीयादिषु पुंवदेव रूपमित्याहुः। अन्ये तूदाहरणस्यादिशब्दात्रत्वात्सर्वविभक्तीनामादेशं इत्याहुः॥ एतद्ध्येतावभावः क्लीबे चाद्विरुक्तस्य भावः। स

मा

+ इतरेतरेणेत्यादि ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मासेसोरलुक्कृतिसिद्धंवाहुलकाद्वयं॥ ॥तथाहि। अन्योन्यंपरस्परमित्यत्रद्वलद्वयेटाप्राप्तः।नचसर्वनाम्नोवृत्तिमात्रेपुंवद्भावः।अन्यपरयोरस
मासवद्भावात्।नचद्विर्वचनमेववृत्तिः।यांयांप्रियःप्रैरुतमासेसादावतिप्रसंगात्। अन्योन्यमितरेतरंदस्यत्रचाद्वतरादिभ्यःइसरइयाप्राप्तः।अन्यो
न्यसंसक्तमहःस्त्रियामं। अन्योन्याश्रयः।परस्परहिसादृश्यं। अदृष्टपरस्परेरित्यादौसोर्लुक्कृयाप्राप्तः।सर्वम्वाहुलकवलेनसमाधेयम्।
पकृतवार्त्तिकंभाष्योदाहरणंस्त्रियामितिसूत्रेअन्योन्यसंश्रयत्वेतदितिभाष्यंचात्रप्रमाणमिति।अकृच्छ्रेप्रियसुखयोरन्यतरस्याम्।
प्रियप्रियेराददाति।प्रियेणावा।सुखसुखेनददाति।सुखेनवा।द्विर्वचनेकर्मधारयवद्भावात्सुप्लुकिपुनस्तद्वेवचनम्।अतिप्रियम
पिवस्तुअनायासेनददातीत्यर्थः।यथास्वेयथायथम्।यथास्वंमितिवीप्सायामव्ययीभावः।योयंआत्मायद्यज्ञात्मीयंतद्यथास्वं।त
स्मिन्यथाशब्दस्यद्विर्वचनंनिपात्यते।यथायथंज्ञाता।यथास्वभावमित्यर्थः।यथात्मीयमितिवा।द्वंद्वरहस्यमर्यादावचनसुच्च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मसायञ्चपाचपुरोगामिव्यक्तिधुद्विहारएणाद्वैचनंपूर्वपदस्यमात्रोनंचोत्तरपदस्यनपुंसकत्वंनिपात्यतेष्टार्थेषुतत्रहस्पंद्वंद्व
शब्दस्यपाच्यः।तरोविषयस्मृताः।द्वंद्वंमत्रपतेरहस्यमित्यर्थः।मर्यादाव्यतिक्रमः।आचतुरंतमिपशवोद्वंद्वमिथुनायंतेमातापुत्रौ
गामिथुनंगङ्गेतिपौत्रेणापपौत्रेणापीतिमर्यादार्थः।व्युत्क्रमणंपृथगवस्थानं।द्वंद्वंव्युत्क्रांताद्विवर्गसंबंधेनपृथगवस्थिताः।द्वंद्व
इपाणीप्रयुनक्तिः।द्वंद्वंसंकर्षणावासुदेवौ।अभिव्यक्तोसाहचर्येणोत्पर्थः।योगविभागादन्यत्रापिद्वंद्वमिष्यते॥ ॥इतिद्विरुक्तिप्र
क्रिया॥ ॥भट्टाजिदीक्षितकृतिरेषासिद्धांतकौमुदी॥समाप्तेत्रपूर्वार्द्धेनेनतुष्यतुशंकरः॥१॥इतिश्रीभट्टोजिदीक्षितविरचितसि
द्धांतकौमुद्यांपूर्वार्द्धंसमाप्तम्॥ ॥श्रीशाकेशरनंदनसप्तकृ७२५नितेनीनास्थितेभास्करेराधेशौरिदिनेचपक्षतिथौकाव्यंग
मुदेधीमताम्॥सर्वेषामुपकारिकांविरचितांश्रीदीक्षितैःकौमुदीशास्त्रार्थैर्द्धितिनांमतांद्विजवरस्तेजोनिधिःप्रालिखत्॥१॥शुभमस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰को॰नि॰
१

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रोत्राहं नीचैर्गुरवे मह्यर्षिभिरहर्दिवम् ॥ नोच्यमानोप्यगुणो विभुर्विजयते तराम् ॥ १ ॥ पूर्वार्द्धे कथितास्तु ये
पञ्चमाध्यायवर्त्तिनः ॥ प्रत्ययाअथ कथ्यन्ते तृतीयाध्यायगोचराः ॥ २ ॥ तत्रादौ दश लकाराः पदवर्त्यन्ते ॥ लट् लिट् लुट् लृट् लेट् लोट्
लङ् लिङ् लुङ् लृङ् ॥ एषु पञ्चमो लकारश्छन्दोमात्रगोचरः ॥ वर्त्तमाने लट् ॥ वर्त्तमानक्रियावृत्तेर्धातोर्लट् स्यात् ॥ भवति ॥ लः कर्म
णि च भावे चाकर्मकेभ्यः ॥ १ ॥ लकारः सकर्मकेभ्यः कर्मणि कर्त्तरि च स्युरकर्मकेभ्यो भावे कर्त्तरि च ॥ लस्य ॥ अधिकारोयम् ॥ तिप्तस्
झि सिप्थस्थ मिब्वस्मस्ताम् तांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् ॥ एते ऽष्टादश लादेशाः स्युः ॥ लः परस्मैपदम् ॥ लादेशाः परस्मैपदसंज्ञाः स्युः
॥ तङानावात्मनेपदम् ॥ तङ् पूर्वाहारः शानचूकानचौ चैतत्संज्ञाः स्युः ॥ पूर्वसंज्ञापवादः ॥ अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ॥ अनुदात्तेत उपदेशो यो ङि
त् तङ्न्ताच्च धातोर्लस्थाने आत्मनेपदं स्यात् ॥ स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले ॥ स्वरितेतो ञितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात् कर्त्रभिप्राये क्रियाफले

हरिः
१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

फले ॥ शेषात्कर्त्तरि परस्मैपदम् ॥ आत्मनेपदनिमित्तहीनाद्धातोः कर्त्तरि परस्मैपदं स्यात् ॥ तिङः स्त्रीशिस्त्रीशिप्रथममध्यमोत्तमाः ॥ तिङ उभयोः पदयोस्त्रयस्त्रिकाः क्रमादेतत्संज्ञाः स्युः ॥ तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः ॥ तत्र प्रथमादिसंज्ञा तिङः स्त्रीशिस्त्रीशि प्रत्येकमेकवचनादिसंज्ञानि स्युः ॥ युष्मदुपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः ॥ तिङ् वाच्यकारकवाचिनी युष्मदी प्रयुज्यमाने अप्रयुज्यमाने च मध्यमः स्यात् ॥ प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तमएकवच्च ॥ मन्यधातुरुपपदं यस्य धातोस्तस्मिन्प्रकृतिभूते सति मध्यमः स्यात् परिहासे गम्यमाने मन्यतेरुत्तमः स्यात् स च एकार्थवाचकः स्यात् ॥ अस्मद्युत्तमः ॥ तथाभूते स्मद्युत्तमः स्यात् ॥ शेषे प्रथमः ॥ मध्यमोत्तमयोरविषये प्रथमः स्यात् ॥ ॥ सम्ज्ञायाम् ॥ कर्त्तृविवक्षायां भूतिश्चेत्स्थिते ॥ तिङः शिन्सार्वधातुकम् ॥ तिङः शिनश्च धात्वधिकारोक्ता एतत्संज्ञाः स्युः ॥ कर्त्तरीश्नाप् ॥ कर्त्तर्यर्थे सार्वधातुके परे धातोः श्नाप् स्यात् ॥ न्ना पोवितौ ॥ सार्वधातुकार्द्धधा

नि २

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भवति॰ तौ भवतः॰ ते भवन्ति॰ त्वं भवसि॰ युवां भवथः॰ यूयं भवथ॰ अहं भवामि॰ आवां भवावः॰ वयं भवामः॥२

सि॰ वो॰ नि॰ २

नुकयोः॥ अनयोः परयोरिगन्ताङ्गस्य गुणः स्यात्॥ अवादेशः॥ भवति॥ भवतः॥ झेन्तः॥ प्रत्ययावयवस्य झस्यान्तादेशः स्यात्॥ अतो गुणे॥ भवन्ति॥ भवसि॥ भवथः॥ भवथ॥ अतो दीर्घो यञि॥ अतोङ्गस्य दीर्घः स्याद्यञादौ सार्वधातुके परे॥ भवामि॥ भवावः॥ भवामः॥ ऐहि मन्ये ओदनं भोक्ष्यसे भुक्तः सोतिथिभिः॥ एतमेतवा मन्ये ओदनं भोक्ष्येथे॥ भोक्ष्यध्वे॥ भोक्ष्ये॥ भोक्ष्यावहे॥ भोक्ष्यामहे॥ मन्यसे मन्येथां मन्यध्वे इत्यादिरर्थः॥ युष्मद्युपपदे इत्याद्यवगन्तव्ये॥ तेनेहन॥ एतु भवान्मन्यते ओदनं भोक्ष्येइत्यादि॥ प्रहासे किम्॥ यथार्थकथने मा भूत्॥ इहि मन्यसे ओदनं भोक्ष्ये भुक्तः सोतिथिभिरित्यादि॥ परोक्षे लिट्॥ भूतानद्यतनपरोक्षार्थे धातोर्लिट्स्यात्॥ जस्पतिवादयः॥ लिट्च॥ लिङादेशास्तिङाङ्धातुकस्य वस्यान्मनुसार्वधातुकसंज्ञः॥ तेनन्नवादयोन॥ परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल वमाः॥ लिटस्तिवादीनां नवानां णलादयो नव स्युः॥ भूस्थ इति स्थिते॥ भुवो वुग्लुङ्लिटोः॥ भुवो वुगमः स्याच्चुङ्लिटोरचि॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नित्यत्वाद्गुणवृद्धी बाधते ॥ एकाचो द्वे प्रथमस्य अजादेर्द्वितीयस्येत्यधिकृत्य ॥ लिटि धातोरनभ्यासस्य ॥ लिटि चरेऽनभ्यासधात्ववयवस्ये
काचः प्रथमस्य द्वे स्तः आदिभूतादचः परस्य तु द्वितीयस्य ॥ भू भू अ इति स्थिते ॥ पूर्वोऽभ्यासः ॥ अत्रयेऽनयोः पूर्वोऽभ्यासस्संज्ञः स्यात् ॥ हलादिः शेषः ॥
अभ्यासस्यादिर्हल्स्यात् शिष्यतेऽन्ये हलो लुप्यन्ते ॥ इति वलोपः ॥ ह्रस्वः ॥ अभ्यासस्य चोह्रस्वस्स्यात् ॥ भवतेरः ॥ भवतेरभ्यासोकारस्य अः स्याद्धित्र
टि ॥ अभ्यासे चर्च ॥ अभ्यासे हलां चरः स्युर्जश्च ॥ हलां जशः ॥ रवयां चरः ॥ तत्रापि प्रकृतिजन्यां प्रकृतिजन्याः प्रकृतिचरा प्रकृतिचर इति निर्वेकः ॥ आ
न्तरतम्यात् ॥ प्रसिद्धवदत्राभात् ॥ इत्युक्तं माया दर्चरिसमाप्तेराभीयम् ॥ समानाश्रये तस्मिन्कर्त्तव्ये नदासिद्धं स्यात् ॥ इति वुकोसिद्धत्वादुवङ् प्रा
प्ते ॥ वुग्युगवुवङ्यणां सिद्धे वक्तव्या ॥ बभूव । बभूवतुः । बभूवुः ॥ आर्द्धधातुकस्येड्वलादेः ॥ वल्लादेरार्द्धधातुकस्येडागमः स्यात् ॥ बभूविथ ।
बभूवथुः । बभूव । बभूव । बभूविव । बभूविम ॥ अनद्यतने लुट् ॥ भविष्यत्यनद्यतने र्थे धातोर्लुट् स्यात् ॥ स्यतासी लृ लुटोः ॥ लृ इति लृङ् लृ लयोर्ग

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रणम्॥धातोः स्यतासीस्तोप्रत्ययोस्तोर्लृट्लुटोपरतः॥नृपाद्यपवादः॥भाऽकृधातुकंरोम॥तिङ्शिद्भ्योन्योधातोरिति विहितप्रत्ययस्तत्संज्ञः स्यात्॥
इट्॥लुटः प्रथमस्यङ्गरोरसः॥ङ्गरोरसूस्तेक्रमात्स्युः॥दित्वसामर्थ्याद्भस्याटेर्लोपः स्यात्॥पुगन्तलघूपधस्यच॥पुगन्तस्यलघूपधस्यचाङ्गस्ये
कोगुणःस्यात्सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः॥येननाव्यवधानं तेनव्यवहितेपिवचनप्रामाण्यात्॥तिनभिन्नत्वादावनेकव्यवहितस्येकोगुणोन॥भ
वितृआभ्यांकोगुणोप्राप्ते॥दीधीवेवीटाम्॥दीधीवेव्योरिट्स्थगुणाद्धलिनसः॥भविता॥तासस्त्योर्लोपः॥तासेरसेश्चलोपः स्यात्तादौप्रत्ययेपरे
॥रिच॥एदौप्रत्ययेपरेप्राग्वत्॥भवितारौ।भवितारः।भवितासि।भवितास्थः।भवितास्थ।भवितास्मि।भवितास्वः।भवितास्मः॥लृट्वत्लोवेच॥
भविष्यदर्थाद्धातोर्लृट्स्यात्क्रियार्थायांक्रियायांमसत्यांसत्यांच॥स्य॥इट्।भविष्यति।भविष्यतः।भविष्यन्ति।भविष्यसि।भविष्यथः।
भविष्यथ।भविष्यामि।भविष्यावः।भविष्यामः॥लोट्च॥विध्यादिष्वर्थेषुधातोर्लोट्स्यात्॥आशिषिलिङ्लोटौ॥एरुः॥लोटइका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रस्य उः स्यात् ॥ भवतु ॥ तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् ॥ आशिषि तुह्योस्तातङ् वा स्यात् ॥ अनेकाल्त्वात् सर्वादेशः ॥ यद्यपि ङित्त्वे यय
पवादस्तथाप्यनन्त्यार्थङित्वेष्वनङादिषु चरितार्थ इति गुणवृद्धिप्रतिषेधसम्प्रसारणार्थतया संभवत्ययोजनङ्कारेतातङि मथ
रंप्रश्नः परत्वादनेन बाध्यते ॥ इहोत्सर्गापवादयोरपि समबलत्वात् ॥ भवतात् ॥ लोटो लङ्वत् ॥ लोटो लङ्वद्वा कार्यं स्यात् ॥ तेन तार
मादयः सलोपश्च ॥ तथाहि ॥ तस्थस्थमिपां तांतंतामः ॥ ङित्यन्त्यतुरणां तामादयः क्रमात् स्युः ॥ नित्यं ङितः ॥ सकारान्तस्य ङित उत्तमस्य
नित्यं लोपः स्यात् ॥ अल्लोपस्य प्रतिसलोपः ॥ भवताम् । भवन्तु ॥ सेर्ह्यपिच्च ॥ लोटः सेर्हिः स्यात् सोऽपिच्च ॥ अनो हेः ॥ अतः परस्य हेर्लुक्
स्यात् ॥ भव । भवतात् । भवतं । भवत ॥ सेर्नः ॥ लोटो मेर्निः स्यात् ॥ आडुत्तमस्य पिच्च ॥ लोडुत्तमस्याडागमः स्यात् स पिच्च ॥ हिन्योरुत्वं न
॥ इकारोच्चारणसामर्थ्यात् ॥ भवानि । भवाव । भवाम ॥ अनद्यतने लङ् ॥ अनद्यतने भूतार्थे धातोर्लङ् स्यात् ॥ लुङ् लङ् लङ्

अन्यथा मेर्निरित्येव ब्रूतेति सिद्धेरिति भावः ॥

University, Balmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.को.ति.
४

श्चतुरान्तः॥ एषु परेषु सुट् स्यादागमः स्यात्स चोदात्तः॥ द्वौ च॥ ङितो लस्य परस्मैपदमिकारान्तं यत्तस्य लोपः स्यात्॥ अभवत्। अभवताम्। अभवन्॥ अभवः। अभवतम्। अभवत। अभवम्। अभवाव। अभवाम॥ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्॥ एष्वर्थेषु यो ये षु वाच्येषु वा लिङ् स्यात्॥ विधिप्रेरणम्॥ भृत्यादेर्निकृष्टस्य प्रवर्त्तनम्॥ निमंत्रणं नियोगकरणम्॥ श्राद्धादिके भोजनादौ दौहित्रादेः प्रवर्त्तनम्॥ आमन्त्रणं कामचारानुज्ञा॥ अधीष्टः सत्कारपूर्वको व्यापारः॥ प्रवर्त्तनायां लिङ्॥ चतुर्णां पथ्यपादानं प्रपञ्चार्थम्॥ यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च॥ लिङः परस्मैपदानां यासुडागमस्यात्स चोदात्तो ङिच्च॥ ङित्वो र्ङीयते क्वचिदनुबन्धकार्येष्वनल्विधावनित्यं निषेधइति॥ भ्वादेरास्य यानचः शिलमधीरुलिङम्॥ सुट्तिथोः॥ लिङस्तकारथकारयोः सुट् स्यात्॥ सुटा यासुटा नवाध्यते॥ लिङो यासुट् तकारथकारयोः सुडिति विभक्तेरुदात्तः॥ लिङः सलोपो यान

सि.को.ति.
४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ननु सुयोविधानं भूयास्मामित्यादौ सकारस्य श्रवणं एव यु
योगनञ्चेपासुटः सकारस्य हित्वे पि लिङि किंपुनरास्मरणमित्यतआह सुट
स्मरन्तीति ॥ ॥

एभिर्क्षिप्तेत्याद्या
वित्यर्थः

न्यस्य ॥ सार्वधातुकलिङोनन्त्यस्य सस्य लोपः स्यात् ॥ इति सकारस्यापि निवृत्तिः ॥ सुटः श्रवणात्वान्नु लिङि स्फुटतरं
तुतत्रात्मनेपदे ॥ अतोयेयः ॥ अतः परस्य सार्वधातुकावयवस्य या इत्यस्य इयू स्यात् ॥ गुणः पलोपश्च ॥ भवेत् ॥
सार्वधातुके तिकिम् ॥ विकीर्य्यात् ॥ मध्येपवादन्यायेनातोलोप एव बाध्येत ॥ भवादत्यादौ तु परत्वाद्दीर्घः स्यात् ॥ भवे
तम् ॥ झेर्जुस् ॥ लिङो झेर्जुस् स्यात् ॥ जइत् ॥ उस्यपदान्तात् ॥ अपदान्तादवर्णादुसि पररूपमेकादेशः स्यात् ॥ इति प्राप्ते ॥
परत्वान्नित्यत्वाच्चातोयेय इति प्राप्तः ॥ ययप्यं तरङ्गत्वात्पररूपन्यायेन तथापि यासुट इत्यस्य इय इति व्याख्येयम् ॥
एवं च सलोपस्यापवादइयू ॥ अतोयेय इत्यत्र तु सन्धिरार्षः ॥ भवेयुः ॥ भवेः ॥ भवेतम् ॥ भवेत ॥ भवेयम् ॥ भवेव ॥ भवे

University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰को॰ति॰
५

म॥लिङाशिषि॥आशिषिलिङः स्तिङ्ङ्ङ्धातुकसंज्ञः स्यात्॥किदाशिषि॥आशिषिलिङो या सुट् किस्यात्॥स्कोरिति सलोपः॥ङिच्च॥गित्कित्ङिन्निमित्तेऽग्लक्षणगुणरहितस्य॥भूयात्॥भूयास्ताम्॥भूयासुः॥भूयाः॥भूयास्तम्॥भूयास्त॥भूयासं॥भूयास्व भूयास्म॥लुङ्॥भूतार्थे यानो लुङ् स्यात्॥माङि लुङ्॥सर्वलकारापवादः॥स्मोत्तरे लङ् च॥स्मोत्तरे माङि लङ् स्याद् लुङ् च॥च्लि लुङि॥च्लेरपवादः॥च्लेः सिच्॥इचादिनौ॥गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु॥एभ्यः सिचो लुक् स्यात्॥गापोविहे णादेशयिवतीगट्यते॥भूसुवोस्तिङि॥भूसूएतयोः सार्वधातुके तिङि गुणो न स्यात्॥अस्तिसिचोऽपृक्ते॥सिच्च अस् चेति समाहारद्वन्द्वः॥सिच्च्वदस्य सोत्रं भवत्वभू अस्तीत्यव्ययेन कर्मधारयः ततः पञ्चम्याः सोत्रो लुक्॥विद्यमानात्सिचोऽस्तेश्च परस्यापृक्तस्य हल्ङ्ङादेरारम्भः स्यात्॥इति ङ्ङ्ङ्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्ह्रेजुसस्यात्॥इतिप्राप्ते॥ग्रातः॥सिजल्लुकिआट्नादेवर्ह्रेजुसस्यात्॥अभूवन्॥अभूः॥अभूतं॥अभूत॥अभूवम्॥अभूव॥अभूम॥नमाङ्योगे॥अडाटौ
नस्तः॥माभवान्भूत्॥माभवन्॥माभूत्॥लिङ्निमित्ते लृङ्क्रियातिपत्तौ॥हेतुहेतुमद्भावादिलिङ्निमित्तेनभविष्यत्यर्थेलृङ्स्यात्क्रियायाग्र
निष्पत्तौगम्यमानायाम्॥अभविष्यत्॥अभविष्यताम्॥अभविष्यन्॥अभविष्यः॥अभविष्यतम्॥अभविष्यत॥अभविष्यम्॥अभविष्याव॥अभ
विष्याम॥तिप्राग्धातोः॥तिगत्युपसर्गसंज्ञकाद्धातोःप्रागेवप्रयोक्तव्याः॥ग्रानित्योद्॥उपसर्गस्थान्निमित्तान्यस्यत्योउदेशस्यआनीत्यस्यनस्यणः स्यात्
॥प्रभवाणि॥दुरःयवणात्वयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधोवक्तव्यः॥दुस्थितिः॥दुर्भवानि॥अन्तःशब्दस्याङ्कि विधिणात्वेषूपसर्गत्वंवाच्यम्॥अंतर्ह्रे॥अन्त
र्हिः॥अ[illegible]नभवाणि॥शेषेविभाषाकरवादावचान्तउपदेशे॥उपदेशेकादिरवादिषान्तवर्जेगदनदपतपदघसनिक्षनिधानोपेरे उपसर्गस्थान्निमित्ता
त्परस्यनेर्णत्वंवास्यात्॥प्रणिभवति॥प्रनिभवति॥इहोपसर्गाणामसमस्तत्वेपिसंहितानित्या॥नदुक्तं॥संहितैकपदेनित्यानित्याधातूपसर्गयोः॥
नित्यासमासेवाक्येतुमाविवक्षामपेक्षते इति॥सन्नाथर्थनिर्देशश्चोपलक्षणम्॥यागात्स्वर्गंभवतीत्यादावुत्पद्यतइत्याद्यर्थात्॥उपसर्गास्त्वर्थवि

भवत्समुदायोवाक्यम्॥यथादधिआनय॥गवित्यत्रमाहित्यादि॥यद्यपिनाक्तसमुदायस्यवाक्यत्वे॥चक्रतुः॥प्रभवति॥राज
उत्सवइत्यादिषुअपिवाक्यत्वंप्राप्तं॥तथापि॥तत्रएकपदइत्यादिनातन्नानित्वंविवक्षीयते॥

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि. को. नि.
६६

ऐ अस्य द्योतकाः॥ प्रभवति॥ पराभवति॥ संभवति॥ अनुभवति॥ उद्भवति॥ परिभवतीत्यत्र विलक्षणार्थाः वर्गते॥ उक्तं च॥ उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते॥ प्रहाराहारसंहारविहारपरिहारवदिति॥१॥ एधृ वृद्धौ॥ कथन्ताः षट्त्रिंशदनुदात्तेतः॥ ङित आत्मनेपदानां टेरे॥ ङितो लस्यात्मनेपदानां टेरेत्वं स्यात्॥ एधते॥ सार्वधातुकमपित्॥ अपित्सार्वधातुकं ङिद्वत् स्यात्॥ आतो ङितः॥ अतः परस्य ङितामार्धधातुकस्येय् स्यात्॥ एधेते॥ एधन्ते॥ थासः से॥ ङितो लस्य थासः से स्यात्॥ एधसे॥ एधेथे॥ अतो गुणे॥ एधे॥ एधावहे॥ एधामहे॥ इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः॥ इजादिर्यो धातुर्गुरुमान् ऋच्छत्यन्यस्तत आम् स्याद्ध्विटि॥ आमो मकारस्य नित्वम्॥ आसकासोरामू विधानज्ञापकात्॥ आमः॥ आमः परस्य लुक् स्यात्॥ कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि॥ आमन्ताद्धिट्परः कृञ्चस्तयोरनुप्रयुज्यते॥ आम्प्रत्ययवत् कृञो प्रयोगस्येति सूत्रे कृञ्ग्रहणसामर्थ्यादनुयोगो न्यस्यापीति ज्ञाप्यते। तेन कृञ्चः सिद्धयोगस्यतः कृञो द्वितीयेति त्रकारस्य प्रत्याहारग्रहणात् कृञ्भ्वस्तिनाम्नः। तेषां क्रियासामान्यवाचित्वादाम्प्रकृतीनां विशेषवाचित्वात्

एधध्वे ४

हरि
६६
188

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्नदर्थयोरभेदान्वयः। संपादिसुप्रत्याहारेंतर्भूतोप्यनन्विताथत्वान्नप्रयुज्यते॥ कृञ्जस्तुक्रियाफलेपरसमिनियरसेपदेप्राप्ते॥ आम्प्रत्यय वत्कृञोनुप्र
योगस्य॥ आम्प्रत्ययोयस्मादित्यतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः॥ आम्प्रकृत्यानुत्पन्नमनुप्रयुज्यमानात्कृञोप्यात्मनेपदंस्यात्॥ इहपूर्ववदित्यनु
वर्त्यवाक्यभेदेनसंबध्यते॥ पूर्ववदेवात्मनेपदंनतुतद्विपरीतमिति॥ तेनकर्त्रभिप्रायफलेइदंचकारेत्यादौनतत्॥ लिटस्तझयोरेशिरेच्॥ णिदादेशयो
स्तझयोरेशिरेच्स्तोस्तः॥ एकारेस्वारणज्ञापकं॥ तङादेशानांटेरित्वन्नेति॥ तेनइरोरसोन॥ एधां कृरइतिस्थिते॥ असंयोगाद्धिट्यूकित्॥ असंयोगा
त्परौयिद्धिट्किन्स्यात्॥ ङ्कितिचेतिनिषेधात्सार्वधातुकार्द्धधातुकयोरितियुणोन॥ द्वित्वात्परत्वाद्यणिप्राप्ते॥ द्वर्वचनेचि॥ द्वित्वनिमित्तेऽचिपरे
ऽचआदेशोनस्यात्द्वित्वेकर्त्तव्ये॥ उरत्॥ अभ्यासस्यअवर्णस्यअत्स्यान्यत्ययेपरे॥ रपरत्वम्॥ प्रत्ययेकिम्॥ वव्रश्च॥ हलादिःशेषः॥ कुहोश्चुः
॥ अभ्यासकवर्गहकारयोश्चवर्गादेशःस्यात्॥ एधांचक्रे॥ एधांचक्राते॥ एधांचक्रिरे॥ एकाचउपदेशेनुदात्तात्॥ उपदेशेयोधातुरेकाजनुदात्तश्च

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ततः परस्यार्द्धधातुकस्येट्स्यात्॥ उपदेशेऽत्वभयाच्चयि॥ एकाच इति किम्॥ यङ्लुग्व्याप्तिर्यथा स्यात्॥ स्मरन्निक्षिपानूपानुबन्धेन निर्दिष्टं यङ्लोपेन च॥ यत्रैकाचो ग्रहणाश्चैव पञ्चैता निमयङ्लुकीति॥ एतद्वैरैवैकाचो ग्रहणेन ज्ञाप्यते॥ अचइत्येवैकत्वविवक्षया तद्ग्रहणेन च सिद्धे एकग्रहणसामर्थ्यादनेकाचूकोपदेशो व्यावर्त्तते॥ तेन वर्षेर्हेत्युपदेशेऽप्येकाचोपि न निषेधः॥ आदेशोपदेशोऽनेकाचूत्वात्॥ अनुदात्ताश्चानुपदमेव संग्रहीष्यन्ते॥ एधांचक्रये॥ एधांचक्राथे॥ इणः श्रीञ्लुङ्लिटोः॥ इणान्नादङ्लुत्परस्य सीध्वंलुङ्लिटोर्धस्य मूर्द्धन्यादेशः स्यात्॥ एधांचक्रढ्वे॥ एधांचक्रे॥ एधांचक्रवहे॥ एधांचक्रमहे॥ एधांबभूव॥ अनुप्रयोगसामर्थ्यादस्तेर्भूभावो न॥ अन्यथा क्रसूचानुप्रयुज्यत इति॥ क्रभ्विति वा ब्रूयात्॥ अतआदेः॥ अभ्यासस्यादेरतो दीर्घः स्यात्॥ परूपापवादः॥ एधामास॥ एधामासतुरित्यादि॥ एधिता॥ एधितारौ॥ एधितारः॥ एधितासे॥ एधितासाथे॥ धिच्च॥ धादौ प्रत्यये परे सलोपः स्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ता

त॥एधिताध्वे॥हृष्यति॥तासस्त्योःसस्यहःस्यादेतिपरे॥एधितोहे॥एधिस्वहे॥एधितास्महे॥आमेतः॥लोटएतआमूस्यात्
एधताम्॥एधेताम्॥एधन्ताम्॥सवाभ्यांवामौ॥सवाभ्यास्परस्यलोडेतःक्रमादूअमूएतोस्तः॥एधस्व॥एधेथाम्॥एध
ध्वम्॥एतएऐ॥लोडुत्तमस्यएतएऐस्यादेमोपवादः॥एधै॥एधावहै॥एधामहै॥आडुत्तमादीनाम्॥अजादीनामाटस्या
ध्वुडादिषु॥अटोपवादः॥आटश्च॥एधत॥एधेताम्॥एधन्त॥एधथाः॥एधेथाम्॥एधध्वम्॥एधे॥एधावहि॥एधा
महि॥लिङःसीयुट्॥सलोपः॥एधेत॥एधेयाताम्॥इस्वरन्॥लिङोऽस्यरन्स्यात्॥एधेरन्॥एधेथाः॥एधेयाथाम्॥एधेध्वम्॥
इयौत्॥लिङादेशयोर्यात्स्यात्॥एधेय॥एधेवहि॥एधेमहि॥आशीर्लिङि आर्धधातुकत्वाद्द्विर्वचनसलोपौन॥सीयुट्सुटोःप्रत्यया
वयवत्वात्सत्वम्॥एधिषीष्ट॥एधिषीयास्ताम्॥एधिषीरन्॥एधिषीष्ठाः॥एधिषीयास्थाम्॥एधिषीढ्वम्॥एधिषीय॥एधि

University, Bahmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीवाहि॥ऐधिवीमहि॥ऐधिष्ट॥ऐधियाताम्॥आत्मनेपदेष्वनतः॥अनकारान्तरस्यात्मनेपदेषु ऊस्य ऋतइत्यादेशः स्यात्॥ऐधिषत॥ऐधिष्ठाः॥ऐधिषाथाम्॥इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात्॥ऐधिढ्वम्॥इङ्णिन्नस्वेणिहगध्यते इतिमतेतु ऐधिध्वम्॥ढधयोर्वस्यमस्यचद्वित्वविकल्पात्ओऽङ्गारूपाणि॥ऐधिषि॥ऐधिष्वहि॥ऐधिष्महि॥ऐधिष्यत॥ऐधिष्येताम्॥ऐधिष्यन्त॥ऐधिष्यथाः॥ऐधिष्येथाम्॥ऐधिष्यध्वम्॥ऐधिष्ये॥ऐधिष्यावहि॥ऐधिष्यामहि॥उदात्तत्वाद्धलादेरिट् प्रसङ्गादनुदात्ताः संगच्छन्ते॥ऊदृदन्तैर्योतिरुक्षणुक्षीष्णुनुक्षुश्विडीङ्भिः॥धृङ्धृञ्भ्याश्चविनैकाचोजनेषुनिहताः स्मृताः॥१॥ग्रन्थ्रुपचमुचिरिचूवचूँसिचूप्रछित्यजनिजिभजः॥भंजभुजभ्रस्जमज्जियजयुजरुजरंजिभजिरसंजूसअस्टजः॥२॥अदक्षुदृश्विदृङ्भ्युदिनुदःपद्यभिदविद्यतिविनदशदसदीक्षिद्यतिःस्कंदिरुदीक्षुधूक्षुधिबुध्यति॥३॥वन्धिर्युधिरुधीरधिध्यक्षुध्यः साधिसिध्यती॥मन्यहन्भापृक्षिपृच्छुपि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तपूंषि पस्त्प्यनिद्यप्यनि ॥ ४ ॥ त्विषत्नुपूवपूत्रापूस्वपूस्पिपधस्लभाम्रम्प मोरमिः ॥ कुत्रिर्दीत्रिदिशीदृत्रस्मत्रारिशरुरस्लि त्रांस्पत्रा: कृषिः ॥ ५ ॥ त्विष
तुषूहिषुदुषूपुष्यपिषविषत्रिषूशषूश्लिष्यतयो घसिः ॥ वसनिर्दहदिहदुहोनहरुरुस्त्रिहवहिस्तथा ॥ ६ ॥ अनुदात्तारुत्तनेयुधातवोऽधिकंत्रातम् ॥ तुदादोम
नभेदेनस्थितौयौचचुरादिषु ॥ ७ ॥ तपूदृपीनौवारयिनुंत्रपतानिर्देत्रा आदनः ॥ किञ्च ॥ स्विधपधोसिध्यबुध्यौमन्यपुष्यश्लिषः रपना ॥ वसिः त्रापालुका
योतिर्निर्दिष्टोन्यनिधत्तपे ॥ ८ ॥ निजिरविजिरत्रात्रुद्यतिसानुबन्धाअमीतथा ॥ विन्दतिश्चान्द्रदोर्भादेरिष्टोभाव्येपिदृश्यते ॥ ९ ॥ व्याघ्रभूत्वादयस्तुचेनेनह
पेठुरिनिस्थितम् ॥ रंजिमस्त्रीअदिपदीतुदक्षुदूअविपुर्षीशिषिः ॥ १० ॥ भाव्यानुक्तानवेहोक्ताव्याघ्रभूत्वादिसंमते: ॥ ११ ॥ ॥ स्पर्द्धसंघर्षे ॥ संघर्षः परांभि
भवेच्छा ॥ धात्वर्थेनोपसंग्रहादकर्मकः ॥ स्पर्द्धते ॥ गार्पूर्वोरवयः ॥ अभ्यासस्य गार्पूर्वोरवयः शिष्यते ॥ रुत्वादिरोयइत्यस्यापवादः ॥ पस्पर्द्धे । स्पर्द्धिता । स्पर्द्धि
ष्यते । स्पर्द्धताम् ॥ अस्पर्द्धत । स्पर्द्धेत ॥ स्पर्द्धिषीष्ट । अस्पर्द्धिष्ट । अस्पर्द्धिष्यत । गाधप्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थेच ॥ गाधते ॥ जगाधे ॥ बाधलोडने । लोडर

Jammu University, Balmeeki Campus, Kathua

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्याः

एकवाक्योऽसहायवचनः एकयोर्हलोर्मध्येऽस्यर्थः ॥ इष्टानुरोधेनात्रेदित्यावर्त्तनादेशविशेषणं स्वस्यनिमित्तं वक्तिर्यत इत्याह 'क्षिणिनमिनेति क्षिणिनिमिन्च' २

त्रि कौ नि ९

नंघ्रनिघातः ॥ बाधते ॥ नाथ नाध्र याञ्चोपतापैश्वर्याशीःषु ॥ अशिषि नाथश्रति वाच्यम् ॥ अस्यान्निष्ठे वात्मनेपदं स्यात् ॥ नाथते ॥ अन्यत्र नाथति ॥ दध धारणे ॥ दधते ॥ अनएँ कहृन्मध्ये नादेशादिर्लिटि ॥ लिणिनमिन्नादेशादिकं नभवति यदङ्गं तदवयवस्यासंयुक्तहृन्मध्यस्थस्याकारस्य एकारस्यादभ्यासत्वोपश्चिकिलिटि ॥ थलि च सेटि ॥ प्रागुक्तं स्यात् ॥ आदेशश्चेह वैरूप्यसंपादक एव गृह्यते ॥ शत्रादयोः प्रतिषेधवचनात् ॥ तिनपक्षे तिजश्चरन्ने युसत्वपि एत्वाभ्यासत्वोपस्तस्यैव ॥ दधौ ॥ दधाते ॥ दधिरे ॥ अतः किम् ॥ दिदिवतुः ॥ तपरः किम् ॥ रासे ॥ एकेत्यादि किम् ॥ ततसरतुः ॥ अनादेशादिः किम् ॥ चकरातुः ॥ लिटि आदेशविशेषणमादिहस्यादेव ॥ नेमिथा सेहे ॥ स्कुदि आप्रवणे ॥ आप्रवणमुत्प्लवनमुद्धरणं च ॥ इदितो नुम् धातोः ॥ स्कुन्दते ॥ चुस्कुन्दे ॥ श्विदिश्वेत्ये ॥ अकर्मकः ॥ श्विन्दते ॥ श्विन्दे ॥ वदि अभिवादनस्तुत्योः ॥ नन्दते ॥ ववन्दे ॥ मदि कल्याणे सुखे च ॥ वमन्दे ॥ मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु ॥ मंदते ॥ ममन्दे ॥ स्यदि किंचिच्चलने ॥ स्यंदते ॥ पस्यन्दे ॥ क्लिदि परिदेवने ॥ शोके इत्यर्थः ॥ सकर्मकः ॥ क्लिन्दते चैत्रम् ॥ चिक्लिन्दे ॥ मुदहर्षे ॥ ०

त्रि

हरिः ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मोदने॥ मुमुदे॥ ददद्दाने॥ नश्च सद्दवादिगुणानाम्॥ नश्चेर्ददेर्वकारादीनां गुणानां वेत्तभावितस्य च यो ऽकारस्तस्य एवाभ्यासलो
पो न॥ ददृदे। ददद्दाने॥ ददद्दिरे॥ स्वदस्वदआस्वादने॥ अयमनुभवे सकर्मकः॥ रुचावकर्मकः॥ धात्वादेः षः सः॥ धात्वादेः षस्य सः स्यात्॥ सा
त्पदाद्योरिति षत्वानवेधः॥ अनुस्वदने। सस्वदे॥ स्वर्दने॥ सस्वर्दे॥ उर्दमाने क्रीडायाञ्च॥ उपधायाञ्च॥ धातोरुपधाभूतयोरेकवकारयोर्हलूप
स्योः परतइकोदीर्घः स्यात्॥ उदर्दने॥ उर्दीश्चक्रे॥ कुर्दे खुर्दे गुर्दे गुर्दक्रीडायामेव॥ कूर्दने॥ खूर्दने॥ गूर्दने॥ गोदने॥ जुगुदे॥ यूदक्षरणे॥ सूदने। सु
यूदे॥ सेकस्य पूसस्य सज्जसृप्सान्येदन्याजनसादयः॥ एकाचः षोपदेशाः स्युः व्यस्कस्विद्स्वद्स्वंजस्वप्सिमः॥ दन्त्यः केवलदन्त्यः नमुदन्नो
ष्ठजोपि॥ षष्कादीनां पथग्ग्रहणात्॥ ह्लादअव्यक्ते शब्दे॥ ह्लादने॥ जह्लादे॥ ह्लादिमुरवेच॥ चादव्यक्ते शब्दे॥ ह्लादने॥ स्वादआस्वादने॥
स्वादने॥ पर्दकुत्सितशब्दे॥ गुदरवेत्यर्थः॥ पर्दने॥ यतीप्रयत्ने॥ यतने॥ येने॥ युत्जुत्भासने॥ योतने॥ युयुते॥ जीनते॥ जुजुते॥ विथ वेथ्या

University Palmer Archive Project

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चने॥ विविथे॥ विवथे॥ श्रथिश्रौथिल्ये॥ ग्रन्थने॥ ग्रथिकौटिल्ये॥ ग्रंथने॥ कत्थश्लाघायाम्॥ कत्थने॥ रुधादयोनुदात्तेतोगताः॥ अथाष्टाभिः
रात्मनगीधाताः परस्मैपदिनः॥ अनसातत्यगमने॥ अनति॥ अनआदेः॥ आन॥ आनतुः॥ आनुः॥ लुङि आतीत्यईदिति स्थिते॥ इटईटि॥ इटः व
रस्यसस्य लोपः स्यादीटिपरे॥ सिजलोपस्कादेशे सिज्वाच्यः॥ अनीत्॥ आनिष्टाम्॥ आनिषुः॥ वदव्रजहलन्तस्याचः॥ वदेर्व्रजेर्हलन्त
स्याचाङ्गस्याचः स्थाने वृद्धिः स्यात्सिचि परस्मैपदेषु॥ इनिघ्राध्मा॥ नेटि॥ इडादौ सिचि घ्राध्मा गुणकं न स्यात्॥ अवानीत्॥ अवानिष्टाम्॥ अवानिषुः॥ चिनो
संज्ञाने॥ चेतति॥ चिचेत॥ अचेतीत्॥ अचेतिष्टां॥ अचेतिषुः॥ ष्णुत्रासेचने॥ आसेचनमाद्रीकरणम्॥ आङीषदर्थे मिथ्यायौ॥ इरइत्संज्ञा
वाच्या॥ ष्णोतति॥ चुष्णोत॥ इरितोवा॥ इरितो धातोश्चेरङ्वाच्यात्परस्मैपदेषु॥ अष्णुतत्॥ अष्णोतीत्॥ श्णुतिरक्षरणे॥ श्णोतति॥ चुश्णोत॥ श्र
श्णुतत्॥ अश्णोतीत्॥ यकारहितोप्ययम्॥ श्णोतति॥ मंथविलोडने॥ यासुटः किदात्रि यीति इनिदिनाभतिनत्वोपः॥ मथ्नात्॥ कुथिपु

किंवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

थिन्नुथिमथिमंथहिंसासंक्लेशनयोः॥ इदित्वान्नलोपो न॥ कुंथ्यात्। मंथ्यात्॥ विधिगत्याम्॥ सेधति॥ सिषेध॥ सेधिता॥ असेधीत्॥ सान्यदा
योरिति निषेधे प्राप्ते॥ उपसर्गात्सुनोति सुवति स्यति स्तौति स्तौभति स्थासेनयसेधसिचसंजस्वंजाम्॥ उपसर्गाद्धा निमित्तादेषां सस्य षः स्यात्।
सादिस्वनेः॥ प्रतिभिन्नादुपसर्गात्सेदेः सस्य षः स्यात्॥ स्तन्भेः॥ स्तन्भेः सौत्रस्य सस्य षः स्यात्॥ योगविभागऊनरार्थः॥ किञ्चाभ्यनोरिति नानुवर्त
ते॥ ग्राहप्रतिसंभविधद्रुमन्युः॥ अवाद्वाजम्बनाविदूर्ययोः॥ अवात्स्तंभेरेतयोरर्थयोः षत्वं स्यात्॥ वेश्यस्वनोभोजने॥ व्यवाभ्यां स्वनतेः षः
स्याद्भोजने॥ परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुटूलुस्वंजाम्॥ परिनिविभ्यः — परेषामेषां सस्य षः स्यात्॥ निषेधति॥ प्राक्सि
नादड्व्यवायेपि॥ सेधमितेयत्रसितन्नार्द्धप्राग्येसुनोत्यादयस्तेषामड्व्यवायेपि षत्वं स्यात्॥ न्यसेधत्॥ न्यषेधीत्॥ न्यषेधिष्यत्॥ स्था
दिष्वभ्यासेनचाभ्यासस्य॥ प्राक्सितात्स्थादिष्वभ्यासेनव्यवायेपि षत्वं स्यात्॥ एषामेवचाभ्यासस्य नतुसुनोत्यादीनाम्॥ निषिषेध॥ निः

University, Balmeeki Campus, Ka

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षिषिधतुः॥ सेधतेर्गतौ॥ गत्यर्थस्य सेधतेः वत्वं न स्यात्॥ गङ्गां विसेधति॥ षिधूशास्त्रेमांगल्ये च॥ शास्त्रं शासनम्॥ खरति सूतिषूयति धूञूदितो वा॥ स्वरत्यादेः सूदितश्च परस्य वत्वादेराङ्धातुकस्येट्वा स्यात्॥ सूतस्तथोर्धः॥ इषः परयोस्तथोर्धः स्यान्मुदधातेः॥ जस्त्वं॥ सिषेद्ध॥ सिषेधिथ। सेद्ध॥ सेधिता॥ सेत्स्यति॥ सेधिष्यति॥ असैत्सीत्॥ सूतोऽलि॥ सूतः परस्य सस्य लोपः स्यादलि॥ असैद्धां॥ असैत्सुः॥ असैत्सीः॥ असैद्धं॥ असैद्धः। असैत्सं। असैत्स्व। असैत्स्म। पक्षे असेधीत्॥ असेधिष्यामः॥ इत्यादि॥ खादभक्षणे॥ मकारइत्॥ खादति। चखाद॥ खदस्थैर्ये हिंसायाञ्च॥ चाद्रक्षणे॥ स्थैर्ये ऽकर्मकः॥ खदति। अनडुपधायां॥ उपधायां अतो वृद्धिः स्यात् ञ्णिति णिति च प्रत्यये परे॥ चखाद। चखद॥ अतो हलादेर्लघोः॥ हलादेर्लघोरकारस्य वृद्धिर्वा स्यादिडादौ परस्मैपदे परे सिचि॥ अखादीत्॥ अखदीत्॥ प०॥ बदस्थैर्ये॥ पवर्गीयादिः॥ वदति। वबाद। वेदतुः॥ वेदिथ॥ गदव्यक्तायां वाचि॥ गदति। जगाद। नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवाति

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्रानिप्सानिवपतिवहनिश्राम्यतिचिनोतिदेग्धिबच्च॥उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यनेर्नस्यणः स्याद्वादिषुपरेषु॥प्रणिगदति॥रदवि
लेखने॥विलेखनंभेदनं॥रदः॥रदअध्यक्षेत्रादे॥णोनः॥धात्वादेर्णस्यनः स्यात्॥णोपदेत्रास्त्वनर्द्रादिनाथ्नाथ्नन्दनक्रन्द
नः॥नादेर्दीर्घोपधस्यपर्युदासाद्घरादिर्णोपदेत्रास्त्व॥तवर्गचतुर्थान्तनाथनेर्दनघोश्चकेचित्सोपदेत्रानामाहुः॥उपस
र्गादसमासेपिणोपदेत्रास्य॥उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यणोपदेत्रास्यधातोर्नस्यणः स्यात्समासेसमासेपि॥प्रणादति॥प्रणिन
दति॥अर्दगतौयाचनेच॥अतआदेः॥तस्मात्नुद्विहलः॥द्विहलोधातोर्दीर्घीभूतादकारात्परस्यनुट्स्यात्॥आनर्द॥आर्दीत्॥नर्दगर्द
शब्दे॥णोपदेत्रत्वाभावान्नणः॥पुनर्दति॥जगर्द॥तर्दहिंसायाम्॥तर्दति॥कर्दकुत्सितेशब्दे॥कुत्सितेकोक्षे॥कर्दति॥खर्ददन्दशूके॥
दंशहिंसादिरूपायांदन्दशूकक्रियायामित्यर्थः॥खर्दति॥वखर्द॥अतिआदिबन्धने॥अन्नाति॥आनन्न॥अंदतिगआनन्द॥इ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰कौ॰ १२

दिपरमैश्वर्ये॥ इन्दति॥ इन्दाश्चकार॥ विन्दि अवयवे॥ पर्वगन्तीत्यादिः॥ विन्दति॥ अवयवं करोतीत्यर्थः॥ भिदीति पाठान्तरम्॥ गडि वदनैकदेशे गण्डति॥ अन्नत्यादयं पचैतेनतिङ्विषयाइति कात्यपः॥ अन्येतु तिङ्मपीच्छन्ति॥ शिदिकुत्सायाम्॥ निन्दति॥ प्रतिनन्दति॥ टुनदीसमृद्धौ॥ आदिर्ञिटुडवः॥ उपदेशे धातोरयास्तेइतः स्युः॥ नन्दति॥ इदित्वान्नलोपो न॥ नंद्यात्॥ चदि आह्लादे॥ चचन्द॥ चदि चेयायाम्॥ नचन्द॥ कदि क्रदि क्लदि आह्वानेरोदने च॥ चकन्द॥ चक्रन्द॥ चक्लन्द॥ क्लिदि परिदेवने॥ चिक्लिन्द॥ अन्ध अदृष्टौ॥ अअन्ध॥ नलोपः॥ अध्यात्॥ अथ कवर्गीयाः अनुस्वारेनोपदिष्टवा रिंचतः॥ शीङ् सेचने॥ ताल्व्यादिः॥ दन्त्यादिरित्येके॥ शीङ् केनो॥ ज्ञीङ् ज्ञीङ् के॥ ष्लो क्ष्दृ ज्ञनि ष्लोकने॥ ष्टुलोके॥ ष्लोकृ ने॥ संघातो ग्रन्थः सचेद्ग्रथ्यमानस्य व्यापारो ग्रथितुर्वा॥ आयुः कर्मको द्वितीयेसकर्मकः॥ श्लोकने॥ द्वि क्षेप्ते इच्छायोत्साहयोः॥ उत्साहो दृढीकरणं च॥ दिद्रे के॥ दिध्रे के॥ रेकृ ग्रं काया म्॥ रेकने॥ सेकृ सेकृ सकि श्रकि श्लकि गतौ॥ त्रयो दन्त्यादयः

संघा

हरि॰ १२

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धौतान्यादी॥ अस्योपदेशत्वान्नषः॥ सिसेके॥ शकिशां कायाम्॥ शङ्कते॥ शशङ्के॥ शकिलक्षणे॥ अंकते॥ आनङ्के॥ वकिकोटि
ल्ये॥ वंकते॥ मकिमण्डने॥ मंकते॥ ककलौल्ये॥ लोल्यंगर्वश्चापलंच॥ ककते॥ चकके॥ कुकधकश्चादाने॥ कोकते॥ चुकुके॥ वर्कते॥
ऋदुपधेभ्योलिटः किलंगुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन॥ वक्के॥ चकन्यौप्रतिघातेच॥ चकते॥ चिके॥ ककि वकि थकि शकि ठौकृगौकृख
क बक्क मक्क टिकृटीकृतिकृतीकृरघि लघि गत्यर्थाः॥ कङ्क्ते॥ डुढौके॥ नुत्रौके॥ सुध्वानुश्चिवृध्वक्कनीनां सत्वनिषेधो वक्त
व्यः॥ षष्वक्के॥ अत्रात्तीयोदन्यादिरित्येके॥ लघिभोजनानिवृत्तावपि॥ आधिवघिमघिगत्याक्षेपे॥ आक्षेपोनिन्दा॥ गतौगर
त्यारंभेत्येके॥ अंघते॥ आनंघे॥ वंघते॥ मंघते॥ मघिकेतवेच॥ राघ लाघ द्राघ सामर्थ्ये॥ राघते॥ धाघ इत्यपिकेचित्॥
द्राघ आयामेच॥ श्लाघ कत्थने॥ श्लाघते॥ ॥ अथ चरमेपदिनः यथा शृ शा कृ कृ नीचैर्गतौ॥ नीचैर्गतिर्मन्दगमनमसंघवहारश्च॥

भायामोदर्घम्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.कौ.नि.
१३

फक्कति॥ तक्क हसने॥ तकि कृच्छ्रजीवने॥ तंकति॥ बुक्क भक्षणे॥ भक्षणं भख्खः॥ बुक्कति॥ कख हसने॥ प्रतिकखति॥ ग्रोख गाख ग्लाख
द्राख ध्राख ग्रो अरणालमर्थयोः॥ ग्राख श्लाख व्याप्तौ॥ ग्राखति॥ उखउखि खख खखि मख मखि गख गखि रख रखि ग्लख ग्लखि इ
ख इखि ईख ईखि ग्लगि ग्लगि अगि वगि मगि गिल गिलि अगि श्लगि इगि गिलि गिलि गिलि गत्यर्थाः॥ द्वितीयान्ताः पञ्चदश॥ तृतीयान्ताश्चयोद
श॥ इह खानेत्यपि रख नख त्रि खि शि खि इत्यपि चतुरः केचित् पठन्ति॥ अभ्यासस्यावर्णः॥ अभ्यासस्यावर्णो वर्णयोरियङ् वडौ स्तो ऽसवर्णे
चि॥ उवोख॥ सन्निपातपरिभाषया इजादेरित्याम्॥ उखतुः॥ उखुः॥ इह सवर्णदीर्घस्याभ्यासग्रहणेन ग्रहणाङ्खः प्राप्तो न भवति॥
ग्रहणस्य श्रौत्वात्॥ आङ्खः वाङ्खिपर्जन्यवद्वक्षस्यपृथ्वाङ्खे क्षेत्रनतो दीर्घः॥ वर्णादङ्खं बलीयः तिन्यायात् परत्वाच्च॥ ऊखति॥ ऊखतुः॥
वंखति॥ मेखतुः॥ त्वगिक्रमने॥ युगि जुगि वुगि वर्जने॥ युंगति॥ घघ हसने॥ घघति॥ जघा घ॥ मघि मण्डने॥ त्रिघि आघ्राणे॥

हरिः
१२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शिंघति॥ अथ चवर्गीयान्तास्तत्रानुदात्तेतएकविंशतिः॥ वर्चदीप्तौ॥ यच सेचने सेवने च॥ सचते॥ सेचे॥ साचि ना॥ त्रोचदर्शने॥ त्रोचते॥ लुलोचे
त्राचव्यक्तायां वाचि॥ त्रोचे॥ श्चचश्चचि गतौ॥ श्चचते॥ पंचते॥ कचबन्धने॥ कचते॥ कचि काचि दीप्तिबन्धनयोः॥ चकंचे॥ चका
चे॥ मचमुचि कल्कने॥ कल्कनं दंभः॥ त्राचूंच॥ कथनमित्यन्ने॥ मेचे॥ मुमुंचे॥ मचि धारणे छाद्यपूजनेषु॥ ममंचे
पचि व्यक्तीकरणे॥ पंचते॥ ष्टुचप्रसादे॥ स्तोचते॥ तुष्टुचे॥ अजगतिस्थानार्जनोपार्जनेषु॥ अर्जते॥ नुद्विधौ अका
रैकदेशो रेफो हल्त्वेन गृह्यते॥ तेन हि हलूत्वानुट्॥ आनर्जे॥ भजिभ्रजी भर्जने॥ भंजते॥ उपसर्गाद्दृ॥ प्रांजते॥ संभ
जाञ्चक्रे॥ ञ्यमिर्जिष्ट॥ एज भेज भाज दीप्तौ॥ एजाञ्चक्रे॥ ईज गतिकुत्सनयोः॥ ईजांचक्रे॥ अथ द्विसप्ततिर्व्रजस

भर्जते। बभ्रजे। अभर्जिष्ट। १

Gurukul University, Balmeeki Campus, Kurukshetra

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नाः परस्मैपदिनः॥ अचरोके॥ कुचरादेतारे॥ कोचति॥ कुच्चकुच्चकौ दित्यात्मीभावयोः॥ अनिदितामिति नलोपः॥ कुच्यात्॥ कुच्यात्॥
लुचअपनयने॥ अशुगतिपूजनयोः॥ अच्यात्॥ गतौ नलोपः॥ पूजायां तु॥ अश्यात्॥ वंचुचंचतंचुत्वञ्चुमुंचुम्लुंचुम्रुचुम्लुचुगत्यर्थाः॥ वच्यात्॥
चच्यात्॥ तच्यात्॥ वच्यात्॥ अमुश्चीत्॥ अम्लुश्चीत्॥ म्रोचति॥ मुम्रोच॥ म्लोचति॥ मुम्लोच॥ जृस्तंभुम्रुचुम्लुचुग्रन्थग्रन्थुचुम्लुचुश्विभ्यश्च॥ ए
भ्यश्चेरङ्वास्यात्॥ अमुचत्॥ अम्रोचीत्॥ अम्लुचत्॥ अम्लोचीत्॥ ग्रुचुम्लुचुकुञ्चुगुञ्जुस्तेयकरणे॥ जुगोच॥ अग्रुचत्॥ अग्रोचीत्
जुम्लोच॥ अम्लुचत्॥ अम्लोचीत्॥ अकोजीत्॥ अक्वोजीत्॥ स्लुचु वस्त्रजगतौ॥ अङ्॥ अस्लुचत्॥ अस्लुचीत्॥ सस्पर्शत्वेन नुम्तस्य जस्त्वेन
जः॥ सज्जति॥ अयमात्मनेपद्यपि॥ सज्जते॥ गुजि अव्यक्ते शब्दे॥ गुज्यात्॥ अर्च पूजायाम्॥ आनर्च॥ म्लेछ अव्यक्ते शब्दे॥ अस्फुटे अपभ्रष्टे
चेत्यर्थः॥ म्लेछति॥ मिम्लेछ॥ व्यक्तावाछिलक्षणे॥ नलेछ॥ लेलोछ॥ वाछि इच्छायाम्॥ वांछति॥ आछि आयामे॥ आंछति॥ अनआदेरित्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रनपरकरणांस्वभाविकहस्तपरिग्रहार्थमा॥तेनदीर्घाभावान्नानुट्॥आञ्छ॥तपरकरणमुखसुखार्थमिति मतेनानुट्॥आनाञ्छ॥ह्रीँलज्जायामू॥जिह्री
छ॥हुर्छाकौटिल्ये॥कौटिल्यमपसरणमितिमेत्रेयः॥उपधायाश्चेतिदीर्घः॥हुर्छति॥मूर्छामोहसमुच्छ्राययोः॥मूर्छति॥स्फूर्छाविस्तरे॥स्फूर्छति
युर्छप्रमादे॥युर्छति॥उर्छिउर्छे॥उर्छः कणाद्याआदानंकणिकायर्जनेत्रित्नमितियादवः॥उर्छति॥उर्छश्चकारः॥उर्छीविवासे॥विवासःसमाप्तिः॥
प्रायेणायंविपूर्वः॥व्युर्छति॥ध्वजध्वजिध्वजध्वजिध्वजध्वजिगतौ॥ध्वजति॥ध्वंजति॥धर्जति॥धर्ज्जति॥ध्वजति॥ध्वंजति॥कूजअव्यक्तशब्दे॥चुकूजा॥अर्ज
अर्जअर्जने॥अर्जति॥आनर्ज॥सर्जति॥ससर्ज॥गर्जशब्दे॥गर्जति॥तर्जभर्त्सने॥तर्जति॥कर्जव्यथने॥खर्जपूजनेच॥चखर्ज॥चकर्ज॥अजगति
क्षेपणयोः॥अजति॥अजेर्व्यघञपोः॥अजेर्वीइत्ययमारेशः स्यादार्द्धधातुकविषयेघञमपंचवर्जयित्वा॥वल्यादावार्द्धधातुकेवेर्व्यंशे॥विवार
य॥विव्यतुः॥विव्युः॥अत्रवकारस्यहल्पूरत्वादुपधायांचेतिदीर्घप्राप्तेऽचःपरस्मिन्निति स्थानिवद्भावेनाच्पूरत्वम्॥नचनपदान्तोतितन्निषे

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नि२

सि॰कौ॰नि॰
१५

ष्ठः॥स्वरादीर्घयलोपेषु लोपाज्जादेशएव नस्थानिवदित्युक्तेः॥थलि एकाचइत्यनिषेधप्राप्ते॥ कस्मात्वस्तुस्थुसुवोलिटि॥एभ्योलिटइडागमस्या
त्॥क्रादीनांचतुर्णांग्रहणंनियमार्थम्॥प्रकृत्याश्रयः प्रत्ययाश्रयोवायावान् इडनिषेधसिद्धिर्नहि क्रादिभ्यएवान्येभ्यइति॥नतश्चतुर्णांथ
लिभारद्वाजनियमप्राप्तिरस्यवमादिकृक्रादियमप्राप्तिरस्यचेटोनिषेधार्थम्॥अचस्तास्वत्थल्यनिटोनित्यम्॥उपदेशेअजन्तोयोधातुस्तस्मा
न्नित्यानिट्ननःपरस्यथलइडागमस्यात्॥उपदेशेवनः॥उपदेशेऽकारवनस्तस्मान्नित्यानिटःपरस्यथलइडागमस्यात्॥अजन्तोभारद्वाजस्य॥ना
स्मान्नित्यानिट्मदनादेवथलोनेटभारद्वाजस्यमते॥तिनान्यस्यमतेस्यादेव॥अयमत्रसंग्रहः॥अजन्तोकारवानूवायस्तास्यानिट्थ
लिवेउयम्॥मदनाईहद्रित्यानिट्क्राद्यन्यैर्लिटिसेडभवेत्॥नचस्तुद्रुणीनामपिथलिविकल्पः॥वाङ्क्यः॥अचस्तास्वदिनिउपदेशेवन
इतिचयोगद्वयप्राप्तिरस्यैवहिप्रतिषेधस्यभारद्वाजनियमोनिषेधकः॥अननस्य[illegible]तिन्यायात्॥विवथिथ॥विवेथ॥आजिथ॥विव्य

हरिः
१५

197

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri Funding: MIDF

थुः॥ विव्य॥ विव्याय॥ विव्यय॥ विव्यिव॥ आजिव॥ विव्यिम॥ आजिम॥ वेता॥ अजिता॥ वेष्यति॥ अजिष्यति॥ अजनु॥ आ
जनु॥ अजेत्॥ वीयात्॥ सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु॥ इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात्परस्मैपदपरे सिचि॥ अस्तिसिचइतीट्॥ अवैषीत्॥ आजी
त्॥ अवेष्यत्॥ आजिष्यत्॥ तेजपालने॥ तेजति॥ स्वजमन्थने॥ स्वजति॥ स्वजि वैकल्ये॥ स्वंजति॥ एजृ कम्पने॥ एजोश्चकारात्॥ ओस्फु
र्जावज्रनिर्घोषे॥ स्फूर्जति॥ पुस्फूर्ज॥ क्षिक्षये॥ अकर्मकः॥ अन्तर्भावितण्यर्थस्तु सकर्मकः॥ क्षयति॥ चिक्षियतुः॥ चिक्षियुः॥ चिक्षयि
थ॥ चिक्षेथ॥ चिक्षियिव॥ चिक्षियिम॥ क्षेता॥ अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः॥ अजन्ताङ्गस्य दीर्घः स्याद्धादौ प्रत्यये ननु कृत्सार्वधातुकयोः॥
क्षीयात्॥ अक्षैषीत्॥ क्षीजभ्यन्तेत्रादे॥ कृजिनासहायंपाठ्यंयुक्तः॥ चिक्षीजा॥ त्रजत्रजिभर्जने॥ त्राजत्राजिभर्त्सने च॥ जजजजिय
ज्ञे॥ तुजहिंसायाम्॥ तेजति॥ तुतोज॥ तुजिपालने॥ गजगजिगर्जगर्जिमुजमुजिशब्दार्थाः॥ गजमदने च॥ वजवजगतौ॥ वदव्रजेति वृद्धिः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भ्रंवाजीनू॥अथटवर्गीयानाः ग्रन्थानाभनुदात्तेतः षटविंशत्॥अदभ्रतिक्रौहिंसयोः॥दोपभोयम्॥तोपधइत्येके॥अदृते॥आनदे॥वेष्ट
वेष्टने॥चेष्टचेष्टायाम्॥अचेष्टिष्ट॥त्रोष्टत्रोष्टसंघाते॥जुगोष्ठे॥तृत्रोष्टे॥चद्दचन्दने॥जघट्टे॥स्फुटविकसने॥स्फोटते॥पुस्फुटे॥
अठिगतौ॥अरठते॥आनरोठे॥वठिएकचर्यायाम्॥नवठे॥मठिकठिशोके॥शोकइहअध्यानं॥मठते॥कंठते॥मुठिपाटने॥मुरठते॥हे
ठविबाधायाम्॥जिहेठे॥एठचा॥एठंचक्रे॥हिडिगत्यनादरयोः॥हिंडते॥जिहिंडे॥कुडिसंघाते॥जुहुंडे॥कुडिदाहे॥चुकुरंडे॥वडिविभाजने॥
मडिचा॥भडिपरिभाषणे॥परिहासःसनिन्दोपालंभश्चपरिभाषणम्॥षिडिसंघाते॥मुडिमार्जने॥मार्जनंभद्रिस्यंगभावश्च॥मुरडते॥तुर
डितोडने॥तोडमंदारणहिंसनयोः॥तुरडते॥कुडिवरणे॥हरणइत्येके॥चडिकोपे॥गडिरुजायांसंघातेश्च॥तडितडने॥पडिगतौ॥कडिमदे॥ख
डिमंथे॥हेडहोडअनादरे॥जिहेडे॥जुहोडे॥वाडआप्नाव्यो॥वन्नादिः॥आप्नाव्यमाप्लवः॥वाडते॥द्राडधाडविशरणे॥गाडुहमाघायाम्॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह्मनोति अग्रहीत् इयम् अनमीत् हयगतौ अहयीत् क्षणुहिंसायाम् अक्षणीत् अस्वसप्राणने अस्वसीत् जाग्रनिद्राक्षये अजागरीत् शयने छन्दसि नोनयतीत्यादिना चङि निषिद्धे औनयीत् अश्वि अश्वयीत् इति उदाहरणं इडादौ किं अधाक्षीत् दहमसीकरणे ३

अथ ट वर्गीयानां समाप्तेः परस्मैपदिनः॥ शोटृ गर्वे॥ शोटति॥ अशोटत्॥ योटृ बन्धे॥ योटति॥ मृटृ मृत्रे कृउन्मादे॥ द्वितीयोऽनाः॥ ठान्नमध्येयाठस्त्वर्थसाम्या न्नाथतिवत्॥ म्लेटति॥ म्लेडति॥ कटृ वर्षावरणयोः॥ चटेऽत्येके॥ चकाट॥ सिचि॥ अतोहलादेर्लघोरनिषेधे प्राप्तायाम्॥ म्लेन्नक्षरणश्वसजागरणश्वदिताम्॥ हमयान्तस्यक्षरणादेर्णान्तस्य श्वयतेरेदितश्च षोऽन्तस्या दिडादौ सिचि॥ अकटीत्॥ अटपटगतौ॥ आट॥ आटतुः॥ आटुः॥ पपाट॥ पेटतुः॥ पेटुः॥ रटपरिभाषणे॥ लटवाल्ये॥ शा ठरुजाविसरणगत्यवसादनेषु॥ वठवेष्टने॥ ववाट॥ ववटतुः॥ ववटुः॥ ववाटिथ॥ किटश्वित्रासे॥ शिटषिटअ नादरे॥ शेटति॥ शिशेट॥ सेटति॥ सिषेट॥ जटृ जटसंघाते॥ भटृ भटतौ॥ तटृ उच्छाये॥ खटृ कांक्षायाम्॥ खटन्तौ॥ षिटश्व संघातयोः॥ हटृ दीप्तौ॥ घटृ अवयवे॥ तुटृ वितोडने॥ डान्तोयामित्येके॥ चिटृ परस्मैपदे॥ विटश्च॥ विटआक्रोशे॥ वश

University Dalhousie Secretariat

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिः॥ हठेत्येके॥ इटकिट कटीगतौ॥ एटति॥ केटति॥ कटति॥ ईकारः प्रीदिनोनिष्कामितौ शिनषे॥ अर्थः॥ केचिन्नुइदितंमत्वानुमिक्कने कं
ठतीत्यादि वदन्ति॥ अन्येचइईइतिप्रक्षिप्य॥ अयति॥ इयाथा॥ इयतुः॥ इयुः॥ इयविथ॥ इयेथ॥ इयाय॥ इयय॥ दीर्घस्यात्विजा
दीरत्याम्॥ अयंचकेस्वादौउदाहरन्ति केचित्॥ मडि भूषायाम्॥ कुडि वैकल्ये॥ कुण्डति॥ कुण्डते इति उदाहरन्ति॥ मुट
पुटमर्दने॥ चुडि अल्पीभावे॥ मुडमर्दने॥ मुडि खण्डने॥ मुंडति॥ पुडि चेत्येके॥ पुण्डति॥ स्फुटन्नाटस्नेयो॥ कुटति॥ लुण्टति॥ लुठि
लुठि इत्येके॥ लुडि लुडी त्यपरे॥ स्फुटि विशरणे॥ इरिलादइवा॥ अस्फुटत्॥ अस्फोटीत्॥ स्फुटीत्यपि केचित्॥ इदिलान्नुम्॥ स्फुट
ति॥ पठ व्यक्तायांवाचि॥ पेठतुः॥ पेठुः॥ पेठिथ॥ अपठीत्॥ अपाठीत्॥ वठ स्थौल्ये॥ ववठतुः॥ ववठुः॥ ववठिथ॥ मठ मदने वासयोः॥
कठ कृच्छ्रजीवने॥ रठ परिभाषणे॥ हठ प्रतिघाते॥ बलात्कारइत्येके॥ हठति॥ जहाठ॥ हठ लुठ उठ उपघाते॥ श्रोठति॥ कुठेत्येके

Sanskrit University, Valmiki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उडति॥ऊदाश्चकारः॥पिनहिं सासंस्कृतानयोः॥ठ ठकेनवेच॥ठठ प्रतिघातेच॥ठोठति॥ठीति स्वामी॥ठ्ठति॥ठ कुठिच॥कुण्ठति॥कुठि भाव स्ये प्रतिघातेच॥ठिठोवरणे॥रुठि उठि गतौ॥चुडु भावकरणे॥भावकरणमभिप्रायसूचनम्॥चुडुति॥चुचुडु॥अडु अभियोगे॥अडुति॥आनडु॥कडु कार्कश्ये॥कडुति॥चुडु स्यस्त्रयो दोषधाः॥तेनक्षिपिचुतअतकुतइत्यादि॥क्रीडु विलासे॥चिक्रीडु॥तुडु तोडने॥तोडति॥तुतोड तुडइत्येके॥हुडु हुडि हौडु गतौ॥हुघात॥हुघात॥होघात॥रिडु तोडु उन्मादे॥अडउ पमे॥अडति॥आडु॥आडतुः॥आडुः॥लडवि लासे॥लडति॥लडयोरलयोश्चैकत्वमस्त्यण्ध्वहृत्तीतिर्वैम्यादयः॥कडमदे॥कडति॥कडि इत्येके॥कण्डति॥गडि वदने कदेत्रे॥गण्डति॥इतिटवर्गीयानाः॥अथपवर्गीयानाः॥तगानुदात्तेतः स्तोभत्पंनाश्चतुश्चित्रत्र॥तिप्तेप्ताथिप्थेप्थक्षरणार्थाः॥आद्यो नुदात्तः॥ऋशिस्वामीत्वयंसेडिति चम्राम॥तेपते॥तितिपे॥क्रादिनियमादिट्॥तितिपिषे॥तेप्ता॥तेप्स्यते॥त्निडः सिचावात्म

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नेपदेषु॥ इकसमीपच्छन्नः परोक्ष्ना दिनिट्आ॰ मनेपदपरसिध्यस्तो कैनोस्त॥ कित्वा नसुगः॥ तिष्टीष्ट॥ तिष्टीयास्ताम्॥ तिष्टीरन्॥ अ
तिष्ठा॥ अतिष्ठास्ताम्॥ अतिष्ठस्त॥ तितेषे॥ तितिषाते॥ तितिषिरे॥ ३०० ॥ तिष्टेषे॥ तिष्टेषाते॥ तिष्टेषिरे॥ तेष्टकम्पनेवा॥ ग्लेष्टदैन्ये॥
ग्लेषते॥ टुवेष्ट कम्पने॥ वेषते॥ केषगेष्ट ग्लेष्टवा॥ चात्कम्पनेगतौचा॥ सूत्रविभागादितिस्वामी॥ मैत्रेयस्तु चकारमनरेणापठित्वा कम्पनइत्य
पेक्षनइत्याह॥ ग्लेषेरर्थभेदात्पुनःपाठः॥ मेष्टरेष्टमेष्टगतौ॥ त्रपूषूलज्जायाम्॥ त्रपते॥ तृफलभजत्रपश्च॥ एषामतएकारोभ्यासलो
पश्चस्यात्क्विति॥ तिटि से टिथ॥ तेत्रे॥ तेत्राते॥ तेत्रिरे॥ डुदित्वाद्वा॥ त्रपिता॥ त्रप्ता॥ त्रपिष्यते॥ त्रप्स्यते॥ अत्रप्त॥ अत्रपिष्ट॥ क
चिचलने॥ कंपते॥ चकंपे॥ रवितपिअविशब्दे॥ रम्बे॥ लम्बे॥ आलम्बे॥ लबिअवस्रंसनेच॥ कत्थवर्णे॥ चकत्थे॥ क्लीष्टअधार्ष्ट्ये॥ चि
क्लिवे॥ क्षीरमदे॥ क्षीयते॥ क्षीभ्रकत्थने॥ क्षीभते॥ चीभ्रच॥ रभ्रशब्दे॥ रिरिभे॥ अभिरभीक्षचिरभेते॥ अंभते॥ रभते॥ ष्टभिस्कभिप्रतिबन्धे

Kanchi Kamakoti Peetham Sri Sankara Vidyapeetham, Deemed University, Jaimini Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तंभते॥ उत्तंभते॥ उदः स्थास्तंभोरिति पूर्वसवर्णः॥ विस्तंभते॥ स्तन्भोरिति यत्वं न भवति॥ श्रुविधौ निर्दिष्टस्यैव ग्रहणात्॥ नहि जानुदस्थास्तंभोरिति षवर्गीयोपधपाठः स्तंभेरिति तवर्गीयोपधपाठ्येति माधवः॥ केचिदस्यटकारौपदेशिकं इत्याहुः॥ तन्मते ष्टंभते॥ टंभे॥ जभि जृंभि गात्रविनामे॥ रधिजभोरचि॥ एतयोर्नुमागमः स्यादचि॥ जंभते॥ जजंभे॥ जंभिता॥ अजंभिष्ट॥ जृंभते॥ जजृंभे॥ ग्लन्भ क्लथने॥ ग्लात्भो॥ वल्भ भोजने॥ इन्योष्मादिः॥ ववल्भे॥ गल्भ धार्ष्ट्ये॥ गल्भते॥ स्रंभु प्रमादे॥ नाल्न्यादिर्द्वन्द्वादिश्च॥ श्रंभते॥ स्रंभते॥ सुभ स्तम्भे॥ स्तोभते॥ विष्टोभते॥ तुष्टुभो व्यष्टोभिष्ट॥ अथ परस्मैपदिनः॥ गुपूरक्षणे॥ गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः॥ एभ्य आयप्रत्ययः स्यात् स्वार्थे॥ पुगन्तेति गुणः॥ सनाद्यन्ता धातवः॥ सनादयः कमेर्णिङन्ताः प्रत्ययाः अन्ये येषां ते धातुसंज्ञाः स्युः॥ धातुत्वाद्वन्नादयः॥ गोपायति॥ आयादय आ ई धातुकेन॥ आ ई धातुकविवक्षायामायादयो वा स्युः॥ कासू प्रत्ययादामन्त्रेलिटि॥ कासू धातोः प्रत्ययान्तस्य श्रन्थिदन्तुमन्त्रे॥ कासयते कासयाञ्चक्रे॥ कासू प्रत्ययग्र

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि. कौ. नि. १९

हरामपनीयतन्त्रस्थाने अनेकाग्रहणं कर्त्तव्यमित्यर्थः॥ आर्द्धधातुके परे अनोनोपः॥ आर्द्धधातुके परे अकारस्य नोपः स्यादार्द्धधातुके परे॥ गोपायाञ्चकार॥ गोपायांबभूव॥ गोपायामास॥ जुगोपा। जुगुपतुः॥ उदित्वाद्वेट्॥ जुगोपिथ। जुगोपथ। गोपायिता॥ गोपिता॥ गोप्ता॥ गोपायिष्यन्॥ अगोपायीत्॥ अगोपीत्॥ अगोपायिष्यत्॥ धूपसन्तापे। धूपायति। धूपायांचकार। दुधूप। धूपायिता सि। धूपितासि॥ जपजल्पव्यक्तायांवाचि। जपमानसे च॥ चप सान्त्वने। चपसमवाये॥ समवायः सम्बन्धः सम्यगवबोधो वा। सपति॥ रपत्नपव्यक्तायांवाचि। चुपमन्दायां गतौ। चोपति। चुचोप। चोपिता। तुप तुंपतुपतुंपतु फतुंफतुफतुंफ हिंसार्थाः॥ तोपति। तुतोप। तुंपति। तुंतुप॥ तुतुंपतुः॥ संयोगात्परस्य लिटः किद्वाभावान्नलोपो न॥ किदाशीर्लिङीति कित्वान्नलोपः॥ तुप्यात्॥ पातुंपतोगविकर्त्तरीति पास्करादिगणपाठात्सुट्॥ प्रस्तुंपतिगौ। स्तिपानि ईत्वाद्यङ्लुकि न। प्रतोतुंपीति॥ त्रोपति। त्रुंपति। तोफति तुंफति। त्रोफति। त्रुंफति। इहाद्यौ द्वौ पंचमषष्ठौ चनीरेफौ॥ अन्ये सरेफाः॥ आद्याथत्वारः प्रथमोन्ताः॥ ततो द्वितीयान्ताः॥ अष्टावप्युकारवं

हरि: १९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त:॥पर्पर्फ्रफ्रफि भर्वपर्वन्नर्वर्वर्वमर्वकर्वरर्वर्वगर्वघ्नर्वर्वर्वर्वगतौ॥आद्य:प्रथमान्त:॥ततौद्वितीयान्तौ॥ततश्चादश्चाष्टमीयान्ता:॥द्वितीयाष्टमीयो
सुक्ताःसर्वेरोपधा:॥पर्वति॥पपर्वा॥रफ्रति॥रंफ्रति॥अर्वति॥आनर्वा॥पर्वति॥न्नर्वति॥वर्वति॥पवर्गीयादिरयम्॥भर्वति॥कर्वति॥रवर्वति॥गर्वति॥
ग्रर्वति॥सर्वति॥चर्वति॥कुविआच्छादने॥कुम्बति॥न्नुवितुविअर्दने॥न्नुंवति॥तुंवति॥चुविवक्रसंयोगे॥चुम्बति॥क्षुभुसंक्षुहसाथौ॥स
भति॥ससर्भा॥सर्भिता॥स्टंभति॥सस्टंभा॥स्टभ्यात॥षिभुषिंभुइत्येके॥सेभति॥सिंभति॥शुभ अंभभावरोगे॥भासनेइत्येके॥हिंसायामित्यये
॥अथानुनासिकान्तान्मन्त्रकाम्यन्ताअनुदात्तेतोदश॥धिरिगधुरिगघ्रिगग्रहगे॥नुम्॥घुत्वम्॥घिसते॥जिघिसो॥घुसते॥जुघुसो॥घ्रसते॥ज
घ्रसो॥घुरगघूर्णभ्रमरो॥घोरसते॥घूर्णते॥इमोनुदात्तोपरस्मैपदिनौ॥पणव्यवहारेस्तुतौच॥पनच॥स्तुतौवियेवाम्बध्यतेष्टथङ्गिर्देशान्त॥
पनिसा इत्यर्थात्परोपि स्तुतावेवायपत्ययः॥व्यवहारेतु॥परणते॥पेरो॥पाणितेत्यादि॥स्तुतावनुबन्धस्यकेवलेचरितार्थत्वादायपत्ययान्

University, Balmeeki Campus, Kaithal

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तान्नान्मनेपदं ॥ परणायति ॥ परणायाञ्चकार ॥ पेरणे ॥ परणायितासि ॥ परणितासे ॥ परणाय्यातू ॥ परणायीत् ॥ पनायति ॥ पनायाञ्चकार ॥ पेनेतु ॥ भामक्रोधे ॥
भामते ॥ बभामे ॥ क्षमूष्मसहने ॥ क्षमते ॥ चक्षमे ॥ चक्षमिषे ॥ चक्षंसे ॥ चक्षमिध्वे ॥ क्रोधः ॥ मान्नस्य धातोर्नकारादेशः स्यान्मकारे वकारे च परे ॥ रात्वं
बक्षावहे ॥ चक्षमिवहे ॥ चक्षमामहे ॥ चक्षमिमहे ॥ क्षमिष्यते ॥ क्षंस्यते ॥ क्षमेत ॥ आशिषि क्षमिषीष्ट ॥ क्षंसीष्ट ॥ अक्षमिष्ट ॥ अक्षंस्त ॥ कमु
कान्तौ ॥ कान्तिरिच्छा ॥ कमेर्णिङ्यर्थे ॥ ङित्वान्नङ् ॥ कामयते ॥ अयामन्नान्त्वायेत्यिद्वद्भावः ॥ आमूअन्नआत्नुआयङ्त्नुङ्घ्नुङ्युणोरया
देशः स्यात् ॥ वक्ष्यमाणात्नोपापवादः ॥ कामयां चक्रे ॥ आयादयआर्धधातुके वा ॥ चकमे ॥ कामयिता ॥ कमिता ॥ कामयिष्यते ॥ कमि
ष्यते ॥ णिजिदुषुभ्यः कर्त्तरि ङ् ॥ रमनाभ्यां विभाषया श्लेश्च ङ् स्यात् कर्त्तर्थे लुङि परे ॥ कामङ्अतङ्इति स्थिते ॥ णेरनिटि ॥ अनिटि णावा
र्धधातुके परे णेर्लोपः स्यात् ॥ परत्वादेरनेकाचइतियणिप्राप्ते ॥ रमयत्रोर्वा वियङ्यणणुणावृद्धिर्द्वाभ्यः पूर्वविप्रतिषेधेनेति वार्त्तिकम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शि॥ नोपस्थनु॥ पाचयते॥ पाक्ति॥ रित्यादि॥ क्ति॥ जन्मभवकानूशतिभावः॥ वस्तुतस्त्वनिटीतिवचनसामर्थ्यादार्द्धधातुकमात्रमस्यविषयः॥ तथाचेयङादेरयवादस्वा
यम्॥ इयङ्॥ अननक्षत्॥ यण्॥ आदिष्टना॥ गुणः॥ कारणा॥ वृद्धिः॥ कारकः॥ दीर्घः॥ कार्यने॥ शेषो॥ चक्षुपधायाह्रस्वः॥ चङ्परेणोयदङ्गस्योपधायाह्रस्वः स्यात्॥
चङि॥ चङ्परेऽनभ्यासस्यावयवस्येकाचः प्रथमस्य द्वेर्जोजादेस्तुद्वितीयस्य॥ सन्वद्वद्यनिचङ्परेलोपे॥ चङ्परइतिबहुव्रीहिः॥ सचाङ्स्येतिचस्यमर
प्याघर्जते॥ अङ्संज्ञानिमित्तंयद्यङ्परंशिशितियावत्॥ तत्परंयद्वद्यनत्यणोयोङ्स्याभ्यासस्तस्यसनीवकार्यस्यासावे लोपेऽसति॥ अथवाङ्स्येतिनावर्त्तने
॥ चङ्परेणोयदङ्गंतस्ययोभ्यासोऽनघुपरस्तस्येत्यादिपाग्वत्॥ सन्यतः॥ अभ्यासस्यातइकारःस्यात्सनि॥ दीर्घोलघोः॥ लघोरभ्यासस्यदीर्घः
स्यात्सन्वद्भावविषये॥ अचीकमत॥ शिङ्भावपक्षे॥ कमेश्चेङ्वक्तव्यः॥ शेषभावान्नदीर्घसन्वद्भावौ॥ अचकमत॥ संज्ञायाः कार्यकाल
त्वादङ्गयत्रद्विरुच्यते॥ तत्रैवदीर्घः सन्वच्चनानेकाच्कितिमाधवः॥ चकास्त्यर्थापयत्यूर्णोत्यादौ नाङ्गद्विरुच्यते॥ किन्तस्यावयवः कश्चित्तस्मादेकाच्वि
दंहयम्॥ वस्तुतोऽस्यावयवोयोभ्यासश्चिवर्णान्तः॥ उर्णोदीर्घोर्थोपयतोऽयंस्यादितिमन्महे॥ चकास्तोतूभयमिदंनस्यात्स्याद्व्यवस्थया॥ शे

University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विनोर्व्यंसन्निहितं न घुनीत्यङ्गमेव वा॥ इति व्याख्याविकल्पस्य केयटेनैव वर्णानाम्॥ रोरटनोपि पिसंबन्धस्त्वगिनामपि सिद्ध्यै॥ अथ क्रम्यन्ता रिचिर्
तपरस्मैपदिनः॥ अरा रणा वरा भरा मरा करा धरा धुरा भुरा धरा ग्रन्थार्थाः॥ अरति॥ रणति॥ वकारादित्वादेत्वाभ्यासलोपो न॥ ववरतुः॥ ववरिथ॥
धरिरपि केचित्पठन्ते॥ धरति॥ ओरा अपनयने॥ ओरति॥ ओरणं चकार॥ रोरटवर्णागमो॥ रोरणति॥ छन्नोरा॥ ओरट संघाते॥ ओरटचा॥ रोरा
दयस्त्रयोऽमीनान्यो ग्रादयः॥ पेरा गतिप्रेरणाभ्रमणेषु॥ पेरति॥ पिपेरा॥ धुरा ग्रन्थे॥ उपदेशे नान्तोयम्॥ रेफात्परत्वात्सत्वम्॥ धुरति॥ नोपदे
शाद्धलं यङ्लुकि दंधुरति॥ वरो त्यपि केचित्॥ वरतुः॥ वरिथ॥ कनीदीप्तिकान्तिगतिषु॥ चकाना॥ ष्टनवनग्रन्थे॥ स्तनति॥ वनति॥ वनषणसंभक्तौ
॥ वनेरर्थभेदान्पुनः पाठः॥ सनति॥ ससान॥ सेनतुः॥ ये विभाषा॥ जनस्तनस्वनामात्वं वास्याद्यादेङि ति॥ सायात्॥ सन्यात्॥ अमगत्यादिषु॥ क
नीदीप्तिगतीत्यत्र गतेः॥ परयोः सद्दसंभक्त्योरादिशब्देन ग्रहः॥ अमति॥ आम॥ द्रु मह्म मीम गतौ॥ द्रुमति॥ ददाम॥ स्यन्तेति नदीष्टिः॥ अद्रुमी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न॥ज हम्म॥मीमनि॥मिमीम॥अयं शब्देच॥चमुङ्मुजमुङ्मुअदने॥ष्ठिवुक्लमुचमां शिति॥एषामचोदीर्घः स्याच्छिति॥आङि चमश्चेति वक्तव्यम्॥आ
चामति॥आङि किम्॥चमति॥चिचमति॥अचमीत्॥जिमिं केचित्पठन्ति॥जमति॥क्रमुपादविक्षेपे॥वाभ्राभ्राशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः॥एभ्यः
उपन्वाकर्त्तर्थेसार्वधातुके परे॥क्रमः परस्मैपदेषु॥क्रमेर्दीर्घः स्यात्परस्मैपदे शिति॥क्राम्यति॥क्रामति॥चक्राम॥चक्रमतुः॥सुक्रमोरात्मनेपदं
निमित्ते॥ग्रन्थे वेट्॥अक्रमीत्॥अथरेवन्यन्ना अनुदात्तेतः॥अयवयपयमयचयतयणायगतौ॥अयते॥दयायासश्च॥दयअयआसएभ्यआ
मूस्याद्विटि॥अयाञ्चक्रे॥अयेत॥अयिष्यीष्ट॥विभाषेटः॥इणः परेयइटततः परेषांषीध्वंलुङ्लिटांधस्यवामूर्द्धन्यः स्यात्॥अयिषीढ्वम्॥अ
यिषीध्वम्॥आयिष्ट॥आयिढ्वम्॥आयिध्वम्॥उपसर्गस्यायतौ॥अयति परेयोपसर्गस्य योरेफस्यलत्वं स्यात्॥प्रायते॥पलायते॥निसूदुसो
रुत्वस्यासिद्धत्वान्नलत्वम्॥निरयते॥दुरयते॥निर्दुरोरलु॥निलयते॥दुलयते॥प्रत्ययस्तित्विणो रूपम्॥अथकथमुदयति वितनोर्ह्रस्वमरज्जाविति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

माघः॥ इट किरकटीत्यत्र प्रश्लिष्टस्य भविष्यति॥ यद्वा॥ अनुदात्तेत्वत्सरणमात्मनेपदमनित्यम्॥ चक्षिङ्ङ्ः कः रणाज्ञापकात्॥ वादित्वाद्ध्वये॥ पे
थे॥ मेथे॥ चेथे॥ नेथे॥ प्रशायते॥ नेथे॥ स्यवानगतिरक्षणहिंसादानेषु॥ आदानं ग्रहणम्॥ दयां चक्रे॥ रयगतौ॥ दुयीनमुसंतानेन॥ दुयां चक्रे॥ पूयीविशरणे॥
दुर्गन्धेच॥ पुपूये॥ कूयीशब्दोत्तरेच॥ चुकूये॥ क्ष्मायीविधूनने॥ चक्ष्माये॥ स्फायीओप्यायीवृद्धौ॥ स्फायते॥ पस्फाये॥ प्यायते॥ लिशुङ्ङ्ः श्वा॥ लि
टियङ्ङ्ः चप्यायः पीभावः स्यात्॥ पुनः प्रसङ्गविज्ञानात्यीशब्दस्य हि ह्वम्॥ एरनेकाचइतियण्॥ पिप्ये॥ पिप्याते॥ पिप्यिरे॥ दीपजनबुधपूरितायि
प्यायिभ्योन्यतरस्याम्॥ एभ्यश्चिण्वास्यादेकवचनेतरे॥ चिरोन्मुक्॥ चिरः परस्य लुक्स्यात्॥ अप्यायि॥ अप्यायिष्ट॥ नाप्यसंतान
पालनयोः॥ संतानः प्रबन्धः॥ तायते॥ तताये॥ अतायि॥ अतायिष्ट॥ शल्चलनसंवरणयोः॥ शेल्ते॥ वल्ते॥ वल्ते संवरणे संचरणे च॥ ववल्ते॥ व
वल्ते॥ मल्ते मल्लधारणे॥ मेल्ते॥ ममल्ते॥ मल्ते मल्लपरिभाषणहिंसादानेषु॥ वमल्ते॥ कल्ते संख्यानयोः॥ कल्ते॥ चकल्ते॥ कल्ते प्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यक्तेरूपे ॥ कथ्वने ॥ अरुद्दनिस्वामी ॥ अरुद्दस्तृप्तीभावइतिच ॥ नेट्टे ट्टदेवने ॥ तितेवे ॥ दिदेवे ॥ येष्टगे ष्टग्लेष्टये ष्टमेष्टग्लेष्टसेवने ॥ परिनि
विभ्यइतिषत्वम् ॥ परिषेवने ॥ सिषेवे ॥ अयंसो पदेशोपीतिन्यासकारस्यः ॥ तद्द्राख्य विरुद्धम् ॥ गेवते ॥ जिगेवे ॥ जिग्लेवे ॥ षियेवे ॥ मेवते ॥ शेष्टखेष्ट
केष्टइत्यप्येके ॥ रेष्टपूर्वगतौ ॥ पूर्वगतिः पूर्वगतिः ॥ रेवते ॥ अथाकथनाः परस्मैपदिनः ॥ मव्यबन्धने ॥ मम्व्य ॥ सूर्ष्यईर्ष्यईर्ष्यईर्ष्यार्थाः ॥ हयगतौ ॥
अहर्यात् ॥ यान्नत्वान्नष्टद्धिः ॥ भ्रुव्यअभियवे ॥ अभयवानाद्विथिलीकरणं सुरयाः संधानंवाऽभियवः स्नानंच ॥ भ्रुभ्रुव्या ॥ चुभ्यइत्येके ॥ हर्यगतिकान्त्योः
जहर्य ॥ अत्नभूवरापर्यापृथ्वारणेषु ॥ अत्नाति ॥ आत्न ॥ अतोत्रानस्य ॥ त्रेतिनुपूर्वष्ठीकं ॥ अतःसमीपीयोत्रीनदन्तस्याऽस्यातो ष्टद्धिःस्यात्परस्मैप
दपरे सिचि ॥ नेटीतिनिषेधस्यातोहलादेरितिविकल्पस्यचापवादः ॥ माभवानाल्लीत ॥ अयंस्वरितेदित्येके ॥ नन्मनेऽत्नेत्यादयपि ॥ त्रिफल्नाविशर
णे ॥ तृफल्नेनिरस्तम् ॥ फेल्नतुः ॥ अफाल्लीत ॥ मीत्नमीत्नमीत्नमीत्नमिमेषणे ॥ निमेषणंसंकोचः ॥ द्वितीयस्तात्न्यादिः ॥ तृतीयोरन्यादिः ॥ पीत्नप्रतिष्ठं

Gurukul Kangri University, Balmeeki Campus, Kurukshetra

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰कौ॰ नि॰ २३

भे॥ नील्लवर्णे॥ निनील्ला॥ ग्रील्लसमाधौ॥ ग्रील्लति॥ कील्लबन्धने॥ कूल्लआवरणे॥ शूल्लरुजायां संघोषे च॥ तूल्लनिष्कर्षे॥ निष्कर्षो निष्कोषणम्॥ तथा नर्गतस्य
बहिर्निःसारणम्॥ तुल्ला॥ पूल्लसंघाते॥ मूल्लप्रतिष्ठायाम्॥ फल्लनिष्पत्तौ॥ फल्लतुः॥ फिल्लुः॥ चुध्वभावकरणे॥ भावकरणमभिप्रायाविष्कारः॥ पुध्वविकः
सने॥ चिध्वशौथित्ये भावकरणे च॥ तिल्लगतौ॥ तिल्लति॥ तिध्वति॥ वेल्लचेल्लकेल्लखेल्लखेल्लवेल्लचलने॥ पंचकृदिनः॥ यक्लोलोयधः॥ पे
ल्लफेल्लशेल्लगतौ॥ षेल्लइत्येके॥ सल्लसंचलने॥ चस्खाल्ल॥ अस्खालीत्॥ स्खल्लसंचये॥ गल्लभदने॥ गल्लति॥ अगालीत्॥ षल्लगतौ॥ सल्लति॥ द
ल्लविदारणे॥ श्वल्लश्वध्वआशुगमने॥ श्वाश्वल्ला॥ अश्वाल्लीत्॥ श्वाश्वध्वा॥ अश्वध्वीत्॥ खोल्लखोर्ध्वगतिप्रतिघाते॥ खोल्लति॥ खोर्धति॥ धोर्ध्वगति
घातुर्ये॥ धोर्धति॥ स्रध्वभ्रंशे॥ तस्रा॥ अतस्रीत्॥ क्रध्वकुटिलने॥ चक्रा॥ अक्रवभ्रमभ्रचलनार्थाः॥ क्रतिर्भक्षणेऽपि॥ अभ्रति॥ आनभ्र॥ भाभवा
नभ्रीत्॥ अंगान्परेकस्यातः समीपत्वाभावान्नवृद्धिः॥ ष्ठिवुनिरसने॥ ष्ठिवुक्लमित्यितिदीर्घः॥ ष्ठीवति॥ अस्यादिती यस्थकारष्ठकारौ वेतिधन्वि॥

हरि॰ २३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

टिष्टेव। टिष्टिवुः।

टी ३

तिष्ठेव॥तिष्ठिवतुः॥तिष्ठिवुः॥टिष्ठिवतुः॥हँलिच॥ष्ठीव्यात्॥जिजये॥अयमजन्तेषु पठितुं युक्तः॥जयउत्कर्षप्राप्तिः॥भ्रक्रमेकोयम्॥जयति॥सेध्विटोर्जेः॥
जयतेसंनिपातमिच्छन्तीत्याह्यासस्तस्यपरस्यकृतंस्यात्॥जिगाय॥जिग्यतुः॥जीयात्॥अजैषीत्॥जीवप्राणधारणे॥जिजीव॥पीवमीवनीवशीवस्थौ
ल्ये॥पिपीव॥मिमीव॥तितीव॥निनीव॥धीवृक्षेवुनिरसने॥उवीतुर्वीधुर्वीदुर्धीवीहिंसार्थाः॥उवौचकार॥उपधायाश्च॥तुतूर्व॥गुर्वी
उद्यमने॥गूर्वति॥मूर्वीर्वध्वने॥पुर्वपर्वमर्वपूरणे॥चर्वअदने॥भर्वहिंसायाम्॥कर्वरर्वगर्वदर्पे॥अर्वर्वर्षर्वहिंसायाम्॥आनर्व॥शार्वति।
सर्वति॥इविव्याप्तौ॥इन्वति॥इन्वाञ्चकार पिवि भिवि शिवि सेचने॥ट्नीयोमूर्द्धन्योष्मादिरित्येके॥सेवनइतितरंगिणीपा॥पिन्वति।
पिपिन्व॥हिवि दिवि धिवि जिवि प्रीणनार्थाः॥हिन्वति॥दिन्वति॥धिन्वि कृशवोश्च॥अनयोरकारोन्तादेशःस्यादुपत्ययश्चशाधिशयये॥
अनोनोपः॥तस्यस्थानिवद्भावाद्ध्वद्यूपधगुणोन॥उपत्ययस्य यित्सुगुणः॥धिनोति॥धिनुतः॥धिन्वन्ति॥लोपश्चास्यान्यतरस्यांवोः

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

असंयोगपूर्वीयः प्रत्ययोकारस्तदन्तस्याङ्गस्य लोपो वास्यान्वोः परयोः॥ धिन्वः॥ धिनुयः॥ धिन्मः॥ धिनुमः॥ मिथिनुपरत्वाङ्गुणः॥ धिन्वोमि॥ उनाश्चत्
प्रत्ययादसंयोगपूर्वात्॥ असंयोगपूर्वीयः प्रत्ययोकारस्तदन्तादुत्तरस्य हेर्लुक्स्यात्॥ धिनु॥ नित्यत्वादुकारलोपापूर्वमाद्॥ धिनवाव॥ धिनवाम॥ जिर्
न्वतीत्यादि॥ शिवरविधावगत्यर्थाः॥ स्रावति॥ स्रवति॥ धन्वति॥ क्वचिद्धिंसाकरणयोश्च॥ चकारादुतौ॥ कृणोतीत्यादि धिनोतिवत्॥ अयंस्वादेच॥ भव
वन्धते॥ भेवतुः॥ भेवुः॥ अभवीत्॥ अभावीत्॥ अवरक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादा
नभागवृद्धिषु॥ भवति॥ अवा॥ माभवान्वीत्॥ धावुगतिशुद्ध्योः॥ स्वरितेत्॥ धावति॥ धावते॥ दधाव॥ दधावे॥ अयोद्धा॥ आत्मनेपदिनः॥ धुक्षधिक्ष
संदीपनत्वेषनजीवनेषु॥ धुक्षते॥ दुधुक्षे॥ दिधिक्षे॥ दक्षवरणे॥ दक्षते॥ वक्षे॥ त्रिक्षविघोषादाने॥ त्रिक्षते॥ भिक्षभिक्षायाञ्चाभेऽन्नाभेचा॥ भि
क्षते॥ त्क्षेत्रअव्यक्तायांवाचि॥ वाधनेइतिदुर्गः॥ त्क्षेत्राते॥ चित्क्षेत्रेत्रादक्षदक्षेत्रीघ्रार्थेच॥ दक्षते॥ ददक्षे॥ दीक्षमौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ज्रोमु॥दीक्षते॥दिदीक्षे॥ईक्षदर्शनाङ्कनयोः॥ईक्षते॥ईक्षांचक्रे॥ईषगतिहिंसादर्शनेषु॥ईषाञ्चक्रे॥भाषव्यक्तायांवाचि॥भाषते॥वर्षसेहने॥दन्त्योष्ठ्यादिः॥ववर्षे॥ग्रेष्ट अन्विच्छायाम्॥ग्लेष इत्येके॥अन्विच्छाअन्वेषणम्॥जिगेषे॥६२०॥येष्ट प्रयत्ने॥जेषणेष्ट एष्ट प्रेष्टगतौ॥जेषते॥एषांचक्रे॥पिपेषे॥रेष्ट हेष्ट हेष्ट अव्यक्तेशब्दे॥आ घोदृकशब्दे॥ततोद्वे अन्यशब्दे॥रेषते॥हेषते॥हेषते॥कासशब्दकुत्सायाम्॥कासांचक्रे॥भासदीप्तौ॥बभासे॥६३०॥शासशासशब्दे॥नासते॥पणासते॥शासकोटिल्ये॥नसते॥भ्यसभये॥भ्यसते॥बभ्यसे॥आङः शासिइच्छायाम्॥आशंसते॥आशशंसे॥गसुग्लसुअदने॥जग्लसे॥ईहचेष्टायाम्॥ईहाञ्चक्रे॥वहिमहिवृद्धौ॥वंहते॥ववंहे॥मंहते॥ममंहे॥६४०॥अहिगतौ॥अंहते॥आनंहे॥गर्ह गर्हकुत्सायाम्॥जगर्हे॥जगर्हे॥वर्ह वर्हप्राधान्ये॥ओष्ठ्यादिः॥वर्ह वर्हपरिभाषणहिंसाछादनेषु॥दन्त्योष्ठ्यादी॥केचित्तु पूर्वयोर्दन्त्योष्ठ्यादितामन्योरोष्ठ्यादितांचाहुः॥प्रिहगतौ॥पिप्रिहे॥वह जह वाहप्रयत्ने॥आ घोदन्त्योष्ठ्यादिः॥अर

Maharshi Dayanand University, Balmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.को.नि. २५

न्यः केवलौ क्ष्मादिः॥ उभावप्योक्ष्मादीत्येके॥ दन्त्योक्ष्मादीत्यपरे॥ जेहा निर्गत्यर्थो धि॥ ६५०॥ वघाहे॥ द्राहनिद्राक्षये॥ निक्षेपे इत्येके॥ काष्टदापो॥
चकारो॥ उहवितर्के॥ उहंचके॥ उहंचक्रे॥ गाहू विलोडने॥ गाहते॥ जगाहे॥ जगाहिये॥ जघक्षे॥ जगाहिढ्वे॥ जगाहिध्वे॥ जघढ्वे॥ गाहिता॥ ढौढ्वोपः
॥ ठस्य लोपः स्याद्ढ्वे परे॥ गाढा॥ गाहिष्यते॥ घाक्ष्यते॥ गाहिषीष्ट॥ घाक्षीष्ट॥ अगाढा॥ अगाहिष्ट॥ अघाक्षाताम्॥ अघाक्षत॥ अगाढाः॥ अगाढ्वे॥
अघाक्षि॥ ग्रहू ग्रहणे॥ गर्हते॥ जग्रहे॥ जग्रहिषे॥ जघृक्षे॥ जघृढ्वे॥ गर्हिता॥ गर्ढा॥ गर्हिष्यते॥ घर्क्ष्यते॥ गर्हिषीष्ट॥ घर्क्षीष्ट॥ ष्णुहिः॥ अगर्हिष्ट
इडभावे॥ ग्रात्नइगुपधादनिटः क्सः॥ इगुपधोयः ग्रात्नन्तस्मादनिटः श्लेक्सादेशः स्यात्॥ अघर्क्षत॥ क्सस्याचि॥ अजादौ तङि क्सस्य लो
पः स्यात्॥ अलोन्त्यस्य॥ अघर्क्षाताम्॥ अघर्क्षत॥ ग्लहू च॥ ग्लहते॥ घुषिकानिकरणे॥ घुषते॥ जुघुषे॥ केचित्तु षेत्यदुपधं पठन्ति॥ अथार्हन्तः पर
स्मैपदिनः॥ घुषिर् अविशब्दने॥ विशब्दनं प्रतिज्ञानं ततोन्यस्मिन्नर्थे इत्येके॥ शब्देइत्यन्ये पठन्ति॥ घोषति॥ जुघोष॥ घोषिता॥ इत्वादङ्वा॥ अघु

हरि. २५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षन्॥अघोषीत्॥अक्षूर्व्यप्तौ॥अक्षोन्यतरस्याम्॥अक्षोवाभुप्रत्ययः स्यात्कर्त्रर्थेसार्वधातुकेपरे॥पक्षेश्यप्॥अक्ष्णोति॥अक्ष्णुतः॥अक्ष्णुवन्ति॥अक्षति॥अक्षतः॥अक्षन्ति॥आनक्षिथ॥आनक्ष॥अक्षिता॥अक्ष्टा॥अक्षिष्यति॥स्कोरितिकृत्लोपः॥षढोः कःसि॥अक्ष्यति॥अक्ष्णोतु॥अक्ष्णुहि॥अक्ष्णवानि॥आक्ष्णोत्॥आक्ष्णवम्॥अक्ष्णुयात्॥अक्ष्णुयुः॥अक्ष्यात्॥अक्ष्यास्ताम्॥उदि त्वाक्षेद्॥नेति॥माभवानक्षीत्॥आक्षिष्टाम्॥आक्षिषुः॥इडभावेतु माभवानाक्षीत्॥आक्ष्टाम्॥आक्षुः॥६६०॥तक्षूत्वक्षूतनूकरणे॥तनूकरणेतक्षः॥भ्वादिगणधियथे॥तक्षणोति॥तक्षतिकाष्ठं॥ततक्षिथ॥ततक्ष॥अतक्षीत्॥अतक्षिष्टाम्॥अतक्षिष्टं॥अतक्षिषुः॥अतक्षीत्॥अतक्ष्टाम्॥अतक्षुः॥तनूकरणेकिं॥वाग्भिःसंतक्षति॥भर्त्सयतीत्यर्थः॥तक्षसेचने॥उदोंचकार॥रक्षपालने॥शिक्षचुम्बने॥घ्रशिक्षति॥तक्षट्क्षराक्षगतौ॥तक्षति॥स्तक्षति॥तक्षति॥वक्षरोषे॥सेघातइत्येके॥म्लक्षसंघाते॥म्लक्षइत्येके॥६७०॥तक्षत्वचने॥त्वचनंसम्वरणम्॥त्वचोगृह्णाति॥पक्षयग्रहइत्येके॥सूर्क्षआदरे॥सुसूर्क्षा॥अनादरइतिकाचित्कोर्थपाठः॥अवज्ञाऽवहेलनम

...University, Balmeeki Campus, Karnataka

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सूर्क्षणा।मित्यमरः॥क्षिवाक्षिमाक्षिकाक्षायाम्॥द्राक्षिगाक्षिध्वाक्षिधोरयास्तिनेचा॥चूषपाने॥चुचूष॥चूषतुर्ष्टो॥६८०॥पूषक्षेपे॥मूषस्तेये॥लूष
हूषभूषायाम्॥शूषप्रसवे॥प्रसवोभ्यनुज्ञानम्॥तात्न्योष्मादिः॥यूषहिंसायाम्॥जूष्वा॥भूषअलङ्कारे॥भूषति॥दुषरुज्ञाम्॥दुषांचकार॥ईषउन्छे॥
६९०॥कषस्वषश्वषजषस्वषश्वषवषमषरुषरिषहिंसार्थाः॥तृतीयषष्ठौतालव्योष्मादी॥सप्तमोदन्त्योष्मादिः॥चकाषा॥चखाष॥शिशेषा॥शिशे
षिथ॥शेष्या॥क्लः॥अशिक्षत्॥अशेक्षत्॥जेषतुः॥जरूषतुः॥शेषतुः॥वरूषतुः॥मेषतुः॥नीयसहस्नुभरूषरिषः॥ष्ठत्वादेः परस्यनादेराद्यातुकस्ये
ष्टास्यात्॥रेषिता॥रेष्टा॥रेषिष्यति॥रेषिता॥रेष्टा॥रेषिष्यति॥७००॥भषभर्त्सने॥इहभर्त्सनंभर्त्सनम्॥भषति॥बभाषा॥उषदाहे॥ओषति॥उ
विदजागृभ्योन्यतरस्याम्॥एभ्योलिट्यामेवास्यात्॥ओषांचकार॥उवोष॥उमतुः॥उवोषिथ॥जिजुषिषुषिषुसेचने॥जिजेष॥क्रादिनियमादिट्॥
विवेषिथ॥विविषिव॥विविषिम॥वेष्टा॥वेक्ष्यति॥अवेक्षत्॥पुषपुष्टौ॥पोषति॥पोषिता॥पोषिष्यति॥अपोषीत्॥अनिदेकेषुपुष्यतिरूपनानिर्दे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शादयंसेटू॥ अतोनक्ष्ट॥ अड्विधौदेयादिकस्यग्रहणान्नाड्॥ श्रियुश्रिवुपुवपुवुदाहे॥ श्रेयति॥ श्रिश्रेय॥ श्रेयति॥ श्रिश्रेया॥ श्रेयिता॥ अयमपिसेट्॥ अनिट्सुदे
ऽादिकमेवग्रहणमितिकैयटादयः॥ यच्चनिट्कारिकान्यासेद्वयोर्ग्रहणमित्युक्तमनस्योक्तिविरोधाद्ग्रंथानवधिरोधाच्चोपेक्ष्यं॥ पुवोश॥ पुप्रोय॥ ०१०॥ पवु
पवुमवुसेचने॥ मवुसहने॥ इनस्तैहिंसासंक्रंदनयोश्च॥ पर्मति॥ पपर्म॥ पप्र्या॥ ध्वुसंधर्षे॥ ध्वुअस्त्रीके॥ तुस्तृस्तृस्तरसन्नस्तृ॥ तुतोस॥ जहास॥ जहा
स॥ रएस॥ नस्तश्लेषणक्रीडनयोः॥ ०२०॥ यस्तुअदने॥ अयंनसार्वधातुकः॥ नित्यान्यतरस्यामित्यदेर्घस्त्वादेशविधानात्॥ नतश्चयत्रलिङ्वचनंवा
स्तिनैवप्रयोगः॥ अत्रैवंपाठः॥ शपिपरस्मैपदेविङ्॥ तदिकरणमङि॥ अनिट्कारिकासुपाठोवल्लाघाईधातुकेकस्यचित्तिविरिथ्योपादानात्॥ घ
सति॥ घस्ता॥ सःस्यार्धधातुके॥ सस्यतःस्यात्सायार्धधातुके॥ घत्स्यति॥ घसतु॥ अघसत्॥ घसेत्॥ लिङ्लुङ्यभावादाशिष्यप्रयोगः॥ पुषादिद्युता
घूदितःपरस्मैपदेषु॥ त्यन्निकरणपुषादेर्घुतादेर्दितश्चपरस्यचेरङ्स्यात्परस्मैपदेषु॥ अघसत्॥ जर्जर्चर्झर्झरिभाषणहिंसातर्जनेषु॥ पिस्ट

स्पा २

Maharishi Valmiki University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पेस्र गतौ॥ पिपियतुः॥ पिपेयतुः॥ हस्तेहसने॥ श्रदिलान्नहृदिः॥ अहसीत्॥ शिसमाधौ॥ तान्यो ष्मानः॥ धरोसति॥ मिश्रामश्रा शब्दे रोषश्च ते च॥ तान्यो ष्मान्तौ॥ ७३०॥ श्रा भगतौ॥ दन्योष्मानः॥ तान्यो आदिः॥ नुवति॥ अश्रावीत्॥ असैवीत्॥ स्र पुत्र गतौ॥ तान्यो ष्मानः॥ यशाप्ता॥ रोमातुः॥ रोभः॥ रोत्रिथ॥ रासु हिंसायाम्॥ दन्योष्मानः॥ नशासददेयेवन्न॥ रारासतुः॥ रारासुः॥ रारासिथ॥ रासुसुतौ॥ अयं दुर्गता वधीत्दुर्गः॥ नन्रंशाद्यातुकः॥ रुत्यमरः॥ रान्रंस॥ आहिषिनन्योयः॥ रास्यात्॥ चहपरिकल्कने॥ कल्कनंशाठ्यम्॥ अचहीत्॥ मह पूजायाम्॥ रहत्यागे॥ रहिगतौ॥ रंहति॥ रंह्यात्॥ दृहदृहिदृरुहिदृहे॥ ददर्ह॥ ददृहतुः॥ दृंहति॥ ७४०॥ वर्हति॥ वृंहति॥ वृहिशब्दे॥ वृहि तंकीरगर्जितम्॥ वृहिरुत्येके॥ अवृहत्॥ अवर्हीत्॥ तुहिरुहिरुहिरुहिरुअर्दने॥ तोहति॥ तुतोह॥ अतुहत्॥ अतोहीत्॥ अदुहत्॥ अदोहीत्॥ अनिदुःकारिका स्वस्य दुहेर्ग्रहणं नेच्छंति॥ ओहति॥ उवोह॥ उहतुः॥ ओहिता॥ माभवानुहत्॥ ओहीत्॥ अर्हपूजायाम्॥ आनर्ह॥ अथ कपूर्यनाअनुदात्तेतः॥ युतदीप्तौ॥ द्योतते॥ द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणम्॥ अनयोरभ्यासस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संप्रसारणान्तात्॥ दिद्युते॥ दिद्युतिष्ट॥ द्योतिता॥ द्युतो लुङि॥ द्युतादिभ्यो लुङः परस्मैपदं वा स्यात्॥ पुषादीति सूत्रेण परस्मैपदेऽङ्॥ अद्युतत्॥ अद्योतिष्ट॥ श्चि
वर्णो॥ श्वेतते॥ श्वेतिष्ट॥ अश्वितत्॥ अश्वेतिष्ट॥ त्रिमिदाध्नेहने॥ मेदते॥ मिदेर्गुणः॥ मिदेरिकोगुणः स्यादिति संज्ञकश्चकारादेप्रत्यये॥ एषु आ
नाने नगुणः॥ मिमिदे॥ अमेदत्॥ अमेदिष्ट॥ त्रिष्विदाध्नेहनमोचनयोः॥ नोहनयोरित्येके॥ स्वेदते॥ सिष्विदे॥ अस्विदत्॥ अस्वेदिष्ट॥ त्रिष्विदाचेत्येके॥ अ
क्ष्विदत्॥ अक्ष्वेदिष्ट॥ ७५०॥ रुचदीप्तावभिप्रीतौ च॥ रोचते सूर्यः॥ हरयेरोचते भक्तिः॥ अरुचत्॥ अरोचिष्ट॥ घुटपरिवर्तने॥ घोटते॥ जुघुटे॥ अघुट
त्॥ अघोटिष्ट॥ रुटत्वुटूप्रतिघाते॥ अरुटत्॥ अरोटिष्ट॥ अमर्दीष्ट॥ क्षुभसंचलने॥ क्षुभ्नातु भहिंसायाम्॥ आयोऽभावे पिनभन्तामन्यत्रसमे
भ्यवन्नन्यत्रसर्वे इतिनिरुक्तम्॥ अनभत्॥ अनभिष्ट॥ अतुभत्॥ अतोभिष्ट॥ इमौ दिवादीक्र्यादिवा॥ संसुध्वंसुभ्रंसुअवस्रंसने॥ ध्वंसुगतौच॥
अडिनल्लोपः॥ असुस्रसत्॥ अस्रंसिष्ट॥ नास्रसत्करणाग्रेवभितिरयुकाव्यो॥ ७६०॥ भ्रंशस्त्वपि केचित्पेठुः॥ अत्रत्तीपरएवतालव्यान्तइत्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ये॥ श्रभ्रंश्अधः पतनेइतिदिवादौ॥ संभ्रु विश्वासे॥ अस्सभत्॥ अस्वंभिष्ट॥ स्त्यादिस्वन्॥ नाम्नव्यादिस्तुप्रमादेगेतौ॥ धनुर्वर्त्तने॥ वर्त्तते॥ वर्त्तते॥ दृध्रः स्यसनो॥ धनादिभ्यः परस्मैपदंवास्यात्स्येसनिच्च॥ नदृध्रश्चतुर्थः॥ रुभ्यसकारादेर्गुहधातुकस्येटनस्यानूयनयोरभावे॥ वर्त्स्यति॥ वर्त्स्यते॥ अदृतत्॥ अवर्त्तिष्ट॥ अवर्त्स्यत्॥ अवर्त्स्यत॥ ध्वधृध्वृ॥ ध्वधृध्वृ कुत्सायाम्॥ इमौ धातवौ॥ स्यन्दू प्रस्रवणे॥ स्यन्दते॥ सस्यन्दे॥ सस्यन्दिषे॥ सस्यन्दे॥ सस्यन्दिष्ट॥ सस्यंधे॥ स्यन्दिता॥ स्यन्ता॥ दृध्रः स्यसनोरितिपरस्मैपदेलृते॥ दुदिध्रक्षतेमनक्ष्यमपिविकल्पंबाधित्वाचतुर्थ्रहणसामर्थ्यान्न दृध्यतीति न्ध्रेधः॥ स्यंत्स्यति॥ स्यंदिष्यते॥ स्यंत्स्यते॥ स्यन्दिषीष्ट॥ स्यंत्सीष्ट॥ द्युद्रुभ्यांलुङीतिपरस्मैपदपक्षेङ्॥ नन्दो पः॥ अस्यदत्॥ अस्यंदिष्ट॥ अस्यन्त॥ अस्यंत्सत॥ अस्यंत्सातां॥ अस्यत्स्यत॥ अस्यन्दिष्यत॥ अस्यंत्स्यत॥ अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यंदतेरप्राणिषु॥ एभ्यः परस्याप्राणिकर्मकस्य स्यंदतेः सस्यवोवास्यात्॥ अनुष्यन्दते॥ अनुस्यन्दतेवाजलम्॥ अप्राणिषुकिम्॥ भूस्यंदतेहस्ती॥ अप्राणिष्वितिपर्युदासात्॥ मत्स्योदके अनुष्यन्दते

हरिः
२८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इत्यत्रापि प्रलंभवत्येव॥ धा शिघुनेत्युक्तो नुनस्यात्॥ क्रपूसामर्थ्ये॥ क्रपोरेलः॥ क्रपउरतिच्छेदः॥ क्रपेति लुप्तषष्ठीकं पदम्॥ नञ्चा वर्जने॥ क्रपोयोरेकस्तस्य लः
स्यात्॥ क्रपेऽकारस्यावयवोयोरेकस्तदयस्तस्य चलकारसदृशः स्यात्॥ कल्प्यते॥ चक्लृपे॥ चक्लृपिषे॥ चक्लृपेसूत्रादिस्यन्दिवत्॥ लुटि चक्लृपः
लुटस्यसने क्लृपेः परस्मैपदस्यात्॥ तासिचक्लृपः॥ क्लृपेः परस्यासेः सकारादेरार्द्धधातुकस्य चेरनस्यानङानयोरभावे॥ कल्प्यतासि॥ कल्प्यतास्थः॥ कल्
प्यतास्थ॥ कल्प्यतासे॥ कल्प्यतासे॥ कल्प्यतासि॥ कल्प्यतास्वः॥ कल्प्यतास्मः॥ कल्प्यतास्व॥ कल्प्यतास्म॥ कल्प्यतास्यते॥ कल्प्यतास्यथे॥ कल्प्यतास्ये॥
कल्प्यतास्यावहे॥ कल्प्यतास्यामहे॥ कल्प्यतास्यते॥ कल्प्यतास्यध्वे॥ कल्प्यतास्ये॥ कल्प्यतास्यावः॥ कल्प्यतास्यामः॥ लृटि चक्लृपः
लृटस्यसने क्लृपेः परस्मैपदस्यात्॥ स्यतासिचक्लृपः॥ क्लृपेः परस्यासेः सकारादेरार्द्धधातुकस्य चेरनस्यानङानयोरभावे॥ कल्प्यतासि॥ कल्प्यतास्थः॥ कल्
प्यतास्थ॥ कल्प्यतासे॥ कल्प्यतासे॥ कल्प्यतासि॥ कल्प्यतास्वः॥ कल्प्यतास्मः॥ कल्प्यतास्व॥ कल्प्यतास्म॥ कल्प्यतास्यते॥ कल्प्यतास्यथे॥ कल्प्यतास्ये॥
कल्प्यतास्यावहे॥ कल्प्यतास्यामहे॥ कल्प्यतास्यते॥ कल्प्यतास्यध्वे॥ कल्प्यतास्ये॥ कल्प्यतास्यावः॥ कल्प्यतास्यामः॥ लृङि अक्लृपः
लृङस्यसने क्लृपेः परस्मैपदस्यात्॥ स्यतासिचक्लृपः॥ क्लृपेः परस्यासेः सकारादेरार्द्धधातुकस्य चेरनस्यानङानयोरभावे॥ अकल्प्यतास्थाः॥ अकल्प्यतास्थ॥
अकल्प्यतासे॥ अकल्प्यतासे॥ अकल्प्यतासि॥ अकल्प्यतास्वः॥ अकल्प्यतास्मः॥ अकल्प्यतास्व॥ अकल्प्यतास्म॥ अकल्प्यतास्यत॥ अकल्प्यतास्यथाः॥
अकल्प्यतास्ये॥ अकल्प्यतास्यावहि॥ अकल्प्यतास्यामहि॥ अकल्प्यतास्यत॥ अकल्प्यतास्यध्वं॥ अकल्प्यतास्ये॥ अकल्प्यतास्यावहि॥ अकल्प्यतास्यामहि॥
लृङि अक्लृपः लृङस्यसने क्लृपेः परस्मैपदस्यात्॥ स्यतासिचक्लृपः॥ क्लृपेः परस्यासेः सकारादेरार्द्धधातुकस्य चेरनस्यानङानयोरभावे॥ अकल्प्यतास्यत्॥
अकल्प्यतास्यतां॥ अकल्प्यतास्यत्॥ अकल्प्यतास्यतां॥ अकल्प्यतास्यत्॥ अकल्प्यतास्यतां॥ अकल्प्यतास्यत्॥ अकल्प्यतास्यतां

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दोयमिति वाच्यम्॥ नान्योभितो ऽइत्यनिति निषेधात्॥ अहेतोस्वार्थेणिचि ज्ञपादि पंचकव्यतिरिक्ताभ्युरादयो नित्यर्थः॥ व्यथभयसंचलनयोः॥ व्यथते॥ व्यथो
लिटि॥ व्यथोः भ्यासस्य संप्रसारणं स्यात्लिटि॥ हलादिशेषाभावादः॥ थव्यहलादिः शेषे मिथुनि॥ विव्यथे॥ ७०॥ प्रथ प्रख्याने॥ पप्रथे॥ प्रसविस्तारे॥
पप्रसे॥ मृद मर्दने॥ स्वदस्वदने॥ स्वदते विद्रावणम्॥ क्षज्ञि गतिदानयोः॥ मित्वसामर्थ्यादनुपधात्वेपि चिस्मृत्योरिति दीर्घविकल्पः॥ अक्षक्षि अक्षा
जि॥ क्षअं॥ क्षांजं॥ क्षगतिहिंसनयोः॥ यायं दृष्टि शेषयोरनुदात्तेसुपठितस्येहार्थविशेषे मित्वार्थानुवादः॥ [illegible] कृपायां गतौ॥ कदि क्रंदि क्रं
दि वैक्लव्ये॥ वैकल्यं इत्येके॥ त्रयोप्यनिदित इति नदी॥ इदितइति स्वामी॥ कदिक्रदिश्चेतौ कदक्रदेति चानिदि ता विनि मैत्रेयः॥ कदिक्रंदी
क्रंदि नामाहानेरोदनयोः॥ परस्मैपदिभूक्तानां पुनरिहपाठो मित्वार्थं आत्मनेपदार्थश्च॥ ७८॥ मित्वसंभ्रमे॥ घटादयः मितः॥ मित्वादङ्
त्युवस्यते॥ अथ कृणानाः परस्मैपदिनः॥ ज्वरो रोगे॥ ज्वरति॥ जज्वार॥ गडि सेचने॥ गडति॥ जगाड॥ हेड वेष्टने॥ हेड अनादरे इत्यात्मनेपदिषु गतेः॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सस्वरोत्स्वष्टानुवन्धोऽनूद्यते॥ अर्थविशेषेभित्वार्थपरस्मैपदिभ्योऽन्यादिभ्यः प्रागेवानुवादेकर्त्तव्येनन्मध्येऽनुवादसामर्थ्यात्परस्मैपदम्॥ हिडति॥ जिहेड॥
हिडयति॥ अहिडि॥ अहीडि॥ अनादरे तु॥ हेडयति॥ चटभटपरिभाषणे॥ चटचेष्टने॥ भटभृतावितिपठितयोः परिभाषणे भित्वार्थेनुवादः॥ चटन्तौ॥
इत्थमेवपूर्वमपिपठितम्॥ तत्रायंविवेकः॥ पूर्वपठितस्यनायमर्थः॥ यत्कारिषुनर्तकव्यपदेशः वाक्यार्थाभिनयोनार्थघटादेतुर्नर्त्यतेनर्त्तनंचार्थः॥ यत्का
रिषुनर्तकव्यपदेशः पदार्थाभिनयोनर्त्यं॥ गात्रविक्षेपमात्रंनर्त्तनं॥ केचिन्नुघटादेरपि नर्त्तनमितिपठन्ति॥ गात्रमित्यन्ये॥ गोपदेशपथुदासवा
क्येभाष्यकृतानादीतिदीर्घपाठाद्घटादिरोगपदेशस्य॥ ष्टकप्रतिघाते॥ स्तकति॥ चकटप्रे॥ स्तपिप्रतिघातयोः पूर्वपठितस्यस्तपिमात्रेभित्वा
र्थेनुवादः॥ आत्मनेपदेपठितस्यपरस्मैपदेष्वनुवादात्परस्मैपदम्॥ कखेहसने॥ णिदित्वान्नवृद्धिः॥ अकखीत्॥ ७९०॥ रगेरांकायाम्॥ नगेसंग
॥ क्रगेहगेवगेक्वगेसंवरणे॥ कगेनोच्यते॥ अस्यापमर्थइतिविशिष्यनोच्यतेक्रियासामान्यार्थत्वात्॥ भनेकार्थत्वादित्यन्ये॥ अकअगकुटि

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नि

ल्लाघांगतौ॥ कसारसागतौ॥ च कासा॥ रसाण॥ च सा॥ रसा भक्षणदानेच॥ ग्रसागतावित्यन्ये॥ अथ क्रथ क्रथ क्रथ हिंसार्थाः॥ जाक्षिंप्रहसानेतिसूत्रे क्राथेति
मित्वेपि वृद्धिर्निपात्यते॥ मित्वंतु नियातनात्यरत्वाच्चिरमुलोरितिदीर्घचरितार्थम्॥ अक्रथि॥ अक्राथि॥ क्रथां॥ क्रथं॥ क्राथां॥ क्राथं॥ वन्चा॥ हिंसाया
मित्यशेषः॥ वनुचनोच्यते॥ वनुइत्ययं पूर्वएवार्थधातुर्नेतुनानादिकस्यानुवादः॥ उदित्करणसामर्थ्यान्नेनक्रियासामान्येवनतीत्यादि॥ प्रवनय
ति॥ अनुपसर्गस्यनुमित्यविकल्पोवक्ष्यते॥ ८९०॥ ज्वलदीप्तौ॥ सप्रत्ययार्थपठिष्यमाणस्यवार्थमित्यार्थमनूद्यते॥ प्रज्वलयति॥ हूलस्ल
चलने॥ प्रहूलयति॥ प्रस्ल्लयति॥ स्मृआध्याने॥ चिन्तायांपठिष्यमाणस्यआध्यानेमित्यार्थेनुवादः॥ आध्यानमुत्करणपूर्वकंस्मरणम्॥
दृभये॥ दृविदारणइतिक्र्यादेरयमनुवादः॥ दरंतंत्रेरयतिदरयति॥ भयादन्यगदारयति॥ धात्वन्तरमेवेदमितिमतेनु॥ दरतीत्यादि॥ के
चिन्ध्यपदोअत्रमृदुवरप्रथेतिसूत्रेचहृतिदीर्घस्थानेह्रस्वंपठन्तिमतेमाधवः॥ ह्रनये॥ क्र्यादिषुपठिष्यमाणस्यानुवादः॥ नयाद्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्यत्रनारयति॥ आपाके॥ श्रेइतिकृतालस्यआइत्यादाद्दिकस्यचसामान्येनानुकरणं॥ लुग्विकरणाऽलुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य॥ लक्षणापतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्येतिपरिभाषाभ्यामू॥ अपयति॥ विलेदयतीत्यर्थः॥ पाकादन्यत्रआपयति॥ स्वेदयतीत्यर्थः॥ मारणतोषणनिशामनेषु॥ निशामनंचाक्षुषज्ञानमितिमाधवः॥ ज्ञापनमात्रमित्यन्ये॥ निशानेष्वितिपाठान्तरम्॥ निशानंतिक्ष्णीकरणम्॥ एष्वेवार्थेषुजानातिर्भित॥ ज्ञपामिचेतिचुरादौ॥ ज्ञापनमारणादिकं चतस्यार्थः॥ कथंविज्ञापनाभर्त्तुसिद्धिमेतीति॥ तद्ज्ञापयत्याचार्यइति॥ भूषण॥ माधवमतेऽचाक्षुषज्ञानेमित्वाभावात्॥ ज्ञापनमात्रेमित्वमितिमतेतु॥ ज्ञानियोगश्चतिचौरादिकस्य॥ धातूनामनेकार्थत्वात्॥ निशानेष्वितिपठतांहरदत्तादीनांमतेतु॥ नकाप्यनुपपत्तिः॥ कंपनेचलिः॥ चलकंपनेज्वला

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दि:॥चलयतिस्वा॥कंपनादन्यत्रनु॥शीलंचालयति॥अन्यथाकरोतीत्यर्थः॥हरतीत्यर्थइतिस्वामी॥सूत्रंचालयतिक्षिपतीत्यर्थः॥छदिरू
र्जने॥छदअपवारणइतिचौदिकस्यस्वार्थणिजभावेमित्वार्थोयमनुवादः॥अनेकार्थत्वादूर्जेर्थेवृत्तिः॥छदनंप्रयुंक्तेछदयति॥वलवं
नंप्राणवनंवाकरोतीत्यर्थः॥अन्यत्रछादयति॥अपवारयनंप्रयुंक्तेइत्यर्थः॥स्वार्थणिचिनुछादयति॥वलीभवतिप्राणीभवतिअ
पवारयतिवेत्यर्थः॥जिह्वोन्मथनेलडिः॥लडविलासइतिपठितस्यमित्वार्थोनुवादः॥उन्मथनंज्ञापनम्॥जिह्वाशब्देनषष्ठीतत्पुरुषः
लडयतिजिह्वाम्॥तृतीयातत्पुरुषोवा॥लडयतिजिह्वया॥अन्येनुजिह्वाशब्देनज्ञापकोलक्ष्यते॥समाहारद्वन्द्वोयम्॥लडयतिवाचं
लडयतिदधि॥अन्यत्रलाडयतिपुत्रम्॥मदीहर्षग्लेपनयोः॥ग्लेपनंदैन्यम्॥दिवादिकस्यमित्वार्थोयमनुवादः॥मदयति॥हर्षयतिग्ले
पयतिवेत्यर्थः॥अन्यत्रमादयति॥चित्तविकारमुत्पादयतीत्यर्थः॥स्वनशब्दोभाव्यमित्वार्थमनूद्यते॥स्वनयतिघंटां॥अन्यत्रध्वानयति॥अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यक्षरमुच्चारयतीत्यर्थः॥ अत्र भोजः॥ दलिवलिस्खलिरशिध्वनिक्षिपक्षपयश्चेति पपाठ॥ अत्र ध्वनिरणी उदाहृतौ॥ दल्नविदारणे॥ वल्नसंवरणे
स्खल्नसंचलने॥ क्षपयूल्नज्जायामिति गताः॥ नेयारणे दल्नयति॥ वल्नयति॥ स्खल्नयति॥ क्षपयति॥ क्षैक्षये॥ इति गण्यमाणास्य कृता वस्यपुकानिर्देशाः॥
क्षपयति॥ खनअवतंसने॥ शब्द इति पठित्वा भाषास्यानुवादः॥ खनयति॥ अन्यत्र खानयति॥ घटादयो मितः॥ मित्संज्ञाश्चत्यर्थः॥ जनीजृष्क्नसुरञ्जोऽमन्ता
श्च॥ मित इत्यनुवर्त्तते॥ ऋधिनिधिभ्यां जीर्यतेर्ग्रहणम्॥ जरणात्तु जारयति॥ केचिन्नुजनीजृष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च इति पठित्वा क्नसुनिरसनइति देवादिकमुदाहर
न्ति॥ ज्वल्नहृल्नस्नेहनयोरनुपसर्गाच्च॥ एषामित्वं॥ प्राप्तविभाषेयम्॥ ज्वल्नयति॥ ज्वालयति॥ उपसर्गे तु नित्यमित्वं॥ प्रज्वलयति॥ कथन्तर्हि प्र
ज्वालयति उन्नामयतीति॥ घञन्तात्कारोतीति णौ बोध्यम्॥ कथं संक्रामयति॥ मितां ह्रस्वश्चेति सूत्रे वाचि जविरणाद्यत्तोवेत्यनुवर्त्य व्यवस्थितविभा
षाश्रयणादिति शब्दकृतः॥ एतेन रजोविश्रामयन्नरणां॥ धुर्यान्विश्रामयेति सत्यादिव्याख्यातम्॥ ग्लाजिस्थश्च ग्लः॥ अनुपसर्गादेषामित्वं वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यात्॥ आद्ययोरप्राप्तेश्चान्योः प्राप्तेर्विभाषा॥ नकस्यमिचमाम्॥ अमन्तत्वात्प्राप्तिमित्वमेव नस्यात्॥ कामयते॥ आमयते॥ न्वामयते॥ ग्रामो दर्शने॥
ग्राम्यति दर्शनेभिन्नस्यात्॥ निग्रामयति रूपम्॥ अन्यत्र पुराणे नो निग्रामय्य वधूः कथा॥ कथं नार्हति निग्रामय तदुत्पत्तिं विस्तराद्रुदतो ममेति॥ ग्रम
आलोचन इति चौरादिकस्य॥ धातूनामनेकार्थत्वाद्भ्वादौ वृत्तिः॥ ग्राम्यति वत्॥ यमो परिवेषणे॥ यच्छति भोजनतोन्यत्र भिन्नस्या
त्॥ आयामयति॥ द्राघयति॥ आपाययतीत्यर्थः॥ परिवेषयेतु यमयति ब्राह्मणान्॥ भोजयतीत्यर्थः॥ पर्यवसितौ नियमयन्
नित्यादितु नियमवच्छब्दान्तरकृते तीति शेषो बोध्यम्॥ स्वदिरवपोरभ्याङ्गाभिनेये वा॥ अन्वस्वादयति॥ परिस्वादयति॥ अ
पाच्च परिभ्यश्चेति न्यासकारः॥ स्वामीतु॥ नन्वमुक्तरात्रिसूत्र्यामनन्वर्त्यमोदनो इति चिंछेदः॥ यमस्तु अपरिवेषणे मित्वे
माह॥ तन्मते पर्यवसितौ नियमयन्नित्यादि सम्यगेव॥ उपसर्गस्य स्वदेश्चेदवादिपूर्वस्येति नियमात्॥ प्र स्वादयती

नवमीति २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्याह॥ तस्मात्सूत्रद्वयेउदाहरणपुनरुदाहरणयोर्व्यत्यासः फलितः॥ एवं च मतंद्वयं नित्यत्वादिविरोधादुपेक्ष्यम्॥ फणगतौ॥ नेतिनिवृत्तेर्भ॥ असंभवात्॥ निषेधात्पूर्वमत्
सोनपठितः॥ फणादिकार्यानुयोधातू॥ फणांचसपूजायाम्॥ एषांवाएत्वाभ्यासलोपौसूः क्तिलिटिसेटिथनिचा॥ फेणतुः॥ फेणुः॥ फेणिथ॥ फेणतुः॥ पफणुः॥ पफ
णिथ॥ फणायति॥ धन्॥ घञादिःसमाप्तः॥ ॥ फणेः प्रागेववृद्धिरित्येके॥ तन्मते फणायतीत्येव॥ राजदीप्तौ॥ स्वरितेन॥ राजति॥ राजते॥ रेजतुः॥ रराजतुः॥ रेजे॥ रराजे॥ अतएव
नुधन्नापिसामर्थ्यादात्मनेपदं॥ दुभ्राजृ दुभ्राष्टृ दुभ्लाष्टृ दीप्तौ॥ अनुदात्तेतः॥ भ्राजतेरिहपाठः फणादिकार्यार्थः॥ पूर्वंपाठस्तुधन्वादिवत्भावार्थस्तत्रहिराजिसाहचर्यात्
फणादेरेवग्रहणम्॥ भ्रेजे॥ बभ्राजे॥ वाभ्राजेतिरूपत्रयं भावयते॥ भ्राजनी॥ भ्रेजे॥ बभ्राजे॥ भ्लाजयते॥ भ्लाजनी॥ भ्रेजे॥ बभ्राजे॥ ष्टवैतौ तालव्यान्तौ॥ स्वमुस्वनध्वनना
दे॥ ध्वमादयः क्षरत्यन्तापरस्मैपदिनः॥ स्वेमतुः॥ सस्वमतुः॥ अस्वमीत्॥ स्वेनतुः॥ सस्वनतुः॥ अस्वानीत्॥ विष्वणति॥ अवष्वणति॥ सवाद्यं भुंक्तेइत्यर्थः॥ पेथस्व
नशब्दितत्वम्॥ फणादयोगताः॥ दध्वनतुः॥ ८२०॥ यमष्ठ मअवैकल्ये॥ ससमा॥ ज्वलदीप्तौ॥ अज्वालीत्॥ चल्लकम्पने॥ जल्लघातने॥ घातनंतेदंशणाजल्लति॥

अस्वनीत्२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह्या२ ह्या२

प्लनद्लवे॥ऊ॥ष्ठ्नुस्थाने॥हलविलेखने॥शालगन्धे॥बन्धनइत्येके॥८३०॥पल्लगतौ॥पलति॥पल्लप्राणने॥धान्यावरोधने॥पिलनुः॥पेलुः॥पुल्लमहर
त्वे॥पोलति॥फुल्लसंनेबन्धुवुच॥संघातनंसंघातः॥बन्धुवाद्देनतद्व्यापारेप्यस्ति॥कोलति॥चुकोल॥शल्लहुलपाल्लगतौ॥शल्लाल॥जुहोल॥पपाल॥पल्लनुः
॥पोलति॥फुल्लसंनेबन्धुवुच॥संघातनंसंघातः॥बन्धुवाद्देनतद्व्यापारेप्यस्ति॥कोलति॥चुकोल॥शल्लहुलपाल्लगतौ॥शल्लाल॥जुहोल॥पपाल॥पल्लनुः
॥पलति॥पलनः पुमा॥अग्निपरे॥अपपूत॥निर्गदेनिरालम्ब॥पुरापपपूत॥कथेनिष्पाके॥कथति॥चकाथ॥अकथीत॥पथेगतौ॥अपथीत॥पथेविलोडने॥मि
थनुः॥अमथीत॥८४०॥टुवमउद्गिरणे॥ईवनिपानेनाहुतइत्यभिनिसुधाकरः॥ववाम॥ववमनुः॥गादिर्भादेत्वाभ्यासलोपोन॥भागश्चोनुवेमनुरित्याद्युप्यु
दाहृतम्॥तद्ग्राह्यांशेनदृष्टम्॥धमुचलने॥वाभ्रोनिश्चयन्वा॥भ्रम्यति॥भ्रमति॥भ्राम्यतीतिनुदिधादेर्वक्ष्यते॥वाभ्रमुचलाभ्रा॥एषामेवाभ्यासलोपोसेवाः
किनिलिटिसीटथलिच॥भ्रेमतुः॥अभ्रमीत॥क्षरसंचलने॥अक्षारीत॥अथहवनुदनेतौ॥यहमर्षणे॥परिनिविभ्यइतिषत्वम्॥परिष्वहते॥सेहे॥
सहिता॥नीषसहेतिवट्॥इडभावेढत्वधत्वष्टुत्वोपाः॥सहिवहोरोदवर्णस्य॥अनयोरवर्णस्यओत्याद्धलोपे॥सोढः॥सोढ्वस्यसहेः सस्यषत्वंन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यात्॥परिस्रोहा॥सिंवादीनांवाऽव्यवायेपि॥परिनिविभ्यःपरेषांसिंवादीनांसस्यषोवास्यादव्यवायेपि॥पर्यसहत॥पर्यसहत॥रमुक्रीडायाम्॥रमते॥
रेमे॥रेमिषे॥रन्ता॥रंस्यते॥रंसीष्टाअरंस्त॥अथकसन्ताःपरस्मैपदिनः॥यद्भूविद्रारणगत्यवसादनेषु॥पाघ्राध्मास्थाम्नाद्दाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदांपिब
जिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्चतिशीयसीदाः॥पादीनांपवादयःस्युरित्संज्ञकाणौप्रत्ययेपरे॥सीदति॥ससाद॥सेदतुः॥सेदिथ॥ससत्थ॥सत्ता॥
सत्स्यति॥न्दित्वादङ्॥असदत्॥सदिस्यतेः॥निषीदति॥न्यषीदत्॥सदेःपरस्यलिटि॥सदेरभ्यासात्परस्यषत्वन्नस्यात्॥लिटि॥निषसा
द॥निषेदतुः॥शद्रुगतौनेने॥विशीर्णतायामयं॥शातनंनुविषयत्वयानिर्दिश्यते॥शदेःशितः॥शिद्भावेनोसमादात्मनेपदंस्यात्॥शीयते॥शशाद॥
शेदतुः॥शेदिथ॥शन्ता॥शत्स्यति॥अशादत्॥कुत्सिताहानेरोदनेच॥क्रोशति॥क्रोष्टा॥क्रुशेःक्त्वः॥अक्रुक्षत्॥कुचसंपर्चनेकौटिल्यप्रतियत्नभ
विलेखनेषु॥कोचति॥चुकोच॥चुकुचथ॥चोक्षति॥चोक्षिता॥चोक्षिष्यति॥ष्टप॥रुहबीजजन्मनिप्रादुर्भावेच॥रोहति॥रुरोह॥रुरो

CC-0. Delhi Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu. Digitized by eGangotri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·को·ति
३४

हिथ॥शेक्ष्यति॥अशेक्षत्॥कसंगतौ॥अकसीत्॥अकासीत्॥श्वत्॥ज्वलादिगणः समाप्तः॥अथ गृहन्ताः स्वरितेतः॥हिक्क
अव्यक्ते शब्दे॥हिक्कति॥हिक्कते॥अंघ गतौ याचने च॥अञ्चति॥अञ्चते॥अघ इत्येके॥अचिरित्यपरे॥टुयाचृ याञ्चायाम्॥याचति॥
याचते॥रेट् परिभाषणे॥रेटति॥रेटते॥चते चटे याचने॥चचाता चते॥अचटीत्॥चचाट॥चेटे॥अचेटीत्॥प्रोथ पर्याप्तौ॥पु
न
प्रोथा॥पुप्रोथे॥मिद मेद मेधाहिंसयोः॥मिमेद॥मिमिदे॥मिमेदे॥मिमेदा॥८६०॥थान्तोऽमावितिस्वामी॥[illegible]मिमेथ॥धांता
वितिव्यासः॥मेध संगमे च॥मेधति॥मिमेध॥णिदृ कुत्सासन्निकर्षयोः॥निनेद॥निनिदतुः॥निनिदे॥निनेदतुः॥नि
नेदे॥ष्टुधृञ् ष्टुञ् उन्दने॥उन्दनं क्लेदनम्॥मृङ् इति॥मृङ् जो॥मृङ् इति॥मृङ् इति॥बुधिर् बोधने॥बोधति॥बोधते॥टु
स्त्वादङ्॥अबुधत्॥अबोधीत्॥अबोधिष्ट॥दीयजनेति चिण् तु नभवति पूर्वेन्नरसाहचर्यात् देवादिकस्यैव तत्र ग्रहणा

हरिः
३४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न॥उबुंदिरनिशामने॥बुबुंद॥बुबुदे॥अबुदन॥अबुन्दीत॥वेशगतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु॥वेशति॥वेशते॥त्रान्नोप्ययम्॥८७०॥खनुअ
वदारणे॥खनति॥खनते॥गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि॥एषामुपधायाश्चोपः स्यादजादौ क्ङिति नत्वङि॥चखनतुः॥येविभाषा॥खायां
तु॥खन्यात्॥चीरुआदानसंवरणयोः॥चिचीवा॥चिचीये॥चायृपूजानिशामनयोः॥व्यवगतौ॥अव्ययीत्॥दाञ्दाने॥ददाति॥ददाते॥भेष्ट्भ
ये॥गतावित्येके॥भेषति॥भेषते॥भ्रेष्टभ्रेष्टगतौ॥असगतिदीप्तादानेषु॥असति॥असते॥आसे॥अयंयान्नोपि॥स्यसवाधनस्यर्नानयोः॥स्यर्नानं
ग्रन्थनं॥स्यसति॥स्यसते॥८८०॥त्रषकान्तौ॥वाभ्राशेतिरपन्वा॥त्रष्यति॥त्रष्यते॥त्रषति॥त्रषते॥त्रेषतुः॥त्रेषे॥चषभक्षणे॥छषहिं
सायाम्॥चछषतुः॥चछषे॥ऋषभादानसंवरणयोः॥भ्रक्षभ्रक्षअदने॥दास्यदाने॥मा स्मा ने॥गुहूसंवरणे॥उदुपधायागोहः॥गुहउपधा
याउत्स्यान्नगुणहेतावजादौ प्रत्यये परे॥गूहति॥गूहते॥उदित्वादिङ्॥जुगूहिथ॥जुगोढ॥गूहिता॥गोढा॥गूहिष्यति॥घोक्षति॥गूहतः

Tribhuvan Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गुह्यात्॥अगूहीत्॥इडभावेवस॥अघुक्षत्॥लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदेदन्त्ये॥एषां क्ङस्य लुग्वा स्याद्वृत्येतदि॥ह्वधत्वम्॥ढ्ढलोपदीर्घाः॥अगू
ढ॥अघुक्षत॥क्ङस्याचीत्यंतलोपः॥अघुक्षतां॥अघुक्षन्त॥अगुहि॥अघुक्षावहि॥अघुक्षामहि॥अथाजन्ताउभयपदिनः॥श्रिञ्सेवायाम्॥श्रयति॥श्रय
तः॥श्रिश्राया॥शिश्रिय॥श्रयितुः॥श्रयितुं॥शिश्रीतिचइ॥अश्रि॥श्रियत॥८२०॥भृञ्भरणे॥भरति॥भरतः॥बभार॥बभ्रतुः॥बभर्थ॥बभ्रथः॥बभ्र॥बभृवे॥भर्त्ता॥भर्तु
नोः स्ये॥अतोहलेश्चस्यस्य इट्॥भरिष्यति॥रिङ्शयग्लिङ्क्षु॥त्रयक्रियादावार्द्धधातुके लिङि च अतो रिङादेशः स्यात्॥रीङिप्रकृतेरिङ्विधिसामर्थ्यादीङि
र्घोन॥भ्रियात॥इथा॥अवर्णोत्यये ह्लादीनि इङ्तङ्पर सिच्येतेतोकितौ॥भर्षीत्॥भर्षीयास्ताम्॥अभार्षीत्॥अभार्ष्टाम्॥अभार्षुः॥ह्रस्वादङ्गात्॥
सिचोलोपः स्याज्झलि॥अभरत्॥अभरतां॥अभरिषत॥हृञ्हरणे॥हरणं प्रापणं स्वीकारस्तेयं नाशनं च॥जहर्थ॥जह्रिवा॥जह्रुः॥हर्त्ता॥ह
रिष्यति॥धृञ्धारणे॥धरति॥धरतीति॥अधरत॥णीञ्प्रापणे॥निनयिथ॥निनेथ॥निन्यिथ॥अथाजन्ताः परस्मैपदिनः॥धेट्पाने॥धयति॥आदे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चतुर्पदेत्रो ऽ इति॥ उपदेशेऽजनुनासिक इत्वस्यानुनासिक इति॥ आतऔणलः॥ आदन्तादातोऽल औकारादेशः स्यात्॥ दधौ॥ आतो लोप इटि च॥ अजाद्योः क्ङिति ङिति परयोरातो लोपः स्यात्॥ द्वित्वात्परत्वात्पूर्वेणैवाप्राप्ते॥ द्विर्वचने चीति निषेधः॥ द्विर्वचने आतो लोपः॥ दधुः॥ दधिथ॥ दधाथ॥ दधिव॥ दधिम॥ धाता॥ दाधाध्वदाप्॥ दाराधाधारूपाश्चधातवो घुसंज्ञाः स्युर्घिपूर्वेणैव विना॥ सर्वत्रिङि॥ घुसंज्ञानामास्थादीनां च सर्वत्र स्यादङ्धातुके किति लिङि॥ धेयात्॥ धेयास्ताम्॥ धेयासुः॥ विभाषा घेट्ग्रोः॥ आभ्यां श्लेश्चङ् वास्यात्कर्त्रर्थे चिलि लुङि परे॥ चङीति द्वित्वम्॥ अदधत्॥ अदधताम्॥ विभाषा घ्राधेट्ग्रा छासः॥ एभ्यः सिचो लुग्वास्यात्॥ परस्मैपदे परे॥ अधात्॥ अधाताम्॥ अधुः॥ यमरमनमातां सक्च॥ एषां सक्स्यात्सिच इट्स्यात्परस्मैपदेषु॥ अधासीत्॥ अधासिष्टाम्॥ अधासिषुः॥ ग्लेर्म्लेर्हर्यक्षयोः॥ हर्यक्षयोर्धातुक्षयः॥ ग्लायति॥ जग्लिथ॥ जग्लाथ॥ वान्यस्य संयोगादेः॥ घुमास्थादेरन्यस्य संयोगादेर्धातोरात एत्वं वास्यात् आङ्धातुके किति लिङि॥ ग्लेयात्॥ ग्लायात्॥ अग्लासीत्॥ म्लायति॥ ध्मेन्यङ्करणे॥ न्यङ्करणं तिरस्कारः॥ द्वित्वप्रे॥ धेट्प्रे॥ ९०॥ ध्मे

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिन्तायाम्॥ वेञ् तन्तुसंताने॥ वेष्टो ग्रन्थसंघातयोः॥ योपदेशस्यापि सत्वेक्षेतेतुल्यरूपं॥ वोपदेशफलन्तु॥ तिष्ठासति॥ अतिष्ठापदित्यत्र षत्वम्॥ वेवेष्टने॥ क्षैजैवैक्षये॥ क्षायति॥ जजौ॥ ससौ॥ जातः॥ घुमास्थेत्यत्रविभाषाग्रहणं नत्वस्य॥ तेन रलासजूनुकोना॥ सायात्॥ असासीत्॥ कैगैशब्दे॥ गेयात्॥ अगासीत्॥ ९१०॥ शैशेपाके॥ पैशोषे॥ शोषणे॥ पायात्॥ अपासीत्॥ घुमास्थेतीत्वं तदपवादस्य विधिः॥ वेत्वगतिस्थेतिसिजो नुकूचना॥ पाहृसस्य लाक्षणिकत्वात्॥ ष्ठैवेष्टने॥ स्तायति॥ लैवेष्टने॥ शोभायां चेत्येके॥ ल्नायति॥ दैपशोधने॥ दायति॥ अघुत्वा देत्वासिजलुकोन॥ दायात्॥ अदासीत्॥ धापाने॥ पाघ्राध्मेतिपिबादेशस्तस्यादन्तत्वान्नोपधागुणः॥ पिबति॥ पेयात्॥ अपात्॥ घ्राणगन्धोपादाने॥ जिघ्रति॥ घ्रायात्॥ घ्रेयात्॥ अघ्रासीत्॥ अघ्रात्॥ ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः॥ धमति॥ ष्ठागतिनिवृत्तौ॥ तिष्ठति॥ स्थादिष्वभ्यासेनेतिषत्वम्॥ अधितष्ठौ॥ उपसर्गादितिषत्वम्॥ अभिष्ठातः॥ स्थेयात्॥ ९२०॥ म्नाअभ्यासे॥ मनति॥ दाशा दाने॥ प्रशिणद्धि॥ देयात्॥ अदात्॥ दूकौटिल्ये॥ दूरयति॥ मनश्चसंयोगादेर्गुणः॥ मदन्तस्य संयोगादेरङ्गस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गुणः स्याद्धिटि॥ किंत्वर्थमधीदंपरत्वात्सलिथल्यपि भवति॥ रपरत्वं॥ उपधावृद्धिः॥ जहूरा॥ जहूरतुः॥ जहूरुः॥ जहूरथ॥ हूर्ना॥ ह्वरोः स्यो॥ हूरिष्यति॥ गुणो र्तिसंयोगाद्योः॥ अर्त्तेः संयोगाद्योश्च तस्य च गुणः स्याद्यकि यादावार्धधातुके लिङि च॥ हूर्यात्॥ अहार्षीत्॥ अहार्ष्टाम्॥ स्वरशब्दौ यणापयोः॥ स्वरति सूयतीति वेट्॥ सस्वरिथ॥ सस्वर्थ॥ वमयोस्तु॥ ञुकः किति॥ श्रिञ्रुण्काचउगन्नाच्चपरयोः गित्किति रिसन स्यात्॥ परमीपस्वरस्यादिविकल्पं बाधित्वापुरस्तात्प्रतिषेधकारणारम्भसामर्थ्यादनेन नित्यमेव प्राप्तेः॥ क्रादिनियमान्नित्यमिट्॥ सस्वरिव॥ सस्वरिम॥ परत्वात्सह्नोरिति नित्यमिट्॥ स्वरिष्यति॥ स्वर्यात्॥ अस्वारीत्॥ अस्वारिष्टां॥ अस्वार्षीत्॥ अस्वार्ष्टाम्॥ स्मृ चिन्तायाम्॥ हृ संवरणे॥ स्मृगतौ॥ क्रादित्वान्नेट्॥ ससर्थ॥ ससर्त्व॥ रिङ्॥ रिषयात्॥ असार्षीत्॥ असार्ष्टाम्॥ सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च॥ एभ्यश्चेरङ्स्यात्कीरिलुङि इल्लुप्तश्चापाणिनीयाः सर्त्तीजौ होत्यादिकावेवाऽऽहेते॥ तेन भ्वादौ नहि॥ शीघ्रगतौ तु या घ्रा भ्मेति विति धोरदेशः॥ धावति॥ गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थेषु॥ अच्छति॥ अच्छ्यतां॥ तौदादिकस्य च्छ्वोः धातोर्मृतां च गुणः स्याद्धिटि॥ शालिप्राग्वदुपधावृद्धिः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.को.ति
३७

भार॥आरतुः॥आरुः॥इत्यर्निव्यवनीनाम्॥अद्-सर्वेभ्यः॥अस्थात्॥अर्त्ता॥अरिष्यति॥अर्यात्॥आर्षीत्॥आर्ष्यामू॥गृध्यसेचने॥गर्
ति॥जगार॥जगर्थ॥जग्रिवा॥रिङ्॥ग्रियात्॥अगार्षीत्॥२३०॥छ तूर्छने॥सुगतौ॥सुसोथ॥सुसुव॥सूयात्॥णिश्रीभिचङ्॥ल्घूपधगुणादन्तङ्वत्वादु
वङ्॥असुसुवत्॥षुप्रसवैश्वर्ययोः॥प्रसवोऽप्यनुज्ञानम्॥सुषोथ॥सुषविथ॥सोता॥सुषुवृभ्यः परस्मैपदेषु॥एभ्यः सिचङ्स्यात्परस्मैपदेषु॥असा
वीत्॥पूर्वो नराभ्यां जिङ्भ्यां साहचर्यात्सुनोतेरेव ग्रहणमितिपक्षे॥असोषीत्॥शुभ वरणे॥शुचः श्च॥अशुवश्च इत्यादेशः स्यात्भुप्रत्ययश्च॥नृपोः पर
वादः॥श्नोर्डिः वाह्नोर्गुणोन॥श्रणोति॥श्रणुतः॥हुश्नुवोः सार्वधातुके॥इवर्णोः पवादः॥श्रणवानि॥श्रणोमि॥श्रणवाव॥श्रणुवः॥श्रणुमः॥श्रणुमा॥अ
श्रोथ॥अश्रुवाव॥अश्रुवः॥श्रणु॥श्रणवानि॥श्रणुयात्॥श्रूयात्॥अश्रोषीत्॥धुस्थैर्ये॥ध्रुवति॥अयंकुटादेगणपर्योपि॥दुदुगतौ॥दुदोथ॥दुदविथ॥दु
द्रोथ॥दुदुव॥णिश्रीभिचङ्॥अदुदुवत्॥जिङ्ग्रिभिभवे॥अभिभवोन्यूनीकरणम्॥सूनीभवनंवा॥आ द्वेसकर्मकः॥त्रासू नृजयति॥द्वितीयेनुभकर्मकः

हरिः
३७

जुहोतेः श्नुप्रत्ययान्तस्यानेकाचोङ्स्यात्संयोगपूर्वस्य यणस्यादजादौ सार्वधातुके ३+

Tribhuvan University, Baimeekri Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अध्ययनात्परराजयते॥ अध्येतुं श्लायतीत्यर्थः॥ विपरभ्यां जेरिति तङ्॥ परराजेरसोढ इत्यपादानत्वम्॥ अथ ईङ्नादिनः॥ ष्ठिङ् ईङ् ङ्सने॥ स्मयते॥ सिष्मिये॥ सिष्मि-
यिष्ये॥ सिष्मयिष्टे॥ ९४०॥ गुङ् अव्यक्ते शब्दे॥ गवते॥ जुगुवे॥ गोङ् गतौ॥ गाते॥ गाते॥ गाते॥ इदित्त्वे क्ते नेट्कि॥ गैलङ् शैथ्य॥ अगैगेत॥ गेया॥ गाम्॥ गेरन्॥ गासीष्ट॥
गासीयास्ताम्॥ गासीरन्॥ गाङ् कुटादिसूत्रे ङ्इदेवास्येव गाङो ग्रहणं नत्वस्य॥ तिनादिः वात घुमास्थेति त्वं न॥ अगास्ता॥ आदादिकोयमिति हरदत्तादयः॥ फ्नेर्
नुनभेदः॥ कुङ् घुङ् उङ् ङ् शब्दे॥ अन्येतु उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ् इत्याहुः॥ कुवते॥ चुकुवे॥ घवते॥ अवते॥ ङुवे॥ वा गमादाङ् वलीयस्त्युवङ्॥ ततः सवर्णा
दीर्घः॥ ओता॥ ओष्यते॥ ओषीष्ट॥ ओष्ट॥ इवते॥ जुगवे॥ ओता॥ ञुङ् गतौ॥ ञ्चुङ् ञ्युङ् ञ्युङ् ञ्युङ् गतौ॥ ष्कुङ् इत्येके॥ स्कुङ् गतिरेषणयोः॥ श्विङ् हिंसा॥ स्कुवे॥ स्क
विनासे॥ ष्टङ् अवध्वंसने॥ धस्ते॥ दध्रे॥ नेङ् प्रशिदाने॥ प्रशिदानं विनिमयः॥ प्रत्यर्पणं च॥ प्रशिमयते॥ नेर्गदेति णत्वं॥ तत्र घुप्रकृतिमाङ्गित्यर्थ त्वा
ङ्नोमाप्रकृतेरपि ग्रहणस्यैष्टत्वात्॥ ङेङ् रक्षणे॥ दयते॥ दयतेर्दिगिलिपि॥ दिग्पादेशेन ङित्वबाधनमिष्यतइति श्रुतिः॥ दिग्ये॥ दिग्याते॥ दिग्यिरे॥ ९

University, Balmeeki Campus, Kurukshetra

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थाघो रिश्च॥अनयोरिदादेशः स्यात्सिच्चकि स्यात्॥अदित॥अदिथां॥अदिषि॥ष्ठेङ् गतौ॥ष्ठायते॥ष्ठास्ये॥ष्ठेङ् वृद्धौ॥ष्ठायते॥ष्ठाप्ये॥ष्ठाता॥चेङ् पालने
॥चायते॥तत्रै॥षूङ् प्रसवे॥षवते॥षुषुवे॥षविता॥षूङ् बन्धने॥सक्ते॥ङीङ् ध्वहायसंगते॥उयते॥ङ्ये॥उयिता॥२६०॥तृ प्लवनतरणयोः॥तरतः॥
ऋदन्तस्य धातोरङ्गस्येत्स्यात्॥इतो वाभ्यां गुणाद्वृद्धिः पूर्वविप्रतिषेधेन॥तरीता॥ऋच्छतामिति गुणः॥तृफलेत्येर्वा॥ततार॥तेरतुः॥तेरुः॥तृतोवा॥
ऋ॰ वृ॰ भ्यामृदन्ताच्चेरोदीर्घो वास्यान्नुलिटि॥तीर्त्वा॥तरीत्वा॥अनिटीति किम्॥तरिथ॥हलि चेति दीर्घः॥सिचि च परस्मैपदेषु॥अत्र वृतद्वयोदी
र्घो न॥अतारिष्यम्॥अथाष्टावनुदात्तेतः॥गुपौ रक्षणे॥जिजनिग्रा ने॥मानपूजायाम्॥बधबन्धने॥गुपूतिजकि क्राः सन्॥मान्बधदानशब्दयो
र्दीर्घश्चाभ्यासस्य॥सन्नन्तस्य धातोः सनूस्यात्॥मानादीनामभ्यासस्येकारस्य दीर्घश्च॥गुपेर्निन्दायाम्॥तिजः क्षमायाम्॥किनेर्मोषधृतीकारे
निग्रहे अपनयने नाशने संशये च॥मानेर्जिज्ञासायाम्॥बधेश्चिन्ताविकारे॥दानेऽर्जवे॥शानेर्निशाने॥सनाद्यन्ता धातवः॥सन्यङोः॥सन्नन्त

नीर्यात्॥४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यथ ऊ न स्य च पुथमैका ची द्वेस्त अभादेस्तु द्वितीयस्य॥ अभ्यासकार्यं गुपिप्रभृतयः॥ किं द्विन्ना निन्दायर्थकास्वानुदात्तेतो दानन्ना नौ चस्वरितेनौ एते नित्यम
भन्नाः॥ अर्थान्नरः स्वनुबन्धकाश्चुरादयः॥ अनुबन्धस्य केवलेऽचरितार्थत्वात्सनन्ना नङ्॥ धातोरित्यधिकृतत्वात्सनोत्रनाङ्धातुकत्वेनेङ्गुणो ना॥ जुगुप्
सते॥ जुगुप्सां चक्रे॥ तितिक्षते॥ मीमांसते॥ भयूभावः॥ चर्चा॥ बीभत्सते॥ रमराभस्ये॥ आरभते॥ आरेभे॥ रध्या॥ रप्स्यते॥ उत्तमयस्यापो॥ लभते॥ ध्वंजप
रिष्वंगे॥ दंशासभस्वञ्जांगुयिरञ्जेश्च॥ एषांनुयिनत्नोपः॥ स्वजते॥ परिष्वजते॥ श्रंथिग्रंथिदंभिस्वञ्जीनां लिटि क्वेवेति व्याकरणान्नरम्॥ दभतुः
सस्वजेरूनि भाष्योदाहरणादेकदेशानुमत्याऽहाप्याश्रीयते॥ सटेः परस्य लिटि तिसृतेस्वंजेरुपसंख्यानं॥ अतोभ्यासात्परस्य यत्वन्नलिटि॥ परिषस्व
जे॥ परिषस्वञ्जे॥ सस्वाजिथ॥ सस्वञ्जिथ॥ स्वङ्क्ता॥ स्वङ्क्ष्यते॥ स्वजेता॥ स्वङ्क्षीष्ट॥ पुत्यष्वङ्क्ता॥ प्राक्सितादिति यत्वम्॥ परिनिविभ्यस्तुग्रिवा
दीनां चेति विकल्पः॥ एनदर्थमेवोपसर्गासुनोतीत्येवसिद्धे सुस्वंजोः परिनिवी तेत्र पुनरुपादानं॥ पर्यष्वङ्क्त॥ हदपुरीषोत्सर्गे॥ हृदते॥ जहृदे॥ हृत्ता

University, Baltimore Campus, Kat

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हत्स्यते॥ हृदेता॥ हृत्सीष्ट॥ अहन्॥ अथपरस्मैपदिनः॥ त्रिष्विदाभ्यक्रेत्वादेः॥ क्ष्वेदति॥ विक्ष्वेदिथ॥ ९०॥ स्कन्दिरुगतिशोषणयोः॥ चस्कंदिथ॥ चस्कंथ॥ स्कंता॥ स्कन्स्यति॥ लोपः॥ स्कघात्॥ शीस्वादयूवा॥ अस्कदत्॥ अस्कांसीत्॥ अस्कांत्॥ अस्कांसुः॥ वःस्कन्देरनिष्ठायाम्॥ अत्वंबाध्यात्कृत्ये वेदम्॥ अनिष्ठायामिति पर्युदासात्॥ टचि॥ विस्कंता॥ विस्कंता॥ निष्ठायान्तु॥ विस्कन्नः॥ परेश्च॥ अस्यात्वस्यस्कन्देःसस्य योगात्॥ योगविभागादनिष्ठायामिति नसंबध्यते॥ परिस्कंदति॥ परिस्कदति॥ परिस्कन्नः॥ परिस्कन्नः॥ अत्वपक्षेरात्वम्॥ न चपदद्वयाश्रयतया वहिरङ्गत्वात्॥ अत्वस्यासिद्धत्वंधातूपसर्गयोः कार्यमनरुमित्यभ्युपगमात्॥ पूर्वंधातूपसर्गेणयुज्यतेततःसाधनेनभाव्यं॥ पूर्वंसाधनेनवेनिमतानरेनुनरात्वम्॥ पमभेथुने॥ येभिथा॥ ययथ॥ यथा॥ यपस्यति॥ अयापसीत्॥ णमप्रहत्वेत्वादेश्च॥ नेमिथा॥ ननंथ॥ नन्ता॥ अनंसीत्॥ अनसिष्टाम्॥ गन्तरस्पृगतौ॥ इषगमियमांछः॥ एषांछःस्याद्धलिपरे॥ गच्छति॥ जगाम॥ जग्मतुः॥ जगमिथ॥ जगंथ॥ गन्ता॥ गमेरिट्परस्मैपदेषु॥ गमेःपरस्यसकारादेरङ्गस्यातुक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्येदस्यात्॥गमिष्यति॥त्रदित्वादङ्॥अनङीति पर्युदासान्नोपधालोपः॥भाग मत्॥सर्पति॥सस्पर्प॥अनुदात्तस्वचर्दुपधस्यान्यतरस्याम्॥उपदेशेऽनुदा
त्तोयंमदुपधस्तस्याम्वास्याङ्लादावकिति परे॥स्वप्न॥सर्प्ता॥स्वप्स्यति॥सर्प्स्यति॥अस्यपत्॥यमउपरमे॥यच्छति॥यमिथा॥ययंथा॥यंता॥अ
यंसीत्॥अयंसिष्टाम्॥तपसंतापे॥तप्ता॥अतापसीत्॥तिसृसृपतावनासेवने॥थः स्यात्॥आसेवनंयोनः पुन्यंततोन्यस्मिन्विषये॥तिष्ठति॥पजहानी
त्यजिथा॥त्यक्थ॥त्यक्ता॥अत्याक्षीत्॥वंजसंगे॥दंशसंजेतिनलोपः॥सजति॥सङ्क्ता॥दृशिर्प्रेक्षणे॥पश्यति॥विभाषास्वजिदृशोः॥आभ्यांथलङ
ङ्वा स्यात्॥स्वजिदृशोर्ङित्यमकिति॥अनयोरमागमः स्याङ्लादावकिति॥ददृक्ष॥ददर्शिथा॥द्रष्टा॥द्रक्ष्यति॥दृश्यात्॥इरित्वादङ्॥अदर्शीत्॥अदृशोऽङिगुणः॥
अवर्णांतानांघ्रेश्चगुणःस्यादङि॥अदर्शत्॥अङ्भावे॥अदृशत्॥घ्रोश्चेक्षोनाभद्रक्षीत्॥९८०॥दंशादशने॥दशनंदष्ट्रा व्यापारः॥पचोसरादित्वा
दनुनासिकलोपः॥अतएवनिपातनादित्येव॥तत्पक्षेघतात्पर्यम्॥अर्थनिर्देशस्याऽऽधुनिकत्वात्॥दंशसंजेतिनलोपः॥दशति॥ददंशिथ॥दंष्टा॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दंष्ट्रा।दङ्क्ष्यति।दशेत्।दन्दशत्।अदाङ्क्षीत्।कृषविलेखने॥विलेखनमाकर्षणम्।कृष्टा।कर्ष्टा।कर्ष्टुम्।कर्ष्यति।कर्क्ष्यति।स्वरात्नाकृषतत्पदपांशूनां सि
ञ्चावकृष्टः।अकार्क्षीत्।अकार्ष्टाम्।अकार्ष्टुः।पक्षेक्षः॥अकृक्षत्।अकृक्षतां।अकृक्षन्।दहभस्मीकरणे।देहिथ।ददग्धा।द
ग्धा।धक्ष्यति।अधाक्षीत्।अदाग्धां।अधाक्षुः॥मिहसेचने।मिमेहिथ।मिमेहिवा।मेढा॥मेक्ष्यति।अमिक्षत्।कितनि वा क्षेरगा पनयेच।चिकित्स
ति।संज्ञायां प्रायेण विपूर्वः।विचिकित्सा तु संज्ञायां इत्यमरः॥अस्यानुदात्तेत्वमाश्रित्य।चिकित्सते।इत्यादिकश्चिद्दाजहार॥नि वा सेतु।कैतयति।
दानरवरणे॥शान तेजने॥इतो वहत्यंता स्वरिनेतुः॥दीदांसते।दीदांसति।दीदांसतां।दीदांसतां।दीदांसते।अर्थविशेषे सनू।अन्यत्र।दानयति।शानय
ति॥लुङि।अदीदनत्।अशीशनत्॥जुपचष्वाके।पचति।पचते।पेचिथ।पपक्थ।पेचे।पक्ता।पक्ष्यति।पक्षीष्ट।अपचत्।अपचतां।अपचन्त।सचसमवाये।सचति।सचते।
सचिता।सचिष्यति।भजसेवायाम्॥बभाज।भेजतुः॥भेजिथ।बभक्थ।भक्ष्यति।भक्ष्यते।अभाक्षीत्।अभक्ता।अभक्षातां।अभक्षत॥९९०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रञ्जयेगे॥ लोपः॥ रजति॥ रजते॥ रज्यात्॥ रङ्क्षीष्ट॥ अरङ्क्षीत्॥ अरङ्क्ष्यत्॥ अरङ्क्षुः॥ अरङ्क्ष्यत्॥ अरक्षाताम्॥ रूप आक्रोशे॥ आक्रोशो विरुद्धानुध्यानं॥ शा
शाप॥ शेषे॥ अशाप्सीत्॥ अन्नापू॥ त्विषदीप्तौ॥ त्वेषति॥ त्वेषते॥ नित्वेषा॥ त्वेक्ष्यति॥ त्विष्यात्॥ त्विक्षीष्ट॥ अत्विक्षत्॥ अत्विक्षतां॥ अत्विक्षन्॥ अत्विक्षत्॥ अ
त्विक्षतां॥ यजदेवपूजासंगतिकरणदानेषु॥ यजति॥ यजते॥ लियभ्यासस्योभयेषाम्॥ वच्यादीनां ग्रह्यादीनां च भ्यासस्य संप्रसारणं स्यान्न्यिटि॥ इयाज॥
वचिस्वपियजादीनां किति॥ वचिस्वप्योर्यजादीनां च संप्रसारणं स्यात्किति॥ पुनः प्रसङ्गविज्ञानाद्वित्वं॥ ईजतुः॥ ईजुः॥ इयजिथ॥ इयष्ठ॥ ईजे॥ यष्टा॥
यक्ष्यति॥ यक्ष्यते॥ इज्यात्॥ यक्षीष्ट॥ अयाक्षीत्॥ अयक्ष्यत्॥ डुवप्बीजसन्ताने॥ बीजसन्तानं क्षेत्रे विकरणं गर्भाधानं च यच्छेदने पि॥ कथान्वपति॥ व
पते॥ उवाप॥ उपे॥ वप्ता॥ उप्यात्॥ वप्सीष्ट॥ प्रराप वप्सीत्॥ अवप्त॥ वहप्रापणे॥ उवाह॥ उवहिथ॥ सहिवहोरोदवर्णस्य॥ उवोढ॥ उहे॥ वोढा॥
वक्ष्यति॥ वक्ष्यते॥ अवाक्षीत्॥ अवोढां॥ अवाक्षुः॥ अवोढ॥ अवक्षाताम्॥ अवक्षत॥ अवोढाः॥ अवोढ्वम्॥ वसनिवासे॥ परस्मैपदी॥ वसति॥ उवास॥

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रासिवसियसीनांचा॥इग्रा कुम्यांपरस्यैषांसस्यवः स्यात्॥ उ॒यतुः॥ उ॒युः॥ उ॒वसिथ॥ उ॒वथ॥ वस्ता॥ वस्यति॥ उ॒ष्यात्॥ अवासीत्॥ अवात्सीत्॥ अवात्तां॥ वेञ्नंतुसंताने॥
वयति॥ वयते॥ वेत्रो वयिः॥ वास्यद्वित्रिटि॥ इकारउच्चारणार्थः॥ उवाय॥ ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिपृच्छतिभृज्जतीनांङिति च॥ एषां किति ङिति
चसंप्रसारणंस्यात्॥ यकारस्यप्राप्ते॥ लिटिवयोयः॥ वयोयस्यसंप्रसारणंनस्यात्लिटि॥ उ॒यतुः॥ उ॒युः॥ वयाञ्चकारस्यकिति॥ वयोयस्यवोवास्यात्किति
लिटि॥ उ॒वतुः॥ उ॒वुः॥ उ॒वयिथ॥ वयस्तासां वभावार्थलिनित्यमिट्॥ स्थानिवद्भावेनजित्वान्नङ्॥ उ॒ये॥ उ॒वे॥ वयादेशाभावे॥ वित्रः॥ वित्रोनसंप्रसारणंस्यात्
द्वित्रिटि॥ ववौ॥ ववतुः॥ ववुः॥ ववि॥ ववाथ॥ ववे॥ ववाते॥ वाता॥ उ॒यात्॥ वासीष्ट॥ अवासीत्॥ वेञ् संवरणे॥ व्यति॥ व्यते॥ तथोलिटि॥ वित्रआत्
वन्नस्यद्वित्रिटि॥ ष्ट्यः परमपिहन्नादिनोषंबाधित्वायस्यसंप्रसारणं॥ उभयेषांग्रहणसामर्थ्यात्॥ अन्यथावध्यादीनांग्रह्यादीनांचानुदात्तेवसिद्धेकिंने
न॥ विव्याय॥ विव्यतुः॥ विव्युः॥ उस्य नीत्वनित्यमिट्॥ विव्यथिथ॥ विव्याय॥ विव्यथ॥ विव्ये॥ विव्याते॥ विव्यिरे॥ व्याता॥ व्यीयात्॥ अव्यासीत्॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अभ्यासः। हेः भूस्य द्वयोर्नूद्वेचा। अभ्यासस्य च॥ अभ्यस्तभिविष्यतो हेः संप्रसारणं स्यात्। ततो द्वित्वं। जुहावा। जुहुवतुः॥ जुहुवुः॥ जुहुविथ। जुहोथ। जुहुवा। हूता॥ हूयात्। हूसीष्ट। लिलिसिचि हूश्च। सम्यश्चेरङ्स्यात्। आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम्। आतो लोपः॥ अहूत्। अहूताम्। अहूत्। अहूत॥ अहूास्म॥ १००० ॥ अथ घोपरस्मैपदिनो। वद व्यक्तायां वाचि। भ्वादिः। उवाद। ऊदतुः। ऊदुः॥ उवदिथ। वादिता॥ उद्यात्। वदधजेति ष्टुः॥ अवादीत्। दुभोश्चिगतिष्ठ्रोः॥ श्वयति। विभाषाश्वेः॥ श्वयतेः संप्रसारणं वा स्यात्। द्विर्वचनाद्यभावे। अशुवौ। श्वयतेर्लिट्यभ्यासलक्षणाप्रतिषेधः॥ तेनात्रिथभ्यासस्येति संप्रसारणान्न। शिश्वाय। शिश्वियतुः॥ शिश्वियुः॥ श्वयिता। श्वयेता। शूयात्। अशूनीत्। अशूनीत्। श्वयतेः॥ श्वयतिकारस्य अत्स्यादङ्गात्परस्य यम्। अश्वत्। अश्वताम्। अश्वन्। विभाषाघेट्ध्मोरिति च। इयङ्। अशिश्वियत्। अशिश्वियताम्। ल्यन्नेति ष्टुर्न। अश्वयीत्। अश्वयिष्यत्। ष्टुत्वाय जादयो ष्टुत्वाः॥ भ्वादिरुत्वाकृतिगणः॥ तेन चुलुंपतीत्यादिसंग्रहः॥ १००२॥ ॥ इति भ्वादयः॥ ॥ ॥

पु. ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अतेरीयङ्॥अतिसोऽसस्मादीयङ्स्यात्स्वार्थे॥जुगुप्साया मर्थधातुरिति वक्तव्यः॥कृपायां चेत्येके॥सनाद्यन्ताधातवः॥धातुत्वं॥अतीयते॥अतीर्यांचक्रे॥अत्यादयआङ्धातुके वेतीयङ्भावे॥आत्कर्तरि परस्मैपदम्॥आनर्त्त॥अर्त्तिष्यति॥आर्तीत्॥अदभक्षणे॥द्वे परस्मैपदिनौ॥अदिप्राप्तिभ्यः॥अपः॥लुक्स्यात्॥अत्ति॥अत्तः॥अद्वन्ति॥लिद्यन्तरस्याम्॥अदोघस्लृ वास्याद्यिटि॥जघास॥गमहनेत्युपधालोपः॥तः स्यचर्विधिप्रतिषेधानिवृत्तावनिषेधाद्घस्य चर्त्वं॥न्नसिवसीति यत्वम्॥जक्षतुः॥जक्षुः॥घसलासावभावात्थलिनित्यमिट्॥जघसिथ॥आदाआदतुः॥इत्यनीतिनित्यमिट्॥आदिथ॥अत्ता॥अत्स्यति॥कृदलम्पोहर्षिः॥होर्ऽलनेम्यश्चेहर्षिः स्यात्॥अद्धि॥अत्तात्॥अदानि॥अदःसर्वेषामाम्॥अदःपरस्याप्ककारसार्वधातुकस्याडागमः स्यात्सर्वमतेन॥आदत्॥आत्ता॥आदन्॥आदः॥आत्तं॥आत्त॥आदम्॥आद्वाआद्म॥अधात्॥अधाताम्॥अधुः॥अधास्तां॥अधासुः॥लुङ्सनोर्घस्लृ॥अदोघस्लृ स्याद्भुङि सनि च॥ल्दिद्वादङ्॥अघसत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हनहिंसागत्योः॥ घ्नति॥ अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति॥ अनुनासिके तिलुप्तषष्ठीकं॥ वननीतरेषां विशेषणम्॥ अ
नुनासिकान्तानामेषां वनतेश्चलोपः स्याज्झलादौ क्ङिति परे॥ यमिरमिनमिगमिहनिमन्यतयोनुदात्तोपदेशाः॥ तनुक्षणुक्षिणुऋणुघृ
णुवनुमनुतनोत्यादयः॥ हतः॥ घ्नन्ति॥ वमोर्वा॥ उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य हन्तेर्नस्य णो वास्याद्वयोः परतः॥ प्रहरामि॥ प्रहन्मि॥ प्रहन्वः
प्रहरावः॥ होहन्तेरिति कुत्वम्॥ जघान॥ जघ्नतुः॥ जघ्नुः॥ अभ्यासाच्च॥ अभ्यासात्परस्य हन्तेर्हस्य कुत्वं स्यात्॥ जघनिथ॥ जघन्थ॥ हन्ता॥ ऋ
च्छोरतीट्॥ हनिष्यति॥ हन्तु॥ हतात्॥ हताम्॥ घ्नन्तु॥ हन्तेर्जः॥ होपरे॥ आभीयतयाजस्यासिद्धत्वाद्धेर्लुक्॥ जहि॥ हनानि॥ हनाव॥ ह
नाम॥ अहन्॥ अहताम्॥ अघ्नन्॥ अहनं॥ आर्द्धधातुकस्त्यधिकृत्य॥ हनो वधलिङि॥ लुङि च॥ वधादेशोऽदन्तः आर्द्धधातुके स्तिविष
यसप्तमीतिनार्द्धधातुकोपदेशेऽकारान्तत्वादलोपः॥ वध्यात्॥ वध्यास्ताम्॥ आर्द्धधातुके क्ङिति विध्यादौ तु॥ हन्यात्॥ हन्तेरिति णत्वम्॥ प्र

Kurukshetra University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हरापात् ॥ अन्योपस्यस्थानि वलान् अनोहन्नादेशितनद्धिः ॥ अवधीत् ॥ अथ चत्वारः स्वरितेतः ॥ द्विअभ्रीनो ॥ द्वेष्टि ॥ द्विष्टे ॥ द्वेष्टा ॥ द्वेक्ष्यति ॥ द्वेक्ष्यते ॥ द्विष्यात् ॥ द्विष्टि ॥ द्विषाणि ॥ द्विषावहै ॥ द्विषामहै ॥ अद्वेक्षत् ॥ द्विषेथ ॥ लङ्लेर्जुसवास्यात् ॥ अद्विषुः ॥ अद्विषन् ॥ अद्वेषं ॥ द्विषीता ॥ द्विक्षीष्टा ॥ अद्विक्षत् ॥ दुहप्रपूरणे ॥ दोग्धि ॥ दुग्धः ॥ धोक्षि ॥ दुग्धो ॥ धुक्षे ॥ धुग्ध्वे ॥ दोग्धु ॥ दुग्धि ॥ दोहानि ॥ धुक्ष्व ॥ दुग्धं ॥ दोहै ॥ अधोक् ॥ अदोहम् ॥ अदुग्धाः ॥ अधुग्धं ॥ अधुक्षत् ॥ अधुक्षत ॥ लुङ्वादुहेतिलुक्पक्षे तु ॥ तथा सर्वं वहिवत् लङ्वदपि ॥ दिहउपचये ॥ पृणि देग्धि ॥ दिग्धे ॥ लिहआस्वादने ॥ लीढ ॥ लीढः ॥ लिहन्ति ॥ लेक्षि ॥ लीढे ॥ लिक्षे ॥ लीढ्वे ॥ लेढ ॥ लीढि ॥ लेहानि ॥ अलेट् ॥ अलिक्षाताम् ॥ अलीढ ॥ अलिक्षावहि ॥ अलिहाहि ॥ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि ॥ अयं दर्शनेपि ॥ इकारो नुदात्तो युजर्थः ॥ विचक्षणः प्रथयन् ॥ नुमतन ॥ अन्नेऽदीति व्याख्यानात् ॥ इकारस्तु अनुदात्तेत्वप्रयुक्तमात्मनेपदमनित्यमिति ज्ञापनार्थः ॥ तेन स्फायन्निर्मोकसन्धीत्यादि सिध्यति ॥ चष्टे ॥ चक्षाते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आर्द्धधातुके इत्यधिकृत्य॥ चक्षिङः ख्याञ्॥ वालिटि॥ अत्रभाष्ये ख्याञादिरयमादेशः॥ असिद्धकाण्डेऽस्ययोगे निस्थितम्॥ नित्वात्यदद्यम्॥
चख्यौ॥ चख्ये॥ चकृषे॥ चकृवे॥ चयौ द्वितीयाइतिनुम्॥ चर्वस्यासिद्धत्वात्॥ चचक्षे॥ ख्याता॥ कृशाता॥ ख्यास्यति॥ ख्यास्यते॥ कृशा-
स्यति॥ कृशास्यते॥ अचख्यत्॥ चक्षीत॥ ख्यायात्॥ ख्येयात्॥ कृशायात्॥ कृशेयात्॥ अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ्॥ एभ्यश्चङ्॥ अख्यत्॥ अ-
अकृशासीत् अख्यत्॥ अकृशास्त॥ वर्जनेख्याञ्नेष्टः॥ समचक्षिष्टेत्यादि॥ अथप्रत्ययान्ताभ्यतुदानेतः॥ ईरगतौ कम्पने च॥ ईर्त्ते॥ ईरांचक्रे॥ ईर्त्ता॥ ईर्ष्ये॥
ईर्ष्वा॥ ऐरिष्ट॥ ईरस्तुतौ॥ ईराः से॥ ईजजनोर्ध्वे च॥ ईङ्गीङ्जनांसेध्वेन्नाद्ययोः सार्वधातुकयोरिट्स्यात्॥ योगविभागो वैचित्र्यार्थः॥ ईडिषे॥ ईडिध्वे
एकदेशविकृतस्यानन्यत्वादीडिध्वे॥ ईडिध्वं॥ विष्टनिग्रहणेनप्रकृतेग्रहणात्॥ ऐडध्वम्॥ ईशऐश्वर्ये॥ ईष्टे॥ ईशिषे॥ ईशिध्वे॥ आसउ-
पवेशने॥ आसे॥ दयायासश्च॥ आसांचक्रे॥ आस्त्वा॥ आध्वं॥ आसिष्ट॥ आङः शासुइच्छायाम्॥ आशास्ते॥ आशासाते॥ लिटि॥ आशाशाते॥

Valmeeki Campus, Kat

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिद्धान्तकौमुदी ४४ ६

आङ्पूर्वत्वं प्रायिकम्॥ तेन नमो वाकं प्रश्नाम्नेहुनिसिरुम्॥ वस आच्छादने॥ वस्ते॥ वस्से॥ वस्थे॥ ववसे॥ वसिता॥ कसि गतिशासनयोः॥ कंस्ते॥ कंसाते॥ कंसते॥ अयमनैदित्येकः॥ कस्ते॥ ता लव्यान्तोप्यनिदितः कथे॥ कन्थाते॥ कथे॥ कथ्वे॥ णिसि चुंबने॥ निंस्ते॥ इन्यान्तोयम्॥ आभरणाकारस्तु ताल्व्या भशत्विवभ्राम॥ शिजि अव्यक्ते शब्दे॥ निंक्ते॥ निंक्षे॥ निंजिता॥ शिजि अव्यक्ते शब्दे॥ शिङ्क्ते॥ पिजि वर्णे॥ संपर्चनइत्येके॥ उभयत्रेत्यन्ये॥ अवयवेत्यपरे॥ अव्यक्ते शब्दे इतीतरे॥ पिङ्क्ते॥ पजीत्येके॥ पृङ्क्ते॥ वर्जीवर्जने॥ इन्योक्ताः॥ ईदित्॥ धृङ्क्ते॥ धृजाते॥ धृक्षे॥ इदिदित्यन्ये॥ धृङ्क्ते॥ पृचीसंपर्चने॥ पृङ्क्ते॥ षूङ्षो शिगर्भविमोचने॥ सूते॥ सुषुवाते॥ सोता॥ सविता॥ भूसुवोरतिगुणानिमेधः॥ सुषवे॥ सविषीष्ट॥ सोषीष्ट॥ असविष्ट॥ असोष्ट॥ ष्णुङ् स्वप्ने॥ ष्णुङः सार्वधातुके गुणः॥ क्ङिति च तस्यापवादः॥ स्नौते॥ स्नायाते॥ ष्णुङो रूट्॥ ष्णुङः परस्य शब्दाद्यास्यातो रुडागमः स्यात्॥ शेरते॥ शेषे॥ शेध्वे॥ शयै॥ शेवहे॥ शिश्वये॥ शयिता॥ अशयिष्ट॥ अथ कोत्यन्ताः परस्मैपदिनः॥ ऊर्णुञ् स्तु भयपदी॥ युमिश्रमो

हरिः ४४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अभिश्रशोच॥उतो वृद्धिर्लुकि हलि॥लुग्विषये उकारस्य वृद्धिः स्यात्। किं हलादौ सार्वधातुके नत्वभ्यस्तस्य॥यौति॥युतः॥[illegible]॥युवन्ति॥युयावायविता॥युयात्॥इह उतो वृद्धिर्न भाष्येपि ह्रस्वादिष्वपि नेति व्याख्यानात्॥वित्रोर्वा विहिते नङि त्वेनपि लस्य बाधात्॥यूयात्॥अयावीत्॥रुवादे॥तुरुस्तुसमयमः सार्वधातुके॥रुभ्यः परस्य सार्वधातुकस्य हलादेस्तङ ईडवाच्यात्॥नाभ्यस्तस्येत्यनुवृत्तिसम्भवे पुनः सार्वधातुकग्रहणमपि दर्थम्॥रवीति॥रौति॥रुवितः॥रुतः॥हलादेः किं॥रुवन्ति॥तिङः किं॥रुगम्यः॥सार्वधातुके किं॥आर्धधातुके॥रुयात्॥विध्यादौ तु॥रुयात्॥रुवीयात्॥अरावीत्॥अरविष्यत्॥[illegible]॥गातिर्वृद्धिर्हिंसासु॥अयं चक्षुर्विकरणः इति स्मरन्ति॥तवीति॥तौति॥तुवीतः॥तुतः॥तोता॥तोष्यति॥[illegible]॥नौति॥नविता॥[illegible]॥क्षौति॥क्षविता॥क्षणुते जने॥क्षौति॥क्षविता॥[illegible]॥स्नौति॥सुस्नावा॥स्नविता॥स्नुयात्॥स्नूयात्॥ऊर्णुञ् आच्छादने॥ऊर्णोतेर्वा भाषा॥वृद्धिर्वा स्याद्धलादेः सार्वधातु

Punjabi University, Balmeeki Campus, Kiratpur

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

के॥ऊर्णोति॥ऊर्णोति॥ऊर्णुतः॥ऊर्णुवन्ति॥ऊर्णुते॥ऊर्णुवाते॥ऊर्णुवते॥ऊर्णोतेरम्नोतिवत्कार्यम्॥नन्द्राः संयोगादयः॥अचः परः संयोगादेर्नदस्य हिर्न
भवन्ति॥नुम्नादस्य द्विर्वचनस्य सिद्धत्वात्॥पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचनस्य नित्यत्वात्॥उभौ साभ्यासस्येति लिंगात्॥ऊर्णुनावा॥ऊर्णुनुवतुः॥ऊर्णुनुवुः॥
विभाषोर्णोः॥इडादिप्रत्ययोऽङ्गस्यात्॥ऊर्णुनुविथ॥ऊर्णुनविथ॥ऊर्णुविता॥ऊर्णोविता॥ऊर्णोतु॥ऊर्णोतु॥ऊर्णवानि॥ऊर्णवै॥गुणोऽपृक्ते॥ऊ
र्णोतेर्गुणः स्यादपृक्तहलादौ पिति सार्वधातुके॥श्नप्रपवादः॥और्णोत्॥और्णोः॥ऊर्णुयात्॥ऊर्णुयाः॥इहृद्धिर्न॥ङिच्चापि न्नेतिभाष्यात्॥ऊर्णु
यात्॥ऊर्णुविषीष्ट॥ऊर्णविषीष्ट॥और्णुवीत्॥और्णुविष्टां॥और्णुविषुः॥ऊर्णोतेर्विभाषा॥इडादौ पक्षे पदान्ते सिचि वृद्धिर्वा स्यात्॥पक्षे गुणः॥
और्णावीत्॥और्णविष्टाम्॥और्णवीत्॥और्णविष्टां॥धुञ् अभिगमने॥धोति॥धोत्॥धुञ् प्रसवैश्वर्ययोः॥प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम्॥सोत्॥असौषी
त्॥कुञ् शब्दे॥कोत्॥कुञ् स्तुतौ॥स्तौति॥स्तवीति॥स्तुतः॥स्तुवीतः॥स्तुतो॥स्तुवीते॥धूञ् भ्यश्नोः॥अस्तावीत्॥प्राक्सिताद्दिति यत्वम्॥अभ्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्टोन्॥ सिवादीनां वा॥ पर्यष्टोन्॥ पर्यस्तोन्॥ वृञ्भ्यक्तायां वाचि॥ वुवः पञ्चानामादित आदेशो वुवः॥ वुवो लटः परस्मैपदानामादितः पञ्चानां लादयः पञ्चवास्युर्वुवश्चाहादेशाः॥ अकारउच्चारणार्थः॥ आह॥ आहतुः॥ आहुः॥ आहथः॥ मृलिपरेचत्वम्॥ आथ॥ आहथुः॥ वुवईट्॥ वुवः परस्य हलादेः पितईट् स्यात्॥ आथ्येत्यत्रस्थानिवद्भावात्प्राप्तेयं॥ इलीतिथत्वविधानान्नभवति॥ ब्रवीति॥ ब्रूतः॥ ब्रुवन्ति॥ ब्रूते॥ आङ्ईधातुकाधिकारे॥ वुवोवचिः॥ उवाच॥ ऊचतुः॥ ऊचुः॥ उवचिथ॥ उवक्थ॥ ऊचे॥ वक्ता॥ वक्ष्यति॥ ब्रूयात्॥ ङिच्चापीति अपित्वादीरान्॥ ब्रवाणि॥ ब्रवै॥ ब्रूयात्॥ उच्यात्॥ भस्यनिवकीत्यङ्॥ वचउम्॥ अङि परे॥ अवोचत्॥ अवोचत॥ अथ ब्रूञ्स्यन्तः परस्मैपदिनः॥ इङ्त्वात्मनेपदी॥ इणगतौ॥ एति॥ इतः॥ इणोयणि॥ अजादेशप्रत्यये॥ इयङोपवादः॥ यन्ति॥ इयाय॥ दीर्घइणः किति॥ इणोभ्यासस्यदीर्घः स्यात्किति लिटि॥ ईयतुः॥ ईयुः॥ इयथ॥ इयेथ॥ एतः॥ एनाम्॥ आयन्॥ इयात्॥ ईयात्॥ एतिलिङि॥ उपसर्गात्परस्य इणोऽणो ह्रस्वः स्यादङ्ईधातुकेकिति लिङि॥ निरियात्॥ उभयतआश्र

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

येनान्तादिवत्॥अभीयात्॥अशः किं॥समेयात्॥अभीयादिति पूर्वयोगस्तु भौवादिकस्य॥इणो गाङ्लुङि॥गातिस्थेति सिचो लुक्॥अगात्॥अगाताम्॥
अगुः॥इङ् अध्ययने॥नित्यमधिपूर्वः॥अधीते॥अधीयाते॥अधीयते॥गाङ्लिटि॥इङो गाङ् स्यात्लिटि॥लाक्षणिकत्वाद्वा॥अधिजगे॥
अधिजगाते॥अधिजगिरे॥अध्येता॥अध्येष्यते॥अध्यैष्ट॥गुणायादेशयोः कृतयोः स्थानिवद्भावेन यणादेशस्य यणः पूर्वं धातुरूपसंपन्नेन यणा वाङ्गणात्
वर्णसवर्णदीर्घः प्राप्तः॥तेरध्ययनेऽर्थाभिनिर्देशान्नभवति॥अध्येता॥परत्वादियङ्ततश्चाट्॥अध्यैयाताम्॥अध्येयत॥अध्यैथाः॥अध्ये वहि॥अ
धीयीत॥अधीयीयाताम्॥अधियीध्वं॥अधीयीय॥अध्येषीष्ट॥विभाषा लुङि लृङि॥इङो गाङ् वा स्यात्॥गाङ् कुटादिभ्यो ञ्णिन्ङित्॥गाङादेशात्कु
टादिभ्यश्च यरो ञ्णितः प्रत्ययाङितः स्युः॥घुमास्थागापाजहातिसां हलि॥एषामात्वं स्यात्॥इङ्लादौ कृत्याट्धातुके॥अध्यगीष्ट॥अध्येष्ट॥
अध्यगीष्यत॥अध्येष्यत॥इक स्मरणे॥अयमप्यधिपूर्वः॥अधीगर्थदयेशामिति लिङ्गात्॥अन्यथा हि गर्थ एवेति वक्तव्यं॥इण्वदिकइतिवक्तव्यं॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अधियन्ति॥अध्यगात्॥केचित्तु आङ्पूर्वस्य धातोरधिकारेऽकर्मकस्यैवेति देशमाहुः॥तन्मते यरान॥तथा च भट्टिः॥ससीतयोराघवयोरधीयन्निति॥वीगतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु॥प्रजनो गर्भग्रहणम्॥अजनं श्येषणं॥वेति॥वीतः॥वियन्ति॥वेषि॥वेमि॥वीहि॥अवेत्॥अवीतां॥अवियन्॥भडागमेसत्यनेकाचूत्वाद्यणिति केचित्॥अव्यन्॥अत्रेकारेऽपि वात्वनन्तरं प्रश्लिष्यते॥एति॥ईतः॥इयन्ति॥ईयात्॥ऐयीत्॥याप्रापणे॥प्रापणमिह गतिः॥प्रणियाति॥यातः॥यान्ति॥नङः श्नाकटायनस्यैव॥आदन्तात्परस्य नङो ङे र्जुसवास्यात्॥अयुः॥अयान्॥यायातां॥यायास्तां॥वागतिगन्धनयोः॥भादीप्तौ॥हृञ्॥ह्रौ॥ह्रा॥पाके॥ष्टाकुत्साया॥ष्टानौ॥ष्टा भक्षणे॥पारक्षणे॥पायास्ताम्॥अपासीत्॥रादाने॥लाभादाने॥ह्वावपिदानशब्दयोः॥दाप्लवने॥त्रैवेविभाषा॥प्रणिदाति॥प्रनिदाति॥दायास्ताम्॥अदासीत्॥ध्वाप्रकथने॥अयं सार्वधातुकमात्रविषयः॥सस्थानत्वं नमः स्थ्यात्रेइति वार्त्तिकमानद्वाभ्यं चेहलिङ्गम्॥सस्थानो जिह्वामूलीयः॥सनेति रवशान्नादेशस्य रवशादित्वेप्ययोजनमित्यर्थः॥संपूर्वस्य ख्यातेः प्रयोगो नेति न्या॥

Digitized by Dalhousie University Campus Library

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·को·नि
४७

सकारः॥प्रापूरणे॥मामाने॥अकर्मकः॥ननोमसुस्तत्र॥उपसर्गवशेनार्थान्तरे सकर्मकः॥उदृ॑ परिमाति मुष्टिना॥नेर्गदनदपतपचघटादीनां प्रहणं॥प्रणिमाति॥प्र
निमाति॥वचपरिभाषणे॥वक्ति॥वक्तः॥अवमन्निपरोनप्रयुज्यते॥बहुवचनपरइत्यन्ये॥हिपरइत्यपरे॥वग्धि॥वच्यात्॥उच्यात्॥अवोचत्॥विदज्ञा
ने॥विरोलटोवा॥वेत्तेर्लटः परस्मैपदानांराजादयोवाप्तुः॥वेद॥विदतुः॥विदुः॥वेत्थ॥विदथुः॥विद॥वेद॥विद्व॥विद्म॥पक्षे॥वित्ता॥वित्तः॥ ल४
इत्यादि॥विवेद॥विविदतुः॥उवविदेतिआमूपक्षेविदेर्यकारान्तानिपातनान्नघूपधगुणः॥विदांचकार॥वेदिता॥विदांकुर्वन्वियन्यनरस्यामू॥
वेत्तेर्लोप्यामगुणाभावोलोपेलुक्लोउन्मूलोत्यनुप्रयोगश्चनानिपात्यते॥पुरुषवचनेनविधक्षितेतिशब्दान्॥ननादिकृभ्वउः॥तनादेःकृ
भ्वउप्रत्ययःस्यात्॥रापोपवादः॥ननादित्वादेवसिद्धेकृभ्वग्रहणंगणाकार्यार्थंनित्यत्वे॥लिङ्मू॥तेननविश्वसेदविश्वस्तमित्यादिसिद्धम्॥
विदांकरोतुआतउत्तावधातुके॥उप्रत्ययान्तकृञोऽकारस्यउत्स्यात्सार्वधातुकेङिति॥कुदितिनपरत्वसामर्थ्यान्नगुणः॥विदांकुरुतात्॥विदांकु हीः
४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भूताम्॥ उतश्चेति हेर्लुक्॥ आभीयत्वेनलुकोऽसिद्धत्वाद्दुर्वा॥ विदां कुरु॥ विदां करवाणि॥ अवेत्॥ अविताम्॥ अविदुः॥ दस्थ॥ धातोर्दस्य पदान्तस्य सिपि
परे रुः स्याद्॥ अवेः॥ अवेत्॥ अस्भुवि॥ अस्ति॥ भ्रसोरद्वोपः॥ भ्रस्यास्तेश्चाकारस्य लोपः स्यात् सार्वधातुके क्ङिति॥ सन्ति॥ नासस्योरिति सलोपः॥
असि॥ स्थः॥ स्थ॥ अस्मि॥ स्वः॥ स्मः॥ आर्द्धधातुक इत्यधिकृत्य॥ अस्तेर्भूः॥ बभूव॥ भविता॥ भवितुं॥ स्तात्॥ स्तामं॥ सन्तु॥ घसोरेद्वावभ्यासलोपश्च॥ घो
रस्तेश्चरत्वं स्याद्वे परे अभ्यासलोपश्च॥ आभीयत्वेनरुत्वस्यासिद्धत्वाद्धिः॥ भ्रसोरिति अलोपः॥ एधि॥ तातङ्यपक्षे रुत्वम्॥ परे रामतातङ्गावाधात्॥ सकृद्
गतावितिन्यायात्॥ स्तात्॥ स्तं॥ स्त॥ असानि॥ असावा॥ असामा॥ अस्तिसिचइनीट्॥ असीत्॥ भ्रसोरित्यद्वोपस्यासिद्धत्वादट्॥ आस्ताम्॥ आसन्॥ स्यात्॥ आभीयत्वेना
भूयात्॥ अभूत्॥ सिचोरस्तेश्च विद्यमानत्वेन विशेषरणादीरान॥ उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः॥ उपसर्गेरणप्रादुर्भ्यश्च परस्यास्तेः सस्य षः स्यात् यकारेऽचि च
परे॥ निष्यात्॥ प्रादुःष्यात्॥ निषन्ति॥ प्रादुःषन्ति॥ यच्परइति किम्॥ अभिस्तः॥ मृजूषे॥ मृजेर्वृद्धिः॥ मृजेरिकोवृद्धिः स्याद्वा गुणप्रत्यये परे॥ क्ङि

Kathmandu University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सकादौ चेव्यते गवश्चेतियः॥ मार्ष्टि॥ म्ऋजः॥ म्ऋजन्ति॥ मार्जन्ति॥ ममार्जतुः॥ मम्ऋजतुः॥ ममार्जिथ॥ ममार्ष्ठ॥ मार्जिता॥ मार्ष्टा॥ म्ऋष्टु॥ अमार्ट्॥ अमार्जम्॥
अमार्जीत्॥ अमार्क्षीत्॥ रुदिर् अश्रुविमोचने॥ रुदादिभ्यः सार्वधातुके॥ रुदस्वपस्वसामनजक्षरभ्यो वलादेः सार्वधातुकस्येट्स्यात्॥ रोदिति॥ रुदितः॥ होप
रत्वादिदिधित्वन्न॥ रुदिहि॥ रुदश्चपश्चभ्यः॥ हलादेः पितः सार्वधातुकस्याऽपक्तस्येट्स्यात्॥ अङ्गार्यगालवयोः॥ अरोदीत्॥ अरोदत्॥ अरुदित
ताम्॥ अरुदन्॥ अरोदीः॥ अरोदः॥ प्रकृतिप्रत्ययविभागापेक्षाभ्यामङीङ्भ्यामनरङ्लाधासुट्॥ रुद्यात्॥ अरुदत्॥ अरोदीत्॥ त्रिष्वपूर्वये॥ स्वपि
ति॥ स्वपितः॥ सुष्वाप॥ सुषुपतुः॥ सुष्वपिथ॥ सुष्वपथ॥ सुनिनिद्दीर्भ्यः सुपिसूतिसमाः॥ स्भ्यः सुप्यादेः सस्वपः स्यात्॥ पूर्वधातुरूपसंज्ञायज्येत॥ क
कितिलिटि परत्वात्संप्रसारणे यत्वे च रूते द्वित्वं॥ पूर्वत्रासिद्धीयमिति वचनं॥ सुषुपतुः॥ सुषुपुः॥ अकिति तु द्वित्वेऽभ्यासस्य संप्रसारणम्॥ य
त्वस्यासिद्धत्वान्ततः पूर्वहलादिर्नोमः नित्यत्वाच्च॥ ततः सुषिरूपाभावान्नयः॥ सुसुष्वाप॥ सुस्वप्ता॥ अस्वपीत्॥ स्वप्यात्॥ सुप्यात्॥ अस्वाप्सीत्॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्वसप्राणने॥श्वसिति॥श्वसिता॥अश्वसीत्॥अश्वसत्॥श्वस्यातां॥श्वस्यास्ताम्॥ह्यन्तक्षणेतिनन्वृद्धिः॥अश्वसीत्॥अनच्च॥अनिति॥आन॥अनिता
॥आनीत्॥आनत्॥अनितेः॥उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यानितेर्नस्यणः स्यात्॥प्राणिति॥जक्षिभक्षहसनयोः॥जक्षिति॥जक्षितः॥अदभ्यस्तात्॥
हस्यअत्स्यादन्यापवादः॥जक्षति॥सिजभ्यस्तेतिजुस्॥अजक्षुः॥अयमन्यथादिरित्युज्ज्वलदत्तोवभ्रमः॥रुदादयः पंचगताः॥जागृनिद्राक्षये॥जागर्ति
॥जागृतः॥जागृति॥उथविदेत्यांवा॥जागरांचकार॥जजागार॥जाग्रोविचिस्वप्नोर्णुङ्सु॥जागर्तेर्गुणः स्याद्विचिस्वप्नोर्णुङ्ङ्योन्यस्मिन्नुष्णुङ्विषयेप्र
तिषेधविषयेचा॥जजागरतुः॥अजागः॥अजागरताम्॥अभ्यस्तत्वाज्जुस्॥जुसिच॥अजागरीजुसिइगन्ताङ्गस्यगुणः स्यात्॥अजागरुः॥अ
जागरीः॥जागरथुः॥आशिषिलुङि॥जागर्यात्॥जागर्यास्ताम्॥जागर्यासुः॥लुङि॥अजागरीत्॥जागरइसइस्त्रयणः प्रापुः॥नंसार्वधातुकोगुणोवाध
ते॥नंसिचिवृद्धिः॥तांजागर्त्तिगुणः॥नचक्षतेहल्लन्तलक्षणाप्राप्ता॥नेटीतिनिसिद्धा॥ततोऽतो हल्लादेरितिवाधित्वाऽतोल्लान्तस्येतिनिषिध्यते॥तदा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह ॥गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धिः प्रतिषेधो विकल्प्यनम्॥पुनर्वृद्धिर्निषेधो नोयरा पूर्वो प्रा पूर्वो नवेति। दरिद्रा दुर्गतौ। दरिद्राति॥इह दरिद्रस्य॥दरिद्रातेरिकारः
स्याद्घ्नादौ कृति सार्वधातुके॥दरिद्रितः॥श्नाभ्यस्तयोरातः॥अन योरातो लोपः स्यात्कृति सार्वधातुके॥दरिद्रति॥अनेकाच्त्वादाम्॥दरिद्रांचकार॥
आन ओरा लस्त्वत्र ओइत्येव सिद्धे ओकारविधानं दरिद्रातेरालोपेऽकृते भवत्यर्थं॥अतएव ज्ञापकादाम्नेत्येके॥ददरिद्रौ॥ददरिद्रतुरित्यादि॥यङ्लुगा
न्निददरिद्रेति तन्निर्मूलम्॥दरिद्रातेरार्धधातुके विवक्षितेऽर्धत्वे यो वाच्यः॥लुङि वा॥सनि सर्वलिट्युपचना॥दरिद्रिता॥अदरिद्रात्॥अदरिद्रिता॥
अदरिद्रुः॥दरिद्रियात्॥दरिद्रात्॥अदरिद्रीत्॥इदसकौ॥अदरिद्रासीत्॥चकासतिदीप्तौ॥रुस्यात्॥चकासति॥चकासांचकार॥धिचेति लोपः॥सि
चलोपस्त्वेत्येके॥चकाद्धि॥चकाधीत्येव भाष्यं॥तिप्यनस्तेः॥पदान्तस्य सस्यदः स्यान्निपिनत्वस्तेः॥अकैकात्॥अचकाद्॥अचकासः॥सिपिधात
तोरुर्वा॥पदान्तस्य धातोः सस्य रुः स्याद्वा॥पक्षे दः॥अचकाः॥अचकात्॥वासुअनुशिष्टौ॥वास्ति॥वासइदङ्हल्ङोः॥वासउपधायाइत्स्यादङि·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हलादौ क्ङिति च॥ ज्ञासि वसीति ग्रः॥ शिष्टः॥ ज्ञासन्ति॥ ज्ञाशं॥ ज्ञाशस्तुः॥ ज्ञास्तु॥ शिष्यात्॥ शिष्यं॥ ज्ञासन्तु॥ ज्ञाहि॥ ज्ञास्तेः ज्ञादेशः स्याद्धौ परे॥ तस्याभीर्
थत्वेनासिद्धत्वाद्धेर्ज्ञः॥ ज्ञाधि॥ अज्ञात्॥ अशिष्यं॥ अज्ञासुः॥ अज्ञाः॥ अज्ञात्॥ शिष्यात्॥ सन्निज्ञास्तीत्यङ्॥ अशिषत्॥ अज्ञासिष्यत्॥ दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः
॥ एतदादयः पञ्चधातवश्छान्दसाः॥ दीधीते॥ एरनेकाच इतियण्॥ दीध्याते॥ यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः॥ एतयोरेन्यस्य लोपः स्याद्यकारे इवर्णे च परे॥ इति लो
पं वाधित्वा नित्यत्वात् टेरेत्वम्॥ दीध्ये॥ दीधीवेवीयमिति गुणनिषेधः॥ दीध्याञ्चक्रे॥ दीधिता॥ दीधिष्यते॥ वेवीङ् वेतिना तुल्यो॥ वीगतीत्यनेन तुल्येर्थे वर्त्त
त इत्यर्थः॥ अथ त्रयः परस्मैपदिनः॥ यस सस्तिस्वप्ने॥ सस्ति॥ सस्तः॥ ससन्ति॥ ससास॥ सेसतुः॥ सस्तु॥ सीध॥ पूर्वेत्रासिद्धमितिसलोपस्यासिद्धत्वा
दतो हेरतिहेर्लुक्॥ असत्॥ असस्ता॥ असः॥ असत्॥ सस्यात्॥ असासीत्॥ असंसीत्॥ सन्नि॥ संतः॥ संसंति॥ बहूनां समवाये द्वयोः संयोगसंज्ञानेत्या
श्रित्य स्कोरिति लोपाभावात् संस्ति॥ संस्तः॥ इत्येके॥ वस्राकान्तौ॥ कान्तिरिच्छा॥ वष्टि॥ उष्टः॥ उवास॥ उषतुः॥ वशिता॥ वक्ष्यति॥ उष्यात्॥ उष्यास्म॥
उष्ट॥ अवट्॥ ओशतु॥ अवशाम॥ उश्यतां॥ उश्यास्ताम्॥ चकारीतश्च॥ यङ् जगन्नमदादेर्वोध्यम्॥ हुञ् अपनयने॥ हुते॥ जुहुवे॥ हुवीत॥ होषीष्ट॥ अहो

Kashi Hindu University, Balmeeki Campus, Kashi

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्ठ॥२४॥ ॥इत्यदादयः॥ ॥हुदानादनयोः॥आदाने चेत्येके॥ह्रीणानेचीतिभाष्यं दानं चेह प्रक्षेपः॥ सर्वधेधेआधारेहविषश्चेति स्वभावाद्व्रभ्यते॥ इतश्चत्वारः
परस्मैपदिनः॥जुहोत्यादिभ्यः श्लुः॥ शपः श्लुः स्यात्॥ श्लौ॥ धातोर्द्वित्वं॥ जुहोति॥ जुहुतः॥ अदभ्यस्तात्झि अन्॥ हुश्नुवोरिति यण्॥ जुह्वति॥ भीह्रीभृहुवां श्लुव
ज्ञ॥ एभ्यो लिट्यामन्वास्यादामिश्च विवक्षायां च॥ जुहवांचकार॥ जुहवा॥ होता॥ होष्यति॥ जुहोतु॥ जुहुतात्॥ हेर्धिः॥ जुहुधि॥ आदिपरत्वाज्झुरगः॥ जुहवानि॥ पर
त्वाज्जुभिचेति गुणः॥ अजुहवुः॥ जुहुयात्॥ हूयात्॥ अहौषीत्॥ बिभीभये॥ बिभेति॥ भियोन्यतरस्याम्॥ इकारः स्याद्धुनादौ कृति सार्वधातुके॥ बिभीतः॥ बिभितः
॥ बिभ्यति॥ बिभयांचकार॥ बिभाय॥ भेता॥ ह्रीलज्जायाम्॥ जिह्रेति॥ जिह्रीतः॥ जिह्रियति॥ जिह्रयांचकार॥ जिह्राय॥ कॄपा लनपूरणयोः॥ अर्त्तिपिपर्त्योश्च
॥ अभ्यासस्य इकारो नादेशः स्यात् श्लौ॥ उदोष्ठ्यपूर्वस्य॥ अङ्गावयवोष्ठ्यपूर्वेयि ऋतदन्तस्याङ्गस्य उत्स्यात्॥ गुणाद्रीपरत्वादिमम्वा धेतेः॥ पिपर्त्ति॥ उस्वां
रपरत्वम्॥ हलि चेति दीर्घः॥ पिपूर्त्तः॥ पिपुरति॥ पिपार॥ किति लिटि ऋच्छत्यृतामिति गुणोयाप्योः॥ ऋतृपॄकॄस्वोवा॥ एषां किति लिटि ह्रस्वो वा स्यात्॥ पक्षे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शब्दकौस्तुभे रतिभट्ट

हृतोवेतेर्थः

परिच्छिन्ति

युराः॥पपतुः॥पपुः॥पपरतुः॥पपरुः॥पपरिता॥पपरीता॥अपिपः॥अपिपूर्त्तां॥अपिपरुः॥पिपूर्यात्॥पूर्यात्॥अपारीत्॥अपारिष्टां॥ह्रस्वान्तोयमि
तिकेचित्॥पिपर्त्ति॥पिपृतः॥पिपृति॥पिपृयात्॥आन्निपिपृयात्॥अपार्षीत्॥पाशानीयमेतेतुतेरोदसीपिपृतमित्यादौछान्दसत्वंनारणां
डुभृञ्धारणपोषणयोः॥भृञ्जामित्॥भृञ्ञमाङ्ओहाङ्रभांगणारामभ्यासस्यइत्स्याच्छ्वो॥बिभर्त्ति॥बिभृतः॥बिभ्रति॥बिभृथः॥
श्नुवद्भावोद्विवे॥बिभरामास॥बभार॥बभर्थ॥बभृव॥बिभृहि॥बिभराणि॥अबिभः॥अबिभृतां॥अबिभरुः॥बिभृयात्॥भ्रियात्॥
भृषीष्ट॥अभार्षीत्॥अभृत॥माङ्माने॥शब्दे॥ईहल्यघोः॥भाभ्यस्तयोरानईत्स्यात्सार्वधातुके क्ङिति॥मिमीते॥भाभ्यस्तयोरित्यान्नोपः॥मिमाते॥मिमते॥परापमास्त॥ओहाङ्गतौ॥जिहीते॥जिहाते॥जिहते॥जिहः
हाते॥हास्यते॥ओहाक्त्यागे॥परस्मैपदी॥जहाति॥जहातेश्चाइत्स्याद्धल्नादौक्ङितिसार्वधातुके॥पक्षेई

Kurukshetra University, Balmeeki Campus, Kurukshetra

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्वं॥ जहिनः॥ ज ही नः॥ जहति॥ जहीतः॥ जहातु॥ जहिनात्॥ जहीनात्॥ भा॰ चौ॰॥ जहातेर्होपरेआत्स्यात्॥ वादिदीतो॥ जहाहि॥ जहिहि॥ जहीहि॥ अजहात्॥ अजहुः॥ लो
पोथि॥ जहातेरात्लोपः स्यादेसार्वधातुके॥ जह्यात्॥ रलिडि॥ हियात्॥ अहासीत्॥ डुदाञ्दाने॥ पुरा॰ ददाति॥ दत्तः॥ ददति॥ दत्तो॥ दत्तो॥ घ्वसोरित्वाभ्यासलो
पो॥ देहि॥ अददात्॥ अदत्ताम्॥ अददुः॥ दद्यात्॥ देयात्॥ अदात्॥ अदाताम्॥ अददुः॥ अदित॥ डुधाञ्धारणपोषणयोः॥ दानेप्येके॥ पुरा॰ दधाति॥ दधतथोश्च॥
द्विरुक्तस्यहस्वस्तस्यधाञो वस्योभयस्यात्तथोः स्थो श्चपरतः॥ वचनसामर्थ्यादात्तोपोनस्थानिवद्धिति वामनमाधवौ॥ वस्तुतस्तुपूर्वत्रासिद्धेनस्थानिवत्
॥ धत्तः॥ दधति॥ धत्थः॥ दधथः॥ धत्ते॥ धत्से॥ धध्वे॥ धेहि॥ अधित॥ अथत्रयः स्वरितेतः॥ शि॰ जिस्त्रोचपोधरणयोः॥ निजांत्रयाणांगुणःश्लौ॥ निजविजविषामध्या
सस्यगुणःस्याच्छ्लौ॥ नेनेक्ति॥ नेनिक्तः॥ निनेज॥ नेक्ता॥ नेक्ष्यति॥ नेनेक्तु॥ नेनिग्धि॥ नाभ्यस्तस्याचिपिति सार्वधातुके॥ लघूपधगुणोनस्यात्॥ नेनिजा
नि॥ अनेनेक्॥ अनेनिक्तां॥ अनेनिजुः॥ नेनिज्यात्॥ अनिजत्॥ अनेक्षीत्॥ अनिक्त॥ विजिरूपधगुणाभावे॥ वेवेक्ति॥ वेविक्तः॥ विवेजिथ॥ अत्र विजइतिर्

निज्यात्

त्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह्रि॰ त्वन्ना॥ओ विजी॰ स्यस्येनतत्रग्रहणात्॥शि॰ जि॰ विजीरुधादावपि॥विषू व्याप्तौ॥वेवेष्टि॥वेविष्टः॥ल्टदित्वादट्॥अविमत्॥तद्वि॰ क्तः॥भ्रमादीक्तस्याचीतिअद्धो
पः॥अविक्षत॥अविक्षाताम्॥अविक्षन्त॥अथ आगमा॥ना मरस्मेपदिनश्छान्दसाश्च॥छ॰ शरणादीभ्यो॥जिघ॰ म्यीग्निहविषा छ्तेन॥भ्रजामित्॥बहुलंछन्दसीति
इत्वम्॥छ्रसघ॰ करणे॥अयंस्तुवाअभिजिहीनेहोमान्॥ऋत्यगतौ॥बहुलंछन्दसीत्येवसिद्धे अर्तिपपर्योश्चेतीत्वविधानादयंभाषायामपि॥अभ्यासस्यासवर्णे
इतिइयङ्॥इयर्त्ति॥इय्यतः॥इय्यति॥आर॰॥आरतुः॥इइत्यर्तीतिनित्यमिट्॥आरिथ॥अर्त्ता॥आरिष्यति॥इयरणा॥ऐयः॥ऐय्यतां॥ऐयरुः॥इय्यात्॥
अर्यात्॥आरत्॥ससर्ज्ज॥भ्रसभर्त्सनदीप्त्योः॥बभर्त्ति॥घसिभसोर्हलिचेत्युपधालोपः॥रुचोइलीतिसलोपः॥बब्भः॥बप्स्यति॥बस्यात्॥किशाने॥चि
केति॥तुरत्वरणे॥तुतोर्त्ति॥तुतुर्त्तः॥तुतुरति॥विधन्नाद्वे॥दिधेष्टि॥दिधिष्य॥धनधान्ये॥दधन्ति॥दधनति॥जनजनने॥जजन्ति॥जनसनखनांसनझ
लोः॥एषामाकारोन्तादिन्नाःस्याज्झलादौसनिझलादौकृतिच॥जजातः॥जज्ञति॥जजंसि॥जजान॥जजन्यात्॥जज्ञायात्॥जन्यात्॥जायात्॥ग्रसुतो

दधनतः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षि·को·ति·
५२

देवानूजिगानिसुम्नयुः॥जिगीतः॥जिगति॥ ॥इतिजुहोत्यादयः॥ ॥दिवुक्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु॥ऋयन्ताः परस्मैपदिनः॥
दिवादिभ्यःश्यन्॥ श्यपोपवादः॥ह्नलिचेतिदीर्घः॥दीव्यति॥दिदेव॥देविता॥देविष्यति॥दीव्यतु॥दीव्य॥अदीव्यत्॥दीव्येत्॥दीव्यात्॥अदेवीत्॥अदेविष्यत्॥ष्यिव
तन्तुसन्ताने॥परिवीव्यति॥परिवीवेव॥न्यवीवत्॥न्यवीवत्॥षिवुगतिनृत्योः॥षिवुनिरसने॥केचिदिहमनपठन्ति॥ह्नुसुअदने॥आदानस्त्येके॥ह्नुवो
नस्त्यपरे॥सुष्यति॥सुष्टोष॥स्नसुनिरसने॥स्नस्यति॥सस्नौ॥क्रमुहरणादीप्सोः॥हृरणंकौटिल्यम्॥चक्राम॥युयदोह॥युयोथ॥पुयक्व॥नृतीगात्र
विक्षेपे॥नृत्यति॥ननर्त्त॥सेसिचिकृतवृतहृदृतदन्तः॥एभ्यःपरस्यसिजभिन्नस्यसादेरार्द्धधातुकस्येङ्गस्यात्॥नर्त्स्यति॥नर्त्स्यति॥नृत्येत्॥नृत्यात्
अनर्त्तीत्॥नसीउद्वेगे॥वाभ्राशेतिश्यन्॥नस्यति॥नसति॥नेमतुः॥नसस्तुः॥कुथपूतीभावे॥पुथहिंसासाम्॥गुथपरिवेष्टने॥क्षिपप्रेरणे॥क्षिप्यति॥
क्षेप्ता॥पुष्यविकसने॥पुष्यति॥पुपुष्य॥तिमष्टिमष्टीमआर्द्रीभावे॥तिम्यति॥स्तिम्यति॥स्तीम्यति॥ब्रीडचोदनेलज्जायाञ्च॥ब्रीड्यति॥ख्यातौ॥ख्यति

हारः
५२

233

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रहजुहचक्यर्थेच॥चक्यर्थस्त्वप्रिः॥सघति॥सुघति॥जॄसॄघ्वयोहानौ॥जीर्यति॥जजरतुः॥ जेरतुः॥जरिता॥जरीता॥जीर्यिता॥जीर्यीता॥जॄसंभ्रमेत्यऊ॥ग्रहः
रोडिःगुणः॥अजरत्॥अजरीत्॥अजारिष्टाम्॥ऋर्यति॥जरुतुः॥अरारीत्॥षूङ्प्राणिप्रसवे॥सूयते॥सुषुवे॥स्वरतिसूतीतिविकल्पेमूर्धाधि
त्वाभ्युकः किनीतिनिषेधेप्राप्तेकादिनियमान्नित्यमिट्॥सुषुविषे॥सुषुविवहे॥सोता॥सविता॥दूङ्परितापे॥दूयते॥दीङ्क्षये॥दीयते॥दीङो
युडचिक्ङिति॥दीङः परस्यजादेः क्ङितआर्द्धधातुकस्ययुट्स्यात्॥वुग्युटावुवङ्यणोः सिद्धे॥दिदीये॥मीनाति मिनोतिदीङ्ल्यपिच॥
एषामात्वंस्याद्ल्यपिचकारादन्यत्रेत्यजनिमित्ते॥दाता॥दास्यते॥अदास्त॥अदास्थाः॥डीङ्विहायसागतौ॥डीयते॥धीङ्आधारे॥धीयते
दिध्ये॥धेता॥मीङ्हिंसायाम्॥हिंसाचप्राणवियोगः॥मीयते॥रीङ्श्रवणे॥लीङ्श्लेषणे॥विभाषालीयते॥लीयतेरितिथकारनिर्देशो
नतुरयना॥लीलीङोरात्वंवास्यादेजन्तविषयेल्यपिच॥लेता॥लाता॥लेष्यते॥लास्यते॥एजन्तविषयेकिम्॥लीयते॥लित्ये॥वीङ्वृणो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यर्थे॥ व्रीयते॥ विव्रिये॥ स्वादयभोदितः॥ तत्कृत्लुनिष्ठानत्वं॥ पीङ् पाने॥ पीयते॥ पिप्ये॥ म्राङ् माने॥ म्रायते॥ म्रमे॥ ईङ् गतौ॥ ईयते॥ अयाश्चक्रे॰
पीङ्प्रीतौ॥ सकर्मकः॥ धीयते॥ पिप्रिये॥ अथ चत्वारः परस्मैपदिनः॥ ओतनूक् रणे॥ ओतः श्यनि॥ लोपः स्यात्॥ श्यति॥ श्यतः॥ श्यन्ति॥ श्रीञ्॥
श्रायतुः॥ शाता॥ श्रास्यति॥ विभाषा घ्राधेट्शाभ्य इति सिचो वालुक्लुगभावे ग्रमर मेनि इट् सकौ॥ अ श्रात्॥ अश्राताम्॥ अश्रुः॥ अश्रासीत्॥ अ
श्रासिष्टाम्॥ छो छेदने॥ द्यति॥ योन कर्मणि॥ स्यति॥ सस्यते॥ अभिद्यति॥ अभिद्यते॥ अभिससे॥ दो अवखण्डने॥ द्यति॥ ददौ॥ प्रणिदाता॥ दे
यात्॥ अदात॥ अथात्मनेपदिनः पंचदश॥ जनी प्रादुर्भावे॥ जा जनीजॄ॥ अनयोर्जादेशः स्याच्छिति॥ जायते॥ जज्ञे॥ जज्ञाते॥ जज्ञिरे॥ जनिता॥ जनि
ष्यते॥ दीपजनेति वाचिरा॥ जनिवध्योश्च॥ अनयोरुपधाया वृद्धिर्न स्यान्ञिति॥ ञिति क्ङिति च॥ अजनि॥ अजनिष्ट॥ दीपी दीप्तौ॥ दीप्यते॥ दि
दीपे॥ अदीपि॥ अदीपिष्ट॥ पूरी आप्यायने॥ पूर्यते॥ अपूरिष्ट॥ तूरी गतित्वरणहिंसनयोः॥ तूर्यते॥ तुतूरे॥ गूरी धूरी हिंसागत्योः॥ धूर्यते॥ दुधूरे॥

अपूरि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शूर्यते॥ शुरोरा॥ शूरीशूरी हिंसावयोरान्योः॥ शूरीहिंसासंभनयोः॥ चूरीदाहे॥ तपसेश्वर्ये वा॥ अयं धातुरैश्वर्ये वा तद्रूपनो लभते॥ अन्यदानुरा धिक
रणः परस्मैपदीत्यर्थः॥ केचित्तु वाग्रहणं दृतुधातोराद्यवयवभिद्धन्ति॥ तप्यते॥ तप्ता॥ तप्यते॥ पतेतिव्यत्यासेन पाठान्तरम्॥ धुतयामानि युनः
पत्यमानः॥ धुतुवरणे॥ धुत्यते॥ पक्षान्तरेण वा धुत्यते॥ ततो वा धुत्यमानासा रामश्चान्योन्यं विक्षतेति भट्टिः॥ क्लिरुपतापे॥ क्लिश्यते॥ क्लेशिता
काष्ठदीप्तौ॥ काश्यते॥ वाष्ठश्चाद्ये॥ वाश्यते॥ वावाशे॥ अथ पंचस्वरितेतः॥ मृषतिति क्षायाम्॥ मृष्यति॥ मृष्यते॥ ममर्ष॥ मम्रुषे॥ निर
ऊचिरपूतीभावे॥ पूतीभावः क्लेदः॥ अच्यति॥ अच्यते॥ अनोचा॥ अश्चे॥ अश्चत्॥ अनोचीत्॥ अशोचिष्ट॥ राहवन्धने॥ नघ्नति॥
नघ्नते॥ ननाह॥ ननद्ध॥ नेहिथा॥ नेहे॥ नद्धा॥ नत्स्यति॥ नत्स्यते॥ अनात्सीत्॥ रंजरागे॥ रज्यति॥ रज्यते॥ रापआक्रोशे॥ राप्यति॥ राप्यते॥
अथैकादशानुदात्तेतः॥ पदगतौ॥ पद्यते॥ पेदे॥ पत्ता॥ पद्यत॥ पत्सीष्ट॥ चिरात्तेपदः॥ पदश्चेश्चिरात्स्यात्तशब्दे परे पुरायपादि॥ अयं

University, Balmeeki Campus, Kathma

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सातम्॥ भपत्सत॥ खिददैन्ये॥ खिद्यते॥ चिखिदे॥ खेत्ता॥ अखित्त॥ विदसत्तायाम्॥ विद्यते॥ वेत्ता॥ बुध अवगमने॥ बुध्यते॥ बुबुधे॥ बोद्धा॥ भोत्स्य
ते॥ भुत्सीष्ट॥ अबोधि॥ अबुद्ध॥ अभुत्सातम्॥ युध संप्रहारे॥ युध्यते॥ युयुधे॥ योद्धा॥ अयुद्ध॥ कथं युध्यतीति युद्धमिच्छतीति व्यच्॥ अनुदात्ते
त्वन्नक्षरा मा मनेपदमनित्यमिति वा॥ अनोरुध्यकामे॥ अनुरुध्यते॥ अराप्राप्तौ॥ अराप्यते॥ आरणे॥ अरिणता॥ अनेतिदन्त्यान्तो यमित्येके
मनज्ञाने॥ मन्यते॥ मेने॥ मन्ता॥ युज समाधौ॥ समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोधः॥ अकर्मकः॥ युज्यते॥ योक्ता॥ सृजति सर्गे॥ अकर्मकः॥ सं
सृज्यते सस्रजे रुरुणाथ भिन्नैः॥ सस्रजिये॥ स्रष्टा॥ स्रक्ष्यते॥ लिङ्सिचावात्मनेपदेषु॥ अस्रक्षीष्ट॥ अस्रष्ट॥ अस्रक्षा
ताम्॥ लिश अल्पीभावे॥ लिश्यते॥ लेष्टा॥ लेक्ष्यते॥ लिक्षीष्ट॥ अलिक्षत॥ अलिक्षाताम्॥ अथ गणान्तात्परस्मैपदिनः॥ राधो कर्म
काद्धावेव॥ एवकारो भिन्नक्रमः॥ राधोऽकर्मकादेव॥ उदाहरणमाह॥ यन्मह्यमपराध्यति॥ दुह्यतीत्यर्थः॥ विराध्यन्नक्षमेनकः॥ दुह्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नं॥राध्यतीत्यर्थः॥ कृष्णायराध्यति॥ देवंपर्यालोचयतीत्यर्थः॥ देवस्यधात्वर्थेन्तर्भावाज्जीवत्यादिवदकर्मकत्वम्॥ रा
धा॥राधनुः॥राधिथा॥राधोहिंसायामित्येलाभ्यासलोपाविरुन॥हिंसार्थस्यसकर्मत्वंयादेवादित्वायोगात्॥एद्ध॥राध्यति॥अयंस्वादिश्चु
रादिश्च॥ वधताडने॥ व्यहिज्या॥विध्यति॥विव्याध॥विविधतुः॥विव्यद्ध॥विव्यधिथा॥व्यद्ध॥व्यत्स्यति॥विध्येत्॥विध्यात्॥अव्यात्सीत्॥
पुषपुषो॥पुष्यति॥पुपोष॥पुपोषिथा॥पोष्ट॥पोक्ष्यति॥पुषादीत्यङ्॥अपुषत्॥अथषत्रोषरो॥अशषत्॥तुषपृ॥तो॥दुवेष्टत्ये॥
श्लिषआलिङ्गने॥श्लिष्यति॥शिश्लेष॥श्लेष्टा॥श्लेक्ष्यति॥श्लिषः॥अस्मात्यस्यानिट्श्चेः क्तस्यात्॥पुषायङोपवादोमनुचिन्ताः
पुरस्तादपवादन्यायात्॥आलिंगने॥श्लिषश्लेषालिंगनएवक्तोनान्यत्र॥योगविभागसामर्थ्यात्कुलस्युपधादित्यस्याप्ययंनि
यमः॥अश्लिक्षत्कन्यांदेवदत्तः॥आलिंगनएवेतिकिं॥समश्लिष्यज्जतुकाष्ठम्॥अङ्॥प्रत्यासत्तावित्रश्लिषिः॥कर्मणिअनालि

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षोद्र

हारः
५५

ज्ञनेसिजेवन्नुक्तः॥एकवचनेचिरा॥अश्लेषि॥अश्लिक्षातामू॥अश्लिक्षत॥अश्लिक्षाः॥अश्लिक्षमू॥श्रक विभाषितोमर्यरो॥विभाषितइत्युभय
पदीत्यर्थः॥श्राध्यति॥श्राध्यतेः॥हरिंद्रुक्षुभक्तः॥श्राश्राक॥श्रोकिथ॥श्राश्रक्थ॥श्रोके॥श्राक्ता॥श्राक्ष्यति॥श्राक्ष्यते॥अश्राकत्॥अश्राक्त॥सेदूकोय
मित्येके॥तन्मतेनानिट्कारिकायुक्तदित्यठितः॥श्राकिता॥श्राकिष्यति॥ष्विदागात्रप्रक्षरणे॥घर्मस्नुवित्यर्थः॥अयंनीदितिन्यासकारा
दयः॥नेतिहरदत्तादयः॥स्विद्यति॥सिस्वेद॥सिस्विदिथ॥स्वेत्ता॥अस्विदत्॥क्रुधकोपे॥क्रोद्धा॥क्रोत्स्यति॥क्षुधबुभुक्षायाम्॥कथंक्षुधि
नश्चति संयदादिकिवन्नान्नारकादिवादितच्चूर्णिमाधवः॥वस्तुतस्तुवमतिक्षुधोरितीट्॥अधरोचे॥अक्रोध॥क्रोद्धा॥विधुसंराद्धौ॥सुदिरा
ठः प्रामादिकः॥सिद्ध्यति॥सेद्धा॥सेत्स्यति॥असिधत्॥रधहिंसासंराध्योः॥रध्यति॥रधिजभोरचीतिनुम्॥रन्ध्वा॥रन्ध्वतुः॥रधादिभ्यश्च
बलाधार्द्धधातुकस्यवेट्स्यात्॥ररन्धिथ॥रन्द्ध॥ररन्धिव॥रेध्वा॥नेद्धजिटिरधेर्नुम्नस्यात्॥रधिता॥रद्धा॥रधिष्यति॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नशिष्यति

रत्स्यति॥ अङि नुम्॥ अनिदितामिति नलोपः॥ अनश्यत्॥ णश अदर्शने॥ नशति॥ ननाश॥ नेशतुः॥ नेशिथ॥ मिजिनशोर्झलि॥ नुम्स्यात्॥ ननं
ष्ठ॥ नेशिवा॥ नेश्वा॥ नेशिम॥ नेश्म॥ नशिता॥ नेश्वा॥ नशिष्यति॥ नैक्ष्यति॥ नशयेत्॥ नश्यात्॥ प्रणाशयति॥ नशेः षान्तस्य॥ णाल्लन्मस्यात्॥ प्र
नंश्य॥ अंनयहणं भूतपूर्वप्रतिपत्त्यर्थम्॥ पुनर्दृक्ष्यतीति॥ अनशत्॥ दृपप्रीणने॥ प्रीणनं तृप्तिर्णशाश्च॥ नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां॥ पितृ
ननाप्सीत्॥ इत्युभयत्र दर्शनात्॥ नतार्पथ॥ नतर्पथ॥ नतृप्थ॥ नतृप्ता॥ त्रप्ता॥ स्यतासी लृलोर्लेटोरिति सिज्वा॥ अनाप्सीत्॥ अनर्पीत्॥ अनर्प्सीत्॥ अनाप्सीत्
पत्॥ दृप हर्षमोहनयोः॥ मोहनं गर्वः॥ दृप्यतीत्यादि॥ रषादित्वादिमोवेट्कावमर्थमनुदात्तता॥ दुहजिघांसायाम्॥ वादुहेति वाघः॥ प
क्षेढः॥ दुद्रोग्धा॥ दुद्रोढ॥ दुद्रोहिथ॥ द्रोहिता॥ द्रोग्धा॥ द्रोढा॥ द्रोहिष्यति॥ द्रोक्ष्यति॥ दृत्वघत्वयोस्तुल्यं रूपम्॥ अदुहत्॥ मुहवैचित्ये
वैचित्यमविवेकः॥ मुह्यति॥ मुमोहिथ॥ मुमोग्धा॥ मुमोढ॥ मोग्धा॥ मोढा॥ मोहिता॥ मोहिष्यति॥ मोक्ष्यति॥ अमुहत्॥ ध्रुहउद्भिर

भत्राप्सीत्

तर्पिता ४

Digitized by Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शे॥ह्नुघ्नति॥सुह्नोह॥सुह्नोहिथा॥सुह्नोग्धा॥सुह्नोढा॥सुह्नुहिव॥सुह्नुहु॥ह्नोहिता॥ह्नोग्धा॥ह्नोढा॥ह्नोहिष्यति॥ह्नोक्ष्यति॥भ्रस्जुहृत्॥ह्नि हृ
नो॥ह्निह्यति॥सिह्नेह॥हृत्॥रधादयः सम्राप्ताइत्यर्थः॥पुषादयस्तुआगणानादिति सिद्धान्तः॥शमुउपशमे॥शमामष्टानांदीर्घः॥वयनि॥शो
मादीनामित्यर्थः॥पशिशाम्यति॥शेम्तुः॥शेमिथा॥शमिता॥अशमत्॥तमुकांक्षायाम्॥तामयति॥तमिता॥अतमत्॥दमुउपशमे॥इतिशयन्त
स्यतेनसकर्मकोयंनतुशमिवदकर्मकः॥अदमत्॥श्रमुतपसिखेदेच॥श्राम्यति॥अश्रमत्॥भ्रमुअनवस्थाने॥वाधातोतिशपन्वा॥त
शक्तेतशमामष्टानामितिदीर्घः॥भ्राम्यति॥लुक्षाद्॥अभ्रमत्॥शर्बम्बादिवत्॥क्षमूसहने॥क्षाम्यति॥क्षमिथा॥क्षमिता॥क्षमिथा॥क्षमिता॥क्षन्ता॥अयंनयित्॥भ्वादिस्तुयित्॥अमितःक्षाम्यतःक्षान्तिःक्षमूयःक्षमतेःक्षमा॥लकमुग्लानौ॥लाम्य
ति॥शपीवश्यन्यपिष्ठिबुल्कमित्येवबीर्यसिद्धेश्यादिपाठेघिनुणर्थः॥अलमत्॥मदीहर्षे॥माद्यति॥अमदत्॥शमादयो

उपशम

हरि॰
पृ॰६

चक्षमिथा·चक्षमथा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षेपगताः॥ अनुक्षेपणे॥ अस्यति॥ आस॥ असिता॥ अस्यतेस्थुक्॥ अडिः परे॥ आस्थत॥ अस्यपुषादिलादङिः सिद्धे अस्यतिवक्तीतिवचनंतदर्थः॥ तदुपसर्गादस्यत्यूर्ध्वमिति वक्ष्यते॥ पर्यास्थत॥ यसु प्रयत्ने॥ यसोनुपसर्गात्॥ संयसथ॥ ग्रन्थास्यात॥ यस्यति॥ यसनि॥ संयस्यति॥ संयसे॥ सर्गादस्यत्यूर्ध्वमिति वक्ष्यते॥ पर्यास्थत॥ यसु प्रयत्ने॥ यसोनुपसर्गात्॥ संयसथ॥ ग्रन्थास्यात॥ यस्यति॥ यसनि॥ संयस्यति॥ संयसे॥ नि॥ अनुपसर्गात्किम्॥ प्रयस्यति॥ जसु मोक्षणे॥ जस्यति॥ तसु उपक्षये॥ दसु च॥ तस्यति॥ अतसत॥ दस्यति॥ अदसत॥ वसु संभे॥ वस्यति॥ ववास॥ ववसतुः॥ नन्नासदेति निषेधः॥ वचादिरयमिति मतेतु॥ वेसतुः॥ वेसुः॥ ष्वस विभागे॥ अयं दाहे पातिनः॥ अर्थभेदेनत्वङर्थं सु॥ नः पश्यते॥ अष्वसत॥ ओष्मा दिर्नान्तोयम्॥ ष्वसीत्यन्ये॥ अयकारवुसइत्यपरे॥ पुषदाहे॥ अपुषत॥ पूर्वत्रपाठः सिजर्थः॥ इत्याहुः॥ तदुभ्वादिपाठेनगतार्थमिति सुवचं॥ विसप्रेरणे॥ विस्यति॥ अविसत॥ कुस संश्लेषणे॥ अकुसत॥ वुस उत्सर्गे॥ मुसखण्डने॥ मसीपरिणामे॥ परिणामोविकारः॥ मसीइत्येके॥ वुट विलोडने॥ उच्चसमवाये॥ उच्यति॥ उवोच॥ उचतुः॥ माभवानुचत॥

University, Balmeekt Campus, Kar

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भ्रंभ्रंभ्रंभ्रंभः पतने॥ बभर्त्ता॥ अनिहितामिति लोपः॥ भ्रंपति॥ अभ्रंशत्॥ ध्वंवरंशो॥ ध्रंपति॥ अध्रंशत्॥ कृत्यानृकरणे॥ कृंपति॥ त्रिंत्यपि
पासायाम्॥ हवनुष्टो॥ नृपन्नञेभ्यो वादिकाद्विशेषः॥ रुवरिंसायाम्॥ तीयसेहतिवेट्॥ रोषिता॥ रोष्टा॥ रोषिता॥ रिष्टा॥ दिपक्षेपे॥ कुपत्
कोपे॥ गुपव्याकुलत्वे॥ युपुरुपुलुपुविमोहने॥ युप्यति॥ रुप्यति॥ लुप्यति॥ लोपिता॥ लुप्यतिः सेटकः॥ अनिटकारिकामुन्निपिसा
हचर्यान्नौदादिकस्येव ग्रहणात्॥ लुभगार्ध्ये॥ गार्ध्यमाकांक्षा॥ तीयसेहतिवेट्॥ लोभिता॥ लोभ्टा॥ लोभिष्यति॥ लुभ्येत्॥ लुर
भ्यात्॥ अलुभत्॥ भूवादेरदृत्करणाद्धोभनीत्यपीत्याहुः॥ क्षुभसंचलने॥ क्षुभ्यति॥ णभनुभहिंसायाम्॥ क्षुभिनभिनुभयोर्युतादौर
ऋयादौचपठ्यते॥ तेषांयुतादित्वादङ्सिद्धः॥ ऋयादित्वात्पक्षेसिजुभवत्येव॥ इहपाठस्तुरूपज्ञापनार्थः॥ क्लिदूआर्द्रीभावे॥ क्लिद्यति॥
चिक्लेदिथ॥ चिक्लेत्थ॥ चिक्लिदिव॥ चिक्लिदृ॥ क्लेदिता॥ क्लेत्ता॥ त्रिभिदास्नेहने॥ भिदेर्युगः॥ भेद्यति॥ अभिदत्॥ युतादिपाठादे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऽऽमिदत्। अमेदिष्येति सिद्धं इह योगेऽमेदीदिति मा भूदिति॥ श्रुतादिभ्यो वहिरेवात्मनेपदिषु पाठस्तूचितः॥ जिक्षिदशमेहनमोचनयोः॥ क्षधुद्धौ आनर्द्ध॥ आर्द्धत्॥ गधुअभिकांक्षायाम्॥ अगृध्यत्॥ धृत्॥ पुषादयो दिवादयश्च धृताः॥ केचित्तु पुषादिसमाप्त्यर्थमेव धृत्करणं दिवादिवत्तु भूवादिवदाकृतिगणाः तेनक्षीयते भ्रश्यतीत्यादि सिद्धिरित्याहुः॥ १३९॥ ॥ इति दिवादयः॥ ॥ षुञ् अभिषवे॥ अभिषवस्नपनं पीडनं स्नानं सुरासंधानं च॥ तवस्नानेऽकर्मकः॥ स्वादिभ्यः श्नुः॥ सुनोति॥ सुनुतः॥ कुहुवोरिति यण्॥ सुन्वन्ति॥ सुन्वः॥ सुनुवः॥ सुन्वहे॥ सुनुवहे॥ सुषाव॥ सुषुवे॥ सोता॥ सुत्तु॥ सुनवानि॥ सुनवै॥ सुनुयात्॥ सूयात्॥ सुसुधूभ्यां ह्यस्तनीटू॥ असावीत्॥ असोष्ट॥ अभिषुणोति॥ अभ्यषुणत्॥ अभिसुषाव॥ सुनोतेस्यसनोः॥ स्येसनिचपरे सुत्रः षो न स्यात्॥ विसोष्यति॥ षिञ् बन्धने॥ सिनोति॥ विसिनोति॥ सिषाय॥ सिष्ये॥ सेता॥ षिञ् नित्यं नानव्यादिः॥ सेता॥ टुमिञ् प्रक्षेपणे॥ मीनाति मिनोतीत्यात्वम्॥ ममौ॥ ममिथ॥ ममाथ॥ मिम्ये॥ माता॥ मीयात्॥ मासीष्ट॥ अमासीत्॥ अमास्त

Kurukshetra University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.को.नि.
५८

चिञ् चयने॥ परोक्षे चिचाय॥ विभाषा चेः॥ अभ्यासात्परस्य चिञः कुत्वं स्यान्नान्यत्र॥ परोक्षे चिकाय॥ चिचाय॥ चिक्ये॥ चिक्यतुः॥ अचैषीत्॥ अचेष्टां॥
स्तृञ् आच्छादने॥ स्तृणोति॥ स्तृणुते॥ गुणो र्त्तिसंयोगाद्योः॥ ऋत्यकः॥ अनचि च संयोगादेः॥ अदन्तात्संयोगादेः परयोर्लिङ्सिचोरिडागमो न॥ स्तरीयीष्ट॥
स्तरीष्ट॥ अस्तरिष्ट॥ अस्तृत॥ कॄ हिंसायां॥ करोति॥ करुते॥ चकार॥ चकर्थ॥ चक्रे॥ क्रियात्॥ कृषीष्ट॥ अकार्षीत्॥ अकृत॥ वभूवतुः॥ वभू
थातुर्थ॥ वभूवे॥ प्रभवतीति निगमे॥ एषां नेदेदुदभावो न पाल्यते॥ तेन भायां थल्वीट्॥ बभरिथ॥ बभृव॥ बभृवतुः॥ बभृते॥ बभृतां॥ लिङ्सि
चोरात्मनेपदेषु॥ शृङ् वृञ् भ्यां अदन्ताच्च परयोर्लिङ्सिचोरिडागमो न॥ नलिङि॥ शेतेर्लिङ इयोर्दीर्घो न स्यात्॥ बरिषीष्ट॥ शृषीष्ट॥ अवा
रीत्॥ अवरिष्ट॥ अवरीष्ट॥ अशृत॥ धूञ् कम्पने॥ धुनोति॥ धुनुते॥ अधोषीत्॥ अधोष्यत॥ दीर्घो नोप्यय॥ धूनोति॥ धूनुते॥ स्वरतिसूतू
तिनिवेट्॥ दुधविथ॥ दुधोथ॥ किति लिटि नुम्युक इति निषेधबाधित्वा ऋदिनियमान्नित्यमिट्॥ दुधुविव॥ सुसुधूनुथ इति नित्यमिट्॥

हरि:
५८

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अधावीत्॥अधविष्ट॥अधीष्ट॥अथपरस्मैपदिनः॥ठुदुपतापे॥दुनोति॥हिगतौवृद्धौच॥हिनुयोना॥उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्येनयोर्णस्यराः स्यात्॥प्रहिस्मे
णोश्चि॥हिरचाः॥भ्यासात्परस्यहिनोतेर्हस्यकुत्वंस्यान्नतुचाः॥जिघ्यात्॥प्यायीवृद्धौ॥प्यायतीति॥पर्नौ॥स्यूतिपालनयोः॥प्रीतिचलनयोरित्येके॥च
लनंजीवनमितिस्वामी॥स्यूयतीति॥पस्यारा॥स्यूइत्येके॥स्यूयतीति॥प्यायीत्यादयश्चयोपिछान्दसाइत्याहुः॥आपुव्याप्तौ॥आपुवन्ति॥आपुवः॥
आपुः॥आपुहि॥ऋदित्वादङ्॥आयत्॥यक्लृप्तौ॥अन्नाकन्॥राधत्साधसंसिद्धौ॥राध्नोति॥राधोहिसाधाम्॥एत्वाभ्यासलोपौस्तः॥कितिविनोरिसे
टिथलिचाअपरेधतुःरिधुःरेधिथ॥राध्यात्॥साध्नोति॥साध्यात्॥असात्सीत्॥असाङ्क्षात्॥अथक्षवनुदाजेनौ॥अक्षूव्याप्तौसंघातेच॥अश्नुते॥अश्नो
तेश्च॥वीर्घादयासावर्णान्परस्यनुट्स्यात्॥आनन्ध्रे॥आशिता॥अश्यात्॥अशिष्यते॥अश्यते॥अश्नुवीत॥अशीष्यात्॥आशिषीष्ट॥आशिष्य॥
आश्य॥आशाता॥ष्ठिवआस्कन्दने॥स्ठिवुते॥निष्ठिवा॥स्नेहितात्॥अर्थगणान्नात्परस्मैपदिनः॥तिकतिगच॥चादास्कन्दने॥तिक्नोति॥८

Kathmandu University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निश्नोति॥ अघहिंसायाम्॥ सघ्नोति॥ ञिधृषाप्रागल्भ्ये॥ ध्यौति॥ दधर्ष॥ धर्षिता॥ दंभुदंभने॥ दंभनं दम्भः॥ दभ्नोति॥ ददंभ॥ श्रथिग्रंथि
दंभिस्वंजीवोलिटः कित्वं वेति व्याकरणान्तरम्॥ इहाप्याश्रीयत इत्युक्तम्॥ अनिदितामिति नलोपः॥ तस्याभीयत्वादसिद्धत्वेन
एत्वाभ्यासलोपयोरप्राप्तौ॥ दंभेश्च॥ एत्वाभ्यासलोपौ वक्तव्यौ॥ दिभतुः॥ ददंभतुः॥ इदं किल्वपि दधिद्विषयकमिति सुधाकरा
दयः॥ तन्मते तिपि मिपि मिप्सु॥ दिभ॥ दिभिथ॥ दिभेति रूपान्तरं बोध्यम्॥ अथ दधयकमिति न्यासकारादिमते तु॥ ददंभ॥ ददं
भिथ॥ ददंभेत्येवम्॥ दभ्यात्॥ मधुधद्रो॥ टपपीड नेइत्येके क्षुभादित्वान्मुगात्वम्॥ टप्नोति॥ छन्दसि भागणान्नादधि
कारोयम्॥ अल्व्यापौ॥ अह्नोति॥ दघघातने घाल्नेच्चा॥ दघ्नोति॥ चमुभक्षणे॥ चम्नोति॥ शिक्षिचिरिजिरिदरिद्राहंसाया
म्॥ शिग्नोति॥ क्षिग्नोति॥ अयं भावामपि इत्येके॥ नतद्यन्नाद्दाहस्त्रभ्तांशिग्नोति॥ अक्षीत्येके एवाजादिरित्यन्ये॥ अक्षि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रोति॥ चिरिरोति॥ जिरिरोति॥ दाव्नोति॥ दृरोति॥ इत्॥ ॥ इतिस्वादयः॥ ॥ नुदव्यथने॥ इतः यट्स्वरसेतः॥ नुदादिभ्यः श्नः॥ नुदति॥ नुदते॥
नुनोद॥ नुनोदिथ॥ नुनुदे॥ नोत्ता॥ अनौत्सीत्॥ अनुत्त॥ णुदप्रेरणे॥ नुदति॥ नुदते॥ नुनोद॥ नुनुदे॥ नोत्ता॥ दिवाभ्यतिसर्जने॥ अतिसर्जनं दानम्॥
दृष्टा॥ दिक्षीष्ट॥ अदिक्षत्॥ अदिक्षत॥ भ्रस्जपाके॥ ग्रहिज्यासस्यश्चुत्वेनशः शस्यजस्त्वेनजः॥ भ्रज्जति॥ भ्रज्जते॥ भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतर
स्याम्॥ भ्रस्जेरेफस्योपधायाश्चरथानेरमागमो वास्यादार्द्धधातुके॥ मित्वादन्त्यादचःपरः॥ स्थानयष्ठीनिर्देशादुपधयोर्निवृत्तिः॥ बभर्ज॥ बभ
र्जतुः॥ बभर्जिथ॥ बभर्ष्ठ॥ बभर्ज॥ रमभावे॥ बभ्रज्ज॥ बभ्रज्जतुः॥ बभ्रज्जिथ॥ रोरतिलोपः॥ बभ्रष्ठ॥ बभ्रज्ज॥ भर्ष्टा॥ भ्रष्टा॥ भ
क्षति॥ भ्रक्षति॥ क्ङिति चेति रमागमं वा भित्वा॥ संप्रसारणपूर्वविप्रतिषेधेन॥ भ्रज्यात्॥ भ्रज्यास्ताम्॥ भर्क्षीष्ट॥ भ्रक्षीष्ट॥ अभार्क्षीत्॥ अभ्रा
क्षीत्॥ अभर्क्ष्यत्॥ अभ्रक्ष्यत्॥ क्षिपेरणे॥ क्षिपति॥ क्षिपते॥ क्षेप्ता॥ अक्षेप्सीत्॥ अक्षिप्त॥ कृषविलेखने॥ कृषति॥ कृषते॥ कृष्टा॥ कर्ष्टा॥

कृष्यात्॥ कृक्षीष्ट

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·को·ति·
६०

स्यन्नाम्नाक्षयेति सिज्वा॥ पक्षे क्षः सिचि अम्वा॥ अकाक्षीत्। अकाक्षीत्। अक्षक्षत्। लुङि निरुसिचावितिकित्वादम्नौ॥ अक्षष्ट॥ अक्षक्षाताम्॥ अक्षक्षत॥ अभीगतौ॥ परस्मैपदी॥ अयति॥ आनर्थ॥ जुषी प्रीतिसेवनयोः॥ आत्मनेपदिनश्चत्वारः॥ जुषते॥ ओविजी भयचलनयोः॥ प्रायेणायमुत्पूर्वः॥ उद्विजते॥ विजउ॥ विजेः परइजादिप्रत्ययोद्विः कृत्॥ उद्विजिता॥ उद्विजिष्यते॥ ओलजी ओलस्जी व्रीडने॥ लजते॥ लेजे॥ लज्जते॥ ललज्जे॥ अथ पौरस्मैपदिनः॥ ओव्रश्चू छेदने॥ ग्रहिज्या॥ वृश्चति॥ वव्रश्च॥ वव्रश्चतुः॥ वव्रश्चिथ॥ वव्रष्ठ॥ नित्यं ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां संप्रसारणं रेफस्य च मकारः॥ उरत्॥ नस्यात्परस्मिन्निति तथा नित्यं वृश्चादीनां संप्रसारणं इति वस्योत्वम्॥ व्रश्चिता॥ व्रष्टा॥ व्रश्चिष्यति॥ व्रक्ष्यति॥ अव्रश्चीत्॥ अव्राक्षीत्॥ व्यचव्याजीकरणे॥ विचति॥ विव्याच॥ विविचतुः॥ व्यचिता॥ व्यचिष्यति॥ व्यक्ष्यति॥ अव्याचीत्॥ अव्यक्षीत्॥ व्यचेः कुटादित्वमनसीति तुनेह प्रवर्तते॥ अनसीति यद्यदसेनक्रन्मात्रविषयत्वात्॥ उछि उञ्छे॥ उञ्छति॥ उञ्छी विवासे॥ उञ्छति॥ ऋछ

हारः
६०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गतीन्द्रियपुलयमूर्तिभावेषु ॥ ऋत्यृतामिति गुणः ॥ द्विहल्ग्रहणस्यानेकहलुपलक्षणत्वान्नुद् ॥ आनर्छ ॥ आनर्छतुः ॥ ऋ ॥ ऋ ॥ मिछ उत्क्लेशे ॥ उत्क्लेशः पीडा ॥ मिमिछ ॥ अमिछत् ॥ जर्ज चर्च रुर्ज परिभाषणामर्दनयोः ॥ त्वचसंवरणे ॥ तत्वाच ॥ अचस्तुतौ ॥ आनर्च ॥ उ ॥ ऊ ॥ आर्जवे ॥ उज्झ उत्सर्गे ॥ लुभ विमोहने ॥ विमोहनमाकुलीकरणम् ॥ लुभति ॥ लोभिता ॥ लोध्धा ॥ लोभिष्यति ॥ रिफ कत्थने युध्वनिन्दाहिंसादानेषु ॥ रिफति ॥ रिरेफ ॥ रिफेत्येके ॥ शिष्ठ ननिप्रामतिभीरिहनि ॥ रपतं फत्वे ॥ आ ए प्रथमान्तः ॥ द्वितीयो द्वितीयान्तः ॥ द्वाभ्यपि द्वितीयान्तावित्येके ॥ रपति ॥ ततर्प ॥ तर्पिता ॥ स्पृशस्त्रोतिसिञ्चिकल्यः पोयादिकस्येवमिज्पवादत्वात् ॥ तेनात्र नित्यसिद्धा ॥ आनर्प ॥ रफति ॥ वा स्यादिवादनिदिनामिति नलोपे । त्रोरफादीनां नुस्वाच्यः ॥ आदिशब्दः सकारे ॥ तेन यत्र नकारानुबन्धासेरफादयः ॥ रफति ॥ ततर्फ ॥ रफिता ॥ तुपतुंपतुफतुंफ हिंसायाम् ॥ तुपति ॥ तुंपति ॥ तुफति ॥ तुंफति ॥ इष इष्ट उत्क्लेशे ॥ प्रथमाप्रथमान्तः ॥ द्वितीयान्तस्त्वन्ये ॥ इषति ॥ इफति ॥ इंफति ॥ अफ अंफ हिंसायाम् ॥ अफति ॥ आनफ ॥ अंफ ॥ अंफ ॥ अंफति ॥ उफ युंफ युन्थे ॥

अंफति

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गुफ्ति।जुगोफ्।गुंफति।जुगुंफ्।डुभृंभ्पूरणे।डुभृंति।डुबोभ्।डुंभति।डुंभाञ्चकारा।डुभृंभ्भ्रौभार्थे।डुभृंति।डुंभति।दुभीग्रन्थे।दुभति।त्र
तीहिंसाग्रन्थनयोः।चर्निता।सेः सिचीतिवेट्।चर्निष्यति।चर्स्यति।अचर्नीत्।विधविधाने।विधति।वेधिता।जुजगतौ।तवर्गपञ्चमानामित्येके।
जुजति।मरुतोजुनन्ति।मृजसुखवने।मृजति।मार्ष्टा।मृज्च।मृडति।मृडीप्रीजने।मृडति।मर्ष्टा।धृगा च।धृगति।मृगाहिंसायाम्।तुरा कोटि
त्ये।तुतोरा।पुरा कर्मशिअभो।पुरति।पुराप्रतिज्ञाने।कुरा व्रदोषकरणयोः।धन्गतौ।दुरा हिंसागतिकोटिल्येषु।घुरा घूर्णभ्रमणे।घुरेश्वर्यदी
प्त्योः।सुघोर।आशिषि।सूर्यात्।कुरच्छब्दे।कुरति।कूर्यात्।अघनभ कुर्घुरामिति निषेधेन।करोतेरेवतत्रग्रहणमित्याहुः।खुर छेदने।खुरसंवेष्टने
क्षुरविलेखने।घुरभीमार्थौ च्छयोः।पुरअग्रगमने।कृडयमने।दन्त्योष्मादिः।पवर्गीयादिरित्यन्ये।त्रुस्त्रुत्त्रुहिंसायाम्।त्रुहति।तत
ह।स्त्रुहति।तस्त्रुर्ह।तर्हिता।तर्ढा।स्त्रर्हिता।स्तर्ढा।अतर्हीत्।अतार्ढ्सीत्।अतार्ष्टाम्।इषइच्छायाम्।इषगमीति हुः।इच्छति।इयेष।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एयिता॥ एष्टा॥ एयिष्यति॥ इष्यात्॥ ऐषीत्॥ मिषस्यद्वीयाम्॥ मिषति॥ मेषिता॥ कि लश्वेत्यक्रीडनयोः॥ तिल स्नेहे॥ चिलवसने॥ चल्नविलसने॥ इ
लस्वप्नक्षेपणयोः॥ विलसंवरणे॥ दन्त्योष्यादिः॥ विलभेदने॥ ओष्यादिः॥ शिलगहने॥ हिलभावकरणे॥ शिलथिलउन्छे॥ मिलश्लेषणे॥ लिख
अक्षरविन्यासे॥ लिलेख॥ कुट कौटिल्ये॥ गाङ्कुटादिभ्यो ङिति ङित्वम्॥ चुकुटिथ॥ चुकोट॥ चुकुटा॥ कुटिता॥ पुट संश्लेषणे॥ कुचसंकोचने॥ गुजश
ब्दे॥ गुङ रक्षायाम्॥ ङिपक्षेपे॥ छुरछेदने॥ नभकुछुराभिनदीर्घः॥ छुयात्॥ स्फुट विकसने॥ स्फुटति॥ पुस्फोट॥ मुट आक्षेपप्रमर्दनयोः॥ त्रुट छेद
ने॥ वाभ्यां श्रोतिश्रन्वा॥ त्रुट्यति॥ त्रुटति॥ तुत्रोट॥ त्रुटिता॥ तुट कलहकर्मणि॥ तुटति॥ तुतोट॥ तुटिता॥ चुट छुट छेदने॥ जुड मदे॥ त्रुट
संश्लेषणे॥ कुड घनत्वे॥ घनत्वं संहतता॥ चकुडे॥ कुडिता॥ कुड बाल्ये॥ पुडउत्सर्गे॥ घुट प्रतिघाते॥ तुड नोडने॥ नोडनं भेदः॥ थुड स्फुट संवरणे॥ थुड
ति॥ तुथोड॥ पुस्फोड॥ स्फुड स्फुड इत्येके॥ स्फुरस्फुलसंचलने॥ स्फुरस्फुरणे॥ स्फुलसंचलन इत्येके॥ स्फुरति स्फुलति मिर्निविभ्यः॥ यत्वं

Valmiki University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वास्यात्। निःष्कुरति॥ निःस्कुन्नति॥ स्फुरत्यकारो पधंकेचित्पठन्ति॥ पस्कार। स्कुञ्चुञ्धुञ्संवरणे॥ कुञ्भञ्मञ्जनइत्येके॥ मुरीउद्यमने॥ अनुदा
त्तेत्॥ मुरते॥ जुगुरे॥ मुरिता॥ गूस्तवने॥ दीर्घोतः॥ परिपूतगुणोदयः॥ इत्यष्टाचत्वारः परस्मैपदिनः॥ नुवति॥ अनुवीत्। धूविधूनने॥ धुवति॥ युपुरीसोर
त्सर्गे॥ जुयुविथ। जुयुथ॥ युता॥ युष्यति॥ अयुषीत्॥ ह्रस्वादङ्गात्॥ अयुतां॥ अयुषुः॥ धुगतिस्थैर्ययोः॥ धुवइति पाठान्तरम्॥ आद्यस्य धुवतीत्यादि
युवतिवत्॥ द्वितीयस्तु सेट्॥ दुधुविथ॥ धुविता॥ धुविष्यति॥ धुव्यात्। अधुवीत्॥ अधुविष्टाम्॥ कुङ्शब्दे॥ दीर्घान्नइतिकेयटः॥ कुविता॥ अकु
विष्ट॥ ह्रस्वान्नइतिव्यासकारः॥ कुता॥ अकुत॥ क्षुत॥ कुयदयोक्ताः॥ षट्ङ्व्याप्तौ॥ प्रायेणायंव्याङ्पूर्वः॥ श्यङ्॥ व्याप्रियते॥ व्यापप्रे॥ व्या
पप्राते॥ व्यापरिष्यते॥ व्याप्त॥ व्याप्साताम्॥ मृङ्प्राणत्यागे॥ म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च॥ लुङ्लिङोः क्षित्यघ्वप्रकृतिभूतान्मृङ्मृङ्नान्य
त्र॥ ङित्वंस्वरार्थम्॥ म्रियते॥ ममार॥ ममर्थ॥ मम्रिम॥ मर्त्तासि॥ मरिष्यति॥ मरीयात्॥ अमृत॥ अथ परस्मैपदिनः॥ रधिगतौ॥ अन्तर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ङ्त्वादियङ्॥ रियति॥ पियति॥ रेता॥ पेता॥ धिवारयो॥ क्षिनिवासगत्योः॥ धूञ्प्रेरणे॥ सुवति॥ सविता॥ कॄ विक्षेपे॥ किरति॥ किरतः॥ चकार॥ चकरतुः॥
करिता॥ करीता॥ कीर्यात्॥ अकरीत्॥ किरतौ लवने॥ उपाकिरतेः सुडागमः स्यात् छेदेर्थे॥ उपस्किरति॥ अडभ्यासव्यवायेपि सुट्कात्पूर्वइतिवक्तव्यम्॥
उपास्किरत्॥ उपचस्कार॥ हिंसायांप्रतेश्च॥ उपात्प्रतेश्चकिरतेः सुट्स्याद्धिंसायाम्॥ उपस्किरति॥ प्रतिस्किरति॥ गॄ निगरणे॥ अचि विभाषा॥ गिर
तेरेफस्यलत्वंवास्यादजादौ॥ गिरति॥ गिलति॥ जगार॥ जगाल॥ जगरिथ॥ जगलिथ॥ गरिता॥ गरीता॥ गलिता॥ गलीता॥ दॄ आदरे॥ आ
द्रियते॥ आदद्रे॥ आदद्रिषे॥ आदर्ता॥ आदरिष्यते॥ आद्रिषीष्ट॥ आदृत॥ आदृषाताम्॥ धॄ अवस्थाने॥ ध्रियते॥ अथपरस्मैपदिनः॥ ऊदुपधा
प्रश्नीप्साभ्याम्॥ पृच्छति॥ पपृच्छ॥ पपृच्छतुः॥ पपृच्छिथ॥ पपृष्ठ॥ पृष्टा॥ प्रक्ष्यति॥ अप्राक्षीत्॥ धृतः॥ किरादयो धातवः॥ सृजविसर्गे॥
विभाषासृजिदृशोः॥ ससर्जिथ॥ ससृष्ठ॥ स्रष्टा॥ स्रक्ष्यति॥ सृजिदृशोर्झल्यमकिति॥ सृजेत्॥ सृज्यात्॥ असाक्षीत्॥ दृ मरणे॥

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उष्टे॥ मज्जति॥ ममज्ज॥ मज्जिनयोर्हलीति नुम्॥ मज्जेरन्यास्वर्वेनुम्वक्तव्यः॥ संयोगादिलोपः॥ ममङ्क्थ॥ ममज्जिथ॥ मङ्क्ता॥ मङ्क्ष्यति॥
अमाङ्क्षीत्॥ अमाङ्क्ताम्॥ अमाङ्क्षुः॥ रुजेभङ्गे॥ रोक्ष्यति॥ अरोक्षीत्॥ अरोक्ताम्॥ भुजो कौटिल्ये॥ रुजिवत्॥ उपस्यर्वो॥ छो पा॥ अछौक्षीत्॥ रुष्ट
रिष्टि हिंसायाम्॥ तात्नवान्तो॥ रोष्टा॥ रोक्ष्यति॥ रेष्टा॥ रेक्ष्यति॥ विश्रागतौ॥ आत्मनेपदी॥ स्पृशा संस्पर्शने॥ स्पृष्टा॥ स्पर्ष्टा॥ स्पृक्ष्यति॥ स्पर्क्ष्यति॥
अस्पाक्षीत्॥ अस्पार्क्षीत्॥ अस्पृक्षत्॥ विछ गतौ॥ गुपूधूपेत्यायः॥ आर्धधातुके वा॥ विछायति॥ विछाया अकारः॥ विविछा॥ विश्रा प्रवेशने॥ वि
श्रति॥ वेष्टा॥ स्पृशा आमर्शने॥ आमर्शनं स्पर्शः॥ अस्पाक्षीत्॥ अस्पार्क्षीत्॥ अस्पृक्षत्॥ एदधेरशो॥ कर्त्रभिप्राये क्रियाफले परस्मैपदार्थः पुनः पा
ठः॥ वदूविशरणगत्यवसादनेषु॥ सीदतीत्यादिभौवादिकवत्॥ इह पाठेनुम्विकल्पार्थः॥ सीदति॥ सीदन्ति॥ ज्वलादयो पाठस्तु गणार्थः॥ सादः
सदः॥ स्वरार्थश्चायं वनुदात्तः॥ सस्तूदात्तः॥ स्वरार्थश्च पुनः पाठः॥ शतानुनासिकादेशितआत्मनेपदोक्तेः॥ अथ वदूस्वरितेतः॥ शिल्पसं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गमे॥ मिल्नसंश्लेषणे इति पठितस्य पुनः पाठः कर्त्रभिप्रायेतदर्थः॥ मिल्नति॥ मिल्नते॥ मुच्लृ मोक्षणे॥ रोमुचादीनाम्॥ मुंस्यात्॥ मुंचति॥ मुंचते॥ मोक्ष्यति॥ मुक्ता॥ मुक्षीष्ट॥ अमुचत्॥ अमुक्त॥ अमुक्षाताम्॥ लुपू छेदने॥ लुंपति॥ लुंपते॥ अलुपत्॥ अलुप्त॥ विदॢ लाभे॥ विंदति॥ विन्दते॥ विवेद॥ विविदे॥ व्याघ्रभूत्यादिमतेसेर्थेयम्॥ वेदिता॥ भाष्यमतेऽनिट्कः॥ वेत्ता॥ परिवेत्ता॥ परिवर्जने॥ ज्येष्ठांपरित्यज्य दारानग्रीश्चल्न

धवानित्यर्थः॥ नृत्यो॥ लिपउपदेहे॥ उपदेहोऽङ्गिः॥ लिंपति॥ लिंपते॥ लेप्ता॥ लिपिसिचीत्यङ्तदितुया॥ अलिपत्॥ अलिपत॥ अ

लिप्त॥ षिचक्षरणे॥ सिंचति॥ सिंचते॥ असिचत्॥ असिचत॥ असिक्त॥ अभिषिंचति॥ अभ्यषिंचत्॥ अभिषिषेच॥ अथ कायः परस्मैपदिनः॥ ऋ

कृतीछेदने॥ कृन्तति॥ चकर्त्त॥ कर्त्तिता॥ कर्त्तिष्यति॥ कर्त्स्यति॥ अकर्त्तीत्॥ खिदपरिघाते॥ खिन्दति॥ खिखेद॥ खेत्ता॥ अयं देन्ये दिवा

दौ हृधादौच॥ षिद्या अवयवे॥ षिद्यति॥ षेत्ता॥ अयं दीपनायामपि॥ वेष्टा रूपाणि षिंद्यतु॥ इत्॥ ॥ इति मुचादयस्तुदादयश्च॥

www.eGangotri.Gangotri.Jammu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि कौ ति
६४

रुधिर् आवरणे॥ नवस्वारेतनरिनक्षा॥ रुधादिभ्यः श्नम्॥ नोपोपधादः॥ मित्वादन्त्यादचपरः॥ नित्यत्वात्सुरां बाधते॥ रुणद्धि॥ श्नसोरल्लोपः॥ रा
त्वस्यासिद्धत्वादनुस्वारः॥ परसवर्णः॥ तस्यासिद्धत्वात्सत्वेन॥ न पदान्ताद्दिवोमादीनाम्॥ नुस्वारस्य पर्यायोरल्लोपो नस्थानिवत्॥ रुन्धः॥ रुन्धन्ति॥ रुं
न्धे॥ रुरोध॥ रुरुधे॥ रोद्धा॥ रोत्स्यति॥ रोत्स्यते॥ रुणद्धु॥ रुन्धान्॥ रुन्धि॥ रुणधानि॥ रुणधै॥ अरुणत्॥ अरुन्धां॥ अरुणन्॥ अरुणः॥
अरुणधम्॥ अरुधत्॥ अरौत्सीत्॥ अरुद्ध॥ भिदिर् विदारणे॥ भिनत्ति॥ भिन्ते॥ भेत्ता॥ भेत्स्यति॥ अभिनत्॥ अभिनः॥ अभिनदं॥ अभिन्त॥
अभिदत्॥ अभैत्सीत्॥ अभिन्त॥ छिदिर् द्वैधीकरणे॥ अछिदत्॥ अछैत्सीत्॥ अछिन्त॥ रिचिर् विरेचने॥ रिणक्ति॥ रिङ्क्ते॥ रिरेचि॥ रे
क्ता॥ अरिणक्॥ अरिचत्॥ अरैक्षीत्॥ अरिक्त॥ विचिर् पृथग्भावे॥ विनक्ति॥ विङ्क्ते॥ क्षुचिर् संपेषणे॥ क्षुणत्ति॥ क्षुत्ते॥ क्षोक्ता॥ अक्षु
णत्॥ अक्षुचत्॥ अक्षौत्सीत्॥ अक्षुक्त॥ युजिर् योगे॥ योक्ता॥ उछिदिर् दीप्तिदेवनयोः॥ छुणत्ति॥ छुत्ते॥ चछर्दे॥ सेसिचीति वेट्

नैर
तीः
६४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चछदिथ॥ चछदिथे॥ छर्दिता॥ छर्दिष्यति॥ छर्दतु॥ अछर्दत्॥ अछर्दीत्॥ अछर्दिष्यत्॥ उत्कदिर् हिंसानादरयोः॥ कदतीत्यादि॥ छुरतिवत्॥ कृतीवेष्ट
ने॥ परस्मैपदी॥ कदति॥ आर्द्धधातुकेनीडादिकवत्॥ त्रिष्वीदीयौ॥ वयआत्मनेपदिनः॥ श्वानलोपः॥ श्रमः परस्मैपदिनः॥ श्रमोरुश्रो
पः॥ इन्धेः॥ इन्धसे॥ इन्धिता॥ इनधे॥ ऐन्ध॥ ऐन्धाः॥ खिद दैन्ये॥ खिन्ने॥ खेत्ता॥ खिद विचारणे॥ विन्ने॥ वेत्ता॥ अथ परस्मैपदिनः॥ शिशुविशेषणे॥
शिनष्टि॥ शिंक्ते॥ शिंक्षति॥ शिंक्षिष्यति॥ शिंक्षतु॥ अशिंक्षत्॥ अशिंक्षीत्॥ अशिंक्षिष्यत्॥ अशिनट्॥ ल्ट
वित्वादट्॥ अशियत्॥ पिषूसंचूर्णने॥ पिनष्टि॥ शिषिवत्॥ भंजोआमर्दने॥ भनक्ति॥ बभञ्जिथ॥ बभङ्क्थ॥ भङ्क्ता॥ भुजपालनाभ्यवहारयोः
भुनक्ति॥ भोक्ता॥ भोक्ष्यति॥ अभुनक्॥ टहहिंसायाम्॥ टहः अभिकृतेरमागमः स्याद्वा॥ टहोढा॥ टराढः॥ नतर
हं॥ नार्हता॥ अटरोट्॥ हिनस्ति॥ जिहिंसा॥ हिंसिता॥ उन्दीक्लेदने॥ उनत्ति॥ उन्नः॥ उन्दन्ति॥ उन्दाश्चकार॥ औनत्॥ औन्नाम्॥ औन्दत्॥ औ

शिशोथिथ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नः॥ ओनत्। ओनदं॥ अंजू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु॥ अनक्ति॥ अङ्क्तः॥ अञ्जनि॥ आनञ्ज। आनञ्जिथ॥ आनङ्क्थ॥ अङ्क्ता॥ अंजिता॥ अंजि-
अनजानि॥ आनङ्क्ष्यत्॥ अंजेः सिचि॥ अञ्जेः सिचोनित्यमिट्प्राप्तः॥ आञ्जीत्॥ तंचूसंकोचने॥ तनक्ति॥ तङ्क्ता॥ तंचिता॥ ओविजी भयसंचलनर-
योः॥ विनक्ति॥ विङ्क्तः॥ विजयडिति डित्वम्॥ विविजिथ॥ विजिता॥ अविनक्ष्यत्॥ अविजीत्॥ वृजी वर्जने॥ वृणक्ति॥ वर्जिता॥ पृची संपर्के॥ पृ-
णक्ति॥ पर्क्ता॥ इति दशादयः॥ अथ सप्तम्यन्तिनेतः॥ तनुविस्तारे॥ तनादिकउभयतः॥ तनोति॥ तन्वः॥ तनुवः॥ तनुते॥ ततान॥ तेने॥ तनु-
अतानीत्॥ अतनीत्॥ तनादिभ्यस्तथासोः॥ तनादिभ्यः सिचो वा लुक्स्यात्तथासोः परयोः॥ थासा रुचर्यात्तश्चकवचनं तथाशब्दोऽघटते
॥ तेनेतना॥ यूयमतनिष्ट॥ अनुदात्तोपदेशेत्यनेनानुनासिकलोपः॥ तनि॥ अतता॥ अतनिष्ट॥ अतथाः॥ अतनिष्ठाः॥ षणु दाने॥ सनोति॥
सनुते॥ येविभाषा॥ सायात्॥ सन्यात्॥ जनसनखनां सञ्झलोः॥ असात॥ असनिष्ट॥ असाथाः॥ असनिष्ठाः॥ क्षणु हिंसायाम्॥ क्षणोति॥ क्षणुते॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लन्नेतिनधीः॥अक्षरीत्॥अक्षत॥अक्षनिष्ठ॥अक्षथाः॥अक्षनिष्ठाः॥क्षिणुच॥उपत्ययनिमित्तो॥नघूपधगुणाः संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः
तिनभवतीत्यत्रियादयः॥भवतीत्येवेत्यन्ये॥क्षिणोति॥क्षेणोति॥क्षेणिता सि॥क्षेणितासे॥अक्षेणीत्॥अक्षित॥अक्षेणिष्ट॥अक्षुगतौ॥
अर्णोति॥अर्णोति॥अर्णुतः॥अर्णुवन्ति॥आनर्ण॥आन्टर्ण॥अर्णितासि॥आर्णीत्॥आर्त्त॥आर्णिष्ट॥आर्थाः॥आर्णिष्ट॥टरणुअद
ने॥टरणोति॥तरणोति॥टरणुते॥तरणुते॥टरणुदीप्तौ॥जघर्ण॥जघ्टर्ण॥अथघवनुदानेनौ॥वनुयाचने॥वनुते॥ववने॥चान्द्रमतेपरस्मै
पदी॥वनोति॥ववाना॥मनुअवबोधने॥मेने॥डुकृञ्करणे॥करोति॥कुरुते॥अतउत्सार्वधातुके॥कुरुतः॥यण॥नभ्कुर्छुरामिनिनदी
र्घः॥कुर्वन्ति॥नित्यंकरोतेः॥करोतेःप्रत्ययोकारस्यनित्यंनोपःस्यात्स्योःपरयोः॥कुर्वः॥चकर्थ॥चक्रुवा॥कर्त्ता॥करिष्यति॥येचाक्ष
ङ्गोपःस्याद्वोप्रत्ययेपरे॥कुर्यात्॥आशिषि॥क्रियात्॥कृषीष्ट॥अकार्षीत्॥तनादिभ्यस्तिन्नुकोःभावेकृस्वादसुरादितिसिचोलो

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प:॥अकृत॥अकथा:॥संपरिभ्यांकरोतेर्भूषणे॥समवाये च॥संपरिपूर्वस्य करोतेः सुट् स्यात् भूषणे संघे चार्थे॥संस्करोति॥अलङ्करोतीत्यर्थः॥
संस्कुर्वन्ति संघीभवन्तीत्यर्थः॥संपूर्वस्य कचिदभूषणेऽपि सुट् संस्करोति॥संस्कृतं भक्ष्येऽपि इति ज्ञापकात्॥परिनिविभ्य इति षत्वम्॥परिष्करोति॥
शिवादीनां वा॥पर्यस्कार्षीत्॥पर्यस्कार्षीत्॥उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु॥उपात् कृतः सुट् स्यादिष्टार्थेषु चाशुद्धयोरर्थयोः
प्रतियत्नोपसाधानम्॥विकृतमेव वैकृतं विकारः॥वाक्यस्याध्याहारः आकांक्षितैकदेशपूरणम्॥उपस्कृता कन्या॥अलङ्कृतेत्यर्थः॥उ
पस्कृता ब्राह्मणाः समुदिता इत्यर्थः॥ओदनस्योपस्करोतीत्यर्थः॥उपस्कृतं भुङ्क्ते॥विकृतमित्यर्थः॥उपस्कृतं वृत्ते॥
वाक्याध्याहारेण वृत्त इत्यर्थः॥सुट् कात्पूर्वः॥अभ्यासव्यवाये पीत्युक्तम्॥संचस्कार॥कात्पूर्वः इत्यादिभाष्ये प्रत्याख्यातम्॥तथाहि॥पूर्वं
धातुरुपसर्गेण युज्यते॥अन्तरङ्गत्वात् सुट् ततोऽस्त्वम्॥एवं चक्रमतश्च संयोगादेर्गुणः॥संचस्करतुः॥कृस्तृभ्यः सूत्रे अतो भाषाजस्येति सूत्रे च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कृ॰ औ सुट् इति वक्तव्यम्॥ तेन ससुट्कात्यरस्येट्॥ संचस्करिथ॥ संचस्करिव॥ गुरोर्नीति सूत्रे नित्यं छन्दसीति सूत्रान्नित्यमित्यनुवर्त्तते॥ नित्यं यः संयोगादिरस्येत्यर्थात् सुट् गुरोर्न॥ संस्क्रियात्॥ अनन्तरसंयोगादिरिति लिङः सिचोर्नेट् एकाच उपदेशे इति सूत्रादुपदेशादित्यनुवर्त्य उपदेशे यः संयोगादिरिति व्याख्यात्॥ संस्कर्षीत्॥ समस्कृत॥ समस्कृषाताम्॥ ॥ इति तनादयः॥ ॥ डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये॥ क्र्यादिभ्यः श्ना॥ क्रीणाति॥ ईहल्यघोः क्रीणीतः॥ ईत्वात्यूर्वेरन्तादेशः॥ परत्वान्नित्यत्वादन्तरङ्गत्वाच्च॥ एवं दृश्याऽऽद्भावः॥ ततः श्नाभ्यस्तयोरित्यात्नोपः॥ क्रीणन्ति॥ क्रीणीते॥ क्रीणते॥ क्रीणाते॥ चिक्राय॥ चिक्रियतुः॥ चिक्रयिथ॥ चिक्रेथ॥ चिक्रियिव॥ चिक्रियिवे॥ क्रेता॥ क्रेष्यति॥ क्रीयात्॥ क्रेषीष्ट॥ अक्रेषीत्॥ अक्रेष्ट॥ प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च॥ कान्तिः कामना॥ प्रीणाति॥ प्रीणाते॥ श्रीञ् पाके॥ मीञ् हिंसायाम्॥ हिनुमीना॥ प्रमीणाति॥ प्रमीणीतः॥ मीनाति मिनोतीत्येज्विषयेऽभ्यासम्॥ ममौ॥ मिम्यतुः॥ ममिथ॥ ममाथ॥ मिम्ये॥ माता॥ मास्यति॥ मीयात्॥ मासीष्ट॥ अमासी

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·को·त्रि·
६७ स्कुनाति·

त्र॥ भ्मा सिष्टाभ्॥ भ्मास्त॥ षिञ्बन्धने॥ सिनाति॥ सिनीते॥ सिषाय॥ सिष्ये॥ सेता॥ स्कुञ्भ्रा प्रवरणे॥ स्तंभुस्तुंभुस्कंभुस्कुंभुस्कुञ्भ्यंभुभ्या॥ चा
त्भा॥ स्कुनोति॥ स्कुनुतो॥ स्कुनीते॥ चुस्कोव॥ चुस्कुवे॥ स्कोता॥ अस्कोषीत्॥ अस्कोष्ट॥ स्तंभ्वादयश्चत्वारः सौत्रा सर्वे रोधनार्था इत्येके॥ माधव
स्तु प्रथमतृतीयौ स्तंभार्थौ द्वितीयो निष्कोषणार्थः॥ चतुर्थो धारणार्थ इत्याह॥ सर्वे परस्मैपदिनः॥ ओपः॥ विष्टभ्नोति॥ विष्टभ्नाति॥ अवष्टभ्नोति॥
अवष्टभ्नाति॥ अवतष्टंभ॥ ऋस्वित्यङ्॥ व्यष्टभत्॥ व्यष्टंभीत्॥ स्तुभ्नोति॥ स्तुभ्नाति॥ वेः स्कभ्नातेर्नित्यम्॥ वेः परस्य स्कभ्नातेः सस्य षः
स्यात्॥ विस्कभ्नोति॥ विस्कभ्नाति॥ स्कुभ्नोति॥ स्कुभ्नाति॥ हलः भ्रः ग्रानञ्जौ॥ हलः परस्य भ्रः ग्रानञ्जादेशाः स्युर्वा॥ स्तभान॥ स्तभान॥ स्कं
भान॥ स्कुभान॥ पक्षे स्तम्भुहीत्यादि॥ युञ्बन्धने॥ युनाति॥ युनीते॥ योता॥ क्रूञ्शब्दे॥ क्रूनाति॥ क्रूनीते॥ क्रविता॥ दूञ्हिंसायाम्॥
दूणाति॥ दूणीते॥ पूञ्पवने॥ प्वादीनां ह्रस्वः॥ त्रिनिषे॥ पुनाति॥ पुनीते॥ पविता॥ लूञ्छेदने॥ लुनाति॥ लुनीते॥ स्तॄञ्आच्छादने

हरि॰
६७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तृणाति॥स्तृणीते॥तस्तार॥तस्तरतुः॥स्तरिता॥स्तरीता॥स्तृणीयात्॥स्तृणीत॥आशिषि॥स्तीर्यात्॥लिङि सिचोरिति वेट्॥नलिङि॥स्तरिषीष्ट॥उ
श्चेति कित्वं॥स्तीर्षीष्ट॥सिचि चपरस्मैपदेष्विति न दीर्घः॥अस्तारीत्॥अस्तारिष्टाम्॥अस्तरिष्ट॥अस्तरीष्ट॥अस्तीर्ष्ट॥कृञ् हिंसायाम्॥कृणाति॥कृणीते॥
चकार॥चकरे॥कृञ् वरणे॥वृणाति॥वृणीते॥ववार॥ववरे॥वरिता॥वरीता॥आशिषि॥उदोऽनूपूर्वस्य॥वूर्यात्॥वरिषीष्ट॥वूर्षीष्ट॥अवारीत्॥अवारि
ष्टां॥अवरिष्ट॥अवरीष्ट॥अवूर्ष्ट॥धूञ् कम्पने॥धुनाति॥धुनीते॥दुधविथ॥दुधोथ॥दुधुविव॥धविता॥धोता॥सुसुधूञ्भ्यइतीट्॥अधावीत्॥अधवि
ष्ट॥अधोष्ट॥अथवधात्यन्ताः परस्मैपदिनः॥शृ हिंसायाम्॥शृ छ्वोः शूविनिग्रहे स्वपक्षे यरणे॥अन्यथा शक्तृ॥शिमिति गुणः॥शशरतुः॥शशर
रतुः॥श्युकः किती तिनिषेधे प्राप्ते॥क्रादिनियमान्नित्यमिट्॥शशरिव॥शशरिव॥शरिता॥शरीता॥शृणीहि॥शीर्यात्॥अशरिष्ट॥शृ प्रालनपूरणयोः॥पपृतुः॥पपरतुः॥आशिषि॥पूर्यात्॥दृ वरणे॥भरणे इत्येके॥भृ भर्त्सने॥भरणे त्वेके॥भृ हिंसायाम्॥भरणाति॥बभार॥दृ विदारणे॥ददरतुः

at Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·कौ·ति·
६८

दद्नुः॥ ऋ वयोहानौ॥ ऋ इत्येके॥ धृ धान्ये॥ नृ नये॥ कृ हिंसायाम्॥ ऋ गतौ॥ ऋणाति॥ अरंचकार॥ अरीत॥ अरीता॥ आर्णात्॥ आर्णीताम्॥ इर्णात्॥ आरीत्॥
आरिरं॥ ऋ शब्दे॥ ज्या वयोहानौ॥ ग्रहिज्या॥ हृ नः॥ अङ्गावयवाद्धृनः परं यत् संप्रसारणं तदन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात्॥ इति दीर्घे कृते ष्वादीनां ह्रस्वः॥ जिनाति॥ जिः
ज्यौ॥ जिज्यतुः॥ रीगतिरेषणयोः॥ रिषणं वृकवाद्यः॥ लीश्लेषणे॥ विभावलीयतीत्येके॥ जिमये भावम्॥ ल्नेनौ॥ लिलाय॥ लाता॥ लेता॥ ल्वीवरणे॥ ल्वि
नाति॥ ल्वीगतौ॥ धृ नृ॥ ल्वादयो धृनाः॥ ध्वादयो धीत्येके॥ वीवरणे॥ भीभये॥ भरणमित्येके॥ क्षीहिंसायाम्॥ रयां त्रयाणां ह्रस्वः केचिन्मतेन तु॥ ज्ञा अव
बोधने॥ ज्ञाजनोर्जा॥ जानाति॥ दीर्घानिर्देशात् सामर्थ्यान्न ह्रस्वः॥ बन्ध बन्धने॥ बध्नाति॥ बबन्धिथ॥ बबन्ध॥ बन्धा॥ बन्धासे॥ भन्त्स्यति॥ बधान॥ अभान्त्सी
त्॥ पूर्वत्रासिद्धमिति भवूभावात् पूर्वं रुन्धिजलोपः॥ प्रत्ययलक्षणेन सादिप्रत्ययमाश्रित्य भवूभावो न प्रत्ययलक्षणप्रतिषिद्धत्वात्॥ अ
बान्धाम्॥ अभान्त्सुः॥ धृ संभक्तौ॥ धरणीते॥ बव्रे॥ बधृषे॥ बधृढ्वे॥ वीरता॥ अवरिष्ट॥ अधृत॥ अणा विमोचनप्रतिहर्षयोः॥ इतः परमेपदिनः॥ अथ धा

दरीता अवरीष्ट

हरिः
६८

249

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ति॥ ग्रंथिग्रंथीत्यादिना कि त्वपक्षेरत्वाभ्यासलोपावप्यत्रवक्तव्यावितिहरदत्तादयः॥ ग्रेथतुः॥ ग्रेथुः॥ इदंपितामपीतिसुधाकरमते॥ ग्रेथिथा॥ अ
स्मिन्नपिपक्षेरालि॥ ग्रथ्राथ॥ ऊनमेतु॥ राग्राथ॥ ग्राग्रथेतिमाधवः॥ तत्रमूलंमृग्यं॥ मन्थविलोडने॥ ग्रंथग्रथसंदर्भे॥ अर्थभेदात्ग्रंथेः पुनःपाठः
रूपंतूक्तं॥ कुंथसंश्लेषणे॥ संश्लेषइत्येके॥ कुथ्राति॥ चुकुंथ॥ कुथेतिदुर्गः॥ चुकोथ॥ मदक्षोदे॥ मद्ग्राति॥ मदाना॥ मद्ग्चा॥ अयंसुरवेपि॥ छुर्वं॥
मर्दनेति॥ गुधरोषे॥ गुध्राति॥ कुथ निष्कर्षे॥ कुथ्नाति॥ कोथिता॥ निरःकुथः॥ निरःपराकुथोवलादेरार्द्धधातुकस्येड्वास्यात्॥ निष्कोथिता॥ नि
ष्कोथ्या॥ निरकोथीत्॥ निरकुथत्॥ क्षुभसंचलने॥ क्षुभ्नादिषुच॥ क्षुभ्नाति॥ क्षुभीतः॥ क्षोभिता॥ क्षुभ्नाण॥ राभ्नतुभहिंसायाम्॥ नभ्नाति॥ तुर
भ्नाति॥ नभ्नतो॥ तोभ्नते॥ इतिरापि॥ नभ्यति॥ तुभ्यतीतिरपि॥ क्लिश्नविबाधने॥ रादितिश्नुब्विनिषेधः॥ क्लिश्नाति॥ क्लेशिता॥ क्लेश्या॥ अक्ले
शीत्॥ अक्लिक्षत॥ अश्नाभोजने॥ अश्नाति॥ आश्न॥ उधसउन्दे॥ उकारइत्॥ धस्नाति॥ उकारोधात्ववयवइत्येके॥ उधसोचकारा॥ इथ आभीक्ष्ण्ये॥

Sampurnanand Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·कौ·ति·
६९

पौनः पुन्यं भ्यशार्थौवाआभीक्ष्ण्ये॥ इघ्नाति॥ रघिता॥ तीव्रसहेत्यत्र सहिनासाहचर्यादकारविकरणस्यनौदादिकस्यैवग्रहणम्॥ नतुश्यनीत्याह्योरित्या
हुः॥ वस्तुतस्तुइघ्नातेरपिग्रहिवत्कल्पउचितः॥ तथाचवार्त्तिकम्॥ इवेरतकारेश्वपन्प्रत्ययात्प्रतिषेधइति॥ विघविप्रयोगे॥ विघ्नाति॥ वेष्या॥ पुषपुष्यस्नेहन
सेवनपूरणेषु॥ पुष्णाति॥ पुष्णाति॥ पुषपुष्टौ॥ पोषिता॥ पुषस्तेये॥ मोषिता॥ रवचभूतप्रादुर्भावे॥ भूतप्रादुर्भावोऽतिक्रामोत्पत्तिः॥ रवचूनाति॥
बान्नोयमित्येके॥ छोः शइनुनाशिकेच॥ सतुकस्यकस्यवस्यचक्रमात्तत्पुरुषनावादेशौ सोनुनासिकेकोऽनादौकृतिच॥ रवोनाति॥ चरवा॥
वा॥ रवधिता॥ ग्रानर्वः परत्वादूदिकनेहन्नन्त्वाभावान्नग्रानच॥ रवोर्नाहि॥ हिरुचा॥ रुत्वं॥ हिरुणाति॥ ग्रहउपादाने॥ स्वरितेत्॥ ग्रहिज्या॥ ग
ह्णाति॥ ग्लीने॥ ग्रहोऽनिटिदीर्घः॥ एकाचोग्रहेर्विहितस्यैटोदीर्घः स्यान्नतुनिटि॥ ग्रहीता॥ निटितु॥ जग्रहिथ॥ ग्रह्यात्॥ ग्रहीषीष्ट॥ ह्यते
निनष्टहिः॥ अग्रहीत्॥ अग्रहिष्य॥ अग्रहीषातामू॥ ॥इतिक्र्यादयः॥ ॥चुरस्तेये॥ सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनाचीमवच

हरिः
६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वर्मनर्णचूर्णाचुरादिभ्योणिच्॥एभ्योणिच्स्यात्। चूर्णानेभ्यःप्रातिपदिकाज्जात्यर्थेबहुलमित्येवमिहं। तेषामिहग्रहणमुपलक्षणार्थम्। चुरादिभ्यस्तुस्वार्थे।पुग
कोनिगुणः।सनाद्यन्ताधातवःधातुत्वम्।तिप्तझिभ्यःपाद्यः।गुणायादेशौ।चोरयति।णिच्चश्च।राजनादात्मनेपदस्यात्कर्त्रभिप्रायक्रियाफले।चोरयते।चोर
यामास।चोरयिता।चोर्यात्।चोरयिष्यति।णिश्रीदिवडःशौचिनिहुस्वः।द्विवोहलादिःशेषः।दीर्घोलघोरिति अभ्यासदीर्घः।अचूचुरत्।अचूचु
रत्।चिन्तिपूजयोः।चिन्तयति।अचिन्तत्।चिन्तेतिपठितव्ये दिकरणाणिचःपाक्षिकत्वेलिङ्गम्।तेनचिन्त्यात्।चिन्त्यतेइत्यादौनलोपोन।चिन्तति।
चिन्तेत्।एतच्चज्ञापकंसामान्यापेक्षमित्येके।अतएवहलित्यत्रक्ष्मिकृतानजगणानुःजगणुरित्युदाहृतत्वात्।विशेषापेक्षमित्यपरे।
अतएवाष्टाध्यायीपस्यनवैयर्थ्यम्।यत्रिसंकोचे।यन्त्रयति।यन्त्रेतिपठितुंशक्यम्।यत्तुइदित्करणाद्यन्त्रतीतिमाधवेनोक्तंतच्चिन्त्यम्।एवंकुट
द्विवचिभिचिषु।स्फुडिपरिहासे।स्फुरण्डयति।इदित्करणात्स्फुरण्डति।स्फुरतीतिपाठान्तरम्।स्फुटयति।स्फुटति।लक्षदर्शनाङ्कनयोः।कुट्टिअ
न्तभाषणे।कुन्ट्टयति।लडउपसेवायाम्।लाडयति।मिदिस्नेहने।मिन्दयति।मिन्दति।ओलडिउत्क्षेपणे।ओलण्डयति।ओलण्ड

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

राडिति। ओकारइदित्येके। लराउयति। लराउति। उकारादिरयमित्येके। उलराउयति। जल अपवारणे। लबइत्येके। पीडनवस्त्राहने। ध्राजभ्रसभ्राशदीप्तौ। व
भीलपीडा मन्यतरस्याम्। स्वामुपधायाह्रस्वो वास्यात्रस्यूपेरणे। अपीपिडत्। अपिपीडत्। नट अवस्यन्दने। अवस्यन्दनमाद्रम्। अथ प्रयत्नो प्रथा
नइत्येके। वधसंयमने। बाधयति। बन्धेतिचान्द्राः। पूरणे। पारयति। दीर्घोच्चारणं शिक्षः पाक्षिकत्वेमिदुम्। नाद्रिसेद्रक्त्वायाएवं स्यातिपिपर
र्तिभ्यांपरितेत्यादिसिद्धवपि परति। परनइत्यादिपि सिद्धिः फलम्। दुर्जवलप्राणनयोः। पक्षपरिग्रहे। वर्णचूर्णप्रेरणे। वर्णवर्णनइत्येके। प्रथ
प्रख्याने। [illegible]। प्रथयति। नान्येमितोऽहेतावितिवक्ष्यमाणात्वान्नास्यमित्वम्। अतस्यदृत्वरप्रथम्रदस्त्रस्यनाम्। स्वामस्या
सस्यअकारोनादेशः स्यात्चङ्परेरणे। इत्वापवादः। अपप्रथत्। प्रथपुक्षेपे। पर्थयति। उर्त्रत्। उपधायाश्चवर्णस्यस्थानेऽत्स्याद्वाचङ्प
रेणे। इरागमपवादः। अपीप्रथत्। अपपर्थत्। पथइत्येके। पाथयति। संबन्धने। सम्बथयति। असस्वत्। सांवच। अस्वाम्वत्। सां
वइत्येके। भक्षअदने। कुदक्षेदनभर्त्सनयोः। पूरणइत्येके। कुदयति। पुदचुदअल्पीभावे। अदकुदअनादरे। अदयति। अयंदोपधः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्टुत्वस्यासिद्धत्वान्नद्रा इति निषेधः। आ दृष्टन्। लुठ स्तेये। लुंठयति। लुंठतीति तु लुठि स्तेये इति भौवादिकस्य। ग्रन्थ ग्रन्थ असंस्कारगत्योः। ग्रथि इत्येके। तु
जि पि हिंसाबलादानेषु निकेतनेषु। तुंजयति। पिंजयति। इदित्करणात् तुंजति पिंजति। तुजपिजे इति केचित्। लजलुजि इत्येके। पिंसगतौ। पेसयति। पेसतीति शि
पिगतं। यो ल्वसामपुयोगे। श्वल्क वल्क परिभाषणे। लिह स्नेहने। स्फिट इत्येके। स्फिट अनादरे। भवोपदेशात्वान्नयः। असि स्फिटन्। स्फिड् अनादरे इत्येके।
डित्वस्यावयवेऽचरितार्थत्वात्सिजन्नान्नद्। स्मायययते। श्लिष श्लेषणे। पथि गतौ। पन्थयति। पंथति। पिड्ड कुट्टने। छदि संवरणे। छन्दयति। छन्दति।
अपादाने। प्रायेणायं विपूर्वः। विभाराययति। तड आघाते। ताडयति। खड खडि भेदने। खाडयति। खण्डयति। खण्डति। कण्डयति। कण्डति। कुडि र
क्षणे। गुडि वेष्टने। क्षरणाइत्येके। कुठि इत्यन्ये। अवकुण्ठयति। अवकुण्ठति। गुठि इत्यपरे। खुडि खण्डने। वटि विभाजने। वडि इत्येके। मडि भूषायाम् हर्षे
च। मडि कल्याणे। छर्द वमने। पुस्तवस्तआदरानादरयोः। चुद संचोदने। नक्क चक्क नाशने। शोपदेशात्नक्षणोपर्युदस्तोयम्। प्रनक्कयति। चक्क चुक्क व्यथने।

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षलनशौचकर्मणि। तलप्रतिष्ठायाम्। तुलउन्माने। तोलयति। अतुतुलत्। कथं तुलयति। तुलनास्यादि। अतुलोपमाभ्यामिति निपातनादङ्गस्य तुल्ना
शब्दस्य सिद्धोतो। णिच्। तुलउत्क्षेपे। तुलमहत्त्वे। तुलसमुच्छ्राये। मूलरोहणे। कलविक्षेपे। विद्यभेदने। तिलस्नेहने। चलभृतौ। पालरक्षणे। लूयहिंसायां
शूलयमाने। शूर्णच। तुट्छेदने। तुट संचूर्णने। पिष पसिनाशने। पण्डयति। पंसयति। पण्डति। पंसति। वजमार्गसंस्कारगत्योः। थल्क अतिस्पर्शने।
चयगत्यां। चंपयति। चंपति। क्षपिक्षान्त्याम्। क्षंपयति। क्षंपति। क्षजिक्षुजीवने। थर्ग गत्याम्। थर्ग च। ज्ञपिमिच्। अयं ज्ञाने ज्ञापने च वर्त्तते। मि
तां ह्रस्वः। मितामुपधायाह्रस्वः स्यात्। सौ परे ज्ञपयति। यम च परिवेषणे। चाभिन्। परिवेषणमिह वेष्टनं। न तु भोजनानापिवेष्टना। यमयति। च
न्द्रम्। परिवेष्टतस्त्यर्थः। चह परिकल्कने। चहयति। अचीचहत्। कथादौ वक्ष्यमाणास्यतु अदन्तत्वेनाग्लोपित्वाद्दीर्घसन्वद्भावो न। अचचहत्।
चपइत्येके। चपयति। रहत्यागइत्येके। अरीरहत्। कथादेस्तु अररहत्। चलप्रापणे। चलयति। चिच्छथने। चिस्फुरणे। आत्वंवास्यात्। अर्निर्द्वी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शकुथीक्ष्माय्यानांपुरणो। एषांपुकस्यास्तो। चपयति। चयति। नित्करणसामर्थ्यादस्यणिञ्चिकल्पः। चयते। पुणिचयति। पुनिचयति। नांन्येभ्यितो
हेतो। अहेतोस्वार्थेणिञ्चिञ्पादिभ्योऽन्येभ्यितो नस्युः। तेनश्रामादीनामसूत्रत्वप्रयुक्तमित्वंन। चहचलने। मुक्तसंघाते। खहसंवरणे। यहस्कि
दचुविहिंसायाम्। पूलसंघाते। पूर्णोऽत्येके। पुणत्यन्ये। पुंसअभिवर्द्धने। टकिबन्धने। टंकयति। टंकति। धूसकान्तिकरणे। धूसयति। सूद्रिया
नइत्येके। तालव्यानइत्यपरे। कीटवर्णे। चूर्णसंकोचने। पूजपूजायाम्। अर्कस्तवने। तयनइत्येके। अठआलस्ये। गुठिग्रीवरणे। अगठ
यति। अगठति। जुडप्रेरणे। गजमार्जनार्थौ। गाजयति। मार्जयति। मर्चच। मर्चयति। छपुस्त्रवणे। स्रावणइत्येके। पचिविस्तारवचनेप
चयति। पंचतेइतिव्यक्तार्थस्यत्वापिगतं। निजनिशाने। कृतसंशोधने। उपधायाश्च। धातोरुपधाभूतस्यऋतइत्यात्। रपरत्वम्। उपधा
याश्चेतिदीर्घः। कीर्त्तयति। उर्त्तंत। अचीकृतत। अचिकीर्त्तत। वईछेदनपूरणयोः। कुविआच्छादने। कुंवयति। कुंवति। कुंविइत्येके। लुं

दन्यान्तः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विनु विभर्दने। अर्दनस्त्येके। कृपव्यक्तायां वाचि। कृपेत्येके। चुटि छेदने। इल प्रेरणे। एलयति। ऐलिलत्। म्लक्ष म्लेच्छने। म्लेक्ष अव्यक्तायां वाचि। वूव वर्ह हिंसायाम्। केचिदिह गर्ज गर्द नाद्ये। गर्ध अभिकांक्षायाम् इति पठन्ति। गुर्द पूर्वनिकेतने। जसि रक्षणे। मोक्षण इति केचित्। जंसयति। जंसंति। ईङ् स्तुतौ। जसु हिंसायाम्। पिडि संघाते। कुसरो यो। कुटृ इत्येके। डिपक्षेपे। कुप समुच्छ्राये। आकुस्मादात्मनेपदिनः। कुस्मनाम्नो वेति वक्ष्यते। तमभिव्याप्येत्यर्थः। अकर्मगामिपल्लार्थमिदम्। चित संचेतने। चेतयते। अचीचितत्। दिशादंशने। दंशयते। अददंशत्। इदिल्लासि जभावे दंशतिभाकुस्मीयमात्मनेपदं णिच्संनियोगेनैवेति व्याख्यातारः। नल्लोपे संज्ञिसाहचर्यात् द्वयोरेव ग्रहणम्। दृ मिदृ शीन दंशनयोः दंसयते। दंसति। दसेत्यप्येके। उपजि पसंघाते। तवि कुटुंबधारणे। तंत्रयते। चान्द्रास्तु धातुद्वयमिति मत्वा कुटुंबयते इत्युदाहरन्ति। भवि गुप्तपरिभाषणे। स्वग्रहणात् संक्षेपणयोः। तर्ज भर्त्सनतर्जने। वस्त गन्धअर्दने। वस्तयते। गन्धयते। विक्क हिंसायाम्। विक्कयते। हिक्केत्येके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निष्कपरिमाणे। लर्ष्पायाम्। कूरासंकोचे। कूरापूरणे। भूरा आशाविशंकयोः॥ शठश्लाघायाम्। यक्षपूजायाम्। स्यमवितर्के। गूरउद्यमने। ग्रामलक्ष्मीलो
चने। नान्येमितशतिमित्वनिवेधः। शामयते। कुस्मअवक्षेपणे। गुरुछेदने। कुटरत्येके। गलस्रवणे। भलभाभरणे। कूटआपूदानो अवसादइत्येके। कुटप्रता
पने। वंशुप्रलंभने। ध्वजशक्तिवन्धने। शक्तिवन्धनंपूजननसामर्थ्यम्। शक्तिवन्धश्च। वर्धयते। मदन्तप्रियोगे। दिवुपरिकूजने। ष्ट विज्ञाने। गारयते। विदचेत
नाख्यानविवासेषु। वेदयते। सन्नायांवियनेज्ञाने वेत्ति विन्ते विचारणे। विंदतेविन्दतिप्राप्तौ। ग्रयनूलकुस्मशब्दिकयानाद्युजुगुप्सायाम्। कुस्मनाम्नोवा
कुस्मधातुः। कुस्मितनस्मयनेवर्णने। कुस्मयते। अचुकुस्मत। अथवाकुस्मेतिप्रातिपदिकम्। ततोधात्वर्थेणिच्॥ ॥इत्यानुस्वीयाः। चर्चअध्ययने। तुकभा
षणे। शब्दउपसर्गादाविष्कारेचाचाटुक्षरणे। धृतिनाव्यथिता। धृतिधृतमाविष्करोतीत्यर्थः। अनुपसर्गाच्चा आविष्कारइत्येवा शब्दयतिकरणेमीलने। कार
णायति। शोचश्चुपधायाह्रस्वः। कारापादीनांवेतिविकल्प्यते। अचीकरणत्। अचकारणत्। जभिनाशने। जंभयति। जंभति। यूदक्षरणे। सूदयति। असूषुदत्

मानसंभे। मान
यते।

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जसुताङ्ने। जासयति। जसति। पत्रबन्धनोपाशयति। अमरोगे। आमयति। मान्ये मितइति निषेधः। अमगत्यादेर्नापि गतः। तस्माद्दुर्नामसो। आमयति। चुस्फुर भेदने। विकाशेत्रापोः। स्फुरति। स्फोटने इत्युक्तम्। घटसंघाते। घाटयति। हन्यर्थाच्च। नकारपा उक्ताभ्यपिहन्यर्थाः। स्वार्थेणिचं लभतेरित्यर्थः। दिबुमर्दने। उदित्वाद्देवतीत्यपि। अर्जपुतियत्ने। अयमर्थान्तरेपि। द्रव्यमर्जयति। घुषिरविशब्दने। घुषिरविशब्दने इति सूत्रेऽविशब्दन इतिनिषेधाद्विकल्पादनित्योस्य णिच्। घोषति। इरित्वाद्वा। अघुषत्। अघोषीत्। एपनस्यतु अजूघुषत्। आङ्क्रन्दसातत्ये। भौवादिकक्रन्दधातुरहाना घर्थेऽक्रः। सस्वाङ्पूर्वोणिचं लभतेसातत्ये। आक्रन्दयति। अन्यत्र आङ्पूर्वो बुधिः क्रन्दसातत्यस्याहः। आघोषयति। नक्रन्दित्यत्रयोगात्तिभूअल्लङ्रशो। अवतंसयति। भूषयति। अर्हपूजायाम्। ज्ञापियोगे। आज्ञापयति। भजाविज्ञाने। अधुप्रसहने। भवाशङ्कन्। अशीश्वन्। यतनिकारोपस्कारयोः। एकलकआस्वादने। रथस्त्वेके। रगस्त्वन्ये। अधुविशेषणे। अंचयति। उदित्वाभिद्विकल्प्यार्थम्। अतएवविभाषितो णिच्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भंचति। एवंपरेषुजनुपूर्वभूतानामपिबोध्यम्। लिंगिचिंचीकरणे। लिंगयति लिंगति। युद्धसंसर्गे। मोदयति मक्कनयति तेन। व्रतधारणे। व्रतयति व्रतति। वारणे इत्यन्ये। उद्गतउद्धे। उकारोगात्ववयवइत्येके। भिसन्ये। भ्रासयति। मुचप्रमोचनेमोदनेच। वसस्नेहच्छेदापहरणेषु। चरसंशये। चुसहनेहसनेत्येके। च्यावयति। च्युसेसेके। च्योसयति। भुवोवकल्कने। अगकल्कनेमित्रीकरणमित्येके। चिननमित्यन्ये। भावयति। अवीभवत। कृपेश्चाकल्पयति। आखदःसकर्मकात्। खदिमभिव्याप्तसंभवत्कर्मव्यस्यवशिचा। ग्रसग्रहणे। ग्रासयति कवलम्। पुषधारणे। पोषयति भरणम्। दलविदारणे। दालयति। पठपुठलुठ्ठ जिभिजिचिजिलुजिभजिलघिक्षतिपिसिकुसिदसिकुचिघटिघटिदहिवर्हवहुगुपधूपविछीवपुथलोकलोचरादक्षपतकंदनुदंषुभाषार्थाः। पारयति। घोटयति। लुंजयति लुंजयति। एवंपरेषां। घाटयति। घंटयति। नाम्नोपिशास्त्रदिनाम्। शिच्यम्नोपिनःशास्त्रेम्नदितांचउपधायाहखो नस्याद्वृद्धपरेषां। अलुलोकत्। अलुलोचत्। वर्तयति। वर्द्धयति। उदि वाहर्त्तति। वर्द्धति। रुटलजिभजिदसिभ्रिहृशिशीकनटपठिमिचिरघि

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लधिभीहरहिमहिचलिनडनलचा। पूरीआप्यायने। इदित्वान्नियमार्थमिति विधेयम्। अतएवाशिज्वा। पूरयति। पूरति। रुजा हिंसायाम्। स्वद आस्वादने। स्वादयति। केचिदसिस्वदत्। दीर्घस्यत्वमेवेति वादसिस्वदत्। आप्लृ व्याप्तौ। इन उङ्ग्रभ्यामिति तौ। चः ध्वजधातुभ्यां व्याप्ता। ऊज उपचयसंयमने। योजयति। योजति। अयोक्षीत्। पर्चयति। पर्चति। पर्चिता। अपर्चीत्। अर्चपूजायाम्। ग्रहि अर्थने। साहयति। सहयति। सहयायं नागः सहति कलभेभ्यः। भीभवमी ईक्षेपे। लीङ् श्लेषणे। लापयति। लयति। लेता। वृजी वर्जने। वर्जयति। वर्जति। वृञ् आवरणे। वारयति। वरति। वरने। वरिता। वरीता। वृ वयोहानौ। जारयति। जरति। जरिता। जरीता। ञिचा ज्ञापयति। ज्ञयति। ज्ञेता। ञिच वियोजनसंपर्चयोः। रेचयति। रेचति। रेक्ता। ञिष अभ्यसर्वोपयोगे। शेषयति। शेषति। शेष्टा। अशिक्षत्। अयं विपूर्वो ऽतिक्षये। तपदाहे। तापयति। तपति। तप्ता। तप्तम्। तप्तौ। संदीपन इत्येके। तर्पयति। तर्पति। तर्पिता। ऋ संदीपने। ऋर्दयति। ऋर्दति। ऋर्दिता। ऋर्दिष्यति। सिसिचीतिवि कल्पोनः साहचर्यान्नचरेधादिकस्यैवत्वग्रहणात्। उपञ्ज पत्तपवृ संदीपन इत्येके। छर्पयति। छर्भिये। दर्भय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ति। दर्भिता। दर्भिष्यति। दृप्त संदर्भे। अयं तु दादयश्चोदित। अथ मोक्षणे। हिंसायामित्येके। मीगतौ। मायति मयीता मेता। ग्रथ बन्धने। ग्रथयति ग्रथति। ग्रीक्र
भामर्षणे। चीक्र भर्द हिंसायाम्। स्वरितेत्। भर्दयति भर्दति। भर्दतो हिंसि हिंसायाम्। हिंसयति। हिंसति। हिनस्तीति भ्रमिगतम्। भर्द पूजायाम्। आङः षदप
र्थे। आसादयति आसीदति। पाद्यो धोतसीदादेशः। आसन्ना। असीत्सीत्। अथ सम्बन्धे चकर्मणि। अन्वित। असुधीत्। असुधिष्यम्। उद अपवारणे।
स्वरितेत्। जुषयति तर्कणे। धरितर्कणमूहो हिंसा वा। परितर्पणमित्यन्ये। परितर्पणं परितृप्तिक्रिया। जोषयति। जोषति। प्रीतिसेवनयोर्जुषते तुदा
दौ। धूञ् कम्पने। णावित्यधिकृत्य। धूञ्भ्यो नुक्रुव्यः। धूनयति। धवति। धवने। केचित्तु धूञ् श्रीणोरिति पठित्वा श्रीणातिसाहचर्याद्धूनातेरवतुक
माह। धावयति। अयं स्वादौ च्यादौ च। स्वादौ ह्रस्वश्च। तथा च कविरहस्ये। धूनोति चंपकवनानि धुनोत्यशोकं चूतं धुनाति धुवति स्फुटितो तिमुक्तम्।
वायुर्विधूनयति चंपकपुष्परेणून् यत्कानने धवति चन्दनमञ्जरीश्च। श्रीञ् तर्पणे। श्रीणाति। धूञ् श्रीणोरिति ह्रस्वो नुक्रु पाठेन प्रायेण प्रय

Nepal Rashtriya Pustakalaya University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ति। प्रयते। अथ यन्त्संदर्भे। आपूलंभने। आपयति। आपति। आपा। आपत्। स्वरितेदयमित्येके। आपते। तनुश्चेपकरणयोः। उपसर्गाच्चेदेर्घ्ये। तानयति। विता
नयति। तनति। वनश्चेपहसनयोरित्येके। चानयति। चनति। वदसंदेशवचनेवादयति। स्वरितेत्। वदति। वदते। अनुदात्तेदित्येके। ववदतुः। ववदिथ।
ववदे। वयात्। वचपरिभाषणे। वाचयति। वचति। वक्ता। अवाक्षीत्। मानपूजायाम्। मानयति। मानति। मानिता। विचारणेनुभौ धादिकौ नित्यसं
भ्रमः। संभ्रमानयते॥ इत्याकुम्भीयाः॥ मन्यतेरतिदिवादौ। मनुतेरतितनादौ। भूप्राप्तौ। आत्मनेपदी। भावयते। भवतेः णिच्सन्नियोगेनैवा
त्मनेपदमित्येके। भवति। गर्हविनिन्दने। मार्ग अन्वेषणे। कडिशोके। उत्पूर्वोयमुत्कण्ठायाम्। कण्ठतेरित्यात्मनेपदी गतः। मृजूशौचालंका
रयोः। मार्जयति। मार्जति। मार्जिता। मार्ष्टा। मृजतिरिक्षायाम्। स्वरितेत्। मर्षयति। मर्षति। मर्ष्यति। मर्ष्यतेरतिदिवादौ। सेचनेप्यिमर्ष
ति। धृषप्रसहने। धर्षयति। धर्षति॥ इत्याध्वरीयाः॥ ॥अथादन्ताः। कथवाक्यप्रबन्धे। अध्वोपस्थानिवङ्गावाभ्यां। कथयति।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अग्लोपित्वान्नदीर्घसन्चङ्यो। अचकथत्। वरर्ष्यायाम्। वरयति। वारयतीतिगतम्। गणसंख्याने। गणयति। ईचगणः॥ गणोऽभ्यासस्य ईत्या
ब्रुपरेणोचादन्। अजगणत्। अजीगणत्। ग्रन्थ्यठसम्यगवभाषणे। पटवटग्रन्थे। रहत्यागे। अररहत्। स्तनगदीदेवशब्दे। स्तनयति। गदयति।
अजगदत्। पतगतौवा। वाणिजनः। वादनइत्येके। आद्येपतयति। पतति। पतंचकार। अपतीत्। द्वितीये। पातयति। अपीपतत्। पय अनुपसर्गात्। गद
तावित्येव। पठयति। स्वरआक्षेपे। स्वपतियत्नि। रचयति। कत्नगतौसंख्यानेच। चहपरिकल्कने। कृत्कनंदम्भःशाठ्यंच। महपूजायां।
महयति। महतीतिनापिगतम्। सारक्षपश्रथदौर्बल्ये। सारयति। क्षपयति। श्रथयति। स्यहईप्सायाम्। भामक्रोधे। अवभामत्। सूचपैशुन्ये।
सूचयति। असौपदेशात्वान्नयः। असुसूचत्। खेटभक्षणे। तृतीयानइत्येके। खोटइत्यन्ये। क्षोटक्षेपे। गोमठउपलेपने। अजुगोमत्। कुमारक्रीडायां।
अचुकुमारत्। क्रीडउपधारणे। उपधारणमभ्यासः। सामसान्त्वप्रयोगे। असक्षामत्। वामसान्त्वनेइत्यतीतमस्यतु असीषमत्। वेलनकालोपदेशे। वेलयति। का

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लशतिप्रथ धातुरित्येके। कालयति। पल्यूल लवनपवनयोः। वातसुखसेवनयोः। प्रीतिसेवनयोरित्येके। वातयति। अथवातन्। गवेषमार्गणे। अजगवेषत्। वास
उपसेवायाम्। निवासआच्छादने। भाजप्रथ [illegible]मीणे। सभाजप्रीतिदर्शनयोः। प्रीतिसेवनयोरित्यन्ये। सभाजयति। धुनपरिहाणे। धुनयति। श्रीः पुयण्जी निसू
त्रे पययोरिति चक्रे ऽपेवर्गपुत्रा हाण्डकाग्रहोत्रिः शिष्य च आदेशोनस्याद्वित्वेक नैव्येति। यत्रहि कावभ्यासो नरखण्डस्य आद्यो चूपकृयायां पाणिनि
ष्ठितेरूपेवाऽवर्णो नभ्यते तत्रैवायं निषेधः। ज्ञापकस्य सजातीयापेक्षत्वात्। तेनाचिकीर्षादि सिद्धम्। पृथक्तु नत्वाद्यस्य द्वित्वम्। ततऽनरखण्डेऽवोपः। औन
नत्। भाभवानूननत्। धनवादे। अदध्वनत्। कूप परितापे। परिदाहे इत्यन्ये। संकेतग्रामकुणपुराचामंत्रणे। चात्कूटोपि। कूटयति। संकेतयति। ग्रामयति। कु
णयति। पुराणयति। पाठान्तरे। केतग्रावणे निमन्त्रणे च। केतयति। निकेतयति। कूणपुराग्रामन्त्रणे। चकारात्केतपुराणसंकोचनगतिस्तेयचौर्ये। भतिमेन
त्। आगर्वादात्मनेपदिनः। पदगतौ। अपपदत्। गहगहणे। गहयते। मगअन्वेषणे। मगयते। मग्यतीति कश्चिदिः। कुहविस्मापने। शूरवीरविक्रान्तौ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थूलपरिहरो। स्थूलयते। अनुस्थूलता। अर्थउपयाश्चायाम्। अर्थयते। आनर्थता। सत्रसन्तानक्रियायाम्। असमसत्रता। अनेकाचत्वान्नषोपदेशः। सिसर्ग्रथियते। गर्वमाने। गर्वयते। अदन्तत्वे सामर्थ्यात्। चिकत्स्यः। धातोरनुदात्तः। लिया ~~स्त्रियौ। अपपारम्। अतितीरम्। पुट~~ चूर्णे। एवमग्रेपि। इत्यगर्वीयाः। सूत्रवेष्टने। सूत्रयति। असुसूत्रत्। मूत्रप्रस्रवणे। रूक्षपारुष्ये। पारतीरकर्मसमाप्तौ। अपपारता। अतितीरता। पुटसंसर्गे। पुटयति। अधिकदर्शनइत्येके। अदिधेकत्। कत्रत्रौ थिल्ये। कत्रयति। कर्त्रयप्येके। कर्त्रयति। प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्चा। प्रातिपदिकाद्धात्वर्थेणिच्यादिष्वेयथा प्रातिपदिकस्य पुंवद्भावरभावादिनोपविन्मतुब्लोपयणादिनोपपुरथस्कायादेशभसंज्ञासंज्ञाहलादयपि स्युः। पटुमाचष्टे पटयति। परत्वाद्धेसत्यादिनोपः। अपीपटत्। शोचयत्यत्र भाष्येतु धेर्नोयोवलीयानितिस्थितम्। अपपटत्। तत्करोतितदाचष्टे। पूर्वस्यप्रपंचः। करोम्याचष्टइतिधात्वर्थमात्रे णिजर्थः। नर्थस्त्वविवक्षितः। तेनातिक्रामति। अश्वेनातिक्रामति अश्वयति। हस्तिनातिक्रामति हस्तयति। धातुरूपंचाणिच्प्रकृतिर्धा

Delhi University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नुरूपं प्रतिपद्यते। चशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः॥ तथाचवार्तिकम्। आख्यातात्कर्तृस्तद्वाचष्टे कर्मवत्प्रकृतिप्रत्ययौ नियुक्तिकर्मकमिति। कंसवधमाचष्टे कंसंघातयति। इहकं सहनुइतिस्थितेहनस्तोऽचिण्णलोः। हन्तेस्तकारोनादेशः स्यादचिण्णलन्वर्जेऽजिति। नन्वङ्गसंज्ञाधातुसंज्ञाचकंसविशिष्टस्वप्राप्ता। तत्र अङ्द्वित्वयोर्दोषः। किंचाकृत्वतत्वेनस्यातां। धातोः स्वरूपग्रहणेतत्प्रत्ययेकार्यविधानात्। सत्यं। प्रकृतिवद्वेतिचकारोभिन्नक्रमः। कारकंचात्कार्यम्। हेतुमति चः प्रकृतेहन्यादेर्हेतुमति याद्यंकारकंधातावनंतर्भूतंद्वितीयान्तयाद्यंचकार्यंकृत्वतत्वादिनाहिधात्वर्थः। कंसमजीघतत्। कर्तृकरणाद्यत्वर्थे। करणव्यापारार्थंयत्करणंनतुचक्षुरादिमात्रमित्यर्थः। असिनाहन्ति असयतिवक्रदर्शने। चित्रंचित्रकरणे। आलेख्यकरणादित्यर्थः। कदाचिद्दर्शने। चित्रेयदुनदर्शनेणिचंनभते। चित्रयति। भंससमाधाने। वंटविभाजने। नंजप्रकाशने। शटिनंजिइत्येके। वंटयति। नंजयति। अदृश्ये पुपादयस्तादृशन्तवेदृष्टिरित्यन्ये। वंटापयति। नंजापयति। इगकयाचनमुकथादीनांसर्वेषांपुकंवाहतमेतकथापयति। गणापयतीत्यादि। भिभसंधर्के। संग्रामयुद्धे। अनुदात्तेत्। अकारप्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्लेषात्। असंसंयामत्। स्तोमश्लाघायाम्। अनुस्तोमत्। छिद्रकर्णभेदे। करणभेदइत्यन्ये। करणेतिधावन्नरमित्यन्ये। अन्वद्युपघाते। उपसंहारइत्यन्ये
आंदधत्। दण्डादण्डिप्रहारे। अंकपदे लक्षणे च। आंचकत्। अंगच। आंजगत्। सुखदुःखात्क्रियायाम्। प्रयस्वादनस्ने हनयोः। व्ययविनसमुत्सर्गे। अ
वव्ययत्। रूपरूपक्रियायाम्। रूपस्यदर्शनंकरणवारूपक्रिया। छद्दैधीकरणे। अविच्छेदना छद्दअपवारणइत्येके। छदयति। लाभप्रेरणे। वृणोगात्रविवृ
णने। वर्णवर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु। वर्णक्रियावर्णकरणम्। सुवर्णवर्णयति। कथंवर्णयति। विस्मरणमित्यर्थः। हरिंवर्णयति। स्तौतीत्यर्थः। बहुल
मेतन्निदर्शनम्। अदन्तधातुनिदर्शनमित्यर्थः। बाहुलकादन्येऽपि बोध्याः। तद्यथा। पर्णहरितभावे। अपपर्णात्। विच्छेदने। क्षेपप्रेरणे। वर्णनिषा
मे। तुत्थ्यावरणे। एवमान्दोलयति। प्रेंखोलयति। विडंबयति। अवधीरयति। अन्येतुदशगणीपाठोबहुलमित्याहुः। तेनाऽपठिताअपिसौत्रलो किक
वैदिकाबोध्याः। अपरेतुनवगणीपठितेभ्योपिकश्चित्स्वार्थेणिचुरामोएवमचीकरत्इतिवदेत्याहुः। चुरादिभ्यएवबहुलंणिजित्यर्थइत्यन्ये। सर्वेपक्षाः

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्राचां ग्रन्थे स्थिताः ॥ णिङ् णान्निरसने । अङ् वाचिन प्रातिपदिकान्निरसने ऽर्थे णिङ् स्यात् । हस्तौ निरस्यति हस्तयति । घाटयते । श्वेताश्वाः श्वेतरणा लो
हिता हूरकाणा अश्वतरेतकलोपश्च । श्वेताश्वादीनां चतुर्णां अश्वादयो लुप्यन्ते णिङ् चधात्वर्थे । श्वेताश्वमाचष्टे तेनाकामति वा श्वेतयते । अश्वतरमा
चष्टेऽश्वतयते । गालोदिनं वाचो विसर्गः । तत्करोति गालोदयते । आहूरयते । केचित्तु णिचमेवानुवर्त्तयन्ति तन्मते परस्मैपदमपि । पुच्छादिषु धा
त्वर्थ इत्येव सिद्धे णिजन्तादेव बहुलवचनादात्मनेपदमपि । मा भूत् पुच्छभारयेति णिङ् विधिः । सिद्धस्य ग्रन्थान्तमङ्गलार्थः ॥ ॥ इति चुरादिः
॥ ॥ तत्प्रयोजको हेतुश्च । कर्तुः प्रयोजको हेतुसंज्ञः स्यात् कर्तृसंज्ञश्च स्यात् । हेतुमति च । प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ वाच्ये धातोर्णिच् स्यात् । भा
वनं प्रेरयति भावयति । णिचश्चेति कर्तृत्वे ऽपि आत्मनेपदम् । भावयते । भावयां बभूव । ओः पुयण्ज्यपरे । सनि परे यदङ्गं तदवयवाभ्यासो का
रस्य लं स्यात् पवर्गयरणजकारेभ्यो वर्णपरे पुपरतः । अबीभवत् । अपीपयत् । मूङ् अमीमवत् । अयीयवत् । अरीरवत् । अलीलवत् । अजीजवत् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एवातिश्रणोतिद्रवतिप्रवतिपूर्वतिव्यवतीनांवा। एषामभ्यासोकारस्येत्वंवास्यात्सनिअवर्णपरेधात्वक्षरेपरे। भसिसवत्। असुसवत्। नाग्लो।
पीतिह्रस्वनिषेधः। अशशासत्। अदुष्टोकत्। अचीचकासत्। मन्नान्नरेत्। अचचकासत्। अग्लोपीतिसुधातुप्रकरणेउदाहरिष्यते। एपना
शिचूपूर्वविप्रतिषेधादपवादत्वाद्वृद्धिंबाधित्वाणिलोपःचोरयति। णोचइतीतिह्रस्वः। दीर्घोलघोः। नचाऽग्लोपित्वेनद्वयोरप्यसंभवः।
एषाकृतिनिर्देशात्। अचूचुरत्। णोचसंश्चडेः। सन्परेचङ्परेचणोश्चयतेःसंप्रसारणंवास्यात्। संप्रसारणंतदाश्रयंचकार्यंबलवदिति
वचनात्संप्रसारणपूर्वरूपं। अशूशवत्। अलघुत्वान्नदीर्घः। अशिश्वयत्। वहिरुतोप्युपधाह्रस्वोद्वित्वात्प्राग्वा। औणोर्णुदित्करणा
द्विशेषात्। माभवानिदिधत्। एजादावेधतोविधानान्नवृद्धिः। माभवानुपेदिधत्। नन्द्राशतिनदराणांनाद्वित्वम्। औदिदत्। आडिडत्।
आर्चिचत्। उदुजार्जवे। उपदेशेदकारोपधः। भुजन्युब्जौपाणिपुपतापयोरितिसूत्रेनिपातनाद्दस्यवः। सचांतरङ्गेपिद्वित्वविषये

मंभुसिसहांचाडिः। उपसर्गनिमित्तस्यांसस्यषोनस्याञ्जिः। अवातसंभत्। पर्यसीषिवत्। न्यसीषहत्। आडिडत्। आशिश्रात्। ×३

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नद्राशति निषेधाज्जिन्नाद्यस्य हिल्वे कृते पूर्वत्रते नतुततः पाक्। दकारो ज्ञारणासामर्थ्यात्। औत्रिजन्ता भजादेरित्येव। नेह। अभिदद्रुवन्तारभे
रणवलिटोः। रभेर्नुस्यादविनतुणवलिटोः। त्वमेषा अररभन्त। अललंभन्त। हस्वईतिसूत्रेऽचईत्युक्तेः कुत्वंना भजीहयन्ता भस्मकृत्वर
प्रथमदरहस्यणाम्। भस्मस्मरन्त। अददरन्त। तपरत्वसामर्थ्यादत्रत्वघोर्नदीर्घः। विभाषा वेष्टिचेष्ट्योः। अभ्यासस्य भत्वंवास्याच्चडुपरे
णो। अववेष्टन्त। अविवेष्टन्त। अचचेष्टन्त। अचिचेष्टन्त। धाजभासेत्यादिनावोपधाह्रस्वः॥ अविभ्रजन्त। अवभ्राजन्त। कारणपादीनांवेति
वक्तव्यम्। णपन्ताः कारणाभरणाभरणलुपरुठः कारणपादयः षट् भाष्येउक्ताः। ह्वायिवाणिनोटिनोपश्चत्वारोऽधिकान्यासे। वाणिनो
नोटी भण्यन्त इत्यंचादश। अचीकरणात्। अचकारात्। स्वापेश्चिः। णपन्तस्यस्वपेश्चिः संप्रसारणंस्यात्। असुषुपत्। णाच्छासा
ह्वाव्यावेपांयुक्। णौ। ह्वाययति। ह्वः संप्रसारणम्। सन्येचडूपरेचणौह्वः संप्रसारणंस्यात्। अजूहवत्। अजुहावत्। लोपः पिबते

पुकोपवादः-ह्वाययति·×१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रीत्याभ्यासस्य। पचनेरुपधायालोपः स्यादभ्यासस्य ईदन्तादेशश्च इ परेरोः। अपीप्यत्। अग्निहीति पुक्। अपयति। हेपयति। श्वेपयति। रेपयति। पत्नोपः। न्कोपयति। स्थापयति। स्थापयति। तिष्ठनेरित्। उपधायाइदादेशस्याच्च इ परेरोः। अतिष्ठिपत्। जिघ्रनेर्वा अजिघ्रपत्। अजिघ्रपत्। उन्मन्। अर्चीकृत्। अर्चीकृत्। अवीवृतत्। अववर्त्तत्। अमीमृजत्। अममार्जत्। पातेरौ लुग्वेक्तव्यः। पुक्ोऽपवादः। पालयति। वीवीधृतनेर्जुक्। वातेर्जुक्स्यात्। सौकंपेऽर्थे। वाजयति। कंपेकिं। केशान्वापयति। विभाषालीयतेः। लीलोर्लुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहनपातने। लीयतेर्लातेश्च क्रमान्लुग्लुकावागमौ वास्तो रोः स्नेहद्रवे। विलीनयति। विलाययति। विलापयति। विलालयति। विलापयतिर्बहुलम्। लीईइतिईकारपक्षेयादात्वपक्षेनुकन्। स्नेहद्रवेकिं। नोहविलाययति। विलापयति। पुत्रंभनाभिभवपूजासुलियोनित्यमात्वमाप्नोतिवाच्यम्। लियः संमानशालीनीकरणयोश्च। लीइलियोरर्थयोरात्मनेपदं स्यादकर्तरीपि फलेपूर्जाभिभवयोः पुत्रंभनेचार्थे। जटाभिर्लीपयते। पूजामधिगच्छतीत्यर्थः। शोनोवर्त्तिकामुध्नापयते। अभिभवतीत्यर्थः। बालमुध्नापयते। वंचंतीत्य

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यर्थः। विभेतेर्हेतुभये। विभेतेरेव आत्वं वा स्यात् प्रयोजकादुयं चेत्। भीस्मोर्हेतुभये। आभ्यामात्मपनेदं स्याद्धेतौ श्चेद्भयस्मयौ। सूत्रे भयग्रहणं धात्वर्थोपलक्षणम्। सुग्रहे। भापयते। भियो हेतुभये युक्। भी ईकारः प्रश्लिष्यते। ईकारान्तस्य भियः युक् स्यात् सौ हेतुभये। भीषयते। नित्यं स्मयतेः। स्मयतेरेव नित्यमात्वं स्यात् सौ हेतौ स्मये। जटिलो विस्मापयते। हेतौ श्चेद्भयस्मयावित्युक्तेर्नेह। कुंचिकयैनं भापयति। विस्मापयति। कथं तर्हि विस्मापयन् विस्मितमात्मानं मन्यते वाचेति करणादेवतत्रस्मयः। अन्यथा ज्ञानजपि स्यात् सत्यं। विस्मापयन्नित्येव पाठ इति संप्रदायिकाः। यथा। मनुष्यवाक्प्रयोज्यकर्त्री विस्मापयते तथा सिंहो विस्मापयन्निति रापन्नासौ वाते तिव्याख्येयम्। स्थावोवः। शो। स्थापयति। शदेरगतौ तः। शदेर्गतौ तो नादेशः स्यान्न तु गतौ। शातयति। गतौ तु शादयति। गोविन्दः। गमयतीत्यर्थः। हृहः पोन्यतरस्यामणौ। शो पयति। क्रीडीनां णौ। एषामेव आत्वं स्यात् सौ। क्रापयति। अध्यापयति। ज्ञापयति। शो च संश्चजोः। मन्यश्चदृशोरणौ इजो गाङ् वा स्यात्। अध्यजीगपत्। अध्यापिपत्। सिद्धेतरस्तु लौकिके। ऐ तु लौकिके धेर्वियत्ता नस्य सिद्धेतरेव आत्वं स्यात् सौ।

ते ह्यति २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अन्नं साधयति। निष्पादयतीत्यर्थः। अपारलौकिके किमु। तापसः सिध्यति। तत्वं निश्चिनोति। तपेरयति सेधयति तापसं तपः। पुजनेवीयते। अस्यै
च आत्वं वास्यासौ पुजनेर्थे। वापयति वापयति गाः पुरोवातः। गर्भं ग्राहयतीत्यर्थः। दुदुपधायां गोहः गूहयति। दोषोरो। दुष्यतिसुवचम्। दुष्यतेरुपधायाः
त्स्यासौ। दूषयति। वाचि न्नविरागे। विरागः अपीतना। चिन्नं दूषयति। दोषयति वा कामः। मिता ह्रस्वः। भ्वादौ चुरादौ मितउक्तः। घटयति। जनीजृष् जनयति
जृष् जरयति। जरणतिस्तु जारयति। रंजेर्णौ मृगरमणोनलोपो वक्तव्यः। मृगरमणमारेवटः। रजयति मृगान्। मृगेतिकिं। रंजयति पक्षिणः। रमणादन्य
गतु रंजयति मृगान् तृणादानेन। चुरादिषु तु पादिश्चिन्न। चिस्फुरोर्णौ। चपयति चपयति इत्युक्तं। चिनोतेस्तु। चापयति चाययति। स्फारयति स्फोरयति
। अपुस्फुरत्। अपुस्फुरत्। उभौ साभ्यासस्य। अभ्यासस्यानितेरुभौ नकारोरणत्वं प्राप्नुतो निमित्तेसति पाणिनीयात्। णोगमिस्वोचने। इणो गमिस्यासौ। गम
यति। बोधनेतु। पुत्रायपयति। रणवदिकः। अधिगमयति। हनस्तोः चिण्णमुलोः। हो हन्तेरिति कुत्वं। घातयति। ईर्ष्यति। ईर्ष्यतेस्तु नोपयस्येतिवक्तव्यम्। तनोयत

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अंजनस्यतृतीयस्यैकाचइतिवार्थः। आयेषकारस्याहलंवारयितुंइदम्। द्वितीये त्वजादेर्द्वितीयस्यैत्यस्यापवादत्वात्सन्नेतेप्रवर्तते। ऐर्ध्यियत्। द्वितीयस्याख्या
यांगिजन्नाञ्जिः षकारएवाभ्यासेश्रूयतेहन्नादिरेवान्। द्वित्वंतुद्वितीयस्यैवाद्यतीयाऽभावेनप्रकृतवार्त्तिकाप्रवृत्तेः। ऐर्ध्यियत्। निवृत्तप्रेषणाद्वातोर्हेतुम
सोऽत्रैनतुल्योऽर्थः। तिनप्रार्थयतिशृणोतिनयियाइत्यादिसिद्धम्। एवंसकर्मकेऽपिज्ञेयम्॥ ॥इतिसन्नप्रक्रिया॥ ॥धातोः कर्मणासमानकर्त्र
कादिच्छायांवा। इच्छिकर्मणाइच्छिकेकर्त्रकाद्धातोः सन्प्रत्ययोवास्यादिच्छायाम्। धातोर्विधिरहसनआईधातुकत्वम्। इट्। द्वित्वम्। सन्यतः। पठितुं
मिच्छतिपिपठिषति। कर्मणः किम्। गमनेनेच्छ तीतिकरणान्माभूत्। समानकर्त्रकात्किम्। शिष्याःपठन्तितेच्छन्तिगुरुः। वाग्रहणाद्व्यमपि। जुहु
सनोर्घुस्त्वः। एकाचउपदेशइतिनेट्। सन्यतत्वम्। अत्तुमिच्छति जिघत्सति। ईर्ष्यतेस्तृतीयस्येतियसनोद्वित्वम्। ईर्ष्यियसति। ईर्ष्यिषिसति। रुद
विदमुषयहिस्वपिप्रच्छ संश्च। एभ्यः संश्चत्काचकितोस्तः। रुरुदिषति। विविदिषति। दुदुषिषति। सनिग्रहगुहोश्च। ग्रहेर्गुहेश्चात्काचसनइ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सनस्यात्। ग्रहिज्येति संप्रसारणम्। सनः षत्वस्यासिद्धत्वादृत्वभावः। जिघृक्षति। सुषुप्सति। किरश्चपश्चभ्यः। कृगृदृधृपृछ्यः
भ्यः सनइट्स्यात्। पिपृच्छिषति। चिकरिषति। जिगरिषति। अत्रेयेदीर्घोनेष्यः। दिदीरिषते। दिधरिषते। कथमुद्दीधीर्षुरिति। भौवा
दिकयोर्धृङ्धृञोर्ग्रहणात्। इकोऽल्। इगन्ताज्ज्ञ्यादिः सन्कित्स्यात्। बुभूषति। दीङः दातुमिच्छतिदिदीषते। एजविषयत्वाभावान्मी
नातिमिनोतीत्यात्वन्न। अतएव सनि मीमेतिसूत्रे माधातोः पृथङ्मीग्रहणं कृतम्। हलन्ताच्चाइक्समीपाद्धलः परोऽल्वादिः
सन्कित्स्यात्। युयूषति। विभित्सति। इकः किमाथियक्षते। इत्किम्। विचीर्षते। हल्ग्रहणाज्जातिपरम्। तिन्हः तितृक्षति।
तितृहिषति। अञ्जनगमां सनि। अजनानां हन्नेरजादेर्गमेश्चदीर्घः स्याद्धलादौ सनि। सँल्लिटोर्जः। जिगीषति। विभाषाचेः। चिकीषति। चि
चीषति। जिघांसति। सनि चेङ्गोगमिः स्यात्सनि ननु बोधने। जिगमिषति। बोधने तु प्रतीषियति। इणो वा दिकः। अधिजिगमिषति। कर्मणि तङ्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

परस्मैपदेष्वित्युक्तेर्नेट्। हलादौ सनीति दीर्घः। जिगांस्यते। अजादेरस्येत्युक्तेर्गच्छतेर्नेदीर्घः। जिगंस्यते। संजिगंस्यते। इकश्च। इकोगमिः स्यात्सनि।
अधिजिगांस्यते। हलोऽपधस्येत्यजादेः संधा उश्चश्चवौ नेउपधस्य तस्माद्धलादेर्हलन्तात्परैकाचसनौ सेटौ वा किन्नौ सः। युतिस्वाप्योः संप्रसा
रणम्। दियुतिषते। दियोतिषते। रुरुचिषते। रुरोचिषते। लिलिखिषति। लिलेखिषति। हलः किम्। दिदेविषति। उपधाकिम्। विवर्त्तिषते। हला
देः किम्। एधिमिषति। इहनित्यमीषिद्वत्वंगुणेन बाध्यते। उपधाकार्यं हि द्वित्वात्प्रबलम्। ओरो अदिक्करणस्य सामान्यापेक्षज्ञापकत्वात्। सनी
वेनोर्द्वल्लदभुजिस्त्यूर्णुभरशपिसनाम्। इवनेभ्यश्चसनइवास्यात्। इवभावे हलन्ताच्चेति किल्वम्। द्योतिवस्युठायणे।
द्वित्वम्। दुयूषति। दिदेविषति। द्योतिस्योरेवेति वक्ष्यमाणनियमात्। अयं। सुस्यूषति। सिसेविषति। भावप्रत्ययधात्वीनां सधात्वोर्हस्या
सादौ सनि। अत्रनोपोऽभ्यासस्यासनिमीमेत्यारभ्य यदुक्तं तत्राभ्यासस्य लोपः स्यात्। भापुमिक्रतिरेवनि। अधिनुमिक्रतिरपरत्वम्। चर्त्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ईर्सति। अर्दिधिषति। विधर्जियति। विभर्जियति। विभर्क्षति। विभर्क्षति। दृभरस्य। दृभेरच इत्यात्वादेसनि। अभ्यासलोपः। हलन्ताच्चेत्यत्र हलः ग्रहणं जाति
परमित्युक्तमातेनसनः कित्वात्रलोपः। धिप्सति। धीप्सति। दिदृक्षति। शिश्रीषति। शिश्रयिषति उदोष्ठपूर्वस्य। सुस्रूषति। सिस्वरिषति। युयूषति
। यियविषति। पुपुनूषति। पुपुनविषति। पुपुनविषति। नचपरत्वात्पुगागादेशयोः सनोरभ्यासेउकारो नस्यूयेतेति वाच्यम्। द्विर्वचनेचीतिसूत्रे
णाद्विर्वचनकर्त्तव्येस्थानिरूपाऽतिदेशात्। आदेशानिषेधाश्च। नचसन्नन्तस्याद्वित्वंप्रतिकार्यत्वान्निमित्तता कथमितिवाच्यम्। कार्यमनुभवन्हिकार्यानि
मित्ततयानाश्रीयतेनत्वननुभवन्नपि। नचेहसन्नद्वित्वमनुभवति। बुभूर्षति। बिभरिषति। जपिः। पुगन्तोमिन्संज्ञः। पकारान्तश्चौतादिकश्च इज्भावे
इकोइलिति कित्वाच्चगुणाः। अकृनेतिदीर्घः परत्वात्सिलोपेन बाध्यते। आप्जपीतिईत्वं। जीप्सति। जिजपयिषति। अभितस्तुजिजापयिषति। जनस
नेत्यात्वम्। सिषासति। सिसनिषति। ननिषति। रिदानिभ्यः सनोवाएत्वाच्य॥ तनोतेर्विभाषा। अस्योपधायादीर्घोवास्याऽकृन्नादौसनि। तितांसति-

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰ कौ॰ ति॰

३

तितंसति। तितनिषति। आङ्पूर्वात् कान्तेः। आमुमूर्षति। कृत्वं पिपतिषति। सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस्। एषामच इस्स्यात्सादौ सनि
अभ्यासलोपः। स्कोरिति सलोपः। पित्सति। दिदरिद्रासति। इमीन्नमीन्नाभ्यासेन। कृतदीर्घस्य मिनोतेरपि मीरूपा वित्रेयादिस्। सः सीतितः
मित्सति। मित्सते। आङ्पूर्वात्। मिमीते। मित्सति। माङ्मेङोः। मित्सते। दीदाणोः। दित्सति। देङ्। दित्सते। दाञ्। दित्सति। दित्सते। धेट्। धित्सति। धाञ्। धित्सति। धित्सते।
रिप्सते। लिप्सते। ग्रुक्ष्। ग्रिक्षति। ग्रक्ष मर्षणे इति दिवादिः। स्वरितेत्। ग्रिक्षति। ग्रिक्षते। पित्सते। राधेर्हिंसायां सनीसवाच्यः। रित्सति। हिंसायां किं
आरिरत्सति। मुचोऽकर्मकस्य युगपत्। सादौ सनि। अभ्यासलोपः। मोक्षते। मुमुक्षते। वावत्सः स्वयमेव। अकर्मकस्य किं। मुमुक्षति वत्सं कृष्णः।
नशेः प्रथतुर्भ्यः। निघ्नत्सति। तङि नु विवर्त्तिषते। सिचीति वेट्। तितर्त्तिषति। तितर्त्सति। इट्सनि वा। दृङ्धृङ्भ्यामृदन्ताच्च सनइट् वास्यात्। ति
तरिषति। तितरिषति। तितीर्षति। विवरिषति। बुबूर्षति। धृङ्। बुबूर्षते। बुबूर्षते। स्मिपूङ्रञ्जसंसनि। स्मिपूङ्रञ्जसंभ्यः सनः इट्स्या

विवरिषति।

श्रीः

३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ओः पुयण्ज्यपरे

अरिरिशिषति

न्। सिस्मयिषति। पिपविषति। अरिरिषति। इहरिस्मृशब्दस्य द्वित्वम्। इ सइति सनोऽवयवः कार्यभागिति कार्यिणो निमित्तत्वायोगात् द्विर्वचनं
नेचीति नपुवर्त्तते। अजिजिषति। उमोसाभ्यासस्य प्राप्ते। निषति। उ द्वे लुक् चुत्वम्। पूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्व इति चाभ्यासहितस्येयो द्वित्वम्।
हलादिः शेषः। उचिच्छिषति। निमित्तापाये नैमित्तिकस्याप्यपाय इति वा नित्यम्। स्थो रिति सतुक् ग्रहणाज्ज्ञापकात् प्रकृतिप्रत्यापत्तिवचना
त्। शौचस्तश्चउ रिति सूत्राभ्यामिडो गाङ्ग्रहणे सपुसारणं चेत्। अधिजिगापयिषति। अध्यापिपयिषति। चुक्षावयिषति। ओः पुयण्ज्यप
रे। पिपावयिषति। विभावयिषति। पियावयिषति। रिरावयिषति। लिलावयिषति। जिजावयिषति। पुयण्ज्यपरे किं। नुनावयिषति। अपरे
किं। बुभूषति। सवतीति इत्वं वा। सिसावयिषति। इत्यादि। अपर इत्येव। ऊर्णुषति। स्तोतिरायोरेव सस्य भ्यासात्। अभ्यासेस्य स्तोतिरापन्नयो स्तः परे
रेव सस्य षः स्यात् षभूते सनि नान्यस्य। तुषूषति। द्युतिस्वाप्योरित्युत्वम्। सुष्वापयिषति। सिषावयिषति। स्तोतिरापन्नयोः किम्। सि

सुस्लावयिषति

शिश्वापयिषति। शुशावयिषति। हूः सपुसारणम्। गुणावयिषति। स्तो द्वित्वात्प्राग्भावादेशो नेत्यन्तरङ्गत्वाद्भावस्य द्वित्वम्। पुस्कावयिषति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८।३।५२

सिक्षति। उपसर्गादुस्थादिभ्यासेन चेति षत्वम्। परिषिषिक्षति। वणिक्किम्। तिक्षसति। सुषुप्सति। अभ्यासादेत्युक्तेर्नेह निषेधः। इण्। प्रतीषिषति। सः क्षिदिस्वदिसहीनां च। अभ्यासेराः परस्य रापन्नानामेषां सस्य सएव नयः। क्षणिषे। सिस्वेदयिषति। सिस्वादयिषति। स्थादिष्वेवाभ्यासस्येनियमान्नेह। अभिसुषूषति। शैषिकान्मनुवर्थीयाच्छैशिकोमनुवर्थिकः। सरूपप्रत्ययोनेच्छः सन्नन्तमसनिष्यते। शैषिकाच्छैषिकः सरूपोन तेनन्यायेयभवतीत्यन्यमेव नतुच्छान्तोच्छः सरूपः किम्। अहिच्छत्रेभवआहिच्छत्रः। आहिच्छत्रीयः। अणन्ताच्छः। तथाभवत्यर्थात्सरूपसन्। धनधनस्याऽस्ति। इहमनुवन्नान्नमनुधन। विरूपमुख्यादेवाद्दिद्भवतीत्यन्यान्या। सरूपस्त्वनुच्यते। अर्थेनाशसाद्यंतस्याऽर्थस्तेनच्छासम्भन्नात्मन। स्वार्थसम्भनानुत्पादेवाजुगुप्सते॥ ॥इतिसन्क्रिया॥ ॥धातोरेकाचोहलादेः क्रियासमभिहारेयङ्। धेनःपुन्यंभ्यार्थेक्रियासमभिहारस्तस्मिन्नुद्येयङ्स्यात्। गुणोयङ्लुकोः। अभ्यासस्यगुणस्यात्वृद्धिर्यङ्लुकि च। सनाद्यन्तधातुत्वाद्वृद्धादयः। ङिदन्तत्वादात्मनेपदम्। पुनःपुनरतिशयेनभवतिबोभूयते। बोभूयाञ्चक्रे। भवोभूयिष्ट। धातोः किम्। आर्धधातुकत्वंयथास्यात्। तिन्वुवोर्वचीरस्यादि। एकाचः किम्। पुनःपुनर्जागर्त्ति। हलादेः किम्। भ्रमीक्षते। भ्रमेरोभतेरोचतेरप्यन्ययङ्नेति भाष्यम्। धेनःपुन्येनुस्यादेव। शेरुच्यते। शेषुच्यते

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सूचिसूत्रिमूत्रयत्यर्थं सूर्णोति भ्रोयङ् वाच्यः। आद्यास्त्रयश्चुरादावदन्ताः। सोसूच्यते। सोसूत्र्यते। सोमूत्र्यते। अनेकाच्कत्वेनाद्योपदेशत्वाद् अत्वम्। यस्य हलः। यस्येति संघातग्रहणम्। हलः परस्य यस्य च यस्य लोपः स्यादङ्धातुके। आदेः परस्य। अतो लोपः। सोसूचीचक्रे। सोसूचिता। सोसूचिता। सोमूत्रिता। दीर्घो किति। अकितोऽभ्यासस्य दीर्घस्याद्यादि लुकि च अराद्यते। यङि च। अतो संयोगादेश्च अतो गुणः स्याद्यङि। यूकारपरस्य हलस्य द्वित्वनिषेधः। अरार्यन्त इति भाष्योदाहरणात्। अरारिता। अद्यारिता। दुर्णोनूयते। बेभिद्यते। अभ्योपस्यस्यानित्वान्नोपधागुणः। बेभिदिता। नित्यकौटिल्ये गतौ गत्यर्थात् कोटिल्यपरात् यङ् न तु क्रियासमभिहारे। कुटिलं व्रजति वावुज्यते। लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम्। एभ्यो धात्वर्थगर्हायामेव यङ् स्यात्। गर्हितं लुंपति लोलुप्यते। सासद्यते। चरफलोश्च। अनयोरभ्यासस्यातो नुक् स्यात् यङ् लुकोः। नुगित्यनेनानुस्वारो लक्षते। सत्वपदान्तत्वाच्च। द्वापदान्तेत्येति यथा स्यात्। उत्तरस्यात्। चरफलोरभ्यासात्परस्यात उत्स्यात् यङ् लुकोः। हलि चेति दीर्घः। चचूर्यते। चंचूर्यते। पंफुल्यते। पम्फुल्यते। जपजभदहदशभञ्जपशां च। एषामभ्यासस्य नुक् स्याद् यङ् लुकोः॥८

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गर्हितं जपति जंजप्यत इत्यादि। गोयति। गिरते रेफस्य लत्वं स्याद्यदि। गर्हितं गिलति जेगिल्यते। गुमास्थेतीत्वम्। गुण्यते। देदीयते। पेपीयते। सिसीयते। विभाषाभ्यः
गोगूयते। गेगीयते। यदि च। सासर्यते। रीङ्ग्रतः। चेक्रीयते। सुट्। संचेस्क्रीयते। सिचोधीङः। स्त[illegible]योनस्याद्यदि। निसेविष्यते। नकवते धीङः। कवते
रभ्यासस्य चुत्वं नस्याद्यदि। कोकूयते। कोतिकुप्यतोस्तु। चोकूयते। नीग्वंचुत्रसुधंसुध्वंसुकनपतपदस्कन्दाम्। रयाभ्यासस्य नीगागमस्य य
इलुकोः। जाकितत्युक्तेर्नदीघेः। श्लोषः। वनीवच्यते। सनीसस्यते। इत्यादि। नुगतोनुनासिकान्तस्य। अनुनासिकान्तस्याङ्गस्योभ्यासोऽन्तस्त
स्यनुक्स्यात्। नुकाः नुस्वारोत्वक्षपतइत्युक्तेः। वंव्यम्यते। यंयम्यते। तपरत्वसामर्थ्यादुक्तपूर्वदीर्घस्यापि। भामक्रोधे। बाभाम्यते। येविभाषा
जाजायते। जंजन्यते। हन्तेर्हिंसायां यदि घिभावे घच्यः जिघ्रीयते। हिंसायां किं। जंघन्यते। शिग्दृपवस्यच। ऋदुपधस्य धातोरभ्यासस्य रीगागमः
स्याद्यदि इलुकोः। वरीवृत्यते। क्षुभादित्वान्नाः। नरीनृत्यते। जरीगृह्यते। उभयत्र लत्वम्। चलीक्लृप्यते। गिलवरीति वक्तव्यम्। वरीवृश्चते। परीप्रच्छते।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चेकीयते

६।१।१९ ६।१।२० ६।१।२१ ७।४।३१ ७।४।२२

स्वविषयभिन्नेषु नांयादि। संपुसारणं स्यात्। सोमुष्यते। सेसिष्यते। येषीयते। नृषदः। वाचयते। चायः की। इयाधोः। जेघ्रीयते। देध्मीयते। अयङ् पि क्ङिति।
शीङोः यङादेशः स्यात् दौ क्ङिति परे। शाशय्यते। अभ्यासह्रस्वः। ततो गुणः। शेशेक्यते। तोशोक्यते॥ ॥इति यङन्तप्रक्रिया॥ ॥यङोचि च यङोऽचि पुत्यये
लुक्स्यात् लुक्शब्दाभावे नापि बहुलं लुक्स्यात्। अनैमित्तिकोयमन्तरङ्गत्वादादौ भवति। ततः पुत्ययलक्षणो नयङन्तत्वाद्धित्वम्। अभ्यासकार्यम्। धातुत्वाद्य
डादयः। त्रीणि कर्माणि इति परस्मैपदम्। अनुदात्तेङित इति तुन। ङित्वस्य प्रत्ययाप्रत्ययसाधारणत्वेन प्रत्ययलक्षणाः प्रवृत्तेः। यत्र हि प्रत्ययस्यासाधारणं भाश्री
यते तत्रैव तत्। अतएव सुप्यजातौ सादय इत्यत्रात्वसंतस्येति दीर्घो न। येपि स्युर्ङीदादयो नुदात्तङित इत्यस्तभ्यो पिन। अनुदात्तङित इत्यनुवर्त्तनिर्देशात्। तत्र चक्तिपा
रपेक्षेति निषेधात्। अतएव वनपादयो न। गणो न निर्देशात्। किं तु नावेव चर्कीतं चेति अदादौ पाठाच्छपो लुक्। यङो वा यङ इत्यस्य ह्रस्वादेः पिन सार्वधातु
कस्य ईट्वा॥ भूसुवोरिति गुणनिषेधो यङ्लुकि नास्त्यायान। बोभूतुतेति ङ्कीति छन्दसि निपातनात्। अतएव यङ्लुग्भाषायामपि सिद्धः। न च यङ्लु
कि अप्राप्तस्य गुणाभावो विपाताम् इति वाच्यम्। प्रकृतिग्रहणे यङ्लुगन्तस्यापि ग्रहणात्। द्वित्रयेषां द्विर्वचनं षाष्ठमिति सिद्धत्वात्। बोभवीति। बोभोति।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

बोभूतः। बोभुवति। बोभवा। अकारा। बोभविता। अबोभवीत्। अबोभोत्। अबोभताम्। अबोभवुः। बोभूयात्। बोभूयाताम्। बोभूयासुः।
गातिस्थेति सिचो लुक्। यङि बेनीरूपे गुणाभावाधित्वामित्यत्वादुक्। अबोभूवीत्। अबोभोत्। अबोभूताम्। अभ्यस्ता अभ्यासजुष् नित्यत्वा
दुक्। अबोभूवुः। अबोभविष्यदित्यादि। पास्पर्धीति। पास्पर्धेते। पास्पर्धेरन्। पास्पर्धिषे। जश्चर्त्वो हेर्धिः। पास्पर्धाहै। लङ्। अपास्पर्ध
अपास्पर्धेताम्। सिपिदर्थेति हल्वपक्षे ऐरिति। अपास्पर्धाः। जागर्ति। जागर्तः। अजागरुः। सिपि हल्वपक्षे अजागरः। २। नाथ नानाति। २। नानाथ। दध दाद्धि। दाध
सि। अदाधत। २। अदादधुः। अदाधः। अदाधाम्। लुङि। अदादाधीत्। अदादधीत्। चोकूयतीति। चोकूयतः। अचोकूयुः। मोमुदीति। मोमो
दिथ। मोमोदा। अकारा। मोमोदिता। अमोमुदीत्। अमोमोत्। अमोमुदताम्। अमोमुदुः। अमोमुदीः। अमोमोत्। लुङि गुणः। अमोमोदीत्। चोकुर्धीति। चोकू
र्धः। लङ्तिप्। अचोकूर्त्। सिप्पक्षे अचोकूः। अचोखूः। अचोगूः। वनीवचीति। वनीवक्षि। वनीवक्षः। वनीवचति। अवनीवचीत्। अवनीवन्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जंगमीति। जंगन्नि। अनुबन्धोपदेशेत्वनुनासिकलोपः। जंगतः। जंग्मति। चोः। आजंगन्मि। जगन्वः। सकारान्तहलोऽकारान्तेत्तिनिषेधः। जंगमिता। अनुनासिकलोपस्याः
भीयलेनासिद्धत्वान्नहल्लुक्। जंगहि। मीनातीति। अजंगन्। अनुबन्धनिर्देशात्प्रत्ययेरङ्। हनेतिन धीः। अजंगमीत्। अजंगमिष्यत्। हनेर्यङ्लुक्। अभ्यासाद्धेति
कुत्वम्। यद्यपि हो हन्तेरित्यनेन हन्तेरित्यनुवर्त्तयिहितं तथापि यङ्लुकि भवत्येवेति न्यासकारः। क्षिपाशपेति निषेधस्य नित्यः। गुणो यङ्लुकोरिति सामान्या
पेक्षत्वापकादिति भावः। जंघनीति। जंघन्ति। जंघन्तः। जंघनिता। क्ष्मिपाभिर्देशाज्जादेशेन। जंघहि। अजंघनीत्। अजंघन्। जंघन्यात्। अनुदात्तोपदेशवनतिनोत्यनुनासिकलोपः
वधीत्। अवधिष्यत्। इत्यादि। वधादेशस्य हलन्तत्वं भवति। स्थानिवद्भावेनाऽनभ्यासस्येति निषेधात्। तद्धितसमानाधिकरणधातोर्विशेषणम्। बहुवीहिवला
त्। आङ्पूर्वानुभाङो यमहनइत्यात्मनेपदम्। आजंघनतइत्यादि। उपसर्गेति तपरत्वान्नगुणः। हलि चेतिदीर्घस्तुस्यादेवा तस्याऽसिद्धत्वेन तपरत्वनिबन्धनत्वात्
योगात्। चंचूर्न्ति। चंचूर्न्तः। चंचुरति। अचंचुरीत्। अचंचूः। चंखनीति। चंखन्ति। जनखनेस्त्वम्। चंखातः। गमहनेत्युपधालोपः। चंखनि। चंखा

चंचुरीति

University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हि। चंखनानि। अचंखनीत्। अचंखनत्। अचंखनताम्। अचंखनतम्। अचंखनुः। पेतिभाषा। चंखनयात्। चंखन्यात्। अचंखनीत्। अचंखनीताम्। उतो वृद्धिरित्यस्या
प्यसत्त्वेत्वनुवृत्तेरुतो वृद्धिर्न। योयोति। योयवीति। अयोयवीत्। अयोयौत्। योयुयात्। आशिषि दीर्घः। योयूयात्। अयोयावीत्। नोनवीति। नोनोति। जाहे
ति। जाहाति। ईदित्यघोः। जाहीतः। रहजहातेश्च आचीहो लोपोयि पुमास्थाश्चर्वरीत्येतेषां चाऽपिन भवन्ति। श्लिषानिर्देशात्। जाहति। जाहासि। जाहे
षि। जाहीथः। जाहीथ। जाहीहि। अजाहेत्। अजाहातम्। अजाहात। अजाहम्। अजाहाताम्। अजाहुः। जाहीयात्। आशिषि। जाहायात्। अजाहासीत्। अजाहासिष्टाम्। अ
जाहिष्यत्। लुकालुपेपुत्पयलक्षणाश्चावास्वपिस्यमीत्युर्वा। रुधादिभ्यश्चेति गणानिर्दिष्टत्वादीयन। सास्वपीति। सास्वपि। सास्वपुः। सास्वपर
न्ति। असास्वपीत्। असास्वपुः। सास्वप्यात्। आशिषि। वचस्वपीत्युर्वा। सासुप्यात्। असास्वापीत्। कृग्रिकौ चलुकि। अदुपधस्य धातोरभ्यास
स्य कृकरिकरीकरुते आगमास्युर्यद्वा लुकि। अतश्च। अदन्तधातोरपि तथा। वर्धतीति। धारयतीति। वरीवृतीति। वर्वर्त्ति। वरिवर्त्ति। वरी

Tribhuvan Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वर्त्ति। वर्त्तन्ते। वर्त्तन्ति। ३। वर्वर्त्ति। वर्वर्त्तिता। ३। गणानि दिष्ट्वा नवप्रश्नतुर्य्यरीतिन। वर्त्तिष्यति। ३। अवर्त्तीत्। ३। अवर्वर्त्त। ३। सिषिदश्चेति हृत्व पक्षे रो रि। अ
वर्वा। ३। गणानिर्दिष्ट्वा चादः। अवर्वर्तीत्। ३। चर्कर्रीति। ३। चर्कर्त्ति। चरीकर्त्ति। चरीकर्त्ति। चर्कर्त्ति। ३। चर्कर्त्ति। ३। चर्करा अकार। ३। चर्करिता। ३। अचर्करीत्। ३। अ
चर्कः। ३। चर्क्ष्यात्। ३। आशिषि रिः। चर्क्रियात्। ३। अचर्करीत्। ३। अतश्चेति तपरत्वान्नेह। कृविक्षेपे। चाकर्त्ति। ता तर्त्ति। तातीर्त्तः। तातिरति। तातीर्हि। ता
तराणि। अतातरीत्। अतातः। अतातीर्तां। अतातरुः। अतातारीत्। अतातारिष्यम्। इत्यादि। अर्त्तेर्यङ्लुकि द्वित्वेऽभ्यासस्योरदत्वं रस्य रत्वम्। ऋत्वादिः शेषः। रु
कः। स्त्रीकोसु अभ्यासस्याऽसवर्णादिति इयङ्। अरर्त्ति। अरियर्त्ति। अरीर्त्ति। अरियरीर्त्ति। अर्त्तेः। अरियर्त्तः। द्विभावयणरुकोरीर्त्तित्वोपः। नचतस्मि
न्नर्त्तेर्यणः स्थानिवत्त्वम्। पूर्वत्राऽसिद्धे तन्निषेधात्। आरति। अरियर्त्ति। लिटि श्रिपानिर्देशाद्गुणोर्त्तीति गुणो न। रिङ्रत्वोपः। दीर्घः। आरियात्। आ
रियियात्। गृ गृहरो। जगर्ह्ति। जगर्हि। जगर्हतः। ३। जगर्हति। ३। अजगर्हत्। ३। गृ क्ष्मे। जागर्ह्ति। जागर्हि। तस्मादौ हि। न्निमित्तं सम्युसार्थं।

Kurukshetra University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·कौ·नि

८८

नस्यवहिरङ्गत्वान्नरुगादयः।जागर्ट्ठ॥जागरहति।जागरीषि।जागर्ह्मि।लुटि।जागरहिता।गृहोगलिटीतिदीर्घमनुनासिकत्वेनुपदेशे।माधवस्तु दीर्घमाह।तद्व्याख्यादिविरुद्धमाजर्गर्धीति३।जर्गर्धि३।जर्गर्ध्वः।जर्गर्धति।३।जर्गर्धीषि३।जर्गर्धिथ३।भजर्गर्धीत्३।ईडभावेगुणः हल्ङ्यादिलोपः।भस्यभावः।जस्त्वचर्त्वे भजर्गर्धत्।३।भजर्गर्ध्वाम्।सिप्विदश्चेतिरुत्वम्।भजर्गर्धीः।३।भजर्गर्धीत्।३।भजर्गर्धिष्टाम्।पापृच्छीति।पापृष्टि।नसादौ ग्रहिज्येतिसंप्रसारणंनभवति।श्रिपानिर्देशात्।ज्यौ।ग्रहिति।ग्रः।ग्रथेतिकापापृच्छः।पापृच्छति।पापृच्छिथ।पापृच्छ्वः।पापृच्छमः।चकारवकारनानोमूढ्भाविनांयङ्लुगनास्तीतिज्ञेयमिति सूत्रेभाष्येध्यमितंकैयटेनस्वकीयतम्।इदंचज्ञेयमिति यज्ञोक्तत्रैवविषयकम्।चरत्वरेत्यूरभावितोः।लिवि मव्येपस्तुयङ्लुगस्त्येवेतिन्याय्यम्।माधवादिसंमतं च।मव्यवस्थने।अयंयाङ्नुठ्भावी।तिरदेवृदेवने इत्यादयोवाना।हयगतौ।जाहर्यीति।जाहर्ति।जाहर्तः।जाहर्यति।जाहर्त्ति।नलिलोपे यङादौदीर्घः।जाहर्मि।जाहर्वः।जाहर्मः।हर्यगतिकान्त्योः।जाहर्यीति।जाहर्ति।जाहर्त्तः।जाहर्यति।लोटि।जाहर्हि।अजाहः।अजाहर्त्ताम्।अजाहर्यः।अवव

श्री?

८८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भवने। ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्चः। ज्वरादीनामुपधावकारयोरूरूस्यात्कोरूलाद्यवनुनासिकादौ चप्रत्ययेपरे। अत्रक्ङितीतिनानुवर्त्तते। अवतेस्तु निकृतेओ तुरि-
तिदर्शनात्। अनुनासिकग्रहणाच्चाऽनुवर्त्तते। प्रवतेर्मनूप्रत्ययेनस्यादिलोपेओमितिदर्शनात्। ईदूभावेवृद्धिपितिगुणः। मामोति। मामवीति। मामूतः। मामवति। मा
मोषि। मामोमि। मामावः। मामूमः। मामोतु। मामूतात्। मामूहि। मामवानि। अमामोत्। अमामोः। अमामवम्। अमामावः। अमामूम। तुवीहेसायामा। तोतूर्वी-
ति। राधोपः। रेफात्परयोश्छोर्लोपः स्यात्कोरूलादौ वनुनासिकौ चप्रत्ययेपरे। इतिवलोपः। नधातुलोपआर्द्धधातुके। धात्वंगवलोपनिमित्ते आर्द्धधातुधातुकेपरे
ऽकोगुणाद्वृद्धिनस्तः। इतिनेहत्रिमेधः। तिवायेनामनार्द्धधातुकत्वात्। तोतोर्त्ति। हलिचेतिदीर्घः। तोतूर्त्तः। तोतूर्वति। तोथोर्त्ति। दोदोर्त्ति। दोधोर्त्ति। मूर्छा मोमो
र्त्ति। मोमूर्त्तः। मोमूर्छति। इत्यादिआर्द्धधातुकशतिविषयसप्तमी। तेनयङि विषक्षितेऽजेर्वी। वेवीयते। भस्ययूरनुग्नास्तिलुकाऽपहारेविषयत्वाऽसंभवेनवी
भावस्याऽप्रवृत्तेः॥ ॥ इतियङ्लुगन्तप्रक्रिया॥ ॥ सुपआत्मनःक्यच्। इषिकर्मणः सर्वविभक्तेः सुबन्तादिच्छायामर्थेक्यच्प्रत्ययोवाऽस्यात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·कौ·ति

८९

धातवयवत्वात्सुब्लुक्। ७।४।३३। क्यचि च। अस्य ईत्स्यात्। आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति। वा क्यो यिप्रत्यये। गव्यति। नाव्यति। लोपः शाकल्यस्येति तु न। अपदान्तत्वात्। तथा हि। नः
क्ये। क्यचि क्यङि च नान्तमेव पदं स्यान्नान्यत्। तन्नियमपरिभाषया क्यचोयस्य लोपेन। गव्यांचकार। अश्वितां। नाव्यांचकार। नाव्यिता। लोपः। राजीयति। पुत्र्यो न
रव्यदयोश्च। त्वयति। मघति। एकार्थयोरित्येव। युष्मयति। अस्मयति। हलि च। गीर्यति। पूर्यति। धातोरित्येव। नेह। दिवमिच्छति दिव्यति। इह पुरुमिच्छति पुर्यतीति।
माधवोक्तप्रत्युदाहरणं चिन्त्यम्। पूर्गिरोः साम्यात्। दीर्घ्यतीति दीर्घस्य प्राचः प्रामादिकत्वं। अदस्यति। रीङ्। अतः। कर्त्रीयति। क्यच्योश्च। गागीयति। वा
क्यति। अकृत्वा वेति कवीयति। समिध्यति। क्यचि स्यचि भाषा। हलः परयोः क्यच्क्यङोर्लोपो वास्या दाङ्ङ धातुकेपरे। आदेः परस्य। अतो लोपः। तस्य
स्थानिवत्वाद्रूपचयुगौन। समिधिता। समिध्यिता। मान्नप्रकृतिकसुबन्तादव्ययाच्च क्य जून। किमिच्छति। इदमिच्छति। स्वरिच्छति। अन्नायोदन्यधना
यावुभुक्षौ पिपासागर्द्धेषु। क्यजन्तानिपात्यन्ते। अन्नायति। उदन्यति। धनायति। बुभुक्षादौ किम्। अन्नीयति। उदकीयति। धनीयति। अश्वक्षीरस्य

श्रीः

८९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३।१।५१।

लवणानामात्मप्रीतौ क्यच्। अश्वाक्यच्। असुगागमः स्यात्। अश्वस्य रेतसो मैथुनेच्छायाम्। अश्वस्यति वडवा। ऋषभस्यति गौः। क्षीरलवणयो
र्नीलसायाम्। क्षीरस्यति वा लवः। लवणस्यति उष्ट्रः। सर्वप्रातिपदिकानां क्यच्। नीलसायां सुगसुकौ। दधिस्यति। दध्यस्यति। मधुस्य
ति। मध्वस्यति। काम्यच्च। उक्तविषये काम्यच् स्यात्। पुत्रमात्मनश्छ्छ इति पुत्रकाम्यति। पुत्रकाम्यिता। हृदयस्य हृल्लेख इति लोपो नः अ
नर्थकत्वात्। यस्येति संघातग्रहणमित्युक्तम्। यज्ञस्काम्यति। सर्पिष्काम्यति। मानाव्यये भ्योप्ययं स्यादेव। किं काम्यति। स्वः काम्य
ति। उपमानादाचारे। उपमानात् कर्मणः सुबन्तादाचारेऽर्थे क्यच् स्यात्। पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति छात्रम्। विद्यूयति। इजम्। अधिक
रणाच्चेति वक्तव्यम्। प्रासादीयति कुड्यं भिक्षुः। कुड्यीयति प्रासादे। कर्तुः क्यङ् सलोपश्च। उपमानात् कर्तुः सुबन्तादाचारे क्यङ् वास्या
त्। सान्तस्य तु कर्तृवाचकस्य लोपो वास्यात्। क्यङ् वेत्युक्तेः पक्षे वाक्यम्। सान्तस्य लोपस्तु क्यङ्सन्नियोगशिष्टः। सच्च व्यवस्थितः। ओजसोऽसर

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सोनित्यमितस्यांविभाषया। कृष्णइवाचरति कृष्णायते। ओजःशब्दोवृत्तिविषयेतद्वति। ओजायते। अप्सरायते। यशायते। यशस्यते। विषायते। विषस्यते। व
ध्यते। मथ्यते। अनेकार्थत्वेतु युष्मायते। अस्मायते। क्यङ्मानिनोश्च। कुमारीवाचरतिकुमारायते। हरिणीवाचरतिहरिणायते। गुर्वीवगुरूयते। सपत्नीवस
पत्नायते। सपत्नीयते। सपत्नीयते। युवतिरिवयुवायते। पट्वीमद्भावेवपट्वीमद्यते। नकोपधायाः। पाचकायते। आचारेऽवाल्भनकोवहेदिभ्यः क्विः
वा। वाग्रहणात्क्यङपि। अवगल्भादयः पचाद्यजन्ताः क्विसन्नियोगेनानुदात्तत्वमनुनासिकत्वञ्चप्रत्ययस्यप्रतिज्ञायतेतत्तद्। अवगल्भते। क्लीव
ते। होडते। भूतपूर्वादप्यनेकानआम्। स्तद्वार्त्तिकारंभसामर्थ्यात्। नचअवगल्भतेइत्यादिसिद्धिस्तत्फलम्। केवलानामेवाचोरीपवृत्तिसंभवा
न्। धातूनामनेकार्थत्वात्। अवगल्भौक्ते। होडाश्चेक्ते। वार्त्तिकेचेसुपसर्गाद्विशिष्टसुपाठात्केवलादुपसर्गान्नरविशिष्टाच्चक्यङ्चेतिमाधवाद्यः। तद्न्ने
तितूचितम्। सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विधावक्तव्यः। पूर्ववार्त्तिकन्तुअनुबन्धासङ्गार्थन्नचक्विवनूपते। प्रातिपदिकग्रहणादिहसुपइतिन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४ सिचि ह्रिह्रिरित्यत्रधातोरित्यनुवर्त्तधातुरित्यधोधातुरतिध्यारव्यानाम्नामधातोनहृद्रिरतिकेयपदस्यः अकनयीत् ×४

संवध्यते। तेन पदकार्यंन। कृष्णस्वमाचरति कृष्णति। भतोगुणइतिशपासहवरूपं। अश्वमाचरतीति अनः। अनि प्रत्ययग्रहणमपनीय अनेकाचइत्युक्तं
नीम्। औ अतुः ३ः। द्वित्वम्। अतोगुणोपापि। अतआदेरतिदीर्घः। णालमौ। धृङः। अतुसादिषुत्वातो लोपः। मालेवाचरति मालाति। लिङः विशिष्ट
परिभाषयाएकादेशस्यपूर्वान्तत्वाद्धक्षिपू। मालांचकार। लोः। अमालात्। अग्रहलादिलोपोमाः। असाहचर्यादापोः पिसोरेवविधानात्। इदस्कोः अ
मालासीत्। कविरिवकवयति। आशीर्लिङि कवीयात्। माधवस्तुनामधातोरपिधृङ्मिच्छति। अकवायीत्। विरिवकवयति। विवाय। विव्यतुः। अवयीत्
अगायीत्। शीरिवशयति। शिश्याय। शिश्यियतुः। पितेवपितरति। आशिशि। रुः। पिपित्रियात्। भूरिवभवति। अत्रगतिस्थितिभुवोवृत्तिर्भवतेरर्थ
तिचनभवति। अभिव्यक्तत्वेनधातुपाठस्थस्येवतत्रग्रहणात्। अभावीत्। अभाव। दुःखिद्वत्तिरिति श्रीतिचः। अद्रावीत्। अनुनासिकस्यक्विझ
लोःक्ङिति। अनुनासिकान्तस्योपधायाः दीर्घः स्यात्क्ङोरुलादौक्ङिति। इदमिवाचरतिइदामति। राजेवाचरतिराजानति। पंथा रथाचरतिपथेनति।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मथेनति। अभुस्येगति। योरिवदेवतेतिमाधवः। अत्रबुद्धिर्यवतीत्युचितम्। कस्वकति। चकावितिहरदत्तः। माधस्तुरपध्योपाधितिवचनात्सलिपद्धिंयाधिलाऽतो लो
पाञ्चकइतिरूपमाह। सश्व सस्वो सस्त यतु स्वामास। वोचकारेतितदनाकरमेव। भृशादिभ्योभुवश्चेतोपश्चेल्लः। अभूततद्भावविषये भ्योभ्वादिभ्योभवत्यर्थेक्य
ङ्स्यात्। ल्लनामेषोलोपश्च। अभ्रोभ्रोभवतिभ्रायतो। अच्चेतिपर्युदासबलाद्भूततद्भावइतिलभ्यमानेहन। कदिवाभ्रशाभवन्ति। येरगौभ्रशानक्षत्रादयस्ते
दिवाकु भव नीत्यर्थः। सुमनस्। अस्यलोपः। सुमनायते। जुरदो संग्रामयुद्धेइतिपठ्यते। नत्रसंग्रामेतिप्रातिपदिकम्। तस्मान्नत्करोतीतिणिच्सिद्धः। तत्स
न्नियोगेनाऽनवभ्व आसज्यते। युद्धेयोयंग्रामशब्दइत्युक्तेऽपिसामर्थ्यात्संग्रामशब्देनधेविद्वाव्यपाठोज्ञापयति। उक्तर्थसमानाकारं पूर्वपदंधातुसंज्ञापूर्व
योजकेप्रत्ययेचिकीर्षितेयथाक्रियतेइति। तेनमनर्गीच्छास्वागट्। स्वमनायत उन्मनायते। उदमनायत। स्वंचावगन्मन्त। अवागन्मिष्टेत्यादावप्यवेत्यस्यप
थ क्करणमवेध्यम्। ज्ञापकंचसजातीयविषयम्। तेनयगोपसर्गरूपंसकलंभूयतेनत्वादेशेनापहतंतत्रैवपथकइति। एवंच भ्रुकुटः भ्रोठः। सदृवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ज्ञयं ओऽधिवा। अत्र उन्मनाय्यभ्यगात्येतिवत्यपू। ज्ञापकस्वविशेषविषयत्वेवाऽऽवार्तिकं तद्व्यं चप्रमाणम्। तथाहि। उस्यामाऽऽक्षाटः प्रतिषेधः। उसिओ
माङो। श्वपरयोराटः परस्तुनेत्यर्थः। उस्यामैच्छत्। औसीयत। औकारीयत। औद्रीयत। आटश्चेतिचशब्देन पुनर्द्विविधनादिदं सिद्धमितिगठे स्थितम्। लोहिता
दिङ्गाभ्यः क्यच्। लोहितादिभ्योऽङ्गाभ्यः क्यच्स्यात्। वाक्यभेदः। क्यजन्तात्परस्मै पदं वास्यात्। लोहितायति। लोहितायते। अत्राऽऽधीरित्यनुवृ
त्याऽभूततद्भावविषयत्वेन क्यम्। तत्र लोहितशब्दस्यैवविशेषणम्। न तु। चोऽसंभवात्। नाप्यादिशब्दग्राह्याणाम्। तस्य प्रत्याख्यानात्। न तथा च वार्तिकम्। लो
हितङ्गाभ्यः क्यच्वचनं भङ्गादिष्वितरणीति। नैवं काम्यच्च्वक्यशोपिककारः। भूयेत। उश्चारणसामर्थ्यादिति वाच्यम्। तस्यापि भाष्ये प्रत्याख्याना
त्। पटपटायति। पटपटायते। कृञ्चक्तियोगं विनापीहङ्गाचूङ्गाङ्गात्क्यशोविधानसामर्थ्यात्। यत्तु लोहितश्यामदुःखानि हर्षगर्वसुखानि च। मूर्छानि
द्रा कृपाधूमाः करुणानि पवर्मणी। इतिपीठ त्वात्रपामादिभ्योपिक्यबिपदद्वयमुदाहरणीतद्व्यवार्तिकविरुद्धं। तस्मात्तेभ्यः क्यच्वेन्द्रा। श्यामायते। दुःखा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दयोऽग्निविषयेऽतद्वति वर्त्तते। स्विद्यति। विस्मयपरिभाषयोर्ल्यो। हिनीनाद्यपि क्यप्। ल्योहिनीयते। कष्टायकर्मणो चतुर्थ्यन्तात्कष्टशब्दादुत्साहेऽर्थे क्यङ् स्यात्। कष्टायकरोति। कष्टायते। पापकर्मणि मुत्सहतइत्यर्थः। सत्रकक्षकक्षकक्ष्यग्रहनेभ्यः करावचिकीर्षायामिति क्यङ्। करवपापम्। सत्रादयोऽग्निविषयेऽपार्थाभिप्रेतिनो यान्नेभ्यश्चिकीर्षायां क्यङ्। पापंचिकीर्षतीति अस्वपदविग्रहः। सत्रायते। कक्षायतइत्यादि। वर्णयोरोमन्थतपोभ्यां वर्त्तिचरेः। रोमन्थतपोभ्यां कर्मभ्यां वर्त्तेरायानायां चरतेश्चार्थे क्यङ् स्यात्। रोमन्थं वर्त्तयति रोमन्थायते। हनुचलनमिति वक्तव्यम्। चर्वितस्याक्ष्यपुनश्चर्वणेऽस्यर्थः। नेह। कीटो रोमन्थं वर्त्तयति। अपानदेशान्निःसृतं द्रव्यमिह रोमन्थस्तदुच्यतेऽस्यर्थइति कैयटः। वर्त्तलं करोतीत्यर्थइति न्यासकारहरदत्तौ। तपसः परस्मैपदं च। तपश्चरतितपस्यति। वाष्पोष्मभ्यां मुहनो। आभ्यां कर्मभ्यां क्यङ् स्यात्। वाष्पमुष्णमिति वाष्पायते। उष्मायते। फेनाद्धेति वक्तव्यम्। फेनायते। शब्दवैरकलहाभ्रकरवमेघेभ्यः करणे। एभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् स्यात्। शब्दं करोतीति शब्दायते। पदेतत्करोतीति शब्दायतइति न्यासः। शब्दयति। सुदिनदुर्दिनाहोरात्रवर्षाभ्रवातवर्षेभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् स्यात्। सुदिनं करोतीति सुदिनायते। सुखादिभ्यः कर्मभ्यो वेदनायामर्थे क्यङ् स्यात्। वेदनाकर्मणि वेत्ति। सुखादीनि सुखं वेदयते सुखायते। कर्म

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३।१।९८

ग्रहणं किं। परस्य सुखं वेदयते। नमोवरिवश्चित्रङः क्यच्। करणे इत्यनुवृत्तेः क्रियाविशेषे पूजायां परिचर्यायां आश्चर्ये च। नमस्यति देवान्। पूजयतीत्यर्थः।
वरिवस्यति गुरून्। शुश्रूषते इत्यर्थः। चिकीर्षते। विस्मयत इत्यर्थः। विस्मापयते इत्यन्ये। पुच्छं भाण्डीवरणिङ्। पुच्छादुद्वसने व्यसने पर्यवसने च। विविधं वस्त्रं चोत्क्षे
पणं व्यसनम्। उत्पुच्छयते। विपुच्छयते। परिपुच्छयते। भाण्डात्समाचयने। संभाण्डयते। भाण्डानि समाचिनोतीत्यर्थः। समवभाण्डत। चीवरादर्ज
नपरिधाने च। संचीवरयते भिक्षुः। चीवरं एपर्जयति परिधत्ते चेत्यर्थः। मुंडमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच्। कृञ्अर्थे। मुंडं
करोति मुण्डयति। व्रतादीन्। जनतन्निवृत्तयोः। पयः शूद्रान्वा व्रतयति। वस्त्रात्समाच्छादने। संवस्त्रयति। हलादिभ्यो ग्रहणे। हलिकल्योरद्लत्वं च निपा
त्यते। हलिं कलिं वा गृह्णाति हलयति। कलयति। महत्कलं हलिः। परलाङ्गौ सत्यामपीह वङ्गवेनागेव लुप्यते। अतः सनि वङ्गावक्षीर्यौ न। अ
जहलत्। अचकलत्। कृतं गृह्णाति कृतयति। तूस्तं विहन्ति वितूस्तयति। तूस्तं केशा इत्येके। जटीभूता केशा इत्यपरे। पापमित्यपरे। मुण्डादयः सत्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पेत्यत्रैवपठितुंयुक्ताः। पातिपदि कृद्ग्रहणार्थस्त्वेवमिहैकेषांचिद्धेतुं सापेक्षेष्वपिणिजर्थम्। मुण्डयतिमाश्रवकम्। भिक्षयत्यन्नम्। श्लक्ष्णयतिवस्त्रम्। नवणयतिषंजनम्। इति ऽलीकत्वोरत्वार्थम्। सयस्याऽपुरुषार्थमाकेषांचिन्नुप्रपञ्चार्थम्। सत्यंकरोत्याचष्टेवासत्यापयति। अर्थवेदयोरप्यापुरुषकृ

ष्यः। अर्थापयति। वेदापयति। पाशंविमुंचयति। विपाशयति। रूपंपचयति। रूपयति। वीणायोपगायति। उपवीणायति। तूलेनानुलुंपति। तूलयति। तूणायं। तूलेनानुघट्टयति इत्यर्थः। श्लोकंहपस्तौति उपश्लोकयति। सेनयाऽभियाति अभिषेणयति उपसर्गाद्गमेरिति यः। अभ्यषेणयत्। प्राक्सितादिति यः। अभिषिषेणयिषति। तथादिष्वभ्यासेचेतियः। लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति। त्वचंसंवरणोयः। त्वचंगृह्णाति त्वचयति। वर्मणासन्नह्यति संवर्मयति। वर्णंगृह्णाति वर्णयति। चूर्णैरवध्वंसते अवचूर्णयति। इस्वादित्यतिदेशात्सुंवद्भावादयः। एनीमाचष्टे एनयति। दरदमाचष्टे दरदयति। पृथुंपृथयति। इदुसत्यांपूर्ववाद्विलोपः। अपिपृथत्। अपपृथत्। पृदुंम्रदयति। अमिम्रदत्। अमम्रदत्। भ्रशंक्षशंदृढंभ्रशयति। क्रशयति। दृढयति। अवभ्रशत्। अचक्रशत्। अददृढत्। परिबृढयति। पर्यवबृढत्। कुठिमाश्यत्। औजिढत्। ढत्वादीनामसिद्धत्वात् हतिशब्दस्यहि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्वं। पूर्वत्रा सिद्धीयमाद्दिल्वइतित्वनित्यमित्युक्तम्। द्विरस्यस्यद्दिल्वमित्यन्ये। औरिठ्ठा उरुमाख्यत्। औज्रुत्ता औरुत्ता औ पुयणजीतिवर्गपुत्वा हारज
कारयहोल्लिरम्। द्दिल्वेकार्येणावचआदेशोनेपूनयता इक्रम्। प्रकृत्यैकाच्। ष्टुप्पुको। स्वापयति। वामावयुच्चेः स्वापयति। मापयति। मपर्यन्तस्य
त्वमो। परस्रूपात्पूर्वंनित्यत्वादिलोपः। ष्टुः। पुक्। स्वादयति। मादयतीतिनुन्याय्यम्। अन्नरुत्वात्परस्रूपेकृतेप्रकृतिभावात्। नचप्रकृतिभावोभाव्यप्र
त्याख्यानइतिभ्रमितव्यम्। भाव्यस्यप्रेक्षायुदाहरणाविशेषेऽन्यथासिद्धिप्रसक्त्यात्। यवामावा यायुष्मयति। अस्मयति। श्वान्नमाचष्टेशावयति। न
सद्धितइतिलोपः। प्रकृतिभावस्तुन्यायेनभाष्यपिन्यायेनटेरित्यस्यैवबाधकोहिसः। भत्वात्संप्रसारणम्। अन्येतुनसद्धितइतिनेहातिदिश्यते। र
ष्ठनितस्याद्दस्त्वात्। वृद्धिष्ठरत्वादीपरत्वादेरित्यस्यैवप्रवृत्तेः। नेनश्नयतीतिरूपमाहुः। विद्वांसमाचष्टे विद्वयति। अरुष्टनपरिभाषयासंप्र
सारणंनेत्येके। संप्रसारणोवृद्धावावादेशेचविदावय तीत्यन्ये। नित्यत्वाद्दिलोपात् प्राक्संप्रसारणम्। अन्नरुत्वात्पूर्वरूपंद्दिलोपः। विदयत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नीत्यपरो उदंचमाचष्टे उदीचयति। उदैचिचत्। प्रत्यञ्चमाचष्टे प्रतीचयति। प्रत्यचिचत्। इको सवर्णाइति प्रकृतिभावपक्षे पूर्वत्रिअचिचत्। सम्यञ्चमाचष्टे समीचयति। सम्यचिचत्। समिअचिचत्। तिर्यञ्चमाचष्टे तिरायति। अंचेर्विलोपे नाऽपहारेऽपि वहि कृत्वेनाऽसिद्धत्वान्निरसिति। असिद्धवदत्रेति चिणो ९८

ग्रायेन प्रथमाद्विलोपोऽसिद्धः। अतः पुनर्विलोपेन। अङ्गस्य परिभाषया वा। चिङि अङ्गो विलोपो धातुस्तेन। अतिर्तिर्यत्। सध्रञ्चमाचष्टे सध्र्यायति। असमध्र्यायत्। विश्वङ्चमाचष्टे। अविविष्व्यङ्यत्। दिवङ्चमाचष्टे। अदिदिव्यङ्यत्। अदध्रञ्चमाचष्टे अदिदध्र्यङ्यत्। अदमुयञ्चं अदमुआ ९३

यति। अदद्मुआयत्। अमुमुयञ्चम् अमुमुआयति। चङ्। आमुमुमुआयत्। भुवम्। भावयति। अवीभवत्। भुवम्। अबुभवत्। श्रियम्। अ

श्रिश्रयत्। गाम्। अजूगवत्। रायम्। अरीरयत्। नावम्। अनूनवत्। स्वप्नं स्वापयति। स्वः। स्वयति। असस्वत्। असिस्वत्। बहून् भावयति। व

हयतीत्यन्ये। सक्विणम्। सक्वयति। संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः। श्रीमतीं श्रीमतमवा। अश्रीश्रयत्। पयस्विनीं। पयसयति। इहाट्लोपेन। तदपवा- श्रीः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दस्य लुक्: पृषोदरत्वात्। स्थूलम्। स्थवयति। दूरं दवयति। कथं तर्हि दूरयत्यवनते विवस्वतीति। दूरमतत्ययते वा दूरान् दूरातं कुर्वतीत्
त्यर्थः। युवानम् यवयति। कनयति। युवानं न्यग्रोधं इति वा कन्। अंतिकं। नेदयति। धाढ्यं साधयति। प्रश्नस्यम् प्रश्नं स्पयति। इह सेऽयोना उपसर्गस्य
पृथक्कृतेः। धर्मम् ज्ञापयति। वर्धयति। प्रियम् प्रापयति। स्थिरं स्थापयति। उरुम् वरयति। वहलं वहयति। गुरुम् गरयति। तृप्तम् त्रप
यति। दीर्घम् द्राघयति। चन्दारकम् चन्दयति॥ ॥इति नामधातुप्रक्रिया॥ ॥कण्वादिभ्यो यक्। सभ्यो धातुभ्यो नित्यं यक् स्या
त्स्वार्थे। धातुभ्यः किम्। पादिपदिकेभ्यो माभूत्। द्विधा हि कण्वादयः। धातवः प्रातिपदिकानि वा। कंडूञ् गात्रविघर्षणे। कण्डूयति।
कण्डूयते। मनु अपराधे। रोष इत्येके। मन्यूयति। चन्द्रस्तु त्रितमाह। मन्यूयते। वल्गु पूजामाधुर्ययोः। वल्गूयति। असुउपक्षेपे। अस्
असुञ् इत्येके। अस्यति। असूयति। असूयते। लेद्लोद् धैर्ये पूर्वभावे स्वप्रेच। दीप्तावित्येके। लेद्यति। लोद्यति। लोदता। लेलादीप्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰कौ॰ति॰

९५

ऽरसऽरजऽरुजऽईर्ष्यायाम्। ऽरस्यति। ऽरुस्यति। हलि चेति दीर्घः। ईर्यति। ईर्यते। ऽउरसप्रतीभावे। वेदौ तौ स्वप्ने च। मेधाभाग्ग्रहणे। मेधायति। कुबुभ
क्षेपे। कुबुभ्यति। मगधपारवेष्टने। नीचदास्य इत्यन्ये। तनसपंपसदुःखे। सुखदुःखतक्रियायाम्। सुख्यति। दुःख्यति। सुखंदुःखं चाऽनुभवतीत्य
र्थः। सपरपूजायाम्। ऽरुऽआराकर्मणि। भिजऽचिकित्सायाम्। भिलजऽउपसेवायाम्। ऽशुधऽशुधाशौ। चरणावरणगतौ। ऽचुरणाचौर्ये। तुर

९४ त्वरायाम्। भुरणाधारणपोषयोः। ऽगुदवाक्स्वलने। ऽलकिलाखे लाघलाषे। ऽलेखयन्ये। लेखाऽस्वलने च। अदलोयमित्यन्ये। लेख्य
ति। लिहभ्यक्कुत्सनयोः। लिह्यति। लाजीवने। ऽरुऽरोलऽलाजायां चाभिऽपूजायाम्। महायते। पूजालभत इत्यर्थः। ऽरेखा श्लाघा
सादनयोः। ऽरुकसपरीतापपरिचरणयोः। तिरसअन्तर्द्धौ। अगदनीरोगत्वे। ऽरुसबलार्थः। ऽरुस्यति। बलवान् भवतीत्यर्थः। तरणगतौ। प
यसप्रस्तुतौ। संभूयसप्रभूतभावे। अंवरसंवरसंभरणे। आकृतिगणोयम्॥ ॥ इति कण्वादयः॥ ॥ कण्डूयतेः सन्सन्यङोरिति प्रथम

श्री॰

९५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यैकाचो द्वित्वे प्राप्ते। कारवादेस्तृतीयस्येति वाच्यम्। कारयिषयति। कयजन्तात्सन्। यथेष्टं नामधातुत्वम्। आद्यानां त्रयाणामन्यतमस्य द्वित्वमित्यर्थः। अजादेस्त्वाद्यवयवस्य। पुपुत्रीयिषति। पुत्रीयिषति। पुत्रीयिषति। अश्वीयिषति। अश्वीयिषति। नदराणां संयुक्तानामचपरस्यैव द्वित्वनिषेधः। इन्द्रीयते। सन्। द्रीङ्ग्रहीयङ्ग्योरन्यतरस्य द्वित्वम्। इन्दिद्रीयिषति। इन्द्रीयिषति। चिचन्द्रीयिषति। चंदिद्रीयिषति। चन्द्रीयिषति। प्रियमाख्यातुमाचक्षाणः प्रेरयितुं वेरूति। पिप्रापयिषति। प्रापिपयिषति। प्रापयिषति। उरुम्। विवारयिषति। वारिरयिषति। वारयिषति। वाडम्। सिसाचयिषति। इत्यादिरूपत्रयम्। यद्वेनुनाम्नि। यङ्सन्नणपनात्सन्। बोभूयियिषति। यङ्णिच्सन्नन्तान्मिच्। बोभूययिषति॥ ॥इतिप्रत्ययमाला॥ ॥अनुदात्तङित आत्मनेपदम्। आस्ते। शेते। भावकर्मणोः। बभूवे। अनुबभूवे। कर्तरि कर्मव्यतीहारे। क्रियाविनिमये योऽर्थः स कर्तर्यात्मनेपदं स्यात्। व्यतिलुनीते। अन्यस्य योगं लवनं करोतीत्यर्थः। असोरल्लोपः। व्यतिस्ते। व्यतियाते। व्यतियते। नासस्योर्लोपः। व्यतिसे। धिच। व्यतिधे। हरति। व्यतिहे। व्यत्य

यि३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

से। —— । व्यत्यास। व्यतिषीता व्यतिरते ३। व्यतिभाते ३। व्यतिवमे। नगतिहिंसार्थेभ्यः। व्यतिगच्छन्ति। व्यतिघ्नन्ति। प्रतिषेधे हसादीनामुपसंख्यानम्।
हसादयो हसप्रकाराद्व्यक्रियाः। व्यतिहसन्ति। व्यतिजल्पन्ति। हरतेः प्रतिषेधः। संप्रहरन्ते राजानः। इतरेतरस्योपपदाच्च। परस्परोप
पदाच्चेति वक्तव्यम्। इतरेतरस्योपपदे परस्परस्य वा व्यतिलुनन्ति। निर्विन्नाः। निविन्नते। परिव्यवेभ्यः क्रियः। भक्तीप्सायामर्थे भिदम्
परिक्रीणीते। विक्रीणीते। अवक्रीणीते। विपराभ्यां जेः। विजयते। पराजयते। आङो दोऽनास्यविहरणे। आङ्पूर्वाद्दानेर्मुखविकासना
दन्यत्रार्थे वर्तमानादात्मनेपदं स्यात्। विद्यामादत्ते। अनास्येति किम्। मुखं व्याददाति। आस्यग्रहणमविवक्षितम्। विपादिकां व्याददा
ति। पादस्फोटो विपादिका। नदीकूलं व्याददाति। पराङ्कर्मकान्नानिषेधः। व्याददते पिपीलिकाः। अनुः स्यन्दनसुखमक्रीडे। अनुसंपरिभ्यः
क्रीडः। अनुक्रीडते। संक्रीडते। परिक्रीडते। आक्रीडते। अनोः कर्मप्रवचनीयात्। उपसर्गेण समासाहचर्यात्। नारायणकमनुक्रीड

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिनेनसहेत्यर्थः। तृतीयार्थइतिअनोः कर्मप्रवचनीयत्वम्। समोः कूजनेसंक्रीडेति। कूजनेनुसंक्रीडतिचक्रम्। आगमेः क्षमायाम्। अप
भस्येदंयहरामा। आगमयस्वतावत्। मावरिष्टास्त्वर्थः। निक्षेर्जिज्ञासायाम्। धनुर्विनिक्षते। धनुर्विषयेज्ञानेशक्तोभवितुमिच्छतीत्य
र्थः। आशिषिनाथः। आशिष्येवेतिनियमार्थंवार्त्तिकमित्युक्तम्। सर्पिषोनाथते। सर्पिर्मेभूयादित्याशास्तइत्यर्थः। कथंनाथसेकिमुपर
तिंनभूतामिति। नाथसइतिपाठ्यम्। हरतेर्गतिनाशोल्ये। गतिप्रकारःपेटकमथाअनुहरन्ते। मातृकंगाथः। पितुर्मातुश्चागतिप्रकारं
संततंपरिशीलयंतीत्यर्थः। नाशोल्येकिम्। मातुरनुहरति। किरतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेषुवाच्यम्। हर्षादयोविषयाः। नत्रहर्षा
विक्षेपस्यकारणम्। इतरेकले। अपाचतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने। अपाकिरतेः सुदूरात्। सुदूरेहर्षादिष्वेववक्तव्यः। अपकिरतेरुषो
दृष्टः। कुक्कुटोभक्षार्थी श्वाभ्रोभयार्थीच। हर्षादिष्विति किम्। अपकिरतिकुसुमम्। रलउ सुटोन। हर्षादिभागविवक्षायां यथापितु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाप्नुतथापि सुरभावेनेव्यतस्याह: । गजो पकिरति । आप्नुवुप्रो: । आवुते । आप ऋते । आप्नुपालंभे । आ: क्रेत्यार्थात्स्वरिनेतो ऽकर्मणि पिकलेत्रापथरूपे
र्थ आत्मने पदेवक्ष्यामियर्थ: । ऋत्वायापते । समवपविभ्य: स्थ: । संतिष्ठते । स्थाघ्वोरिच्च । समस्थिता समस्थिवाना । भवतिष्ठते । प्रतिष्ठते । वितिष्ठते । आ
ऽ: प्रतिज्ञायामुपसंख्यानम् । शब्दं नित्यमातिष्ठते । नित्यत्वेनप्रतिजानीतेत्यर्थ: । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च । गोवीक्षत्वायतिष्ठते । आचार्यं प्रकाशयतीत्यर्थ: । संशय्यकर्णादिषु तिष्ठते । कर्णादीन्निर्णीतत्वेनाश्रयतीत्यर्थ: । उपेनूर्ध्वकर्मणि । मुक्तावुत्तिष्ठते । भूर्ध्वं तिकिम् । पीठादुत्तिष्ठति । ईहायामेव । ने
हायामास्थानमुत्तिष्ठति । उपान्मन्त्रकरणे । आग्नेय्याग्नीध्रमुपतिष्ठते । मन्त्रकरणकिम् । भर्तारमुपतिष्ठति यौवनेन । उपाद्ध्यपूजासंगतिकरणमित्र
करणपथिष्वितिवाच्यम् । आदित्यमुपतिष्ठते । कथंनाहि सूर्यं स्तुतिभिरर्थाभिरुपतथेस्वरस्वतीति । देवतात्वारोपात् । न कस्य देवतांत्वात्या
द्वा । गंगायमुनामुपतिष्ठते । उपश्लिष्यतीत्यर्थ: । रथिकानुपतिष्ठते । मित्रीकरोतीत्यर्थ: । पंथाः सुघ्नमुपतिष्ठते । प्राप्नोतीत्यर्थ: । वालिप्सायामिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वक्तव्यम्। भिक्षुकः प्रभुमुपतिष्ठते। उपतिष्ठति वा। लिप्सयोपाश्रयतीत्यर्थः। अकर्मकाच्च। उपातिष्ठते रकर्मकादात्मनेपदं स्यात्। भोजनकाः
लेऽपतिष्ठते। सन्निहितो भवतीत्यर्थः। उद्दीप्यतपः। अकर्मकादित्येव। उत्तपते। वितपते। दीप्यतइत्यर्थः। स्वाङ्कर्मकाच्चेति वक्तव्यम्। स्वमङ्गं
स्वाङ्गं तत्वङ्गमिति पक्षे भावितम् उत्तपते। वितपते वा पाणिम्। नेह। सुवर्णमुत्तपति। संतापयति विलापयतीत्यर्थो वा। चेष्टो मेऽस्य पाणिमुत्तप
ति। संतापयतीत्यर्थः। आङो यमहनः। आयच्छते। आहते। अकर्मकात्स्वाङ्कर्मकादित्येव। नेह। परस्यहारमाहन्ति। कथं जाग्रद्विषमलोचनस्यव
क्षद्गतिभारविः। आहन्यं मारयूत्तमिति भट्टिः। पुमादस्य वायमिति भागवृत्तिः। वा प्येतद्व्याहारो वा। त्यब्लोपे पंचमी। तुल्यवत्तविनैवत्तदर्थो कातिर्य
त्तद्विषय — म्। भेत्तुमित्यादि। तुमन्तेनाध्याहारो वा। सु। समीपमेत्येनिवा। आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम्। हनेवधादेशो वालुङि। आवधिष्ट। आवधि
षाताम्। हनः सिच्। कित्स्यात्। अनुनासिकलोपः। आहत। आहसाताम्। आहसत। यमो गंधने। सिच्कितस्यात्। गंधनं सूचनम्। परदोषा विष्कर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि कौ मि
९८

णम्। उदायत। गंधने किं। उदायंस्त पादान्। आ कुरु वानित्यर्थः। समोगम्यृच्छिभ्यां। अकर्मकाभ्यामित्येव। संगच्छते। वा गमः। गमः परोक्ष्ला
दौ लिङ्लुङि चौ वाक्तौ स्तः। संगसीष्ट। समगत। समगंस्त। सम्पद्यते। अकर्मकाभ्यां किमाग्रामं संगच्छति। विदिप्रच्छिस्वरतीनामुपसं
ख्यानम्। वेत्तेरेव ग्रहणम्। संविन्ते। संविदाते। वेत्तेर्विभाषा। वेत्तेः परस्य यदेशस्य तोरुदागमो वास्यात्। संविद्रते। संविदते। संप्रच्छते।
संस्वरते। अर्तिश्रुदृशिभ्यश्चेति वक्तव्यम्। अर्तीति ह्योर्ग्रहणम्। अः विधौ लिय नेरेवेत्युक्तम्। मासमस्त। मासमस्यताम्। मासमस्य
तेति। समार्त्त। समार्त्यताम्। समार्त्यतेति भावादेः। इयर्तेस्तु। मासमरत। मासमरताम्। मासमरतेति। समारत। समारताम्। समारतेति च। संश्रणु
ते। संश्रूयते। अकर्मकादित्येव। अतएव रक्षांसीति पुरापि संश्रणुमहे इति मुरारिप्रयोगः प्रामादिकः इत्यपरः। अथ ह्यत्रैवाइतिकथयन्ति। अ
था। स्विन्नकर्मकाधिकारे हनिगम्यादीनां कथमकर्मकतारतिचेत्। शृणु। धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात्। प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणो

श्री:
९८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऽकर्मिका क्रिया। ४। वहति भारम्। नदी वहति। स्यन्दत इत्यर्थः। जीवति नृत्यति। पृ सिद्रेर्यथा। मेघो वर्षति। कर्मणोऽविवक्षायां यथा। हिता नयः संश्रयुते सकिंप्रभुः। उपसर्गादस्यत्यूर्ध्वो वेति वाच्यम्। अकर्मकादिति निष्टत्तम्। वध्वं निरस्यति। निरस्यते। समूहति। समूहते। उपसर्गाद्वहतेः। यादौ किति। वह्नि समुद्यान्। अग्निं समुद्यान्। निसमुपविभ्योहूः। निहूयते। स्वर्द्वयामाहूः। कृष्णश्चाणूरमाहूयते। स्वर्द्वयां किं। पुत्रमाहूयति। गंधनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः। गन्धनं हिंसा। उत्कुरुते। सूचयतीत्यर्थः। सूचनं पुराणवियोगानुकूलत्वाद्वा सेवा। अवक्षेपणं भर्त्सनम्। श्येनोवर्त्तिकामुदाकुरुते। भर्त्सयतीत्यर्थः। हरिमुपकुरुते। सेवत इत्यर्थः। परदारान्प्रकुरुते। तेषु साहसं वर्त्तते। एधोदकस्योपस्कुरुते। गुणमाधत्ते। गाथाः प्रकुरुते। प्रकथयतीत्यर्थः। ज्ञानं प्रकुरुते। धर्मार्थं विनियुंक्ते। एषु किम्। घटं करोति। अभेः प्रसहने। प्रसहनं क्षमाऽभिभवश्च। अहमर्यरीभभिभवे चेति पाठात्। शत्रुमधिकुरुते। क्षामत इत्यर्थः। अभिभवतीति वा। वेः शब्दकर्मणः। स्वरान्वि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कुरुते। उद्धारयतीत्यर्थः। शब्दकर्मणः किम्। चित्तं विकरोति कामः। अकर्मकाच्चेः कृञस्त्वेव। क्वाञ्चिद्विकुर्वते। विकारं नयतीत्यर्थः। सम्मानने। संजनाचार्यकरणज्ञानप्रतिविगणनव्ययेषु नियः। अत्रोत्संजनविगणनज्ञानव्ययाः नयतेर्वाच्याः। इतरेषु योगोपाधयः। तथाहि। शास्त्रे नयते। शास्त्रार्थं सिद्धान्तं शिष्येभ्यः प्रापयतीत्यर्थः। तेन च शिष्यसम्मानने फलम्। उत्संजने। दण्डमुन्नयते। उत्क्षिपतीत्यर्थः। भारावकर्षे उपनयते। विधिना आत्मसमीपं प्रापयति। उपनयनपूर्वकेणाध्यापनेन हि उपनेतरि आचार्यत्वं क्रियते। ज्ञाने। तत्त्वं नयते। निश्चिनोतीत्यर्थः। कर्मकरानुपनयते। प्रतिदिनं स्वसमीपं प्रापयतीत्यर्थः। विगणने मणेर्नियाने मणिं कंठे नयते। राज्ञे देयं भागं परिशोधयतीत्यर्थः। ज्ञानं विनयते। धर्मार्थौ विनियुङ्क्ते इत्यर्थः। कर्तृस्थेच्छाशरीरकर्मणि नियः कर्तृस्थे कर्मणि यद्यात्मनेपदं प्राप्तं तत्र शरीरावयवभिन्नस्यैवस्यात्। सूत्रे शरीरग्रहणेन तदवयवोपलक्षणं। कायं विनयते। अपगमयति। तत्कृतस्य चिन्नपुंसादस्य कर्तृत्वात्स्वरिन्नजित इत्येवासिद्धे नियमार्थमिदम्। तेन हन। गदुं विनयति। कथं नहि विगणयन्नयति पोरुषमिति। कर्तृगामित्याद्यविवक्षार

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यां भविष्यति। एनिसर्गतायनेष्वक्रमः। एनिरप्रतिबन्धः। अचिक्रमतेबुद्धिः अवप्रतिहन्यतइत्यर्थः। सर्गउत्साहः। अध्ययनायक्रमते। उत्सहते। क्रमतेःसिं
हालाणि। स्त्रीनानि भवन्तीत्यर्थः। उपपराभ्याम्। एत्यादिष्वाभ्यामेवक्रमेर्ननूपसर्गान्तरपूर्वात्। उपक्रमते। पराक्रमते। निष्क्रामति। आक्रमते। आर
क्रमतेसूर्यः। उदयतइत्यर्थः। ज्योतिरुद्गमतइति वा चन्द्रिकाआक्रामति धूमोहर्म्यतलान्। वेयादविहरणे। साधुविक्रमतेवाजी। पादविहरणेकिमाविक्रा
मतिसंधिः। द्विधाभवति स्फुटतीत्यर्थः। द्वाभ्यांसमर्थाभ्याम्। समर्थेतुल्यार्थौ। शक्न्यादित्वात्यरूपम्। प्रारंभेऽन्यो सुल्यार्थता। प्रक्रमते। उपक्रमते। स
मर्थाभ्यांकिमाप्रक्रामतिगच्छतीत्यर्थः। उपक्रामति भागच्छतीत्यर्थः। अनुपसर्गाद्वा। क्रामति। क्रमते। अपाप्रविभ्यांवेयम्। एत्यादौ तुनित्यमेव। अपह्नवे
ज्ञः। ज्ञानमपजानीते। अपलपतीत्यर्थः। अकर्मकाद्वा। सर्पिषोजानीते। सर्पिषाउपायेनप्रवर्त्ततइत्यर्थः। संप्रतिभ्यामनाध्याने। ज्ञानंसंजानीते। अवेक्षतइ
त्यर्थः। अंगीकरोतीत्यर्थः। अनाध्यानइतियोगोविभज्यते। तत्सामर्थ्यादकर्मकाद्वेतिप्राप्तिरपिवार्यते। ज्ञानंसंजानाति। कर्मणःशेषत्वविवक्षा
ज्ञानंप्रतिजानीते

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यांमयी। भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमर्शुपमंत्रैरोसुवदः। उपसंभाषोपमन्त्रणोधातोर्वाच्ये। इतरे प्रयोगोपाधयः। शास्त्रे वदते। भासनो ब्रवीती
त्यर्थः। उपसंभाषोपमन्त्रणम्। भृत्यानुपवदते। सांत्वयतीत्यर्थः। ज्ञाने शास्त्रे वदते। यत्ने क्षेत्रे वदते। विमर्शे क्षेत्रे विवदन्ते। उपमंत्र
णे उपछन्दनम्। उपवदते। प्रार्थयतेत्यर्थः। व्यक्तवाचां समुच्चारणे। मनुष्यादीनां संभूयोच्चारणे वदेरात्मनेपदं स्यात्। संप्रवदन्ते ब्राह्म
णाः। नेह। संप्रवदन्ति रक्षाः। अनोरकर्मकात्। व्यक्तवाग्विषयादनुपूर्वादकर्मकाद्वदेरात्मनेपदं स्यात्। अनुवदते कठः। कलापस्य।
अकर्मकात्किं। उक्तमनुवदति। व्यक्तवाचां किं। अनुवदति वीणा। विभाषा विप्रलापे। विरुद्धोक्तिरूपे व्यक्तवाचां समुच्चारणे उक्तं
वास्यात्। विप्रवदन्ते। विप्रवदन्ति वावैयाः। अवाद्गुः। अवगिरते। गरणं निरुत्तरपूर्वो नप्रयुज्यते एवेति भाष्यम्। समः प्रतिज्ञाने। शब्दं नित्यं सं
गिरते। प्रतिजानीत इत्यर्थः। प्रतिज्ञाने किम्। संगिरति यासम्। उदश्चरः सकर्मकात्। धर्ममुच्चरते। उद्धर्षयगच्छतीत्यर्थः। सकर्मकात्किम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धाय्यमुच्चरति। उपरिष्टाद्रथन्तरीत्यर्थः। समस्तृतीयायुक्तात् रथेन संचरते। दारैश्चरतीत्यनुर्थ्यर्थो संपूर्वाद्दारास्तृतीयान्तेनयुक्तादुक्तं
स्यात्तृतीयाचेत्यनुर्थ्यर्थे। दारैस्संयच्छते। पूर्वसूत्रे समइतिषष्ठी। तेनसूत्रद्वयंव्यवहितेपिप्रवर्त्तते। रथेनसमुदाचरते। दारैस्सं
प्रयच्छते। उपाद्यमः स्वकरणे। स्वकरणस्वीकारः। भार्यामुपयच्छते। विभाषोपयमने। यमः सिच्कि द्वास्यात्तद्वा हि। एमः स्त्रीनामुपा
यत। उपायंस्तवा। उदेवोढेत्यर्थः। गन्धनाकूत्वा उपयमेनुपूर्वविप्रतिषेधान्नित्यं कित्वम्। ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः। सन्ननानाभिप्रायवत्।
धर्मं जिज्ञासते। शुश्रूषते। सुस्मूर्षते। दिदृक्षते। नानोर्ज्ञः। पुत्रमनुजिज्ञासति। पूर्वसूत्रेणैवाद्यन्निषेधः। अनन्तरस्येतिन्यायात्तेनैव। सर्पिषोऽनु
जिज्ञासते। सर्पिषापूर्वेणैनुमिच्छतीत्यर्थः। पूर्ववत्सनृतिद्वा। अकर्मकाच्चेतिकेवलाद्विधानात्। पुत्रात्प्रत्यांशुवः। भाशंसवमः कूवउक्तंन
स्यात्। प्रतिश्रूषति। आश्रूषति। कर्मप्रवचनीयात्स्यादेव। देवदत्तंप्रतिश्रूषते। शेदः शिति। प्रियतोर्जुलि उ। आत्मानंस्मापूर्ववं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्सन:। सन:पूर्वोधातुस्तेन तुल्यं सन्नन्तादप्यात्मनेपदं स्यात्। स्वं दिधिषते। शिशयिषते। नि विविक्षते। पूर्ववत्किम्। बुभूषति। शेरेरित्यादि सूत्र
द्वयेसतीनेत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन व्याख्येयम्। तेनेह न। शिशयिषति। भाम्युत्यवत्कृञोऽनुपयोगस्य। स्थां चक्रे। प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपा
त्रेषु। प्रयुंक्ते। उपयुंक्ते। स्वराद्यन्तोपसर्गादिति वक्तव्यम्। उपयुंक्ते। वियुंक्ते। अयज्ञपात्रेषु किम्। इंधे चिपात्राणि प्रयुनक्ति। समःक्षणु
वः। संक्षुणुते शस्त्रम्। भुजोऽनवने। ओदनं भुंक्ते। भाष्यं वहन्नीत्यर्थः। बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलां। इह तु जनो दुःख
शतानि भुंक्ते। इहोपभोगो भुजेरर्थः। अनवने किम्। सहं भुनक्ति। णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्सकर्मकानामाधाने। रथं नादात्मनेपदं स्या
दणौ या क्रिया सेवचेत्स्यन्नेनोच्यते। णौ यत्कर्म कारकं सचेत्सोकर्मास्यान्नत्वाधाने। शिचश्चेति सिद्धं कर्मभिप्रायार्थमिदम्। कर्म
भिप्रायेनुविभाषोपपदेनेति विकल्पेऽणौ कर्मकादिति परस्मैपदे च परत्वात्प्राप्ते पूर्वविप्रतिषेधेनेदमेव ज्ञेयते। कर्तृस्थभावकाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कर्तृस्थक्रियाश्चोदाहरणम्। तथाहि। पश्यन्ति भवं भक्ताः। चाक्षुषज्ञानविषयं कुर्वन्तीत्यर्थः।१। प्रेरणादात्यागे पश्यति भवः।२। विषयो भवतीत्यर्थः। ततो हेतुमणिच्। दर्शयन्ति भवं भक्ताः। पश्यन्तीत्यर्थः। पुनरार्यस्याः विवक्षायां दर्शयते भवः।४। इह प्रथमात्तृतीययोरकथयोर्द्वितीयाच्च तुर्थीश्चतुर्थ्यर्थः। न च तृतीयाकर्षयोर्न तद्। क्रियासाम्येऽप्यणोः कर्मकारकयोः कर्तृत्वाभावात्। चेत्तुर्थ्या नुतद्। द्वितीयाभावार्थे क्रियासाम्यात्। प्रथमा योः कर्मणोः भवत्येव कर्तृत्वाद्। एवमारोहयते हस्तीत्युदाहरणम्। आरोहन्ति हस्तिनं हस्तिपकाः। न्यग्भावयन्तीत्यर्थः। तत आरोहति हस्ती। न्यग्भवतीत्यर्थः। ततो णिच्। आरोहयति। आरोहन्तीत्यर्थः। ततः आरोहयते। न्यग्भवतीत्यर्थः। यद्वा। पश्यन्त्यारोहन्तीति प्रथमकक्ष्यायां यावत्। ततः कर्मणस्य हेतुत्वारोपाणिच्। दर्शयति भवः। आरोहयति हस्ती। पश्यत आरोहतश्च प्रेरयतीत्यर्थः। ततो णिजभ्यां तत्प्रकृतिभ्यां चोपान्त्योऽयोरारोपेण णयोस्त्यागे दर्शयते आरोहयते इत्युदाहरणम्। अर्थः प्राग्वत्। अस्मिन्पक्षे द्वितीयकक्ष्यायां न तद्। समानक्रियात्वाभावात्। अस्मिन्नर्थस्य धिक्यात्। अनाख्याने किम्। स्मरति वृतयुल्मेको।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किल। स्मरन्तिवनगुल्मः। उत्करणपूर्वकस्मरतौ विषयो भवतीत्यर्थः। भीक्ष्यो हेतुभये। व्याख्यातम्। ग्रधिवंचयोः पुलंभने। पुनारणार्थेण्य-नाभ्यां आभ्यां प्राग्वत्। माण
वकं गर्ह्यते। वंचयतेवा। पुलंभनेकिम्। श्वानं गर्ह्यति। अभिक्षोक्षामयोत्पादयतीत्यर्थः। अहिंवंचयति। वर्जयतीत्यर्थः। लियः समानशालीनीकालयोश्च। व्याख्या
तम्। मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यामि। रोगीत्येव। पदं मिथ्याकारयते। स्वरादिद्युसमस्तदुच्चारयतीत्यर्थः। मिथ्योपपदात्किं। पदं सुकुकारयति। अभ्यासेकिम्। सकृत्पदं मिथ्याका
रयति। स्वरितञितः कर्त्रभिप्रायेक्रियाफले। यजते। सुनुते। कर्त्रीतिकिं। भवति यजनि सुनुते। अपाहदः। न्यायमपवदते। कर्त्रभिप्राय इत्येव। अपवदति। शिचश्च। कारयते।
समुदाङ्भ्योयमोग्रन्थे। अग्रन्थेतिकिं। व्रीहिन्संयच्छते। भारमुद्यच्छते। वस्त्रमायच्छते। अग्रन्थेतिकिम्। उद्यच्छतिवेदम्। अधिकन्तुमग्रन्थं करोतीत्यर्थः। कर्त्रभिप्राय
त्येव। अनुपसर्गान्तः। गां जानीते। अनुपसर्गात्किं। सर्वान्लोकान्न जानाति। कथं नाहिभीः। इत्यन्यपः पूर्वमवा-सुलोकेऽनतोऽवृजेगामनं सुनस्यति। कर्मणिलिट्। न्ये
रोति। विपरिणामः। विभाषोपपदेनप्रतीयमाने। स्वरितञितइत्यादि यच्चसूत्र्याभ्यामेनपदं विहितं तत्समीपोच्चारितेनपदेन क्रियाफलैक्यकर्त्रभिप्रायेयोतिनेत्यस्यान्। श्रीः
स्वंयज्ञंयजतियजतेवा। स्वंकटंकरोतिकुरुतेवा। स्वंपुत्रंअपवदतिअपवदतेवा। स्वंयज्ञंकारयतिकारयतेवा। स्वंव्रीहिंसंयच्छतिसंयच्छतेवा। स्वंगांजानातिजानीतेवा। १०२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इत्यात्मनेपदप्रक्रिया ॥ ॥ शेषात्कर्त्तरि परस्मैपदम् । अनि । अनुपराभ्यां कृञः । कर्त्तरि विहितेन घञादौ च परस्मैपदार्थमिदम् । अनुकरोति । पराकरोति । कर्त्तरीत्येव । भावकर्म
रोर्मा भूत् । नचैवमपि कर्मकर्त्तर्यपि प्रसङ्गः । कार्यातिदेशपक्षस्य मुख्यतया तत्र कर्मधर्त्तकर्मणोरात्मनेपदेनैव सिद्धत्वात् । शास्त्रातिदेशपक्षे तु कर्त्तरि कर्मत्वतः शे
षादित्यतश्चकर्त्तृग्रहणाद्यमनुवर्त्य कर्त्तरीत्यर्थः कर्त्तानन्तु कर्मकर्त्तातत्रेति व्याख्येयम् । अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । क्षिप प्रेरणे । स्वीयेन तत् । अभिक्षिपति । प्राद्रुहः । प्रवह
ति । परेर्मृषः । परिमृष्यति । योजादिकस्य परिमर्षति । इह परेरिति योगं विभज्य वेहरपीति केचित् । व्याङ्परिभ्यो रमः । परिरमति । उपाच्च । यज्ञदत्तमुपरमति । उपरम
नीत्यर्थः । अत्र भावितस्य पर्यायम् । विभाषा कर्मकात् । उपाङ्मेरकर्मकात् परस्मैपदं स्यात् । उपरमति । उपरमते वा । निवर्त्तत इत्यर्थः । बुधयुधनशजनेङ्पुङ्कमु
भ्योरोः । एभ्योरपनेभ्यः परस्मैपदं स्यात् । शिचश्चेत्यस्याः यवादः । बोधयति पद्मम् । योधयति काष्ठानि । नाशयति दुःखम् । जनयति सुखम् । अध्यापयति ।
पावयति । पापयतीत्यर्थः । द्रावयति । विलापयतीत्यर्थः । स्रावयति । स्यन्दयतीत्यर्थः । निगरणचलनार्थेभ्यश्च । निगारयति । आशयति । भोजयति । चलयति ।
कंपयति । अदेः प्रतिषेधः । आस्यते देवदत्तेन । गतिबुद्धीति कर्मत्वमादिखाद्योर्नेति पुनिषिद्धम् । निगरणचलनेति सूत्रेणैव पूर्वस्यैवायं निषेधः । शेषादिति कर्त्रभिप्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वेपरस्मैपदमेव। आदयत्यन्नं वटुना। अणावकर्मकाद्धिन्नवकर्मकात्। एवन्नात्यस्मैपदस्यात्। शेते कृष्णस्तं गोपी शाययति। नपादस्याग्रमाग्रसपीलुहस्तचि
न्तिवदवसः। एभ्योण्णौ भ्यः परस्मैपदं न। पिबति निर्गीरणार्थः। इत्तेचिन्नवकर्मकाः कर्मकाः। इतिश्चलनार्थोऽपि। नेनसूत्रहयेन पाप्पिः। पाययते। हसयते।
आयासयते। आयासयते। परिस्रोहयते। रोचयते। नर्तयते। वादयते। वासयते। धेट उपसंख्यानम्। धाययेत्। शिशुमेकं समीची। अकर्त्रभिप्रायेणेत्यादि। परस्मै
पदस्यात्। वत्सान्पाययति पयः। हसयन्ती कमनीयतामदम्। भिक्षावासयति। वाक्यं यः। नोहिनायति नोहिनायते। सुप्तोलुडिः। अयुतत्। अयोतिष्ट
ग्रसस्यसनोः। वर्त्स्यति। वर्त्तिष्यते। विवर्त्सति। विवर्त्तिषते। कुचिकल्पयः। कल्प्यासि। कल्प्यासे। कल्प्स्यति। कल्प्स्यते। चिक्लृप्सति। चिकल्पयिषते। चिक्लृप्सते।। ॥
इतिपदव्यवस्था। ॥ अथभावकर्मणोर्लकारादयः। भावकर्मणोरिति तद्। सार्वधातुकेयक्। धातोर्यक्प्रत्ययः स्याद्भावकर्मवाचिनि सार्वधातुकेपरे। भावो भावना
उत्पादना। क्रियाः। सार्वधातुत्वेन सकलधातुवाच्या भावार्थकलकारेणानूद्यते। युष्मदस्मद्भ्यां सामानाधिकरण्ये भावात्प्रथमपुरुषः। तिङ्वाच्यभाव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नायाअसत्वमूपत्वेनाहत्वाय प्रतीतेर्नाहिवचनादि। किन्त्वेकमेवनमेव। तस्यो त्सर्गकत्वेनसंख्याः नपेक्षत्वात्। अनभिहितकर्मतीत्तीया। त्वयामयाअन्येश्चभूयते। व
भूवे। स्यसिचीयुष्टासिषुभावकर्मणोरुपदेशे। अनग्रहणांवाचिरावदिङ्गे उपदेशेयोः चतदनानांहनादीनांचचिरीवाङ्कार्यवास्यात्स्यादिषुपरेषुभावकर्मणोर्ग
श्यमानयोस्स्यादीनामिडागमश्च। अयमिटचिरावङ्गावसन्नियोगशिष्टत्वान्तदभावेन। इहाहिधातुकइत्यधिकृतंसीयुटोविशेषणेनतेषामध्याभिवारात्। चिरावङ्गा
वाङ्गाद्दिः। भाविता। भविता। भाविष्यते। भविष्यते। भूयताम्। अभूयत। भूयेत। भाविषीष्ट। भविषीष्ट। चिराभावकर्मणोः। श्लेश्चिणस्याङ्गावकर्मवाचिभिनशब्दपरे। अभा
वि। अभाविष्यत। अभविष्यत। तिङो ऋत्वाकर्मणिनाहृतीया। अनुभूयतेभानन्दश्चैत्रेणत्वयामयाच। अनुभूयेते। अनुभूयन्ते। त्वमनुभूयसे। अहमनुभूये। अन्वभा
वि। अन्वभाविषाताम्। अन्वभविषातम्। णिलोपः। भाव्यते। भावयांचक्रे। भावयांबभूवे। भावयामासे। इहतशब्दस्यएणिइएवत्वेचकृते। एणीतिहलंन। तासिसाह
चर्यादस्तेरपिध्यतिहेरसादौसार्वधातुकेएवएणिहत्वप्रवृत्तेरित्याहुः। भाविता। चिरवदिह आभीयत्वासिद्धत्वासिलोपः। पक्षेभावयिता। भाविष्यते। भावयिष्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ते। भाव्यताम्। अभाव्यत। भाव्येत। भाविषीष्ट। भावयिषीष्ट। अभावि। अभावियाताम्। अभावयिषातां। बुभूष्यते। बुभूषाञ्चक्रे। बुभूषिता। बुभूषिष्यते। यङ्। बो
भूयते। यङ्लुगन्तात्तु। बोभूयते। बोभूयाञ्चक्रे। बोभविता। बोभाविता। अकर्मकस्यैव तिरोर्थः। लूयते। विच्छः। लुष्टये। लाविता। लोता। लविष्यते। लोष्यते। अलावि। अ
लाविषाताम्। अलोषाताम्। गुणोर्तीति गुणः। अर्यते। अर्यते। सस्रे। परत्वान्नित्यत्वाच्च गुणोरपरेचकृतेः जन्मत्वाभावेप्युपदेशग्रहणाच्छिरवदिट्। आरिता। अ
र्ता। आरिता। अर्त्ता। गुणोर्तीत्यत्र नित्यग्रहणं। नुदृनेरुक्तत्वान्नेह गुणः। संक्रियते। अनिदितामिति नलोपः। सस्यते। उदक्षस्तु नंस्यते। संपुसारणम्। इज्यते।
अयङ्यिकृति। याज्यते। जनीनेर्यकि। आकारोन्तादेशो वास्मात्। नायते। नन्यते। येविभाषा। जायते। जन्यते। नपोनुपापेच। नपश्चेश्चिरनस्यात्कर्मकर्तर्यनुत
पेच। अन्यतपूपापेन। पापं कर्तृत्वेना प्राहत्यर्थः। कर्मणिलुङ्। यङ्। पापेनपुंसाकर्त्रा अनोचि। पुमाख्येनीतम्। दीयते। धीयते। आदेच इत्यत्राहिनीतिक
मधारणादित्संज्ञकशकारादौनिषेधः। एना आदिशित्वा भावान्तसिपन्नात्वम्। जग्ले। आतोयुक्चिण्कृतोः। आदन्तानां युगागमः स्याच्चिण्णिति कृति च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अदायि

दायिता। दायिषीष्ट। दाषीष्ट। अदायिषाताम्। अदिषाताम्। अधायि। अधायिषाताम्। अधिषाताम्। अग्लायि। अग्लायिषाताम्। अग्लास्यत। हन्यते। अ
चिस्लो रित्युक्तेर्हनस्तोन। होहन्तेरिति कुत्वम्। घातिता। हन्ता। घातिष्यते। हनिष्यते। आशीर्लिङि त्वधादेशस्यापवादश्चिरवद्भावः। आर्द्धधातुके सीयुटीति वि
कल्पः। घातिषीष्ट। वधिषीष्ट। अघातिषाताम्। अघातिषाताम्। अहतताम्। वधिषाताम्। अवधिषाताम्। अघातिष्यत। अहनिष्यत। र
नचस्यादिषु चिरवदित्यतिदेशाद्वधादेशः स्यादिति वाच्यम्। भ्रुस्त्येत्यधिकारात् दाद्रूपे वातिदेशात्। ग्लस्तेति चिरवदिति नदीर्घत्वम्। प्रक्रतस्यवलादिलक्ष
णस्येष्टेर्ग्रहोलिटीति प्रतिषेधे दीर्घविधानात्। ग्राहिता। ग्रहीता। ग्राहिष्यते। ग्रहिष्यते। ग्राहिषीष्ट। ग्रहिषीष्ट। अग्राहि। अग्राहिषाताम्। अग्रहिषाताम्। दृश्य
ते। अदर्शि। अदर्शिषाताम्। सिचः किल्वादम्। अदृक्षाताम्। गिरतेर्लुङि धमिचतुरधिकं चातम्। तथाहि। चिरवदिति दीर्घो नेत्युक्तं। अगारिधम। हितीयेति दृष्टे
तीवेति वा दीर्घः। अगरिधम्। अगरिधम्। एषां चयायां लत्वं ढत्वं ढ्त्वं चेति पंचवैकल्पिकानि। इत्थं बलवति। लिङ्सिचोरिति विकल्पादिभावेऽध्येति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किलम्। रत्वंपरत्वम्। हलि चेति दीर्घः। एषां ओध्वमिति नित्यं ह्रस्वम्। अगीर्दुम्। ढधमां द्वित्वविकल्पेन्यो। उक्तघस्नवयासहसंकल्पेनउक्तासंख्येति। इदी
र्घश्चिरावद्दिः ह्रस्वंढ्वं द्वित्वविकंतथा। इत्यहानां विकल्पेनचतुर्भिरधिकंशतम्। हेतुमण्यन्नात्कर्मणिलः। यकणिलोपः। शम्यतेलोहोमुकुन्देन। चिरमुलोदीर्घो
ऽन्यतरस्याम्। चिरापरेणमुल्परेचणो मिनामुपधायादीर्घोवास्यात्। पुकृतो मिनोह्रस्वस्यवनतुविकल्पितः। एपन्नात्सोह्रस्वविकल्पाः सिद्धैः। दीर्घोविधौहि
णचोलोपोनस्थानिवदितिदीर्घः सिद्ध्यति। ह्रस्वविधौतुस्थानिवत्वदुर्वारम्। भाष्ये तु पूर्वत्राऽसिद्धेन स्थानिवद्भावस्य द्विर्वचनसवर्णाऽनुस्वारदीर्घज
श्चरः पुत्यारभ्याता। णाविति जातिपरो निर्देशः दीर्घग्रहणं चेदं मात्रितितदाशयः। शामिता। शामिता। शामयिता शामिष्यते। शामिष्यते। शामयिष्य
ते। यङ्लासिच्। शाम्यते। शंशामिता शंशामिता। शंशामयिता। यङ्गन्तासिच्यप्येवम्। भाष्यमतेतुयङ्लासिच्यपि दीर्घोनास्तीति विशेष
:। एपन्नत्वाभावे। शम्यतेमुनिना। नोपधानोपदेशस्यमानस्यानाचमेः। उपधावृद्धिर्नस्याद्विणिजातिकृतिच। अशमि। उपनोपदेशस्येतिकिं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अगामि। मा न स्थकिम्। अवादि। अनाचमेंकिम्। आचामि। अना चमिक मिवमीना मिति वक्तव्यम्। शिचि भाया दय इति शिउ भावे अकामि। शिउ
शिचोरप्येवम्। अबाम्। वधहिंसायाम्। हलन्तः। जानिवध्यो रितिन वृद्धिः। अवधि। गाग्रोः विचिसमलङ्कि स्त्रियुक्तैर्नगुणाः। अजागारि। अंजेश्चचिणि।
नत्वोपोवास्यात्। अभाजि। अभंजि। विभाषाचिस्मुलोः। नभेर्नुमागमो वास्यात्। अलंभि। अलाभि। व्यवस्थितविभाषत्वात्पादेर्नित्यंनुम्। प्रालंभि। द्विकर्म
कारणानु गोरोकर्म शिदुह्लादेः प्रधानेनीहकृष्वहाम्। बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणाच निजया। प्रयोज्यकर्मणापन्येवा रापलालनोलादयोभना। गोर्दुहतेप
यः। अजायामं नीयते ह्रियते रुध्यते उह्यते। बोध्यतेमाणवकंधर्मः। माणवको धर्ममितिवा। देवदत्तोगामंगाम्यते। अकर्मकाणाकालादिकर्मणाकर्मणि
भावेचलकारइष्यते। मासो मासंवा आस्यते देवदत्तेन। शिजन्नाजुपयोज्येपत्यय। मासमास्यते देवदत्तेन माणवकः॥ इतिभावकर्मप्रक्रिया
॥ ॥ यदासौकार्यातिशयंद्योतयितुंकर्तृव्यापारोनविवक्ष्यतेतदाकारकान्तराणापिकर्तृसंज्ञां लभन्ते। स्वव्यापारोस्वतन्त्रत्वात्। तेनपूर्वंकर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णत्वादिसत्वेपिसम्प्रतिकर्तृत्वात्कर्तरिलकारः साधसिद्धिनन्ति। काष्ठानिपचन्ति। स्थालीपचति। कर्मणस्तु कर्तृत्वविवक्षायां प्राकृत
कर्मकाभिप्रायेणाऽकर्मकाः। तेभ्योभावकर्तरिलकारः। पच्यतेओदनेन। भिद्यतेकाष्ठेन। कर्तरितु कर्मवत्कर्मणातुल्यक्रियः। कर्मस्थ
याक्रिययातुल्यक्रियः कर्ताकर्मवत्स्यात्। कार्यातिदेशोयम्। तेनयगात्मनेपदचिणाचिरावदिटः स्युः। कर्तुरभिहितत्वात्पृथमा। पच्यतेओद
नः। भिद्यतेकाष्ठम्। भषाचि। अभोजि। ननुभावेलकारकर्तुर्द्वितीयात्यादसाहचर्यादितिचेत्। लकारवाच्यएवकर्ताकर्मवत्। लिङ्गाशिष्यङ्गिलिङ्ग
कारकाहत्रइत्यनुवृत्तेः। भावेप्रत्ययेचकर्तुर्नुकारणानुपस्थितेः। अतएव कृत्यक्तखलर्थाः। कर्मकर्तरिनभवंति किन्तु भावेएव। भेत्तव्यंकुलूलेन। ननु

क्रिया

यचिभिन्नोः कर्मस्थाविक्तिर्द्विधाभवनंच। सैवेदानींकर्तृस्थानतुतन्तुल्या। सत्यम्। कर्मत्वकर्तृत्वावस्थाभेदोपाधिकंतत्समानाधिकरणाक्रियाभेदमाश्रित्य
वहारः। कर्मणोनिकिंमा करणाधिकरणाभ्यांतुल्यक्रियेपूर्वेक्तिसाधसिरित्यादोमाभूत्। किंच। कर्तृस्थक्रियेभ्योमाभूत्। गच्छतियामः। आरोहतिहस्ती। अधिगच्छ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिशास्त्रार्थस्मरतिअद्धधातिच। यत्रकर्मणि क्रियाकृतो विशेषो दृश्यते। यथापक्वेषुतण्डुलेषु। यथावा। छिन्नेषुकाष्ठेषु। तत्रकर्मस्थाक्रिया
नेतरत्र। नहिपक्वाऽपक्वतण्डुलेष्विवगतागतगामिषुवैलक्षण्यमुपलभ्यते। करोतिरुत्पादनार्थः। उत्पत्तिश्चकर्मस्था। तेनकारिण्य
ते घटइत्यादि। यत्तार्थत्वेतुनेतत्सिद्धम्। ज्ञानेच्छादिवद्यत्तस्यकर्तृस्थत्वात्। एतेनानुव्यवस्यमानेऽर्थइतिव्याख्यातम्। कर्तृस्थत्वेनयगभा
वाद्भावनिष्ठेभोजनोपचरूपसिद्धेः। नाकीत्यादावयंचानरानत्वात्मनेपदम्। सकर्मकाणामपतिषेधावक्तव्यः। अन्योन्यस्यरातः। अजागामनय
ति। दुहिपच्योर्द्विकर्मकयोरपतिवाक्यम्। नदुहस्नुनमांयकचिणो। एषांकर्मकर्तरियकचिणोनस्तः। दुहेरेनेनयक्एवनिषेधः। विलूनुविक
त्वेनेष्यते। शपा लुक्। गोःपयोदुग्धाअचः कर्मकर्तरि। अजन्ताद्भ्रेश्चिणावास्यात्कर्मकर्तरिचाद्येपरे। अकारि। अकृत। दुग्ध्वा। अदो हापक्षेर
क्तः। लुग्वेतिपक्षेलुक्। अदुग्धाअधुक्षताउदुग्धवरःफलंपच्यते। एजिपुजयोःयंपरस्तु। अनयोःसकर्मकयोःकर्ताद्विकर्मवत्। यगपवादश्चनपर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्वाच्य इत्यर्थः। सृजेर्भ्रोपसर्गे कर्त्तृयेवेति वा चम्। सृज्यते सृजं भक्तः। कृष्णा निष्पाद्यतीत्यर्थः। असर्जि। युज्यते धस्त्रचारीयोगमा भूः
षाकर्मकिरादिसनांचान्यत्रात्मनेपदात्। भूषावाचिनां किरादीनां सन्नन्तानां च यक् चिरो। चिराय दिदृक्षते इति वाच्यमित्यर्थः। अत्रंबु
द्धतेकन्या। अत्रमकृत। अवकिरते हस्ती। अवाकीर्ष्ट। गिरते। अगीर्ष्ट। आदियते। आदृत। किरादिसुदायन्तगणः। चिकीर्षतेक
टः। अचिकीर्षिष्ट। इच्छायाः कर्त्तृस्थत्वे पि करोतिक्रियायाः क्षणिह कर्मस्थक्रियत्वम्। नरुधः। अस्मा चेश्चिरान। अवारुरुधोः।
कर्मकर्त्तरीत्येव। अवारोधिगोर्गोपेन। तपस्तपः कर्मकस्यैव। कर्त्तृकर्मवत्स्यात्। विध्यर्थामदम्। एवकारस्तुव्यर्थएवेति वृत्य
नुसारिणः। तप्यते तापयत्तापसः। अर्जयतीत्यर्थः। तपोनुतापे चेति चिरणिनेधातिसच्। अतप्त। तपः कर्मकस्यैतत्किम्। उत्तप
ति सुवर्णं सुवर्णकारः। नदुहस्नुनभ्यो यक्चिरो। प्रस्नुते। प्रास्नाविष्ट। प्रास्नोष्ट। नमते दण्डः। अनंस्त। अन्नभावितएवार्थात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रतिषेधे १

नामिः। यकचिणोः हेतुमति श्रि वृञ्जामुपसंख्यानम्। कारयते। अचीकरत। उच्छ्रयते। उच्छ्रयिष्यते। वृत्तेकथा। अयो चत। भारद्वाजीयाः पठन्ति। शिग्रंथिग्रंथिवृञ्जात्मनेपदाकर्मकाणामुपसंख्यानम्। पृच्छ्मुदस्यति। उत्पृच्छ्यते गौः। अन्तर्भावितण्यर्थतायामुत्पृच्छ्यते गाम्। पुनः कर्तृत्वविवक्षायामुत्पृच्छ्यते गौः। उत्पपृच्छत। यकचिणोः प्रतिषेधाद्धुप्रदेः। ग्रंथिग्रन्थ्योराध्यीयत्वासिजभावे पक्षे ग्रहणम्। ग्रंथति ग्रन्थम्। ग्रंथति मेखलां देवदत्तः। ग्रंथतेग्रंथः। ग्रंथिष्ट। ग्रंथते। अग्रंथिष्ट। क्रियादिकयोस्तु। ग्रथ्नाति स्वयमेव। विकुर्वते सेम्भवाः। वत्ता नीत्यर्थः। वेः शब्दकर्मणोऽकर्मकाच्चेति तङ्। अन्तर्भावितण्यर्थात्पुनः प्रेरणात्पक्षे विकुर्वते सेम्भवाः। व्यकारिष्ट। व्यकारिषाताम्। व्यकारिषत। व्यकृत। व्यकृषाताम्। व्यकृषत। कुधिरजोः प्राचां ग्रन्थपरस्मैपदं च। अनयोः कर्मकर्तरि नयकिं तु रुपम्परस्मैपदं चात्मनेपदापवादः। कुध्यति कुध्यते वा पादुः। रज्यति रज्यते वस्त्रम्। यगविषये तु नाऽस्य प्रवृत्तिः। कोधिषीष्ट। रंक्षीष्ट॥ ॥इति कर्मकर्तृप्रक्रिया॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ ॥अभिज्ञानवचनेलट्। स्मृतिबोधनोपपदे भूतानद्यतनेधातोर्लट्। लडपवादः। स्मरसि कृष्णगोकुलेवत्स्यामः। एवंबुध्यसे चेतयसे इत्यादिषो
ग्यपि। तेषामपि प्रकरणादिवशेन स्मृतेरुत्पत्तिसम्भवात्। नयदि। यद्योगेउक्तान्। अभिजानासि कृष्णयकृष्णेः भुंक्ष्वहि। विभाषासाकांक्षेउ
क्तविषयेलट्वास्यात्। नक्ष्यतलक्ष्यामावेनसाकांक्षश्चेत्यर्थः। स्मरसि कृष्णवनेवत्स्यामस्तत्रगाश्चारयिष्यामः। वासोलक्षणंचासांत
स्यं पक्षेलट्। यच्छब्दयोगेपिनयदीतिबाधित्वापरत्वाद्विकल्प्यः। परोक्षेचिट्। चकार। उत्तमपुरुषेचित्तविक्षेपादिनापरोक्षस्य। सुप्तोहंकिंब
किन्नलाप। धृक्जगदपुरस्तान्नस्यमत्ताकिलाहं। अन्यत्रायङ्बेलिङ्क्त्यः। कालिङ्ग्येवास्तीः। नाहकालिङ्गानजगाम। हस्तिनोर्लट्। अनयो
रुपपदयोर्लिङ्विषयेलट्स्यान्नाधिट्। इतिहाकरोत्रकारवा। शश्वद्करोत्रकारवा। पुष्पेवासन्नकालेपृच्छ्यः प्रश्नः। आसन्नकालेष्टकालानेः
थेलिङ्विषयेलेङ्लिटौस्तां। अगच्छत्किम्। जगामकि। अनासन्नेतुकंसंजघानकिम्। लट्स्यो लिङोपवादायजनिष्यतेयुधिष्ठिरः। अपरोक्षेच। भूतान

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्यतनेलट्स्यात्समयोगे। एवंसमयितावुवीति। ननौ प्रत्यप्रतिवचने। अद्यतनपरोक्षेऽनिनिहृत्तम्। भूतेलट्स्यात्। अकार्षीः किम्। ननुकरोमिभोः। नन्वोर्विभाषा। अकार्षी
ः किम्। नकरोमि नाकार्षम्। अहंनुकरोमि। अहंन्वकार्षम्। पुरिलुङ्चास्मे। अद्यतनग्रहणमरुक्पुत्याऽनुवर्त्तते। पुरानाद्यद्योगेभूतानद्यतनेविभाषालुङ्चाद्यद्यतन
तुल्ययोगे। पक्षेयथाप्राप्तम्। वसन्नोहपुराह्वाना। अवात्सुः। अवसन्। कुर्वन्। अस्मेकिम्। यज्ञेतिस्मपुरा। भविष्यतीत्यनुवर्त्तमाने। यावत्पुरा। निपातयोर्लट्। यावद्भुङ्
क्ते। पुरभुङ्क्ते। निपातावेतौ निश्चयंद्योतयतः। निपातयोः किम्। यावद्दास्यतेतावद्रक्ष्यते। करणभूतयापुरायास्यति। विभाषाकदाकर्होः। भविष्यतिलट्स्यात्। कदाकर्
हिवाभुङ्क्ते। भोक्ष्यते। भोक्तावा। किंक्ष्येलिप्सायाम्। भविष्यतिलुङ्स्यात्। कंकनरंकतमंवाभोजयिस। भोजयिष्यसि। भोजयितासिवा। लिप्सायांकिम्। कःपारति
पुत्रंगमिष्यति। लिप्यमानसिद्धौच। लिप्यमानेनाः। आदिनास्वर्गादौसिद्धौगम्यमानायांभविष्यतिलुङ्स्यात्। योऽचंदद्यात्तिदास्यतिदत्तावा। सस्वर्गंयातियास्य
तियातावा। लोऽर्थलक्षणेच। लोऽर्थःपेषादिर्लक्ष्यतेयेनतस्मिन्नर्थेवर्त्तमानाद्धातोर्भविष्यतिलुङ्स्यात्। कृद्लक्षेऽङ्गेत्वंगाश्चारय। पक्षेलुङ्लटौ। लिङ्चोर्ह्यो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्त्तिके। उर्द्धं मुहूर्त्ता द्रवउर्द्धमौहूर्त्तिकः। निपातना त्समासः। उन्नपवर्त्तकथा। उर्द्धमौहूर्त्तिके भविष्यति लोरर्थलक्षणो वर्त्तमानाद्यन्ते। लिङ्लटौ वास्तः। मुहूर्त्तादुपरि उपाध्यायः

गच्छति समीपे

श्वेदागच्छेदौ आगमिष्यति आगन्ता वा। अथ त्वंछ्वो ऽधीष्व। वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा। समीपमेव सामीप्यम्। स्वार्थेष्यञ्। वर्त्तमाने लट्। इति। अस्य उरणादयो वक्तव्यमि

तियावत्। यथा नाधिनापुत्रयाउक्तास्तेन यथैव वर्त्तमाने भूते भविष्यति च वास्युः। कदा गतो सि। अयमागच्छामि। अयमागमं। कदागमिष्यसि। एषगच्छामि। गमिष्यामि

वा। आशंसायां भूतवच्च। वर्त्तमानसामीप्य इतिनानुवर्त्तते। भविष्यति काले भूतवद्वर्त्तमानवच्च प्रत्ययावास्युराशंसायाम्। देवश्चेद् वर्षति वर्षति वर्षिष्यति वा धान्य

मवाप्स्यः। वप्स्यामो वा। सामान्यानतिदेशे विशेषानतिदेशः। तेन लङ्लिटौन। क्षिप्रवचने लृट्। क्षिप्रपर्यायेउपपदे पूर्वविषये लृट् स्यात्। क्षिप्रश्चेत्

क्षिप्रमागत्वरितं वा यास्यति। शीघ्रं वप्स्यामः। नेति वक्तव्ये लट्ग्रहणं लुटो विषये यथा स्यात्। श्वः शीघ्रं वप्स्यामः। आशंसा वचने लिङ्। आशंसा वा चिन्युपपदे

भविष्यति लिङ् स्यान्न भूतवत्। गुरुश्चेदुपेयादाशंसेऽधीयीय। आशंसे क्षिप्रमधीयीय। नानद्यतनवत् क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः। क्रियायाः सातत्येसा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मोप्येवलक्षणेन। यावज्जीवमन्नमदाद्यस्यतिवा। सामीप्यंतुत्यजातीयेनव्यवधानं येयंपौर्णमास्यतिक्रान्तातस्यां अग्नीनाधीत। सोमेनाऽयज्ञ। येयमगास्यांगामिनी
तस्यामग्निनाधास्यति। सोमेनयक्ष्यते। भविष्यतिमर्यादावचनेऽवरीमन्। भविष्यतिकालेमर्यादोक्तावावरीमन्प्रविभागेऽनद्यतनवत्। योयमध्वागंतव्यभाषाटलिपुत्रात्तस्ययद
वरकोशांव्याख्यातत्रसक्तून्पास्यामः। कालविभागेचानहोरात्राणाम्। पूर्वसूत्रंसर्वमनुवर्त्तते। अहोरात्रसम्बन्धिनिविभागेप्रतिषेधार्थमिदम्। योगविभागउत्तरार्थः। योयंत
सम्वत्सरआगामितस्ययदवरमाग्रहायण्यास्तत्रपुक्ता। अध्येष्यामहे। अनहोरात्राणांकिम्। योऽयंमासआगामीतस्यद्वोऽयंसम्वत्
सरआगामीतस्ययत्परमाग्रहायण्यास्तत्राध्येष्यामहे। अध्येतास्महे। लिङ्निमित्तेलिङ्क्रियातिपत्तौ। भविष्यतीत्येव। सुष्टिश्चेदभ
विष्यत्तदासुभिक्षमभविष्यत्। भूतेच। पूर्वसूत्रेसम्पूर्णमनुवर्त्तते। वोताप्योः। वाआङताप्योरितिछेदः। उताप्योरित्यतःप्राग्भूतेलि
ङ्निमित्तेलङ्लृङ्लुङ्विधीयते। पूर्वसूत्रंतुउत्ताप्योरित्यादौपूर्वत्रतरतिविवक्षः। गर्हायांलङपिजात्वोः। आभ्यांयोगेलङ्स्यात्कालत्रयेत

४ योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्राध्येतास्महे। परस्मिन्विभाषा। अवरस्मिन्वर्ज्यपूर्वसूत्रद्वयमनुवर्त्तते अप्राप्तविभाषेयम् ४४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिद्धो॰ नि॰ ११०

गर्हायाम्। लुङ्ग्रहीन्यरत्वाद्यं वाधते। अपि जायां त्यजसि। जातु गार्गो का मादृक्षे गर्हितमेतत्। विभाषा कथमि लिङ्। गर्हायामित्येव। कालत्रये लिङ्स्याच्चाङ्गट्। कथं धर्मं त्यजेः। त्यजसि वा पक्षे कात्रये लकाराः। अत्र भविष्यति नित्यं लृङ् भूते वा। कथं नाम तत्र भवान् धर्मं त्यक्ष्यत्। किं न्वेलिङ् लृटौ। गर्हायामित्येव। विभाषा तुनानुवर्त्तते। कः कतरः कतमो वा हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा। लृङ् प्राग्वत्। अनवक्लृप्तमर्षयोरदृष्टेऽपि। गर्हायामिति निवृत्तम्। अनवक्लृप्तिरसंभावना। अमर्षोऽक्षमा। नसम्भावयामि नमर्षये वा भवान् हरिं निन्देत् निन्दिष्यति वा। लृङ् प्राग्वत्। किं किलास्यर्थेषु लृङ्। अनवक्लृप्तमर्षयोरित्येतद्गर्हायां चेति यावदनुवर्त्तते। किं किलेति समुदायः क्रोधद्योतक उपपदम्। अस्त्यर्थाः अस्ति भवति विद्यतय इति। लिङोऽपवादः। न श्रद्धेन मर्षये किं किल त्वं शूद्रान्नं भोक्ष्यसे अस्ति भवति विद्यते वा भूर्द्वीं गमिष्यसि। अत्र लृङ्। जातु यदि लिङ्। यदा यद्योरुपसंख्यानम्। लृटोऽपवादः। जातु यद्यदा यदि वा ब्राह्मणो हरिं निन्देत् श्रावकस्त्वया मिन मर्षयामि। लृङ् प्राग्वत्। यच्चयत्रयोः। यच्चयत्रवा लकुर्याः। न श्रद्धेन मर्षयामि। गर्हायां वा। अनवक्लृप्तमर्षयोरिति निवृत्तम्। यच्चयत्रयोर्योगे गर्हायां लिङेव स्यात्।

१वं

किं

श्रीः ११०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यत्र यत्र वा त्वं भूदुद्याजये। अन्यार्थं तत्। चित्रीकरणे च। यत्र यत्र वा त्वं भूदुद्याजयेः। आश्चर्यमेतत्। शेषे लङ्यदौ। यद्ध्यत्राभ्यामन्यस्मिन्नुपपदे चित्रीकरणे
शेषे धातोर्लङ् स्यात्। आश्चर्यमभवेनामकृष्णं दृक्ष्यति। अयदौ किम्। आश्चर्यं यदि सोऽधीयीत। उताप्योः समर्थयोर्लिङ्। वाऽप्यर्थः। नयोः समुच्चयार्थता। उतापि वा हन्यादघ
हीरः। समर्थयोः किम्। उतदरादः पतिष्यति। अपि धास्यति द्वारम्। पश्चात्। पश्चादनं वगम्यते। इतः प्रभृति लिङ् निमित्ते क्रियातिपत्तौ भूते पि नित्यो लङ्। कामपूर्वदनेः क
श्चिति। स्वाभिप्रायाविष्करणे गम्यमाने लिङ् स्यान्न तु कश्चिति। कामो मे भुञ्जीत भवान्। अकश्चितीति किम्। कश्चिज्जीवति। सम्भावने त्वमिति चेन्न सिद्धाऽप्रयोगे। अ
लमर्थो त्र प्रेष्टः। सम्भावनमिति अलमीति च प्रथमया सम्प्रत्याच विपरिणम्यते। सम्भावनेऽर्थे लिङ् स्यान्न चेत् सम्भावनमत्र मिति सिद्धाऽप्रयोगे सति। अपि मिति
शिरसा भिद्यात्। सिद्धाप्रयोगे किमर्लं कृष्णो हस्तिनं हनिष्यति। धिभावाधातोः सम्भावनवचने यदि। पूर्वसूत्रमनुवर्त्तते। सम्भावनार्थे धातावुपपदे लिङ् वा
स्यान्नुयद्धदे। पूर्वेण नित्ये प्राप्ते वचनम्। सम्भावयामि भुञ्जीत भोक्ष्यते वा भवान्। अयदि किम्। सम्भावयामि यद्भुञ्जीथास्त्वम्। हेतुहेतुमतोर्लिङ्। वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यात्। कृष्णं नमेच्चेत्सुखं यायात्। कृष्णं नंस्यति। भविष्यत्येवेष्यते। नेह। हन्तीति पलायते। इच्छार्थेषु लिङ् लोटौ। इच्छामि भुंजीत भुक्ष्वा भवान्। एवं कामयेत
प्रार्थयेत इत्यादियोगे बोध्यम्। कामयेत्वन्यतिक्तव्यम्। नह। इच्छ करोति। लिङ्। समानकर्तृकेषु इच्छार्थेषूपपदेषु लिङ् स्यात्। भुंजीयतेच्छति। इच्छा
र्थेभ्यो विभाषा वर्त्तमाने। लिङ् स्यात्। पक्षे लट्। इच्छेत्। इच्छति कामयेत कामयते। विधिनिमन्त्रणेति लिङ्। विधौ यजेत। निमंत्रणे इह भुंजीत भवा
न्। आमंत्रणे। इहाशीत। अधीष्टे पुत्रमध्यापयेद्भवान्। संप्रश्ने। किं होवेदमधीयीय तत्कर्म। प्रार्थने भोजनं लभेय। एवं लोट्। प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु
कृत्याश्च। प्रैषो विधिः। अतिसर्गः कामचारानुज्ञा। भवतायद्व्यम्। भवान्यजताम्। चकारात्लोटोऽपि कर्मणामप्राप्तकालार्थमा। लिङ् चोर्ध्वमौहूर्त्तिके। प्रैषादयोऽनुवर्त्तन्ते। मुहूर्त्तादूर्ध्वं यजेत यजताम्। षष्ठ्यम्। लोट्। पूर्वसूत्रस्य विषये। लिङः। कृत्यानां चाऽपवादः। ऊर्ध्वं मुहूर्त्तात्यजेतां सः। अधी
ष्व। प्रैषोपपदेऽधीष्टे लोट् स्यात्। तर्ह्यध्यापय। लिङ्यदि यत्तद्धेतूपपदे कालसमयवेलासु च लिङ् स्यात्। कालः समयो वेला वा यद्भुंजीत भवान्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अर्हे कृत्यतृचश्च । वा क्त्वि । त्वं कन्यां वहेः । शक्तिलिङ् । शक्तौ लिङ् स्यात् । चात्कृत्याः । भारं त्वं वहेः । माङि लुङ् । मा कार्षीः । कथं मा भवतु मा भविष्यतीति । नायं माङ् किंतु माशब्दः । धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः । धात्वर्थानां संबन्धे यत्र काले प्रत्यया उक्तास्ततोऽन्यत्रापि स्युः । तिङन्तवाच्यक्रियायाः द्योतकत्वाद्धातुरेव नगुणभूतक्रियावाचिभ्यः प्रत्ययाः । वसनृदृदशां भूतेलट् । अतीतवासकर्तृकर्तृकं दर्शनमित्यर्थः । सोमयाज्यस्य पुत्रो भविता । सोमेयक्ष्यमाणोयः पुत्रस्तत्कर्तृकं भवनम् । क्रियासमभिहारे लोट्लोटौ हिस्वौ वा चतध्वमोः । पौनःपुन्येभ्यर्थे चयोत्पधातोर्लोट् स्यात् । तस्य च हिस्वौ स्तः । तिङ्ग्रहणं वारः तिङ्चहिस्वौ क्रमेण परस्मैपदात्मनेपदसंज्ञौ स्तः । तिङ् संज्ञौ च । तध्वमोर्विषये तु हिस्वौ वा स्तः । पुरुषैकवचनसंज्ञे तु नानयोरिति छ्यते । हिस्वविधानसामर्थ्यात् । तेन सकलपुरुषवचनविषये परस्मैपदेभ्यो हि कर्तरि आत्मनेपदस्य स्वाभावकर्मकर्तृषु । समुच्चयेऽन्यतरस्याम् । अनेककियासमुच्चये योत्पाद्युक्तं वास्यात् । यथाविधनुपयोगः पूर्वस्मिन् । आद्ये लोड्विधाने लोट्प्रकृतिभूतस्य धातुरुपयोज्यः । समुच्चये सामान्यवचनस्य । समुच्चये लोड्विधौ सामा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्वार्थस्य धातोरनुप्रयोगः स्यात्। अनुप्रयोगाद्यथायथं लडादयस्तिबादयश्च। ततः संख्याकालयोः पुरुषविशेषार्थस्यार्थभेदतः। क्रियासमभिहारे द्वेवाच्ये
याहि याहि नि याति। पुनः पुनरीतिश्येनवायानं स्थ न्नस्यार्थः। एककर्तृकं वर्त्तमानं यानं यातीत्यस्य। इति शब्दस्वभेदान्वयेनात्यर्थं प्राहयति। एवं यातः। यान्ति यासि
याथः। याथ। यातयातेति पूर्वं यथा। याहि याहीति अयासीत्। यास्यति। अधीष्व अधीष्वेत्यधीते। धं विषये यथा अधीध्वमधीध्वमिति यूयमधीध्वे। समुच्चये
तु। सक्तून् पिबथाः। खादेत्यभ्यवहरति। अन्नं भुङ्क्ष्व दधिकमास्वादस्वेत्यभ्यवहरति। तथा मोसुपिबतखादतेत्यभ्यवहरथो। पक्षे हि स्यो। अत्र समुच्चीय
मानविशेषणामनुप्रयोगार्थेन सामान्येनाभेदान्वयः। पक्षे सक्तून् पिबति। धानाः खादति। अन्नमभुङ्क्ते। दधिकमास्वादते। एतेन पुरोमवस्कन्दलुनी
हि नन्दनं सुषाणारत्नानि हरामरगुरुत्वाः॥ विगृह्य चक्रेनमुचिं दिवं बलीयइत्यमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः। इति व्याख्यातम्। अवस्कन्दनलवनादिर
रूपाभूतानद्यतनपरोक्षाएककर्तृकस्वास्थ्यक्रियेत्यर्थात्। इह पुनः पुनरवस्कन्देत्यादिरर्थः। इति व्याख्यानं भ्रमभूलकमेव। तृतीयस्तु क्रियासमभिहारे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इत्यस्या। नगुद्धनः। नोऽनास्याहत्वापत्तेश्च। दुरीमवस्कन्दयादि मध्यमपुरुषैकवचनमित्यपेक्षायां चिकुमस्व पुरुषस्तवनमनेहनेत्युक्तत्वात्॥ ॥ ॥९॥
इतिलकारार्थप्रक्रिया॥ ॥इतिश्रीविद्वान्कोद्यामहोजिदीक्षितविरचितायांउत्तरार्द्धेतिङन्तकारांसम्पूर्णम्॥ ॥ ॥ ॥ॐनमोगणेशायैमालायै॥

श्रीः॥ ॥धातोः॥ आत्मनेपदाध्यायसमाप्तेरधिकारोऽयम्॥ तत्रोपपदं सप्तमीस्थम्॥ ६ इतिङ्। वासहूपोऽग्रियाम्॥ परिभाषेयम्। अस्मिन्नाल्पधिकारेऽसकृ
पाः पदादपुत्यक्तः उत्सर्गस्यबाधकोवास्यात्तस्याधिकारोक्तविना। कृत्याः अधिकारोऽयम्। स्युलः प्राक्। कर्तरि कृत्। कृत्प्रत्ययः कर्तरि स्यात्। इ। पुरा-
प्रे॥ तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः। एते भावकर्मणोरेव स्युः। तव्यानीयरः। धातोरेते प्रत्ययाः स्युः। तकारेकोऽस्वरार्थौ। एधितव्यं एधनीयं एधनीयया। भावेभो-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

[illegible]

सार्धकेन्द्रकत्वं कीबत्वं च चेत्तथ्यथनायोवाधर्मकत्वथा। असंख्यकर्नाधिनिष्ठ्य। वसतीति वासाय्य। केलिमर उपसरव्यानम्। पचेलिमामाया। पक्कव्या:। भिदेलिमाम
रत्ना:। भिन्नव्या:। कर्मणि प्रत्यय:। प्रति कारस्तु कर्मकर्मणि चाचार्यमिष्यते इत्यात्। नन्द्र व्यविरुद्ध। कण्वच: उपसर्गस्थानिमित्तात्परस्य चुन्नस्य कथम्यनस्यरा तस्यान्
पुयारीयम्। अच: किम्। कन्न:। विविलस्यापसंख्यानम्। अच: परत्वात्तावन्नकरिण अवधानेन्द्रो प्राणेवचनम्। वास्यरात्वम्। पूर्वस्य सूत्रम्। निर्विल:। गोविंश
प्रा। उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य णत्वं नाभिहितत्वं कृत्तत्स्थस्य नस्य णत्वात्। पुयापनीयम्। पुयापनीयम्। चिहिनविविलसरकिन्। यकारव्यवधानेयाप्यम्। पर
याप्यमारंणवरुपरा तदुरडपसर्गनेयुक्तम्। पुयानम्। पुयापनम्। हस्वश्चेगुणात्। कलादेरुपधात्कृत्स्यात्। पुकोपनीयम्। पुकोपनीयम्

हरि:

नि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ननु प्रत्यन्तमित्यादौ प्रत्ययव्यवधानाभावात् कृत्यचरत्वेनेन प्राप्तौ नीतिइजादेरिति विध्यर्थकृतो न भवतीत्यत्र आह अनुस्वा
रवल्लक्षणमिति नियमस्य सानुस्वारविषयकत्वादेतस्य च नियमकोटौ प्रवेशाभावात् पुनः स्वरूपेणैव कृतो न भवतीत्यत्र आह
एकदेशीत्यनुवर्तते प्रत्ययव्यवधानाभावात् लत्वे चेति भावः कृतः प्रत्ययत्वेन व्यवग्रहणं यस्मात् सा विहितस्य दाहरणे इति

स्लः किं प्रोहणीयं इजनुपधात् किं प्रवरणीयं इजादेः सनुमः सनुमश्चेद्भवति इजादेर्लिंता हि हितो यः कृत्तस्य स्यैव प्रेखणीयं इजा
देः किं मगिसर्पणं प्रमंगनीयं उभयग्रहणमनुस्वारापलक्षणं अङ्कुत्वाङ्गिनिस्त्वेष्वेवं तेन नेह न प्रेन्वनं इह तु स्यादेव प्रोभरणं
वानिसनिक्षनिषु एषां नस्यणत्वात् कृतिपरे प्रणिमितव्यं प्रनिमितव्यं नयामः क्रमिगमिप्रायविषयं एभ्यः कृत्तस्यणानन
प्रभानीयं प्रभवनीयं पूत्रस्वेह्यग्रहणमिष्यते पूङ्क्तः प्रपवणीयः सामाः रणतभाद्दीनामुपसंख्यानं प्रभापनीयं वशात्रः रास्य
योवेत्युक्तं णत्वप्रकरणोपरि तद्बोध्यं यत्वस्यासिद्धत्वेन शकारव्यवधानाल्लणत्वं प्रख्यानीयं कृत्यलुगवकल्पः इजात्यनेनस्ना
नीयं चूर्णी दीयते स्मेदानीयो विप्रः अन्वोयते अजंतात्ताहातीर्यस्यात् चेयं जेयं अजग्रहणाद्यकामकर्तृमायोगविभागाप्येवं
तव्यदादिष्वेवयतोपि सुपठत्वात् ईद्यतीयतिपरे आतइत्यात् देयं लेयं तत्किं यतिजनिभ्यां हाद्यः तत्क्वा हा

इत्यादेहलादेरित्यर्थकं हस्त्यनुस्वारमपि सामर्थ्याद्धस्तपरमित्यादेर्हलो दित्वासंभवात् विहितविषयलक्षणे चेत् नास्य
नियमत्वं मन्यथा लिलोपेहलंतात्परत्वेन प्रत्यलक्षणप्राप्तेर्विभाषेतिना धित्वानित्यार्थो विधिरेव स्यात् यद्यपि नि
यमप्राप्तबाधस्य सिद्धस्य पुनरुपादानादनुवादोपि श्रुतस्य चित्क्षानुसारिभाष्यमेव नियमप्राप्तमिति बोध्यम् अनुस्वार
स्य सर्वेणैव ग्रहणे व्याख्यातं तत्र दाहरणं प्रोभरणमिति ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पादाभ्याहियते नादहारकइत्यादिसिद्ध्यर्थं इतेवहुरुभिस्तेवेभ्योऽउक्तम् एकमनुधिनिजग्रणीन्यादिवहुरुतादपिस्पतावधादिनिभ

स्पाचत्पायत्पा। जन्पाजनेर्यद्विधिस्त्वरार्थः। एणुतापिरूपसिद्धेः। नचवृद्धिप्रसंगः। जनिवध्योश्चेतिनिषेधात्। हनोवायद्वधस्यवक्तव्यः। वध्यः। पक्षेनक्ष्यमाणोयतः। घात्यः। पोरदुपधात्। पवर्गान्ताद्दुपधाद्यत्स्यात्। एषतोपवादः। ग्राप्यं। लभ्यं। नानुबंधकृतमसारूप्यं। अतोनएषत्। नवरादयस्तस्यैव। आङोयि। आङःपरस्यलभेर्नुम्स्याद्यादौघत्ययेविवक्षिते। नुमिकृतेऽनुपधत्वाभावात्स्यएव। आलंभ्योगौः। उपात्यत्सायां। उपलंभःसाधुः। स्तुतौकिं। उपलभ्यंवाक्यउपलभ्यः। शक्किसहोश्च। शक्यं। सह्यं। गदमदचरयमश्चानुपसर्गे। गद्यं। मद्यं। चर्यं। यम्यं। चरेराङिचागुरौ। आचर्यो देवः। गंतव्यइत्यर्थः। अगुरौकिं। आचार्यगुरुः। यमेर्नियमात्यंसोपसर्गान्नाभूदिति। प्रयाम्यं। निपूर्वात्स्यादेव। तेनतत्रनभवेद्दनियम्यमितिवार्त्तिकप्रयोगात्। एतेनानियम्यस्यनायुक्तिः। त्वयानियम्यानुद्दिश्यचक्षुषेत्यादिव्याख्यातं। नियमसाधुरितिवा। अवद्यपरापवर्ग्यगर्ह्यपरिगतव्यानिरोधेषुव

=वोरदुपधादित्येवासिद्धेः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

देर्नाभिउपपदे वदः सुपीति यत्क्यपोः प्राप्तयोर्यदेवसोपि गर्हायामेवेसुभयार्थनिपातनं। अवद्यंपापं गर्ह्यमिति किं। अनुद्यं गुरुनाम।
तद्धि नगर्ह्यं वचनानर्हं च। आत्मनामगुरोर्नामनामानि रूपणस्य च॥ श्रेयस्कामो नगर्ह्यां याज्ज्येष्ठापत्यकलत्रयोरिति स्मृतेः। प
रपागौः। अवक्तव्यमित्यर्थः। पारपमन्यत्। उक्तार्थमित्यर्थः। अनिरोधोऽनिबंधः। तस्मिन्निषेधे वृद्धो यत्। शते नवयी कन्या। वृत्या
न्या। वध्यं करणम्। वहत्यनेनेति वह्यं शकटं। करणं किं। वाह्यं वोढव्यं। अर्थः स्वामिवैश्ययोः। आगतो। अस्माद्यत्। रपतो पवादः। अर्थः
स्वामिवैश्योवा। अनयोः किं। आर्यो ब्राह्मणः। प्राप्तव्य इत्यर्थः। उपसर्यो काल्याप्रजने। गर्भग्रहणे प्राप्तकाले चेत्यर्थः। उपसर्यागौः। गर्भाधा
नार्थं वृषभेणोपगंतुं योग्येत्यर्थः। प्रजने काल्येति किं। उपसार्या काली प्राप्तव्येत्यर्थः। अजर्यं संगतं। नञ्पूर्वाज्जीर्यतेः कर्त्तरि यत्संगतं चेद्भिन्नो ध्वनिः। नजीर्यतीत्यजर्यं। तेन संगतमार्थेणारामाजर्यं कुरु कुतमिति भट्टिः। मृगैरजर्यं जरसोपदिष्टमदृ

=सतोसंगतं = मैत्री

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वंधायपुनर्वबुंधेत्यत्रसंगतमितिविद्योष्यमध्यार्थमा।संगतंकिं।अजरिताकंवलः।भावेनुसंगतकर्त्तकेपिरापदेव।अजार्थे
संगतेन।वरःसुपिकयप्रउत्तरसूत्रादिहभावस्यात्कृष्यते।वदेभावेक्यप्याद्यात्।अनुपसर्गेसुप्युपपदे।वलोद्यं।ब्रह्मवद्य
।ब्रह्मवेदःतस्यवदनमित्यर्थः।कर्मणिप्रत्ययावित्येके।उपसर्गेतुरापदेव।अनुवाद्यं।अपवाद्यं।भुवेभावे।क्यप्यात्।ब्रह्मणा
भावोब्रह्मभूयं।सुपीत्येवाभव्यं।अनुपसर्गइत्येवाप्रभव्यं।नन्तच।अनुपसर्गेसुप्युपपदेहनेभावेक्यप्यन्तकारश्चांताद्देशः।ब
ह्मणोहनंब्रह्महत्या।स्त्रीलंलोकात्।एतिस्तुशासिवसिघसीनां।क्यप्।एप्यक्यप्यात्।स्वपितिहनितुक।इत्यः।स्तुत्यः।शा
सदसूहलोः।शिष्यः।वसतिक्षुधोरिट्।वुञ्छण्कठिनसृजेरिट्।वुञ्छण्कठवार्यीजालिजः।आदृत्यः।जुष्यः।पुनःक्यवुक्तिःपरस्यापिरापतोवाधना
र्थी।अवश्यपरुत्यः।शंविदुहिगुहिभ्योवेतिकाशिका।शाप्यः।शंस्यः।दुह्यः।सेह्यः।गुह्यः।गोह्यः।प्रशास्यश्चः।ईडवंदवशंसदुहां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एपत इति सूत्रद्वयवलाच्छंसेः सिद्धं। इतरयोस्तु मूलं मृग्यं। आङ् पूर्वादृजेः संज्ञायामुपसंख्यानं। अंजूव्यक्तिम्रक्षणादिषु। बाहुल
कात्करणे क्यप्। अनिदितामिति नलोपः। आज्यं। अदुपधाच्चक्लृपिचतेः। वृत्यं। वृध्यं। क्लृपिवृत्योस्तु कल्प्यं। चर्च्यं। तपरकरणं
किं। कृतकीर्त्यौ। अनित्यण्पेतान्यु एव्य इति णिजभावे ण्यत्। णिजंतात्तु यदेव। ईचरवनः। चात्क्यप्। आदुणः। खेय्यं। इचेति ह्रस्वः सु
पां मः। मृजेः संज्ञायां। मृत्याः कर्मकराः। भर्त्रेव्या इत्यर्थः। क्रियाद्वारेयं न तु संज्ञा। समश्च वहलं। संभृत्याः। संभार्याः। असंज्ञायामेवाधि
कल्पार्थमिदं वार्त्तिकं। असंज्ञायां किं। भार्यानामक्षत्रियाः। अथ कथं भार्यां वहुरिति। इह हि संज्ञायां समजनिक्यपा भाव्यं। सु
ज्ञापयति सत्पुंसि चरितार्थः सन्। विभर्तेः भृदृतिदीघीनाभ्यां देवीरपत्। क्यन्नुभरतेरेव। तदनुबंधग्रहणे इति परिभाषया। भृ
जेर्विभावा। भृजेः क्यप्वा स्यात्क्ते रपत्। भृज्यः। चजोः कुघिण्ण्यतोः। चस्य जत्वं चकुत्वं स्यात्। घिति रपति च परे। भृजेर्वृद्धिः। प्राप्तिः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मंक्षारीनांचाकलंस्यात्तान्पंकुः।नावंचेरुः।रांजसूयसूर्यम्बोद्यरुच्यकुप्यकृष्ण्यचांयथ्याः।स्तेसप्तक्वचंतानिपात्यंतेरा
ज्ञासोमयोभिषवहारानिष्पादयितव्यः।यहा लतात्मकःसोमोराजासूयतेकंड्यतेःजेतिअधिकरणेक्यपूनिपातनाद्घ्रीः॥
राजसूयः।राजसूयम्।अर्द्धर्चादिः।सरस्याकाशोसूर्यः।कर्मरिक्यपा।निपातनादुलोयहा।सूत्रेरोतुदादिःसुवतिकर्मणिलोकप्रे
रयतिक्यपोरुद्।सूत्रोपपदाद्दृः।कर्मणिनित्यंक्यप्।सूत्रोद्यं।विद्योप्यनिद्योयं।उक्यायसोन्यंगुणाम्बोद्याःरोचतेरुचः।गुपे
राद्दःकत्वंचसंज्ञायां।सुवर्णरजतभिन्नंधनंकुप्यं।कृष्टेस्वयमेवपच्यंते कृष्ण्यपच्याः कर्मकर्तरि।शुद्धेतुकर्मणिकृष्ण्यपाक्याः।न
व्यथतेःव्यथ्यः।भिद्योद्योभेदे।भिदेरुक्रेश्चक्यपा।उक्रेर्घत्वंच।भिनत्तिकूलंभिद्यः।उज्झुपुदकमुद्यः।नदेकिं।भेत्ता।पुजिता।पु
ष्पतिर्योनक्षत्रे।अधिकरणेक्यपूनिपात्यते।पुष्पंतस्मिन्नर्थे।पुष्यः।सिध्यंत्यस्मिन्निध्यः।विपूयविनायजिभ्यामुडकल्कप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= कल्कः पापाणायेपापेट्मेविद्धिदयोरपीतिक्ष्णः २

लिषु। पञ्जनीञ्जिश्यःकषा। विश्योसुंजः। रज्वादिकरणायशोधयितव्यइत्यर्थः। विनीयःकल्कः। पिष्ट औषधविशेषइत्यर्थः। पापमितिवा। जित्वाहलिः। बलेनकृष्टव्यइत्यर्थः। कृष्टसमीकरणार्थंस्थूलकाष्ठं। अन्यत्तु विषयं। विनेयं। जेयंचप्रत्यपिभ्यां ग्रहेः। कृन्हसीतिवक्तव्यं। प्रतिगृह्यं। अपिगृह्यं। लोकेनुप्रतिग्राह्यं। अपिग्राह्यं। पदास्वेरिवाह्यापश्येषुच। अवगृह्यप्रगृह्यं पदं। अस्वैरीपरतंत्रः। गृह्यका सुकाः। पंजरादिबन्धनेनपरतंत्रीकृतइत्यर्थः। बाह्यायां ग्रामगृह्यासेना। ग्रामबहिर्भूतेत्यर्थः। स्त्रीभि दृशास्युन्पुंसकयोनौ। पक्षेभवःपक्षाः। दिगादिभ्यो यत्। आर्यैर्गृह्यतेआर्यगृह्यः। तत्पक्षा। अनइत्यर्थः। विभाषाकृदेषाः क्यप्यात्। कृत्यं। वृष्यं। पक्षे। अहलोरपत्। अवराणिनाहलं। ताच्चधातोरार्थत्यात्। कार्यम्। वर्ष्यं। युग्यंचपत्रे। पत्रंवाहनं। युग्योगो। अत्रक्यपकृत्वंचनिपात्यते। अमावस्यादन्यतरस्यां। अमोपपदाहसेरधिकरणेरापत्। वृद्धौ सत्यांपाक्षिकोह्रस्वश्चनिपात्यते। अभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सह वसतोस्यां चंद्रार्कौ अमावस्या। अमावास्या। ऋहलोर्ण्यत्। चजोरिति कुत्वं। पर्कयां। पाणौ। स्जेरपेहाच्यः। ऋदुपधलक्षणा
स्वक्यपोपवादः। पाणिभ्यां स्ट्रजपते पाणिसर्पारज्जुः। समवपूर्वाद्। समवसर्पणा। नक्षादेः। क्षादेर्धातोश्चजोः कुत्वं। गर्ज्यं। वार्त्तिक
कारस्तु चजोरिति सूत्रे निष्ठायामनिट इति पूरयित्वा नक्षादेरित्यादिव्याचख्यौ। तेन अर्जितार्जिष्यतीनां न कुत्वं निष्ठायां से
ट्त्वात्। युचुग्लुचुप्रभृतीनां तु क्षादित्वेपि कुत्वं स्यादेव। सूत्रमते तु यद्यपि विपरीतं प्राप्तं तथापि यथोत्तरं मुनीनां प्रामाण्यं। अर्जि
ष्यतोश्च। नकुत्वं। समाजः। परिव्राजः। भुजन्युजौ पाणिपतापयोः। एतयोरेतौ निपातौ। भुज्यते ऽनेनेति भुजः पाणिः। हलश्चेति घञ्
। न्युब्जं त्वस्मिन्निन्दु बुः। उपतापो रोगः। पाणिपुपतापयोः किं। भोगः समुद्गः। प्रयाजानुयाजौ यज्ञांगे। पंच प्रयाजाः। त्रयो नुयाजाः
यज्ञांगे किं। प्रयागः। अनुयागः। वंचेर्गतौ। कुत्वेन। वंच्यं। गतौ किं। वंक्यं काष्ठं। कुटिलीकृतमित्यर्थः। ओकउचः के। उचेर्गुणे कुत्वे

=चेष्टारहिता अनाश्रवाः चेरते इत्यर्थः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=भूजेर्नित्यएपंतत्वेनतद्भूष्फलाभावः इतिभावः ३

निपात्यतेकेयरोओकः वाकुंतवृषलो। इयुपधलक्षणकःघञ्नास्तिइदंअंतोदात्तार्थमिदं। एपआवश्यकोकुलंना। अवश्यपा
च्यं। यजयाचरुचप्रवचर्चश्च। एपकुलंना। याज्यं। याच्यं। रोच्यं। प्रवाच्यं। ग्रंथविशेषः ऋचा। अर्च्यं। ऋदुपधलेपिअतएवज्ञाप
कात्स्पत्। त्यजेश्च। त्याज्यं। त्यजिपूज्योश्चेतिकात्रिका। पूज्यं। तत्रपूजेर्ग्रहणंचिंत्यं। भाष्यावुक्तलात्। एपत्सुकरणोत्यजेरुप
संख्यानमितिभाष्यं। वचोशब्दसंज्ञायां। वाच्यं। शब्दाख्यायांतुवाक्यं। प्रयोज्यनियोज्यौशाक्यार्थौ। प्रयोक्तुंशक्याःप्रयोज्याः। नियो
ज्योभृत्यः। भोज्यंभक्ष्यं। भोगप्रमन्यत। एपत्सुकरणोलपिदृभिभ्योचेतिवक्तव्यं। लाप्यं। दृशिर्धातुश्चपठितोपिवार्तिकबलात्ची
कार्यः। दाभ्यः। श्रोरावश्यके। उवर्णान्ताद्धातोरपित्स्या स्वरूपंभावेद्योत्यं। लाव्यं। पाव्यं। आसुयुवपिरपिरपिचमश्च। घञ्।
आसाव्यं। युमिश्रोः याव्यं। पाप्यं। राप्यं। शाप्यं। चाप्यं। आनाय्योनित्यं। आङ्पूर्वान्नयतेरपिदायादेश्चाश्चनिपात्यते। दक्षिणा

आ२

नोवानोपदेशाप्रामाणस्यानाक्रमेः १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्निविशेषस्त्वेदं। सहिगार्हपत्यादानीयते। नित्यश्चसततमप्रज्वलनात्। आनेयोन्यः। घटादिः वेदपक्त्यादेरानीतोदक्षि
णाग्निश्च। प्रणाय्यो समन्तो। संमतिः त्रीतिविषयं भवनं कर्मव्यापारः। तथाभोगे चादरोपि संमतिः। प्रणाय्यश्चोरः प्रीत्यन
हं इत्यर्थः। प्रणाय्यो नेवासी। विरक्त इत्यर्थः। प्रणाय्योन्यः। पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्यमानहविर्निवासस्वामिधेनीषु। मीय
तेनेनपाय्यमानं। एतद्धात्वादेः क्त्वंचा आतो युगिति युक्। सम्पदृनीपते। मार्थमग्निं प्रतीति सान्नाय्यं हविर्विशेषः। एतद्धा
त्वादेश्चः समोहीश्चनिपात्यते। निचीयतेस्मिन्धान्यादिकं निकाय्यो निवासः। अधिकरणेपत्। आयधात्वादेः क्त्वंचनि
पात्यते। धीयतेनयासमिदिति धाय्यासक्। क्रतौ कुंडे पाय्यसंचाय्यौ। कुंडे नपीयतेस्मिन्सोमः कुंडपाय्यः क्रतुः। संचीयतेऽ
सौ संचाय्यः। अग्नेपरिचाय्योपचाय्यसम्भाराः। अग्निधारणार्थेस्थलविशेषे एतेसाधवः। अन्यत्रनुपरिचेयं संभाहा। चित्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्निचित्येवाचीयतेसौचित्याग्निः। अग्नेश्चयनमग्निचित्या। प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषुकृत्याश्चाखयागंतव्यं। गमनीयं। गम्यं। इहलोटा
वाश्रामाभूदितिपुनःकृत्यविधिः। स्त्र्यधिकारादूर्ध्वंवासरूपविधिःक्वचिन्नोतिज्ञापयति। तेनक्तस्युट्तुमुन्रवलर्थेषुनेतिसिद्धम्।
अहेकृत्यतृचश्च। स्तोतुमर्हःस्तुत्यः। स्तुतिकर्म। स्तोता। स्तुतिकर्त्ता। लिङाबाधामाभूदितिपुनःकृत्यतृचोर्विधिः। भव्यगेयप्रवच
नीयोपस्थानीयजन्यापाप्यापात्यावा। एतेकृत्यांताःकर्तरिवानिपात्यंते। पक्षेतयोरे वेतिसकर्मकात्कर्मणि। अकर्मकात्भावे
ज्ञेयाः। भवतीतिभव्यः। भव्यमनेनवा। गायतीतिगेयः। साम्नामयं। गेयंसामानेनवा। इत्यादिशाकिलिङ्च। चात्कृत्याः। वेदुंशाक्यो
वोढव्यः। वहनीयोवाह्यः। लिङाबाधामाभूदितिकृत्योक्तिः। लाघवार्थनेनेवज्ञापनसंभवप्रैषातिसृष्टेकृत्यप्रत्ययोतिसुत्पजन्म। अ
र्हेकृत्यतृचोर्गुहणांच॥ ॥इतिकृत्यप्रक्रिया॥ ॥ण्वुल्तृचौ। धातोरेतौस्तः। कर्तरिकृतिकर्त्रर्थेयुवोरनाकौ। कारकः। कर्त्ता॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वेटुमर्त्तेवोटाकारिकाकर्त्री। गाङ्कुटेत्तिङि लं कुटिता आज्ञादित्युक्तेर्नङि लं कोटकः। विजइद्वा विजिता हनस्तोचिस्मलोः।
घातकः। आतोयुकादायकः। नोदन्तोपदेशस्येति नवृद्धिः। ग्रामकोदमकः। अनिटस्तु नियामकः। जनिवध्योश्च। जनकः। वध
हिंसायां। वधकः। रचिजभोरचि। रंधकः। जेभकः। नेय्यलिटि रचेः। रचिता। रङ्गा। माञ्जिनशोरतिनुमा। मङ्क्ता। नंष्टा। नशिता। रभेर
शब्लिटोः। रंभकः। रब्धा। लभेश्च। लंभकः। लब्धा। तीषसहलुभरुषरिषा। एषिता। एष्टा। सहिता। सोढा। दरिद्रातेरालोपः। दरिद्रिता। राखुलिनाद
रिश्चायकः। कृत्यलुटो बहुलमन्यत्रापि स्युरित्यर्थात्। एवं च बहुलग्रहणं योगविभागेन कृन्मात्रस्य अर्थवद्भि
चारार्थं। पादाभ्यां हियते पादहारकः। कर्मणि रावुला। कर्त्तः कर्त्तर्यात्मनेपदविषयात् कृदतिङ्निषेधो वाच्यः। प्रक्रान्ता कर्त्तरी तिङि
प्रक्रमितव्यं। आत्मनेपदे तिङि। संक्रमिता। अनन्यभावे विषयशब्दः। तेनानुपसर्गो हि तिङि कल्पाहि एनमिषेचः। क्रमिता। तर

=तदन्यविषयत्वमिति तद्विषयत्वं

प्रोपाभ्यां समर्थाभ्यामिस्यामनेपदं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह्लिमेवतद्विषयत्वं तेनऋंतेत्यपीतिकेचित्तागमेरिक्तपत्रपरस्मैपदग्रहणंतदानयोरभावंलक्ष्यतिसंज्ञिगामिषिता।एवंनतु
अश्चतुर्भ्यः।विद्यत्सिता।यङंतासबुल्।अद्यो पस्यस्यातिवलान्तवृद्धिः।पापचकः।यङ्लुगंतात्तु।पापाचकः।नंदिग्रहिपचादि
भ्योल्युणिन्यचः।नंद्यादेर्ल्युर्ग्रह्यादेर्णिनिःपचादेरच्स्यात्।नंदयतीतिनंदनः।जनमर्दयतीतिजनार्दनः।मधुसूदनः।विशेषे
णभीषयतीतिविभीषणः।लवणः।नंद्यादिगणेनिपातनात्सत्वंग्राहः।स्थायी।मंत्री।विद्यायी।वृद्ध्यभावोनिपातनात्।विषयी
।दृष्टलमपि।परिभावी।परिभवी।पाक्रिकोवृद्ध्यभावोनिपात्यते।पचादिराकृतिगणः।शिवशमरिष्टस्यकरे।कर्मणिचटोऽ
ठच्।उतिसृजयोःकरोतेर्घटेश्चअच्प्रयोगात्।अ ब्प्रत्ययेपरेयङ्लुग्विधानाच्च।केषांचित्पाठस्तुअनुनभासंज्ञनापि।केषां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि० कौ० कृ०
१२४

चिस्रपंचार्थः केषांचिद्बाधकबाधनार्थः पचतीतिपचः। नदद्चोरद्देवदत्तइत्या स्यस्तिनः। नहीचोरीदेवी। हीव्यते रिगुपधेतिक
प्राप्तः। जारभराश्चपचाअनयोः कर्मणपणप्राप्तः। न्यंक्वादिभ्यपागस्वेपाकोपियडौचेति लुक्। नधातुलोपइतिगुणवृद्धि
निषेधः। चेक्रियः। नेन्यः। लोलुवः। पेपुवः। मरीमृजः। चरिचलिपतिवदीनांवाद्वित्वमभ्यासस्यतिवक्तव्यम्। आगमस
दीर्घत्वसामर्थ्यादभ्यासह्रस्वह्लादिशेषश्च। नाचराचरः। चलाचलः। पतापतः। वदावदः। हनेर्घत्वंच। घत्वमभ्यासस्य। उन
रस्यतुअभ्यासाज्ञेतिकुत्वं। घनाघनः। पादेरिलि कोक्ष्वीर्घश्चाभ्यासस्य। पादूपदः। पद्धचरः। चलः। पतः। वदः। हनः। पादः।
रात्रेः कृतीतिवाभुम्। रात्रिंचरोरात्रिचरः। इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः। एभ्यः कःस्यात्। क्षिपः। लिखः। बुधः। कृशः। इः। प्रीणातीति

रामः
१२४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रियः। किरतीति किरः। वासरूपविधिनारवुल्रत्र्चावपि। क्षेपकः। क्षेप्ता। आनश्चोपसर्गे। कःस्यात्। ३।१।१२८ ३।१।१२७
पाद्यघ्यघटदृत्राः सः। पिबतीति पिबः। जिघ्रः। धमः। धयः। धयाकन्पा। घ्रेटष्टिवान्तनधयतीति खश्रीविशीप्यापः। खश्रोम्यत्रनेष्टेतइति रु
रदृतः। पश्यतीति पश्यः। घ्रुसंज्ञायान। ज्ञाघ्रादिभिरिति निर्देशात्। अनुपसर्गाद्विपविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च। ३।१।१३३ ३।१।१३६ ३।१।१३७ ३।१।१३८ ३।१।१३९ ३।१।१४० ३।१।१४१ ३।१।१४२ ३।१।१४३ ३।१।१४४ ३।१।१४५ ३।१।१४६ ३।१।१४७ ३।१।१४८ ३।१।१४९ ३।१।१५० ३।१।१५१ ३।१।१५२ ३।१।१५३ ३।१।१५४ ३।१।१५५ ३।१।१५६ ३।१।१५७ ३।१।१५८ ३।१।१५९ ३।१।१६० ३।१।१६१ ३।१।१६२ ३।१।१६३ ३।१।१६४ ३।१।१६५ ३।१।१६६ ३।१।१६७ ३।१।१६८ ३।१।१६९ ३।१।१७० ३।१।१७१ ३।१।१७२ ३।१।१७३ ३।१।१७४ ३।१।१७५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तनेरुपसंख्यानं। इत्यनुपसर्गादिति विभाषेति चनसंबध्यते। अवतनोतीत्यवतानः। स्याद्यधातुसंस्रुतीणवसावहलिह्लिपच्यसश्च। इषे
इ प्रभृतिभ्योनित्यंणः स्यात्। इषेऽनोऽवस्यतेश्चादंतत्वात्सिद्धे पृथग्ग्रहणं उपसर्गे किंवाधिनु। अवद्यपायः। प्रतिद्यपायः। आत्। हयः। धायः।
व्याधः। स्रुगतौ। आङ् पूर्वश्च। आस्रावः। संस्रावः। अत्यायः। अवसायः। अवहारः। लेहः। श्लेषः। श्वासः। दुन्योरनुपसर्गे णः स्यात्। दुनोतीति द
रावः। नी स्राहच्यर्थ्यस्रालुबंधकाद्दुनोतेरेव णः। इवतेस्तु। पचाद्यच्। दवः। नयतीति नायः। उपसर्गेतु। प्रदवः। प्रणायः। विभाषा ग्रहः। णो वा।
पक्षेऽच्। व्यवस्थितविभाषेयं। तेन जलचरे ग्राहः। ज्योतिषि ग्रहः। भवते श्चेति काशिका। भवोदेवः संसारश्च। भावः। पदार्थः। भाष्यमते प्रा
प्त्यर्थाच्चुरादिसंपन्नाच्च। भावः। गेहे कः। गेहे कर्त्तरि गृहेकः स्यात्। गल्लातिधान्यादिकमिति गृहं। तान्ह्याकृताः दाराः। शिल्पि निष्ठुन्। शि
याकोद्वाल्यं शिल्पं। नहृतिकर्त्तरि ष्ठुन्स्यात्। नृतिरवनिरंजिभ्यस्त्वन्। नर्त्तकः। नर्त्तकी। रवनकः। रवनकी। आसिअकेनेचरंजेर्नलोपो वाच्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रजकः। रजकी। भाष्यमतेतु न्नतिखनिस्यामेवष्वुन्। रजेरकच्चुन्। शिल्पिसंज्ञयोरिति च्चुन्। टाप्। रजिका। पुंयोगे रजकी। गण्यकन्। गा
यते स्यकन्स्यात्। शिल्पिनि कर्त्तरि। गाथकः। गाथकः। गायनः। ल्वा। ज्ञायनी। ल्ब्वी। हिकालयोः। हाको। हाकः। श्वरपुट्स्याद्। हो काले
च कर्त्तरि। जहात्युदकमिति हायनो। वृद्धिः। जहातिभावानिति हायनो। वर्षम्। जिहीते पापं। तो। तिवा। प्रस्तल्वः समाभहारे वुन्। समभिहा
रग्रहणे न साधुकारित्वं लक्ष्यते। प्रवकः। सरकः। लवकः। आशिषि च। जीवतो जीवकः। आशी विषयार्थे दृन्ते धातोर्वुन्स्यात्। नन्दतान्ते
दकः। आशीः प्रयोक्तृधर्मः। आशासितुः पित्रादेरियमुक्तिः। कर्मणि पराः। कर्मणि पुपपदे धातोरराप्रत्ययः स्यात्। उपपदसमासः। कुंभं
करोतीति कुम्भकारः। आदित्यं पश्यतीत्यादावनभिधानान्न। शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्योणः। अणो पवादार्थे वान्तिकं। मांसशीला।
मांसकामा। मांसभक्षा। कल्याणाचारा। ईक्षिक्षामिभ्यां च। सुखप्रतीक्षा। वृक्षमा। कथं तर्हि गंगाधरभूधरादयः। कर्मणः शेषत्वि

कर्त्तरि४

=आद्यासमानं रत्नक्रियाकर्मेत्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि०को० कृ०
१२६

वक्षायांमविष्यति। हावामश्च। अगारस्यात्कापवादः। स्वर्गहायः। तंतुवायः। धान्यमायः। आतोनुपसर्गेकः। आदंताद्धातोरनुपसर्गात्कर्मण्युपपदेकः स्यान्नान्यत्र। आतोलोपः। गोदः। पार्श्वेनं। अनुपसर्गेकिं। गोसंदायः। कविधौ सर्वत्रप्रसारणिभ्यां। ब्रह्मजिनानि ब्रह्मजयः। सर्वत्रग्रहणात्। आतश्चोपसर्गे। आहूः। प्रहूः। सुपिस्थः। सुपीति योगो विभज्यते। सुप्युपपदे आदंतात्कः स्यात्। हाभ्यां पिबतीति हिपः। समस्थः। विषमस्थः। ततः स्थः। सुपि तिष्ठतेः कः स्यात्। आरंभसामर्थ्यादिहावेः आरूढ्यामुत्थानमारूढ्यः। प्रछोग्रगामिनि। प्रतिष्ठतेइति प्रछोगोः। अग्रतोगच्छतीत्यर्थः। अग्रे तिकिं। प्रस्थः। अंवांवगो। भूमिसव्यापहिनिकुंबोकुंबंकुंभंनिपुंनिपरमेवार्हदिव्यनिभ्यस्थः। स्थ इतिक प्रत्ययांतस्यानुकरणं। षष्ठ्यर्थेप्रथमा। एभ्यः स्थस्यसस्थवः स्यात्। द्विष्ठः। त्रिष्ठः। इतऊर्ध्वं कर्मेति सुपीति द्वयमप्यनुवर्त्तते। तत्राकर्मकेषु सुपीत्यस्यसंबंधः। तुंदशोकयोः परिमृजापनुदोः। तुंदशोकयोः कर्मणोरुपपदयोराभ्यां कः स्यात्। आलस्यसुखाहरणयोरिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वक्तव्यं। तुंदपरिमार्ष्टीति तुंदपरिमृजोऽलसः। शोकापनुदः सुखस्यार्त्तौ। आलस्यादन्यत्र तुंदपरिमार्जनेऽवायश्च संसारासारत्वोपदेशेन
शोकमपनुदतिसशोकापनेदः। कपकररोमूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानं। मूलानि विभुजतिमूलविभुजोरथः। आकृतिगणोयम्
महीधृ। कुधृ। गिलगीति गिलः। वेदाज्ञः। दारुणाज्ञानातेश्चपोपसृष्टात्कर्मणुपपदेकः स्यादणोपवादः। सर्वपुदः। पथिषद्ज्ञः। अनुपस
र्गेसुक्तेः पादन्यस्मिन्सति नकः। गोसंपश्यः। समिख्यः। गोसंख्यः। गापोष्णक। अनुपसृष्टाभ्यामाभ्यां दकस्यात् कर्मणुपपदे। सामगः
सामगी। उपसर्गेनुसामसंगायः। पिबतेः सुराक्षीध्वोरितिवाच्यम्। सुरापी। क्षीधुपी। अन्यत्र क्षीरपावा सुरा। सुरापातिरक्षतीतिसुरापा।
हरतेरुद्यमनेच। अंशहरः। अनुद्यमनेकः। भारहारः। शक्तिलांगलांकुशतोमरयष्टिपट्टघटीधनुष्षु ग्रहेरुपसंख्यानं। शक्तिग्रहः।
लांगलग्रहः। सूत्रेचधार्यर्थे। सूत्रग्रहः। यस्तुसूत्रंकेवलमुपादत्तेनतुधारयतितत्रारोव। सूत्रग्राहः। वपसिच। उद्यमनार्थेसूत्रं कवचंह

=अनुदत्तेरित्यर्थः४

=पंथानंषजानातीति३

=चस्सिद्धस्यात्रादेशः४ =लुप्तिकररोमेति४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रःकुमारः। आशिःनाच्छीलेः। पुष्पाणिपाहरतिनच्छीलःपुष्पाहरः। नाच्छीलेकिं। भारहारः। अर्हः। अर्हतेरच्प्रत्यये कर्मण्युपपदेऽणोपवादः। पृ
जार्हवाहणः। स्तंबकर्णयोरमित्रयोः। हन्तिसूचकयोरितिवक्तव्यं। स्तंबेरमंतेस्तंबेरमोहस्ती। नृत्युरुषेहन्तीतिहलंनादिनिवाडेरलुक्। क
र्णेजपःसूचकः। शमिधातोःसंज्ञायां। शंभवः। शंवदः। पुनर्धातुग्रहणंबाधकविषयेपिप्रकृत्यर्थं। कृञोहेलादिषुटोमाभूत्। शंकराना
मपरिवृत्तिकानच्छीला। अधिकरणेशेतेः। खेशेतेखशयः। पार्श्वादिषूपसंख्यानं। पार्श्वेशेतेपार्श्वशयः। कक्षशयः। उदरेण
शेतेउदरशयः। उत्तानादिषुकर्तृषु। उत्तानःशेतेउत्तानशयः। अवमूर्द्धशयः। अवनतामूर्द्धायस्यसः अवमूर्द्धः। अधोमुखःशे
तेइत्यर्थः। गिरौउच्छ्रंदसि। गिरौशेतेगिरिशयः। कथंतर्हि गिरिशयुपचचारपत्पहंसामुकेशी। तिगिरिरस्यास्तीतिविग्रहेलोमादि
लात्रयः। चरेष्टः। अधिकरणेउपपदे। कुरुचरः। कुरुचरी। भिक्षासेनादाण्येषुच। भिक्षांचरतीतिभिक्षाचरः। सेनाचरः। आदाण्येति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अत्रास्तिचिरग्रेसरकृत्यस्यालुकासिद्धाएदंतत्वानिपातनेनमानं२

द्योत्तेषु४

त्सवंतं। आदायचरः। एथंप्रेक्षपस्थितांसरुचरीमिति। पचादिषुचरादिषुपाठात्। पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेः। पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रमग्रेसरा
ग्रेवासरतीतिअग्रेसरः। सूत्रेग्रइतिएदंतत्वमपिनिपात्यते। कथंतर्हिपृथंतरग्रसरगर्वितकृष्णसारमितिबाहुलकादिति हरदत्तः। पू
र्वकर्त्तरि। कर्त्तवाचिनिपूर्वराद्देउपपदेसर्त्तेटःस्यात्। पूर्वंसरतीतिपूर्वसरः। कर्त्तरिकिं। पूर्वंदेवांसरतीतिपूर्वसारः। सम्मोहेनुसाही
त्यानुलोम्येषुएषुकरोतेष्टःस्यात्। अतःकृकमीतिसः। यथासकरोविद्यां। आडुकरः। वचनंकरः। दिवाविभानिशाप्रभाभास्करांतानं
तादिवकुनांदीकिंलिपिलिविवलिभक्तिकर्त्तीचित्रक्षेत्रसंख्याजंघावाहुहस्त्येनकुतुरस्यु। एषुकृत्रष्टःस्यात् अहेत्यादावपि।
दिवाकरः। विभाकरः। निशाकरः। करकादित्वात्सः। भास्करः। वहुकरः। वहुरादस्यवेपुल्यार्थेसंख्यापेक्षयाप्यथग्रहणात्। लिपि
लिविशब्दौपर्यायौ। संख्या। एककरः। द्विकरः। कंसकादित्वादहस्करः। निसंसमासेनुत्तरपदस्यस्येतिषत्वं। धनुष्करः। अरुष्करः।

=नत्रिनञ्सतेरुत्पन्नत्वेनोत्तरपदस्यत्वाद्रनाकृत्यस्याप्राप्तेराह२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

= सूत्रेकिमादिग्रहणं नकार्यमित्यभिमानः

किंयत्तद्दुष्कृतोऽविधानमिति वार्त्तिकं किंकराय कराय। तत्कराय। हेत्वादौ दंवाधित्वापरत्वादेचापुंयोगेऽपि किंकरी। कर्म
णि भ्तो। कर्मराजे उपपदे करोतेष्णः स्यात्। कर्मकरो भृतकः। कर्मकारोन्यः। नच शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदेषु। एषु
कृञष्टा। हेत्वादिषु प्राप्तः प्रतिषिध्यते। शब्दकार इत्यादि। स्तंबशकृतोर्नाम्नि। व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यं। स्तंबकरिर्व्रीहिः। शकृत्क
रिर्वत्सः। व्रीहिवत्सयोः किं। स्तंबकारः। शकृत्कारः। स्तनेदृतिनाथयोः पचो। दृतिनाथयोरुपपदयोर्हृञः स्यात्यशौ कर्त्तरि। दृति
हरतीति दृतिहरिः। नाथंनासारञ्जुहरतीति नाथहरिः। पचो किं। दृतिहारः। नाथहारः। फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च। फलानिगृह्णाति
फलेग्रहिः। उपपदस्यसदृं तत्वंग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्यते। आत्मानंबिभर्त्तीति आत्मंभरिः। आत्मनोसुभागमः भजतुन। चाकु
क्षिंभरिः। चांद्रास्तु आत्मोदरकुक्षिक्षिति पेकुः ज्योत्स्नाकरंभमुदरंभरयश्च कोराः इति मुरारिः। स्तनेः खश्। पापतादेजेः खशस्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त। अरुर्द्विषदजंतस्य मुम्। अरुषोद्विषतोजंतस्य चमुमागमः स्यात् विदंतेउत्तरपदेनत्वव्ययस्य। शिलाछुवादि। जनमेजयति
जनमेजयः। वातमुनीतिलशर्द्दैघ्नजधेदुदजहातिभ्यः खश उपसंख्यानं। वातमजाम्गाः। वित्यनव्ययस्य। विदंतेपरेपूर्वप
दस्य कृखः स्यात्। ततोमुम्। मुनिंधयः। तिलंतुदः। शर्द्दंजहामाषाः। शर्द्दापानशब्दः तंजहतीतिविग्रहः। जहातीयंतर्भावितण्यर्थः
। नासिकास्तनयोर्धीधेटोः। अत्रवार्त्तिकं स्तनंधेटइतिवक्तव्यं। नासिकायांधमश्चेतिनाच्यं। स्तनंधयतीतिस्तनंधयः। धेटः
दिलास्तनंधयी। नासिकंधमः। नासिकंधयः। नाडीमुष्योश्च। एतयोः कर्मणोरुपपदयोर्धमधेटोः खश स्यात्। यथासंख्यंने
ष्यते। नाडिंधमः। नाडिंधयः। मुष्टिंधमः। मुष्टिंधयः। घटीखरीखरीषूपसंख्यानं। घटिंधमः। इत्यादि। खरीपरिमाणनिरो
षः। खरीगर्दभी। उदिकूलेरुजिवहोः। उत्पूर्वाभ्यांरुजिवहिभ्यांकूलेकर्मण्युपपदेखश स्यात्। कूलमुद्रुजतीतिकूलमुद्रुजः। कू

घटिंधयः २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लमुद्वहः। वस्त्रेलिहः। वहःस्कंधस्तंलेढी। तिवहंलिहोगोः। अदादिवाक्रुपोलुकारवश्चो। ङि-त्वान्नगुणाः। अभ्रंलिहोवायुः। परि
मारोपचः। प्रस्थंपचाख्याली। खारिंपचःकटाहः। मितनखेचः। मितंपचावाह्मणी। नखंपचायवागूः। पचिरत्रतापवाची। विध्वरुषोस्तु
दः। विधुंतुदः। सुमिक्तेसंयोगांतस्यलोपः। अरुंतुदः। अमूर्यलिलाटयोर्दीर्घांतपोः। अमूर्यमित्यसमर्थसमासः। दृशिनामत्रः सं
बंधात्। सूर्येनपश्यंतीत्यसूर्यंपश्यराजदाराः। ललाटंतपःसूर्यः। उग्रंपश्यंरमदपाणिंधमाश्च। एतेनिपात्यंते। उग्रमितिक्रि
याविशेषणांतस्मिन्नुपपदेदृशेःखश्। उग्रंपश्यतीत्युग्रंपश्यः। इराउदकं। तेनमाद्यतिदीप्यतेः विधनल्वादिति इरम्मदोमेघ
ज्योतिः। इरंनिपातनात्रपन्न। पाणयोध्मायंतेस्मिन्निति पाणिंधमोध्मा। अंधकाराद्यावृतदृत्यर्थः। तत्रहिसर्पाद्यपनोदायपा
णयःशब्दंते। प्रियंवदोवरःखच्। प्रियंवदः। वशंवदः। गमःसुपिवाच्यः। असंज्ञार्थमिदं। मितंगमोहस्ती। विहायसोविहइतिवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चारवच्चडिडुवाच्या। विहंगमः। विहंगः। भुजंगमः। भुजंगः। द्विषत्परयोस्तापेः। खच्चपात्। खचि ह्रस्वः। खच्चरेरो। उपधायाः ह्रस्वः
स्यात्। द्विषंतंपरम्वातापयंतीति द्विषंतपः। परंतपः। घठघगग्रहणाद्ध्रि ङ्विशिष्टपरिभाषाः। नित्याः। तेनेहन्। द्विषंतीतापयंती
ति द्विषंतीतापः। वाचियमोव्रते। वाकशब्दे उपपदेयमेः खच्चपात्। व्रतेगम्ये। वाचंयमपुरंदरौच। वाकपुरोरमन्तलंनिपात्यते। वा
चंयमोमौनव्रती। व्रतेकिं। अन्नाक्त्या दिनावाचंयछती तिवाग्यामः। पूःसर्वयोर्दारिसहोः। पुरंदारयतीतिपुरंदरः। सर्वंसहः। सहिग्र
हणमसङ्ग्रार्थं। भगेचदारेरितिकाशिका। बाहुलकेनलब्धमिदमित्याहुः। भगंदारयतीतिभगंदरः। सर्वकूलाभ्रकरीषपुक
षः। सर्वंकषः खलः। कूलंकषानदी। अभ्रंकषावायुः। करीषंकषावात्या। मेघंतिभयेषुकृञः। मेघंकरः। भीतिंकरः। भयंकरः। भ
यशब्देनतदंतविधिः। अभयंकरः। क्षेमप्रियमद्रेषुच। एषुकृञोरस्पात्। चात्खच्। क्षेमंकरः। क्षेमकारः। प्रियंकरः। प्रियका

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रः। मद्रं करः। मद्रकारः। वेति वाच्ये राग्रहणं हेत्वादिषु वो मा भूदिति। कथं तर्हि अस्यारंभाः क्षेमकरा इति। कर्मणः शेषत्वविवक्षा
यां पचाद्यच्। आशितंभुवः करणभावयोः। आशितशब्दे उपपदे भवतेः खच्। आशितो भवत्यनेनाशितंभवओदनः। आशित
स्य भवनमाशितंभवः। संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः। विश्वं बिभर्तीति विश्वंभरः। रथंतरं साम। इहरथेनतरतीति व्युत्पत्ति
मात्रं। नत्ववयवार्थानुगमः। पतिंवरा कन्या। शत्रुंजयोऽस्ती। युगंधरः पर्वतः। शत्रुंसहः। शत्रुंतपः। अरिंदमः। रश्मिः शमनायां। तेनस
कर्मकइसुक्। मतांतरेतु अंतर्भावितरापर्थो रश्मिः। गमश्च। सुतंगमः। अंतात्यंताद्यद्भूयसवीनंतेषु ऊः। संज्ञायामिति निवृ
त्तं। एषु गमेर्डः स्यात्। इत्वसामर्थ्याद्भस्यापि ढेलोपः। अंतंगच्छतीत्यंतगः। इत्यादि। सर्वत्र पन्नयोरुपसंख्यानं। सर्वत्रगः। पन्नं
पतितं गच्छति पन्नगः। पन्नमिति पद्यतेः क्तांतं क्रियाविशेषणं। उरसोलोपश्च। उरसागच्छतीत्युरगः। सुदुरोरधिकरणे। सुखेनग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छंपत्रसुगः।दुर्गः। अन्यत्रापिदृश्यपतइतिवक्तव्यं।ग्रामगः।ऐचविहायसोविहादेशोवक्तव्यः।विहगः।आशिषिहनः।शत्रुंवध्याच्छ
त्रुहः।आशिषिकिं।शत्रुघातः।दारुणवाहनोर्गांतस्यचटः संज्ञायाम्।दारुणाहेउपपदेआङ्पूर्वाद्धनेरण्टकारश्चांतादेशो
वक्तव्यइत्यर्थः।दारुघाटः।चारोवा।चारुघाटः।चारुघातः।कर्मणिसमिचाकर्मणिउपपदेसम्पूर्वाद्धनेरस्तंवेत्यर्थः।वर्णान्सं
हन्तीतिवर्णसंघातः।वर्णसंघाटः।पदसंघातः।पदसंघाटः।अपेक्रोशतमसोः।अपपूर्वाद्धनेर्डःस्यात्।अनाशीरर्थमिदं।क्रो
शापहःपुत्रः।तमोपहःसूर्यः।कुमारशीर्षियोगिनिः।कुमारघाती।शिरसःशीर्षभावोनिपात्यते।शीर्षघाती।लक्ष्मणाजाया
पत्योष्टक्।हंतेष्टक्स्याद्धंसरावतिकर्त्तरि।जायाघ्नोनापतिघ्नीस्त्री।अमनुष्यकर्त्तृकेचजायाघ्नतिलकालकः।पतिघ्नी
घ्नीपाणिरेखा।पित्तघ्नंघृतं।अमनुष्यतिकिं।आखुघातःमृदुः।अथकथंबलभद्रःप्रलंबघ्नः शत्रुघ्नः कृतघ्नइत्यादिमूल

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विभुजादिलात्सिद्धं। चोरघातो नगरघातो हस्तीति तु वाहुलकादृणि। शक्तौ हस्तिकपाटयोः। हंतेष्टक्स्यात्। शक्तौ द्योतायां। म
नुष्यकर्त्तृकार्थमिष्ट्वा हस्तिघ्नो। कपाटघ्नश्चोरः। कवाटेति पाठान्तरम्। पाणिघताडघौ शिल्पिनि। हंतेष्टक्टिलोपो घञ्वंचनि
पात्यते। पाणिताडयोरुपपदयोः। शिल्पिनि किं। पाणिघातः। ताडघातः। राजघ उपसंख्यानं। राजानं हंतीति राजघः। आद्यसुभग
स्थूलपलितनग्नांधप्रियेषु च्व्यर्थेषु चौ कृञः करोत्युन्। एषु च्व्यर्थेषु च्व्यंतेषु कर्मसूपपदेषु कृञः खुन्स्यात्। अनाढ्यमा
ढ्यं कुर्वन्यनेनाढ्यंकरणं। अचौ किं। आढ्यं कुर्वत्यनेन। इष्प्रतिषेधसामर्थ्यात्खुडपि नेति काशिका। भाष्यमते तु खुडस्या
देव। अच्वाविति तु राद्धं। कर्त्तरि भुवः खिष्णुचर्ष्णुकजौ। आढ्यादिषु च्व्यर्थेषु च्व्यंतेषु भवतेरेतौ स्तः। अनाढ्य आढ्यो भवति
आढ्यंभविष्णुराढ्यंभावुकः। एष्टशोनुदकोष्णिनाघतस्यकः। कर्मणीति निवृत्तं। मंत्रेणास्त्रानीति मंत्रस्यकः। अलिकदध

= करणाधिकरणयोश्चेति ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कंयारमात। सदृदिषुदृशोनालोचनेकश्च। समानान्पयोश्चेतिवक्तव्यं। सदृक। सदृशः। अन्यादृक। अन्यादृशः। क्वोपिवाच्यः। तादृक्षः। अन्यादृक्षः। सत्सूद्विषदुहदुहयुजविदभिदछिदजिनीराजामुपसर्गेपिक्विप्। स्थः क्विप्यादुपसर्गेसत्यसतिचसुप्युपपदे। द्युसत। उपनिषत। अंउसद्। पसद्। मित्रद्रुह्। प्रद्रुह्। मित्रध्रुक। पध्रुक। गोधुक। अश्वयुक। प्रयुक। वेदवित। निविद्। इत्यादि। अग्रग्रामाभ्यांनयतेरणीवाच्यः। अग्रणी। ग्रामणीः। भजोण्विः। सुप्युपसर्गेचोपपदेभजेरिविः स्यात। अंशभाक। पभाक। अदोऽनन्ने। विट्स्यात। आममत्तिआमात। सस्यात। अनन्नेभक्षकः। कथंतर्हिक्रव्यादो अपआशरइति। पक्वमांसवाचेउपपदेण। उपपदस्यक्रव्यादेशः पृषोदरादित्वात। दुहःकपघश्च। कामदुघा। अन्येभ्योपिदृश्यते। छन्दसीतिनिहन्तं। मनिन्क्वनिप्वनिपविच्। एतेप्रत्ययाधातोस्युः। नेदुन्निक्रति। वशादेःक्वनण्नस्यात। ष्टुरामो। प्रातरित्वा। विदुनोरनुनासिकस्यात। अनुमा

+किं। अन्नादः। क्रव्ये च। अदेर्विट्। पूर्वेणासिद्धेक्वनंवासहवेतिप्राप्तारावाधनार्थं। क्रव्याद। आममांस ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिकस्य आत्स्यात्। विजायत इति विजावा ओरण्। अवावा। विचारोट्। रेट्। सुगरण। क्विप्। अयमपि दृश्यते। सत्सूद्विषेति त्वस्यैव
प्रपंचः उरवारत्। पर्याश्वत्। वाग्रद्। अंतः। पदांतस्यानितेर्नस्यात्वं स्यात्। उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्येत्। हपारा। शासइदि
तीत्वं। मित्राणि शास्तीति मित्रशीः। आशासः क्वौ उपधायाइत्वं वाच्यं। आशीः। इत्वोत्वे। गीः। पूः। इस्मंत्रक्विप्च। एषुछादेर्हस्वः
स्यात्। तनुछत्। अनुनासिकस्य क्वौ तिदीर्घः। सोनोधातोः। पतानापशान्। क्वौ रित्पृष्ठ। अक्षद्यूः। ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च।
तः। स्रूः। ऊः। दृद्धिः। जनानवतीति जनोः। जनावो। जनावः। भूः। सुवौ। सुवः। सुभ्रूः। सुभ्वौ। सुभ्वः। राज्ञोपः। सुक्ष्मीः। मुरौ। मुरः। धुर्वी।
धूः। गमः क्वौ। अनुनासिकलोपः स्यात्। अंगगत्। गमादीनामिति वक्तव्यं। परीतत्। संयत्। सुनत्। ऊङ्चगमादीनामिति
वक्तव्यं। लोपश्च। अग्रेगूः। अग्रेभूः। स्यः कच। चाक्लिप्। ग्रंस्थः। ग्रंस्थाः। ग्रमिधातोरित्यत्र वाधितुं सूत्रमा। सुप्पजातौ णि

=एत्येधत्यूसु२

=अंतस्येति शेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निस्ताच्छील्ये। अजातपर्ये सुपि धातोर्णिनिः स्यात्ताच्छील्ये द्योत्ये उष्णभोजी। घृतभोजी। अजातौ किं। ब्राह्मणानामंत्रयिता। ताच्छील्ये किं। उष्णं भुक्ते कदाचित्। इत्यत्रिकारणोपसर्गभिन्न एव सुपि णिनि णिनि व्याख्याय उत्पत्तिभ्यामाङि सर्वैरुपसंख्यानमिति पठितम्। हरस्तमाधवादिभिश्च तदेवानुस्तं। एतच्च भाष्यविरोधादुपेक्ष्यं। प्रसिद्धश्चोपसर्गे पि णिनिः। सवभ्रवोपजीविनां। अनुयायिवर्गः। पतत्यधोधामविसारि। नवंचनीयाः पुभवोनुजीविभिः। इत्यादि। साधुकारिणुपसंख्यानम्। ब्रह्मणि वदः। अताच्छील्यार्थे वार्तिकद्वयं। साधुदायी। ब्रह्मवादी। कर्त्रर्थे उपमाने। णिनिः स्यात्। उपपदार्थः कर्ता प्रत्ययार्थस्य कर्तुरुपमानम्। उष्णमुष्णवक्रोशति उष्णक्रोशी। ध्वांक्षरावी। अताच्छील्यार्थे जात्यर्थे चस्वरूपे। कर्त्रीति किं। अपूपानिव भक्षयति माषान्। उपमाने किं। उष्णः क्रोशति। ब्रूते। णिनिः स्यात्। स्थण्डिलशायी। वृक्षमामीक्षापापोनः पुन्यद्योत्ये सुप्युपपदे णिनिः। क्षीरपायि

=करोतिरत्र सर्वधात्वर्थानुवादकः ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न उन्नि। मनः। सुषिमन्यते। णिनिः स्यात्। दर्शनीयमानी। आत्ममानेखश्च। स्वकर्मकेमननेवर्त्तमानान्मन्यतेः सुषिखश्
स्याच्चास्मिनिः। पंडितमात्मानंमन्यते पंडितंमन्यः। पंडितमानी। खित्यनव्ययस्य। कालिमन्या। अनव्ययस्य किं। दिवामन्या। इ
चएकाचोऽम्प्रत्ययवच्च। इङ्गतादेकाचोम्प्रत्ययवच्चाद्यम्चात्विदनेपरे। औतोम्शसोः। गांमन्यः। वामन्यासोः। स्त्रियंमन्यः
स्त्रीमन्यः। नरमन्यः। भुवंमन्यः। स्त्रियमात्मानंमन्यते स्त्रिमन्यंकुलं। भाष्यकारवचनात्स्त्रीशब्दस्य ह्रस्वः सुममोरभावश्च
। भूते। अधिकारोयं। वर्त्तमानेलटि। तिपावत्। करणोपजः। करणेउपपदेभूतार्थाद्यज्ञेणिनिः स्यात्कर्त्तरि। सोमेनेष्ट्वा
सोमयाजी। अग्निष्टोमयाजी। कर्मणिहनः। पितृव्यघाती। कर्मणीतिकिमर्थं चेतियावदधिक्रियते। ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु
क्विप्। एषुकर्मसूपपदेषु हंतेर्भूते क्विप्स्यात्। ब्रह्महा। भ्रूणहा। वृत्रहा। क्विप्येवसिद्धे नियमार्थमिदं। ब्रह्मादिष्वेवहंतेर

प्रयोगात्४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वम्स्तेस्वाक्विवेवेति। चतुर्विधोत्रनियमइतिकाशिका। ब्रह्मादिष्वेवाक्विवेवेति द्विविधोत्रनियमइतिभाष्यं। सुकर्मपापमंत्र पुराणेषुक्रत्रः। सोकर्मादिषुचक्रत्रः क्विप्स्यात्। त्रिविधोनियमइतिकाशिका। सुकृत। कर्मकृत। पापकृत। मंत्रकृत। पुराणकृत। क्विवेवेतिनियमात्कर्मकृतवानित्यत्रारान। क्रत्रस्वेतिनियमान्मंत्रमधीतवान्मंत्राध्यायः अत्रनक्विप। भ्रूनस्वेतिनियमान्मंत्रंकरोतिकरिष्यतिविवक्षायानक्विप। स्वादिष्वेवेतिनियमाभादन्यस्मिन्नुपपदेक्विप। शास्त्रकृत। भाष्यकृत। सोमसुत्रः। सोमसुत। चतुर्विधोत्रनियमइतिकाशिका। एवमुत्तरसूत्रेपि। अग्नोचेः। अग्निचित। कर्मणपग्न्याख्यायां। कर्मणपपदेकर्मणपेवकारकेचिनोतेः क्विप्स्यात्। अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्या[illegible]यां। इष्टनइवचितःइष्टनचित। कर्मणा। निर्विक्रियः। कर्मणपपदेविपूर्वक्रीणातेरिनिःस्यात्। कुत्सितग्रहणाकर्तव्यम्। सोमविक्रयी। घृतवि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋयी। इरोः क्वनिप्। कर्मणि भूतेरप्येव। पारं दृष्ट्वा पारदृश्वा। राजयुधिकृतः। क्वनिप्यातायुधिरंतर्भावितण्यर्थः। राजा
नंयोधितवान्राजयुध्वा। राजकृत्वा। सत्वा। कर्मणीति निवृत्तं। सहयुध्वा। सहकृत्वा। समम्पूर्वात्तनेः। सरसिजं। संदुरायांज
तोसंदुरजः। द्वापोरिति हस्वः। पंचम्यामजातौ। जातिशब्दवर्जितेपंचम्यंतेउपपदेजनेः ड्यः स्यात्। संस्कारजः। अदृष्टजः। उपस
र्गेचिसंज्ञायां। प्रजास्यात्संततौजने। अनौकर्मणि। अनुपूर्वाज्जनेः कर्मण्युपपदेडः स्यात्। पुमांसमनुरुध्यजाता पुमनुज
जा। अन्येष्वपिदृश्यते। अन्येष्वपपदेषुजनेडः स्यात्। अजः। द्विजः। बालराजः। अपिराहः सर्वेपाधिष्यभिचारार्थः। तेन
धात्वंतरादपिकारकांतरेष्वपिक्वचित्। परितः खातापरिखा। क्तक्तवतूनिष्ठा। एतौनिष्ठासंज्ञौस्तः। निष्ठा भूतार्थवृत्ते
र्धातोर्निष्ठास्यात्। तत्रतयोरेवेतिभावकर्मणोः क्तः। कर्तरिकृदितिकर्तरिक्तवतुः उकावितौ। स्यातंमया। स्तुतस्त्वया

= जन्मनाजायतेशूद्रः कर्मणाजायतेद्विजः ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विष्णुः। विश्वं कृतवान्। निष्ठायामराप्यर्थे। एपर्थोभावकर्मणीततोन्यत्र निष्ठायां क्षियोरीर्घः स्यात्। क्षियोरीर्घात्।
दीर्घात् क्षियो निष्ठानस्यनः स्यात्। क्षीणवान्। भावकर्मणोरक्। क्षितः कामोमया। श्युकः किति। श्रितः। श्रितवान्। भृत
ः। भृतवान्। क्षुतः। ऊर्णोर्णुवद्भावोवाच्यः। तेनस्कात्त्वान्नेट्। ऊर्णुतः। नुतः। वृतः। एराभ्यां निष्ठातोनः पूर्वस्य चदः। रेफदका
राभ्यां परस्य निष्ठानस्यनः स्यात्। निष्ठापेक्षया पूर्वस्य धातोर्दकारस्य च। श्वृ ऋदृतइत्। एपरः। णत्वं। शीर्णः। विहिरंगत्वे
नवृद्धेरसिद्धत्वान्नेह। कृतस्यापत्यं कार्त्तिः। भिन्नः। छिन्नः। संयोगादेरातोधातोर्यण्वतः। निष्ठानस्यनः स्यात्। द्रीणः।
ग्लानः। ग्लाद्भ्यः। एकविंशतेर्ल्लात्रिभ्यः प्राग्वत्। लूनः। ज्या। ग्रहिज्या। जीनः। दुग्वोर्दीर्घश्च। दुगतो। दूनः। दुदुपता
पेरस्ययं तुनकथ्यते। सानुबंधकत्वात्। स्दुतयादुतयतिभाघः। गूनः। पूनो। विनाशे। पूनायवो। विनष्टारस्पर्धः पूतम

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्यतासिनोतेर्ग्रासकर्मकर्त्तृकस्यासिनोग्रासः। ग्रासेकिं। सितापाद्योनस्करी। कर्मकर्त्तृकेतिकिं। सितोग्रासोदेवदत्तेन।
ओदितश्च। भुजोभुग्नः। टुओश्विं उच्छूनः। ओहाक प्रहाणः। स्वादयश्चोदितदत्युक्तं। स्रुवः। स्रुवाना। दूनः। दूनवाना। ओ
दिन्मध्येडीडः पाठमात्रार्थान्नेट्। डुडीनः। डुवमूर्त्तिस्वरीयोरुपः। डुवस्वमूर्त्तौकाठिन्येयस्वरीचार्थेरुपेडुः संप्रसारणस्यान्नि
ष्ठायां। उपास्वरी। उपेडुनिष्ठातस्यनःस्यादस्वरीर्थे। ह्लदुदिदीर्घः। शीनं घृतं। अस्वरीकिं। शीतंजलं। डुवमूर्त्तिस्वरीयो
रितिकिं। संउपानोवृश्चिकः। शीनात्संकुचितइत्यर्थः। प्रनेश्च। प्रतिपूर्वस्यउपः संप्रसारणस्यानिष्ठायां। प्रतिशीनं। वि
भाषाभ्यवपूर्वस्य। उपः संप्रसारणंवास्यान्। अभिउपानं घृतं। अभिशीनं। अवउपानोवृश्चिकः। व्यवास्यतविभा
षेयमतेनेहन। समवउपानः। अंचोनपादाने। अंचोनिष्ठातस्यनःस्यान्नत्वपादानोयस्यविभाषा। यस्यक्वचिद्विभाषा येट्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हिनस्ततोनिष्ठायाइग्नस्यात्।उद्दिनोवेति क्षायांवेद्दल्वाद्दिनेद्दसमक्रः।अनपादानेकिं।उत्क्रमुत्कंकृपातानलस्यासिद्धत्वा
त्वृश्चेतिषत्वेप्राप्ते।निष्ठारेत्राःषत्वस्वरप्रत्यये द्विधिषुसिद्धोवाच्यः।वृकाः।वृकणावान्।परिस्कंदःपाचभरतेषु।एवंणमर्द्ध
न्यप्राप्तेतदभावोनिपात्यते।परिस्कन्दः।पाचेतिकिं।परिक्कंदः।परिस्कंदः।परेश्चेतिविकल्पः।स्तंभेरितिषत्वेप्राप्ते।प्रतिस्त
ब्धनिस्तब्धौवा।अत्रषत्वंनस्यात्।दिवोविजिगीषायां।दिवोनिष्ठातस्यनत्वंस्याद्विजिगीषायां।द्यूनः।विजिगीषायांतु
द्यूतम्।निर्वाणोवाते।अवातेइतिछेदः।निर्पूर्वाद्वातेर्निष्ठातस्यनत्वंस्याद्वातश्चेत्कर्त्तीन।निर्वाणो।निर्मुनिर्वा।वाते
तुनिर्वातोवातः।सुवःकः।निष्ठातइत्येव।शुष्कः।पचोवः।पक्वः।क्षायोमः।क्षामः।स्त्यःप्रपूर्वस्यः।प्रात्स्त्यःसम्प्रसारणा
स्यान्निष्ठायां।प्रस्त्योन्यतरस्यां।निष्ठातस्यमोवास्यात्।प्रस्त्रीमः।प्रस्त्रीतः।प्रात्किं।स्त्यानः।अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ह्रायाः। त्रिफला। फुल्लः। निष्ठातस्य लत्वं निपात्यते। क्वचिदेकदेशस्यापि इदं निपातनमिष्यते। फुल्लवान्। क्षीवादिभुत
क्तप्रत्ययस्यैव तलोपः। तस्यासिद्धत्वात्। तस्येटो भावश्च निपात्यते। क्षीवो मन्तः कृशस्तनुः। उद्ग्राघो नीरोगः। असुपसर्गा
किं। आहितश्च। आकारेतो निष्ठायां इरितस्यात्। तिचा। चरफलोरतदुत्स्यात्तादौ किति। प्रफुल्लः। प्रक्षीवितः। प्रकृशितः
घोद्याघितः। कथं तर्हि। ध्रुवमसानुमतः प्रफुल्लमिति। फुल्लविकसने पचाद्यच्। स्वन्तु फुल्लेत्यादिनिवृत्त्यर्थो उ
फुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानं। मुदविदोस्त्राघ्राहीभ्योन्यतरस्याः। एभ्यो निष्ठातस्य नो वा। नुन्नः। नुन्नः। विदविचारणयोरो धात
दिकस्य वग्ध्यते। उन्दिनापरेणासाहचर्यात्। विन्नः। वित्तः। वेत्तेस्तु विदितः। विद्यतेर्विन्नः। उन्दी। श्वीदितो निष्ठायां। श्वयतेरी
दितश्च निष्ठायां इरितः। उन्नः। उत्तः। त्रातः। त्राणः। घ्रातः। घ्राणः। हीणः। हीनः। नधाख्या दृम्हृष्टिमदां। एभ्यो निष्ठातस्य नत्वं।

=वेत्तेस्तु विदितो निष्ठा विद्यतेर्विन्नदुष्यते· विंतेर्विन्नश्च वित्तश्च भोगे वित्तश्च विदितेरिति भाष्यं २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=रक्षाचइतिनिषेधाद्वेत्यपिवोध्यं २

घ्यातः।ध्यातः।पूर्त्तः।राज्ञोपः।मूर्त्तः।मन्तः।विन्नोभोगप्रत्ययोः।विन्दतेर्निष्ठांतस्यनिपातोयंभोग्येपतीतेचार्थे।विन्नंधनं।विन्नः
पुरुषः।अनयोः किं।विन्नः।विभाषागमहनेतिक्तसोवेट्वादिहनेट्।भिन्नंराकलं।भिन्नमव्यत।ऋणमाधमर्णे।अधातो
क्तनकारस्यनत्वंनिपात्यते।अधमर्णव्यवहारे।ऋतमव्यत।स्फायःस्फीनिष्ठायां।स्फीतः।इणनिष्ठायां।निरःकुषोनिष्ठा
यामिट्स्यात्।यस्यविभाषेतिनिषेधप्राप्तेपुनर्विधिः।निष्कुषितः।वसतिक्षुधोरिट्।आभ्यांक्तानिष्ठयोर्नित्यमिट्स्यात्।
उषितः।क्षुधितः।अर्चेःपूजायां।पूजार्थाच्चेक्तानिष्ठयोरिट्स्यात्।अर्चितः।गतौतु।अक्तः।लुभोविमोहने।लुभःक्तानि
ष्ठयोरिट्स्यात्।नतुगार्ध्ये।लुभितः।गार्ध्येतुलुब्धः।क्लिशःक्तानिष्ठयोःइट्वास्यात्।क्लिशउपतापेनित्यंप्राप्तौक्लिशूविवा
धनेअस्यक्तायांविकल्पसिद्धेनिष्ठायांनिषेधेप्राप्तेविकल्पः।क्लिशितः।क्लिष्टः।पूङःक्त्वानिष्ठयोरिट्स्या

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नपूङः क्त्वा। पूङः क्त्वा निष्ठा च सेट् किन्न स्यात्। पवितः। पूतः। क्त्वाग्रहणमुत्तरार्थं। नोपधादिमत्रिक्त्वैव संबध्यते। निष्ठायां
ङ्खिदिमिदिक्ष्विदिक्ष्वदः। एभ्यः सेटि निष्ठा किन्न स्यात्। न्यायितः। न्यायितवान्। अलुबंधनिर्देशो यङ्लुङ्निवृत्त्यर्थः। न्यक्षिपतः
न्यक्षिपतवान्। आदिकर्मणि निष्ठा वक्तव्या। आदिकर्मणि क्तः कर्त्तरि च। आदिकर्मणि यः क्तः सकर्त्तरि स्यात् चाट्टावकर्म
णोः। विभाषा भावादिकर्मणोः। भावे आदिकर्मणि च आदितो निष्ठायाः इडवा स्यात्। प्रस्वेदितश्चेत्रः। प्रस्वेदितं तेन। जिधि
देतिभ्यादिस्त्रग्ट्यते। जीङ्ङ्सान्त्वर्यात्। स्विद्यतेरक्तस्विदितरस्येव। जिमिदात्रिक्ष्विदादिवादीभ्यादीचा प्रमेदितः प्रमेदित
वान्। प्रस्वेदितः। प्रस्वेदितवान्। प्रधर्षितः। प्रधर्षितवान्। सेटि किं। प्रस्विन्नः। स्विन्नं तेन। स्यसीति स्यायां। सेटि निष्ठाव
किन्न स्यात्। मर्षितो मर्षितवान्। क्षमायां किं। अपमर्षितं वाक्यं। अविस्पष्टमित्यर्थः। उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्यां।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उद्दुपधात्पराभावादिकर्मणोःसेरनिष्ठावाकिन्नस्यात्राघुतिनांद्योतितांमुदितांमोदितंसाधुना।प्रद्युतितः।प्रद्योतितः।
प्रमुदितः।प्रमोदितःसाधुः।उद्दुपधाल्किं।विदितं।भावेत्यादिकिं।रुचितंकार्षापणं।सेट्किं।कृष्टं।रक्षिकरणोभयएवेष्य
तेनेहागुध्यतेर्गुधितं।निष्ठायांसेटि।णोलोपःस्यात्।भावितोभावितवान्।ध्वीदितइतिनेट्संसृसारणंभृतः।दीप्तः।गूढः।
गूढः।वलुतनु।वनस्तनः।पतेस्सनिवेदकलादिउभावेप्राप्तेद्वितीयाश्रितेतिसूत्रेनिपातनादिद्वपतितः।सिसिचीतिवद्
कलात्सिद्धेकृतत्पादीनामीदित्वेनानित्यत्वज्ञापनाद्वा।तेनधावितमिभराजधियेत्यादिःयस्यविभाषेत्यत्रएकाचइत्ये
वादितिद्वितः।कृशस्वांतध्वांतलग्नत्रिष्टुविरिब्रुकादवाढानिमंथमनस्तमःसक्तविस्पष्टस्वरानायासभ्रष्टाः।हुब्बा
दिभ्यश्चेत्यनिट्कानिनिपात्यंतेसमुदायेनमंथादिषुवाच्येषु।हुवादयसंपृक्ताःसक्तवामंथःमंथनदंडश्च।हुब्बमथ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्वेतस्वांतमनः। भ्रांतंतमः। लग्नंसक्तं। निशानलमपिनिपातनात्। म्लिष्टमविस्पष्टं। विरिक्तःस्वरः। म्लेछुरेभ्यअनयोरु
पधायाइत्वमपिनिपात्यते। फांटंअनायाससाध्यःकषायविशेषः। माधवस्तुनवनीतभावात्प्रागवस्थापन्नं दुग्धंफाट
मितिवेदभाष्येआह। वाढंभृशं। अन्यत्रतु क्षुभितं। क्षुब्धोराजेतितु आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात्। स्वनितं। ध्वनितं। लव
गितंम्लेछितं। विरेषितं। फणितं। वाहितं। ऋषिनाशीदेयात्। एतोनिष्ठायांअविनयेएवानिटोस्तः। ध्वस्तोविनाशस्त
अन्यत्रधर्षितः। विनाशितः। भावादिकर्मणोस्तावेयात्सधृषिनीस्ति। अतएवनियमार्थमिदंसूत्रमितिवृत्तिः। ध्व
षराद्विलेफलंचिंत्यमितिरक्तः। माधवस्तुभावादिकर्मणोरवेयात्येविकल्पमाह। ध्वस्तं। धर्षितं। प्रध्वस्तः। प्रधर्षितः
दृढःस्थूलवलयोः। स्थूलेवलवतिचनिपात्यते। दृहहीकृद्धौ। ऋस्पदृभावःतस्यढत्वंहस्यलोपःइदितोनलोपश्च। दृढितो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=दुःखहेतुरित्यर्थः२

दृहितोन्पः।प्रमौपरिवृढः।दृह्दृहिहृद्धौ।निपातनंषाग्वतापरिदृहितःपरिदृहितोन्पः।कृच्छ्रगहनयोःकषः।कषोनिष्ठायाइरान
स्यादेतयोरर्थयोः।कृच्छ्रंदुःखं।तत्कारणंच।स्यात्कृच्छ्रंकृच्छ्रमाभीलं।कृष्णोमोहः।कृष्णंचारण्यं।दुरवगाहमित्यर्थः।कषितमन
न्पत।घुषिरविशब्दने।घुषिर्निष्ठायामनिट्स्यात्।घुष्टरज्जुः।अविशब्दनेकिं।घुषितंवाक्यम्।शब्दनपकटीकृतामिप्रा
यमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ
भ्यर्दमित्यर्थः।अर्द्दःसन्निविभ्यः।एतत्पूर्वैरर्दिर्निष्ठायाइरानस्यात्।समर्दः।न्पर्दः।व्यर्दः।आर्द्दितोन्पः।अभेश्चाविदूर्ये।अ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कृन्न॰

स्पर्च्छ इत्ताः। एतेणिचिनिष्ठांतावानिपात्यंतोपक्षेदमितः। वामितः। पूरितः। दासितः। स्थानितः। छादितः। ज्ञपितः। रुष्यमत्वर
संघुषास्वनां। एभ्योनिष्ठायाइट्। रुष्टः। रुषितः। ऊतः। अमितः। नूर्णः। त्वरितः। अस्यादित्वेफलेमंदं। संघुष्टः। संघुषित
ः। आस्वांतः। आस्वनितः। हृषेर्लोमसु। हृषेर्निष्ठायाइट्। अस्यालोमसुविषये। हृष्टं। हृषितलोमं। विस्मितप्रतिघातयोश्च
। हृष्टो हृषितोमेत्रः। विस्मितः प्रतिहतोवेत्यर्थः। अन्यत्रतु। हृषुअलीके। एदिवानिष्ठायांनेट्। हृषलुष्टौ। इट्। अपचि
तश्च। चायतेर्निपातोयंवा। अपचितः। अपचायितः। प्यायः पी। वास्यानिष्ठायां। वावस्थितविभाषेयंतेनस्वांगेनित्य
। पीनंमुखं। अन्यत्रा। प्यायः पीनः स्वेहः। सोपसर्गस्य। प्रप्यानः। आङ्पूर्वस्याधृधसोः स्यादेव। आपीनोधृः। आपीनमू
धः। हादेर्निष्ठायां। ह्रस्वः स्यात्। प्रह्लन्नः। द्युतिस्वप्तिमास्यामित्किति। एषामिकारांतादेशः स्यात्तादौ कृति। ईलब्द

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्रावयोरपवादः। सितः। दितः। मामाङ्मेङ्मितः। स्थितः। ग्रः। क्रोरन्यतरस्यां। शितः। शातः। क्षितः। क्षातः। व्यवस्थितविभाषात्वात्
व्रतविषयेऽपतेर्नित्यं। संशितं व्रतं। सम्यक्संपादितमित्यर्थः। संशितो ब्राह्मणः। व्रतविषयकयत्नवानित्यर्थः। दधातेर्हिः।
तादौ किति। अभिहितं। निहितं। दोदद्घोः। घुसंज्ञकस्य दाद्दाप्स्य स्थूस्यात्तादौ किति। चर्लौ दत्तः। घोः किं। दातः। तातो वा
यमादेशः। नचैवं विदत्तमित्यादावुपसर्गस्य दस्तीति दीर्घापत्तिः। तकारादौ तद्विधानात्। दातो वा। धातो वा। नचरातत्वेनि
षानत्वं धातत्वे रुषस्तथोरिति धत्वं शंक्यं। सन्निपातपरिभाषाविरोधात्। अचउपसर्गात्तः। अजंतादुपसर्गात्परस्य दा
दस्य घोः अचस्तः स्यात्तादौ किति। चर्लौ। प्रत्तः। अवदत्तं। विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मणि। सुदत्तमनुदत्तं च नित्यमिनिचे
ष्यते॥ चराद्दाद्यथाप्राप्तं दीर्घत्वं तोपसर्गस्य दीर्घः स्याद्दाद्दोयस्तकारस्तदादावुत्तरपदे। खरिचेति चर्लमात्रयात्सिद्धं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नीतं। सूतं। घुमाख्येतीत्वं। धेट् धीतं। गीतं। पीतं। जनसनेत्वं। ज्ञातं। सातं। खातं। अदेर्जग्धिर्ल्यपि क्ति। ल्यबिति लुप्सप्तमी।
कं। अदोजग्धिः स्याद्ल्यपि तादौ क्ति च। इकारस्योच्चारणार्थः। घत्वं। रुरोगरि। जग्धः। आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च। षकृतः कृदं
सः षकृतः कृदस्तेन। निष्ठ्यामरणदर्थेद्वितिरीर्घः। क्ष्योरीर्घादिति नत्वं। प्रक्षीणः सः। वाक्तारादेस्त्रयाः। क्ष्यो निष्ठायादि
घेवास्पादाक्रोशदैन्येच। क्षीणायुर्भवक्षीतसुर्वा। क्षीणायं तपस्वी क्षितो वा। विनरीभ्यां लातेः कौशले। आभ्यां लातेः सस्य
षः स्यात्कौशले गम्ये। निष्ठातः शास्त्रेषु नरीलः सुषीतिकः। सूत्रं प्रतिलातं। प्रतेः लातेः षत्वं। प्रतिलातं सूत्रं। अनुमित्यर्थे
। अन्यत्र प्रतिलातं। कपिष्ठलो गोत्रे। कापिष्ठलो नाम यस्य कापिष्ठलिः पुत्रः। गोत्रे किं। कपीनां स्थलं कपिस्थलं। विकुर्वामिष
रिभ्यः स्थले। एभ्यः स्थलस्य सस्य षः स्यात्। विष्ठलं। कुष्ठलं। ग्रामिष्ठलं। परिष्ठलं। गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजन

=गोत्रप्रत्ययप्रकृतिस्तिनदृष्टोयः कपिष्ठलशब्दस्तिन्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रुहजीर्यतिभ्यश्चाएभ्यःकर्त्तरिक्तःस्यात् भावकर्मणोश्चागंगांगतःगंगांप्राप्तःग्लानःसः।लक्ष्मीमाश्लिष्टोहरिः।शेषम
धिशायितः।वैकुंठमधिष्ठितः।शिवमुपासितः।हरिर्दिनमुपोषितः।राममनुज्ञातः।गरुडमारूढः।विष्वमनुजीर्णः।प
क्षेप्राप्तःगंगातेनेत्यादि।क्तोधिकरणोक्तधौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः।एभ्योधिकरणोक्तःस्याद्यथाप्राप्तधौव्यंस्थे
र्यं।मुकुंदस्यासितमिदमिदंयानंरमापतेः॥भुक्तमेतदनंतस्येत्यूचुर्गोप्योहिदृक्षवः॥पक्षेआसेरकर्मकत्वात्कर्त्तरिभाव
च।आसितोमुकुंदः।आसितंतेन।गत्यर्थेभ्यःकर्त्तरिकर्मणिच।रमापतिरिदंयातः।तेनेदंयातं।भुजेःकर्मणि।अनंतनेदं
भुक्तंकथंभुक्तावाल्लणाइति।भुक्तमस्तिएषामितिमत्वर्थीयाच।वर्त्तमानेइत्यधिकृत्य।जीनःक्तः।त्रिद्विदा।द्वि
स्सः।त्रिरंधीइद्धः।मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च।मतिरिहबुद्धःपथगुणादानात्।राज्ञामतःइष्टः।तेरिध्यमाणइत्यर्थः।बुद्धः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विदितः। पूजितः। अर्चितः। चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः। शीलितोरक्षितः। क्षांतः। आक्रुष्टेऽक्रुष्ट्वेत्यादि। नपुंसके भावे क्तः। क्तीवत्वविधिष्टे भावे काले सामान्ये क्तः स्यात्। जल्पितं। शयितं। हसितं। पुष्पजोर्दुनिप्। सुनोतेर्यजेश्च डूनिप्। डूनिप्यादूनेः। सुत्वा। सुत्वानौ। यज्वा। यज्वानौ। जीर्यतेरतृन्। भृतइत्येव। जरन्। जरंतौ। जरंतः। वासरूपन्यायेन निष्ठापि। जीरोजीर्णवान्। छंदसि लिट्। लिटः कानज्वा। क्वसुश्च। इत्यभूतसामान्ये छंदसि लिट्। तस्य विधीयमानौ क्वसुकानचावपि छांदसावितित्रिमुनिमतम्। कवयस्तु वडलं पयुंजते। ननंतस्थिवांसं नगरोपकंठे। अयांसि सर्वाणपि जग्मुषस्त इति। वस्वेकाजाद्धसाम्। कृतद्धिताम्येकाचामादंतानां घसेश्च वसोरिट्नान्येषां। आरिवान्। आरिवान्। दरिवान्। जक्षिवान्। एषां किं। बभूवान्। भाषायां सदवसश्रुवः। सदादिभ्यो भूतसामान्ये भाषायां लिट्वास्यात्तस्य च नित्यं क्वसुः॥

मा४

=द्विखो। अरमस्यामादिकार्येषु क्तमेषेकाद्यामित्यर्थः २ =नेहूरिक्तीति निषेधं वा धिलाक्रा रिनियमान्सर्वत्र प्राप्तस्येटो नियमोऽयमिति मा वः २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=दीर्घ ऋणः किति ३

निषेदुषी मासनवंधधीरः। अभ्यूषुषस्तामभवन्नवस्य। सुश्रुवान। उपेयिवाननाश्वानन्नचानश्चास्ते निपात्यंते। उपपूर्वा
दिणो भाषायामपि भूतमात्रे लिट्। तस्य नित्यं कसुरिट्। उपेयिवान। उपेयुषः स्वामपि भूतिमग्र्यां। उपेयुषी। उपेयिवांसि
तं। ईयिवान। समीयिवान। नम्पूर्वादस्यातेः क्वसुरिडभावश्च। धृतव्यधृतेरनाशुषदतिभारविः। अनुपूर्वाद्दृचेः कर्त्तरि क
नच। वेदस्यानुवचनं कृतवाननूचानः। विभाषागमहलविदविदणः। एभ्योवसोरिट्। जग्मिवान। जगन्वान। जघ्निवान।
जघन्वान। विविश्वान। विविक्वान। विविशिवान। विविश्वान। विविनासाहचर्यादिदृतेर्ग्रहणं। वेतेस्तु विविद्वान। दद्रि
श्वा। ददृशिवान। ददृश्वान। लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे। अप्रथमांतेन समानाधिकरणेप्रसतीत्यर्थः।
शावादि। पचंतं चैत्रं पश्य। आने मुक्। अंगस्यातो मुगागमः स्यादानपरे। पचमानं चैत्रं पश्य। लडित्यनुवर्त्तमाने पुनर्लड्

=विकित्यनुकूलवर्त्तमानव्यापाराश्रयमित्यर्थः

श्लो ३४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्थेण अधिकविधानार्थं तेन प्रथमासामानाधिकरण्येपि क्वचित् सन्ब्राह्मणः। माञ्चाक्रोशेइति वाच्यं। माजीवना
माङि लुङि तिषाशेष्यइचनसामर्थ्यात् इदं संबोधनेच। हेपचन्। हेपचमान। लक्षणाद्वेलोः क्रियायाः। क्रियायाः परिचाय
के हेतौ चार्थे वर्त्तमानाद्धातोर्लटः शान्तृशानचौ स्तः। शयानभुंजतेयवनाः। अजेयन्वसति। हरिंपश्यन्मुच्यते। हेतुः फलं
कारणं च। कृत्यचः। पपीयमानाः सोमः। ईक्षासः। आसः परस्यानस्य ईत्स्यात्। आदेः परस्य। आसीनः। विदेः शतुर्वसुः। वेत्तेः पर
स्य शतुर्वसुरादेशो वास्यात्। विदन्। विद्वान्। विदुषी। तौसत्। तौ शान्तृशानचौ सत्संज्ञौ स्तः। लटः सद्वा। व्यवस्थितविभाषयं।
तेनाप्रथमासामानाधिकरण्येप्रत्ययोत्तरपदयोः संबोधने लक्ष्यानुरोधेन। क्वचिन्नित्यम्। करिष्यंतं करिष्यमाणं पश्य। क
रिष्यतोपत्यं कारिष्यतः। करिष्यद्भक्तिः। हे करिष्यन्। अजेयिष्यन्वसति। प्रथमासमानाधिकरणेपि क्वचित्। करिष्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिकरिष्यत। पूजुजोः शानन्। वर्त्तमाने। पवमानः। यजमानः। ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्। एषुद्योत्येषु कर्त्तरि चानश्।
भोगं भुंजानः। कवचं विभ्राणः। शत्रुं निघ्नानः। इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि। आभ्यां शतृप्रत्ययः कृच्छ्रिणि कर्त्तरि। अधीयनाधी
रयन्। अकृच्छ्रिणि किं। कृच्छ्रेण धीते धारयति। द्विषोमित्रे। द्विषन् शत्रुः। सुत्रोयज्ञसंयोगे। सर्वे सुन्वंतः। सर्वे यजमानाः। तच्छि
लाः। अर्हः प्रशंसायां। अर्हन्। आक्रोशतच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु। क्षिपमभिव्याप्य वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्तच्छीलादिषु
कर्त्तृषु तोध्याः। तृन्। कर्त्ता कटान्। अलंशक्तिशक्त्यजनोत्पत्तोन्मत्तरुच्यपत्रपतृतुदधुसहचरइह्नुचः। अलं
करिष्णुरित्यादि। णश्छूरसि। वीरुधः पारयिष्णवः। भुवश्च। छन्दसीत्येव। भविष्णुः। कथं तर्हि जगत्प्रभोरप्यभविष्णु वेष्ण
वमिति निरंकुशाः कवयः। चकारोनुक्तसमुच्चयार्थः। आशिष्णुरिति शृणिः। एवं क्षयिष्णुः। नेनङ्ग्रष्यदृष्टं। ग्लाजिस्थश्च

Nepal Sanskrit Uni

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्लुः। कुंदसीति निवृत्तं। गिरयं नतु कितातेन स्थ ईत्वं। ग्लालुः। गिल्वाल्लगुणः। जिह्लुः। स्थालुः। चाडुकः। श्रुकः किनीत्य
त्रगकारप्लेषान्नेट्। म्रक्षुः। दंशोऽस्कुरस्यपसंख्यानं। दंक्षणवः पत्रकः। वसिगंधिध्वंसिभ्यः क्रुः। त्रसुगृध्रुः। धृक्षुः। क्षिपु
ग्रामित्यणम्यधिलुणः। उकारउच्चारणार्थइति काशिका। अनुबंधइति भाष्यं। तेन ग्रामिनितरां ग्रामिनीतरां पत्रउगितः
श्रेतिहस्वविकल्पः। नचैवं ग्रामीग्रामिना वित्यादौ लुम्प्रसंगः। कल्याणामपक्षध्यफलंतानामेवतद्विधानात्। नोदात्तोपदे
नास्पतिवृद्धिनिषेधः। ग्रामीतमी। त्मी। भ्रमी। भ्रमी। क्रमी। क्रमी। प्रमादी। उत्पूर्वान्मदेः अलंकृमादिसूत्रेणोक्तो वासरूपवि
धिनाधिलुणपि। उन्मादी। ताच्छीलिकेवासरूपविधिर्नास्तीति तु प्रायिकं। संपद्यानुरुधाद्युमाद्युसपरिस्रंसंसृजपरि
देविसंज्वरपरिक्षिपपरिदपरिवदपरिदह्यपरिमुह्यदुषद्विषद्युद्रुह्यूजाजीडविविचत्यजरडभञ्जातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घिनुरप्यस्यात्। संपर्की। अनुरोधी। आयामी। आयासी। परिसारी। संसर्गी। परिद्वेषी। संज्वारी। परिद्वेषी। परिराटी। परिवारी। परिहा
ही। परिमोही। द्वेषी। द्वेषी। द्वेही। द्वेही। योगी। आक्रीडी। विवेकी। त्यागी। रागी। भागी। अतिचारी। अपचारी। आमोषी। अभ्याघा
ती। वोकषलसकत्यस्त्रंभः। विकाषी। विलासी। विकत्थी। विस्त्रंभी। अपचलषः। चाहे। अपलाषी। विलाषी। प्रलपसद्दुमथव
दवसः। प्रलापी। प्रसारी। प्रद्रावी। प्रमाथी। प्रवारी। प्रवासी। निर्हिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवारिव्यभावाह
योवुञ्। पंचम्यर्थे प्रथमा। एभ्योवुञ्स्यात्। निंदकः। हिंसकः। इत्यादि। एवुलासिद्धेवुञ्वचनंज्ञापकात्तच्छीलादिषुवासस्त
पन्यायेनएवुलाद्योनेति। इविक्रुशोश्चोपसर्गे। आक्रोशकः। आक्रोशकः। उपसर्गेकिं। देवयिता। क्रोष्टा। चलनशब्दा
थदिकर्मकाद्युच्। चलनार्थाद्भ्रुच्स्यात्। चलनः। चोपनः। कंपनः। शरनः। रवणः। अकर्मकाल्लिं। पतिनावि

अस्त्यतिः कंडूरिर्यगंतः ३

तजा २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घ्यां अनुदात्तेतश्च हलादेः। अकर्मकाद्युच्यात्। वर्त्तनः। वर्द्धनः। अनुदात्तेतः किं। भविता। हलादेः किं। रुधिता। अकर्मक
कात्किं। वसिता। वस्त्रं। जुचंक्रम्यदन्द्रम्यसृग्दिधिषूपद्विषश्च। जुचंक्रम्यदन्द्रम्यसृग्दिधिषूपद्विषः। जुङ् इति सोत्रो धातुः। गतौ वेगे च। जवनः। चंक्रम
णः। दंद्रमणः। सरणः। पूर्वेणासिद्धे परिगृह्यालषपतपदस्पृशमृजावाधामाङ्गुदिति। तेन नाच्छीलिकेषु परस्परवासरूप
विधिनोस्ति। तेनालंकृजस्त्वल्। कुधमंडारेभ्यश्च। क्रोधनः। रोषणः। मंडनः। भूषणः। नयः। यकारान्ताद्युच्यात्। कृथि
ता। हमायिता। स्वदयिता। दीपयुङ्ग। सूदिता। दीपिता। दीहिता। नमिकंपीतिरेणायुचोवाधसिद्धे दीर्घेरणाज्ञापयति।
नाच्छीलिकेषु वासरूपविधिनोस्तीति प्रायिकमिति। तेन कम्रा कमनीयवतिः। कंप्राकंपनाद्वाखा। यदिस्वदेर्युजन।
कथं मधुसूदनः। नद्यादिः। लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशृभ्यउकन्। लषुकः। पतुकः। इत्यादि। जल्पभिक्षकुट्ट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लुंटवडः षाकना जलपाकः भिक्षाकः कुट्टाकः लुंटाकः वराकः वराकी प्रजोरिनिः प्रजवी प्रजविनौ ज्ञिहाप्ति विश्रीण
माव्यथाभ्यमपरिभ्यः प्रसभ्यश्च जयी हरी क्षयी विश्रयी अत्ययी वमी अव्यथी अभ्यमी परिभवी प्रसवी स्टहि
गहिपतिदयिनिद्रातंद्राश्रद्धाभ्यआलुच्। आधारत्रयश्चुरारावदंताः स्पृहयालुः गृहयालुः पतयालुः दयालुः नि
द्रालुः तन्मूर्वीद्रातदोनौ तत्वे निपात्यते। तंद्रालुः श्रीडोवाच्यः। श्रयालुः दाधेट्सिद्धसदसः। दारुः धारुः सेरुः। राजु
सङ्गः। स्वयस्परः कन्नरच। स्मरः घस्मरः। अग्रः भजभासमिदोघुरच। भंगुरः भासुरः। प्रेदुरः। विदिभिदिछिदेः कुरच। वि
दुरः भिदुरं। छिदुरं। दण्डनञ्जिसर्त्तिभ्यः क्वरप्। इत्वरः। इत्वरी। नेश्वरः। जित्वरः। स्त्वरः। गत्वरश्च। गमेरनुनासिकलोपा
पि निपात्यते। जागुरूकः। जागर्त्तेरूकः स्यात्। जागरूकः। यजजपदशां यङः। एभ्यो यङन्तेभ्यऊकः स्यात्। दशामिति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भाविनानलोपेननिर्देशः। पाय्यङ्कः। जंजपूकः। इंदम्भूकः। नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपोरःनक्रः। कंप्रः। स्मेरः
जसिर्नम्रः। क्रियासातत्येवर्त्तते। अजस्रंसततमित्यर्थः। कम्रः। हिंस्रः। दीप्रः। सनाथःसमिद्धः। चिकीर्षुः। आ
शंसुः। भिक्षुः। विदुरिच्छुः। वेत्तेर्नुम्दृषेःकुलंचनिपात्यते। वेत्ति तच्छीलोविंदुः। इच्छतिइच्छुः। क्वाच्छंदसि। देवाजि
गातिसुम्नयुः। आदृगमहनजनः किकिनौलिट्च। आदृतादृवर्णान्ताद्गमादिभ्यश्च किकिनौस्तश्छंदसितोचलि
हत। वग्निर्वज्री। पपिःसोमंहरिणीः। जग्मिर्युवा। जघ्निर्वृत्रमामित्रियं। जज्ञिः। भाषायांधात्वस्तुगमिजनिनमि
भ्यः। दधिः। चक्रिः। सक्रिः। जग्मिः। जग्रिः। नेमिः। मासकिवावर्त्तिचाचलिपातीनामुपसंख्यानम्। यङंतेभ्यःसस्यादिभ्य
किकिनौ। यतेर्नीगभावश्च निपात्यते। स्वपितृषोर्नजिङ्। स्वप्नकः। तृष्णकः। तृष्णजः। घवेश्चेतिवाच्यमि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिकाद्रिकादौ। अहलकः। भृवंघोरारः। शरारः। वंसारः। प्रियः। कुलुकनौ। भीरुः। भीलुकः। कुकन्नापिवाच्यः। भीरुकः।
स्थेशभासपिसकसोवरच्। स्थावरः। ईश्वरः। भास्वरः। पेस्वरः। कर्वरः। यश्चयः। यातेर्यङन्तोहरश्चस्यात्। अतोलोपः। त
स्यलोपप्रतिस्थानिवत्वनिषेधाच्चोपोयारितियलोपः। अल्लोपस्यस्थानिवत्वमाश्रित्यातोलोपेप्राप्तेः वरलुप्तन
स्थानिवत्। यायावरः। भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपृजुग्रावस्तुवःक्विप्। विभ्राट्। भाः। भासौ। धूः। धुरौ। विद्युत्। ऊर्क्। पूः। पु
रौ। दृशिग्रहणस्यापकर्षणाज्जवतेर्दीर्घोजरः। जुवौ। जुवः। जुवं। ग्रावशब्दस्यधातुनासमासःसूत्रेनिपात्यते। ततःक्विप्
यावस्तुत्। अमेभ्योपिदृश्यते। क्विप्। क्तिन्। सिद्धः। दृशिग्रहणविध्यंतरापसंग्रहार्थं क्वचिद्दीर्घः क्वचित्संप्रसारणम
क्वचिद्द्वे। क्वचिद्ध्रस्वः। तथाचवार्त्तिकं। क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणांदीर्घोसंप्रसारणंच। क्विब्वचीत्यादिनाउ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णादिसूत्रेणाकेषांचित्सिद्धेच्छीलार्थेतनाबाधामाभूदितिवार्त्तिकेयत्नः। वक्त्रीतिवाक्। पच्छतिप्रादः। आयतं
त्रातिआयतत्रः। कदंप्रवतकल्पः। जूहुक्तः। अयतिहरिश्री। धुतिगमिजुहोतीनांच। दृशिग्रहणादभ्यासस्य संज्ञा। दि
धुत्। जगत्। जुहोतेर्दीर्घश्च। जुहूः। हृभयअस्यस्वच्छ। दीर्घतिदहत्। आयतेस्य सारणाच। धीः। ध्रुवःसंज्ञातर
यः। मित्रभूनामकश्चित्। धनिकाधमर्णयोरंतरयत्तिश्रतिविश्वासार्थेसप्रतिभूः। विश्वसंभोःसंज्ञायां। एभ्यो
भुवोडुःस्यान्नतसंज्ञायां। विभुर्व्यापकः। प्रभुःस्वामी। संभुजनिता। संज्ञायांतु विभूनामकश्चित्। पितृभ्रातृभ्यउपसंख्या
नं। पितंडवतीतिपितडुः। रेणुः। अन्नं। वितरणार्थेभवतिः। धकर्मणिडुनाधतेधाजश्चकर्मणिर्थेष्वन्नात्।
धात्रीजनन्यामलकीवसुमत्सुपमातृषु। दाल्मीकासयुयुजसुतुकमिसिचीभिरुपतस्थानरुःकारणे। दावादेष्वन्यो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्करणार्थी दांतनेनदात्रं। नेत्रं। पितुत्रतथसिसुसरकसेधुव। एषांदृशानांकृत्वत्ययानामिरनस्यात। दात्रं। योत्रं। योक्त्रं। स्तोत्रं। नो
त्रं। सेत्रं। सेक्त्रं। सेढ्रं। पत्रं। रंष्ट्रा। नड्री। हलस्यकरयोः पुवः। पूः पूत्रोः करणेहुन्स्यात्तच्चेत्करणं हलस्यकरयोरवयवः। हलस्यस्करस्य
वापात्रं। मुखमित्यर्थः। अर्त्तिलूधूसूखनसहचरइत्रः। अरित्रं। लवित्रं। धुवित्रं। सवित्रं। खनित्रं। सहित्रं। चरित्रं। पुवः संज्ञा
यां। पवित्रं। येनाऽपमुत्पूयते। यच्चानामिकाबेष्टनं। कर्त्तरिचाधिदेवतयोः। पुवइत्रः स्यात्। अथो करणादेवतायां कर्त्तरिच।
ऋषिवेदमंत्रः। तदुक्तमृषिणातिरीनात। पूयतनेनेतिपवित्रं। देवतायां तु अग्निः पुनातुपवित्रं समा॥ ॥ अथोरणाद
यः॥ ॥ कुवापाजिमिस्वदिसाध्यश्रूभ्यउरणः। करोतीति कारुः शिल्पीकारकश्च। आतोयुक्। वातीतिवायुः। पायुर्गुदम
जयत्यभिभवतिरोगानजापुरोषधम्। मिनोतिप्रक्षिपतिदेहउपाणमितिमायुष्यं। स्वादुः। साध्नोतिपरकार्यंसाधुः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अस्मुते आशुत्रीघ्रं। आश्वी। तिपाटलः सातः। कंसीयाः। मानआयो। कृतनिजनिचरिचटिपेशुणा। दीर्घतइतिहारुः
लुः पृथ्वः सानुरस्त्रियां। जानु जानुनी। दृहजनिवध्योश्चेतिननिषेधः। अनुवंधहृयसामर्थ्यात। चारुरम्यः। चाटुः प्रियंवा
क्यं। मृगयाद्दिल्वाकुप्रत्यये चटुरत्यपि। किंशारयोः श्रिणाः। किंश्यणातीतिकिंशारुः। सस्यभृकंचाराश्च। जरायुः गर्भा
शयः। गोरध्वलः। तरस्यनेनवर्णादितिलालु। ककवचः कक्षः। ककेनगलेनवर्तीतिककवालु मयूरचमरटेचरणायुधेर
तिविश्वः। मस्त्रीदृचरित्सरितनिधनिमिमाजिभ्यउः। भरतिविभर्त्तिवाभरुः स्वामीहरश्च। प्रियन्तेस्मिन्भृतानिमरु
निर्जलदेशः। श्वेतवायुः अजगरः। तरुर्वृक्षः। क्षरतिभस्यतिदेवतारमपितिचरुः। मरुः खड्गादिमुष्टिः। तनुः खल
स्त्रियां मूर्त्तिस्तलुस्तनूः। धनुः शस्त्रविशेषः। धनुषाचधनुर्विदुः। धनुरिवाजानिवक्रइतिश्रीहर्षः। मयुः किन्नरः। म

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऊः पानीयकाकिकेतिरमसः। न्यङ्कुः। क्षारिलाक्कुः। जम्बेनसस्पदः। अरणश्च। लवलेवाकरणाणावः। चाल्लाटिवटिम्पां। कटुः। वट
तीति वटुः। धान्येनित्। धान्येवाच्येग्रउत्पयः स्यात्सचनित्। निखारादयुरान्तः। प्रियंगवश्चमेणवश्चमे। व्रीहिभेदस्त्वणु
पुमान्। निकुहरणं फलिपाटी। त्यादिस्त्रमभिव्याप्य संवध्यते। शृस्टस्त्रिहित्रप्यसिवसिहनिक्रिदिवंधिमनिभ्यश्च। अरणातो
नित्। शरुरायुधकोपयोः। स्वरुर्वज्रं। लुकः। व्याधिः। चन्द्रउत्पन्नो। त्रपुसीसं। पुंसिभम्पसवः प्राणाः। वसुहरेग्नौ यो क्रं। शोवसुतो
यधनेमरणो। हनुर्वक्त्रैकदेशः। क्रेदुश्चंद्रः। बंधुः। मनुः। चाहि दिअवयवे विदुः। सदः सभासारणाधश्च। देवोनदविशेषेध्वोसि
धुर्नासरिति। स्त्रियामित्यमरः। उन्देरिच्चादिः। उनत्तिरन्दुः। ईषेः किच्च। ईषेः उस्यात्सचकित्। आदेरिकारादेशश्च। ईषतेहिनास्ति
रबुः शरः। इषुर्द्वयोः। स्कंदेः सलोपश्च। कन्दुः। स्टजेरसुमच्च। वात्सलोपः उभ्रसयश्च। रज्जुः। कुनेराद्यन्तविपर्ययश्च। ककारतकारयो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विनियमेः तर्कः सत्त्ववेष्टनं। नावंचेः। न्यंक्कादित्वात्कुत्वं। नियतमंचतिन्पंकुर्दगः। फलिपाटिनमिमनिजनांगुकपटिनाकिघ
तश्च। फलेर्गुकः। फल्गुः। पाटेः पटिः। पाटयतीति पटुः। नम्यतेनेननाकुः वल्मीकः। मन्यतइतिमधु। जायतेइतिजतु। वलेर्गुक्। व
लसंवरणे वल्गु। गुः कित्सन्वच्च। रपतेरुः स्यात्सच कित्सन्वच्च। शिश्नवलिः। योहेच। ययुरश्वाश्वमेधीयः। सन्वदितिषकृतेहे
ग्रहणमित्वनिवृत्यर्थं। कुर्भश्च। वभ्रुर्न्यंतरविडौवभ्रूनकुलपिंगलौ। चारुन्यतोपावक्रुः कत्तो। जघुर्हन्ता। पपुः पालकः।
पृमिरिव्यधिग्रधिध्रधिभ्यः कुः स्यात्। पुरुः पिदुर्वज्रं। ग्रहिज्येतिसंप्रसारणं। विरहिणाविध्यतिविधुः शशांकेकर्पूरहर्षा
केशोचराक्षसे। गृध्रुः कामः। ध्रुरुर्हिंसः। रुद्रोरुच्च। करोतीतिकुरुः। गृणातीतिगुरुः। अपकुः सुषुप्तः। सुमासादिषुचेतिमत्वोअ
पक्षुप्रतिकूलं। दुक्षुः सुक्षुः। रपेक्षोपधायाः। अनिष्टरपतिरिपुः। अर्जिदृशिकम्यमिपसिवाधाभ्यजिपाशितुकधकरीघिलका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रपश्च। अर्जयतिगुणान्दजुः। सर्वानविशेषेणपवृपतीतिपसुः। कंतुः। अंधुः कूपः। पांसुर्नानद्योरजः। तालव्याआपिहत्याश्च संव
सरुरपांशवः। वाधनइतिवाकुः स्त्रीपुंसयोर्भुजः। पथिन्नदिभसज्जांसम्प्रसारणंसलोपश्च। त्रयाणांकुः संप्रसारणंभ्रस्जेःसलो
पश्च। पथुः। मृदुः। पंक्ताद्दिलाकुलं। भ्रज्जतितपसाभ्रगुः। लंघिवंह्योर्नलोपश्च। लघुः। वालमूलंलघ्वंगुलीनांवाच
लोरत्वमापद्यतेरघुर्नृपभेदः। वहुः। उरोर्नेर्नलोपश्च। ऊरुःसक्थि। महतिऊरुश्च। उरुमहत्। श्लिषेःकश्च। श्लिष्यतीति
श्लिकुः। भस्मः उद्यतम्योतिश्च। आङुपसर्गाखनिश्च्यां ञिच्च। आखनतीत्याखुः। परंभ्रणातीतिपरभुः। एषादराद्दिला
दकारलोपात्सभुरपि। हरिमित्यो ईवः। हरिभिर्ईयतेतारुवृक्षः। मितंडवतिमितडुः समडुः। शतच। शतधाडुवतिशतडुः
वाकुलकाकेवलादपि। इवत्यूर्ध्वमितिडुः। वृक्षः शाखाच। तद्दाडुमः। वरुरंकपीसुनौलंगुलिंगा। पंचैतेकुपत्ययाताविपातं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तारवनतेरफश्चांतादेशः।खरः।कामः।क्रूरोमूर्खः।अभ्रश्च।त्रुकुर्नाकीनत्रालयोः।पिवतेरीलंयुगागमश्च।पीयुर्वापस
कालः।सुवर्णेच।निपूर्वाच्चगिगतावस्मालुनेर्घश्चनीलंगुः।कपिविशेषः।शृगालश्च।नीलंगुरितिपाठांतरंतत्र
धातोरपिरीर्घः।लगेलंगे।अस्यअतइत्वंच।लगतीतिलिगुचित्तम्।लिगुर्मूर्खः।मृगचादर्थश्च।एतेकुत्सयांतानिपा
तंते।मृगंयातीतिमृगयुः।व्याधः।श्वयुर्धार्मिकः।मित्रयुर्लोकयात्रामिश्रः।आकृतिगणोयं।मंदिराद्रिमणिचंति
चक्रंकिंपउरचा।मंदुरावाजिशाला।वांधुरारात्रिः।मथुरा।चतुरः।चंकुरारथः।अंकुरः।खर्जूरादिलादकूरोपि।व्यथेः संज्ञ
सारणकिंच।विथुरश्चोरराक्षसौ।मकुरस्तुरी।मकुरोदर्पणाः।वाकुलकान्मुकुराणि।दृविदारणे।धातोर्द्विवचनेअभ्या
सस्यकुटिलोपश्च।दर्दुरस्तायरेभकेवाद्यभांडादिभेदयोः।दर्दुराचंद्रिकायांस्यादुद्भजालेचदर्दुरमितिविश्वः।म

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कुरास्यश्चाउरजंतानिपासन्तोमाद्यतेर्गुकाम कुरेमत्स्यभेदः। कृष्णवर्णो। रुमागमः। कर्बुरः श्वेतरक्तसोः। वच्चातेः ख
ड्गादिलाघूरोपि। वंधूरवंधुरौस्यातांनम्रसुंदरयोः। स्त्रियुइतिरंतिदेवः। कोकतेर्वाकुक। कुक्कुः। कुकरः। असेरुन्। असुरः
प्रज्ञाद्यण्। आसुरः। मसेश्च। पंचमेपारेमसेसूरान्नितिवक्ष्यते। मसूरामसुरावीहिभेदेपराणयोषिति॥ मसूरामस
सुरावानावेश्पाद्वीहिभेदयोः॥ मसुरीपापरोगेस्यादुपधानेपुनः पुमान॥ मसूरमसुरेचद्वावितिविश्वः। ग्रावर्ग
रात्तो। शुद्धतिआश्रयेः। श्वश्रुरः। अविमद्याहिष्वच। अविषः। महिषः। अमेरीघश्च। आमिषमत्वस्त्रियांमांसे
तथास्याद्भोग्यवस्तुनि। रुतेरीहिश्च। रंकुशंवररोहिषाः। तवर्णिहा। तवतिसोत्रोधातुः। तविषतावेषावच्छ्रस
गेच। स्त्रियांतवीषीताविषीनरीहेवकन्याभूमिश्च। तविषीवलमितिवृद्धभाष्यं। नत्रिवाथेः। अव्यथिषा द्विसूर्य

× तोहिघोमगमेदेस्याद्वोहिषंचतरांमतं २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यो:अव्यथिषीध्वराराव्योः।किलेर्वुकाकिल्बिषं।इषिमदिमुदिखिदिछिदिमिदिस्वंदितिमिमिदिमुदि
मुचिरुचिरुधिवंधिसुषिभ्यःकिरच्।इषिरोग्निःमदिरासुरा।मुदिरःकामुकाभ्रयोरितिविश्वमेदिन्यौ।खिदिर
अन्दः।छिदिरोसिकुठारयोः।मिदिरंवज्रं।मंदिरंगृहं।चंदिरोचंद्रहस्तिनौ।तिमिरंतमः।अक्षिरोगश्च।मिदि
रःसूर्यः।मुदिरःकाम्यसम्पयोः।मुचिरोरात्रा।रुचिरं।रुधिरं।वधिरः।शुषशोषणे।सुषिरं छिद्रं।शुष्कमित्यन्ये।अ
शिर्णिता।आशिरोवह्निहंसोः।अजिरंशिशिरंथिलास्थिरास्थिरस्थविरवदिराः।अजेर्वीभावाभावः।अ
जिरमंगणं।शशोरुपधायाइत्वं।शिशिरंस्याद्धेमंतुषारेत्रौ।तलेन्यवत्।अथमोक्षे।उपधायाइत्वंरफ
लोपः।प्रत्ययरेफस्यलत्वं।शिथिलं।स्थास्फायोरिक्रूपः।स्थिरंनिश्चलं।स्फिरंप्रभूतं।तिष्ठेर्वुकस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लंचाष्ठविरः खदिरः वाहुलकात्रीडः वुकः स्वश्च। शिविरं सलिकल्पं निमहिमः डिंडिरं डिंडिरं डिंडिरं डुंडिकः किंभूम्
इलच। सलतिगच्छति निम्नमिति सलिलं। कलिलं। अनिलः। महिला। पयोधरा दिलोन्मंहला। पि। भउ इति सोत्रो धाव
नुः। भडिलो भूरसेवकः। भंडिलो दृतः कल्याणं च। गुंडिलो मुनिः। पिंडिलो गणकः। तुंडिलो मुखरः। कोकिलः। भविलो
भव्यः। वाहुलकात् कुंडिलः। कमः पश्चा। कपिलः। गुणाश्चिपः किन। गुपिलो राजा। तिजिलो निशाकरः। गुल्लं वनं। मिथिला
दयश्च। मथंते त्रिपवो मिथिलानगरी। पथिकः पथिकः। पतिकदिकुंडिगडिगुडिदंडिशिभ्यरक। पतेरः। पक्षी। गंता
चा। कठेरः। कृच्छ्रजीवी। कुठेरः परगोशः। वाहुलकात् नुम्न। गडेरो मेघः। गुडेरो गुडकः। रडेरा। हिस्रः। कुवेर्नसो पश्चा कुवेरः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शदस्तचाशतेरःशत्रुः।मूलेरास्यः।एरगंतानिपायंते।मूलेरोजग।गुधेरोगोप्ता।गुहेरोलोहघातकः।मुहेरोमूर्खः।कवे
रोतचपश्च।कपोतःपक्षी।भातेरुवलुः।भातीतिभवान्।कृष्णिकिम्पामारत्न।कगेरःचकोरः।किशोरादयश्च।किंशूर्वे
स्पष्टरणातेःटिलोपः किमोंत्पलोपः।किशोरअश्वशावः।सहोरःसाधुः।कपिगडिगडिकदिपटिभ्यओलच्।कपीति
निर्देशान्ललोपः।कपोलः।गडोलगंडोलोएउकपर्यायौ।कटोलःकदुःपटोलः।मीनातेरूत्न।मयूरः।स्पंदेःसंप्रसारणं
च।सिन्दूरं।सितनिगमिमसिसम्पविधाभ्यक्रुधिभ्यस्तन्।सिनोतीतिसेलुः।तितुत्रतितेदेतंतुः।गन्तुं।मस्तुदधिमंडं
सच्यतइतिसक्तुः।अर्द्धर्चादिः।ज्वरत्वरेत्यूठ्।तत्रक्तिनीत्यनुवर्त्तते।इतिमतेतुवाहुलकात्।ओनुर्विगलः।धातुः।क्रोष्ण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पः किञ्चापिवतीतिपीतुर्वह्नौ दिवाकरो। अर्त्तेश्चतुः। अर्त्तेस्तुः स्यात्सचकितः। अतुः स्त्रीपुष्पकालयोः। कमिमनिजनि
गाभायाभिश्च। एम्यक्तः स्यात्। कंतुः कंदर्पचित्तयोः। मन्तुरपराधः। जंतुः प्राणी। गतुः पुंस्कोकिलेभंगे गंधर्वेगा
यनेपिच। भातुरादित्यः। यातुरध्वगकालयोः। रुहस्तिक्रीवे। रेतुः कारणाचार्यकीः। कतुर्ग्रस्पताकयोः। आप्रोत
ईत्वश्च। अमुः शरीरमावसेत्तत्। वस्तुः। अगारेणिच्च। वेश्मभ्वोस्तुरात्रियाम्। कृत्रः कतुः। ऋतुर्यज्ञः। एधिवह्नो
श्चतुः। एधतुः पुरुषः। वस्तुरनद्यान। जीवेरातुः। जीवातुरात्रियांभक्तेजीवितेजीवनौषधे। आत्तकन्तृद्धिश्चा
जीवेरित्यवाजेवात्तकस्त्वद्भिषगायुष्मत्सुकृषीवले। कृषिचमितनिधनिसर्जिस्वर्जिभ्यउः। कर्षूपुसिकरी
षाग्नौकर्षूर्नद्यांस्त्रियामता। चमूः तनूः धनूः शस्त्रे। सर्जअर्जनि। सर्जूर्वृक्षे। खर्जेमथने। खर्जूर्णामा। णिल्क

कुहेश्च कुहूः। मृदजेर्गुणश्च। मर्जूः शुद्धिस्तत्। वहेधश्च। वधूर्जायाखुषास्त्रीषु। कषेश्छुव। कछूः प्रामा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिपद्मर्तेः। कासूः शक्तिः। पाडूः चरधारणी। आरूः पिंगलः। अणोऽश्वः। आडूः। जलप्लवद्रव्यं। नत्रिलंवेर्नलोपश्च। लुंपत
लावूरूभसमेदृत्यमरः। केचरंऽचास्य। कचावेऽउपपदेश्वणातेरूः स्यादिरुचारेराः। कचास्तृत्तणकंदेरूः। वाकुल
काडुचस्पयेकचोरूः क्लीबपुंसिच। त्रोऽटच। तरतेरूः स्यात्तस्यचडुत्तऽः स्यात्। रूरुस्तकः। दरिद्रातेर्यीलोपश्च। इश्च
आश्चयोतयोर्लोपः। दृईः कुष्णभेरूः। नतिष्ठ्योः कूः। न्दन्दलेर्नकः। श्वेधूरपानं। मतेरमच। मातिः सोत्रोधातुः। ततः
कूः अमागमश्च। रतूरेवनदीसत्पवाकू। अंदूरुंभूजंबूकफलूकर्कन्धूदधिषूः। एतेकूप्रत्ययांतानिपातयंति। अंदूर्व
न्धनमाद्रमीयथे। निपातनान्नुम्। रंभूः अनुस्वारोभावोनिपातनादिस्यके। रंभूः। जनेर्वुकोजम्बूः। जम्बर्दनेस्पेस्पेकोवा
हुलकाडुस्वापि। जंबुः। कफंलातीतिकफेलूः श्लेष्मातकः। निपातनादेत्वं। कर्कंरधातिकर्कन्धूर्बदरी। निपातनान्नुम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिधिधैर्य्यस्पतिस्पजतीतिदिधिषूः।पुनर्भूः।केचित्तु।अं दृ दंफू जंवृ कंवृ इतिपठंति।दंफू उलूकेशे दंफूः सर्पजातिः।कर्मेर्कुः
।कंवूः परदव्यापहारी।म्लेच्छोरुतिः।मरुत्।गरुत्पक्षः।ग्रामुद्च।गिरतरुतिस्तस्यचमुद्।गर्मुत्सुवर्णो।तृणविशेषश्च।हृषे
रुलच्।हर्षुलोमृगकामिनोः।वाकुलकाञ्चदतः चटुलंशोभनं।हस्तरुहियुषिप्रइति।कारित्कक्षिवरोचितृणावाजि
विशेषयोः।सरिन्नदी।रोहितमृगविशेषस्पस्त्री।युषइतिसोत्रोधातुः।अप्सरस्परोहितपुरुषस्यपोषितइतिभाष्ये।
ताडेर्णिलुक्।ताडयतीतितडित्विद्युत्।ग्रामेढ्रः।वाकुलकान्दत्संज्ञाएयादेशाइत्यचा।ग्राढ्ढ्ल्ली।वः।कमेरठः।कमठः।
वाकुलकाञ्जरठः।रमेर्ढ्रिश्च।रामठंहिंगु।ग्रामेरवः।शरवः।कपोष्ठः।कठः।कलस्तपश्च।तपतेःकलप्रत्ययः।चात्तफ
तेः।तपलालता।तफलातुफलत्रिकोशपर्वश्च।शवलः।वृषादिभ्यश्चित्।वृषलः।पललमा।वाकुलकाकुणः।सरलः।तर

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लः।कर्मेर्वुकाकंवलः।सुसरवंडनेसुसलं।लंगेर्वृद्धिश्च।लांगलं।कुटिकाशिकोतिम्यःप्रत्ययस्यसुट्।कुमलं।कुडेरपि॥
कुमलः।कुमलं।वाकुलकाकुराः।कोमलं।मजेश्लेषश्च।मलं।उपरचोपधा॰ याः।चपलं।राकिवाम्पानित।रा
मलं।राकलं।छेगुगघूस्वश्च।कुगलं।प्रज्ञादिभ्यश्छागलं।जमताडुः।रंडः।रंडा।खंडः।मंडः।वंडः।छिन्नहस्तः।अंडः।वा
कुलकात्सलाभावः।षंडः।सघातः।नालयादिरित्येके।गंडः।चंडः।पंडः।क्लीवः।पंडावुद्धिः।क्वादिभ्यः।कित।कवर्गादिभ्या
रुः।कित्स्यात।कुंडं।कांडं।गुडः-गुडः।घुराभ्रमरः।घुंडोभ्रमरः।स्याचातिमजेरालच्।वालजालीयच्।मिष्ठतेरालच्
स्यालं।स्यांडी।वतेर्वालच्।चाबालः।मजेरालीयच्।माजेरालीयो।विडालः।पतिचंडिभ्यामालच्।पातालमचंज
ल।प्रज्ञादिवादणिचांडालोपीत्येके।तमिविधिविडिम्भणिकुलिकापिपलिपंचिभ्यःकालच्।तमालः।विशालः॥

=गोपादित्वान्मुट्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विडालः। मृणालः। कुलालः। कपालः। पलालः। पंचालः। पतेरंगच्पक्षिणि। पतंगः। तरत्यादिभ्यश्च। तरंगः। लवंगः। विडा
दिभ्यः कित्। विडंगः। मृदंगः। कुरंगः। वकुलकादुलंच। स्वस्त्रोरुद्धिश्च। सारंगः। वारंगः। खडादिभ्यः। गंगम्यद्योः। गंगा।
अ ऊः पुरोडाशः। छापूखडिभ्यः कित्। छागः। दृगः। खडुः। वाकुलकात्। षिद्यनादरे। गन्सलाभावश्च। षिडुः। तरलः।
षिडुरेगद्यतसंसत्रमसंवैकतिमाघः। भ्रज्जः किलुदृच्। भ्रज्जोगन्कित्स्यात्तस्यनुदृच्। भृगः। षिडुलिधूस्पोटाः। भ्र
मे४ ग्रीवा। मरुः। मरुत्। मरुत्वान्। मरुत्वतः। मरुत्वतीयः। मरुत्वतीयाः। मरुत्वतीयाः। मरुत्वतीयाः। मरुत्वतीयाः। मरुत्वतीयाः।
णानेः स्वश्च। अंगं। गरणरा कुनो। नुदेत्यनुवर्त्तनो। शाङ्गः। मुद्रियोर्गगो। मुद्गः। गर्गः। अंगनुकस्त्रष्टृत्रः। करंडः। सर
ऊः पक्षी। भरंडः स्वामी। वरंडः मुखरोगः। श्रद्धभसाद्धि। शरत्। हरदस्यकलयोः। भसडजघनं। दृणातेः पुरुस्वश्च। दृघ
ता। त्यजितनियजिभ्योडित्। यदातदायदा। सर्वास्यः। एतेस्तदृच्। एतत्। सर्नेरिदिः। सरदस्याहातमेघयोः। वेस्भाष्ट

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नुयामिः कृशानुमिति मंत्रेसरहस्योमधुमक्षिकाभ्यदृतिव्याख्यानं। लंघेर्नलोपश्च। लघद्वायुः। पारयतेरग्निः। पारकः
सुवर्णं। प्रथः कित्संप्रसारणं च। पृथक् स्वरादिपाठादव्ययत्वं। प्रियः शुकः कृत्वश्च। मिषकापुष्पासिभ्यामदिकायुषसो
ग्रोधातुः। युष्मद्। अस्मद्। त्वं। अहं। अर्तिलसुकस्त्वक्षिक्षुभायायापदिपक्षिनीभ्यामनः। एभ्यश्चतुर्भ्यो मनः।
अर्मेश्च कुरोगः। स्तोमः सघातः। सोमः। होमः। सर्मोगमनं। चर्मः। क्षेमं कुशलं। क्षामं। प्रसाद्यगिक्षोमं च। भामः। आ
दिस्यः। यामः। वामः। शोभनदृष्ट्योः। पद्मं। यक्ष्मपूजायां। यक्ष्मोरोगराजः। नेमः। लक्षतेः सन्वदलोपश्च। ज्ञित्यः किद
लमर्थाः। अवनेश्चिलोपश्च। सम्यतपयस्यायदिलोपोनप्रकृतेः। अम्पथाद्दिस्यवद्व्याप्तः। ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमवामां दीर्घ
कृतेगुणः। चादिपाठादव्ययत्वमिति उज्ज्वलदत्तस्तन्न तेषामसत्वार्थत्वात्। वस्तुतस्तु स्वरादिपाठादव्ययत्वं। अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वतीनिओम्।ग्रसेराच।ग्रामः।अविषिविसिभ्यः कित्।ऊमंनगरं।स्पृशोरश्मिः।सिमःसर्वः।युष्मामग्निसमीप
याः।इषियुधिन्धीदसिशपाधूसूपोमकः।इध्मः कामवसंतयोः।ईषीतिपाठेदीर्घोदिः।युध्मः शरीरयोद्धाच।इध्मःसमि
न्।दस्मोयनमानः।इषामः।धूमः।सूर्मोतरिक्षं।वाहुलकादीर्मेवुरणः।युजिरुचितिजांकुश्च।युग्मं।रुक्मं।निग्म
।हंतीहिंचा।हिमं।भियःघुग्वा।भीमोभीष्मः।घर्मः।छधातोर्मगुणाश्चनिपात्यंता।ग्रीष्मः।ग्रसतेर्निपातायः।पृथेः षि
वन्संपसारणंच।पृथिवी।षवन्लिसेके।पृथिवीपृथवीपृथ्वीतिशब्दाराणिवः।अम्भूषुषिलक्ष्मिकणिखदिविशि
प्पःक्वन्।अम्भः।षुषस्नानादौ।प्रुषःस्यादनुसूर्ययोः।प्रुष्वाजलकणिका।लद्वापक्षिभेदःफलंच।करावंपा
पः।वाहुलकादिलिकिरावमपि।खड्गा।विश्वं।इणश्रीभ्यांवयास्वोगता।येवएवामरुतः।असत्वेनिपातायः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शेवं मित्रायवरुणाय। सर्वनिघ्नेरिघ्नल घ्नशिव पद्व प्रहूष्वा अतंत्रे। अकर्त्तर्यंतेनिपात्यंते। सृतमनेनविष्वमितिसर्वं। निपूर्वात्घ
षेर्गुणाभावोपि। निघ्नघ्नतेनेननिघ्नघ्नः स्वरः। रिषोहिंस्रः। लघ्नोनर्त्तकः। लिष्वइत्यन्ये। तत्रोपधायाइत्वमपि। शेतेस्मिन्सर्वेशे
षः शाम्भुः। शीङोहस्वत्वंपद्वोरथः। भ्लोकश्च। प्रहृयतइतिपहुः। हेञ आकारवकारलोपः। जहातेरालोपोवा। ईषेर्वन्। ईष्वआ
चार्यः। इष्वइत्यन्ये। अतंत्रेतिकिं। सत्तमारकः। बाहुलकात्रहसतेर्ह्रस्वः। शेवयहुजिह्वाग्रीवाघ्नामीवाः। शेवइत्यंतोरात्रार्थम
यान्यनेनयहुः। ह्रस्वोहुगागमश्च। लिह्न्यनयाजिह्वा। लकारस्यजः। गुणाभावश्च। गिरन्त्यनयाग्रीवा। ईडागमश्च। आप्नोत्या
प्वावायुः। मीङ्। मीवाउदरक्रिमिः। वायुरित्यन्ये। कृस्मृदृभ्योवः। कर्वः। कामः। आखश्च। गर्वः। शर्वः। रेवोराक्षसः। कनिन्युदृषितृहि
राजिधन्विद्युप्रतिदिवः। द्यौर्तीतियुवा। वृषाइन्द्रः। तस्य। राजा। धन्वा। मरुः। धन्वशरासनं। ध्रुवासूर्यः। प्रतिदीव्यत्यस्मिन्प्रतिदिवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रिवसः।सप्पश्पूर्ष्णांतुदुःसप्।अष्ठ।नाजिजहतेः।अहः।श्वत्वहन्पूषन्प्लीहन्क्रोदनस्नेहनमूर्द्धनमज्जनअर्यमनवि
श्वपसन्परिज्मनसान्तरिश्वन्मघवन्निति।एतेत्रयोदशाकनिनंतानिपात्यन्ते।श्वयतीतिश्वा।उष्णा।पूषा।प्लिहगतौ।इ
कारस्यदीर्घत्वं।प्लेहतीतिप्लीहा।कुक्षिव्याधिः।क्लिदूआर्द्रीभावे।क्लिद्यतीतिक्लेदनचन्द्रः।स्निह्यतेर्गुणः।स्निह्यतीतिस्नेहः।
मुहश्चंदश्च।मुह्यन्त्यस्मिन्नाहतेमूर्द्धा।मुहेरुपधायादीर्घः।धोंतादेशोरमागमश्च।मज्जत्यस्थिषुमज्जा।अस्थिसारः।अ
र्यमा।अर्यमा।विश्वंपश्यतीतिविश्वपश्चाग्निः।परिजायतेपरिज्मा।अग्निश्चंदश्च।जनेरुपधालोपोमश्चांतादेशः।मातरि
अंतरिक्षेश्वयतिमातरिश्वा।धातोरिकारलोपः।महपूजायां।हस्पघः।अनुगागमश्च।मघवाइन्द्रः॥ ॥इत्युणादिषुप्रथमः
पादः॥ ॥कृहृभ्यामेणुः।करेणुः।हरेणुः।गंधद्व्यं।हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यःक्वन्।हथोविषमंकुछं।नीथोनेता।रथःकाछं।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अवेम्रजः।अवम्रथाः।उषिकुषिगार्त्तिभ्यस्थन्।ओछः।कोछं।गाथाः।अर्थः।वाकुलकाक्रोथः।सर्त्तीर्गीत्रासार्थः समूहः।जृष्ट
म्भामूथन्।जरूथं मांसं।वरूथो रथगुप्तौ।पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक्।पीथोरविर्घृतं पीथं।तीर्थं शास्त्राध्वरक्षेत्रो
पायोपाध्यायमंत्रिषु।अवतारर्ष्जुष्णंभः स्त्रीरजः सुचविभ्रतमिति विश्वः।तुत्थो निः।उक्थं सामभेदः।रिक्थं।वाकुलकाद
चेरपि।रिक्थम्दक्थं धनं वसु।सिक्थं।अर्त्तेर्निरि।निर्मथं साम।निद्रीथगोथौ।थागाथः।निद्रीथो ऽर्द्धरात्रः।रात्रिमात्रं च।गोपी
थं तीर्थं।अवगाथः प्रातःस्नातः।गथ्नोदि।उद्गीथः साम्नो भागविशेषः।समीराः।समिथः वह्निः संग्रामश्च।तिथपृथ्वग्रथपृथपो
थाः।तृजेर्जलोपः।तिथो नलः कामश्च।पृथं।रथं विष्णुः।यूथः समूहः।प्रोथमस्त्री तुरंगास्ये।प्रोथः प्रस्थितः।स्फायितंचिवंचिग
किक्षिपिक्षुदिस्रपिन्दपिरपिवंशुरिष्वितिक्त्यजिनीपरिमरिमुदिरिवदिहिदिमिदिमंस्चिंदिहिदिहिरिभिवसिवासिवाशि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शीङ्हसिसिधिभुभिभ्योरक्। हात्रिंशतोरकस्यात्। वलियलोपः। स्फरं। न्यंक्वादिलात्कुत्वं। तक्रं। वक्रं। शक्रः। क्षिप्रं। क्षुद्रः। सप्त
च्छंदः। तप्रपुरोडाशः। दशोवलवान्। वन्दः पूजकः। उन्दी। उडोजलचरः। श्चित्रं कुष्ठं। वृत्रोरिपो। चनोध्वांतेशोलेचक्रेचरानवे। अ
जेवी। वीरः। नीरं। पद्रोग्रामः। मद्रोहर्षः। देशभेदश्च। मुद्गशत्यपयकारिणी। खिद्रोरोगोरिद्रश्च। छिद्रं। भिद्रं वज्रं। मन्द्रः। चंद्रः। प
चाद्यचिचन्द्रोपि हिमांशुश्चंद्रमाश्चन्द्रः। शत्रीचंद्रोहिमद्युतिः। दद्रोग्निः। दत्रः सर्वेद्युः। रुद्रः समुद्रः खल्वंच। वसः संत्रसारणांच
नरपरस्यपिस्यजिस्यद्रिस्यहिसवनादीनां। रेफपरस्यसकारस्यसप्यादीनां सवनादीनां चमूर्द्धन्यो नस्यात्। पूर्वपदादीतिप्राप्तः प्रति
षिध्यतेइतिवृत्तिर्भूयोभिप्रायो। तेनशासिवसीतिप्राप्तमपिन। उस्त्रोरश्मिः। उस्त्रागोः। वाश्रीरवसः। वाश्रमन्दिरं। शीरअजगरः
हस्त्रोमूर्खः। सिध्रःसाधुः। मुश्रं। मुसरकः। वाहुलकात्। मुस्त्रं। अस्त्रं। चक्रिरस्योरुच्चोपधायाः। चुक्रमम्लइत्यं। रुस्त्रोऽरुणः। वोकसः।

=छांदसमसंत्र

...versity, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=अनेकालत्र

विक्रुस्वश्चंद्रः।अमितम्योरीर्घश्च।आम्रं।ताम्रं।निरेर्लोपश्च।निशा।अरेरीर्घश्च।आर्द्रं।भुवेरीश्च।भूदः।दुरोणो लोपश्च।दूरवे
नेयतप्राप्यतइतिदूरं।कृतेभ्रुकुच।कुंछं।क्रूरः।रोरेर्णलुक्।रोदयतीतिरुद्रः।वडलमन्यत्रापिसंज्ञाछंदसोः।णलुगिस्यवा।वांति
परणिमुघोवाताः।ततःपरणिमुचोपरे।जीरा।जीरणुः।प्रयश्चयेके।हलइतिरीर्घः।सुसूधागरक्षिप्यः।कृत्वासुरः।सूरः।धीरः।गध्रः।मुसि
चिमीनांरीर्घश्च।भ्रुः।सोत्रोधातुः।भ्रूः।सीरं।चीरं।मीरः।समुद्रः।वाविधेः।वीर्धंविमलं।इधिवपिभ्यांरन्।वर्धंचर्म।वप्रःप्राकारः।अ
ग्रैन्द्रग्रवज्रविप्रक्रत्रचुत्रक्षुरखुरभद्रग्रभरभल्लभ्रुकभ्रुक्लगोरवत्रेरामालाः।रन्नेताऽनविंशतिः।निपातनाद्गुणाभावः।अ
ग्रोनायकः।इदिन्द्रः।अंगेर्नलोपः।अग्रं।वज्रोस्त्रीरीकेपवौ।दुवपूउपधायाइलं।विप्रः।कुविचुप्योर्नलोपः।कुत्रमरणं।च
त्रंमुखं।क्षुरविलेखने।रेफलोपः।अगुणाः।क्षुरः।खुरक्षुदने।रलोपोगुणाभावश्च।खुरः।भदेर्नलोपः।भद्रं।उचसमवाये।चस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गः उग्रः। त्रिभी। भेरी। पक्षेलः। भेलो जलतरणे। उच्चैः। भुजेश्च स्पकः। शुक्रः। पक्षेलः। शुक्लः। गुडः वृद्धिः। गौरो रूपे। सिते पीते। बन्धसं
भक्तौ। बन्धो विभागी। रणो गुणाभावः। रामद्वेचवारिणि। मामाते। माला। सम्पिकसउकन्। कसगतौ। सम्पङ्क संतिपलाय
यंते जनाः। अस्मादिति सकसुको दुर्जनः। अस्थिरश्च। पचिन्न्यो रणुकन्कनुमोच। पचेः कः पाकुकः सूपकारकः। नरेर्नुमा
नंशुकः। भियः कुकनौ। भीरुकः। कुनाशाल्यिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि। रजकः। इक्षुकुंदृकः। चरकः। चषभक्षणे। चषकः। शुनकः। भषकः
रमेरश्च लोवा। रमको विलासी। लमकः। जहातेर्ईच। जहकः त्यागी। कालश्च। ध्मो धमश्च। धमकः कर्मकारकः। हनो वधश्च। वधकः
वल्लमन्यत्रापि। कुहविस्मापने। कुहकः कुहकः। कृषेर्वृद्धिश्च। सीचः। कार्षकः। कृषकः। उदकंच। प्रपंचार्थे। वृश्चिकृषोः किकन्। व
श्चिकः। कृषिकः। प्राङि पणिकषः। प्रापणिकः। परपचिक्रयाः। प्राकषिकः। परदारोपजीवी। मुषेर्दीर्घश्च। मूषिकआखुः। स्पमः

University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सम्प्रसारणंच।चाद्दीर्घः।सीमिकोवृक्षभेदः।क्रियइकन्।क्रयिकः क्रेता।आङिपणिपनिपतिखनिभ्यः।आपणिकः।आपनिकः।
इंद्रनीलः किरातश्च।आपतिकः स्वपनः देवायत्तश्च।आखनिकोमूषकोवराहश्च।स्पास्त्यादृञ्विभ्यइनच्।स्पनः।स्पनः।हरि
णः।अविनोध्वर्युः।कृतेः किञ्च।राजिनं।अजेरजच।वीभावबाधनार्थम्।अजिनं।वल्कलमप्यत्रापि।कंठिनं।नलिनं।मलिनं।कु
णः।अविनोध्वर्युः।कृतेः किञ्च।राजिनं।अजेरजच।वीभावबाधनार्थम्।अजिनं।वल्कलमप्यत्रापि।कंठिनं।नलिनं।मलिनं।कु
ठिनं।द्यतेः।द्यत्यरुषिदिनंदिवसापिदिनं।दुरक्षिभ्यामिनन्।इविणं।दक्षिणं।दक्षिणा।अर्तेः किञ्चिच्च।इरिणंशून्यंवापितुद्यर्दिस्व
प्या विपिनं।तुहिनं।तलिपुलिभ्यांच।नलिनंविशेषोलोकेस्वच्छेपितलिनंत्रिषु।पुलिनं।गर्वरतश्च।गौरादिभ्यांङीषाणुविणी
गर्भिणी।कृष्ण्य।राहिणाः।महेरिनराश्च।चाद्दिनन्।माहिनंमहिनंराज्यंक्वचिन्नकिंजिरुद्धुपुज्वादीर्घेऽसंप्रसारणंचावाक।
प्राट्।श्रीः।स्रवत्यनोघृतादिकमितिसू।यंत्रोपकरणं।कृहिरण्यं।कदभूःकामरूपी।कीदृश्यो।ज्ञराकाशेसरस्वत्यांपिशाच्याजव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नेत्रियां।आप्नोतेर्हस्वश्चाआपः।अद्भिः।अप्सु।परौव्रजेःषच्चपदांतेव्रजेः।क्विप्दीर्घोसंतःपदांतेतुषच्च।परिवाद्।परिव्राजौ।परि
व्राजः।ऊवः।स्रुवच्च।जुहूः।स्रुवः।कः।स्रुवः।चिक्।इकारउच्चारणार्थः।कइत्कुत्वं।स्रुक।स्रुचंचस्रुचश्चसमस्रष्टि।तनोतेरनश्चवः।त
नोतेश्चिकप्रत्ययःअनोवशादेशश्चत्वक।ग्लालुक्षिण्णोः।ग्लौः।नौः।द्विरव्ययोरित्येव।ग्लौकरोति।कन्मेजन्तइत्येवसिद्धेनिय
मार्थमिदं।उणादिप्रत्ययांतःश्चतस्वेति।रातेर्डैः।राः।रायौ।रायः।गमेर्डौः।गौनादिस्वलीवर्दकिरणऋतुभदयोः॥स्त्रीतुस्याद्दि
ष्टिभारत्यांभूमौचसुरभावपि॥न्दास्त्रियोःस्वर्गवज्रांबुरश्मिदृग्वाणलोमसु॥वाकुलकातधुतेरपिडाः।द्यौः।द्यौःस्वर्गन्तरिक्ष
यौः।भ्रमश्चदृः।भ्रूः।चाक्रमेः।अग्रेगः।दमेर्डोसिः।दाः।दोषौ।परगिरिजादृश्चवः।वराकः।स्वार्थेण।नेःगमोवारिराजौ।वराकः।
वशः।किरः।उशिगनोघृतेपिचा।भ्रजउच्चश्च।भुरिकभूमिः।जसिसहरिन।जसुरिर्वज्रं।सुरिरादित्यः।पृथिवीच।सुयुरुद्ध

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यां। नलोपः। माता। पातेराकारस्येत्वं पिता। दुहेस्तृच् दुहगुणाभावश्च। दुहिता। सावसेर्तन्। स्वसा। यतेर्ढ्रिच्। याता। भार्या। तृ
भ्रातृवर्गस्ययातरः स्युपरस्परं। नत्रिचनंदः। ननंदतिनमांदा। इहवृद्धिर्नाजुवर्त्ततइत्येके। ननांदानुस्वसापत्युर्ननंदानंदिनी
चसेतिशब्दार्णवः। दिवर्कः। देवा। देवरो। नपतेर्ड्रिच्। ना। नरो। सव्येष्ठः छंदसि। अवावत्पत्रस्याणिनस्यरणामुपसं
ख्यानं। सव्येष्ठासारथिः। सव्येष्ठरो। सव्येष्ठरः। अर्त्तिस्तुधम्यम्यरपवित्रभ्योनिः। अष्टाभ्योनिः प्रत्ययः स्यात्। अरणि
रग्नेर्योनिः। तरणिः। धरणिः। धमनिः। अमनिर्गतिः। अवानिः। अयनिः। तरणिः। वाऽलकाऽजनिः। आदिश्युषेः सनः
छंदसि। आशुशुक्षणिः। अग्निर्वातश्चाकृषेरादश्चयः। चर्मणिर्जनः। अरेर्सुदृ। अग्निरग्निः। वातश्चावर्त्तनिः।।
गावईनस्तुचकारान्मुदवर्त्मनिरिस्पाह। क्षिपः किच्च। क्षिपणिरायुधं। अर्चिषोचिकुस्पिकादिकीदृभ्यइसिः। अर्चिर्ज्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ला। इदं तोषयो। अग्नेर्मुजन्नो। चयः। शोचिर्दीप्तिः। हविः सार्पिः। इस्मन्त्रे। क्षुचे। निहस्वः। छदिः पटलं। छर्दिर्वमनव्याधिः। इदं
तोषि। छर्द्दिती सारश्लवान। वृंहेर्नलोपश्च। वर्हिर्नकुशमुष्मरणाः। घृतोरिसिन्नारश्च। उ। ज्योतिः। वसोरुचेः संज्ञायां। व
सुरोचिर्यदुः। भुवः कितः। भुकिः समुद्रः। सहोधश्च। सधिरनद्वान। पिवतेश्युक। पाथिश्च दुः समुद्रयोः। जनेरुसिः। जनुर्जन्म
मनेर्धश्चुरसि। मधुः। अर्त्तिपृवपियजितनिधनितपिभ्यो नित। अरुः। परुर्ग्रंथिः। वपुः। यजुः। तनुः। तनुषी। तनूषी। धनु
रत्रियां। धनुर्वेत्राविभुद्धापि निर्गुणाः। किं करिष्यति। सानस्पुरन्तस्पवारूपं। तपुः सूर्योग्निशत्रुषु। एनेर्णिच्च। आयुः।
आयुषी। आयुषि। चक्षेर्हिश्च। चक्षुः। मुलकिच्च। मुहरव्ययं। वहलमन्यत्रापि। आचक्षुः। परिचक्षुः। कृगृश्वृवृचतिभ्यः चर
चा। कर्वरा। व्याघ्रे। रक्षसां। गर्वरो हंकारः। शर्वरी रात्रिः। वर्वरः प्राकृतो जनः। चत्वरं। नोसदः। निषद्वरः। कलुजं वालः। निषद्वरी रात्रिः॥ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इत्युणादिषु द्वितीयः पादः॥ ॥ छिल्लरः छल्लरः धीवरः पीवरः मीवरः चीवरः तीवरः नीवरः गहरः कहरः संयहः एकादशाक्षरः स्यात्
यानि निपात्यते। छिद्रिः छद्रः अनयोस्तकारो नास्त्रः। छिद्रिर्गुणाभावश्च। छिल्लरा धूर्त्तः। छल्लरो ऽस्त्रकुंजयोः। धीवरः केव
र्त्तः। पीवरः स्थूलः। मीवरो हिंसकः। चिनोतेर्दीर्घश्च। चीवरं भिक्षुकपावरणं। तीवरो जातिविशेषः। नीवरः। परिवादागार
तेः स्वत्वं। गहरं कदेवर्षोः। कहरं वस्त्रं। यमर्दकारः। संयहरः स्नेहः। परः संयहरः इत्येके। इणः सिञ्जिद्दीङ्भ्यां विपोनक
इनः सूर्यन्दपत्यो। सिनः कारणः। जिनोर्हनः। दीनः। उद्धः। ऊनः। फेनमीनौ। एतौ निपात्येते। स्फायतेः फूनः। मीनः। ह
पर्वरौ। कृल्लः। वधत्रधिवुधी च। वध्रो वुधः। शादवस्पतिभ्यां नः। धानाभ्रेण्यवेश्रियः। पर्णपत्रं। पर्णः किंशुकः। व
स्त्रो मूलपेवतमेच। अजेर्वी। वेनः। अलओ रिपः। वाकलकाकुणातेः। ओराः पंगुः। सरारुच। लहेश्चुराहिरपतान्नः स्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तस्याऽऽगमश्चाचान्मुडित्येके। लक्षणं लक्ष्मणं नाम्नि चिह्ने च। लक्ष्मणो लक्ष्मणश्च रामभ्राता। लक्ष्मणा तस्योषा
ख्यासारसस्पचलक्ष्मणा। वनेरिङ्गोपधायाः। वेद्यानदी। सिवेष्टेर्यं च। दीर्घा चारणासामर्थ्यान्नगुणाः। स्यूनआदित्यः। वाह
लकालेवलानः। ऊर्व। अंतरंगलाद्यूरागुणाः स्यानः। कृदृसिदुपन्यनिस्वपिभ्यो नित। कर्णः वर्णः। जर्णश्च ऽदवद्वेचासे
ना। द्रोणः। पन्नोनीचैर्गतिः। अलमारनः। स्वप्नः निद्रा। घेटदृश्च। घेनः सिंधुर्नदीधेना। तपिभ्रुषिरसिभ्यः कित। तक्षा। अलः
सूर्यो वह्निश्च। रसंडव्यं। सुत्रादीर्घश्च। सूनावधस्थानं। रमसच। रमयतो निरतं। रासासास्याख्यानावीणाः। रासाग्रंथडव्य
ं। सालागोगलकंवलः। स्फुरणाग्रहस्तभः। वीणावद्वकी। गादाभ्यामिलुच। गेस्लुगायन। रहुरीत। कृतपूर्वाशस्त्रः।
कृतलं। अक्षणमखंड। निर्जरीर्घश्चातीक्ष्णं। श्लिषरङ्गोपधायाः। श्लक्ष्णं। यजिमनिभ्यां धिदमिजनिभ्यो युच। यज्ञपुरध्व

कस्य २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्य्युः। मन्दुर्दैन्येक्रतौक्रुधि। मुंच्युरतिः। दस्युस्तस्करः। जन्युः शरीरी। भुजिमुङ्गायुकरपुत्रौ। भुजुर्भुजनाथ सुः। मर्त्तेरयुः। सरयुर्नदी।
अयूरितिपा गंतरं। सरयूः। पानी। विभिभ्यः पः। पातिरक्षतिअस्मादात्मानमितिपापं। तद्योगात्पापः। नेपः पुराहिलः। वाहु
लकाकुणाभावे नीपो वृक्षविशेषः। वेश्यः पानीयं। चुवः किञ्च। च्युपावक्रं। स्तवोदीर्घश्च। स्तूपः समुच्छ्रायः। सुप्रभ्यां निष्ठ
। चाक्लिन्नः सूपः। वाहुलकादुत्वं। भूर्पी कयुगांचा कुवन्तिमंडूकाअस्मिन्निति कूपः। युनंतिअस्मिन्यूपं प्रीतेयूपायस्तव
स्तंभः। खप्पशिल्पग्राष्पवाष्पसूपपर्पतल्पाः सप्तेतेपप्रत्ययांतानिपातन्ते। खनतेर्नकारस्यषत्वं। खप्पः। क्रोधवलात्कारौ। शील
नेहस्वः। शिल्पकोग्रलं। ग्रा सुहिंसायां। निपातनात्षत्वं। शष्पंबालतृणं। प्रतिभाक्षयश्च। वाधतेः षः। वाष्पान्तरजलोष्मणोः। रीतेर्दी
र्घश्च। सूपंस्वभावेसौंदर्यं। पर्पमुच्छ्वालतृणं। गुपीतंच। तलप्रतिष्ठाकरणे। चुरादिगचोलुक। तल्पंग्राम्याहरारेषु। स्तनिहविपुबिट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गरिमरिम्भोगरिलुचाअयामंतेतिरोगरयारेद्राः।स्तनयित्नुःहर्षयित्नुःपोषयित्नुःगरयित्नुर्वावदूकः।मदयित्नुर्मदिरा
कृतनिभ्रांकुः।कत्नुःशिल्पी।हत्नुःव्याधिःमारयंच।रामेःसन्वच्च।जिगत्नुः।शाभाभ्यांत्नुः।यातुर्यता।भानुः।वचर्गश्च।वग्नु
चेदस्च।धयन्तिताधितिधेनुः।सुकःकित।मृत्नुःपुत्रेनुजरवो।जहातेहेअंतलोपश्च।जहुः।स्थाणुः।स्थाणुःकीलेस्थिरे
रे।अजिवृरभ्योनिच्च।अजेवी।वेणुः।वर्णुर्नरेशाभदयोः।रेणुर्द्वयोःस्त्रियांधूलिः।विषःकिच्च।विष्णुः।कुराधारार्चिकलि
भ्यःकः।वाहुलकान्तकस्यसंता।कर्कीधवलघाटकः।दकोहसता।भ्राकोनदुन।आधारश्च।राकापोरोमासी।अर्कः।
कल्कःपापाग्रपापेरभेविदुदृयोरपि।स्तृभ्रूष्णिमुषिभ्यःकक।स्कउत्यलवातयाः।वृकःश्वापस्काकयाः।भ्रू
कंछिद्रेभुष्कः।मुष्कोऽं।भुकवल्कोल्काः।भुभेरत्यलोपः।भुकः।वल्कंवल्कलमस्त्रियां।उषदाहषस्पलः।उल्काः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रुरुमीकाषाग्रल्पतिमर्चिष्मःकल्प। एकेमुख्याप्यकेवलाः।मेकोमंडूकमेषयोरिति विश्वमेदिन्यौ।काकःपाकः
शिशुः।शल्कंशकलं।अलकःपथिकः।शरीरावयवश्च।मर्कःशरीरवायुः।नीहः।जलतेःकस्यान्नौ।निहाकागोधिकासम।
नोसदृशिंच।निष्कोस्त्रीहेम्निनल्पेच।स्पर्मरीद्वास्पर्मीकावल्मीकः।वृक्षभेदश्च।इदुस्वरनिकचित।स्पर्मिकः।अजि
पुपूनीम्पादीघश्च।वीकंस्याद्वातपक्षिणोः।यूका।धूकोवायुः।नीकोवृक्षविशेषः।हियारश्चलोवा।हीका।हीका
त्रपाप्रमा।शकेरनोतोसुनयः।उनउंतउंनिउनिएतेचत्वारःस्युः।शकुनः।शकुंतः।शकुंतिः।शकुनिः।भुवोकिंवा।भवं
तिवर्तमानःकालः।वफलकान्।अवेश्च।अवंतिः।वदेर्वदंतिः।वदंती।किंवदन्तीजनश्रुतिः।कस्युचक्षिपश्च।चाद्रुवः।
क्षिपणुर्वसंतइसुज्वलदन्तः।भुवन्युःस्वामिसूर्ययोः।अनुडुन्नरश्च।चात्सिपेः।नरलुर्मेघः।क्षिपणुर्वातः।कृष्टेरि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म्पुनना।करणोवृक्षभेदःस्यात्करणा।चरूपामता।वरणाः।दारुणा।त्रोरथ्वलोवा।तरणास्तलुनोयुवा।कृधिपिशिमि
थिम्पःकित।क्षुधुनोम्लेकुजातिः।पिथुनः।मिथुनं।फल्गुकु।फल्गुनःपार्थः।प्रहाद्यण।फाल्गुनः।अर्शोलेशच।।
लक्षुन।अर्जीशीलुकु।अर्जुनः।तृणाख्यायाचित।चित्वास्तारान्तः।अर्जुनंतरण।अर्तेश्च।अरुणः।अजियमिशीम्प
श्च।वयुनंस्वमंसिरम।यमुना।शयुनोजगरः।वृत्तृवरिहनिकमिकषिभ्यःसः।वर्षं।तर्षःस्रवसमुद्रयोः।वत्सः।वत्सव
क्षः।हंसः।कंसोस्त्रीपानभाजनं।कक्षः।कुषरस्त्रोपधायाः।स्रक्षः।मनेरीर्घश्च।मांसं।अरेरवनं।अक्षः।कुवश्चिकृषि
म्पःकित।खुषा।वृक्षः।कृत्समुद्रकं।अरुनक्षत्रं।अषजातौ।अक्षाद्विभेदभल्लूक।उंदुधिकृषिम्पश्च।उत्सःप्रस्र
वण।उत्सःस्तवकः।कुहोजठरम।गृधिपरोपार्दकेच।गत्सःकामदेवः।पक्षः।अक्षःस्वः।अक्षरावसश्च।वत्सरः।सम्

=एकाचोवशतिमष्भावाभावार्थंगध्वेरीतलं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वाचिनासंवत्सरः कृयूसदिभ्यः किनावाफलकान्नषत्वं। कृसरः सात्तिलोदनं। धूसरः। मत्सरः। मत्सरामक्षिकाद्देयाभं
भरालीचसामता। पतेरश्चलः। पत्सलः पंथाः। तन्त्रविभ्यांकसरन्। तसरः सूत्रवेष्टने। अक्षरमलिक्ष। पीयूक्षरिभ्या
कालनूरस्वः सघसारराच। पीयूषोत्रः। पियालोवृक्षभेदः। कुणालोदेशभेदः। कविकुभिभ्याकाकुः। कराकुः पक्षी। कुष
कुरम्निः सूर्यश्च। मर्तेर्दुः। सदाकुः वातसरितोः। चर्तेर्दिश्च। वार्त्ताकुः। वाफलकादुकारस्यात्वं। वार्त्ताकं। पर्दनिसत्रसारग
मत्रोपश्च। एदाकुर्दिश्चकेप्याघ्रेचित्रकेचसरीसृपः। तपुवचिभ्यांपुजागरजकुचः। अल्पुचुआगरचअभ्रुचुएतेक्रमा
त्स्युः। सरपुर्मेघवातयोः। यजागरः। वचकुर्विषवह्निनोः। आनकः धीरुभियः। शुभ्यंकोजगरः। भयानकः। आराकोलू
धूशिंघिधाभ्यः। लवाणकः सत्रोधवाणकोवातः। शिंघाणकः श्लेष्मा। एषादरादित्वात्पहकलापः। शिंघाणानासिका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=स्वर्णमुद्रिका=

मलो धातोकोटीनारभागः। उल्मुकदर्वितेमिनः। उषरोऽस्यस्यः सुकप्रत्ययश्च। उल्मुकं ज्वलदंगारं। दृणातेर्विः। दर्विः।
जुहोतेर्मिनिः। होमी। हियः कुकश्च लोवा। ह्रीकुः लज्जावान्। हसिमृगिरवा। मिदमिलूधूर्विभ्यालन्। हस्ता
भ्यस्तन्स्यात्। तितुत्रेति नट्। हस्तः। मर्तः। गर्तः। एतः। कर्वुरः। वातः। अंतः। रंतः। लातः स्याद्ऋचि हयोः। पोतो वा
लवहित्रयोः। धूर्तः। वाकुलकोत्तुसरीर्घश्च। तृस्तपापधलिजेभ्यश्च। नञ्यापदश्च। नापितः। तनिमहिभ्यां किच्च।
नतंस्ते। अंजिघसिभ्यः क्तः। अक्तं घृतं। सितमा उतनिभ्यादीर्घश्च। इक्तः। तातः। जेसुद्रासक्तः। जीमूतः। लोष्ट्य
लिते। लुनातेः क्तस्तस्यषुद्धातोर्गुणः। लोष्टं। पलितं। हृद्याभ्यां मितन्। हरितद्रुपतोवर्णाभेदे। हरश्चलोवा। रो
हितोमृगमत्स्ययोः। लोहितरक्तं। पिवोः किच्च। पिशितमांसं। अदक्षिस्फ्लिटिभ्यआय्यः। अवाय्यायन्नपक्षुः।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दक्षाय्योगरङ्गोग्दधुश्चास्पत्याय्यः।गह्याय्योगरस्वामी।दिविषाय्यः।दधातेर्हिलमिलंमुक्ता।मित्रइवयोहिविषाय्यः
वृत्रस्रपः।वरस्रपः।क्लवः।कोव्यश्वंहसि।स्कषेयंपुरुवर्यसं।राजस्यः।राजन्यावाहिः।श्वस्यश्व।ग्रावस्रपं।रमस्रपं।अर्ने
र्निच्च।अरस्रपं।पर्जन्यः।एषुसंचनेषस्यजः।पर्जन्यः।शक्रमेघयोः।वदेराज्यः।वसान्यस्त्यागिवाग्मिनः।अभिनक्षियजि
वधिपतिभ्योऽत्र।अमत्रेभाजनं।नस्रुत्रे।यजत्रः।वधत्रमायुधं।पतत्रंतनूरुहं।गडुरारेशौश्वकः।कडत्रं।उलयारे
कवस्मरणाल्कलत्रं।वत्रश्चित्र।वरत्राचर्ममयीरज्जुः।सुविदेकत्रः।सुविदत्रंवृंदचकं।कृतवृंत्रं।कृतत्रंलांगलं।भ
स्टदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमितर्यभ्योऽत्र।दशाभ्योत्स्यात्।भरतः।भरतोभ्रतुः।दृशीतःसोमसूर्ययोः।य
जतत्रमलिकं।पर्वतः।पचतोग्निः।अमतोरागः।तमतस्तस्यापरः।नमतःप्रहुः।स्यंताभ्यः।एषिरंजिभ्यांकिन।एषता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म्रगोविंदुश्चारजतंखलतिःखलतेस्सलोपःअनच्अस्यांतस्यस्वंचाखलितर्निकेशाशिराःशीर्षःशापिरुगमिवंचिजीवि
प्राणिभ्योऽथःसप्तम्याथःस्यात्।शायथाजगरःशपथःरवथःकोकिलःगमथःपथिकःपंथाश्चावंचथोधूर्त्तःवंदीतिपाठेवं
दतेवंद्यतेवीवंदथःस्तोतासक्तस्तस्यश्चाजीवथःआयुष्मान्।प्राणाथोबलवान्।ज्वलकातशामिदमिभ्यां।शमथोशमंशांतिर्दो
तिस्कंदमयोदमः।भ्रंजश्चितभरथोलोकपालःरुदिविदिभ्यांक्तिःरोदितीतिरुदथःनिःशुभुःवेनीतिविदथःउपसर्गवि
सेः।आवसथोगृहंसंवसथोग्रामःअन्यविचक्षितमिनमिरश्लिमितमिपपातिपानिपणिमाहिभ्यांसच।त्रयाद्शाभ्यां
ऽसच्पातःअनतीत्पतसःवायुरात्माच।अवतीत्पवसःराजाभानुश्चाचमंत्पक्षिरचमसःसोमपानपात्रं।ताभ्यांनपक्षिन
मसअंधकारःनमसानुकूलंएमसावेगहर्षयोः।क्रमसाधनयाचकश्चानभतेनभ्नातिवानभसःआकाशःनपसःप

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षीचंद्रश्च। पनसः पक्षी। पनसः कंटकिफलः। परासः परापट्टयं। महसंज्ञानं। वेतसस्तद्वच। वाकुलकादालाभाग्रः। वेतसः। वहियुभ्यां
णित्। वाहसोजगरः। याबसस्तृणसंघातः। वयश्च। वयगतौ। वायसः काकः। श्वः किन्। दिवसं दिनसः। कृशृशलिकलि
गदिभ्योऽभच। करभः। शरभः। शलभः। कलभः। गर्दभः। आषिवषिभ्यां किन्। ऋषभः। वृषभः। रुषेर्निच्च। रुषो हिंसायां।।
अस्मादभच नित्कित्स्यात्लुषादेश्च। लुषभोमन्नरं तिनि। एषिवञ्जिभ्यां च। एसभः। वध्वभः। कृविशिभ्यां च। जरं
भोमहिषः। वेत्रान्तः पल्वलं। रुष्टिरिद्धी। विशाणिभ्यः विशाणिषः। राहंतो वृक्षभेदः। नंदतः पुत्रः। जीवंतओषधीप्राणंतो वा
युः। षिवान्दीव्य। रोहंती। तृभूवस्त्विभ्यां विसाधिगदिभ्यां रिजिनिभ्यश्च। दत्राभ्यां मः स्यात्सच षित्। तरंतः समुद्रः। तरंतीत्रो
का। भवंतः कालः। वहन्तो वायुः। वसन्तऋतुः। भासंतः सूर्यः। साधनोमिक्षुः। गृद्धिनाश्विनिलं कुरुष्वः। अयामनोतिरारयः

=गाड़ से चुने=

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गउयंतजलसःमंउयंतोभूषणाजयंतःशत्रुपुत्रःनंस्यंतोनंस्कःहंतेर्मुच्छिचाहेमंतःमंस्नेलोपश्चामरंतःपवुजितःभा
ह्वेरःभ्रूकरावेरणा।बाउलकाजर्जरमर्मरास्यः।अर्निकमिश्रमिचमिरेविवासिप्पश्चित।षड्गोरश्चित्स्पात।अररंक
पाटं।कमरःकामुकः।भ्रमरः।चमरः।ईवरः।वासरः।कुवःकरन्ना।कुररःपक्षिभेदः।अंगिमदिमारिष्यआरन्ना।अंगारःमदा
रोवराहः।मंदारः।गडेकडचाकडारः।श्रृंगारःश्रृंगारो।श्रृंगःश्यामारन्नुमृगकहस्वश्च।श्रृंगारोरसः।श्रृंगारःकनकालुका
।कंजिःसजिभ्याचित्रा।कंजिःसोत्रः।कंभारोमयूरः।माजीरः।कमेःकिरुत्रोपभायाः।चिदित्पनुरत्नेरंतोरात्तः।कुमारःनु
षारास्यश्च।नुषारःकासारः।सरारआम्रभेदः।दाडेनुद्र।दीनारःसुवर्णाभरणं।सत्तेरपःषुक्ष।सर्वपःउषिकुटिदाल
कविखजिभ्यःकपन्ना।उषपोवहिसूर्ययोः।कुटपोमानभाडं।स्लपःपरुरणं।कचपंशाकपात्रमा।खजपघटं।क्षरोःसंप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सारगांचाकुरणपांकपश्चात्रवर्मणासा।स्वरेभेदः।विटपपिष्पपविशिपोलपाः।चत्वारोमीकपन्प्रत्ययांताः।विटशरे-
विटपः।विग्रातेराटेःपःप्रत्ययस्तुट्।पत्वंपिष्पंसुवनं।विग्रानेःप्रत्ययादेरित्वं।विग्रिन्नंमंदिरं।वलतेःलघुसारणं।
उलपंकोमलंतरणं।रतेस्तिकन्।वर्त्तिका।कृतिभिदिलतिभ्यःकित्।कृत्तिका।भित्तिकाभित्तिः।लत्तिकागोधा।।
इष्यशिभ्यांतकन्।इष्टका।अष्टका।इणःतश्चान्तश्चासुनौ।एतश्चोबाह्मणः।सस्वएतशाः।वीपतिभ्यांतनन्।वीग
स्पादे।वेतनं।पत्तनं।दृदलिभ्यांभः।दर्भः।दल्भःस्यादृषिचक्रयोः।अर्त्तिगृहिभ्यांभस्।अर्भः।गर्भः।इणःकित्।इभः।असि
संजिभ्यांक्विन्।अस्थि।सक्थि।घुषिकुषिशुषिभ्यःक्सिः।घुक्षिः।वह्निः।कुक्षिः।अक्षिर्वक्त्रं।अरणिर्नेता।अक्षि।इषः
क्सुः।इक्षुः।अविन्दसन्दृतंत्रिभ्यईः।अवीनीरोगजस्वला।।तरीः नौः।स्तरीधूमः।तंत्रीवीणादेर्गुणाः।यापोःकिद्वा।ययीरः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्वः।पपीः।स्पात्सोमसूर्ययोः।लक्ष्मेर्मुद्रालक्ष्मीः॥ ॥इत्युणादिषु तृतीयः पादः॥ ॥वातप्रमीः।वातशब्दे उपपदे माङ्घातोरी
प्रत्ययः स्यात्सच कित्।वातप्रमीः।अयं स्त्रीपुंसयोः।ज्ञातन्पंजिवन्पंज्यर्षिमद्यात्पंगिकुक्कुरिभ्यः कलिबयतुजालि
चद्दृष्टचद्दृष्टचद्दृसनस्पनद्दृथिन्नुल्पसासामुकः।द्वादशभ्यः क्रमात्स्युः।अर्तेः कलिच्।यरा।बद्दमुष्टिः करोरत्निः
सोरत्निः प्रसृतांगुलिः।तनोतेर्यतुच्।तन्यतुर्वायुः रात्रिश्च।अंजेरालिच्।अंजलिः।बनेरिष्णुच्।बनिष्णुः स्थविरांत्रं
।अंजेरिष्णुच्।अंजिष्णुर्भानुः।अर्पयतेरिसन्।अर्पिसोग्रमांसं।मदेः स्पन्।मत्स्यः।अतेरिथन्।अतिथिः।अंगेरु
लिः।अंगुलिः।कोतेरसः।कवसः।अचइसेकोः।कवचं।योतेरासः।यवासः।दुरालभा।ऋशोरानुकः।ऋशानुः।ऋकारान्त
उत्तरसूत्रे किदुरणादिरुकारस्पनेत्वं।शर्करा।पुष्कः कित्।पुष्करं।कलंश्च।पुष्कलं।गमेरिनिः।गमिष्यतीति गमी।आ

Copyright © 2022 Tribhuvan Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ङि:णित्ताआगामी।भुवश्च।भावी।प्रेष्यः।प्रस्थायी।परमेकित्।परमेष्ठी।मंथः।मंथतेरिनिःकित्स्यात्।किलालकालो
पः।मंथाः।पतस्यच।पंथाः।पंथानौ।खजेराकः।खजाकःपक्षी।वलाकास्यश्च।वलाका।शलाका।पताका।पिनाकास्य
श्च।पातेरित्संनुश्च।क्रीवपुंसोःपिनाकःस्याच्छूलशंकरधन्वनोः।तडआघाते।तडाकः।कषिकृषिभ्यामीकन्।कषीकाप
क्षिजातिः।कृषीकानेत्रयोर्मलं।अनिहषिभ्यांकिच्च।अनीकं।हषीकं।चंकरणांकंकणाच्च।कणाद्रेअस्माद्घङ्लुग
ंतादीकन्धातोःकंकणादेश्च।चंदिकायांकंकणीकासेवपतिसरापिच।स्फुटतेर्नांदेस्फुटेभ्यासस्य।शरीरीको
हिंस्रः।पर्परीकारिवाकरः।वर्वरीकःकुटिलकेशः।पर्करीकास्यश्च।स्फुरस्फुरणे।अस्माद्रीकन्धातोःपर्फरादेशः।प
र्फरीकंकिंशालयं।दरीकंवास्त्रं।फरीकंशरीरं।तिमेर्मस्डः अभ्यासस्यगुणश्च।तिन्तिडीकोवृक्षभेदः।चरेर्नुश्च।चंच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रीकोऽमरः।मर्मरीकोहीनजनः।कर्करीकागलंतिका।पुराणेपुंडरीकं।पुंडरीको।निर्वाघोदिग्गजश्चारिषेः।किंडुस्वश्च।इषीक
वलाका।अजेश्च।अजीकउपहतः।सर्तेर्नुश्च।सदणीकालाला।मडुःकीकंकंकरणो।मडीकोमडुः।मडुकरणः।शिशुः।अ
लीकाद्यश्च।कीकजतानिपातपन्ते।अलंभूषणादौ।अलीकंमिथ्या।विपूर्वाद्वलीकंविपियंवेदश्च।वलीकंपटलजा
तेइत्यादि।कृत्तृभ्यामीषन्।करीषोस्त्री।शुष्कगोमये।तरीषः।तरीतः।भृष्टभ्यांकिच्च।शिरीषः।पुरीषं।अजेर्जीजश्च।अ
जीषंपिष्टपवनं।अंबरीषः।भ्रयंनिपातपत।अविशब्दे।अंबरीषःपुमान्भ्राष्ट्रे।अमरस्तुक्लीबेअंबरीषंभ्राष्ट्रेणा।कृदृष्ट
कटिपटिशोटिभ्यईरन्।करीरोवंशांकुरः।शरीरं।परीरंफलं।कटीरःकंदरोजघनदेशश्च।पटीरश्चंदनः।कंदुकःकामश्च।शो
टीरस्त्यागिवीरयोः।वाहरणादित्वात्यजः।शोटीर्य्यं।वशेः किन्।उशीरं।कशेर्मुट्च।कश्मीरोदेशः।कृजउच्च।कुरीरंमैथुन-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घसेः किञ्चाक्षीरं गभीरगंभीरौ। गमेर्भः पक्षेनुश्च। विषा विशा एते र्जातेश्च विपूर्वाभ्यामात्रस्पयः। विषा बुद्धिः। विहस्व
र्गः। अमयेद्यमापचरलिमच्। पचेलिमो वाहिरव्योः। शीङो धुकलकवलञ्चालनः। चत्वारः पत्यया स्युः। शीधुकमद्यं। शी
लं स्वभावः। शैवलः शैवालं। वाहुलकाद्दस्पोपि। शैवालं शैवलं नस्त्री शैपालो जलनीलिका। मकारोभ्यामूकोकारणो
मस्कोमृगः। कारण्डकः काकः। वलेस्कः। वलूकः पक्षी उत्पलमूलं च। उलूकादयश्च। वलेः संप्रसारणमूकश्च। उ
लूकाविडपेचकौ। वावदूकः। वक्ता। मच्छूकः। शम्बूकः। शम्बूकोजलशुक्तिः। शालिमः। भ्यामूकनाशालूकं कंसविशेषः
मंडूकः। नियामिः। नेमिः। अर्तेस्त्वा ऊर्मिः। भुवः किन्। भूमिः। अम्भोतरशा। रश्मिः किरणरज्जुश्च। हलिमः। हलविशरणो
हलिरंडायुधं। वीज्यावरिम्योनिः। वाहुलकात्स्मत्वं। वरिणः पालकेशविन्यासः प्रवेणी च स्त्रियां मुभो। ज्यानिः। जूर्णिः। स्वह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पिम्पांकिन्नासरणिरंकुशः।वृह्लिः।क्षत्रियमेषयोः।अंगेर्नलोपश्च।अग्निः।वह्निश्रिऋयुद्गलाहालवस्मोनिनावह्निः।अ
णिः।आणिः।योनिः।द्रोणिः।ग्लानिः।हानिः।तूणिः।वाहुलकान्म्लानिः।घृणिपाणिपार्ष्णिचूर्णिभूर्णिः।एतेपंचनिपात्य
ते।घृणिः किरणः।स्पृशातेःसलोपः।पाणिरल्पशरीरः।पृषेर्वृद्धिश्च।पार्ष्णिः।पार्ष्णिः।चरेरुपधायाश्चत्वं।चूर्णिः।कपर्दक
रान।विभर्तेर्नुत्वं।भूर्णिर्धरणी।सृदम्पांवित्।चर्विर्घसमरः।रर्विः।ऋदृशूरुहजागृभ्यः क्विन्।जीर्विः पर्मः।ग्रीर्विः हंसः।स्त्री
र्विरध्वर्युः।जाग्रविन्नृपः।रिवोद्वृद्धिर्घश्चाभ्यासस्य।दिविः स्वर्गभक्षयोः।कृविघृषिकुविस्थविकिकीदिविः कृविस्ल
नुवायद्व्यः।घृषिवराहः।क्वस्थोह्रस्वश्च।कृविदीपिः।स्थविरस्तनुवायः।दीप्यतेः किकिपूर्वात्।किकीदिविश्चाप्रः।।
वाहुलकाद्धुस्वदीर्घयोर्विनिमयः।चाषेणाकिकिदीविनापातेर्डातिः।पतिः।शकेर्मतिन्।शकुन्।अमेरतिः।अम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिः कालः। वस्त्विस्यन्तिभ्यां श्रिता। वहतिः पवनः। वसतिर्गृहस्याभिमोः। अरतिः क्रोधः। अंचेः कोवा। अंकतिः अंचतिः वात-
हंतेरंहः। हंतेरातिः स्यादहादेशश्च धातोः। हंतिर्दुरितमनया अंहतिः दानं। प्रादेशानेनिर्वपरामपवर्जनमंहतिः। रमेर्नितः। रम
तिः कालकामयोः। सूः क्रिः। सूरिः। अस्त्रादिभ्यमिभ्यः क्रिन्। अद्रिः। शद्रिः। ग्रावा। भूरिपचुरं। सुभ्रिर्ज्वला। वज्राद
यश्च क्रिन्नंतानिपात्यंते। वंक्रिर्वाद्यभेदः। गृहस्यपार्श्वास्थिच। वपिः क्षेत्रं। अंहिरंघ्रिश्चरणः। नदिः सोत्रोधातुः। नंदि
प्रेहिः। वाहलका कुणाः। भेरिः। राशादिभ्यां त्रिप्। रात्रिः। गात्रिः कुंजरः। अदेस्त्रिनिश्च। चात्रिप्। अत्री। अत्रिणौ। अत्रिणः।
अत्रिः। अत्री। अत्रयः। पतेरत्रिन्। पतत्रिः पक्षी। स्फुरणाभ्यामीचिः। मरीचिः। करणीचिः पल्लवी। निमादश्च। च्यवतश्चित
च्यवीचिर्व्यीचिः। वेत्रोऽङ्गे। वीचिस्तरंगः। नञ्समासे। अवीचिर्नरकभेदः। अहनिशामूधनि। अरुषः सूर्यः। हनूषो राक्षसः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ ॥ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जादिम्पऊरोलचौ।खर्जूरः।कर्पूरः।वधूरं।शुष्कमांसं।पिंजूरं।कुशवर्तिः।लंगेर्दिश्चा।लांगूलं।कुसूलः।कवश्च।दीर्घ
श्च।कूची।चित्रलेखनिका।समीणः।समीचः।समुद्रः।समीचीहरिणी।सिचेष्टूचा।सूचीदर्भांकुरः।सूची।शामर्वनाशंव
सुसलं।उल्वास्यश्च।वन्नंतानिपातंते।उचसमवाये।चस्पललंगुणाभावश्च।उल्वंगर्भाशयः।भुल्वंतामं।विंवा।स्पस्तांवज
वको।तिष्ठतेः अंवचूअवकएतोस्तंस्तादेशश्च।स्तंवोगुच्छस्तरणादिनः।स्तवकः पुष्पगुच्छः।शाखापिम्पास्तनौ।शादोजं
वालशंष्वयोः।शक्तः।अस्यश्च।अवतीत्पदः।कोर्तुम्।कुंसः।वलिमलितनिम्पः।कयना।वलयं।मलयः।तनयः।ग
होधुंगुकोचावृषयआश्रयः।हृदयं।मिपीम्पारुः।मेरुः।पेरुः।स्त्रयः।वाहुलकात्पिवतेरपि।संवत्सरवपुःपारुः।पेरुर्वासीर्दिन
प्रणीः।जन्वास्यश्च।जत्रु।जत्रुणी।अश्रु।अश्रुणी।रुग्णानिम्पांकुन्नारुरुर्मृगभेदः।शातयतीतिरत्नुः।प्रज्ञा।दिपाठो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दुस्वल्वाजनिसाच्युस्त्वृमरिषमिनमिभ्यः इत्वनत्वनत्लगाक्तिनत्राकस्पढउटाद्यः। जनिलोमातापितरौ। शालोदाता॥
ज्योत्स्नः गोता। अंडजः क्षीरापुरापश्च। स्तरीरं कुशः। चंद्रः सूर्यो वायुश्च। वृत्राः आर्द्रकं मूलकं च। मत्स्यः। षंढः। उल्वादिलो
पः। नमतीतिनदः शेलूषः। विभीतिभरटः कुलालो भ्रतकश्च। अन्येभ्यो पि दृश्यंते। पेत्वमप्यते। भ्रशं। कुसेकुंभो मरेताः। कुसु
मं। कुसुमं। कुसीदं। कासितो जनपदः। सानसिवर्णासिपर्णासितंडुलाकुशा चषालल्चलाधिष्ठाशल्पाः। सनोतेरसिप्रत्ययः
उपधावृद्धिः। सानसिर्हिरण्यं। कृत्रोनुक्। वर्णासिर्जलं। पर्णासिर्जलगहं। तउआघाते तंडुलाः। आकिलक्षरणे उत्राच्॥
अंकुशः। चषरालच। चषालो यूपकटकः। इत्वलः देत्यभेदः। पल्वलं। जिघ्रषा अकारस्य इकारः। घिघ्रषं। शालेर्यः शाल्य
म्यापुंसि शंकुनी। मृशोक्यविभ्यः क्लः। मूलं। शालं प्रियंवदा। अंबूरसः। वाकुलकारमेः अम्लः। माछासरिभ्योयः। माया।

+ पल्वल ४

Digitized by Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छाया।सस्पा।वाहुलकात्सुनोतेः सवं दक्षिणावामयोः।जनेर्यकायेविभाषा।जम्पंयुद्धं।जायाभार्या।अघ्न्या।दयश्च।
यगंतानिपात्यंते।हंतेर्यक्।अद्यागमः।उपधालोपः।अघ्न्यामाहेयी।अघ्न्यः प्रजापतिः।कनीदीक्षौ।कल्पा।वयोरेकं।वं
ध्या।स्त्रामदिपद्यर्त्तिपृत्राकिम्पोवनिपा।स्त्रावारसिकः।पद्मशिवः।पद्मपंथाः।अद्वातुरगगार्ह्ययोः।पर्वग्रंथिः प्रस्ताव
श्च।राक्षाहस्ती।ऊर्वी।राक्षरी अंगुलिः।शीङ्कुशिरुहिजिह्विस्तथ्यः क्वनिपा।ग्रीवाअजगरः।कुथ्वाश्वगालः।रुव
हावृक्षः।जिह्वाजयी।क्षिल्वावायुः।स्त्वाप्रजापतिः।धत्वाविष्णुः।धाप्योः सप्रसारणाच्चाधीवाकर्मकारः।पीवास्थूल
अर्द्धचाअद्धा।प्रईरवारस्तुद्धा।प्रेर्लाप्रशाल्वाचसागरः-प्रेर्वरीप्रशाल्वरीचनदी।सर्वधातुभ्यइन्।पचिरग्निः।नुडिः
नुडिः।वलिः।वटिः।यजिः।देवयजिः।काशतइतिकाशिः।यतिः।मल्लिः।मल्ली।केलिः।मसीपरिणामे।मसिः।वाहुलका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कुराणःकोटिःहेलिःवोधिःमंरिःकलिःहृपिषिरुष्टिःतिविरिछिरिकीर्त्तिम्पश्चाहरिर्विष्ट्वावसाविद्रेभेकेसिंहेह्यरवो॥चंद्रेकीलेपू
वंगेचयमेवातेचकीर्त्तितः॥षेषिर्वज्रोरोहिर्व्रतो॥वर्त्तिः।वेरिःछेरिःछित्ता।कीर्त्तिः।इगुपधाल्लित्र।ऋषिः।ऋषिः।ऋचिः।लिपिः॥
वाहुलकाद्वेलिविः।तूलनिष्कर्षे।तूलिः।तूलीकूर्चिका।भ्रमेःसंप्रसारणाच्चभ्रमिःवातः।वाहुलकाद्भ्रमिः।ऋमितमिश्र
तिरुतभामतदृच्छ्रा।क्रिमिः।संप्रसारणानुवृत्तेःकृमिरपि।तिमिःमत्स्यभेदः।शितिर्मेचकशुक्लयोः।त्तिभिस्समुद्रः।मनेस्ख
।सुत्रिःवरोर्वालिश्चाहिरप्प।वर्णोःसंघः।अस्पवलिरादेशः।करोपहारयोःपुंसिवलिःप्राणंगजेस्त्रियां।हिरण्येन।
वर्णेःसुवर्णे।वसिवपियजिराजिवृजिसदिरुनिवाशिवाहिवारिभ्यइन्।वासिश्छदनवस्त्रे।वापिः।वापी।याजियं
ष्ण।राजिः।राजी।व्राजिर्वीतालिः।साहिःसारथिः।निघातिर्लोरघातिनि।वाशिराग्निः।वारिर्विष्टन्।वारिर्गजवंधनी॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जलेनुलीवांवाकुलकाद्वारिपथिकसंस्तो।नहेमश्च।वामिःस्यात्स्त्रियेपुंसि।प्रारपंगेतुस्त्रियांपुंस्यपीतिकेचित्।कृषे
र्वृद्धिश्छन्दसि।कार्षिः।अश्वकुनो।शारिःशारिका।कृञउदीचांकारुषु।कारिःशिल्पी।जनिघासिभ्यामिण्।जनिर्जननं।
घासिर्भक्ष्यमग्निश्च।अजातिभ्यांचाजिःसंग्रामः।आत्तिःपक्षी।पाश्चापहाजिः।अशिपणाभ्योरुडायलुकोच।अशो
रुट्।राशिःपुंजः।पणायतेरायलुकापाणिःकरः।वातिर्द्विजः।विःपक्षी।स्त्रियांवीत्यपि।प्रेरतेःकूपे।प्रुहिःकूपः।नोव्योय
लोपःपूर्वस्यचदीर्घः।व्येञइणस्याद्यलोपश्चनदीर्घः।नीविः।नीवी।वस्त्रग्रंथौमूलधनेचासमानेख्यःसचोदात्तः।समा
नश्चेउपपदेख्याइत्यस्मादिणस्यात्सचद्विर्यलोपश्चसमानस्यतूदात्तःसइत्यादेशश्च।समानंख्यायतेजनोरितिस
खा।आदिःश्रुनिभ्यांहस्वश्च।इणस्यात्सचद्वित्आदेहस्वश्च।स्त्रियःपाल्पश्रिकोटयः।सर्पेवृत्रासुरेप्यहिः।अद्रुहः।रविः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पविः।तरिः।कविः।अरिः।अलिः।खनिकध्यज्ञपसिवसिवनिसनिध्वनिग्रंथिचलिम्पश्चाखनिः।कपिर्हिस्रः।अजिः।असिः।व
सिर्वस्त्रः।वनिरग्निः।सनिर्भक्तिरविंच।ध्वनिर्ग्रन्थिः।चलिः पशुः।वृतेश्छंदसि।वर्त्तिः।भुजः।कित्च।भुजिः।कृदृष्टृपृकृटिभिदि
छिदिभ्यश्च।इः कित्स्यात्।किरिर्वराहः।गिरिर्गात्रास्थिरोगयोः।गिरिणाकारणः।गिरिकारणः।गिरिः शैलमः।हंताच।
पुरिर्नगरंराजानदीच।कुटिः शालाशा।रंच।मिरिर्वज्रं।छिदिः परशुः।कुंडिकंपानेलो।पश्चा।कुंडिरोहकुंडिर्हिः।
कपिः।सर्वधातुभ्यामनिन्।क्रियनइतिकर्म।चर्म।भस्म।जन्म।शर्म।श्यामवलं।इस्मन्निति ह्रस्वः।कृष्णा।सु
त्रामा।बृहेर्नोऽच्च।नःनकारस्याकारः।बह्वलंतपोवेरोचसाविप्रःप्रजापतिः।आशिशाकिश्चाकृंदसि।अत्रुमा।
शाकप्रा।हृष्टधरस्तृष्टृष्टप्रसनिच।हरिमाकालः।भरिमाकुटुंबं।धरिमारूपं।सरिमावायुः।सरिमातल्पं।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शरिमाप्रसवः। जनिमृड्भ्यामिमनिन्। जनिमाजन्मामरिमाम्रसुः। वेञः सर्वत्र। छंदसिमाषाभ्यांचेत्यर्थः। वेमानंतुवायदंडः।
अर्द्धर्चादि। सामनी। वेमनी। दृतिवृत्तिः। नामन्सीमन्व्योमन्लोमन्ह्रोमन्पाप्मन्धामन्। सप्तअमीमिपात्यंते। म्यायतेनेनेति नाम।
सिनोतेर्दीर्घः सीमा। सीमानौ। सीमानः। पक्षेडाप्। सीमे। सीमाः। व्येञअंत्यस्योत्वंगुणः। व्योम। रौतेः रोम। लोम। पाप्मापापं। धाम
परिमाणंतेजश्च। मिथुनेमनिः उपसर्गक्रियासंबंधेमिथुनंस्वरार्थमिदं। सुग्रामा। सातिर्ग्रामनिम्ननिर्गो। स्पतिसामा। साम
नी। आत्मा। हनिमनिभ्यांसिकन्। हंसिका। हंसयोषिति। माक्षिका। कोरकः। कवरः। गिरउच्च। गरुडः। इन्देः कमिर्नलोप
श्च। इदमः कायतेर्ईमिः। किमः सर्वधातुभ्यः क्वन्। वस्त्रं। अस्त्रं। शस्त्रं। दृस्मन्निति ह्रस्वत्वं। छादनाच्छत्रं। ध्रजिगमिनमि
हनिविशुपशांवृद्ध्या। आक्रुः। गोत्रंशकटं। नोत्रंस्तोत्रं। तोत्रंमरणं। वेद्युं। आकुआकाशं। दिवेर्द्युत्। द्योतंज्योतिः। उषिखनिभ्यां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कित्रा।रुद्रः।रात्रां।स्वनित्रं।जलाधास्थ्या।सिविमुचोष्टेरूचा।सूत्रां।मूत्रां।अमिचिमिदिशासिभ्यः।ऋः।आंत्रां।चित्रां।मित्रां।रा
त्रां।पुवोहस्वश्च।पुत्रः।स्यायतेर्ड्ट्।स्त्री।गुध्वीपचिवचियामिसारिक्षारिभ्यस्त्रः।गोत्रंस्यान्नामवंशयोः।गोत्राप्पथिवी।
धत्रंगृहं।वेत्रंपत्रं।वक्रं।यंत्रं।सत्रं।क्षत्रं।कृयामाशुभसिभ्यस्त्रन्।होत्रं।यात्रा।मात्रा।श्रोत्रं।भस्त्रा।गमेराच।गात्रं।दा
भ्यस्कुंरसि।दात्रं।पात्रं।भूत्रादिग्रहिभ्यो।णित्रन्।भावित्रं।वारित्रं।गारित्रमोदनं।चरेर्क्ते।चारित्रं।अशिवारिभ्यस्त्रो।
।अशित्रं।वल्लित्रं।धरित्री।मही।त्रेङ्।स्वमारिभ्यउत्रः।त्रोत्रंपुहरणं।कृत्रा।वस्त्रं।प्रावरणं।अमेर्हिषतिचित्र।अमित्रः
शत्रुः।आः।समिरानिकषिभ्यो।सपूर्वादिणः।निपूर्वात्कषेश्चास्यात्।स्वरादित्वात्स्वयलं।समया।निकषा।चितेःकरण
:कथ्वा।वाहुलकात्सुराः।चिक्कणं।मसरं।लिग्धं।स्रचेःस्रन्।सूक्ष्मं।पातेर्डुम्सुन्।पुमान्।रुचिभुजिभ्यां।किष्वन्।रुचिष्वं

Tribhuvan Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मिछं। भुजिष्योदासः। वसेस्तिः। वस्तयः। एर्दृशास्त्रेचास्तिर्नाभेरधोहयोः। वाहलकात्। शासः। शास्तिः। राजदंडः। विंध्याद्यमग
मस्यतो। ति। अगस्तिः। शकंध्वादिः। सावसेः। स्वाप्तिः। स्वरादिवाद्यायलं। वोतसेः। वितस्तिः। पदिश्रथिभ्यां निः। पत्तिः। शपि
तिः। तितत्रेक्षग्रहादीनां मितीद्। हरणातर्हस्वश्च। इतिः। कृत्रुक्षिभ्यः कीदन्। किरीटं। तिरीटं। सुवर्णशिरो वेष्टनं चाक्ष
पीटं। कुक्षिवारिणोः। रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः किनच। रुचिलं। मिछं। उचितं। कुचितं। परिमितं। कुटिलं। कुटिकु
विभ्यां कलन्। कुशलं। कुष्पलं। कुषेर्लश्च। कुल्मलं। पापं। सर्वधनुभ्योमुन्। चेतः। सरः। मयः। सदः। परस्परस्यारे
पोवद्यं। अशेर्वनयुद्रेवनेलतो। यद्वाः। उद्वेवलेवलोपश्च। ओजः। ओजः। संप्रसारणाच। शावः। शावसी। वलपर्यापाय।
अयतेः खांगे शिरः किच्च। अयतेः शिआदेशः असुन्किच्च। शिरः। शिरसी। अन्तरश्च। उरः। व्याघ्रोमृद्। अत्रेगुदव्याधिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उत्केतुद्। अर्तेरसुन्स्यात्तस्यचतुद्। अर्गः। अर्गसी। इरा आगसि। एनः। त्रिचेर्धनेघिच्च। चात्पपस्पनुद्। घिचात्कत्वं।
रक्तः सुवर्णं। चायतेरन्लेहस्वश्च। चनोभक्तं। चक्षुः श्रीरुभ्यांरूपस्वांगयोः पुद्। वर्षोरूपं। शेपोगुह्यं। स्त्रीभ्यांतुद्। स्रोतः रेत
ः। पातेर्वलेजुद्च। पाजः। पाजसी। उत्केथुद्। पायः। अन्नेच। पायोभक्तं। अदेर्नुमधो च। अस्मभक्तेवाच्येसुन्नुभागमोधारेश्च
आ। अंधोन्नम्। कन्ध्यस्त्वांगे। स्कंधः। स्कंधसी। आपः कर्मभ्यायं। हस्वेनुद्। अप्रः। अपः। वाहलकारापः। आपसी। रूपे
जुद्। अज्ञोरूपं। उदकेनुम्भोच। अंभः। नेरेर्निभश्च। नभः। इरा आगे अपराधेच। आगः। पापापराधयोः। अमर्हकः। अंहः
रमश्चारहः। रहोरुच। रमन्तेपिनरहः। अंह्यजियुजिभ्यः कुश्च। एभ्यसुन्कवर्गश्च। तादृशः। अंकश्चिह्नरेखयोः।
अंगः पक्षी। योगः समाधिः। भर्गस्तेजः। भूरंजिभ्यांकित्। क्षुः। रडः। वसीगंतौ। वासावस्त्रं। चंद्रास्यक्षः। क्षुन्दः। पचिव

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिम्पांसुदचापहसीतुरस्तोपक्षो। वक्षो हृदयं। वहिर्धाजम्पः छंहसि। वक्षाअनडुान्। हासाश्चंद्रः धासाः पर्वतस्तिग्मां
चः। वस्तुतस्तु णिदित्वनवर्त्तते। ननुसुद्। तेनवहेरुपधाहृद्धिः। इतरयारातोयुगितियुक्। शोणाश्छन्नवाहसा। ओना
वहंगणातस्तामवाहाः। विश्वा। विश्वयाः। वोजभरा। विश्वयाः। देवोनयःपृथिवीं। विश्वधायाः अधारयत्पृथिवीं। विश्वधायसं
धरणं। सिंभूरिधायसमित्यादि। इरम्मश्वासिः। भयाः वहिः। स्वाहिपागहव्यपत्यं। मिथुनेसिः पूर्ववत्सर्वं। उपसर्ग
विशिष्टोधातुर्मिथुनंतत्रासुतोपवारेसिः। वरार्थः। नजिहनएत्च। अनेषा। अनेहसौ। विधाभावेधर्चविहधाती
तिवधाः। उवोधुक्। नोधाः। गतिकारकयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वंच। अग्निः स्यात्। सुतपाः जातवेदाः। गतिकार
कोपपदाद्धातोः कृदिति उत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेसतिशेषस्यानुदात्तत्वेप्राप्तेतपवादार्थमिदं। चंद्रमादित्। चंद्रं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रपहान्भाऽोसिः स्यात्सचउिन्।चंद्रमाः।वयसिधाजः।वयोधास्तरुणः।पयसिचापयोधास्समुद्रोमेघश्चापुरसिचापु
रोधाः।पुरूरवाः।पुरूत्रा।ऽस्यदीर्घेरौतेरसिश्चनिपात्यते।चक्षेर्वक्लंशिच्च।ऽचक्षाः।उषः किन्।उषः।दमेरूनसि
सन्नार्चिर्दमुनाः।अद्रिरुः।अद्रुतेरसिः।इरुउागमश्च।अप्सराः।सृतेरप्पूर्वाद्रसिः।प्रायेणायंभूम्नि।अप्सरसः।वि
रिक्षुजिभ्यांविश्वे।विश्ववेदाः।विश्वभाजाः।वनोरुनसिः।उशनाः।संप्रसारणं॥ ॥इत्युणादिषुचतुर्थःपादः॥ ॥
ऊदिसुवोऽुतच।अद्भुतं।गुधेरूमः।गोधूमः।मसेरूरन्।मसूरः।प्रथमपादे असेरूरन्मसश्चेत्यत्रमारव्यातः।स्थ
कित्च।स्थूरोमनुष्यः।पतेरतिः।पातिः स्वामी।संपातिः पक्षिराजः।वातेर्नित्।वातिरा हिंसामयाः।अर्तेश्च।अर
तिरुद्वेगः।ऋहः क्राहलोपश्च।ऋणं।ऋऽलुदित्नित्ताडिभ्यउलचतउश्च।क्रियतेलुद्यतेतन्यतेताड्यतेइति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वातंडुलाः। दंसेष्टनोनआच। दासःसेवकभृत्ययोः। दंशेश्चा दाशो धीवरः। उदिचेऽसिः। खरादिपाठाद्व्यय
लं। उच्चैः। नीचैः। मोरमः क्रोडमे पूर्वपदस्य चरीर्घः। रमेः सुपूर्वाद्रमेराच्येक्रः स्यात्। किलादद्रुनास
लं। उच्चैः। नीचैर्घश्च। नीचैः। मोरमः क्रोडमे पूर्वपदस्य चरीर्घः। रमेः सुपूर्वाद्रमेराच्येक्रः स्यात्। किलादद्रुनास
कलोपः। स्वरतः। उपवांतः कृपालुश्च। पूतोयसुग्घुस्वश्च। यत्पूतयः। पुरापा। खंसेः शिकुदकिच्च। खंसतेः शि
रादेशः यत्पूतयः किंचस्पकुडागमश्च। शिवं। अर्तेः क्युरुच्च। उरणोमेषः। हिंसेरन्नीरचौ। हिंसीरो व्याघ्रद
ष्टयोः। उदिदृणातेरजलौ पूर्वपदस्य लोपश्च। उदरं। दित्वनर्मुद्वोरात्तः। अचूश्लचडित्स्याद्धातोर्मुदस्चो
दात्तः। सुखं। अमेः सन्। असः। सुदुःखौ। मूर्खः। नदेर्हलोपश्च। नखः। शाऽहस्वश्च। शिखा। माऽऊखाव
मयच। मयूखः। कलिगलिभ्यां फणस्याच्च। कुल्फः। शरीरावयवो रोगश्च। गुल्फः पादग्रंथिः। एतोः श्वाश्वुनो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्चाश्वरारक्षनोप्रत्ययोपइत्यादेशः। पार्श्वौस्त्रीकक्षयोरकः। पर्मुरायुधं। इमनिअयतेर्नित्यमन्त्रादोमुखवाची। मुखमा
अयतेइतिइमश्च। अश्रादयश्च। अश्रुनयनजलं। जनेष्वनलोपश्च। जटा। अचतस्पजंघच। तस्पजनेजंघादेशः स्यात्स्च
जंघा। हंतेः शरीरावयवेहेच। जघनं। पश्चालितंवः स्त्रीकट्यां। वेतुजघनंपुरः। क्लिन्नारन्नलोलोपश्च। लकारस्पलो
पः। केशः। फलेरिनजादेश्चपः। पलितं। क्तजादिभ्यः संज्ञायांवुन्। करकः। करका। कटकः। नरकं। नरको नारको पिचोति
द्विरूपकोशः। सरकं गगनं। कोरकः। कोरकंच। चीकयतेराद्यंतविपर्ययश्च। कीचको वंशभेदः। पचिमच्योरिच्चोप
पधायाः। पेचकः। मेचकः। जनेररछच। जठरं। वचिमनिभ्यांचिच्च। वठरोमूर्खः। मठरोमुनिर्गोंड्योः। विदादिल्वा
न्माठरः। गर्गादिल्वान्माठर्यः। ऊर्जिदृणातेरतो पूर्वपरात्पलोपश्च। ऊर्दरः शूररक्षसोः। ऊरदादेश्चपः। ऊरदः कु

Digitized by Tribhuvan University, Central Library, Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सलः। स्दरं विलसन्। सदरः सर्पः। हंतेर्युन्नाद्यंतयोर्घत्वतलोघतनोमारकः। ऋमिगमिक्षमिभ्यस्कन्दृद्दिभ्यां
तुः पक्षी। गंतुः पथिकः। क्षांतुर्मशकः। हर्यतेः कन्पन्हिरच। हिरण्यं। कन्प्रत्ययः। हिरण्यं। कृञः पासः। कर्पासः। विल्व
दिभ्यां कर्पासंवस्त्रं। जनेरुकश्च। जर्तुः हस्ती योनिश्च। ऊरोणितेः। ऊरणी। दधातेर्यलुच। धान्यं। जीवतेः क्विन्नश्चवः
। जिब्रिः स्यात्कालपक्षिणोः। वाहुलकाद्वलिचतिदीर्घेनिमप्यतेर्यलोपोमश्चापतुट्चालः। मप्यतेरालः प्रत्ययः प्या
न्तस्यापतुडागमः धातोर्यलोपः मकारश्चांतस्य। ममापतालो विषयः। ऋजेः कीकन्। ऋजीकइंद्रो धूमश्चातनोतेरुः स
न्वच्च। तितउः पुंसि क्वीवच। अर्मकप्यथुकपाकावयसि। मधुवृद्धो। अतोवुन्भकारश्चांतादेशः। औप्रथेः कुकन्संप्र
सारणंच। पिवतेः कन्। अवद्यावमाधमावरिफः कुत्सिते। वदेर्नत्रियत्र। अवद्यं। अवतेरमः। वस्यपह्रेधः अवमः। अधमः।

ते३
भक्तः२

Prof. Satya Vrat Shastri Kendriya Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अर्त्तेर्वन। अर्वा। रिफतेस्तोसिहिकात अः। रेफः। लीरीङोर्ह्रस्वः पुद्धतरोस्लेषणकुन्सनयोः। तरएतेप्रत्ययोक्रमात्तः। धातो
ईस्वः प्रत्ययेस्पधुद्। लिम्पा। श्लिष्यं। रिप्रं कुत्सितो। क्लिशेरीश्चोपधायाः कन्लोपश्चलानाम्। क्लिशेः कन्स्यादुपधायाई
त्वं लस्यलोपः नामागमश्च। कीनाशोयमः। किलफलं चित्यं। अभ्यातेराप्यकर्मणिवरदृच। चकारादुपधायाईत्वं ईश्व
रः। चतेरुरन्। चत्वारः। प्रातन्तेररन्। प्रातः। अमेरुरदृच। अंतर्मध्यं। दहेगीलोपोदश्चनः। गप्रत्ययः। धातोरंतस्यलोपः दृ
कारस्यनकारः। नगः। सिचेः संज्ञायां हलुमोकश्च। सिंचतेः कप्रत्ययः हकारादेशः नुम्चस्यात्। सिंहः। व्याङिघ्रातेश्चजा
तो। कः प्रत्ययः स्यात्। व्याघ्रः। हनेरचघुस्चाघारः। क्षमेरप्यालोपश्च। चाहच। क्ष्मा। नरतेर्ड्रः। त्रयः त्रीन्। अहेरनिः। ग्र
हणिः। ऊषग्रहणी। व्याधिभेदः। प्रथेरमच। प्रथमः। सरेश्च। चरमः। मंगेरलच। मंगलं॥ ॥ इत्युणादिषु पंचमः पादः॥ ॥ ॥

Tribhuvan University, Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उणादयोबहुलं। एतेवर्त्तमानेसंज्ञायांचबहुलंस्युः। केचिदविहिताअप्युद्याः॥ संज्ञासुधातुरूपाणिप्रत्ययाश्चततःपरे॥ का
यीद्विद्यादनूबंधमेतच्छास्त्रमुणादिषु॥१॥ भूतेपदरूपते। भविष्यतिगम्यादयः। दाशगोघ्नौसम्प्रदाने। एतौसंप्रदानेकार
केनिपात्येते। दाद्यातितस्मैदाशः। गोहन्तितस्मैगोघ्नः। भीमादयोपादाने। भीमः। भीष्मः। प्रस्कन्दनः। प्ररक्षः। प्रखव
खलतिः। ताभ्यामन्यत्रादयः। संप्रदानापादानमर्थाद्धेतोस्तामिति। ततोऽसौभवतितन्तुः। इत्यंतदिनिवर्त्मा। चनितंतदिति
चर्म्म। तुमुनावुलौक्रियायांक्रियार्थायां। क्रियार्थायांक्रियायामुपपदेभविष्यत्यर्थधातारेतोरतः। मान्नत्वादव्ययत्वं। कृष्णं
द्रष्टुंयाति। कृष्णंदर्शकोयाति। अत्रवासरूपेणात्तजादयोनपुनरावृत्तेः। समानकर्त्तृकेषुतुमुन्। अक्रियार्थोपपदा
र्थमेतत्। इच्छार्थेषूकेककर्त्तृकेषूपपदेषुधातोस्तुमुन्स्यात्। इच्छतिभोक्तुंवाछितुंवा। शक्नोतिदद्रागलाघटरभलभ

=कृष्णकर्मकंयद्विषयदर्शनंतत्रयोजनकंयानमित्यर्थः २

=अत्रभोजनविषयिणीच्छाप्रतीयतेनतुतदर्थेतिपूर्वेणाप्राप्तिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्रमसहार्हास्वर्थेषु तुमुन्नारण्यपपदेषु धातोस्तुमुन्स्यात्। शक्नोति भोक्तुं। एवं धटते। त्यादौ। अर्थग्रहणमस्तिनैव संबध्यते। अनेतरत्वात्। अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तुं। पर्याप्तिवचनेषु अलमर्थेषु पर्याप्तिः पूर्णता। तद्वाचिषु सामर्थ्यवचनेषूपपदेषु तुमुन्स्यात्। पर्याप्तो भोक्तुं प्रवीणः कुशलः पटुरित्यपि। पर्याप्तिवचनेषु किं। अलं भुक्त्वा। अलमर्थेषु किं। पर्याप्तं भुक्ते। प्रभूतत्वे हरम्यते न तु भोक्तुं सामर्थ्यं। कालसमयवेलासु तुमुन्। पर्यायो पादानमर्थो वलक्षणार्थे कालादिषूपपदेषु तुमुन्स्यात्। कालः समयो वेला अनेहसा भोक्तुं। प्रेषादिग्रहणमिहानुवर्तते। तेनेहनाभूतानि कालः पचतीति वार्त्तो भाववचनाच्च। भाव इत्यधिकृत्य वक्ष्यमाणाद्घञादयः क्रियार्थायां क्रियायां भविष्यति स्युः। यागाय याति। अण्यकर्मणि च। कर्मण्युपपदे क्रियार्थायां क्रियायां चाण् स्यात्। ण्वुलोपवादः। कांडलावो व्रजति। परत्वादयं कारीन्वाधते केवलदायो

Digitized by Tribhuvan University, Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वजतीति परुजा विशस्टशोषत्राभ विष्यतीति निहन्तीति पद्यते सोपाः रुजतीति रोगः। विशातिवेशः। स्यन्दतीति स्पर्शः स्टं स्थिरो
स्टइति लुप्तविभक्तिकं। सर्त्तेः स्थिरे कर्त्तरि घञ स्यात्। सरति कालांतरमिति सारः। व्याधिमत्स्यवल्लेषु चेति वाच्यं। अतीसारो व्या
धिः। अंतर्भावितराप्पर्थो त्रिसरतिः। रुधिरा रक्तमतिशयेन सारयतीत्यर्थः। विसारो मत्स्यः। सारो बलं॥ भावे। सिद्धावस्थापन्ने
चाल्वर्थे वाच्ये धातोर्घञ स्यात्। पाकः। पाको। स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि। एचआत्स्यात्। स्फारः। स्फालः। उपसर्गस्य घञीति दी
र्घः। परीहारः। इकः काशे। काशे उत्तरपदे इगंतस्य वृद्धिः दीर्घः। नीकाशः। अन्वेकाशः। इकः किं। प्रकाशः। नोदात्तोपदेशस्य
तिनहृद्धिः। ग्रामः। आचमादेरक्। आचामः। कामः। यामः। विश्रामइति लपाणिनीयं। स्पदो जवे। स्पंदे घञि नलोपो वृद्धाभा
वश्च निपात्यते। स्पदो वेगः। अन्यत्र स्पन्दः। अवोदैधौद्रप्रश्रथहिमश्रथाः। अवोदः। अवक्लेदनं। एधः। इंधनं। ओद्युन्दनं।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=नकारः संज्ञायामित्यस्याग्रे पठनीयः तेनासंज्ञायामपि क्वचिद्भवति २

=कृविक्षेपे कर्मणि घञ् भूषादिनाविक्षिप्तो धान्यादिराशिः कारः ४

३।३।१९

अंधेर्नलोपो वृद्ध्यभावश्च अकर्त्तरि चकारके संज्ञायां। कर्त्तृभिन्ने कारके घञ् स्यात्। घञि च भावकरणयोः रंजेर्नलोपः स्यात्। रागः। अनयोः किं। रजत्यस्मिन् रंगः। त्रास्यतइति त्रासः। संज्ञायामिति प्राथिकं। कोभवतालाभोलब्धः। इतउत्तरं भावे अकर्त्तरि कारके इति कृत्यल्युटो बहुलमिति यावद्द्वयमप्यनुवर्त्तते। परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः घञ्। अजपोषधनार्थमिदं। एकस्तंडुलनिचायः। द्वौ शूर्पनिष्पावौ। द्वौ कारौ दारजारौ कर्त्तरि णिलुक्। दारयंतीति दाराः। जारयन्तीति जाराः। इउ ऋ घञ्। अ चोपधादुपेत्य अस्मादधीयत उपाध्यायः। अपादाने त्रियामुपसंख्यानं। तदन्ताच्च वाऽ। षु उपाध्यायी। ऋ वायुवर्णानिवृत्तेषु। ऋ इत्यविभक्तिको निर्देशः। शारो वायुः। करणे घञ्। शारो वर्णः। चित्रीकरणमिह धात्वर्थः। निष्क्रियते आक्रियते नेनेति निष्कृतमावरणं। बहुलं कालकरणकर्त्तृ। गोरिवाकृतेनी शारः प्रायेण शि शिरेकृशः। अकृतप्रावर

=एरच् ३।३।५६

=निषद्यते शोध्यते तुषा यपनयनेतयः तंडुलादिः स निष्पावः ४

=स्त्रियां क्तिन् ३।३।९४ पसापवादः ३

=नकारः संज्ञायां इत्यस्यार्थः ४

Tribhuvan University, Baliteekri Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णइत्यर्थः। उपसर्गेऽस्रवः। घञ्। संस्रावः। उपसर्गे किं। स्रवः। अभिनिःस्तनः। शब्दसंज्ञायां। अस्मात्स्तनेः स्तस्य मूर्द्धन्यः। अभिनिःष्टनो वर्णः। शब्दसंज्ञायां किं। अभिनिःस्तनति मृदंगः। समि युद्रुवः। संयूयते मिश्रीयते युद्रादिभिरिति संयावः। पिष्टविकारो पूपविशेषः। संद्रावः। संद्रवः। अणौ भुवो नुपसर्गे। आयः। नायः। भावः। अनुपसर्गे किं। प्रश्रयः। प्रणायः। प्रभवः। कथं प्रभावो राज्ञइति प्रकृष्टो भावइति प्रादिसमासः। कथं राज्ञो नयइति वकुत्स्कात्। वोकुश्रवः। विश्रावः। विश्रावः। वोकिं। श्रवः। अवः। अवोर्नियः। अवनायः। अधोनयनं। उन्नायः। उर्द्ध्वनयनं। कथमुन्नयतु त्रेक्षेति। वकुत्स्कात्। प्रेङ्खुस्कन्दवः। प्रस्रावः। प्रद्रावः। प्रस्त्रावः। प्रेकिं। ङ्खवः। स्त्रवः। स्त्रवः। निरम्पूर्वः। निःपूयते भूर्पादिभिरिति निष्पावो धान्यविशेषः। अभिलावः। निरम्पोः किं। पवः। लवः। उन्न्यग्रः। उद्गारः। निगारः। उन्न्योः किं। गरः। कृभ्वाम्पो। कृइत्यस्माद्धान्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विषयकादन्योर्घञ्स्यात्। उत्कारो निकारो धान्यस्य विक्षेपइत्यर्थः। धान्ये किं। मिक्षोत्करः। पुष्पनिकरः। यज्ञे समिस्रवः
समेत्यस्तृवन्ति यस्मिन्देशे छंदोगाः सदेशः संस्तावः। यज्ञे किं। संस्तवः परिचयः। पेत्रो यज्ञे। अयज्ञ इति छंदः। यज्ञे इति
प्रकृतत्वात्। प्रस्तारः। अयज्ञे किं। वार्हिषः प्रस्तरः। मुष्टिविशेषः। प्रथने वावशब्दे। विपूर्वात्तृणातेर्घञ् अशब्दे
विषये प्रथने। पटस्य विस्तारः। प्रथने किं। तृणविस्तरः। अशब्दे किं। ग्रंथविस्तरः। छंदोनाम्नि च। स्त्रियां तु पुनर्न्न
ते। विष्णोरपंक्तिश्छंदः। विपूर्वात्तृणातेर्घञ् तस्य समस्यपत्वं स्यात्। विलीर्यन्ते स्मिन्नक्षराणीति अधिकरणे
घञ्। ततः कर्मधारयः। छंदोनाम्नीति षत्वं। उत्प्रोतः। उद्ग्राहः। समिमुष्टे। मज्जस्य संग्राहः। मुष्टे किं। उदकस्य संग्रहः।
परिन्योर्नीरोर्धूताप्रेषयोः। परिपूर्वान्नयतेर्निपूर्वादिणश्च घञ्स्यात् क्रमेराद्यूतेर्प्रेषे च विषये। परिणायनं शारान्तु

छंदोनाम्नि च

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिसमंतान्नयनेनेसर्थः।एषोत्रन्यायः।उचितमित्यर्थः।घृताम्रेषयोः किं।परिणयोविवाहः।न्यपोनाशः।पराव्यनुपात्पयइ
णः।क्रमप्राप्तस्यअनतिपातोनुपात्पयः।तवपर्यायः।अनुपात्पयेकिं।कालस्यपर्ययः।अतिपातइत्यर्थः।व्युपयोः शेतेपर्
यायो।तवविश्रायः।राजोपश्रायः।पर्यायेकिं।विश्रायः।संश्रयः।उपश्रयः।समीपश्रयनं।हस्तादाने चेरस्तेये।हस्तादानेइत्यन
नग्रत्यासत्तिरादेयस्यलक्ष्यते।पुष्पप्रचायः।हस्तादानेकिं।वृक्षाग्रस्थानांनांफलानांयध्याप्रचयंकरोति।अस्तेयेकिं।पुष्प
प्रचयश्चोर्यते।निवासचितिशरीरोपसमाधानेचारेश्चकः।एषुचिनोतेर्घञ्आदेश्चककारः।उपसमाधानंराशीक
रणं।तत्रघालर्थः।अन्येप्रत्ययार्थस्यकारकस्योपाधिभूताः।निवासे।कार्यी।निकायः।चितोऽग्नाकायमग्निंचिन्वीत।शारी
रेचीयतेस्मिन्नस्थ्यादिकमितिकायः।समूहे।गोमयनिकायः।एषुकिं।चयः।चेःकइतिवक्तव्येआदेरित्युक्तिः।यङ्लुक्यादेरेवय

= श्रुतिरियं आचीयतेस्मिन्निष्टकाअग्निर्वाइत्याकायमग्न्याधार
स्थलंचिन्वीतचयनेनचिन्वाइत्यर्थः।२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=ओलअधरेचउत्तराधराःतेषांभावऔत्तराधर्यं स्तनपानाशयदोत्तराधरभावेनसङ्करः वेरतेतदेहंअत्युदाहरणं २

थास्यादिति गोमयानांनिकेचायः पुनःपुनरा श्रीकरणमित्यर्थः संघेचानौत्तराधर्ये चेर्घ्रअआदेश्चकः भिक्षुनिकायः प्राणिनांसमूहः संघः अनौत्तराधर्ये किं। सङ्करनिचयः संघे किं। ज्ञानकर्मसमुच्चयः। कर्मव्यतीहारेणाच स्त्रियां। स्त्रीलिंगे भावेणाच। णाचः स्त्रियामञ्। न कर्मव्यतिहारे। अत्रऐचनस्यात्। व्यावक्रोशी। व्यावहासी। अभिविधौ भावइनुणः। अणिनुणः। आदिवृद्धिः। इनरापनयत्ये। सं राविरोवर्त्तते। आक्रोशोऽवन्योर्ग्रहः। अवनिरयतयोर्ग्रहे घञ्स्यात् शापेअवग्राहस्तम्भयात्। अभिभवइत्यर्थः। निग्राहस्तम्भयात्। बाधइत्यर्थः। आक्रोशे किं। अवग्रहः पदस्य। निग्रहश्चोरस्य। प्रलिप्सायां। पात्रप्रग्राहणाचरति भिक्षुः। परोयज्ञे। उत्तरः परिग्राहः। एकेनवदेस्वीकरणं। नीवधान्ये। वृद्धिलुप्तपंचमी कं। नीवाराः धान्ये किं। निवरा कन्या। क्तिन्विषयेपिवाकुलकादप्। प्रवरासेनिवत्। उत्प्रियतियोतिपूद्भवः। उच्छ्रायः। उद्यावः। उत्पावः। उद्रेकः। कथंपतनांता

=पात्रविग्रोबेरा २

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

:समुच्चयाः इति वाफलकाना विभाषाऽिदृष्टुवोः। आरावः आरवः आह्लावः आह्लवः अवग्रहे वर्षप्रतिबंधे। विभा
षेति वर्त्तते। अवग्राहः। अवग्रहः वर्षप्रतिबंधे किं। अवग्रहः परस्याग्रे वाणिजां। अग्रहर्घस्यादावणिजां संबंधीत्ये
त्प्रत्ययार्थः। तुलासूत्रमिति यावत्। तुलाग्रहेण चरति। तुलाग्रहेण। स्तेने च। प्रग्रहः प्रग्राहः वृणोतेराच्छादने।
विभाग्रइत्येव। प्रवारः। प्रवरः। परेभ्यो वोवज्ञाने। परिभावः। परिभवः। अवज्ञाने किं। सर्वतोभवनं परिभवः। स्वरूप। चयः। जयः। भ
यादीनामुपसंख्यानं। नपुंसके क्तादिति। अवर्षभयं वर्षं। ऋदोरप्। करः। गरः। शरः। यवः। लवः। स्तवः। पवः। वृक्षासनयोर्वि
ष्टरः। अनयोर्विपूर्वस्य स्वरः षत्वं निपात्यते। विष्टरो वृक्षः आसनं च। वृक्षे किं। वाक्यस्य विस्तरः। ग्रहवृदनिश्चिगमश्च। अप्पा
त्। घञ्चोरपवादः। ग्रहः। वरः। दरः। निश्चयः। गमः। वशिरणोरुपसंख्यानं। वशः। रणः। घञर्थे कविधानं। प्रस्थः। विघ्नः। हिल्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रकरणोकेकृत्यादीनामितिवक्तव्यं।चक्रं।चिकिदंचक्रसः।उपसर्गेकः।अप्पात।घञपोश्च।आदेर्घस्तस्यात्घ
त्रिअपिचाप्रघसः।निघसः।उपसर्गेकं।घासः।नीरात्।नाबुपपदेदेशः।स्यादपच।न्यासः।निघसः।व्यञ्जनपारत
पसर्गे।अप्पात।व्यधः।जपः।उपसर्गेतु।आव्याधः।उपजापः।स्वनस्सोवी।अपृ।पक्षेघञ्।स्वनः।स्वानः।हसः।हासः।
अनुपसर्गइत्येव।प्रस्वानः।प्रहासः।यमःसमुपनिविषुच्।एषुअनुपसर्गेचयमरत्वा।संयमः।संयामः।उपयमः।उपया
मः।नियमः।नियामः।वियमः।वियामः।यमः।यामः।नौगदनदपठस्वनः।अब्बात्स्यात्।निगदः।निगादः।निनदः।निनादः
नियमः।निपाठः।निस्वनः।निस्वानः।क्वरोवीणायाच।नावनुपसर्गेचवीणाविषयाच्चक्वणतेरत्वास्यात्।वीणाग
हणप्राधर्थे।निक्वणः।निक्वाणः।क्वणः।क्वाणः।वीणायांतु।अक्वणः।अक्वाणः।नित्यंपराः।परिमाणे।अप्पात।मूल

Tribhuvan Rajkiya Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कपराः। शाकपराः। व्यवहारार्थं मूलकादीनां परिमितसुष्ठिर्विधतेसोस्य विषयः। परिमाणे किं। पाणः। मद्दोनुपसर्गे घ
नमदः। उपसर्गेति उन्मादः। प्रमदसंमदौ हर्षे। हर्षे किं। प्रमादः। संमादः। स्मुदोरङ्गः पमुषु। संपूर्वो ङिः समुदाये उत्पूर्वश्च षेर
णे तस्यात्मनुविषयकादप्यात्। अघञपोरिसुक्तौ भावाने। समजः पम्मूसघः। उदजः पम्मूनोपरणे। पम्मुषु किं। समा
जोत्राह्मणानां। उदाजः क्षत्रियाणां। अक्षेषु ग्लहः। अक्षशब्दे नदेवनं लक्ष्यते। तत्र यत्पराक्षपणाद्यं तत्र ग्लह इति नि
पात्यते। अक्षस्य ग्लहः। व्यासुहीमभिसरणग्लहसमदीव्यना। अक्षेषु किं। पाशस्य ग्रहः। प्रजनेसर्गे। प्रजनः प्रथमगर्भग्र
हणं। गवामुपसरः। कथमवसरः प्रसरः इति अधिकरणे पुंसि संज्ञायामिति घः। सप्रसारणं चन्यम्मुषु विषु। निह्वः।
अभिह्वः। उपह्वः। विह्वः। एषु किं। प्रहायः। आहियुद्धे। आहूयंते सिन्नित्याह्वः। युद्धे किं। आहायः। निपानमाहावः। आहु

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पूर्वस्पृह्यतेःसंप्रसारणंअपरहिश्च उदकाधारश्चेद्वाच्यः।आहावस्तु निपानंस्यादुपकूपजलाशये।भावेनुपसर्गस्याअ
नुपसर्गस्पृह्यतेःसंप्रसारणमपृष्ठ्याद्भावे।हवः।हनश्चवधः।अनुपसर्गाद्धन्तेर्भावेप्याहुधारेत्रश्चातोदात्तः।वधन
दस्यु।चाद्घञ्।घातः।मूर्त्तौघनः।मूर्त्तिःकाठिन्यंतस्मिन्नभिधेयेहंतेरप्यातघनश्चारेत्रः।अभ्रघनः।कथंसेधंव
घनमानयेति।धर्मशास्त्रेनधर्मीलप्यते।अंतर्घनोदेशो।वाहीकग्रामविशेषस्यसंज्ञेयं।अंतर्घणइतिभागंतरं
अगारैकदेशेप्रघणाःप्रघाणाश्च।द्वारदेशेद्वेप्रकोष्ठावलिंदो।आभ्यंतरोबाह्यश्चातत्रबाह्यकोष्ठे निपातनमिदं।प्र
विशद्भिर्जनैःपादैःप्रकर्षेणाहन्यतेइतिप्रघाणाः।कर्मणिघञ्।पक्षेदृढिः।उद्धनोत्पाधानम्।अत्पाधानमुपरिस्थापनाय
स्मिन्काष्ठेन्यानिकाष्ठानिस्थापयित्वातक्ष्यंतेतदुद्धनः।अधिकरणेअपि।अपघनोदुर्गम।अंगंशरीरावयवःसचेतनस

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्वः किंतु पाणिः पार्श्वेस्याकुः। करणोऽस्य। अपघातोऽस्य। करणो यो विडुषु। एषु हंतेः करणः। अस्याद्घनाद्देशाश्च। अयोह
न्यतेनेनेत्ययोघनः। विघनः। डुघनः। डुघण इत्येके। पूर्वपदात्संज्ञायां भृतराजं। संज्ञैषा कुठारस्य। डुर्दृष्टः। स्तंबेकच।
स्तंबेउपपदे हंतेः करणे कः स्यादेच। अपपूर्वे घनाद्देशाश्च। स्तंबघ्नः। स्तंबघनः। करण इत्येव। स्तंबघातः। परोघः। परोह
तेरप्यालकरणे घञ्वाद्देशाश्च। परिहन्यतेनेनेति परिघः। परेश्च घोऽक्रियाः। परेरपस्पलोवास्या हुद्वाद्देशं करणे च। प
रिघः। पलिघः। पर्यङ्कः। इत्तरपदमपोघ इति कृत्रिमस्य नग्रहणं। व्याख्यानात्। उपघ्नः आश्रये। उपपूर्वाद्धं
तेरप्यादुपधालोपश्च। आश्रयणादेनसामीप्यं लक्ष्यते। पर्वतेनापहन्यते सामीप्येन गम्यते इति पर्वतोपघ्नः। संघोड
घोगणाङ्गसंघयोः संहननसंघः। भावेघ्नः। उद्धन्यते उत्क्लृप्तो ज्ञायते इत्युद्घः। कर्मणि घञ्। अत्यर्थानां बुद्ध्यर्थत्वाद्धंतिर्ज्ञानि

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निघोनिमितासमंतान्मितिनेमिता निर्विशेषंहन्यंतइतिनिघाहस्याः समारोहपरिस्पाहाइत्यर्थः। द्वितःक्रिः। अयंभा
वएवस्वभावात्। क्रमंमित्वं। नित्यग्रहणात्क्रमंत्विषयः। अतएवक्रंतेनन विग्रहः। उपचषपाकेनेनिष्टंपक्रिमं।
इवपः उक्रिमं। द्वितोयुच्। अयमपिस्वभावाद्भावएवाद्वेष्टवेपथुः। श्वयथुः। यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षोनडः। य
इनः। याङ्। यत्नः। विश्नः। प्रश्नः। प्रश्नेचासन्नेतिज्ञापकान्नसंप्रसारणं। किंत्वंतु विश्नइत्यत्रगुणनिषेधाय। रक्षणः।
स्वयोनन। स्वप्नः। उपसर्गेघोः किः। पुधिः। अंतर्द्धिः। उपाधीयतेनेनेत्युपाधिः। कर्मण्यधिकरणेच। कर्मण्युपपदेघोः
किः। णाहधिकरणार्थे। जलानिधीयन्तेमिन्नि तिजलधिः। स्त्रियांक्तिन्। स्त्रीलिंगभावादौक्तिन्स्याद्भावोपवादः।
अजपोनुपरत्वाद्भावतेः। कृतिः। चितिः। स्तुतिः। स्फायी। स्फ्रातिः। एधी। तिकामइतिनुप्रामादिकक्तांताद्भावार्थेणि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चि अई रिति वा समाधेयं। श्रुयजी विकल्पः कर्त्तव्यः। श्रूयते नया श्रुतिः। यजेरिषेश्च इष्टिः। स्तुतिः। कृल्वादिभ्यः क्तिन्
निष्ठावद्वाच्यः। तेन नत्वं। कीर्णिः। गीर्णिः। लूनिः। धूनिः। घूर्णिः। हृदइति योगविभागात् क्तिनि ह्रस्वः। प्रहृत्तिः। तिचाचू
र्त्तिः। पुरुत्तिः। चायतेः क्तिनि चिभावो वाच्यः। अपचितिः। संपदादिभ्यः क्विप्। संपत्। विपत्। क्तिन्नपीष्यते। संपत्तिः। विपत्
त्तिः। स्थागापापचोभावे। क्तिन्स्यादुपवादः। प्रस्थितिः। उपस्थितिः। संगीतिः। संपीतिः। पक्तिः। कथमवस्थासंस्थेति व्यव
स्थामिति ज्ञापकात्। जनियूतिजूतिसातिहानिकीर्तयश्च। अवनर्चरत्वरत्पृथो। ऊतिः। स्वरार्थवचनं। उहान इति हि
वर्त्तते। यूतिः। जूतिः। अनयोर्दीर्घत्वं निपात्यते। स्यतेः सातिः। उत्वाभावे निपात्यते। सनोतेर्वा। जनसनखन्क्रुधां क्तौ स्वरा
र्थं निपातनं। हंतेर्हनोतेर्वा हतिः। कीर्त्तिः। व्रजयजोर्भावे क्यप्। व्रज्या। संज्ञायां समजनिषदनिपतमनविदषुशीङ्भृ

याः

=हंतेर्नस्येत्वं हिनोतेर्वा गुणः

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

=क्यप्विधावधिकरोऽचेतिवार्त्तिकादितिभावः तत्रचेनकरणसंग्रहःतस्मन्यतेनयेति

ऊ ष्टत्रिणः समजादिभ्यः स्त्रियां भावारोक्यप्स्यात्सचोदात्तः संज्ञायां। अजेः क्यपि वीभावो नेति वाच्यं। समजंत्यस्यामिति समज्या सभा। निषीदंत्यस्यामिति निषद्या आपणं। निपतंत्यस्यामिति निपत्या पिच्छला भूमिः। सम्पतेनयेति सम्पत्या गलपार्श्वशिरा। विरन्त्यनयाविद्या। सुत्याऽभिषवः। राप्या। ष्टप्या। ईयते नयाइत्या शिविका। कृजः शाच। कृ जइतियोगविभागः। कृत्रः क्यप्स्यात्। कृत्या। शाच। चाक्रिन्। क्रियाकृतिः। इच्छा। इषेर्भावेशः। यगभावश्च निपात्यते। इच्छा। परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानं। शोपवृ निपात्यते। परिचर्या पूजा। परिसर्या परिसरणं। अत्र गुणापि। मृगअन्वेषणे चुरादावरंतः। अतो लोपाभावो वा। शोयकिणो लोपः। मृगया। अटतेः शोयकिद्यराद्स्याहि त्वं पूर्वभागे यकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च। अटाट्या। जागर्तेरकारो वा। पक्षे शः। जागरा। जागर्या। अप्रत्ययात्। प्रत्ययात्ते

=सार्वधातुकेयक्४ सिद्धम्।

=भावे शो निपात्यते यक्तु सिद्धएव यक्निपातनं चिंत्यं अकर्त्तृकारकनिषयं वातत्र

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भ्योधातुभ्यः स्त्रियामकारप्रत्ययः स्यात्। चिकीर्षा। पुत्रकाम्या। गुरोश्च हलः। गुरुमतोऽनृच्छतात्स्त्रियामकारप्रत्ययः
स्यात्। ऊहा। ऊहा। गुरोः किं। भक्तिः। हलः किं। नीतिः। निष्ठायां सेट इट्। नितिवाच्यं। नेतृ आप्तिः। नितुत्रे तिनेट्। दीप्तिः। नितुत्रे
ष्वग्रहारीनामितिवाच्यं। निग्रहीतिः। निषधितिः। भिद्यादिभ्यः। भिद्योभिदादिभ्यश्च स्त्रियामङ्। ऋषृजरा
त्रपूषात्रपा। भिदा। विदारणाख्यायां। भित्तिरन्या। छिदा। छेदना। क्रयेः संघसारणं च। रूपा। चिंतिपूजिकथिकुंबिचर्च
श्च। अङ् स्याद्युच्चोपवादः। चिंता। पूजा। कथा। कुंबा। चर्चा। आतश्चोपसर्गे। अङ् स्यात्। क्तिनोपवादः। प्रश्न। उपश्न।
अंतरोपसर्गवद्वृत्तिः। श्रद्धा। अंतर्द्धा। ग्रन्थासंश्रंथाभ्यां। अकारस्यापवादः। कारणा। हारणा। आसना। ग्रंथ
ना। घट्टिवंदिविदिभ्यश्चेतिवाच्यं। घट्टना। वंदना। वेदना। इषेरनिच्छार्थस्य। अन्वेषणा। परीक्षा। पर्येषणा। परीक्षि।

= अदृशो। दिगुणा॰ ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रोगाख्यायां ण्वुल्चकुलं। प्रच्छर्दिका। प्रवाहिका। विचर्चिका। क्वचिन्नाशिरोर्त्तिः। धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्वक्तव्यः। आसिका। शा
यिका। इकञ्क्षिपोधातुनिर्देशे। पचिः। पचतिः। वर्णात्कारः। निर्देशइत्येव। अकारः। ककारः। रादिफः। रेफः। मलर्थाच्छः। व
हुलवचनादकारलोपः। मलर्थीयः। इगाजादिभ्यः। आजिः। आतिः। इञ्वपादिभ्यः। वापिः। वासिः। स्वरभेदः। इकृष्यादिभ्यः।
कृषिः। गिरिः। संज्ञायां। अत्रधातोर्ण्वुल्। उद्दालकपुष्पभंजिका। विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च। परिप्रश्ने आख्या
ने च गम्ये इञ्ण्वुलौ। विभाषा ऋर्यथाज्ञाप्तमन्वेषि। कांलंकारिकांकारिकांक्रियांकृत्वांकृतिंवाऽकार्षीः। सर्वो
कारिकांकारिकांक्रियांकृत्वांकृतिंवाऽकार्षं। एवंगणिंगणिकांगणनां। पाचिंपाचिकांपचांपक्तिं। पर्यायार्हणोत्पत्तिषु
ण्वुच्। पर्यायः। परियाटीक्रमः। अर्हणामर्हः। योग्यता। पर्यायादिषु द्योत्येषु ण्वुच्वास्यात्। भवतआसिका। शायिका। अ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रगामिका भवानिक्षुभक्षिका मर्हति। अरो। इक्षुभक्षिकां मेधारयाणि। उत्पन्नो। इक्षुभक्षिकाउत्पादि। अक्रोधो
नञ्पनिः। विभावेति निवृत्तं। नञिउपपदे। निःस्पाहः क्रोशे। अजीवनिः तेषाम्भ्यात। अप्रयाणिः। क्तस्त्युटोबहु
लं। भावेऽकर्तरि कारके च निवृत्तं। राज्ञाभुज्यते राजभोजनाः शालयः। नपुंसके भावेक्तः। ल्युट्च। योगविभागात्त
ल

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यगाः स्यात्। अंतर्हरणानां देशेतु। अंतर्हनो देशः। अत्यूर्वस्यैव। अंतर्घ्नि। तपरः किं। अंतरघानि। अयनं
च। अयनन स्यणोंतः शब्दात्परस्य। अंतरयणः। अदेशाइत्यव। अंतरयनो देशः। पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण। छादेर्घे
द्व्युपसर्गस्य। द्विप्रभृत्युपसर्गाद्दीनस्य छादेर्घः स्याद्वपरे। दंताश्छाद्यंतेनेन दन्तछदः। आकुर्वन्त्यस्मिन्नाकरः। गोव
रसंचरवहव्रजव्यजापणानिगमाश्च। घांतानि पातयन्ति। हलश्चेति वक्ष्यमाणस्य घञोपवादः। गावश्चरन्त्यस्मि
न्निति गोचरो देशः। संचरंतेनेन संचरः मार्गः। वहंत्यनेनेन वहः स्कंधः। व्रजः। व्यजः। तालवृंतं। निपातनाद्भावेनाप
णः परपस्थानं। निगच्छन्त्यनेनेन निगमश्रुतिः। चोत्कषः। निकषः। अवेत्यस्माद्घञ्। अवतारः कूपादेः। अव
सारो जवनिका। हलश्च। हलंता द्घञ्स्यात् घापः। अपमृज्यतेनेन व्याध्यादिरित्यपामार्गः। विमार्गस्तमूहनी॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अध्यायन्यायोद्यावसंख्याराध्य। अधीयतेऽस्मिन्नध्यायः। नियंतिउद्युवंतिसंहरंतिअनेनेतिविग्रहः। अवहाराधा
रावायानामुपसंख्यानं। उदकेनुस्के। उत्पूर्वादंचतेर्घञ्स्यान्नत्वस्के। घनमुच्यतेऽधियतेऽस्मिन्निति घनादंकः। च
मेमयंभांडं। अनुदकेकिं। उदकोदंचनः। जालमानायः। आनीयंतेमत्स्याद्योनेनेत्यानायः जालमितिकिं। आन
यनः। खनोघञ्। चा हुन्। आखनः। आखानः। घिल्करणमन्यतोप्ययमितिज्ञापनार्थं। तेनभगः पद्मिपादि। ख
नेऽउरकः। कवकावोघाः। आखः। आखरः। आखनिकः। आखनिकवकः। एतेखनित्रवचनाः। ईषद्दुःसुषुकृच्छ्र
कृच्छ्रार्थेसुखल्। करणाधिकरणयोरितिनिवृत्तं। एषुदुःखसुखार्थेषूपपदेसुखल्स्यात्। तयोरेवेतिभावेकर्मणिच
कृच्छ्रेदुःकरःकष्टोभवता। अकृच्छ्रे ईषत्करः सुकरः। निमिमीलियांखलचोरात्वंनेतिवाच्यं। ईषन्निमग्नः। दुःप्रमयः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सुविलयः। निर्भयः। भयः। लयः। उपसर्गात्खल्घञोः। उपसर्गादिवलमेर्दुर्स्पात्। ईषत्प्रलंभः। दुःप्रलंभः। सुप्रलंभः। उपा
लंभः। उपसर्गात्किं। ईषद्भ्रंभः। लाभः। नसुदुर्भ्यांकेवलाभ्यां। उपसर्गान्तररहिताभ्यां। सुदुर्भ्यांलंभेर्दुर्स्पात्खल्घञोः
सुलभं। दुर्द्धर्भं। केवलाभ्यांकिं। सुप्रलंभः। अतिदुर्लंभः। कथंतर्हि अतिसुलभमतिदुर्लभमितियद्यस्वतीकर्मप्रवच
नीयोतद्भवविष्यति। कर्त्तृकर्मणोश्चभूकृञोः। कर्त्तृकर्मणोरीषदादिषुचउपपदेषुभूकृञोः खल्स्यात्। यथासं
ख्यनेष्यते। कर्त्तृकर्मणीचधातोरव्यवधानेनद्वयोरपेईषदादेयस्तत्ततःप्राक्। कर्त्तृकर्मणोश्चप्रथयोरितिवाक्यादि
त्वान्मुम्। अनाढ्यनञाढ्यनदुःखेनभूयतेदुराढ्यंभवंईषदाढ्यंभवंखाढ्यंभवं। दुराढ्यकरः। खाढ्यकरः। चप्रथयोः किंआ
ढ्येनसुभूयते। आतोयुच्। खलोपवादः। ईषत्पानःसोमोभवता। दुःपानः। सुपानः। भाषायांशासियुधिदृशिधृषिमृषि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

म्पोयुज्वाच्यः दुःशासनः दुर्योधनः इत्यादिषु पदांतात्रानस्पर्शोनानिष्पानं। सर्पिष्पानं। षाक्किं निर्मयः। पदांतात्किं।
पुल्लानि। पदेअंतः पदांतोयमिति सप्तमीसमासोयं। नेनेल्ल। सुसर्पिष्करण। आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः। अवश्यंकारी।
शतंदायी। हेत्याश्च। आवश्यकाधमर्ण्ययोरित्येव। अवश्यंकरिष्यसि। शतंदेयं। क्विब्लोचसंज्ञायां। धातोः क्विच्
क्तश्चस्यात्। शिषिसंज्ञायां। तिनुत्रेतिनेद। भवनाद्भूतिः। नक्तिचिदीर्घश्च। अनिदं। वनतिमनोत्वादीनां चदीर्घोनुनासि
कलोपोनस्तः क्तिचिपरे यंतिः। रंतिः। वंतिः। तंतिः। सनेः क्तिचिलोपश्चास्यान्यतरस्यां। सनातेः क्तिचिआत्वंवास्यात्लो
पश्चवा। सनुतात्। सातिः। सतिः। संतिः। देवाएनंदेयासुः देवदत्तः। अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचांक्त्वा। प्रतिषेधार्थयोरलं
खल्वोरुपपदयोः क्त्वास्यात्। प्राचांग्रहणंपूजार्थं। अमेवाव्ययेनेतिनियमाल्लोपपदसमासः। दृष्टदृष्टः। अलंखल्वा। घुमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ण्या॥ पीत्वा खलु। अलंखल्वोः किं। माकार्षीः। प्रतिषेधयोः किं। अलंकारः। उदीचां माङो व्यतीहारे। व्यतीहारेर्थे माङः क्त्वा
स्यादपूर्वकालार्थमिदं। मयतेरिन्यतरस्यां। मेङः इकारो तादेशः स्याद्वाल्यपि। अथ मित्यथाचते अपमाया उदीचां ग्रह
णाद्यथाप्राप्तमपि। याचित्वा अपमयते। परावरयोगे च। परेणापूर्वस्यावरेणापरस्य योगगम्ये धातोः क्त्वा स्यात्। अत्रा
प्यनदीपर्वतः। परनदीयोगात्र पर्वतस्य। अतिक्रम्य पर्वतं स्थितानदी। अवरपर्वतयोगात्र नद्याः। समानकर्तृकयोः पू
र्वकाले। समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्धातोः क्त्वा स्यात्। क्त्वानुअव्ययकृतोभावे इति भावे। भुक्त्वा
व्रजति। हित्वमनन्त्रे। स्नात्वा भुक्त्वा पीत्वा व्रजति। अनुदात्तेत्यनुनासिकलोपः। विच्छ्वनत्वात्तोति। स्वरस्यादेः अपुकः कि
नीति नित्यमिउभावः पूर्वविप्रतिषेधेन। सृत्वा। सृत्वा। धूत्वा। क्ष्णुत्वा। क्ष्णुत्वा। एतयोर्नलोपानस्यात्किपरे। स्कृत्वा। ज

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

+मृदित्वा। गुधित्वा। कुषित्वा।

हित्वा। दिद्वा। स्पंत्वा। स्पंदित्वा। नत्वा। सेट्। सेट्त्वा। किन्त्वा। स्यात्। शयित्वा। सेट्। किं। कृत्वा। मउम्ट्। गुध। कुष। क्लिश। वदः। वश्। शीङ्। एभ्यः सेट्त्वा। किन्। म्ड्। त्वा। क्लिशः। क्त्वा। निवेट्। क्लिशित्वा। क्लिष्ट्वा। उषित्वा। उदित्वा। रुह। विदेः। निक्लृप्त्वा। रुदित्वा। विदित्वा। मुषित्वा। गृहीत्वा। नोपधात्। यफ। ता। ह्वा। सेट्त्वा। किन्। स्यात्। अथित्वा। अंथित्वा। गुंफित्वा। गुंफित्वा। नोपधात्। किं। क्रथित्वा। रंफित्वा। वंचिलुंच्यतश्च। सेट्त्वा। किन्। ह्वा। वचित्वा। वंचित्वा। लुचित्वा। लुंचित्वा। मतित्वा। अर्तित्वा। त्वषिम्षिकृशेः कारणपस्य। एभ्यः सेट्त्वा। किन्। ह्वा। त्वषित्वा। तर्षित्वा। मषित्वा। मर्षित्वा। कृषित्वा। कर्षित्वा। स्लोपधादिति वा किन्। द्युतित्वा। द्योतित्वा। लिखित्वा। लेखित्वा। उपधात्। किं। वर्णित्वा। स्लः किं। सेषित्वा। हलादेः किं। एषित्वा। सेट्। किं। मुक्त्वा। वसतिक्षुधोरिट्। उषित्वा। क्षुधित्वा। क्रोधित्वा। अंचेः पूजाया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मिति नित्यमिट् अंचित्वा। गतौ नु। अकृत्यपि। लुमित्वा। लोमित्वा। लुभौ विमोहने इति इट्। विमोह्य तु लुब्ध्वा। ज्वरश्च। लि। आ
भ्यां परस्य क्त इट् स्यात्। जरीत्वा। जरित्वा। ज्ञश्चित्वा। उदितो वा। उदितः परस्य क्त इट् वा स्यात्। रामित्वा। ऋजुनासिकस्य क्ङिति
घः। शीत्वा। द्युत्वा। देवित्वा। क्रमश्च क्ति। क्रम उपधायाः वा दीर्घः। ऋलादौ क्ति परे। क्रांत्वा। क्रंत्वा। मलीके। क्रमित्वा। पूङ्श्ये
ति वेट्। पवित्वा। पूत्वा। जातनशां विभाषा। जातानां नशेश्च न लौ वा स्यात् क्ति परे। भक्त्वा। भंक्त्वा। रक्त्वा। रंक्त्वा। मस्जिनशोरिति
नुम्। तस्य पक्षे लोपः। नष्ट्वा। नंष्ट्वा। रधादिभ्यश्चेति इट् पक्षे। नशित्वा। मलाद्यो वित्तिवाच्यः। नेह। अंजित्वा। ऋदित्वा। इट् पक्षे
अक्त्वा। अंक्त्वा। जनसनखन्यात्वं। खात्वा। खनित्वा। घ्नतिस्यतीनां त्वं। हित्वा। सित्वा। स्यित्वा। रधादीनां हः। हित्वा। जहातेश्च क्ति।
हित्वा। हाङ्स्तु हात्वा। अरो जग्धिः। जग्ध्वा। समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप्। अव्ययपूर्वपदसमासे क्त्वो ल्यबादेशः स्यात्। तुक्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि० कौ० कृ०
१९२

प्रकृत्या अनञ्चिं अकृत्वा पर्युदासात्रयणा नेह। परमकृत्वा। पत्वनुकोरसिद्धः। यत्वेतु किंचित्कर्त्तव्ये एकारेत्रा शास्त्रमि
ष्टस्यात्। कोसिचत्। इहत्वं। अधीत्य। प्रेत्य। ह्रस्वस्येति तुक्। वाल्पपि। अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनां अनुनासि
कलोपो वा स्यात्। अल्पपि। अवस्थितविभाषयं। तेनमांतानिदांवा। नांनानिदांवनारी। नांचनित्यं। आगत्य। आगम्य। प्रणत्य। प्र
णम्य। प्रत्त्य। प्रमत्य। प्रवत्य। वित्त्य। अदोजग्धिः। अंतरंगानपि विधीन्बाह्यान्स्थानिवत्। जग्धिविधौ ल्यपि ग्रहणात्। न
नाहिवस्लेत्रात्वेत्वहीधिलभृदृदृटोल्यपि। विधाय। प्रसाय। प्रखन्य। प्रस्याय। प्रक्रम्य। प्राप्य। प्रदीप्य। नल्यपि। प्र
पिपरे घुमास्थादेरीत्वन्नाधेट्। प्रधाय। प्रमाय। प्रगाय। प्रपाय। प्रदाय। प्रसाय। मीनातिमिनोतीत्वालं। प्रमाय। निमाय। उपदा
य। विभाषालीयतेः। विलाय। विलीय। णिलोपः। उन्नायं। विचायं। ल्यपि लघुपूर्वात्। लघुपूर्वात्परस्यणेरयादेशः स्यात्। प्र

२ इदमावत्तु प्रदीपेत्यादौ

प्रस्याय २ प्रजग्ध्य ४

१५१ २४

रामः
१९२

३६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पि विगणय्य प्रगणय्य प्रवेमिस्यालघुपूर्वाल्लिंसं प्रघार्य। विभाषाः। आप्नोतेरोरियारेनो वास्याद्व्यपि प्रापय्य प्राप्य। क्षियः
क्षियोल्यपि दीर्घः स्यात् प्रक्षीय। ल्यपि चावेनो ल्यपि संप्रसारणं न स्यात्। प्रवाय। उपश्च। प्रउपाय। व्यश्च। उपव्याय। विभाषा
परेः। परेर्व्येनो वा संप्रसारणं स्याद्व्यपि। तुकं वाधित्वा परत्वाद्धल इति दीर्घः। परिवीय। परिव्याय। कथं मुखं व्यादाय स्वपिति
नेत्रे निमील्य हसतीति। व्यादानसंमीलनानन्तरकालेपि स्वापहासयोरनुवृत्तेस्तद्रूपविवक्षयाभविष्यति। आभीक्ष्ण्ये
णमुल्। पौनःपुन्येद्योत्ये पूर्वविषयेणमुल् स्यात्। काचा। हित्वा। स्मारं स्मारं नमति शिवं स्मृत्वा स्मृत्वा। पायं पायं। भोजं भो
जं। आवं आवम्। चिस्मयुलोरितिणमुल्यरेणो वा दीर्घः। गामं गामं। गमं गमं। विभाषा चिस्मयुलोरितिनुम्वा। लंभं लंभं।
लाभं लाभं। व्यवस्थितविभाषयाउपसर्गस्य नित्यं नुम्। प्रलंभं २। जाग्रो विचिस्मितिगुणः। जागरं जागरं। एवं तस्याप्यवं।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नयद्धनाकांक्षोपक्षुद्देऽपपदे पूर्वकालेयत्रापंतन्त्रायत्रपूर्वान्तरेक्रियेतद्धाक्यमपरंनाकांक्षतेचेत्। यदयंभुंक्ते ततःप
ठति-इत्युक्तारामुलोन। अनाकांक्षेकिं यदयंभुक्त्वाव्रजतिततोधीते। विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु। आभीक्ष्ण्यातिनानुव
र्त्तते। एषूपपदेषुसमानकर्त्तृकयोःपूर्वकालेक्त्वारामुलोवास्तः। अग्रेभोजंव्रजति। अग्रेभुक्त्वा। प्रथमभोजंप्र
थमंभुक्त्वा। पूर्वंभोजं। पूर्वंभुक्त्वा। पक्षेलडादयः। अग्रेभुंक्तेततोव्रजति। आभीक्ष्ण्यातुपूर्वावप्रतिषेधेनानित्यमेव
विधिः। अग्रेभोजंव्रजति भुक्त्वा। कर्मणाक्रोशेकृञः खमुञ्। कर्मणुपपदेआक्रोशेगम्ये। चौरंकारमाक्रोशति-
करोतिरुञ्चारणे। चौरस्यादमुञ्चार्यैत्यर्थः। स्वादिगणमुल्खाहूर्येषुकृञोरामुल्स्यात्एककर्त्तृकयोःपूर्वकाले। पू
र्वपदस्यमांतलंनिपात्यते। अस्वाहंस्वाहंकृत्वाभुंक्तेस्वाहंकारंभुंक्तेसंपन्नंकारंलवणाकारं। संपन्नलवणाद्वोस्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दुपर्यायौ। वासरूपेणात्कापिस्वादुकृत्वाभुंक्ते। अन्यथैवंकथमित्थंसुसिद्धप्रयोगश्चेत्तास्वकृत्रोरामुल्स्यात्तसि
द्धप्रयोगोऽस्यएवंभूतश्चेत्कृत्रा व्यर्थत्वात्प्रयोगानर्हइत्यर्थः। अन्यथाकारं एवंकारं कथंकारं इत्थंकारं भुंक्ते
इत्थंभुंक्तइत्यर्थः। सिद्धेतिकिंशिरोन्यथाकृत्वाभुंक्ते। यथाकृथयोरसूयाप्रतिवचने। कृत्रः सिद्धाप्रयोगइत्येवा अ
सूयाप्रतिवचनो। यथाकारमरुभाक्ष्यतथाकारभाक्ष्यकिंतवानेनाकर्मणिहशिविदः साकल्योकर्मणुपप
दणामुल्स्यात्। कन्यादर्शवरयति। सर्वाः कन्याः इत्यर्थः। ब्राह्मणवदंभोजयति। यंयंब्राह्मणंजानाति लभतेविचा
रयतिवा। तंसर्वंभोजयतीत्यर्थः। यावत्तिविंदजीवो। यावद्दुग्धं। यावद्वभ्रतंतावदित्यर्थः। यावज्जीवमधी
ते। चर्मोदरयोः पूरः। कर्मणीसेवा। चर्मपूरंस्तृणातिउदरपूरंभुंक्ते। वर्षशमाराऊलोपश्चान्यतरस्यां। कर्मणुपप

स्या-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

देवूरेरगमिल्यात् ऊकारलोपश्चवासमुदायेनवर्षप्रमाणोगम्यो।गोष्पदप्रंवृक्षोदेवःगोष्पदपूरं।अस्येतिकिंउपपदस्यमाभूत्।मूषिकाविलजं।चेलेक्लोपेः।चेलार्थेषुकर्मसूपपदेषु क्लोपेरगमुल्यात् वर्षप्रमाणे।चेलक्लोपंवृष्णेदेवः।वस्त्रक्लोपं।वसनक्लोपं।निर्मूलसमूलयोःकषः।कर्मणीत्येवकषादिष्वनुप्रयोगंवक्ष्यति।अत्रप्रकरणेपूर्वकालइतिनसम्बध्यते।निर्मूलकाषंकषति।समूलकाषंकषति।निर्मूलंसमूलंकषतीत्यर्थः।एकस्यापिधात्वर्थस्यनिर्मूलादिविशेषणसंबंधाद्द्वेधा।तेनसामान्यविशेषभावेनविशेषणविशेष्यभावः।शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः।एषुकर्मसुपिषेरगमुल्।शुष्कंपेषंपिनष्टि।शुष्कंपिनष्टीत्यर्थः।चूर्णपेषं।रूक्षपेषं।समूलाकृतेजीवपुरुषग्रहः।कर्मणीत्येव।समूलघातंहंति।अकृतकारंकरोति।जीवग्राहंगृह्णाति।जीवतीतिजीवः।इगुपधलक्षणःकः।जी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वंतंगच्छतीत्यर्थः। करेणाहनः। पादघातं हंति। पादेनहंतीत्यर्थः। यथाविध्यनुप्रयोगार्थः सन्नित्यस्तमासार्थो यंयोगा
भिन्नधातुसंबंधेतुहिंसार्थानांचेति वस्पते। स्नेहने पिबः। स्निह्यतेयेनतस्मिन्करेण पिबरामुल्। उरपेबपि
नष्टि। उरकेनपिनष्टीत्यर्थः। हस्तेवर्त्तिग्रहः। हस्तार्थेकरेण। हस्तवर्त्तं वर्त्तयति। करवर्त्तं। हस्तेनगुलिकांकरोती
त्यर्थः। हस्तग्राहं गृह्णाति। करग्राहं। पाणिग्राहं। स्त्रीपुरुषः। करेणइत्येव। स्वइत्यर्थग्रहणंतेनस्वस्वेपर्यायेविशेषेषु
चरामुल्। स्वपाणिपुह्णाति। धनपोषं। गोपोषं। अधिकरणेबंधः। चक्रेबंधंबध्नाति। चक्रेबध्नातीत्यर्थः। संज्ञायां
बध्नातेरमुल्स्यात्संज्ञायां। क्रौंचबंधंबद्धः। मयूरिकाबंधं। अट्टालिकाबंधाबंधविशेषाणां संज्ञारत्नाः। कर्त्रीजी
वपुरुषयोर्नशिवहोः। जीवनाशंनश्यति। जीवितंनश्यतीत्यर्थः। पुरुषंवाहवहति। पुरुषोवहतीत्यर्थः। ऊर्द्ध्वमुषिपूरोः ऊ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ईकर्त्तरि ऊईशोषंमुष्णाति। रसादि रूईएवातिष्ठन्नमुष्णतीत्यर्थः। ऊईपूरंपूर्यते। ऊईसुखस्वघटादिर्मोहकारिनापूरणी
भवतीत्यर्थः। उपमानकर्मणि वा। चाकर्त्तरि। घृतनिधायं निहितंजलं। घृतमिवसुरक्षितमित्यर्थः। अजकनाशं नष्टः॥
अजकइवनष्टइत्यर्थः। कृभ्वस्तियथाविधानुप्रयोगः। यस्मात्समुल्लुक्तःसएवानुप्रयोक्तव्यइत्यर्थः। तथैवोदाहृतं। उपस्था
द्वृतीयायां। इतःप्रभृतिपूर्वकालइतिसंबंधनेद्वितीयाप्रभृतीन्यव्ययानीतिवासमासः। मूलकोपदंशभुक्तं मूलकेनोप
दंशः। दंशउपमानेस्यमूलकस्यभुजिप्रतिकरणत्वाद्वृतीया। यद्यप्युपदंशिनासहनशब्दःसंबंधस्तथापिप्रार्थोस्त्येवकर्म
त्वात्। एतावतैवसामर्थ्येनप्रत्ययःसमासश्च। द्वितीयायामितिवचनसामर्थ्यात्। क्रियार्थानांचसमानकर्मकाणां। द्वितीयांतेउ
पपदेनुप्रयोगधातुनासमानकर्मकाहिंसार्थासमुल्लसन्ति। दंडोपघातंगाःकालयंति। दंडेनोपघातं। दंडेनाहंसमानकर्मका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ण्णकिं। इंडेनचोरमाहत्यगाः कालयति। सप्तम्यांवोपपीडसूचकर्षः। उपपूर्वेभ्यः पीडादिभ्यः सप्तम्यंतेतृतीयांतेचोपपदेणमुल्स्यात्।
पार्श्वेपपीडं जाते। पार्श्वयोरुपपीडं। पार्श्वाभ्यामुपपीडं। व्रजोपरोधं गाः स्थापयति। व्रजेनोपरोधं गा। पाणेपकर्षधातोः संगृह्णाति
पाणावुपकर्षे। पाणिनोपकर्षे। समासत्तौ। तृतीयासप्तम्योर्धातोर्णमुल्स्यात्सन्निकर्षेगम्यमाने। केशैर्गृह्यध्यन्ते केशेषुगृ
ह्णाति। हस्तग्राहं। हस्तेनगृह्णाति। प्रमाणे। तृतीयासप्तम्योरित्येव। द्व्यंगुलोत्कर्षेरथेकिंकाछिनत्ति। द्व्यंगुलेनद्व्यंगुलेवोत्कर्षे
अपादानेपरीप्सायां। परीप्सावरा। शाप्योत्थायंधावति। शाप्यायाउत्थायं। द्वितीयायांचापरीप्सायामित्येवायष्टिग्राहयुद्ध
यन्ते। लोष्टग्राहम्। अपगुरोणमुलि। गुरोउद्यमने। इत्यस्यैचोवाऽत्वस्यासमुलि। अस्यपगारयुध्यन्ते। अस्यपगारम्। स्वा
गध्रुवे। द्वितीयायामित्येव। अध्रुवेस्वाङ्गे द्वितीयातेधातोर्णमुल्। भ्रूविक्षेपंकथयति। भ्रुवंविक्षेपं। अध्रुवेकिम्। शिरउत्क्षिप्य।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

येनविनानजीवनंतद्भवं।परिक्लिश्यमानेचा।सर्वतोविबाध्यमानेत्वाङ्गे।द्वितीयांतेरामुल्स्यात्।उरःप्रतिपेधंयुध्यंतोकृतमुरःपीड
यंतइत्यर्थः।उरोविदारंप्रतिचक्रेनखैः।क्रवार्थमिदं।विक्रियतिपदिक्लिश्यंव्याप्यमानासेव्यमानयोः।द्वितीयायामित्येवाद्वितीयां
तेउपपदेविरुपादिभ्योरामुल्स्यात्।व्याप्यमानेआसेव्यमानेचार्थेम्योगेहादिभ्यारणाविरुपादिक्रियाभिस्साकल्येनसंबंधाया
म्।क्रियायाःपोनःपुन्यंमासेवा।नित्यवीप्सयोरितिद्विर्वचनंनभवतिसमासेनेवस्वभावतस्तयोरुक्तत्वात्।यद्यप्यभीक्ष्णेरामुल्
कृएवतथाप्युपपदसंज्ञार्थमासेवायामितिपुनर्विधिःगेगेनुप्रवेशमास्तेगेगेरमनुप्रवेशं।गृहमनुप्रवेशं।एवंगेहानु
प्रपातं।गेगेनुप्रपातं।गेगेनुस्कंदं।असमासेतुगेहस्यरामुल्नस्यचपर्यायेणाद्विर्वचनम्।अस्यनित्यत्वोक्तिःक्रियांतरेकालेषुक्रियाम
न्तरस्यतिव्यवधानेइतिक्रियांतरः।नसिद्धार्थेवर्तमानादस्यतेस्तप्यतेश्चकालवाचिषुद्वितीयांतेषूपपदेषुरामुल्स्यात्।यद्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यासंगाः ग्रायय तिं ग्रहमत्यासं। ग्रहतर्षा। ग्रहतर्षा। अत्यसनेनतर्षणेनचगवांपानक्रियाव्यवधीयते। अद्यपायपित्वा ग्रहमति
क्रम्पुनः पाययतीतर्षः। नाम्न्यादिशिग्रहणः। द्वितीयायामित्येव। नामादेशमाचष्टेनामग्राहमाहूयति। अजयेऽयथाभिप्रे
ताख्यानेकृञः क्कारामुलौ। अयथाभिप्रेताख्यानंनाम अप्रियस्योच्चैः प्रियस्यनीचैः कथनं। उच्चैः कृत्वा उच्चैः कृत्वा। उच्चैः का
रं। अप्रियमाचष्टेनीचैः कृत्वा। नीचैः कृत्वा। नीचैः कारं। प्रियंब्रूते। तिर्यच्चपवर्गे। तिर्यक्कृशब्दे उपपदे कृञः क्कारामुलौ स्त
समाप्तौगम्यायां। तिर्यक्कृत्यगतः। तिर्यक्कारं। समाप्यगतइत्यर्थः। अपवर्गेकिम्। तिर्यक्कृत्वाकाष्ठंगतः। खांगेतस्मत्यये
कृञ्चोः। सुखतःकृत्यगतः। सुखतःकृत्वा। सुखतःकारं। सुखतोभूत्वा। सुखतोभूत्वा। सुखतोभावं। नाधार्थप्रत्ययेच्च्वर्थे। नाधा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्थप्रत्ययांतेच्च्यर्थेविषयेउपपदेकृभ्वोःक्त्वाणमुलौस्तः। अनानानानाकृत्वानानाकृत्य नानाकृत्वा। नानाकारं। विनाकृत्य
। विनाकृत्वा। विनाकारं। नानाभूय। नानाभूत्वा। नानाभावं। अनेकंद्रव्यमेकंभूत्वा। एकधाभूय। एकधाभूत्वा। एकधाभावं
एकधाकृत्य। एकधाकृत्वा। एकधाकारं। प्रत्ययग्रहणंकिं। हिरुकृत्वा। प्यग्भूत्वा। तूष्णीमिभुवः। तूष्णीशब्देभुवःक्त्वाणमु
लौस्तः। तूष्णीभूय। तूष्णीभूत्वा। तूष्णीभावं। अन्वच्यानुलोम्ये। अन्वकशब्देउपपदेभुवःक्त्वाणमुलौस्तः। आनुकूल्येग
म्ये। अन्वग्भूयास्ते। अन्वग्भूत्वा। अन्वग्भावं। अग्रतःपार्श्वतःपृष्ठतोवानुकूलंभूत्वाआसेइत्य[illegible]। आनुलोम्येकिम्॥
अन्वग्भूत्वातिष्ठति। पृष्ठतोभूत्वेत्यर्थः॥ ॥इत्यंलौकिकशब्दानांदिङ्मात्रंनिरूपितं॥ विस्तरस्तुयथाशास्त्रंदर्शि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नःशाद्कोत्कभे॥१॥भट्टोजिदीक्षितकृतिःसेषासिद्धांतकौमुदी॥प्रीत्यैभूयाद्भगवतोर्भवानीविश्वनाथयोः॥२॥
इतिश्रीमद्भट्टोजिदीक्षितविरचितायांसिद्धांतकौमुद्यांकृदन्तःसमाप्तः॥ ॥श्रीमत्कौशिकगोत्रजो।हजवरतेजोनिधिःकान्तिकानेपालोजनिभूःअयन्नरशिवपुरीरम्यविनीतोमुदा॥चैत्रेमासेऽसितेकुजदिनिरिमहीपेऽयुक्तेशके वेक्रमेचाष्टम्यांविधुवासरेऽलिखदिमांकृत्प्रक्रियांसद्धिताम॥१॥यत्रासीन्नोरिकेलोदकतुलितंजीवनंवाहितुभेद्रःदेशोभामनुकूलवतीवाग्मतीमित्रसिद्धा॥देवीगुह्येश्वरीसाहरिहरविधिभिस्सेवितानंददात्रीभूतेशोमुक्तिदाताजनमरवजतुराभातिनेपालदेशः॥२॥ ॥शुभमस्तु॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

काचमणिकाञ्चनमेकसूत्रे ग्रथ्नन्निवास्ति किमु तत्र चित्रम्॥ अस्तस्वकृत्वा णिमि
रेकसूत्रे भ्वानंप्रवानंमघवानमाहुः॥ १॥ श्रीरामचन्द्रायनमः॥ ॥

संवत्सरे मासे तिथौ दिवसे ६ १८१६ तिथौ दिवस ५
मासे ७

नो याचे पाति हि दरे सुवर्णसंघकं॥ पाचे प्रलगो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीवेदमूर्तयेनमः॥ ॥३॥छन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम्॥ द्वयोरेकवचनं वा स्यात्। पुनर्वसुर्नक्षत्रम्। पुनर्वसू वा। नोकेतुश्चेच
नमेव। विशाखयोश्च॥ प्राग्वत्। विशाखा नक्षत्रम्। विशाखे। यद्वा युक्तश्छन्दसि वा॥ षष्ठ्यन्तेन युक्तः पतिवाचिशब्दश्छन्दसि विषयसंज्ञो
वा स्यात्। क्षेत्रस्य पतिना वयम्। इह वा शब्दयोगं विभज्य छन्दसीत्यनुवर्त्तते। तेन सर्वविधयश्छन्दसि वैकल्पिकाः। बहुलं छन्द
सीत्यादिरस्यैव प्रपंचः। यद्विभम्। नमोऽग्निरेमनुषां वत्युपसरव्यानम्। नभसा तुल्यं नभस्वत्। भत्वाद्वत्वाभावः। अग्निरस्वदग्निरः। म
नुष्यदग्ने। जनेरल्लीति विहितडसिप्रत्ययो मनेरपि बाहुलकात्। वृषन्वश्वयोः। वृषवर्षकवसुरस्य स वृषावसुः। वृषाश्वो यस्य
वृषराश्वः। इहान्नान्नीं विभक्तिमाश्रित्य पदत्वे सति नलोपः प्राप्तो भत्वाद्रायते। अतस्त्वपदान्तस्येति णत्वनिषेधोपि। अ
यस्मया दीनि छन्दसि। एतानि छन्दसि साधूनि। भपदसंज्ञाधिकाराद्यथायोगं संज्ञाश्चयोध्यम्। तथा चवार्तिकं भाऽभयसंज्ञान्यपीति

अत्रोपोनद्यतीतुना अनङ्त्वात्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वक्रव्यमिति। समुच्चुभासमक्तनाशोन। पदत्वात्कुत्वं। भत्वञ्जश्त्वाभावः। जश्त्वविधानार्थायाः पदसंज्ञायाभत्वसामर्थ्येनबाधात्। नैनंहिन्वन्त्य
पिवाजिभिः। भत्रपदत्वाज्जश्त्वम्। भत्वात्कुत्वाभावः। नेष्टाग्धातोः। छन्दसिपरेपि। व्यवहितश्च॥ हरिभ्यांयाहोकुभा। भामन्दैरिन्द्रहरिभिर्याहि। इन्धिभ
वतिभ्यां। आभ्यांपरो लिट्किन्स्यात्। समीधेदस्युहन्तमम्। पुत्रईधेअथर्वणः। बभूव। इदंपुत्वाख्यातम्। इन्धेश्छन्दोविषयत्वात्। सुधोवुकोनित्यत्वान्नाभ्यां
लिटः किद्वचनानर्थक्यमिति॥ ॥इतिप्रथमाध्यायः॥ ॥तृतीयाचहोश्छन्दसि॥ जुहोतेः कर्मणितृतीयास्याद्वितीयाचयवाग्वाग्निहोत्रंजुहोति। अग्नि
होत्रशब्दोऽग्निविषिवर्त्तते। यस्याग्निहोत्रमधिश्रितमभ्यमापद्येतेत्यादि प्रयोगदर्शनात्। अग्नयेहूयतइतिव्युत्पत्तेश्च। यवाग्वाख्यहविर्देवतोद्देश्य
नयत्क्षापुक्षिपतीत्यर्थः। द्वितीयाधात्मरो। ब्राह्मणाविजयेप्रयोगेदिवस्तदर्थस्यकर्मणिद्वितीयास्यात्। षष्ठ्यपवादः। गामस्यतदृक्षःसमायारीव्ये
युः। चतुर्थ्यर्थेबहुलंछन्दसि। षष्ठीस्यात्। पुरुषमृगश्चरुमसेगोधाकालकादार्वाघाटस्तेवनस्पतीनाम्। वनस्यभिप्रत्यर्थः। षष्ठ्यर्थेचतुर्थीतिवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चम्। आरवर्षेरा पिबतिमस्येरवर्धः। यजेभ्यकरणे। इहछन्दसिवहुलंवर्धी। छन्दस्यचनेनधातुजते। कल्पंछन्दसि। अदोघ्रलादेशःस्यात्। घस्तानुनम्। त्वि
मन्त्रेयसेनिश्चेर्लुक्। अडभावः। सप्तिश्चमेहमनसिशिरोहेशयेचछन्दसि। छन्दःपूर्वपदिकुः। हेमन्तश्चशिशिरंचहेमनशिशिरौ। अहोरात्रौ। आदित्यस्तिम्यग्
वः। वकलंछन्दसि। पृत्रंहनतिपृत्रहा। ओकःशयतउपपक्। अग्नलुङ्। अग्रादिभिन्नैः पिङ्कचिद्वुक्। माध्वनोदेवाः जुहोत्यादिभ्यश्लुः। वकलंछन्दसिदानि
पियाशिषिहसु। अन्यत्रापि पूर्णोविवक्षि। मंत्रेघसहुरश्चादृदृताःछन्दुकगिजनिभ्योलेः। एभ्योन्येभ्यकस्यान्मन्त्रे। अक्षन्नमीमदन्तहि। चरला
देन्नः। गमहनेत्युपधालोपेश्चासिवसीतिशः। साहूर्मित्रस्य। धूर्मिःपूर्णाग्रर्त्यस्य। नश्चेर्वेतिकुत्वम्। सुरुचोद्वेनभावः। मानओषधकाआदित्याकारन्नमह
राम्। आप्राद्यावापृथिवीपरवभीरभ्यथा। अकृत्रुवासः। वेरपिग्राग्धासोअनुस्मन्। मंत्रग्रहणंधासरणस्यापुपलक्षणम्। असत्वाप्रस्य
दन्नोः विभाक्तनुवृत्तेर्नेह। नेताअग्रमाण्यागमिष्ठहिवः॥ ॥इतिद्वितीयोध्यायः॥ ॥अभ्युत्सादयांपुजनयांचिकयांभयामकःपावयांक्रि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

याहिवामऋ॒ञ्जिति॒छन्दसि॒ आदेशेषु चतुर्थ्यलुक्। आमुष्मकऽमनुष्यो गच्छ। अमुष्मादस्मानकः। अमुष्मादसौ वदिति लोके। पुजनयामकः। पूजीजनादित्यर्थः
चिकयामकः। अचेयीदित्यर्थे चिनोतेराम्। दिवनंकुत्वंचारमयामकः। अरीरमत्। पावयांक्रियात्। पाव्यादिति लोके। विदामऋन्। अवदिस्तुः। गुपे
श्छन्दसि॒ ज्ञेश्चङ्वा। गुप्तानजूगुपतंयुवम्। अगौप्सुमित्यर्थः। नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः। ज्ञेश्चङ्। मात्वायतोजीतुः। काममून
यीः। मात्वाग्निर्ध्वनयीत्। काममैलयीत्। मैनमर्दयीत्। छमरछहिभ्यश्छन्दसि। ज्ञेरङ्वास्यात्। इदनेभ्योऽकरन्नमः। अमरन्। अदरन्।
यत्सानोः। सानुमारुहन्। पत्यपिभ्यां ग्रहश्छन्दसि। कृपा पतिग्रघम्। अपिग्रघम्। प्रतिग्राह्यमित्यर्थः। छन्दसिनिघर्वर्यदेवकृयपुरोणायो
नीयोहिव्यमर्यमर्त्यो ध्वर्यवन्यरवान्यदेवयज्यापश्छ्यप्रतिधीयब्रह्मवायभाव्यसाध्योपचोप्यपश्छ्यानि। कृ[illegible]निमूपूर्वात्क्यपिप्रा
प्रेरयत्। आयन्नयो विपर्यासः। निसःघत्वंच। निघर्वंयचिन्चीनयश्कामः। देवन्। देउपपदेहुयतेजुहोतेर्वाक्यवूदीर्घश्च। स्पर्द्धन्नेवाउ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.कौ.वै
३

देवहूये। प्रउगः आभ्यां नयतेः क्यप् पूर्णीयां उन्नीयां उत्पूर्वाद्धिनोतेः क्यप्। उद्धिन्व्यं। मूङ् रुन्ध्द रुम्भोयत्। मर्यः। स्तर्यां स्त्रियामेवायम्। ध्वर्यः। खनेर्यत्। खन्यः। खाम्यः। यजेर्यः। मुन्ध्वन्दे व्यायकमणे देवयज्यायां। आङ् पूर्वात् स्तेः क्यप्। आपस्त्वाधरुणं वाज्यर्षति। सीव्यतेः क्यप् यत्वं च। घृतिवीव्यां वृत्तशिवदेर्यत्। वृत्तवाय्यम्। नेकिनुवदः सुपि क्यपि यतौ। भवतेः स्तोतेश्चर्यत्। भाव्यः। स्ताव्यः। उपपूर्वात्त्विनोतेर्यत्। आयादेशश्चाट्टेउन्नरपदे। उपवाय्यपशुम्। हरयपशुतिवक्तव्यम्। उपचेयपशुमेवाव्यत्। पशुसुखनेपशुचेत्यस्मादिगुपधलक्षणः कः। छन्दसिवनसनरक्षिमथाम्। एभ्यः कर्मण्युपपदेऽन्त्यात्। वृत्तवनित्वाक्षत्ववनि। उतनो गोयशिश्चियम्। ये पथां पथिरक्षयः। चतुरक्षौ पथिरक्षी। हविर्मथीनामभि। छन्दसिसहः। शिवः स्यात्। एतनाशाट्। वहश्चाप्राग्यत्। दिन्यवाट्। यो गविभागउत्तरार्थः। कव्यपुरीषपुरीष्येषु ण्युट्। एषुवहेर्ण्युट्स्याछन्दसि। कव्यवाहनः। पुरीषवाहनः। पुरुषवाहनः। हव्येन

सि.कौ.वै
३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्नः पादम्। अग्निर्नो हव्यवाहनः। अग्निश्च हव्यवाहनः। पादमध्येन वहश्चेति शिवरेव। हव्यवाडग्निरजरः पिता नः। जनसनखनक्रमगमो विट्। विडुनोरित्या
त्वं। अधाशोजाः। गौर्वा इन्द्रो वा असि सनोतेरनेन इति वत्वम्। इयं उक्षेभिर्विसखा इवा रुजन्। आदधिक्राः शवसा पञ्चकृष्टीः। अग्रेजाः। मन्थेश्चेनवहो क्थन्नाय
रोडाशोशिवन्। श्वेतवहादीनां इस्। पदस्येति वक्तव्यम्। यज्ञपदलभावितत्रशिवनो। एवादोऽसुक्तव्यइत्यर्थः। श्वेतवाः। श्वेतधाहो। श्वेतवाहुः। उक्थानि। उक्थे
र्वाचांसति उक्थशायजमानः। उक्थशासो। उक्थशासः। पुरोदासपते दीयते पुरोडाः। अवयजः। अवयाः। अवयाजो। अवयाजः। भुवयाः। श्वेतवापुरोडाश्वाय
ते सम्बुद्धौ कृतदीर्घो निपात्यते। वादुक्थशासः। विजुपेछन्दसि। उपेउपपदे यजेर्विच्। उपयट्। आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च। सुप्युपपदे चोपपदे आदन्तेभ्यो धातु
भ्यश्छन्दसि विषये मनिनादयस्त्रयः प्रत्ययाः स्युः। चाहिच्। सुदामा। सुधीवा। सुपीवा। भूरिदावा। घृतपावा। विच्। कीलालपाः। वहश्चेति छन्दसि। उपपदान्तरे
पि हन्तेर्वहेर्लक्षिप्यात्। योमान्तहापितहा। छन्दसि लिट्। भूतसामान्ये। अहंयावापृथिवी आततान। लिटः कानज्वा। कसुश्च। छन्दसि लिट्। कानबुक्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि कौ · वै ·
४

सुवासः। चकारात्कृष्टिनयो नोऽग्नेऽग्नयश्चाँअघायुः। छन्दसि परे छायां क्यज्ञक्रव्यः। क्या छन्दसि। उपत्ययः स्यात्। अघायुः। एरजधिकारे जगसेवो
छन्दसि वा। यौ। उवोस्तो। मेजवः। देवस्य त्वा। सवः। मंत्रे ध्वजपचमनविदभूवीरा उदानः। धयादिभ्यः क्लिन्यात्सचोदानः। धृषिद्विवः। सुम्नमिष्यापचार
यक्रीरुत्। अन्ने नव्यसीमति। विक्तिः। भूतिः। अन्त आया हिवीतये। एतेषामेभ्यासः। छन्दसि लुङ्लङ्लिटः। धात्वर्थानां संबन्धसर्वकालेष्वेते वास्युः।
दवादेर्वेभियगमन। लोऽर्थे लुङ्। इदन्तेभ्योऽकरनमः। लङ्। अग्निमग्रे नारम्भरणीनां यंयजमानः। अद्यामवार। अयं प्रियतस्त्यर्थः। लिङर्थे लेट्। वि
ध्यादौ हेतुहेतुमद्भावादौ च धातो। लेट्स्यात्छन्दसि। सिध्रुलंलेटि। इतश्च लोपः परस्मैपदेषु। लेटि सिजामितो लोपो वास्यात्परस्मैपदेषु। लेटोडा
टौ। लेटि अडाटौ। तौ सलो च पिती। सिब्बहुलं सिद्धुन्नयः। धृष्टिः। पुरुषायुः। वित्तारिवत्। सुपेनामस्करतिजो। मिवाद्रि। आसा विषदन्नसानाया सि
षः। इलोपश्च। चाभावे पतातिहिषन्। प्रियः सूर्यो प्रियेऽग्नाभवति। सउन्नमस्य। लेटउन्नमस्कारस्य वा लोपः स्यात्। करवावः। करवावादेरेत्वम्।

शिवः
४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आतरे। नोऽभाकारस्यरेः स्यात्। सुतेभिः सुप्रयसामादयैते। आताभित्याकारस्यरेकारः। विधानसामर्थ्यादाकारेत्वंन। अन्यथाहिरेफेमेवविदध्यात्। योयजा
तियजतस्तावेतोऽत्रत्रा नोऽरेकारस्यरेः स्याद्। आतरे इत्यस्य विषयं विना। पशूनामीशे। ग्फ्रागप्यानो। अन्यत्रकिम्। सुप्रयसामादयैते। उपसंवाहा
शङ्कयोश्च। पुरावन्धे आशंकायांच लेट्स्यात्। अहमेवपशूनामीशे। नेज्जिह्वायनोनरकपतामहलः श्रद्धानश्चो। छन्दसिन्नावजपिआपिशावा
ज्ञानव्। हृग्रहोर्भश्छन्दसीतिहस्यभः। ग्भायजिह्वायामधुवधानदेवसवितः। अनिद्दिनामितिवधातेर्नलोपः। ग्भ्यामिते। मध्वाजभार। व्यत्ययो
बहुलम्। विकरणानांबहुलंव्यत्ययःस्याच्छन्दसि। आरराछ्पुस्यभेदति। भिनत्तीतिप्राप्ते। जरसामवतेपतिः। म्रियतइतिप्राप्ते। इन्द्रोवलेननेयतुन
यतेर्भादाशपसिपौहो विकरणौ। इन्द्रेणयुजातरुवेमवज्रम्। तरेमेत्यर्थः। तरतेर्विध्यादौ लिङ्। उःशपूसिपूचेतित्रयो विकरणाः। सुपतिङ
पग्रहणिङ्नरणांकाबहुलंस्वरकर्तृयङंच। व्यत्ययमिच्छन्तिवैयाकरणाश्छन्दसिसोपिचसिद्धमितिवाकुलकेन। धुरिदक्षिणायाः दक्षिणास्यो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰कौ॰वै॰
५

मिति प्राप्ते। चशब्दलंये अश्वयूयायतक्षतिः। तक्ष्वीति प्राप्ते। उपग्रहः परस्मैपदात्मनेपदे। ब्रह्मचारिणमिच्छ नेच्छतीति प्राप्ते। पुनीपमन्नुर्मिय
ध्यतइति प्राप्ते। मधोस्त्प्रा इवास्ते। मधुनइति प्राप्ते। नरुपुरुषः। अधासवीविदेशमिर्वियूयाः। वियूयादिति प्राप्ते। कालः कालवाचीप्रत्ययः। श्वोग्नी
नाधास्यमानेन। लुटो विषयेन्टट्। तमसोगाअक्षत्। अधुक्षदिति प्राप्ते। मित्रवयंचसूरयः। मित्रावयमिति प्राप्ते। स्वरव्यत्ययमुवक्ष्यते। कर्तृशा
दृकारमात्रपरः। तथाचतद्वाचिनांकृत्तद्धितानांव्यत्ययः। अद्रादाया। अरण विषयेअच्। अवग्रहे विशेषः। यडोयशब्दादारभ्यलिङ्गाशिष्यङि
तिः कारेणप्रत्याहारः। तेषांव्यत्ययोभेदतीत्यादिरुक्तएव। लिङ्गाशिष्यङः। आर्शालिङि परेधातोरङ स्याच्छन्दसि। वचउम्। मंत्रवोचेमाग्न
ये। दशोरग्वक्तव्यः। पितरंचदृशेयंमातरंच। अङिजुमहशोऽङिगुणः स्यात्। छन्दस्युभयथा। धात्वधिकारोक्तः प्रत्ययः सार्वधातुकार्धधातुकोभ
यसंज्ञः स्यात्। वर्ह्लुत्वासुहुतयः। वर्ह्ययनुस्त्यर्थः। आर्धधातुकत्वात्सिलोपः। विश्वस्विदि। सार्वधातुकत्वादभ्यासस्य। हुभुवोरिति यण्। आहगमहनजनः

शिवः
५

३४०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किकिनोलिट्च। आदन्नाद्वर्षा। ऊमादेश्चक्रि किनोस्तस्तोचलिङ्ग। वभ्रिर्वज्रंपिः सीमंदर्दिर्गाः। जग्मिर्युवा। जघ्रिर्ध्वनमभिप्रियम्। जज्ञिः। त्रिङ्ग
वादेवक्रमकृत्पृतामितिशरावाचनार्थंकिस्वम्। वक्रनं छन्दसीत्युत्वमृतुरिः। जगुरिः। तुमर्थेसेसेनसेसेनकसेकसेनध्येअध्येनकध्येकध्येन
राध्येराध्येनतवेतवेङतवेनः। सेवक्षेरायः। सेनूनावामेषे। असे नारदेजीवसेधाः। असेनूनित्यादाशुदीनः। कसे प्रेषे। कसेनूगवामि
वप्रियसे। अध्येअध्येनजठरएराध्ये। पक्षेआयुदानम्। कथेकथ्ये आहवध्ये पक्षेनित्स्वीरतः। राध्येराधतः सहमादयध्ये। राध्येनवा
यवेषिवध्ये। तवेदानवाङ। तवेकसूतवे। तवेकर्तवे। प्रयेरोहिष्ये अव्यथिष्ये। एतेतुमर्थेनिपात्यन्ते। प्रयासुरोहुंअव्यथितुमित्यर्थः। दृक्षे विख्ये
च। दृक्षे विख्यातुमित्यर्थः। शकिरामेलनकमुलौ। शक्नोतावुपपदेतुमर्थेएतौस्तः। विभाजनशकत्। अपलुपन्नाशकत्। विभक्तुमपलोपुमित्यर्थः। ईश्वरे
तोसुनकसुनौ। ईश्वरोविचीरतोः। ईश्वरोविलिखः। विचीतुंविलिखितुमित्यर्थः। कृत्यार्थतवेकेनकेन्यत्वनः। नल्लेङ्गितवे। अवगाहे देहक्षेरापः। भूर्यस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰कौ॰वै॰

६

शकर्त्वे। अवचक्षेच। रिपुणानावचक्षे। अवख्यातव्यमित्यर्थः। भावलक्षणोस्थेण। छन्दवदिचरितमिजनिभ्यस्तो सुन्। भासंस्थातोसीदन्ति
भासकापेसीदन्तीत्यर्थः। उदेनोः। अपकर्तोः। प्रवदितोः प्रचरितोः। होतोः आतमिनो कामभाविजनितोः संभवाम। सपित्रोः कसुन्। भाव
लक्षणोऽत्येव। पुराकूरस्यविसृपो विरप्शिन्। राजपुरुषस्य आवृदः॥ ॥इतिसंतोयोऽध्यायः॥ ॥रात्रेश्चाजसौ। रात्रिशब्दान्ङि
प्यादजस्विषयेछन्दसि। रात्रीव्यरव्यदायती। लोकेतुकृदिकारादिति ङीप्नोदाक्। नित्यंछन्दसि। बहुलंछन्दसिविषयेनि
यमोनिषेधश्चहीयहित्वा। नित्यंग्रहणमुत्तरार्थम्। अवस्था ऊ ङ्याछन्दसि। विभ्वी। प्रभ्वी। विप्रसंपरनिऽयुत्यया। तत्रेत्यक्रियते। उत्तर
त्यनुत्तरेः। उवऊदेवात्तसोचः। मुरुलाछन्दसि लिखु। ऊ ङ्यो लिखमानुकागमः। लिखरः स्थिरभूमुरुलानी। दीर्घजिह्वीचछ
न्दसि। संयोगोपधत्वादप्राप्तो ऊ ङ्यूविधीयते। आसुरेवेदीर्घजिह्वीदेवानांयज्ञवाह्। कुकुमरुत्वोश्छन्दसि। पुरुस्यात्। कदृश्च

शिवः

६ ३०५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वैकमराउलूः। गुग्गुलुमधुजतुपतयालूनामिति वक्तव्यम् गुग्गुलूः। मधूः। जतूः। पतयालूः। अव्ययान्यपि। आविष्टस्योपसंख्यानं छन्द
सि। आविष्टोवर्द्धते। छन्दसि ठञ्। वर्षाभ्यष्ठकोपवादः। स्वरभेदः। वार्षिकम्। वसन्ताद्वा। वासन्तिकम्। हेमन्ताद्वा। हैमन्तिकम्। योगर
विभागउत्तरार्थः। शौनकादिभ्यश्छन्दसि। शौनिः प्रोक्तः। ठाणोपवादः। शौनकेन प्रोक्तमधीयते शौनकिनः। वाजसनेयिनः। छन्दः
किम्। शौनकीयाशिक्षा। अचश्छन्दसि। विकारमयटस्यात्। शास्त्रमवहिः। यस्य पर्णमयी जुहूः। नीलवर्णो विल्वात्। इल्वानुकारः
वान्। मौञ्जशिक्यम्। वर्द्धत्रम्। तस्य विकारो वार्द्धीरज्जुः। वेल्वो यूपः। यथायथं शैषिकाणामणादीनां घादीनां चापवादोयं यत्
पक्षेतेपि भवन्ति। सर्वविधीनां छन्दसि वैकल्पिकत्वात्। तद्यथा। मूञ्जवान्नाम पर्वतः। तत्र भवो मौञ्जवतः। सोमस्येव मौञ्जवतस्य
भक्षः। आचतुर्थसमाप्तेश्छन्दोऽधिकारः। पाथोनदीभ्यां घण्। तमुत्वा पाथ्यो वृषा। चनोदधीतनाद्योगिरोमे। पाथसि भवः पाथ्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नयांभवो नाथः। वैश्वानाहिमवद्ग्रामण्यभावे। वैश्वानीभ्यः स्वाहा। हैमवतीभ्यः स्वाहा। सोनसो विभाषाग्रयो पक्षेयत्। अत्यग्रयोस्तुस्व
भेदः। स्वानसिभवः सोन्यः। सोनस्यः। सगर्भसयूथसनुतायनो। अनुभ्रातासगर्भः। अनुसरवासयूथ्यः। योनः सनुत्यउत्वाजिघ्नुः। नुति
नुतमा। नपुंसकेभावेक्तः। सगर्भादयस्त्रयोऽपिकर्मधारयाः। समानस्यच्छन्दसीनसः। तत्राभवार्थयनू। यतोऽपवादः। तुग्रादघन्। भवेऽर्थे
पक्षेयदपि। आवः त्रायंध्वमंतुग्रास्त्विनिवृद्धाः। तुग्रियास्वितिशाखान्तरे। धानाऽकात्रयत्रवरिष्ठमुतुग्रावद्शति धानिः। भग्राय
त्। घछौचायत्। भग्रेभवोग्यः। भग्रियः। भग्रीयः। समुद्राधाद्यः। समुद्रियाअप्सरोमनीषिणमा। नानदनोऽभ्रियस्वेवघोषाः। वक्
हिषिद्दन्नमा। प्राग्धिनाप्रादित्येव। वीहिव्येषुनिधिषु। दूतस्यभागकर्मणि। भागोत्रः। दूतस्यमारक्षोयातूनांहननी। यातेअग्नेरक्षसा
तनूः। रेवतीजगतीहविष्याभ्यः पुत्रास्यो पुत्रांसनेयत्यान्। रेवत्यादीनांपुत्रांसनेरेवत्यम्। जगत्यमाहविष्यम्। असुरस्यस्वम्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

असुर्यपेदेवेभिर्धायि विश्वम्। मायायामरा। आसुरीमाया। तद्वा नासामुपधानोम त्रस्तोष्कासुलुक्तमनोः। वर्चस्वानुधानोमंत्रभासामिष्ट
कानां चत्रस्याः। ऋतव्याः। अश्विमानरा। आश्विनीरुपदधाति। वयस्यासुमूर्द्धो मनुष्। तद्वा नासामिति सूत्रं सर्वमत्रानुवर्त्तते। मतो रितिष
दमावर्त्यपं चम्यन्नंवोध्यम्। मतुवन्नोयोमूर्द्धशब्दस्ततोमतुप्स्यात्प्रथमस्यमतो लुक्चवयश्शब्दवन्मत्रोपधेयास्विष्टकासु। यस्मिन्मत्रे
मूर्द्धवयःशब्दोस्तस्तेनोपधेयासु। मूर्द्धन्वतीरुपदधातीतिप्रयोगः। मत्वर्थेमासतन्वोः। नभोम्रमातदासन्नस्तीतिनभस्योमासः। ओज
स्यातनूः। मधोर्मनू। मधव्यः। माधवः। ओजसोरुनियत्वो। ओजस्यमहः। ओजसीनंवा। विशोयत्रा आदेर्भगाधनूखोयथासंख्यं
नेव्यते विशोवलंतदेवभगइतिकर्मधारयः। विशोभग्यः। विशोभगीनः। यशोभग्यः। यशोभगीनः। पूर्वैरुनमिनयोच। गुंभीरेभिः पथि
भिः पूर्विरोभियेतेपन्थाःसवितुःपूर्व्यासः। अद्भिःसस्कृतम्। यस्येदमप्यहविः। सहस्रेणासम्मितोघः। सहस्रियासो अपानोमयः। सह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लेणतुल्याइत्यर्थः। मतोचासहस्रवान्मत्वर्थेघः स्यात्। सहस्रमस्यास्तिसहस्रियः। सोममर्हतियः। सोम्योब्राह्मणाः। यज्ञार्हइत्यर्थः। म
येच। सोमशब्दाद्घः स्यान्मयडर्थे। सोम्यंमधु। सोममयमित्यर्थः। मधोः। मधुनोदान्मयडर्थेयः स्यात्। मध्व्यः। मधुमयइत्यर्थः। वसोः स
मूहेच। चान्मयडर्थे यत्स्यात्। वस्व्यः। अक्षरसमूहछन्दसउपसंख्यानम्। छन्दः। गायत्र्यक्षरसमूहे वर्त्तमानात्स्वार्थेयदित्यर्थः। भो
भावयेतिचतुरक्षरम्। अस्तुश्रौषडितिचतुरक्षरम्। यजेतिद्व्यक्षरम्। येयजामहेतिपंचाक्षरम्। द्व्यक्षरावषट्कारः। स्ववैसदाद
क्षरश्छन्दस्यः। नक्षत्राद्घः। स्वार्थे नक्षत्रियेभ्यः स्वाहा। सर्वदेवात्तातिल्। स्वार्थे सर्वतातिः। सुवःसर्वतातिम्। प्रदक्षिणादे
वतातिमुराणः। शिवशमरिष्टस्यकरे। करोतीतिकरः। पचाद्यच्। शिवंकरोतीतिशिवतातिः। याभिःसभातीभवथोददाथुषे। अथो
अरिष्टतातये। भावेचा। शिवादिभ्योभावेतातिल्स्याच्छन्दसि। शिवस्यभावः शिवतातिः। शांतातिः। अरिष्टतातिः॥ ॥इतिचतुर्थोध्यायः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सप्तनोऽछन्दसि। तदस्य परिमाणमिति। वर्षा इति च। सप्तसाप्तानि भस्त्रजत्। शतशतोर्ङिन्छन्दसि। तदस्य परिमाणमित्यर्थे वाच्यः। पंच
दशिनोऽर्द्धमासाः। विंशिनोमासाः। विंशतेश्चेति वाच्यम्। विंशिनोऽगिरसः। युष्मदस्मदोः सादृश्ये पवतुच्वाच्यः। त्वावतः पुरुवसो। नत्वा वा अन्यः
यज्ञविप्रत्यमावतः। छन्दसि च प्राप्तिपदिकमात्रान्मदर्हतीति यत्। मादन्यं विद्यम्। वत्सरान्नाच्छन्दसि। निर्वृत्तादिष्यर्थेषु। इदत्तरीयः।
संपरिपूर्वात्खच्। चाच्छः। संवत्सरीणाः। संवत्सरीयः। परिवत्सरीयः। परिवत्सरीणाः। छन्दसि घस्। अनुत्वा नस्य प्राप्तमित्यर्थे। भागत्रम्
तियः। उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे। धात्वर्थविशिष्टे साधने कर्त्तमानात्स्वार्थे वतिः स्यात्। यदुक्तो निवनः। उद्धृतानि गतानीत्यर्थे। यद्वा छन्दसि
नान्नादसंख्यादेः परस्य टः थट्स्यान्मट्स्यात्। पंचथम्। पंचमम्। छन्दसि परियन्थि परिपरिणो पर्यवस्थातरि। अपत्यं परियंथिनम्।
मात्वा परिपरिणो विदन्। बहुलं छन्दसि मत्वर्थे विनिः स्यात्। छन्दो विश्वकरणेभ्यो मेखलाद्यो भयरुजाहृदयानां दीर्घश्चेति वक्तव्यं।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिकौ॰ वै॰
९

इतिदीर्घः। मंहिष्ठमुभयाविनम्। अनमष्ठ्यचरन्। छन्दसीवनिपौ चवन्ध्यौ। ईरथीरभूत्। सुमः लीयियंवधूः। मघवानमीमहे। न्योर्दाहिलौ
चछन्दसि। इदंतदीर्यथासंख्यम्। इदाहिवउपस्तुतिमातर्हि। याहिनौचछन्दसि। किमस्यास्त्रौप्रकारेच। कथागामंनपृच्छति। कदादाशम
पश्चपश्चाचछन्दसि। अवरस्यास्तापथौनिपातौ। पश्चाहिसः। नोतपश्चा। तुश्चछन्दसि। तज्जनात्तन्नात्। अस्मीयसुनोतः। आसुतिकरि
ष्ठः। दोहीयसीधेनुः। प्रत्नपूर्वविश्वेमास्थालुछन्दसि। इवार्थेतस्पुनथापूर्वथाविश्वथेमथा। अमुचछन्दसि। किमेत्तिङव्ययघादित्ये
व। एतंनयपनम्। एकउपेक्षाप्यंतिलुनातिलौचछन्दसि। स्वार्थेयोनोदूरेवोवृकतिः। ज्येष्ठनातिवर्हिषदम्। अनसंतान्नपुंसकाछन्द
सि। तत्पुरुषाद्समासान्त्य। कुलसामंभवतिदेवछन्दसानि। कुप्रजाछन्दसि। कुप्रजानिर्जनिमा विवेश। छन्दसिच। इन्नस्यृत
साद्बहुव्रीहौ। उभयतोदनः प्रतिगृह्णाति। अतश्छन्दसि। अदन्ताद्बहुव्रीहौ नकपू। हनामानायस्यहनमाना॥ ॥इतिपंचमोध्या

शिवः
९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एकौ वो ऽछन्दसि वेति वक्तव्यम्। योजागार। दाति प्रियाणि। तुजादीनां दीर्घो ऽभ्यासस्य। तुजादिराकृतिगणः। प्रभरत तुजानः। सूर्यमासनम्। दाधा
रयः पृथिवीम्। सदृताव। वकुलं छन्दसि हृः सम्प्रसारणमस्यात्। इन्द्रमाहवऊतये। अचित्रिरुत्तरपदादिलोपश्छन्दसि। अकृण्वे परेजैः सं
पृक्ता। रणमुत्तरपदादेर्लोपश्चेति वक्तव्यम्। त्वंसुक्रमू। छन्दसि किम्। ऋचानि। रयेर्मतौ वकुलम्। रेवान्। रयिवान्पुष्टिवर्द्धनः। चायः
की। न्या अन्यं चिक्युर्न निचिक्युरन्यम्। त्विद्युमिरूपम्। वकुलग्रहणानुवृत्तेर्नेह। अग्निर्ज्योतिर्निचाय्या। अपस्यधयामान्चुरान्दुश्चि
च्युषेत्या जश्चाताश्रितमार्त्तारात्रीनिः। एतेछन्दनिपात्यन्ते। इन्दुश्चविहृतोयदपस्यधेयाम्। स्पर्धेर्नदिः आथाम्। सूर्कमान्चुः। वसू
न्यान्दुः। अर्चेरर्हेश्चलिद्युसि। चिच्युषे। च्युडेलि टिथासि। यस्तित्याजा त्यजेर्गालि। आतास्त इन्दुसोमाः। अतोनोग्रहः। जीजपा
के। निष्ठायां। नाभिरदुह्रे। मध्यतआत्रीतिः। जीजृष्वक्रिपिनिष्ठायांच। खिदेश्छन्दसि। खिदे दैन्ये। अस्येचआद्यास्यात्। चिखाद

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिरवेदेत्यर्थः। शीर्षश्छन्दसि शिरः शब्दस्य शीर्षन्यात्। शीर्ष्णो जजनः। वाछन्दसि दीर्घो ज्ञसि रुचि पूर्वसवर्णदीर्घो वास्यात्। वारा हीवा
रा ह्यो। मानुषीशत्नेतिवन्नः। उत्तरसूत्रद्वयेपीदं वाक्यभेदेनसंबध्यते। तेनाऽमिपूर्वत्वं वास्यात्। चमीचान्नाम्यं चा सूम्यसु शिरामिव। सम्पुसारणा
न्नेतिपूर्वरूपमपि वा। इज्यमानः। यज्यमानः। वोश्छन्दसि वहुलम्। लोपः स्यात्। यातेगाथाणाम्। नाताथिराडानाम्। एमन्नादिषु छन्दसि
पररूपं वक्तव्यम्। अपान्त्वेमन्। अपान्त्वोष्मन्। भव्यप्रवय्ये च छन्दसि। विभेत्यस्मादिति भय्यः। वेतेः प्रवय्या इति स्त्रियामेव निपात
नम्। प्रवेयमित्यन्यत्र छन्दसि किम्। मेयम्। प्रवेयम्। हृदय्याआपऽपसंख्यानम्। हृदे भवा हृदय्या आपः। भवेश्छन्दसीतिय
त्। पक्षत्यान्नः पादमध्यपरे। अक्षपादमध्यस्थस्य पक्षत्यास्यात्। अतिपरेनतुवकारयकारपरेऽति। उपप्रयन्तो अध्वरम्। सुजा
तेअश्वसूनृते। अन्नः पादः किम्। कयामतीकृतस्तोसमन्तेर्वेति। अव्यपरे किम्। तेषदन्। अव्यादवद्यादवक्रमुरुव्रतायमवत्ववस्यु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऽच्चाऽस्मुच्यपरेप्यतिऽइ प्रकृत्या वसुभिर्नो भव्यात् । मित्रमहो भवद्यात् । माशिवासो भवक्रमुः । तेनो भवत । ऋतधारेअयंसोमः । तेनो भवन्तु ।
कुशिकासो भवस्यवः । यद्यपि वहूचैस्तेनोऽवनुरथतु सोयंसोमात् । तेऽ रुणो मित्रा दीप्रकृति भावो नक्रियते तथापि वाहुलकात्समा
धेयम् । प्रातिशाख्यव्यतुवाचनिक एवायमर्थः । यजुष्पुरः । उरः शब्दऽ ऽ नीऽतिप्रकृत्याय जुषि । उरुयेअन्तरिक्षम् । यजुषिपादाभावाद्दन्तुः या
दार्थवचनम् । आपोजुवाणोवृष्णोवर्षिष्ठोवेवाहनोविके पूर्वे । यजुषिअतिप्रकृत्या । आपोअस्मान्मातरः । जुवाणोअग्निराज्यः । बृहन्मा
ऽ भ्याम् । त्रर्विष्टेऽधिनाके । अन्वेअंवालेभग्विके । अस्मादेववचनादेवाऽर्थेऽतिकुस्वोन । भुजःइत्यादौच । भुजःशब्देयऽ इत्तदादौनय
रेयऽ पूर्वः सोतिप्रकृत्याय जुषि । प्राणोअङ्गेअङ्गेअर्दावत् । अनुदानेचकुवपरे । कर्काधकारेयरेषुअनुदानेअतियरेऽ प्रकृत्याय
जुषि । अयंसोअग्निः । अयंसोअध्वरः । अनुदानेकिम् । अधोऽगुरुद्वे । अग्रन्नाद्भाघुदानः । कुवपरेकिम् । सोयमग्निस्तनः । अपथासिच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनुदात्ते अकारादौ अवपथाः शब्देषु तोयजुषि एषु प्रकृत्या। त्रीरुद्भ्यो अवपथां क्षयेस्थासि नृभि-तिकुतिरुत्यनुदात्तम्। अनुदात्ते किम्
यदुद्भ्यां अवपथाः। निपातैर्यद्यद्यतिनिघातोन। आङो नुनासिकश्छन्दसि। आङो चिपरेऽनुनासिकः स्यात्सचप्रकृत्या। अग्र औ अयः। गभीरौ औ उग्र
पुत्रे। ईषा अक्षादीनां छन्दसि प्रकृतिभावो वक्तव्यः। ईषा अक्षो हिरण्ययः। ज्याइयम्। पूषा अविद्य। स्वश्छन्दसि बहुलम्। स्वइत्यस्य सोलो
पः स्याद्वलि। एष स्य भानुः। ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे मंत्रे। ह्रस्वात्परस्य चन्द्रशब्दस्योत्तरपदस्य सुडागमः स्यान्मंत्रे। हरिश्चन्द्रो मरुत्वा
। सुश्चन्द्र दस्म। पितरामातरा च छन्दसि। द्वन्द्वे निपातः। आमागन्नांपितरामातरा च। चादिषु गतमपि। त्वमातरा पितरानृचिदिद्य। समा
नस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु। सयानस्य सः स्यान्मूर्धादिभिन्ने उत्तरपदे। सगर्भ्यः। छन्दसि स्त्रियां बहुलम्। विश्वेदेवयोरद्यादे
शः। विश्वाचीघृताचीच। देवद्रीचीनयनदेवयन्तः। कद्रीची। सधमादस्थयोश्छन्दसि। सहस्य सधादेशः स्यात्। इन्द्रत्वास्मि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्सधमादे। सोमः सधस्थम्। पथिचछन्दसि पथिशब्दे उत्तरपदे कोः कवबास्यात्कावा। कवपथः। कापथः। कुपथः। साधे साद्वासाढे इति निगमे।
सहेः कापत्ययेआद्यंहस्यं तु निपातीयं निपात्यते। मरुद्भिरुग्रः पृतनासु साढा। अचोर्मध्यस्थस्य उस्यलः ठ्स्य कृश्चपातिशाख्ये विहितः। आहि। हुयो
श्चास्यस्वरयोर्मध्यमेत्य संपद्यते मुकारोलकारः। हकारलामे तिसरेवचास्य उकारः सन्ध्यक्षरासप्रयुक्त इति। छन्दसि च। अवनउगत्वस्या
दुत्तरपदे। अध्वपथी। मन्त्रेसोमाश्वेन्द्रियविश्वदेवस्यमम नौ। दीर्घः स्यात्। अश्वावतीं सोमावतीं। इन्द्रियावान्मदिन्तम। विश्वकर्मणा विश्व
देवावता। ओषधेश्चविभक्तावप्रथमायाम्। दीर्घः स्यान्मंत्रे। यदोषधीभ्यः। अदधा ओषधीषु। अचितनुघमक्षुनः कुगोरुष्याणाम्
दीर्घः स्यात्। आनूनइन्द्र। नूमत। उतवाघास्यात्। नात्। मक्षुगोमन्तमीमहे। भरताजातवेदसम्। तद्धितिथादेशस्यादित्वपक्षेगृहणम्। तेने
हन। पृशोतयावाणः। कूमनाः। अत्रानेमद्रायत्रानश्चक्रा। उरुष्याणः। इकः सुञि। अचिदीर्घश्चेत्येव। अभीषुणः सखीनाम्। सुत्रः इ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिषः। न्ध्यधातुरथो दृशुश्रतिणाः। अचो नलिङः। मंत्रेदीर्घः। विभाहि। चक्राजास्म। निपातस्य च। एवाहिनौ। छन्दस्युभयथा। नामिदीर्घो वास्या
नृ। धाताधात्रणामिति वृद्धाः। तिन्तिरीयास्तु हृस्वमेव पठन्ति। वृत्रभूर्वस्य निगमे। वपूर्वस्यानउपधायावादीर्घः। सच्चुप्रो सर्वनामस्थाने। ऋभु
क्षणाम्। ऋभुक्षणाम्। निगमे किम्। तक्षा। तक्षायो। जनिनामचोऽङ्गादेस्तच्चिणि लोपो निपात्यते। योनः पिता जनिता। ग्रमितायद्रा ग्रमयि
तेत्यर्थः। यस्वादीर्घश्छन्दसि। त्यपौ त्यनुवर्तेतो। वियूय। विपूय। आदजादीनाम्। छन्दस्यपि दृश्यते। अनजादीना मित्यर्थः। जानट। आह
वः। नमाङ्योगे। बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपि। जनिष्ट उग्रः सहसे। सावः क्षेत्रेष्वजायन्त वाजाः। इरयो जो पुषमाहुरापः। रिभावस्वो॥
भीयत्वेनाऽसिद्धत्वादातो लोपः। अत्रेत्वादस्यादिकृतेपुनरपि रेभावः। तदर्थं सूत्रे द्विवचनं। निर्दिष्टं इरयो यिति। छन्दस्युभयथा भू
सुधियोर्यराया दिद्युद्भ्यो चा। वनेषु चित्रं विभ्वम्। विभ्वमा सुध्यो नव्यमग्ने। सुधियो वा। नन्मादीनां छन्दसि वक्तव्यम्। नन्वंपुषेमात

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वुवंवा।त्र्यंबकम्।त्र्यंबकम्।तनिपत्योश्छन्दसि।एतयोरुपधालोपःस्याक्तिपुत्ययपरे।चिनतिनिरेकवयः।शकुनाश्वयद्भिस।घसिभसोर्
हलिच।सग्धिश्चमे।वधान्नेहरीधानाः।कृकृभ्योहेर्धिः।भुश्रणुकृकृभ्यश्छन्दसि।भुधीहवम।श्रणुधीगिरः।रायस्यहि।उरुणस्कृधि
भपांकृधि।वाछन्दसि।हिरपिद्वा।अहितश्चाहेर्धिःस्यात्।शरन्धि।रमेर्व्यत्ययेनपरस्मैपदम्।शपःश्लुः।अभ्यासदीर्घश्चाभ्यस्मेपुयं
धि।एयोधिजातवेदः।यमेःशपोलुक्।योतेःशपःश्लुः।मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः।आत्मनशब्दस्यादेर्लोपःस्याङि।आत्मनादेवेयाचि
भावऊर्ज्छन्दसि।अजुशब्दस्यअतस्थानेरःस्याद्वाइष्टेमेयस्सु।त्वंरजिष्ठमनुनेषि।ऋजिष्ठंवा।अत्यवास्त्यवास्त्वमाध्वीहि
रण्यपयानिछन्दसि।अतोभवंअत्यम्।वास्तुनिभवंवास्त्यम्।वास्त्वंच।मधुशब्दस्याणिस्त्रियांयणादेशोनिपात्यते।माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः।हिरण्यपशब्दाद्धितस्यमयटोमशब्दस्यलोपोनिपात्यते।हिरण्यपयेनसवितारथेन॥ ॥इतिषष्ठोध्यायः॥॥

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शीङ्ने रुट्। वृत्तं छन्दांसि। रुडागमः स्यात्। न्नोपक्तु आत्मनेपदे द्वित्वे पक्षे तलोपः। धेनवो दुहे। ओकाभावे। घृतं दुहे। अदृश्यमस्या अ
तोभिस्सस्य। यद्वृत्तं छन्दांसि। अग्निर्देवेभिः। नैतरच्छन्दसि। स्वमारदङ्ना। वर्षघ्रमितरम्। छन्दसि किम्। इतरत्काष्ठम्। समासः
नञ्पूर्वकौल्यपा। स्कापि छन्दसि। यजमानपरिधापयित्वा। सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाऽऽच्छेयाडाद्यायाजालाऽऽल्नः। अभवः सन्नुपे
धाः। पंथानश्चतिपाप्रेषुः। परमेव्योमन्। व्योमनिश्चतिपाप्रेषुः लुक्। धीतीमती। सुधुती। धीत्यामत्यासुधुत्येतिप्राप्ते। पूर्वसवर्णः
यासुरथारथीतमा। दिविस्पृशा अश्विना। योसुरथो दिविस्पृशा वित्यादौ पाप्रे भौ। नताद्यास्त्रणा मानतमितिप्राप्ते। यादेवविप्र
तात्वा। यमितिपाप्रे। भातू। न्यभेवाजवन्धवः। अस्मेइन्द्राकृस्यती। युष्मासु अस्मभ्यमितिप्राप्ते। उरुया धच्छुया। उरु
णा। धच्छुनेतिपाप्रे। या। नाभाष्टथिव्याः। नाभा वितिपाप्रेडा। अनुनाश्चोच्चावयनात्। अनुकानमनुष्ठा। व्यवस्थावदङ्। आङ्ग्या।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

साधुया। साध्विति प्राप्ते याच्। वसन्ताय जेता। वसन्तेऽ इति प्राप्ते। आल्। इयाडियाजीकारणमुपसंख्यानम्। उर्विया। उर्वियाडुरुणा। दारुणेति प्राप्ते। इया। मुक्षेभि
या। मुक्षेभिरेति प्राप्ते डियाच्। दृतिनभ्यङ्कसरसीनायानम्। ङीकारइत्याहुः। तत्राद्युदात्तेषु पदेषु प्राप्ते यत्ययेन नीदात्तता। वस्तुतस्तु ङीश्चन्ङ्ङ्ङ्कं। ईका
रादेशस्य तूदाहरणान्तरं मृग्यम्। आङ्ऽयाजयाराणमुपसंख्यानम्। पुवाहवासिस्तम्। वाहेति प्राप्ते आङादेशः। धोङ्नीति गुणः। स्वप्रया।
स्वप्रेनेति प्राप्ते भयात्। सनःसिन्धुमिवनावया। नावेति प्राप्ते। भया। रिस्वरः। अमोमशा। मिवादेशस्य मोमस्यात्। अकारउच्चारणार्थः
शिश्वात्सर्वादेशः। आस्तिसिचइति ईट्। वधीदृत्रम्। अवधिषमिति प्राप्ते। लोपस्तआत्मनेपदेषु। छन्दसि। देवाअदुह। अदुहतइति प्राप्ते।
दक्षिणातायो। नेतेऽइति प्राप्ते। आत्मेति किम्। उत्संदुहन्ति। ध्वमोध्वात्। अन्तरेवोऽमारांवारयध्वात्। वारयध्वमिति प्राप्ते। यजेध्वैनमिति
च। एनमित्यस्मिन्परे ध्वमो नलोपो निपात्यते। यजेध्वैनप्रियमेधा। वकारस्ययकारो निपात्यते। इतिष्टनिकारेणक्तिः। ग्रामादिकी। तस्यतात्। म

...ti University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ध्यपुरुषवद्वचनस्यस्थानेतात्स्यात्। गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। कृणुतेतिप्राप्ते। सूर्यचक्षुर्गमयतात्। गमयतेतिप्राप्ते। तपूनपूनथनाभ्यातत्
स्येत्येव। शृणोतग्रावाणः। शृणुतेतिप्राप्ते तपू। सुनोतनपचतनधृष्णुवाहसे। दधातनद्रविणम्। तनपू। मरुतस्तज्जुष्यजुन। जुषध्वमितिप्राप्ते
व्यत्ययेनपरस्मैपदम्। लुप्ता। विश्वेदेवासोमरुतोयतिष्ठन। यत्संख्याकास्तेइत्यर्थः। यच्छब्दाच्छान्दसोऽतिः। अस्तेस्तस्यथनादेशः। इदन्नोमसि। म
सीत्याविभक्तिको निर्देशः। उकार उच्चारणार्थः। मसइत्ययमिकाररूपचरमावयवविशिष्टस्यात्। मसइगागमः स्यादितियावत्। नमोभरन्तएमसि।
त्वमस्माकंतवस्मसि। इमः स्मइतिप्राप्ते। स्त्रियाक्। दिवंमुष्णोगत्वायाइन्द्रीनमित्वा। क्तापुत्ययस्यईनमन्तादेशोनिपात्यते। इन्द्रीनंदेवानू। इन्द्राइ
तिप्राप्ते। स्नात्वादयश्चाभाद्रिशब्दः प्रकारार्थः। आकारस्यईकारेनिपात्यते। चिन्नस्मात्वीमन्नादिव। पीत्वीसोमस्यवावृधे। स्नात्वापीत्वेतिप्राप्ते। आ
ज्जसेरसुक्। अवर्णान्नादङ्गात्परस्यजसोऽसुक्स्यात्। देवासः। ब्राह्मणासः। श्रीयामयोश्छन्दसि। आमेनुदू। श्रीणामुदारोधरुणोरयीणाम्।

शिवः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मूतग्रामणीनाम्। गोः पादान्ते। विभ्राहित्वा गोपतिं भूरगोनाम्। पादान्ते किम्। गवांस्थानापक्षस्थामेषु। पादान्तेपि क्वचित्। छन्दसि सर्वे वा विकल्पिकत्वात्। चिरजे गोपतिं गवाम्। छन्दस्यपि दृश्यते। भस्थादीनां मनङ्। इदद्रोधीचो भस्थाभिः। ईचि द्विवचने। भस्थादीनामित्येव। भस्थीभ्यां ते नासिकाभ्याम्। इकस्वचः स्वतवसाछन्दसि। रुशांनुंस्यात्सो। कीदृङ्इन्द्रः। स्वतवान्। स्वतवान्। उरोष्मपूर्वस्य। वकुलछन्दसि तनुरिः। फुहुरश्छन्दसि। फुरेनिष्ठायाफुआदेशः स्यात्। अफुतमसिह विधीनम्। अपरिफुतास्त्वा पूर्वेणापापुस्यादेशस्य भावो निपात्यते। अपरिफुतास्तनुयामर वाजम्। सोमेफुरितः। इङ्गुरोगो निपात्येते। मा नः सोमोफुरितः। ग्रसितस्कभितस्तभितो नभितचनविकस्ता विशस्तशस्तशस्तप्तरुत्तरुत्तरुत

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चनेपाचने। कक्षगतौ। भाष्यां ऋस्येऽभावः। चन्द्रोऽतश्चन्द्रामुतः। त्रिधाहनुपावमश्चिना किकस्तम्। त्रिपातनबहुत्वापेक्षंसूत्रे बहुवचनं विकल्पार्थमिति नैके
कवचनान्नोपि प्रयोगः साधुरेवान्यसुरां सुशासुरभ्यस्तचरइभावः। अकारस्त्वसुरश्च्यस्याविशस्ता शा वयाभउतनाऽस्ता। पुमस्तायोना। नरनेर्दृङ्दृक्ष्वाश्चत्वउदवुद्ध
स्ता वागमो निपात्येते। नहुतारस्थानाम्। नहुतारम्। वहुतारम्। वहुत्रीभिः। सुशारणोनोऽस्तु। अवर्षीवन्नानियानन प्रपंचार्थम्। वसूत्रशब्दोहिनि
पातिनः। ततोऽपियागतार्थत्वात्। उज्वलादिभ्यश्चतुर्थ्यः शापइकारादेशो। निपात्यते। उज्वलदीप्तौ। क्षरसंचलनो। इवमउद्गिरणो। अमगयादिभ्यो। इहक्षपीत्यस्यानेन
रक्षमिनीत्यधिके चित्यर्थे। नत्रक्षमूयूस्वहनेरतिधातुर्वोध्यः। भाषायांनुप्रस्तस्कंस्तध्वोन्नध्वोचनिनविकसिताः। विशासिताशंसिताशासितानर्तितानर्तितावरि
ता वरीता। उज्वलतिक्षरतिपाठान्नरे। क्षमति। वमति। भमति। वभूथानपंथजगम्भववर्थनिनिगमे। विप्रातमुत्संयत आवभूविथ। [illegible]
[illegible] येनानरिक्षमूर्वातनंथ। जगम्मातेरक्षिरामिन्द्रहस्तम्। त्वन्यो। निपावितमो वर्वर्थ। भाषायामनुवभूविथ। भातेनिया। जगदिमावरिथेति
सनिंससनिंवांसम्। सनिमित्येतत्सूर्वात्सनतेः सनोतेवा कसोरिट्। एत्वाभ्यासलोपाभावश्चनिपात्यते। पावकादीनांछन्दसि प्रत्ययस्यात्कादिष्विनेतिवाच्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पावकादीनां छन्दसि प्रत्ययस्थात्कादिष्वनेतिवाच्यम्। हिरण्यवर्णाश्चयः पावकाः। घोर्लोपो लेटि वा दधद्रत्नानि दाशुषे। सोमो दधद्रत्नं स्वर्वयाय यदग्नये स्तनयद्दत्। मीनाते निगमे। श्रातिह्रस्वः। प्रमिनन्ति व्रतानि। लोके पुनीयात्। भस्त्रासिचोः एके। बहुलं छन्दसि। सर्वमाद्रम्। ह्रस्वस्य गुणः। जसि च। जसादिषु छन्दसि वा वचनम्। पाद्रणो चक्षुषधायाः। अधाश्रीतऋत्वोयुयम्। श्रीतऋतवः। पम्बेन्द्र भ्योयथागवे। पशवे। नाभ्यस्तस्याचीतिनि अधेबहुलं छन्दसीति वक्तव्यम्। भोनुयुगजुजीयत्। नित्यं छन्दसि। छन्दसि विषये चक्षुषधायाऋवर्णस्यऋन्नित्यम्। अवीवृधत्। नछन्दस्यपुत्रस्य। पुत्रभिन्नस्याऽन्नस्यक्वचिदित्वदीर्घौ। मित्रयुः। क्वाछन्दसीत्युः। अपुत्रस्य किम्। पुत्रीयन्तः सुदानवः। अपुत्रादीनामिति वाच्यम्। जनीयन्तो भग्रवः। जनमिच्छन्त्यर्थः। दुरस्युद्दविरास्यवृषरापति स्विरापति। एते क्वचिन्नियात्यन्ते। भाषायामप्रत्ययाभावात्। दुष्टीयति। दुविरीयति। दधीयति। स्विरीयति। अश्वाऽघस्याऽतो अश्वऽघस्तयोः क्वचिदात्स्याछन्दसि। अश्वायनो मेघवन्। माल्वावृ

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

काभ्यघायवः। नश्छन्दसीति निषेधोनइत्वमात्रस्य किन्तु दीर्घस्यापीत्यत्रेदमेवसूत्रं ज्ञापकम्। देवसुम्नयोर्यजुषि काठके। अनयोः क्वचिदात्स्यात्य
जुषि कठशाखायाम्। देवा यन्तो यजमानाः। सुम्नायन्तो हवामहे। इह यजुः शब्दोनाम समात्रपरः किन्तु वेदोपलक्षकः। तेन भगात्मकेपि
मन्त्रे यजुर्वेदस्थेऽपि भवति। किञ्च। ऋग्वेदेपि भवति मन्त्रे चेन्नाम्नोयजुषि कठशाखायां दृष्टः। यज्ञयीति किञ्च। देवान् जिगाति सुम्नयुः। धूर्वाना
मप्यस्ति कठशाखा। ततो भवति प्रत्युदाहरणमिति हरदत्तः। कव्यध्वरपृतनस्य चलोपः। सपूर्वयानि विदाकव्यतयोः। अध्वर्युवामधुपा
शाम्। इमम्मन्त्रं पतन्यूम्। दधातेर्हेः। जूहोतेश्चक्लि। विभाषाछन्दसि। हित्वा शाम्। हित्वा वा। सुधितवसुधितनेमिधितधिष्वधिषी
यच। सुवसुनेमस्य तत्पूर्वस्य दधातेः के प्रत्यये इत्वं निपात्यते। गर्भमातासुधितं वस्यमाणासु। वसुधितमग्नौ। नेमधिता नृपोस्याः
। क्तिन्यपि हरपते। उतधेतं वसुधितिं निरके। धिष्व वज्रं दक्षिणा इन्द्र हस्ते। धत्स्वेति प्राप्ते। सुरेतारेतोधिषीय। आ धीलिङ्। इदू।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इनेन्। धासीयेतिषाप्रे। भ्रयोभि। मासश्छन्दसीति वक्तव्यम्। मा द्विः। रा द्विः। स्वः स्वतवसोरुपश्चेष्यते। स्वा द्विः। भवतेरसुन्। शौभ
वमवो येषान्ते स्वतवसः तैः। तुश्रतिसौत्रोधातुस्तस्मादसुन्। स्वतवो येषान्तैः स्वतवद्विः। समुषद्विरजायथाः। मिथुनेऽसिः। वसेः किच्चेति सि
प्रत्ययश्चतिहरदत्तः। पञ्चपादीरीत्यातुउग्रः किदितिप्राग्व्याख्यातम्। नकवतेर्यङः। क्वेच्छन्दसि। यङि अभ्यासस्य चुत्वम्। कराक्व्य
ते। दाधर्त्तिदधर्त्तिदधर्षिवोभूतुनेतिके ऽन्तर्व्यापनीफणन्तसंसनिव्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्रुरिभ्रद्विष्वतोद्विषुनन्तारित्रसस्सरीस्स
पतंवरीसृजन्मूर्मज्यागनीगन्नीतिच। एतेऽशादशनिपात्यन्ते। आधास्त्रयोधङ्गोधारयतेर्वा। भवतेर्यङ्लुगन्तस्य गुणाभावः। ते
नभाषायां गुणोलभ्यतेतिजेर्यङ्लुगन्तान्नङ्। इयर्त्तेर्लरिहत्वादिनोयस्याः यवादेरेकस्य अलम्। इत्वोभावश्चनिपात्यते। अत्न
र्थियुध्मरवज्रकृत्पुरन्दरासिपानिदेशोनतंचमे। अत्नर्त्तिदक्षउनाफणतेराङ्पूर्वस्ययङ्लुगन्तस्यत्रातरिअभ्यास्यनीगागमोनिपात

Tribhuvan University, Balmeeki Campous, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यते। अन्वापनीफणात्। स्यन्देः संपूर्वस्य यङ्लुकि शतरि अभ्यासस्य निक्। धातुसकारस्य षत्वम्। करोतेर्यङ्लुगन्तस्याभ्यासस्य चत्वाभा
वः। क्नन्देर्लुङि झेरङ्। द्विवचनं अभ्यासस्य चुत्वाभावो निगमश्चा कानिक्रदज्जनुषम्। भ्रक्नन्दीदित्यर्थः। विभर्तेरभ्यासस्य च जश्त्वाभा
वः। भयो भीरभ्रदीषघोषु। धरतेर्यङ्लुगन्तस्य शतरि अभ्यासस्य विगमः। धातोश्चकारलोपश्चादविधातोरद्यमयः सूर्यस्य। घृतेः अभ्यासस्य सम्प्र
सारणाभावोऽत्वं विगमश्च। दिद्युतद्दीधयद्दीधयन्। तनेः शतरि श्लौ अभ्यासस्य विगमः। स्पृशेः शतरि श्लौ द्वितीयैकवचने विगमोऽभ्या
सस्य। भ्रजेः शतरि श्लावभ्यासस्य रीक्। भ्रजेर्विष्टिगान्तू। अभ्यासस्य रुक् धातोश्च युक् विगमे राङ्। पूर्वस्य लिटि श्लावभ्यासस्य चुत्वाभावो नि
गमश्च। वक्ष्यन्ती वेदगन्तीगन्निक रोम्। ससूवेति निगमे। सूतेर्लिटि परस्मैपदे वुगागमोऽभ्यासस्य चात्वं निपात्यते। ऊचिथ ससू
वथ विरमासुषुवश्चेति भाषायाम्। बहुलं छन्दसि। अभ्यासस्य इकारः स्याच्छन्दसि पूर्णाविवृष्टि। वशोरेतद्भूम॥ ॥ इति सप्तमोऽध्यायः॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पुसमुपोदः पादपूरणे। एषांद्वेस्तः पादपूरणे। प्रप्रायमग्निः। संसमिद्युवसे। उपोपमे परामृशा। किन्नोदुदुहर्षसे। छन्दसीरः। इवर्णान्नाद्रेफा
न्नाच्चपरस्यमतोर्मस्यवः स्यात्। हरिवतेहर्यश्वाय। गीर्वान्। धीनुट्। अन्नन्नान्मतोर्नुट्स्यात्। अक्षरावन्तः। कर्णावन्तः। भस्थन्वतंयदनस्था
नाद्घस्य। नान्नात्यस्यथस्यनुट्। सुपथिन्तरः। भूरिदावत्तमः। भूरिदावन्तरोजनः। ईदृथिन्तः। रथीतमरथीनाम्। नसत्
न्नानियन्नानुन्नप्रतून्नसून्नगून्नानि छन्दसि। सदेनन्नपूर्वान्निपूर्वाच्चनिष्ठायां नत्वाभावो निपात्यते। नसन्नमंजसा। निष्ठन्नमस्यच
रतः। असन्नंनियसमिति प्राप्ते। उन्देनन्नपूर्वस्यानुन्नम्। प्रतून्नमितित्वरतेः। तुर्वीत्यस्यवा। सून्नमितिसृइत्यस्य। गून्नमितिगुरित्यर
स्य। अभ्रसूधरवरित्युभयथाछन्दसि। रूर्वारुरोवा। अभ्रस्वा अभ्ररेव। उधरस्वा उधरेवा। अवस्व। अवरेवा। भुवश्चमहा
व्याहृतेः। भुवइति। भुवरिति। ओमभ्यादाने। ओमशब्दस्यपुतः स्यादारम्भे। ॐ अग्निमीलेपुरोहितम्। अभ्यादाने किम्। ॐ मि

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰को॰वै॰
१८

येकाक्षरंब्रह्म। येयज्ञकर्मणि। ये३यजामहे। यज्ञेतिकिम्। येयजामहे। प्रगाथस्येः। यज्ञकर्मणि देशेमित्यादेशः स्यात्। अपारेनासिजिन्व
तोमृ१ः। देः किम्। हुजन्ने अन्त्यस्यामृत्। याज्यान्तः। येयाज्या नामन्त्रास्तेषामन्त्यस्य टेः पुनोयज्ञकर्मणि। जिह्वामग्रेचरुषेहव्यवा
हाम्३। अन्तः किम्। याज्यानामन्त्रांवाक्यसमुदायरूपाणां पुनिवाक्यं टेः स्यात्। सर्वान्त्यस्य चेष्यते। वृहि प्रेष्य श्रौषड्वौषडावहानामा
देः। स्वामादेः पुनोयज्ञकर्मणि। अग्नयेः नुधि। अग्नयेगामयानियेइ३ष्य। असुश्रौ३षट्। सोमस्योरु विहिवोषट्। अग्निमीवह
अग्नीत्प्रेषणेपरस्यचाअग्नीधः प्रेषणादेः पुनस्तस्मात्परस्यचा। श्रौ३श्रावया। वभाषाष्टेपुनिवचनेहेः। पुनः। अकार्षीः कटम्।
अकार्षीक्षि३। अकार्षीहि। पृष्टेति किम्। करं करिष्यतिहि। हेः किम्। करोमिननु। निरस्यानुयोगेच। अवयघ्वंतस्य टेः पुनोवा
अघामावस्येत्यात्था। अमावास्येत्येवंवादिनंप्रत्याख्यास्वमतात्प्रच्याव्यएवमनुयुज्यतो आक्रोशितभर्त्सने। दस्योदस्यो३घातथि

शिव:
१८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ध्यामित्वाम्। आत्मेत्यिनयहणाद्धिरुक्तोपलक्षणाम्। चौरचौर३। चौर३। चौर३। भङ्गयुक्तिङ्गाकांक्षमा अङ्गेत्यनेनयुक्तिङ्गंप्रवर्तते। भङ्गकुजा३
इदानींज्ञास्यसिजाल्म। तिङ्किम्। भङ्गदेवदत्तमित्थावदसि। आकांक्षकिम्। अङ्गपचानेतदपरमाकांक्षति। भर्त्तनेत्येवाअङ्गार्थश्च
भक्तंतवदास्यामि। विचार्यमाणानाम्। वाक्यानांटेः पुनः। होतव्यंदीक्षितस्यगृहा३३। नहोतव्यामिति। होतव्यंनहोतव्यमितिविचार्यतोप्रमा
णोर्वस्तुतत्वपरीक्षणंविचारः। पूर्वत्रभाषायाम्। विचार्यमाणानांपूर्वमेवप्रवर्तते। अहिनू३। रज्जुनु३। पयोगापेक्षत्वमपूर्वत्वम्। इरुभाषायहु
णात्पूर्वयोगश्छन्दसीतिज्ञायते। प्रतिश्रवणेचा। वाक्यस्यटेः पुनोऽभ्युपगमेप्रतिज्ञानेश्रवणाऽभिमुख्येचागमेदोहभो३। हन्ततेददामी३
नित्यत्वोद्भावितुमर्हती३। दत्तकिमाथा३। अनुदात्तंप्रष्टान्ताभियुक्तितयोः। अनुदात्तः पुनः स्यात्। दूराद्धूतादिषुसिद्धस्यफुतस्यानुदात्त
त्वमात्रमनेनविधीयते। अग्निभूता३३। पटा३३। अग्निभूतेपटोऽनयोः प्रष्टान्ते [illegible] दनुदात्तःफुतः। शोभनःखल्वसिमाणावका३।

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिदितिचोपमार्थेप्रयुज्यमाने। वाक्यस्थेऽनुदात्तः प्लुतः। अग्निचिद्रायात्। अग्निचिद्भायात्। उपमार्थकिम्। कथंचिदाह। प्रयुज्यमानेकिं
। अग्निर्मारावकोभूयात्। उपरिस्विदासीदितिवाटेः प्लुतोऽनुदात्तः स्यात्। उपरिस्विदासीत्। अधःस्विदासी३त्। इत्यत्र विचार्यमाणानामित्युदा
त्तः प्लुतः। स्वरितमाम्रेडितेसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु स्वरितः प्लुतः स्यादाम्रेडितेपरे सूयादौ गम्ये। असूयायां अभिरूपका३। अभिरू
पकरिक्तं ते अभिरूपमासम्मतौ। अभिरूपका३ अभिरूपक शोभनोऽसि। कोपे। अविनीतका३। अविनीतकइदानीं ज्ञास्यसि जाल्म
कुत्सने। ग्राम्यीका३ ग्राम्यीकरिक्तं ते ग्राम्यः। क्षियाऽग्नीः प्रेयेगुतिऽमकांक्षम्। आकांक्षस्यतिङ्न स्वरेः स्वरितः प्लुतः स्यात्। मा
चारभेदे। स्वयंहिरथेनयाती३। उपाध्यायपदातिं गमयति। प्रार्थनायाम्। पुत्रांश्चालप्सीष्टा३ धनं च नाप्तुं। व्यापारणे। कटंकुरु३। गा
मंगच्छ। आकांक्षांकिम्। दीर्घायुरसि। अग्निदग्नौ विहर। अनन्यस्यापि प्रभाऽस्त्यनयोः। अनन्यस्यान्यस्यापि पदस्य स्वरेः स्वरितः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रकृतस्तयोः। अगमा३ः पूर्वा३न्यामा३न्। सर्वपदानामयम्। आख्याने। अगमा३म्। पूर्वान्३यामा३न्। प्रकृतविचरद्भ्यो। दूराद्धूतादि
षु पूर्वो विहितस्तत्रैवरेचः प्रकृतप्रकृतेः तद्वयवाविद्भ्यो पूर्वेता ऐ इति कायनाभौपग्रवा। चतुर्मात्रावत्रऐचौ सम्यद्योतेतै। एचोऽप्रगृह्य
स्याऽदूराद्धूतेपूर्वस्याद्रेस्यादुत्तरस्यदुतेः। अप्रगृह्यस्यस्चोऽदूराद्धूतेप्लुतविषयेपूर्वस्याद्रेर्स्वाकारः प्रकृतः स्यादुत्तरस्यत्वद्रेस्यस्वकारो
कारोस्तः प्रह्मान्ना३भिपूजितविचार्यमाणप्रत्यभिवादयाज्यान्नेष्वेव। पृच्छान्नो। अगमा३ः पूर्वान्न्यामान्। अग्निभूता३ इ। अभिपू
जितो भद्रङ्गः रोषिपटा३ऽ। विचार्यमाणो। होतव्यंदीक्षितस्यरहो३ इ। प्रत्यभिवादो। एषि अग्निभूता३ इ। याज्यान्नो। सोमोर्विधेयाग्न
या३ इ। परिगणानंकिम्। विद्युभूतेद्यातयिष्यामित्वा। अदूराद्धूत इतिनुवृत्तव्यम्। पदान्तयरणानुवर्त्तव्यम्। रुमाभूत। भद्रङ्गः रोषि
भो रिति। अप्रगृह्यस्यकिम्। शोभनमालेय। आमंत्रितेछन्दसिप्रकृतविकारोयंवक्तव्यः। अग्नाइ३ पत्नीवा३ऽ। तयोर्व्यावर्त्तिसंहिता

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

याम्। इदुतीयं कारवकारोस्तोऽचिसंहिताम्। अग्ना३याग्नापग३वाग्ना। अग्निं३ [illegible] यिन्द्रम्। पठा३दकम्। अचिकिमू
अग्ना३इ। संहितायांकिम्। अग्ना३इन्द्र३। संहितायामित्याध्यायसमाप्तेरधिकारः। इदुतीयसि इत्स्वादयमा भेः। सवर्णदीर्घस्य
ग्राकल्यस्यवानिवृत्यर्थम्। यवयोरसिद्धत्वात्। उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्येत्यस्यबाधनार्थंवा। मतुवसोरुसम्बुद्धौ छन्दसि
इत्यविभक्तिकोनिर्देशः। मतुवन्तस्यवसुवन्तस्यचरूपः स्यात्। अस्तोन्वपाभिषयानकास्य। इन्द्रमहत्वरहमाहिशामम। हरिवोमेदिनत्वा
छन्दसीरशतिवत्वम्। दाधान्साह्वान्मीढ्वांश्चास्तेकस्वनानिपात्यन्ते। मीढ्वस्लाकायतनयाया। वनउपसख्यानम्। क्वनिधनिवोःसामान्येनग्र
हणम्। अनुवन्धपाभ्यामनुनोपतिस्तेनोऽनुवन्धस्येहाऽनिर्देशात्। अथस्वायंनुवसुनायातस्त्वः। इणः क्वनिपूभ्यथक्षौ। अभ्यस्तेऽचिनस्य
रुर्वा। पभूंस्तावक्रोदीर्घादठिसमानपादो दीर्घान्तकारस्यरुर्वास्यादरिनोचेन्नाटो एकपादस्थोस्यातामा देवौ भक्षसुमती। महांइन्द्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चओजसा।उभयथेत्यनुवृत्तेर्नेह।आदित्याद्याविद्यामहे।आनोदिनित्यम्।अदियातोरोः पूर्वस्यातःस्थानेनित्यमनुनासिकः।महाँइन्द्रः।तै
त्तिरीयासुअनुस्वारमधीयते।तत्रछान्दसोव्यत्ययःइतिप्राञ्चः।एवंचसूत्रस्यफलंचिन्त्यम्।स्वतवान्यायो।ऊर्वा।भुवस्तस्यस्वतवार
न्यायुरेनाछन्दसिवापाऽऽवेडितयोः।विसर्गस्यसोवास्यालुप्योः।प्रत्यादेमात्रेडितंचवर्जयित्वा।अग्नेत्रातमंतस्कृचिः।गिरेर्नविश्वत
स्पृथुः।नेह।वसुनःपूर्व्यःपतिः।अप्रेयादिकिम्।अग्निःप्रविद्वान्।परुषःपरुषः।कःकरत्करतिकृधिकृतेखनदितेः।विसर्गस्यसूःस्यात्।
षदिवोअपस्कः।यथानोवस्यसस्करत्।सुषेमसस्करति।उरुणासस्कृधि।सोमंचारुमघवत्सुनस्कृतम्।अनिदितोरितिकिम्।यथानोअदितिः
करत्।पञ्चम्याःपरावध्यर्थेपञ्चमीविसर्गस्यसःस्यादयरिभावार्थेणरित्यादेपरतः।दिवस्परिप्रथमंजज्ञेअध्यर्थेकिम्।दिवस्पृथिव्याःपर्योजज्ञे।पातो
बहुलम्।पञ्चम्याइत्येव।सूर्योनोदिवस्पातु।यच्छन्पौतिपुत्रम्।ऋषारपदपयस्योधेनुवाचस्यतिविश्वकर्माणम्।दिवस्पुत्रायसूर्याय।दिवस्पृष्ठं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भन्दमानः।नमसस्यारमस्य।परिवीतइलस्यके।दिवस्यो।हिधिषाणाः।शयस्योभद्यजमानेषु।इडा।आवा।पतिपुत्रा।दिर्षुपरेषु।इडा।
आसुत्रः।इलायाःपदे।निमसत्पदानवनाभेवने।निसः।सकारस्यमूर्द्धन्यःस्यात्।निष्टपूरक्षो।मिष्टपाभरातयः।अनानेनकिम्।निस्तं
धति।पुनःपुनरुपनीयर्थः।युष्मन्नन्तरुष्वनः।यदमध्यस्थस्यसस्यमूर्द्धन्यःस्यात्।कारादिषुपरतः।युष्मदादेशा।त्वंत्वानेनवाः।त्रिभिष्टे
देवसवितः।तेभिष्टा।भाभिष्टे।अष्टन्नेसधिस्थवः।अग्निष्टिष्ठम्।द्यावापृथिवीनिष्टतक्षुः।अन्नःपादकम्।तर्ग्निस्तदर्यमा।यन्म
भात्मनोनिन्दाभूदग्निस्तत्सुनयाहार्जातवेदाविचर्षणिः।अत्राःग्निरितिपूर्वपदस्यान्तोनतुमध्यमः।यजुष्येकेषाम्।युष्मन्नन्तरुष्व
षुपरतःसस्यमूर्द्धन्योवा।अर्चिभिष्टूम्।अग्निरेयम्।अर्चीभिष्टतक्षुः।पक्षेअर्चीभिस्त्वमित्यादिस्तुतस्तोमयोश्छन्दसिनिभि
ष्टुतस्यानभिस्तुतस्य।गोष्टोमम्।गोस्तोमम्।पूर्वपदादित्येवसिद्धेपयश्चार्थोमदम्।पूर्वपदात्।पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्यसोवा।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पादिद्वाम्नीदिविष्टः। पुवंस्यः स्वर्पनो मुन्नः। पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य मुन्नो निपातस्य सप्तम्यः स्यात्। मुर्धमुरुणाः। भ्रमीमुरुणाः। सनोतेरनः
सोयाइन्द्रोन्द्रवाभ्यां। किमः गोतैनैः। सहेः एतनन्नाभ्यां चायतनायाहमः भ्रतायाहमः चात्भ्रतीयाहमः। नित्यमिथ्यो ध्वयिवाहन्दर
सि। सस्यमूर्द्धन्यस्यात्। न्यषीदत्। व्यषीदत्। अभ्यस्तोत्। भभ्यस्तोत्। छ्न्दस्यदवग्रहात्। अकारान्नादवग्रहात्परस्य नस्यणः स्यात्
नमणाः। पिन्वयाणा। मानश्च धातुस्थोरुषुभ्यः। धातुस्थात्। भग्नेरक्षाणाः। शिक्षायो भसमना। दृहणस्कृधि। भमीमुरुणाः। मोमुरुणाः॥ ॥
इत्यष्टमोध्यायः॥ ॥ ॥ अथस्वरप्रकरणम्॥ ॥ अनुदात्तं पदमेकवर्जम्। परिभाषयम्। स्वरविधिं विषया। यस्मिन्यदेय
स्यउदात्तः स्वरितो वा विधीयते तमेकमवर्जयित्वा शेषं तत्पदमनुदात्तात्कं स्यात्। गोपायतं नः। भत्रसनाद्यनाद्यनिधातुत्वेधातुस्व
रेणायकारा कारउदात्तः। शिष्टमनुदात्तमासन्निहितस्वरस्य वलीयस्त्वमन्यत्र विकरणेभ्यः इति वाक्यमात्रेनाक्रोदाहरणं धातु

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वरः आयस्यप्रत्ययनश्चिष्यते। अन्यत्रेति किम्। यद्वयद्वमभिवृधेरगीतः। अत्रसतिश्चिद्धो। किमारत्यस्य स्वरोनश्चिष्यते। किं तु नसरः
वाऽनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपः। पस्मिन्ननुदात्तेपरेऽदात्तोलुप्यतेतस्योदात्तःस्यात्। दिवीवाचमा। अत्रऽनुदात्तः। चौ। लुप्ताकारेऽ
चतोपरेपूर्वस्योदात्तः। उदात्तनिघातस्वरापवादः। देवद्रीचीनयतदेवयन्तः। अतिभारतिवाच्यम्। दाधीचः। माधूचः। प्रत्ययस्व
रस्यवात्र। आमन्त्रितस्यचाऽऽमन्त्रितविभक्तिघ्नस्यादेरुदात्तस्यात्। अग्नइन्द्रवरुणमित्रदेवाः। आमन्त्रितस्यचायदात्परस्या
पादादिस्थस्याऽऽमन्त्रितस्यसर्वस्यानुदात्तःस्यात्। प्रागुक्तस्यषाष्ठस्यापवादोयमाष्टमिकः। इमंमेगंगेयमुनेसरस्वति। अपादा
दादौकिम्। अतुद्रिसोमम्। आमन्त्रितपूर्वमनुविद्यमानवत्। अग्नइन्द्रवरुणमित्रदेवाः। अवेन्द्रादीनांनिघातोनापूर्वस्याविद्य
मानत्वेनपदात्परत्वाभावात्। नामन्त्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनम्। समानाधिकरणेऽऽमन्त्रितेपरेविशेष्यपूर्वमविद्यमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नवन्। अग्नेतेजस्विन्। अग्नेत्रातः। सामान्यवचनं किं। पर्यायेषु भाभूत। अद्ये देवि स्वस्वति। सामान्यवचनं विभक्तिविशेषवचनो अत्र भाथ इ
तावहुवचनमिति पूरितम्। सामान्यमिति च पूर्वसूत्रे योजितम्। आमंत्रितान्ते विशेषणे परे पूर्वं बहुवचनान्तमविद्यमानवत्। देवीः बहुर्वीरुरु
रुनः कृणोत। अत्र देवीनामविशेषणं सहितं। देवाः शरण्याः। इह द्वितीयस्य निघातो वैकल्पिकः। सुवामंत्रिते परे ऽङ्गवत्स्वरः। सुवर
नमामंत्रिते परे परस्याङ्गवत्स्वरः कर्तव्यः। इ वत्यारणी अभस्यती। अभरति भुंक्ते धनात्यस्य न्तस्य परस्य रीराजुपवेशोष्ठिकमा
मंत्रिताद्युदात्तत्वमानवाद्यमिकनिघातः शक्यः। पूर्वामंत्रितस्याविद्यमानत्वेन यादादित्वात्। यन्ते दिवो दुहितर्मर्जयोजनम्। इह हिवः
शब्दस्योष्ठमिको निघातः परशुना वृश्चना अस्यामंत्रितकारकवचनम्। अस्य नमामंत्रितान्तं पुनियतकारकतद्वाचकं चेति परि
शरानं कर्तव्यमित्यर्थः। तेनेह। अग्नेजरिता एते नाग्नेर्ब्रह्मणा समर्थानुदत्यावासिरुम्। पूर्वाः वचेति वक्तव्यम्। भातेयितर्म

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रुनांप्रतित्वादुहितार्हेवः। अव्ययानान्त्र। उच्चैरधीयान। अव्ययीभावस्यविध्यते। उपांन्यधीयान। उदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितोऽनुदा
त्तस्य। उदात्तस्यानेस्वरितस्यानेचयोगतन्तः पास्यानुदात्तस्यस्वरितःस्यात्। अस्यभिहिस्वरितयणःखल्वाशा। अस्यस्वरितस्यत्रैपा
दिकत्वेनाः। सिद्धत्वाद्धेयनिघातोन। एकादेशउदात्तेनोदात्तः। उदात्तेनसहैकादेश उदात्तःस्यात्। वोश्वाः। कावरंसरुतःस्व
रितोवानुदात्तेपरादौ। अनुदात्तेयरादौपरेउदात्तेनसहैकादेशः स्वरितोवास्यात्। पक्षेपूर्वसूत्रेणोदात्तः। वीहदंस्पोतिर्हृदये। अ
स्यश्लोकोदीर्घयतोव्यवस्थितविभाषात्वादिकास्योः स्वरितः। दीर्घप्रवेशोनूदात्तः। किंचाऽऽः पदान्तादिति पूर्वरूपेस्वरितस्य व
त्वं। सोयमागात्। उकंवपानिद्राख्ये। इकास्योश्चप्रश्नेप्रेक्षेपाभिनिहतमुचेति। उदात्तादनुदात्तस्यस्वरितः। उदात्तात्पर
स्यानुदात्तस्यस्वरितःस्यात्। अग्निमीले०। भस्याप्यासिद्धत्वाद्धेयनिघातोन। तमीत्रानासः। नोदात्तस्वरितोदयःगार्ग्यका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रूपपगालवानाम्। उदात्तपरः स्वरितपरश्चानुदात्तस्वरितौ न स्यातां गार्ग्यादिमते नुम्यादेव। पुरा भाहः। वोऽथाः क्रा३मीशावः। एकश्रुतिदूरात्सावुद्धे। दूरात्
संबोधने षाक्यमेकश्रुतिः स्यात्। नेस्वर्यापवादः। आगच्छ भोमाराव के। यज्ञकर्मणि अपन्यूरवसामसु। यज्ञक्रियायामन्त्रस्य एकश्रुतिस्यात्। पादान्वर्जयित्वा।
अग्निमूर्द्धा दिवः। यज्ञेति किम्। स्वाध्यायकालेन्त्रेस्वर्यमेव। भजयेति किम्। समाग्नेवचोविहवेष्वसु। ऋषीनामउपांशुप्रयोगः। यथा जलेनिमग्नस्य। मूरखा
नामघोरशब्दोकाराः। गीतिषु सामाख्या। उच्चैस्तरां वा वषट्कारः। यज्ञकर्मणि वौषट्शब्द उच्चैस्तरां वास्यादेकश्रुति वा। विभाषा छन्दसि। छन्द
सि विभाषा एकश्रुतिः स्यात्। व्यवस्थितविभाषयम्। संहितायां नेस्वर्यम्। बालरोगे एकश्रुतिर्मूढानाम्। अन्येषामपि यथासंप्रदायमवस्था। नसु
बालरोगायास्वरितस्य तूदात्तः। सुबलक्षणपाठ्ये निगदेयज्ञकर्मणि गीतिविभाषा छन्दसीति चपाप्राप्ते एकश्रुतिर्नस्यात्। स्वरितस्योदात्तश्चस्यात्। सुबलक्षणेषा
मा भासावित्यन्तः। तस्मिन्नेव निगदे प्रथमान्तस्यान्त उदात्तः स्यात्। गार्ग्यो यजते। त्रित्वात्पाप्रभाद्युदात्तोऽनेन बाध्यते। आमुष्यायणः। षष्ठ्यन्तस्या
पि पुराणवत्। दाक्षेः पिता यजते। स्यान्तस्योपोत्तमं वा। चादन्तस्तेन सह वुदात्तौ। गार्ग्यस्य पिता यजते। धानामधेयस्य। स्यान्तस्य नामधेयस्य उपोत्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मनुदात्तंवास्यात्। देवदत्तस्यपितायजते। देवब्रह्मणोरनुदात्तः। अनयोः स्वरितस्यानुदात्तस्यात्सुब्रह्मण्यायाम्। देवाब्रह्माणाभागच्छत। स्वरिता
त्संहितायामनुदात्तानाम्। स्वरितात्परेषामनुदात्तानांसंहितायामेकश्रुतिःस्यात्। इमंमेगङ्गे यमुनेसरस्वति। उदात्तस्वरितपरस्यसन्नतरः। उदात्तस्वरि
तोपरोयस्मात्तस्यानुदात्ततरःस्यात्। सरस्वतिश्रुद्धि। व्यवक्षयत्वः। तस्यपरमाम्रेडितम्। अनुदात्तात्। द्विरुक्तस्यपरस्यपमनुदात्तंस्यात्। ॥
॥ इतिसाधारणस्वराः॥ ॥ धातोः। अन्तउदात्तःस्यात्। गोपायतंनः। असिसत्यः। स्वपादिहिंसामच्यलिटि। स्वपादीनांहिंसेथ्यानिद्यजादौ। तसार्व
धातुकेपरेआदिरुदात्तोवास्यात्। स्वपादिरदाधन्तर्गणाः। स्वपन्ति। स्वपन्ति। श्वसन्ति। हिंसन्ति। पक्षेप्रत्ययस्वरेणमध्योदात्तः। क्ङित्येवेष्यते।
नेह। स्वपानि। हिनसानि। अभ्यस्तानामादिः। अनिद्यजादौ। सार्वधातुकेपरेऽभ्यस्तानामादिरुदात्तःस्यात्। येददतिप्रियावसु। परत्वान्नित्
स्वरमयंबाधते। ददाना इन्द्रो। अनुदात्तेचा। अविधमानोदात्तेलसार्वधातुकेपरेऽभ्यस्तानामादिरुदात्तःस्यात्। दधासिरत्नंद्रविणंचदाशुषे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मो। भीहीभ्रीकृभृवृजनधनदरिद्राजागरूप्रत्ययात्पूर्वपिति। भीप्रभृतीनामभ्यस्तानांपिति लसार्वधातुकेपरे प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तंस्यात्। योऽग्निहोत्रंजुहोति। ममजुनःपरिज्मा। मातायद्वीरंदधनत्। जागर्यित्वम्। इति। प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तंस्यात्। विकीर्यकः। आदिर्णमुल्यन्तस्य। अभ्यस्तानामादिरुदात्तोवास्यात्समुलि परोक्षोजूयम्। पक्षेलित्स्वरः। अचःकर्तृयकि। उपदेशेऽजनानांकर्तृयकि परेआदिरुदात्तोवा। जूयतेकेदारःस्वयमेव। चक्रन्यतरस्याम्। चङ्लेधातावुपोत्तमंमुदात्तंस्यात्। माहिचीकरताम्। धात्वकारउदात्तः। पक्षान्तरेचङुदात्तः॥ ॥इतिधातुस्वराः॥ ॥कर्मण्यण्वतोघञोन्तउदात्तः। कर्मतेधातोराकारवतश्चघञन्तस्यान्तउदात्तस्यात्। कर्मः। यथा निर्देशानुदादेराद्युदात्तएव। कर्मः। पाकः। उंछादीनांचाअन्तउदात्तःस्यादुंछादिगुणगाध्वोघञोगुणोनिपात्यते। कालविशेषेरथाध्वयवेचाध्वेधानरःकुक्षिकेभिर्गुणायुगे। अन्यत्रयोगेयोतवसारम्। भक्षशब्दोघञ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्नः। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। उत्तमस्य। उत्तमावधि। उदुत्तमं वरुण। मध्यमस्य। मध्यमशीलनो। चतुरः। चतुरो नउदात्तः। चतुरः क्ल्यपनः। अचिरः। तिरः। देशस्य। पूर्वे। विधोः। स्थानिवत्वात्। भेदः। चतसः। पद्मा। चतस्रः। नित्वादाद्युदात्तता। इन्द्रमुषो। मन्त्र। षट्। त्रि। चतुर्भ्यो। यास्कादि
भिर्भक्तिः। तदनेपदेउपोत्तमं। उदात्तं स्यात्। भर्त्युभिः। पंचभिः। नवभिः। वर्जनं। धनी। चतुर्थो। जायमानः। आदित्यभिर्विवस्वतः। उपोत्तमं किम्। आ
षड्भिर्हूयमानः। विश्वेदेवेभिः। श्लोकिन्। जगतां। नवतीनाम्। विभाषा। भाषायाम्। उक्त विषये। सर्वस्य। सुपि। सुपि परे। सर्वादेरस्यादिरुदात्तः स्यात्। सर्वेन। दक्षिणया। त्रिलादिर्नित्यम्। त्रिदंतस्य। नदंतस्य। चादिरुदात्तस्यात्। यस्मिन्विधानिधास्यामः। पुंसः। कर्मणि। बालस्य। आदि
लात्यञ्। सुते। दधिस्वेन। चायतेः। सुनोतेः। चायतेरन्येहस्वश्चेति। चकारादसुनोनुडागमः। पथिमथोः। सर्वनामस्थाने। आदिरुदात्तः स्यात्। भयंपन्थाः। सर्वनामस्थाने किम्। ज्योतिरुतः। पयोरसा। उदात्तनिवृत्तिस्वरेणातोदात्तम्। अन्तश्चतवै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

युगवत्। तवैपुत्ययान्तस्याद्यन्तौ युगपद्दात्तौ स्तः। कर्मसेदानवाउ। क्लो निवासे। आद्युदात्तस्यात्रेक्षयेषु चिवृतो जयः करणाद्। करणा
वाचीजयशब्द आद्युदात्तः। जयत्यनेन जेयाश्वः। शृणादीनां च आद्युदात्तः। आकृतिगणोयम्। वाजेभिर्वाजिनीवती। इन्द्रम्वाणी। संज्ञायामुप
मानम्। उपमानशब्दः संज्ञायामाद्युदात्तः। चञ्चेवचञ्चा। कनो ऽलुप्। एतदेव ज्ञापयति। क्वचित्स्वरविधौ पुत्ययलक्षणमेति। संज्ञायां कि
म्। अग्निर्मीणावकः। उपमानं किं। चैत्रः। निष्ठा च युक्तानाम्। निष्ठान्तस्य युक्तः संज्ञायामादिरुदात्तो नान्त्वाकारः। दत्तः। अचूकिम्। चिन्ति
तः। अनात्किम्। गातः। संज्ञायामित्यनुवृत्तेर्नेह। कृतम्। हृतम्। अथ क्वथ्यो। एतावाद्युदात्तौ स्तः। अतसन्नथ्यक्तम्।
आशितः कर्ता। कर्तृवाची आशितशब्द आद्युदात्तः। कर्मणि त्वाशितम्। रिक्ते विभाषा। रिक्तशब्दे वा आदिरुदात्तः। रिक्तः २
। संज्ञायां तु निष्ठा च मजनादिति नित्यमाद्युदात्तत्वं पूर्वविप्रतिषेधेन जुष्टार्पिते च छन्दसि। आद्युदात्तौ वास्तः। जुष्टं देवेभिः। नित्य

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मन्त्रे एतत्सूत्रं कथमकर्तुम् जुहोत्यनुमः अत्र ज्ञाहर्ष्यमित्यादेः पूर्वेणैवसिद्धे छन्दसि पादस्य व्यवस्थितत्वाद्विपरीतपाठस्य योगात् अर्पिता अष्टि
न्नचलाचलास्वद्यत्वान्तो दुर्गिनाम् पुष्पदन्तेऽपि आदिदन्तः स्यात् नाहुषस्तथा यम् इ यिव तुम्भारिन्वान् महावाहः पवमाम् यतोनाव य
स्मयानस्य च आदिदन्तः स्यात् विना पुञ्जान्तस्य कार्यो कर्णोऽ नादिरोयर् ईदूवन्तश्चाकुहोऽपि ज्ञेयः एकाः स्त्रीनामादिदन्तः ईशोमत
नेरुतो आजुहानई ० ग्रीवंघश्चाश्रेष्ठं नोषेहि वार्यम् उक्थमिन्द्राय शंस्यम् विभासा वेणिवधानयोः। आदिरुदन्तः स्यात् इन्धानो अग्निम्
त्यागरागहासकुहथक्कथानाम् आदिरुदन्तो वा भाद्यास्त्रयोघजन्ताः। त्रयः पचाघजन्ताः। मतोः पूर्वमादिदन्तः स्त्रियाम्। मतोः पूर्वआ
कारउदन्तः स्त्रीनाम्नि। उदुम्बरावती शरावती। भवतीवत्या ० अवतीवाद्उदन्तः स्यात्। वेत्रवती। ईपः पित्वादुदन्तत्वं प्रा
प्नम्। ईवत्याः। ईवत्यन्तस्यापि प्राग्वत् अहीवती। मुनीवती। :०: ॥अथ किदुदन्तानि॥ ॥किदोन्तोदन्तः॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लघावन्तइतिप्राप्ते अपालंकव्याधिघातभारेवतभारवधेतिपर्यायाः।२२

प्रातिपदिकंकिंतु तस्यान्तउदात्तःस्यात्। उच्चैः। पाटलाः पालंकंघातागरार्थानाम्। एतदर्थानामन्तउदात्तःस्यात्। पाटलाफलेरुहासु
रूपापाकलेतिपर्यायाः। भवार्थ। मता। उनर्वन्तानामित्याद्युदात्तेप्राप्ते। सागरः। समुद्रः। गेहार्थानामस्त्रियाम्। गेहम्। नाधिवयत
स्येतिप्राप्ते। अस्त्रियांकिम्। शाला। आद्युदात्तोयम्। ऋवर्षपर्वदासाज्ञापकात्। उदस्यच। अन्तउदात्तःस्यान्नतु स्त्रियाम्। उदम
अस्त्रियांकिम्। आद्यन्तयोस्तेउदात्तः। स्त्रीविषयमदन्तानामित्यंतरंगमाद्युदात्तत्वम्। ततश्चापि। अपूर्वस्यस्त्रीविषयस्याधकारय
कारपूर्वेयोन्योचसउदात्तःस्यात्। अन्तर्द्रौ स्त्रीविषयवर्णेतिप्राप्ते। छायामायाजायायान्तस्यान्त्यात्पूर्वमित्याद्युदात्तेप्राप्ते। स्त्री
तिकिम्। वाघमायजन्तत्वादाद्युदात्तत्वम्। विषयग्रहणंकिम्। अस्त्रियां। क्षत्रियां। यतोनावस्त्याद्युदात्तइत्यत्रशब्दः। क्षत्रियशब्द
स्तुयान्तस्यान्त्यात्पूर्वमितिमध्योदात्तः। खान्तस्यास्मादेः। नरवम्। उखा। सुखम्। दुःखम्। नरवस्यस्त्रीविषयमित्याद्युदात्तेप्रा

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रोऽस्वानामभागः विशेषः। तस्य कृत्रिमत्वात् स्वप्नवर्णाकृत्रिमाख्याद्वेति सुवर्णस्योदात्तत्वे प्राप्ते सुखदुःखयोर्न विषयस्ये
तिप्राप्ते अस्मादेः किम्। शिखा सुखम् सुखस्य स्वाः शिखामिति न विषयस्येति वा आद्युदात्तत्वम्। शिखा याजुषीः खोनिहु
स्वश्चेति उणादिषु निस्वोक्तेः। अन्तरङ्गत्वाद्धापः प्रागेव स्वागमादिष्टाभिनिवा वेध्यम्। दिव्यन्तरिक्षाख्यानानाम्। एषामन्त
नः स्यात् अतिशयेन बहुलो बहिष्ठः। निस्वादाद्युदात्तप्राप्ते। बहिष्ठे स्थे सुहृत्तारयेनाय बहिष्ठं नातिविधेयस्यादौ व्यत्ययादा
द्युदात्तः। संवत्सरः। अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरो न वाध्यते इत्याहुः। अन्नानिः। अशीतिः। न्यावन्नइति प्राप्ते। चत्वारिंशत्प्रभृति
प्राग्वत्। अभ्यूर्णानां प्रभृतयस्याद्यः। अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरो न वाध्यत इत्याहुः। यथादिसूत्रेण गतार्थमिति तत्रैव साधो अ
न्तउदात्तः स्यात्। अध्युवचित्वाभावे तु व्यवस्थायामेवनामतयास्वाद्युनिरुक्तमित्याद्युदात्तः। अर्थान्नरेनुलघावन्नइति गुरुरुदात्तः। दक्षिणाः

शिवः
२७ ५०२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सरलोदात्तश्छन्दानुवर्त्तिष्विति कोशः। स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा। इह दक्षिणास्याद्युन्तौ पर्यायेणोदात्तौ स्तः। दक्षिणो बाहुः। आख्याग्रहणं किमा पू
त्यङ्गमुखमासीनस्य वामपार्श्वे दक्षिणो भवति। छन्दसि च अस्वाङ्गार्थमिदम्। दक्षिणाः। इह पर्यायेणाद्यन्तावुदात्तौ। कृष्णस्याम्ब्याख्या-वे
त्। वर्णानां तरोत्याद्युदात्ते प्राप्ते। अन्तोदात्तो विधीयते। कृष्णानां व्रीहीणाम्। कृष्णो नो नावं वृषभः। मृगाख्यायान्तु। कृष्णो रात्र्यै। वा नाम
धेयस्य। कृष्णस्येत्येव। अयं वा कृष्णोश्विना। कृष्णत्रयिः। शुक्लगौरयोरादिः। नित्यमुदात्तः स्यादित्येके। यत्यनुवर्त्ततेति नुयुक्तम्। स
रोगो रोग यथा पिवेत्यत्रादावनदात्तात्। अङ्गुष्ठोदकवकवर्णानाञ्छन्दस्यन्तः। अङ्गुष्ठस्य स्वाङ्गनामकवादीनामिति द्वितीयस्यादात्त
त्वे प्राप्ते। अन्तोदात्तार्थमारम्भः। आग्रहणं नियमार्थं छन्दस्येवेति नान्यत्रेत्याहुः। एकस्य च। छन्दस्यनुदात्तः स्यात्
वामावायाम्। एकम्। अर्जुनस्य तृणाख्याचेत्। अनर्वाणमित्याद्युदात्तस्यापवादः। अर्जुनस्य स्वाम्याख्याचेत्यान्तस्यान्त्यात्पूर्वमिति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यतोनावश्यतिवा घुदात्तेप्राप्तेवचनम्। आत्वाभावाभिदाख्याचेत्। दिगाख्याव्याप्त्यर्थमिदंसूत्रम्। अतएवज्ञापकादिक पर्यायस्याघुदात्त
ता। इन्द्रभान्वाभस्यारि। नक्षत्रसामान्याधिकरणाम्। अन्तउदात्तःस्यात्। अश्लेषानुराधादीनांवघावनशतिप्राप्ते। श्लेषाश्रविष्ठाधनिष्ठाना
मिष्ठान्तत्वेनाघुदात्तेप्राप्तेवचनम्। नकुपूर्वस्यकृत्तिकास्वाचेत्। अन्तउदात्तोना। कृत्तिकानक्षत्रम्। केचित्तु कुपूर्वायआपूतिस्त
यारणामितिआख्याव आर्थिका। कृत्तिकाइत्यत्राप्यन्तोदात्तोनेत्याहुः। उक्तादीनाम्। अन्तउदात्तःस्यात्। चतस्रिभिश्लेषाकृति
गणोयम्। ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयसि। अन्तउदात्तःस्यात्। ज्येष्ठभाश्चमसः। कनिष्ठभाश्चतुरः। वयसिकिम्। ज्येष्ठः। श्रेष्ठः। कनिष्ठो
ऽत्यिष्ठः। इहनित्यादाघुदात्तस्यवाविल्यतिव्यथोः स्वरितोवाअनयोरन्तःस्वरितोवास्यात्। पक्षेउदात्तः॥ ॥इतिफिट्सूत्रेषुप्रथ
मःपादः॥ ॥अथादिःप्राक्शाकटेः। अधिकारोयम्। शकटशकट्योरितियादन्तःकृस्यान्तस्यस्त्रीविषस्यआदिरुदात्तःस्यात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वलिः। ननुः। नचिषयस्याः निसन्नस्य। वनेनवायः। इसन्नस्य नुसर्पिः। नपूपुंसकम्। तराधाव्यानांवद्यसाम्। अचामित्यर्थः। कुशा-
काशाः। माषाः। तिलाः। बहूचांनुगोधूमाः। नसंख्यायाः। चत्वारः। पञ्च। स्वाङ्गशिवामदन्तानाम्। शिट सर्वनाम। कर्णाभ्यांछुवुकाद
धि। ओष्ठाविवमधु। विश्वो विहायाः। प्राणिनांकुपूर्वम्। कवर्गात्पूर्वआदिरुदात्तः स्यात्। काकः। श्वकः। श्वकेःथुमे। प्राणिनां
किम्। उदकम्। खय्युवर्णाकृत्रिमाख्याचेत्। खयिपरेउवर्णामुदात्तम्। कंदुकः। उनर्वन्नन्तानाम्। उन वरुणांवोऋग्रादन्नाम्
। ऋ स्वसारत्वोकृणवे। वनपीवानंमेषम्। वर्णानांतगतिनितानाम्। आदिरुदात्तः। एतः। हरिणाः। शितिः। पश्चिः। हरितः। हुखा
नस्यहस्वमतन्नास्त्रीलिंगे। ऋकर्ज्यंहस्वान्नेस्यादिभूतंहस्वमुदात्तस्यात्। मुनिः। अक्षस्याऽदेवनस्य। आदिरुदात्तः। तस्य
नाक्षः। देवनंतु अक्षोमादीव्यः। अक्ष्यास्यसमघोतने। अक्ष्णोग्रामस्य। समेग्रकेतु। अक्ष्णिपिपस्याः। पीनक्ष्यथनाम्। आदिरुदात्त

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नः। पितदुः। सरलः। ग्रामादीनांच। ग्रामः। सोमः। यामः। दुर्वलस्योपमेयनामधेयस्य। चंचेवच श्रा। स्थिरगलस्य तिपाठान्तरम्। स्थिगि
तिलुपः प्राचां संज्ञा। वृक्षपर्वतविशेष व्याघ्रसिंहमहिषाणाम्। एषामुपमेयनामानामादिरुदात्तो न। तालश्च तालः। मेरुश्च
मेरुः। व्याघ्रः। सिंहः। महिषः। राजविशेषस्य यमन्वाचेत्। यमन्वाचेत्। भाङ्गउदाहरणम्। भङ्गप्रत्युदाहरणम्। न घावन्नेच
पोश्च वहुवीगुरुः। अनेलघोर्व्योश्चलघ्वोः सतोबहुचकस्य गुरुरुदात्तः। कल्याणः। कोत्वाहन्नः। स्त्रीविषयवर्णाक्षुपू
र्वाणाम्। एषां त्रयाणामाद्युदात्तः। स्त्रीविषये। मक्षिकाः। वर्णा। ये नीलरणी। अक्षुपूर्वात्पूर्वमिस्येषाने क्षुपूर्वाः। नक्षुः। न्ना
कुनीनांचन्नघुपूर्वम्। पूर्वेन्नघुउदात्तं स्यात्। कुक्कुटः। तित्तिरिः। नर्मुप्रागण्याख्यायाम्। यथान्नक्षत्रप्रापमुदात्तत्वेन
वसन्तः। कुकन्नासः। धान्यानांचवृक्षाणानाम्। आदिरुदात्तः। कान्तानाम्। न्नयामाकाः। धान्यानाम्। माषाः। जन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पदशब्दानामथ नानाम्। केकयः। हयादीनामसंयुक्तं नानानामन्तः पूर्वा। हयितिहत्तसंज्ञा। पलल्लम्। शल्लम्। हयादीनां किम्। एकल्लः। असंयुक्तेति किम्। मल्लः। इगन्तानां च व्यचाम्। आदिरुदात्तः। कृषिः॥ ॥इति फिट्सूत्रे द्वितीयः पादः॥ अथ द्वितीयं प्रगीआत्। इथान्तस्य हल्लादेरित्यतः प्राग्रेफ वकारादीनि वर्जयित्वा अन्यांस्वाङ्गानां द्वितीयमुदात्तम्। नल्लाटम्। कुर्वादीनां तु कपोलः। रसना। वदनम्। मादीनां च मलयः। मकरः। शादीनां शाकानाम्। शीतन्या। शतपुष्पा। पान्नानां वर्वादीनाम्। पादपः। आतपः। लघ्वादीनां तु अरुषम्। चचां तु नीपम्। युनाः न्यग्रपल्लानाम्। युनः अयुनम्। भनिः धमनिः। भ्रमिः। विषणिः। मकरवरुरुपारेवतवितस्तेक्षाऽऽजिजक्षाकलोमाकाक्षापेक्षाकोशीनामादि वा। एषामादिर्द्वितीयोऽ वोदात्तः॥ मकरः। वरुरुशीमा छन्दसि च। अमकराद्यर्थमारंभः। लक्ष्यानुसारादादिर्द्वितीयं वोदात्तज्ञेयम्। कर्दमादीना

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चा आदिर्द्वितीयं वोदात्तम्। सुगन्धितेजनस्यतेवा। आदिर्द्वितीयं तेवाद्यश्चेत्त्रयः पर्यायेणोदात्ताः। सुगन्धितेजनाः। नृपः पूला
नानाम्। आदिर्द्वितीयं वोदात्तम्। एजादनफलम्। यानस्य चमालयुनी। नानाश्वाल्नहुच
उदात्तेस्तः। सनाथसभा। त्रिशमारेदुःखलीवर्द्धिकाः। एषुरुखसंवा चाभन्यात्पूर्वमुदात्तं द्वितीयं वा। साकाश्य काषित्य
नासिक्यदार्वाघाटानाम्। द्वितीयमुदात्तं वाद्यन्तस्य हयादेरादिर्वा। हलीषा। नागलीषा। उशीरदाशीरकपालवलाल
शेवालपूषामाकवाशीरधाण वह्यहिरपाः। एषाः पत्यदेवराणाम्। एषामादिरुदात्तः स्यात्। मीहिव्यः माकुयाः
येषाकारव्याचेत्। आदिरुदात्तः। महिषीजाया। अवटाकुपदघाति। ॥ इतिफुट सूत्रेषुत्तीयः पादः॥ ॥ ॥
शकटिशकटीशरमक्षरपर्यायेणोदात्तम्। शकटिः ३। शकटी ३। गोक्षनस्यवा। हलानामधेयस्य। अक्षरमक्षरं प

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र्थायेणो दानम्। गोछजः ब्राह्मणः। अन्यत्र गोछजः पशुः। कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तो दानः। पारावतस्योपोत्तमं वर्जम्। द्वौ षं
क्रमेणो दानम्। पारावतः। धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालीपाकानामः धूजलस्थानाम्। एषां च तुर्णाधूप्रभृतीश्चतुरो वर्जयि
त्वा। शिष्टानि क्रमेणो दानानि। धूम्रजानुः। मुञ्जकेशः। कालवालः। स्थालीपाकः। कपिकेशाहरिकेशयोश्छन्दसि। कपिकेः
शः। हरिकेशः। ४। न्यूङ्खरोस्वरितौ। स्यच्छम्। न्यूङ्खतायः। व्यचक्षयत्स्वः। न्यर्बुदव्यल्कशयोराद्दिः। स्वरितः स्यात्। नित्य
शिक्यकार्ष्यार्यधान्यकन्याराजन्यमनुष्याणामन्नः। स्वरितः स्यात्। तिलानां भवनं क्षेत्रं तिल्यं यतो नावश्रियाप्ते। बिल्वभक्ष्यवी
र्याणि छन्दसि भन्नः स्वरितानि। त्वत्त्वसमसिमेत्यनुज्ञानि। स्तरीरुत्वम्। उतत्यः पश्यन्। नभंनामन्यकेसमे। सिमसमे। सिमस्या

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऽथर्वणोऽनुदात्तः। आथर्वणइतिप्रायिकम्। तत्रदृष्टस्येत्येवंपरंवा। तेनवासस्तनुतेमिमरथे। ऋग्वेदेऽपिभवत्येव। निपाताआ
द्युदात्ताः। स्वाहाउपसर्गाश्चाभिवर्जम्। एवादीनामन्तः। एवपादीनामितिपाठानन्तरम्। एवमानूनम्। सहतेपुत्रसूभिः। सहासहस्य
सइतिप्रकरणेमहाद्आद्युदात्तइतिप्रोक्तः। तच्चिन्त्यम्। वावादीनामुभावुदात्तौ। उभौग्रहणमनुदात्तपदमेकवर्जमित्यस्यवा
धनाय। चादयोनुदात्ताः। स्यस्य। यथेतिपादान्तोऽन्तोमिमभवोयथा। पादान्तेकिम्। यथानोअदितिःकरत्। प्रकाशदिहिरु
क्तोपरस्य। नउदात्तः। पटुः पटुः। शेषमवमनुदात्तम्। शेषमित्यादिहिरुक्तस्यपरमित्यर्थः। प्रप्रायम्। दिवेदिवे॥ ॥इतिशान्त
नवाचार्यप्रणीतेषाकृतसूत्रेमनुरापःपादः॥ ॥आद्युदात्तश्चाप्रत्ययआद्युदात्तःस्यात्। अग्निःकर्तव्यम्। अनुदात्तौ
सुप्पितौ। पूर्वस्याऽपवादः। यज्ञस्य। नयायुक्तिः। शपूर्वयोरनुदात्तत्वेस्वरितप्रचयौ। चितः। अन्तउदात्तः। चितःसप्रकृतेर्बहुक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जर्थम्। चिनिप्रत्ययेसतिप्रकृतिप्रत्ययसमुदायस्यान्तउदात्तोवाच्यइत्यर्थः। नभन्ताभन्यके। येकेसरस्वतीमनुतकन्तुते। तद्धितस्य। चितस्त
द्धितस्यान्तउदात्तः। पूर्वेणसिद्धेजित्स्वरबाधनार्थमिदम्। कोंजायनः। कितः। कितस्तद्धितस्यान्तउदात्तः। पदाग्नेयः। तिस्रभ्योजसः
अन्तउदात्तः। तिसोद्यावः। सवितुः। सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः। सुः। सप्तमी बहुवचनम्। तत्रयः। एकाचतनः परात्तृतीयादिर्विभ
क्तिरुदात्ता। वाचा विरूपः। सोकिम्। राजेत्यादौ एकाचोऽपि राजन्शब्दात्परस्यमाभूत्। राजोनुते। विधतेराजनित्वोत्तृतीयादिः।
किम्। नदद्यावाचम्। भन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे। नित्याधिकारेविहितसमासादन्यत्रयदुत्तरपदमन्तोदा
त्तमेकाचस्ततः परात्तृतीयादिर्विभक्तिरन्तोदात्तावास्यात्। परमवाचा। भश्चेश्च्छन्दस्यसर्वनामस्थानम्। भचेःपराविभक्तिरुदा
त्ता। इन्द्रोदधीचः। चा। विति पूर्वपदान्तोदात्तत्वंप्राप्तम्। तृतीयादिरित्यनुवर्त्तमाने सर्वनामस्थानग्रहणंतस्यरिग्रहार्थम्। घृतौ

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वावाहूनाउदिदम्बघप्पुम्रेघुम्यः। एभ्योः सर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्ता। प्रष्ठौहः। प्रष्ठौ ता। कुकुपधाग्रहणं कर्तव्यम्। रुमाभूत। भक्ष
घुवा। भक्षघुवोरुम्। एभिर्भिर्भ्यतमः। भन्वादेशेन। अनोदात्तादित्यनुवृत्तेः। नचतान्नोदात्ताप्यस्तीतिवाच्यम्। इदमोऽन्वादेशे
नुदात्तस्तीयादाविति सूत्रेणानुदात्तस्य अयोविधानात्। पुनर्वभूमः। थाना भनुपदेनोमासर्वन्नाः। तिबटपदादयः। पृथ्वीभूमिः। दृद्
भजिह्वा। जायतेमासिमासि। मनश्चिन्मे हृदआ। भपा। भपंपेनेनापुमा। भभ्रातेवपुसः। रे। एयावयम्। एयोधत्ता। दिव। दिवे
दिवे। भष्टनोदीर्घात्। वासादिर्विभक्तिरुदात्ता। अद्भिर्द्वाभिः। वातुरनुमोनघ्नादीनां भतमयः। वात्प्रत्ययस्तदन्तादन्तोदात्ता
त्पराजदी भजादिश्चवासादिर्विभक्तिरुदात्तास्यात्। अस्वार वंप्रथमाजानती। क्षयवने। अनोदात्तात्किमुदधती। अम्यस्तानामा
दिरुदात्तः। अनुमः किमुनुदन्ती। एकाजेऽत्र उदात्तः। भदुपदेशात्यरत्वाच्छनुदेने सार्वधातुकशतिनिघातः। उदात्तयणो हल्पूर्वो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नाउदात्तस्थाने योयणा हल्यूर्वस्तस्मात्यरान दीर्घासादि विभक्तिश्चउदात्तास्यात्। चोदयित्रीसूनृतानाम्। एयानेत्री। अतन्देवायकुरावते
सवित्रे। नोउ धात्वोः। भनयोर्यणाः परेणासादयउदात्तानस्युः। ब्रह्मवन्धा। सत्यश्रिमुच्चे। ह्रस्वनुग्भ्यामनुप्। ह्रस्वान्तादन्तोदात्तानुदश्च
परोमनुवुदात्तः। योअद्भिर्माउदनिमांस्यर्चि। नुदः। अक्षरावन्तः। अन्तोदात्तात्किम्। मात्वाविदद्दिद्युमान्। स्वरविधौव्यञ्जनमावि
द्यमानवत्। इत्येतदत्र न। मरुत्वान्। नियुत्वान्वायवागहि। रेवाउन्द्रेवतः। नामन्यतरस्याम्। मनुषियो ह्रस्वस्तदन्तादन्त
नोदात्तात्परोनामुदात्तोवा। चेतंतीसुमतीनाम्। आश्छन्दसि। आः परोनामुदात्तोवा। देवसेनानामभिभञ्जतीनाम्। वेत्युक्तेर्नेह।
जयन्तीनां मरुतोयन्तु। यडुचनुभ्योहल्यादिः। एभ्योहल्यादिविभक्तिरुदात्ता। आमाडुहूयमानः। त्रिविष्टुदेव। चतुर्भिःसाकम्। नृणां
ध्वन्साः वर्णाराउरुकुरुकुदभ्यः। एभ्यः प्रागुक्तान्। गवांगता। गोभ्योगातुम्। अनाश्चेद्भ्यम्। सोपुथमेकवचने। वर्णान्तात्। तस्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घुम्नमातेयांपाहिश्रुधीहवम्।दिवोऽस्तु।दिवःपराऽस्तादिवि।भक्तिर्नोदान्ताद्युभिरक्तुभिः।इति किम्।उपत्वाग्नेदिवेदिवे।ऋचाऽन्यतरस्याम्।नुःपराऽस्तादिवोदान्ताः।अभियेमानः।तित्त्वीरतम्।निगदव्याख्यातम्।अङ्गनूनम्।तास्यनुदात्तेङितः।उपदेशाद्वस्वार्धधातुकमनुदात्तम्।तासेकर्त्ता।प्रत्ययस्वरः।यदाशोः।यमाअनुदात्तेन।यआस्ताङितः।अभिचक्षेभन्तेभिः।अनुपदेशात्।पुरुभुजाचनस्यतम्।चित्स्वरोऽप्यनेनबाध्यते।धृङ्गानंस्वदमातास्यादिभ्यः किम्।अभिष्टधेऽरणीतः।उपदेशाग्रहणान्नेह।रुतोष्टचारायार्या।लग्रहणं किम्।कतीहनिधानाः।सार्वधातुकम्।ध्वि।आङ्गे किम्।हुतो।यद्धीतो।विद्धिधिरविदिभ्योनेतिवक्तव्यम्।इम्बेरजाएतद्योगुरानत्यचयत्रेतिसूत्रभाष्ये स्थितस्याद्यादिः।सिचोऽन्यतरस्याम्।सिजन्तस्यादिरुदात्तोवा।यासिष्टवर्तिरश्विनोः।थलिचसेटोऽन्तोवा।सेटथलन्तेषदेऽनुदात्तः।अन्तोवाआदिर्वास्यात्।यदानेतचयस्तदालिनीति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम्। लुत्तविथा अत्रचत्वारोपिपर्यायेणोदात्ता॥ उपोत्तमंरिति। रिप्रत्ययान्तस्योपोत्तमउदात्तंस्यात्। यदाह
बनीये॥ ॥इतिप्रत्ययस्वराः॥ ॥समासस्य। अन्तउदात्तः। यज्ञप्रियम्। बहुव्रीहौ प्रकृत्यापूर्वपदम्। उदात्तस्वरितयोगिपूर्वपदं
प्रकृत्यास्यात्। सत्यश्चित्रश्रवस्तम। उदात्तेत्यादि किम्। सर्वानुदात्तेपूर्वपदे समासान्तोदात्तत्वमेवयथास्यात्। समपादः। तत्पु
रुषेतुल्यार्थतृतीया समपूर्वोपमानाऽव्ययद्वितीयाकृत्या। संपूर्वेतेपूर्वपदभूता तत्पुरुषेप्रकृत्या। तुल्यश्चेतः। कृत्यतुल्याख्या
अजात्येतितत्पुरुषः। किरिणाकारणः किरिकारणः। पतयन्मदयन्मदयत्सखम्। मन्दयतिमादकेइन्द्रेसखेतिसपूर्वोतत्पु
रुषः। शस्त्रीवयामा। अव्ययेनञ्कुनिपातानाम्। अयज्ञोवाएषः। परिगणनंकिम्। स्नात्वाकालकः। मुहूर्तसुखम्। भोज्या
न्नम्। वर्णोवर्णेष्वनेते। वर्णवाचिन्युत्तरपदेएतवर्जितेवर्णवाचिपूर्वपदंप्रकृत्यातत्पुरुषे। कृष्णसारङ्गः। लोहितकल्मा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यः। कृत्स्नशब्दोनकप्रत्ययान्तः। नोहितशब्दहतन्नन्तः। वर्णाः किम्। परमकृष्णः। वर्णायुक्तिम्। कृष्णतित्वा। अनेतिकिम्। कृष्णेनतः। गा
धलवणयोः प्रमाणे। एतयोरुत्तरपदयोः प्रमाणवाचिनितत्पुरुषेपूर्वपदंप्रकृत्या। अरित्रगाधमुदकम्। तत्प्रमाणमित्यर्थः। गोत्
त्रणं। यावद्वेदीयतेतावदित्यर्थः। अरित्रशब्दस्यान्तोदात्तः। प्रमाणमियत्तापरिच्छेदमात्रम्। नपुनरायामएवाप्रमाणे
किम्। परमगाधम्। दायाद्यन्दायादे। तत्पुरुषेप्रकृत्या। धनदायादः। धनशब्दःक्युप्रत्ययान्तः। भूतयस्त्वरेणाद्युदात्तः। दायाद्
यंकिम्। परमदायादः। प्रतिवम्बिचिरकृच्छ्रयोः। प्रतिवम्बिवाचिपूर्वपदंप्रकृत्यास्तत्पुरुषे। गमनाचिरम्। व्याहरणकृ
च्छ्रम्। गमनंकारणविकल्पतयाचिरकालभावीकृच्छ्रयोगिवायातिवम्बिजायते। प्रतिवम्बिकिम्। मूत्रकृच्छ्रम्। पदेऽपदेनो
व्याजवाचिनिपदशब्दउत्तरपदेपूर्वपदंप्रकृत्यातत्पुरुषे। मूत्रपदेनप्रस्थितः। उच्चारपदेन। मूत्रशब्दोघञन्तः। उच्चारशब्दो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घञन्तस्थाथादिस्वरेणान्तोदात्तः।अपदेशे किम्। विष्णुपदम्। निवाते वातत्राणे। निवातशब्दे परे वातत्राणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृत्या
।कुशे निवातम्। कुड्ये निवातम्। कुशनाड्योर्गोरादिरोऽन्तः। कुड्यशब्दोऽजन्तः। अन्तन्तइत्यन्ये। वातत्राणे किम्। राजनिवाते वसति नि
वातशब्दोऽयं रूढः। पार्श्वे। शारदेनान्ते वे। अतो भवमात्रवं तदन्यवाचिनि शारदेशब्दे परे तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरं स्यात्। रज्जु
शारदमुदकम्। शारदशब्दोनूतनार्थः। तस्याऽस्वपदविग्रहः। रज्जोः सद्यःकृतम्। रज्जुशब्दः सृजेरसुम् चेत्याद्युदात्तोव्युत्पादितः
अनान्ते वे किम्। उत्तमशारदम्। अध्वर्युकषाययोर्जातौ। एतयोः परतो जातिवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम्। कठाध्वर्युः
दौवारिककषायम्। कठशब्दः पचाद्यजन्तः। तस्मादैशोपायनान्तेवासिभ्यश्चेति णिनेः कठचरकाध्वर्युणिनिलुक्। पितृसदृशाः। सा
दृश्ये किम्। परमसदृशाः। समासार्थोत्रयुज्यमानतानसादृश्यम्। द्विगोप्रमाणे। द्विगावुत्तरपदे प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्र

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कृतिस्वरम्। पाच्यसप्तमः। सप्तसमाः प्रमाणमस्य। प्रमाणेलो। द्विगोर्नित्यमितिमात्रेलुक्। पाच्यशब्दआद्युदात्तः। प्राच्यश्चा
सौसप्तमश्चप्राच्यसप्तमः। द्विगोः किम्। द्वौहिप्रस्थः। प्रमाणे किम्। परमसप्तसमम्। गन्तव्यपरापवाणिजौ। वाणिजशब्दे परत
त्पुरुषेगन्तव्यवाचिपरापवाचिचपूर्वपदंप्रकृतिस्वरम्। मद्रवाणिजः। गोवाणिजः। सप्तमीसमासः। मद्रेणादारकप्रत्ययान्तः। गंते
ति किम्। परमवाणिजः। मात्रोपूर्वोपक्रमछायेनपुंसके। मात्रादिषुपरतोनपुंसकवाचिनितत्पुरुषस्तथा। भिक्षायास्तुल्य
प्रमाणांभिक्षामात्रम्। भिक्षाशब्दोगुरोश्चहलइत्यप्रत्ययान्तः। पाणिन्युपज्ञं। पाणिनिशब्दआद्युदात्तः। नन्द्रोपक्रमम्।
नन्दशब्दः पचाद्यजन्तः। इयुच्छायम्। इयुशब्दआद्युदात्तो निपातः। नपुंसके किम्। कृच्छ्राया। सुखप्रिययोर्हिते। एतयोः प
रयोर्हितवाचिनितत्पुरुषेतथा। गमनप्रियम्। गमनसुखम्। गमनशब्दोनित्स्वरः। हिते किम्। परमसुखम्। प्रीतौ चापो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तो गम्यायां पाणुक्तम्। ग्रामस्य सुखम्। पाथसम्। ज्ञात्रपि यो नध्याय:। ग्रामस्य ज्ञात्रशब्दौ प्रत्ययस्थेरणा तो दा तो। प्रीतो किम्। राज
सुखम्। स्वस्वामिनि। स्वामिशब्दे परे स्वशब्दे पूर्वपदं तथा। गोस्वामी। स्वकिम्। परमस्वामी। पत्या वैश्वर्ये। ऐश्वर्यवाचिपतिशब्दे
उत्तरपदे पूर्वपदं तथा। दमुनाग्रहपतिर्दमे। नभवाकाचिद्विधिषु। पतिशब्दे परे ऐश्वर्यवाचिनि तत्पुरुषे नेतानि प्रकृत्या। भुवःप
तिर्भूपतिः। वाक्पतिः। चित्पतिः। धीपतिः। वा भुवनम्। उक्तविषये। भुवनपतिः। भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्चतिक्वुन्नेतो भुवन
शब्दः। भाशंका बाधनेदीयसंभावने। अस्ति त्वाऽध्यवसायसंभावनम्। गमनात्रा कुमस्ति। गमनाबाधम्। गमनने
दीयः। गमनमात्रा क्यने। भावयिनेनिकरतरीमतिवा संभाव्यते। संभावनेकिम्। परमनेदीयः। पूर्वभूतपूर्वे। भूतपूर्वार्थपूर्वे
शब्दे उत्तरपदे इत्यर्थः। भाव्यो भूतपूर्वः। भाव्यपूर्वः। पूर्वशब्दो वृत्तिविषयभूतपूर्वे चवर्तते। पूर्वकिम्। परमपूर्वः। सविधस

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नीडसमर्यादसवेशसदेशेयुसामीप्ये।एषुपूर्वेप्रकृत्या।मद्रसविधम्।गान्धारिसनीडम्।कश्मीरसमर्यादम्।मद्रसवेशम्।मद्रसदेश
म्।सामीप्येकिम्।सहमर्यादया।समर्यादक्षेत्रम्।चेत्रसमर्यादम्।विस्पष्टादीनिगुणवचनेषु।विस्पष्टकटुकम्।विस्पष्टना
क्षोगतिरनन्तरइत्याद्युदात्तः।विस्पष्टेतिकिम्।परमलवणम्।गुणेतिकिम्।विस्पष्टब्राह्मणाः।विस्पष्टविचित्रमकृ सुः
पन्नपरिहृतकुशलचपलनिपुणाः।अज्ञाःवमकन्यापवत्सुभावेकर्मधारये।अज्ञकनइत्यादावतिअधमपापवाचि
निचोत्तरपदेभावेवाचिपूर्वपदप्रकृत्या।गमनश्रेष्ठम्।गमनज्यायः।गमनावमम्।गमनकनिष्ठम्।गमनपापिष्ठम्।अ
तिकिम्।गमनशोभनम्।भावेकिम्।गम्योनेनेतिगमनश्रेयोगमनश्रेयः।कृतिकिम्।षष्ठीसमासमाभूत्।कुमारश्च
कर्मधारयेकुमारश्रमणा।कुमारशब्दोनोदात्तः।आदिःप्रत्यनमि।कुमारस्यआदिरुदात्तः।प्रत्यनसपरकर्मधारयेप्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिगतमेनोऽस्य सयुत्येनाः। कुमारयुत्येनाः। पूगेष्वन्यतरस्याम्। पूगाः गणास्तेषु ऋचः। कुमारयातकाः। कुमारजीमूताः। आद्युदात्तत्वाभावे कुमारश्वेत्येव भवति। इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगोः। एषु परेषु पूर्वपदं प्रकृत्या पञ्चारत्नयः। पञ्चमासस्य पञ्चारत्निः। कालः दशमास्याः। पंचमासानभूतः पंचमास्यः। तमधीष्ट इत्यधिकारे द्विगोर्यप्। पंचकपालाः। पंचभगालाः। पंचशरावः। त्रः संख्याया इति पंचत्रादआद्युदात्तः। इगन्तादियुक्किम्। पंचाश्वः। द्विगोः किम्। परमरत्निः। बहुव्यतस्यामावहुव्रादस्तथा वा बहुरत्निः। २। बहुमास्यः २। बहुकपालः २। बहुव्रादोन्तोदात्तः। तस्य यशासत्युदात्तस्वरितयोरतिभवति। दिक्षितस्योश्चास्तयोः परतः पूर्वपदं प्रकृत्या वा द्विगौ। पंचदिक्षिः २। पंचवितस्तिः। २। सपूर्वमासिकृष्णपक्षवम्चेस्वकालात्। भकालवाचिसपूर्वमासं प्रकृत्या सिद्धं। सांकाश्यसिद्धः। सांकाश्ये निरणक्तः। भानपक्षः। भाकृष्णपक्षः। भाष्टि नि

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष्टभन्तः। चक्रवन्धः। चक्रशब्दोऽन्तोदात्तः। अकालात्किम्। पूर्वाह्णसिद्धः। कृत्स्वरेणाः। सपूर्वस्वरः प्रतिप्रसूयतो परिप्रत्यु
पापावर्ज्यमानाऽहोरात्रावयवेषु। एतत्प्रकृत्यावर्ज्यमानयोचिनि अहोरात्रावयवाभिधोत्तरपदे। परित्रिरात्रं दृष्टो देवः प्र
तिपूर्वाह्णम्। पत्यपरात्रम्। उपपूर्वरात्रम्। अपत्रिरात्रम्। उपसर्गाद्भाद्रात्राः। बहुव्रीहितत्पुरुषयोः सिद्धत्वादव्ययीभा
वार्थमिदम्। अपपर्यारेवर्ज्यमानोत्तरपदम्। तयोरेववर्जनार्थत्वात्। अहोरात्रावयवा अपिवर्ज्यमानास्यतयोर्भवति
वर्ज्येतिकिम्। अग्निपतिपुत्र्यग्नि। राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेकर्षिषु। राजन्यशब्दिनां बहुवचनान्तानामन्धकवृष्णिषु व
र्त्तमानेद्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्याद्युदात्तः। शिनिवासुदेवाः। शिनिराद्युदात्तो लुक्षणायातस्यत्येवर्त्तते। राजन्यकिं
द्वेष्यभौमायनाः। द्वीपेभवाद्वेष्याः। भौमेरपत्ययुवाभौमायनाः। अन्धकवृष्णयः। एतेनतुराजन्याः राजन्यबहुवामिहाः

श्रीवः
३७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भिषिक्त। वंश्या नांक्षत्रियाणांग्रहणार्थमानेतेतथा। बहुवचनंकिम्। संकर्षणवासुदेवौ। द्वन्द्वेकिम्। क्षत्रीनांकुमाराक्षत्रिकुमाराणां भ
ब्रकक्षत्रियकुमारकुरुपंचालाः। संख्या। संख्यावाचिपूर्वपदंप्रकृत्याद्वन्द्वे। द्वादश। त्रयोदश। त्रेस्त्रयसादेशो। नोनिपात्यते। भा
चार्योपसर्जनश्चान्तेवासी। आचार्योपसर्जनान्तेवासिनोद्वन्द्वेपूर्वपदंप्रकृत्या। पाणिनीयशीक्षायाः। छ स्वरेणमध्योदात्तावेतौ। भा
चार्योपसर्जनगुरुणांद्वन्द्वविशेषणम्। सकलोद्वन्द्वआचार्योपसर्जनोयथा विज्ञायेत। तेनेहन। पाणिनीयदेवदत्तौ। आचेतिकि
म्। छान्दसवैयाकरणाः। अन्तेवासीतिकिम्। आपिशलपाणिनीयेशास्त्रे। कार्त्तकौजपादयश्च। एषाद्वन्द्वेपूर्वपदंप्रकृत्या। कार्त्तकौजपौ। सावर्णिमाण्डवौ। महान्व्रीहिपराकृतगृह्यौ। सजावालभारभारूकेलिहिनरोखपृष्ठेषु। महद्व्र
ह्यः प्रकृत्याव्रीह्यादिषुदृश्यते। महाव्रीहिः। महापराकृतः। महागृह्यः। महेष्वासः। महद्व्रह्यौ। नोदात्तः। सन्महदिति प्रति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पदोक्तसमासएवायंस्वरः। नेह। महतोव्रीहिर्महाव्रीहिः। क्षुद्रकश्चवैश्वदेवे। वान्महान्क्षुद्रकवैश्वदेवम्। महावैश्वदेवम्। क्षुद्रं
लानीतिक्षुद्रकम्। नसमासान्तादिकेः गोदान्तः। उपसादीधायोः उपसादी। उपधामी। उपः कनि उप्। आद्युदात्तः। गोः सा
दृसादिसारथिषु। गोसादः। गोसादी। गोसारथिः। कुरुगार्हपतीस्त्रगुर्वसन्तजरत्यश्लीलदृढरूपापरिवृढातेलकटुः प
एकंवलोपसीभारणाच। एषांसमासानांदासीभारादेश्चपूर्वपदप्रकृतिस्वरः। कुरुणागार्हपतकुरुगार्हपतम्। उपत्यपयोन्तः
कुरुः। दृजेरितिवाच्यम्। दृजिगार्हपतम्। दृजिरायुदात्तः। रिक्तोगुरुः। रिक्तगुरुः। रिक्तोविभाषा। रिक्तवा। व्यआद्युदात्तः। अ
सूतजरती। असूतजरती। अश्लीलादृढरूपा। अश्लीलदृढरूपा। अश्लीलशब्दोनञ्समासलादाद्युदात्तः। श्रीर्यस्यास्तितत्
श्रीलम्। सिआदित्वात्त्रच्। कपिलादिलात्त्वम्। परिवृढवेयारिवृढवा। निपातनादिवार्थेसमासोविभक्त्यलोपश्च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पारशब्दो घृतादित्वादन्तोदात्तः। तैतिलानां कदूः। तैतिलकदूः। तितेलिनोऽपत्यं छात्रो वाइत्यशान्तः। परायशब्दोयदन्तत्वादाद्युदात्तः
परायकम्बलः। संज्ञायामितिबहुव्रीहौ। अन्यत्रेयशातव्ये कं वनेसमासान्तोदात्तत्वमेव। पुतिपदोक्तेसमासेकृत्याइत्येषस्वरो
विहितः। दास्याभारोदासीभारः। देवकृतिः। यस्यतत्पुरुषस्यपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमिष्यतेविशेष्यवनविहितंसमवोदासीभा
रादिषुदृश्यव्यः। मरायेसपुरन्ध्याम्। पुरंस्त्रीरं धीयतेऽस्यामितिकर्मराधिकरणेचेतिकिप्प्रत्ययः। अलुक्छान्दसः। न
चिषयस्येत्याद्युदात्तः पुरन्ध्रशब्दः। चतुर्थीतदर्थे। चतुर्थ्यन्तार्थायतद्वाचिनुत्तरपदेचतुर्थ्यन्तंप्रकृत्या। यूपदारु। अर्थेअ
र्थपरेचतुर्थ्यन्तंप्रकृत्यादेवार्थम्। क्तेचाक्तान्तेपरेचतुर्थ्यन्तंप्रकृत्या गोहितम्। कर्मधारयेनिष्ठा। क्तान्तेपरेपूर्वम
निष्ठान्तंप्रकृत्या। श्रेणीकृता। श्रेणिशब्दआद्युदात्तः। पूगकृता। पूगशब्दोऽन्तोदात्तः। कर्मधारयेकिम्। श्रेणीपाकृतंश्रे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शिकृतम्। अनिष्ठा किम्। कृताकृतम्। अहीने द्वितीया। अहीनवाचिनि समासे क्तान्ते परे द्वितीयान्तं प्रकृत्या। कृष्टपच्यः। ग्राम
गतः। कस्मुद्धोन्तोदात्तः। ग्रामगतो निरुद्धः। अहीने किम्। कान्तारगतः। अनुपसर्गस्य तत्र वक्तव्यम्। सुखप्राप्तः। थाथे
त्यस्यापवादोयम्। तृतीया कर्मणि च। कर्मवाचके क्तान्ते तृतीयान्तं प्रकृत्या। स्वो नासः। कुक्कुटः। महाराजहतः। कुक्कुटग
तः। कर्मणि किम्। रथेन यातो रथयातः। गतिरनन्तरः। कर्मार्थक्तान्ते परे प्रवाहितो गतिः प्रकृत्या। थाथे त्यस्यापवादः। पु
रोहितम्। अनन्तरः किम्। अभ्युद्धृतः। कारकपूर्वपदस्य तु सति। शेषस्थाथादिस्वरस्य। दरादागतः। तादौ च निति कृत्य
तौ। क्तोरक्तौ निति तु शब्दवर्जिते कृति परे। नन्तरोगतिः प्रकृत्या। अग्नरापोन्तमस्य प्रभृतौ। संगतिर्गोः। कृत्स्वरापवादः
तादौ किम्। प्रजल्पाकः। जिति किम्। पक्वौ। दजनः। अतो किम्। भागन्तौ। तवैवान्तश्चयुगपत्। तवप्रत्ययान्तस्यान्तउदात्तो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गतिश्चानन्तरः प्रकृत्यासुगपद्वेनदुभयंस्यात्। अचेतवाउ। कृत्स्वरापवादः। अनिगन्तौ अचौ वप्रत्यये। अनिगन्तो गतिर्वप्रत्ययानेऽचतो
परेप्रकृत्या। येपरंचस्तान्। अनिगन्तशतिकिम्। प्रत्यंचौयतु। चुस्वरात्परत्वात्प्रत्यमेव। जहिवृष्ट्या। निपराचः। वप्रत्यये किम्। उदञ्चम्
न्यधीच। वप्रत्ययानेऽचतावनिगन्तावपिन्यधीप्रकृत्या। न्यङ्। नान्। उदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितोऽचतेकारः स्वरितः। अध्यङ्। ईषदन्यर
तरस्याम्। ईषत्कडारः। ईषद्दित्ययमन्तोदात्तः। ईषद्दुःइत्यादेः कृत्स्वरस्य। हिरण्यपरिमाणाधने। सुवर्णपरिमाणावोचिपूर्वप
दंवाप्रकृत्या धने। द्विसुवर्णोपरिमाणमस्येति द्विसुवर्णम्। तद्देवधनं द्विसुवर्णधनम्। बहुव्रीहावपिपरत्वाद्विकृत्यस्य। हिरण्य
किम्। प्रथधनम्। परिमाणं किम्। काञ्चनधनम्। धनेकिम्। निष्कमाला। प्रथमोचिरोपसंमतो। प्रथमशब्दो वा प्रकृत्या। भिन
वत्वे। प्रथमवैयाकरणः। २। सम्प्रतिव्याकरणाध्येतुं प्रवृत्तइत्यर्थः। प्रथमशब्दः प्रथमजन्तः। अचीतिकिम्। प्रथमोवैयाकरणः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कनरकनमौ कर्मधारये। कनरकठः २। वोपकृत्या। कर्मधारयग्रहणमुत्तरार्थम्। इहनुपतिपदोक्त्वादेवसिद्धम्। आर्यो ब्राह्मणकुमार्योः। आर्यकुमारः १२। आर्यब्राह्मणाः १२। आर्याणां यत्कुलं वृत्तं चरितं। आर्यः किम्। परमब्राह्मणः। वृत्तं किम्। आर्यक्षत्रियः। कर्मधारये किम्। राजा च। ब्राह्मणकुमार्योः परत्वाद्वोपकृत्या कर्मधारये। राजब्राह्मणाः १२। राजकुमारः १२। योगविभागउत्तरार्थः। षष्ठी प्रत्येनसि। षष्ठ्यन्तं राजप्रत्येनसि परे वोपकृत्या। राजप्रत्येनाः १२। षष्ठी किम्। अन्यत्रेन। केनेत्यर्थे। कानेपरेत्यर्थे समासे पूर्ववोपकृत्या। नित्यप्रहसितः १४। कालाद्दिति द्वितीयासमासाऽयम्। नित्यशब्दस्य वक्ता आयुदात्तः। हसितमित्यर्थो द्विस्वरेणान्तोदात्तः। नित्यार्थे किम्। मुहुर्मुहुः प्रहसितः। ग्रामः शिल्पिनि वोपकृत्या। ग्रामनापितः १२। ग्रामआद्युदात्तः। ग्रामः किं। परमनापितः। शिल्पिनि किम्। ग्रामरथ्या। राजा च प्रश्नाख्यायाम्। शिल्पिवाचिनि परे प्रश्नाख्यार्थे राजपदं वोपकृत्या। राजनापितः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

राजकुलालः। पृच्छसावकिम्। राजनापितः। शिल्पिनिकिम्। राजहस्ती। भादिहस्तानः। अधिकारोयम्। सदामीहारिणोधर्म्यःहरणो। स
पृष्ठनंहारिवचिआयुदात्तंधर्म्यपरं। इयंयः। स्वीकरोतिसहारीत्युच्यते। धर्म्यमित्याचारनियन्त्रेयम्। मुकुटेकार्षापणं। हलेहिपा
दिका। संज्ञायामितिसमासः। कारनाम्निचेत्यलुक्। याज्ञिकाश्च। वेयाकरणहस्ती। क्वचिदयमाचारः। मुकुटादिषुकार्षाप
णादिदातव्यम्। याज्ञिकोनांत्वधादिरिति। धर्म्येकिम्। सम्वेरमः। अहरणेकिम्। वाडवहरणम्। वडवायाअयंवाडवः। तस्यवो
जनिषेकादुभरकालंभारोरपुष्पार्थंयद्दीयतेतद्धरणमित्युच्यते। परोपिकृत्स्वरोहारिस्वरेणवाध्यतेइत्यहरणमितिनिषेधेन
ज्ञाप्यते। तेनवाडवहार्यमितिहारिस्वरःसिद्ध्यति। युक्तेचाधुक्तवाचिनिसमासेपूर्वमाद्युदात्तम्। गोवध्यक्षः। कर्तव्यतपरायुक्तः
विभाषाध्यक्षे। गवाध्यक्षः। पापंचशिल्पिनिवा। पापनापितः। पापाणकेइतिप्रतिपदोक्तग्रहणात्षष्ठीसमासेनि। गोत्रान्तेवा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सिमा गावब्राह्मणोषुक्षेपे। भार्यासेन्नुतः। सुभुतो पयस्य भार्यापुधानतथाक्षेपः। भन्नेवासो कुमारीदाक्षाः। ओदनपाणिनीयाः।
कुमार्यो दिलाभकामायेदाक्षादिभिः पोक्तानिकाः स्त्रारण्यपीपने तेरवंक्षिप्यते। भिक्षामाराणवः। भिक्षोलस्कृमितिमाराणवः।
भयब्राह्मणः। भयेनब्राह्मणः सपधतो गोत्रादस्तु किम्। दासीगोत्रियः। क्षेपेकिम्। परमब्राह्मणः। भ्रुतानिमेरेये। मध
वित्रोबोमेरेयः। मधुमेरेयः। मधुविकारस्यतस्य मङ्गलम्। अङ्गानीकिम्। घटमेरेयः। मेरेयेकिम्। पुष्पासवः। भक्ताख्या
स्तदर्थे। भक्तमन्नम्। भिक्षाकंसः। भाजीकंसः। भिक्षादयोऽन्नविशेषाः। भक्ताख्याः किम्। समासमूलयः। समसनंसमार
सः। इतिक्रियामात्रमुच्यते। तदर्थेतुकिम्। भिक्षाप्रियः। पृथ्वीकरयमत्र पूर्वपदमन्नोदानम्। गोविडालसिंहसैन्धवेषु
पमाने। धान्यगवः। गोविडालः। तरासिंहः। सक्तुसैन्धवः। धान्यंगोरथोतिविग्रहः। व्याघ्रादिः। सवाकृत्यासन्निवेशितंधान्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धान्यगङ्गेनोच्चेनोऽपमानेकिम्। ऽपरमसिंहः। अकेजीविकार्थोदन्तलेखकः। यस्यदन्तलेखनेनजीविका। नित्यंक्रीडाजीविकयोरिनिसमासः।
अकेकिम्। रामणीयकन्ना। जीविकार्थेकिम्। इक्षुभक्षिकामेधारयसि। प्राचांक्रीडायाम्। प्राग्देशावाचितीयाक्रीडातद्धाचनीसमासेअ
कप्रत्ययपानेपरेपूर्वमाधुदात्तंस्यात्। उद्दालकपुष्पभञ्जिका। संज्ञायामितिस्वुल्। प्राचांकिम्। जीवपुत्रप्रचायिका। इयमुदीचांक्रीडा
क्रीडायांकिम्। तवपुष्यप्रचायिका। पर्यायेणस्वुल्। भाणेनियुक्तेअरान्तेपरेनियुक्तवाचिनिसमासेपूर्वमाधुदात्तम्। छत्रधारः। नि
युक्तेकिम्। काण्डलावः। शिल्पिनिचाकृञः। शिल्पिवाचिनिसमासेअरान्तेपरेपूर्वमाधुदात्तंसचेदण्कृञोनभवति। तन्तुवायः।
तन्त्रवायः। शिल्पिनिकिम्। काण्डलावः। अकृञः किम्। कुम्भकारः। संज्ञायाम्। अरान्तेपरे। तन्तुवायोनामकृमिः। अकृञइत्ये
वारथकारोनामब्राह्मणः। गोतंतियवंपाले। गोपालः। तन्तिपालः। यवपालः। अनियुक्तार्थोयोगः। गोइतिकिम्। वत्सपालः।

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाले किम्। गोरक्षः। गोनि पुष्यहारी। उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव। उपमानवाचिनि पूर्वे शिष्यते परे आघुदात्तः। उष्ट्रकोशी। ध्वांक्षः
विरावी। उपमानग्रहणमस्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम्। शब्दार्थप्रकृतौ किम्। शकवृंची। प्रकृतिग्रहणं किम्। प्रकृ
तिरेव यत्रोपसर्गो निरपेक्षा शब्दार्थान्तरं वा यथा स्यात्। रहमाभूत्। गदभोहारी। सुक्कारो घादयश्चाद्युदात्ताः। प्रकारो ही भा
गतयो धीक्षीरक्षोता दीर्घकानानुमश्रुवंरजे। कुरजः। कारजः। नृजः। भ्रामरजः। वटजः। अन्यात् पूर्वं बहुचः। बहुचः पूर्वस्या
त्पूर्वमुदात्तं जे उत्तरपदे। उपसरजः। भामलकीजः। बहुचः किम्। दध्यजानि तरणानि। ग्रामे निवसन्नः। ग्रामे यः पूर्वमु
दात्तं तद्ग्रामनिवसन्नाचिन। मध्यग्रामः। ग्रामग्राम्यः। अस्मद्युवाची। देवग्रामः। देवस्वामिकः। अनिवसन्नः किम्। दाक्षिग्रामः
। दाक्षिनिवासः। घो वादिश्च। दाक्षिघोषः। दाक्षिकटः। दाक्षिकुटः। छात्रादयः शालायाम्। छात्रिशाला। वादिशाला।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यदापि शाकपार्थिवादिः समासो नपुंसकलिङ्गो भवति तदापि तत्पुरुषेऽन्यालायां नपुंसके इत्येतस्मात्पूर्वविप्रतिषेधेनायमेव स्वरः। दाक्षिशालम्
प्रस्थेऽदृष्टमकर्क्यादीनाम्। प्रस्थशब्दे उत्तरपदे कर्क्यादिवर्जितमदृष्टं पूर्वपदमाद्युदात्तं स्यात्। इन्द्रप्रस्थः। अदृष्टं किम्। दाक्षिप्रस्थः
। अकर्क्यादि किम्। कर्कीप्रस्थः। मकरीप्रस्थः। मालादीनां च। दृष्टार्थमिदम्। मालाप्रस्थः। शीलाप्रस्थः। अमहन्नवं नगरेऽनुदीचाम्।
नगरे परे महन्नववर्जितं पूर्वमाद्युदात्तं स्यान्नञ्चेदुदीचान्न। ब्रह्मनगरम्। अमेति किम्। महानगरम्। नवनगरम्। अनुदीचां किम्।
कार्निनगरम्। अमेत्यावर्तते। चूत्यच। अमेत्यपरेण चूत्यच्चूपूर्वमवर्णान्तमाद्युदात्तम्। गुप्तामम्। कुक्कुरामम्। अवर्णात् किम्। दृढ
दमम्। अचूत्यच्चूत्यिम्। अमहन्नवमित्येव। महामम्। नवामम्। नभूताधिकसंजीवमद्रावमकवलम्। अमेति परेणेतान्याद्युदात्तानि। भूता
मम्। अधिकामम्। संजीवामम्। मद्रावमग्रहणसंघातविग्रहीनार्थम्। मद्रामम्। अश्वामम्। मद्राश्वामम्। कवलामम्। आद्युदा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि.को.स्व.
४३

भप्रकरणादिवोदासादीनांछन्दस्युपसंख्यानम्। दिवोदासायदाशुषेभन्नः। अधिकारोऽयम्। प्रागुत्तरपदादिग्रहणात्। सर्वगुणाका
त्स्ने। सर्वशब्दः पूर्वपदमन्तोदात्तम्। सर्वश्वेतः। सर्वमहान्। सर्वकिम्। परमश्वेतः। आभ्यन्तरापरमश्वेतस्येतिगुणाकार्त्स्न्ये ब
न्तो गुणाः किम्। सर्वसौवर्णः। कार्त्स्न्ये किम्। सर्वेषाश्वेतरः सर्वश्वेतः। संज्ञायांगिरिनिकाययोः। एतयोः परतः पूर्वमन्तोदात्त
म्। अंजनागिरिः। सौगिरिनिकायः। संज्ञायां किम्। परमगिरिः। वाजसनिकायः। कुमारीवयसि। पूर्वपदमन्तोदात्तम्। षष्ठ्यकुमा
री। कुमारीशब्दः पुंसासहाः प्रसंगमात्रप्रवृत्तिनिमित्तमुपादायप्रयुक्तो वृद्धादिभिः समानाधिकरणः। तच्चवयइहगृह्यते तेनकु
मारीत्वमेव। वयसिकिम्। परमकुमारी। उदकेऽकेवलोभकेवलमिश्रंतत्राचिनिसमासेऽकेपरेपूर्वमन्तोदात्तम्। गुडोदक
म्। स्वरेऽकृतेऽग्रकादेशः स्वरितोवानुदात्तेपदादाविति पक्षेस्वरितः। अकेवलोदकम्। शीतोदकम्। द्विगौक्रतौ। द्विगावुत्तरपद

शिवः
४३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋतुवाचिनि समासे पूर्वपदमन्तोदात्तम्। गर्गत्रिरात्रम्। द्विगौ किम्। भातिरात्रः। क्रतौ किम्। विल्वहोमसदारात्रः। विल्वसदारात्रः। सभायां च
नपुंसके। सभायां परतो नपुंसकलिङ्गे समासे पूर्वमन्तोदात्तम्। गोपालसभम्। स्त्रीसभम्। सभायां किम्। ब्राह्मणासेनम्। नपुंसके किम्
राजसभा। प्रतिपदो क्रतुनपुंसकग्रहणान्नेह। रमणीयसभं वासरागकुलम्। परेषाचाम्। शिवदत्तपुरम्। नन्दीपुरम्। प्राचां किम्। शि
वपुरम्। अरिष्टगोडपूर्वे च। पुरे परे अरिष्टगोडपूर्वसमासे पूर्वमन्तोदात्तम्। अरिष्टपुरम्। गोडपुरम्। पूर्वग्रहणं किम्। इहापि यथास्या
त्। अरिष्टश्रितपुरम्। गोडभृत्यपुरम्। नहस्तिनफलके मार्देयाः। पुरे परे चैतान्यन्तोदात्तानि। हस्तिनपुरम्। फलकपुरम्। मा
र्देयपुरम्। मदोरपत्यमिति थ्रादित्वाट्ठक्। कुमूलकूपकुंभशालविले। एतान्यन्तोदात्तानि विले परे। कुमूलविलम्। कूपविल
म्। कुंभविलम्। शालाविलम्। कुमूलादिकिम्। सर्पविलम्। विले इति किम्। कुमूलस्वामी। दिक्शब्दाग्रामजनपदाख्यानचा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नशब्देषु। दिक्शब्दाअन्तोदात्ताभवन्त्येषुपूर्वेषुकामवाभी। अयस्कृष्यमृत्तिका। जनपदपूर्वपंचालाः। आख्यानपूर्वयायानाम्। पूर्व
चानशब्दम्। शब्दग्रहणकालवाचिनोपिदिक्शब्दस्यपरिग्रहार्थम्। आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि। आचार्योपसर्जनान्तेवासि
सिनिपरादिकशब्दाअन्तोदात्ताभवन्ति। पूर्वपाणिनीयाः। आचेतिकिम्। पूर्वान्तेवासी। अन्तेवासिनिकिम्। पूर्वपाणिनीयश्चा
खमाऽनपदप्रधानेसर्वेचाऽन्तपदस्येत्यधिकृत्यवाप्रधानेविशेषणानरूपनपदेपरेसर्वशब्दोदिकशब्दोश्चान्तोदात्ताभवन्ति।
सर्वपांचालकः। अधिकारग्रहणंकिम्। सर्वभासः। सर्वकारकः। बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायाम्। बहुव्रीहौविश्वशब्दः पूर्वपदभूतःस
ज्ञायामन्तोदात्तःस्यात्। पूर्वपदप्रकृतिस्वरेणापवादः। विश्वकर्मा। विश्वदेवः। अविश्वदेवसत्यमिति। बहु
व्रीहौकिम्। विश्वेचतेदेवाश्चविश्वदेवाः। संज्ञायांकिम्। विश्वदेवः प्रागव्ययीभावाद्बहुव्रीह्यधिकारः। उदरश्वेबुधा। संज्ञायां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ध्योदरः हर्यश्वः। मेहेषु। क्षेपे। उदराश्वेषु पूर्वमन्तोदात्तम्। कुहोतिन्यायाम्। चपेदरः। कुक्काश्वः। चुलालेषु। अनुदरः
त्यत्रन्नुभ्यामिति विप्रतिषेधेन। नदीवन्धुनी। वन्धुशब्दे परे नघ्नन्तपूर्वमन्तोदात्तम् कुर्वीहो। गार्गीवन्धुः। नदीकिम्। व
ल्लवन्धुः। शब्दवल्लभाद्युदात्तः। वन्धुनिकिम्। गोरीपियः। निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्यात्। निष्ठान्तपूर्वपदे मन्तोदात्तमथा
प्रधीतपादः। र। निष्ठाकिम्। प्रस्तवेकमुखः। उपसर्गपूर्वाकिम्। अच्छमुखः। उत्तरपदादिः। उत्तरपदाधिकारआपादान्त
म्। आद्यधिकारस्तुपठत्याभगालमित्यवधिकः। कर्णावर्णलक्षणात्। वर्णवाचिनोलक्षणवाचिनश्चपरः कर्णशब्द
आद्युदात्तो बहुव्रीहौ। अक्ष्णकर्णः। शंकुकर्णः। कर्णः किमाद्यन्तपादः। वर्णलक्षणात्किम्। शोभनकर्णः। सञ्ज्ञोप
म्ययोश्च। कर्णआद्युदात्तः। मणिकर्णः। औपम्येकिम्। गोकर्णः। कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घेभ्यः सञ्ज्ञोपम्ययोर्बहु

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हो। शितिकंठः। कारण्डपृष्ठः। सुग्रीवः। नादीजंघः। औपम्ये। खरकरणः। गोपृष्ठः। अश्वग्रीवः। गोजघः। पृष्ठमवस्थायांच।
श्रुतादौ। वस्थायां संज्ञायां यथोश्च आघुदात्तौ बहुव्रीहौ। उष्ट्रपृष्ठः। घटुलपृष्ठः। भवपृष्ठः। उष्ट्रमनादिकृतोगवादेः
वयोविशेषोऽवस्था। संज्ञायाम्। अश्वपृष्ठः। उपमायां। मेषपृष्ठः। अवस्थौ किम्। स्थूलपृष्ठः। नजोजरमरमित्रमृ
ताः। नञः परास्तेआद्युदात्ताबहुव्रीहौ। नामजराचजरम्। अमित्रमदृयः। भवादेवेष्वमृतम्। नञः किम्। धात्रीणामि
गः। जेतिकिम्। अमृत्युः। सोमनसीअलोमोषसी। सोः परलोमोषसीवर्जयित्वामनलोमसंतवाद्युदात्तेस्यात्। नञ्
सुभ्यामित्यस्यापवादः। सुकर्माणः। सुयुजः सनोवक्षनिमानः सुधन्वा शिवायपथभ्यः सुमनाः सुवर्चाः सुपेवासस्क
रति। सोः किम्। कृतकर्मा। मनसीकिम्। सुराजा। अलोमोषसीकिम्। सुलोमा। सूषाः। कापनुपरत्वात्कापिपूर्वमितिमत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वति। सुकर्मकः। सुलोतस्कः। कल्पाध्यक्षः। सोः परे भाद्युदात्ताः स्युः। साम्राज्यायसुकनुः। सुप्रतीकः। सुहृद्यः। सुप्रतिमनेहसम्। भाद्यु
दात्तं भ्रुरसि। यद्युदात्तघकजपितसोकत्तरं बहुव्रीहावाद्युदात्तमाभ्रभस्वश्वाः। सुरथाभातिथ्रंव। नित्स्वरणाश्वरथा बा
द्युदात्तौ। भाद्युदात्तौ कम्। बासुवाहः। ऋचकिम्। सुयुरसुहिरण्यः। हिरण्यगाव्यस्त्रच। वीरवीर्यौच। सोः यरोवहुव्रीहौ छन्द
स्याद्युदात्तौ। सुवीरः रायिणा। सुवीर्यस्यामतः। वीर्यमाधेयत्वात्। तत्रयतोनावस्त्याद्युदात्तत्वेनेतिवीर्यग्रहणाज्ञापक
कम्। त्वहिसतिपूर्वेणेवसिद्धं स्यात्। कूलतीरतूलमूलशालाक्षसमयबयीभावे। उपकूलम्। परितीरम्। उपतूलम्। उपमूल
म्। उपशालम्। उपर्क्षम्। सुषमम्। निःषमम्। तिष्ठद्गुप्रभृतिषु। कलाद्यिहणकिम्। उपकुंभम्। भव्ययीभावेकिम्। प
रमकूलम्। कंसमंथभूर्पपाथ्यकाण्डिगो। द्विकंसः। द्विमंथः। द्विभूर्पः। द्विपाथ्यम्। द्विकाण्डम्। द्विगोकिम्। परमकंसः। तत्पुरु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शेशालायांनपुंसके। शाला शब्दान्नेनपुरुषेनपुंसकलिङ्गे उत्तरपदमाद्युदात्तम्। शालमणशालम। नपुरुषे किम्। दृढशालं
प्राशालकुलम्। शालायांकिम्। प्राशालसेनम्। नपुंसके किम्। प्रशालशाला। कंथाच। नपुरुषेनपुंसकलिङ्गे कंथाशब्द
उत्तरपदमाद्युदात्तम्। सोत्रासिकंथम्। भाहुरकंथम्। नपुंसके किम्। दाक्षिकंथा। आदिश्चिह्नादीनाम्। कन्थानेतपुरुषेन
पुंसकलिङ्गे चिह्नादीनामादिरुदात्तः। चिह्नाकंथम्। मराडरकंथम्। आदिरिति वर्त्तमाने पुनर्ग्रहणं पूर्वपदस्याद्युदात्तार्थं
म्। चेलखेटकटुककाण्डगर्हायाम्। चेलादीनि उत्तरपदान्याद्युदात्तानि। पुत्रचेलम्। नगरखेटम्। दधिकटुकम्। प्रजाका
ण्डम्। चेलादिसादृश्येन पुत्रादीनां गर्हा। व्याघ्रादित्वात्समासः। गर्हायां किम्। परमचेलम्। चीरमुपमानम्। वस्त्रची
रमिव वस्त्रचीरम्। कंबलचीरमुपमानं किम्। उपमचीरम्। पलल्लूपशाकमिश्रे। घृतपललम्। घृतसूपः। घृत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शाकम्। अक्षेणामिश्रीकरणमिति समासः। मिश्रे किम्। परमपक्वलम्। कूलसूदस्थलकर्षाः संज्ञायाम्। आघुदात्तान्तपुरुषो दाक्षि-
कूलम्। शाणिदसूदम्। दाक्षायणस्थली। दाक्षिकर्षः। ग्रामसंज्ञाएता। संज्ञायां किम्। परमकूलम्। अकर्मधारयेराज्यम्। कर्मधारयव-
र्जिते तत्पुरुषे राज्यमुत्तरपदमाद्युदात्तम्। ब्राह्मणराज्यम्। अकेति किम्। परमराज्यम्। चेलराज्यादिस्वरूपव्यवस्थाः पूर्वविप्र-
तिषेधेन। कुचेलम्। कुराज्यम्। वर्षादयश्च। अर्जुनवर्षः। वासुदेवपक्षे। अकर्मधारयेरपवा परमवर्षः। वर्षादिर्गार्ग्यनैगमाः
पुत्रः पुम्भ्यः पुंग्रहेभ्यः परः पुत्र आद्युदात्तान्तपुरुषे। दक्षस्य पुत्रः। माहिषपुत्रः। पुत्रः किम्। कोनटिमातुलः। पुंभ्यः किम्।
दाक्षीपुत्रः। नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञातिव्याख्यभ्यः। एभ्यः पुत्रो नाद्युदात्तः। भार्याग्रहणात्पर्यायाणां हृदोषाणां च ग्रह-
णम्। आचार्यपुत्रः। उपाध्यायपुत्रः। शाकटायनपुत्रः। राजपुत्रः। ईश्वरपुत्रः। नन्दपुत्रः। ऋत्विक्पुत्रः। याजकपुत्रः। होतृपु

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋ।संयुक्ताः सम्बन्धिनः।ज्ञातयोमातृपितृसंबन्धेनबान्धवाः।ज्ञातिपुत्रः।भ्रातृष्पुत्रः।चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठाः।एता
निप्राणिभिन्नषष्ठान्यन्नपानाद्युदात्तान्यन्तोदात्तेषु।मुस्तचूर्णम्।अप्रेतिकिम्।मत्स्यचूर्णम्।यद्वा कारणादीनि।अप्राणि
षष्ठ्या आद्युदात्तानि।दर्भकाण्डम्।दर्भगीरम्।तिलपल्लम्।मुद्गसूपः।मूलकशाकम्।नदीकूलम्।घटाकम्।राजसदः
अप्रेतिकिम्।दण्डकाण्डम्।कुण्डवनम्।कुण्डम्।आद्युदात्तम्।अन्तोदात्तेषु।दर्भकाण्डम्।कुण्डशब्दोचसादृश्यात्व
नकिम्।मृत्कुण्डम्।प्रकृत्याभगालम्।भगालबान्धुनरसदन्तपुरुषकृत्या।कुम्भीभगालम्।कुम्भीनदालम्।कुंभीक
पालम्।मध्योदात्तान्येतेषुकृत्येत्यधिकृतमन्यत्रतियावत्।शितोर्नित्यावहुव्रीहावभसत्।शितेःपरनिसावहुव्रीहिप्रकृ
त्या।शितिपादः।शितिसः।पादशब्दोदयादिस्वाद्युदात्तः।अंसशब्दःप्रत्ययस्यनित्वात्।शितेःकिम्।दर्शनीयपादः।नि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

।नित्यावकृच्चकिम्।शिति।कृकृत्।एनस्यावस्थायांलोपः।अन्यत्रनशिति।कृकृदिति।अभसालिम्।शितिभसत्।शितिरघुरान्तः
पूर्वपदप्रकृतिस्वरापवादोयोगः।गतिकारकोपपदात्कृत्।एभ्यःकृदन्तप्रकृतिस्वरस्यातनत्युरुषे।प्रकारकाः।प्रहरणम्।नो
णाध्रुन्वाहसा।वहिहाधाभ्यश्छन्दसीत्यसुन्।इधभ्रवश्चनः।उपपादात्।उच्चैःकारम्।ईषत्करः।गतिकिम्।देवस्यकारकः
शेषलक्षणषष्ठीकृदुत्तरपदार्थम्।उपपचतितरामित्यत्रतरप्रत्ययान्तनसमासेकृतेभाम्।तत्रसतिशिष्टत्वादाद्युदात्तो भ
वतीत्येके।प्रपचतिदेवपार्थकृदुत्तरपदमित्यन्ये।उभेवस्यत्यादिषुगपत्।एषुपूर्वोत्तरपदेषुयुगपत्प्रकृत्या।वनस्पतिचनर
भा।बृहस्पतियद्बृहद्वदोःत्राघुदात्तोनिपात्यते।हर्यश्वाशचीपतिम्।शाङ्गरवादित्वाराद्युदात्तःशचीशब्दःशचीभिर्नदीनिद
र्शनात्।तनूनपात्।नराशंसवाजिनम्।धुनक्षेपम्।देवताद्वन्द्वे।उभेयुगपत्प्रकृत्यासः।त्वायेन्द्रावरुणौ।इन्द्राबृहस्प

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तीवयम। दिक्काकि मा पुक्षन्य गोगौ मोस्ते किम्। अग्निष्टोमः। नोत्तरपदे उदात्तादावप्। पृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु। पृथिव्यादिवर्जितेषु
दात्तादावुत्तरपदे प्राग्रूक्तान्तः। इन्द्राग्निभ्यां कंदृशणः। अपथिव्या दोकिम्। धावापृथिवीभिनयत्। आद्युदात्तोयावानिपात्यते
। पृथिव्यनोदात्तः। रुद्रसोमौ रौद्रौ शिपुक्चेतिरगनोरुद्रः। इन्द्रापूषणौ। त्र्यूषन्पूषा। अनोदात्तोनिपात्यते। उत्तरपदयुक्ता
मनुदात्तादावित्युत्तरपदविशेषणायथास्यात्तुल्यविशेषणामुभामृत। अनुदात्तादावितिविधिप्रतिषेधयोर्विषयविभागार्थम्।
अन्तः। अधिकारोयम्। अथाथयत्रक्राजवित्रकारणम्। अथअथयत्रक्रअच्अपत्रकरणहनानागतिकारकोपपदात्परेषाम
नउदात्तः। अच्प्रक्षयः। अप्प्रलवः। इत्र। पुलवित्रमाक गोक्षयः। मूलविभुजादित्वात्कः। गतिकारकोपपदात्यादित्येव
सुस्तुतंभवता। सूयमानात्कः। सोरूपमानाच्च परंक्रान्तमनोदात्तस्यात्। अतस्यथानोसुकृतस्य। शरापुतम्। संस्तोयामना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिताहीनाम्। गतिकारकोपपदात्कृन्नमन्तोदात्तमाचिताहीनार्थत्वाऽपहृतः। शाकल्यः। परिजग्धः। कौडिन्यः। अनेतिकिम्। आचितम्।
भास्थापितम्। पूर्वकृतीनां च। एषां कृन्नमुत्तरपदमन्तोदात्तम्। पूर्वकृः। पूर्वजः। असंज्ञायामिति किम्। आकृतिगणोऽयम्। कारकृत्
भूतयोरेवाऽऽशिषि। संज्ञायामन्तउदात्तः। देवदत्तः। विष्णुगुप्तः। कारकात्किम्। संभूतायामायायाः। कृन्भूतयोः किम्। देवपालितः।
अस्मादेव नियमात्तत्र संज्ञायामनेवंतेन। तृतीयाकर्मणीति न भवति। एवं किम्। कारकाऽवधारणार्थमेवात्। कृन्भूतावधारणमा
भूत्। अकारकादपि कृन्भूतयोरन्तउदात्तो भवति। संभूतः। आशिषि किम्। देवैः स्वाता देवस्वाता। आशिष्येवेत्येवमत्रेष्टो नियमः
तेनान्यो हतो भवति देवदत्तस्येत्यत्र। शंखविशेषस्य संज्ञेयम्। तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमेव भवति। इत्थंभूतेन कृतम्
अनिच। इत्थंभूतेन कृतमित्येतस्मिन्नर्थे यः समासस्तत्र कृन्नमुत्तरपदमन्तोदात्तं स्यात्। सुपूपलपितम्। प्रमत्तगीतमाकृतमि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निरुक्तासामान्येकरोतिर्नाः भूतप्रादुर्भावेस्व। तेनप्रलक्षिताद्यपिकृतंभवति। तृतीयाकर्मणीत्यस्याः पवादः। अनोभावकर्मवच
नः। कारकात्परस्मैपदस्यया नभावववनंकर्मवचनंचा नोदानम्। पयःपानसुखम्। रजभोजनाद्यालयः। भयः किम्। हस्तद
यः। भेनिकिम्। दन्तधावनम्। करणात्पुट्। कारकात्किम्। निदर्शनम्। ननु। क्तेनुव्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिकी
नाः। कारकात्परात्पिण्डतान्पुरस्पदान्यनोदानानितत्पुरुषः। कृत्स्वरः। पवादः। रथवर्त्म। पाणिनिकृतिः। छन्दोव्याख्या
नम्। राजशयनम्। राजासनम्। अश्वस्थानम्। ब्राह्मणयाजकः। गोक्रीनः। कारकात्किम्। प्रभूतोसंगतिम्। अत्रतथे चनिती
तिस्वरः। सप्तम्याःपुरुषम्। अनोदानम्। अध्ययनपुरुषम्। तत्पुरुषेतृतीयातिपापम्। सप्तम्याः किम्। वेदेनपुरुषंवेदपु
रुषम्। उनार्थकृतृतीयायाः। माषोनम्। माषाधिकलम्। वाक्यलहः। तृतीयापूर्वपदप्रकृतिस्वरः पवादोऽयम्। अत्रके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चिदर्थस्तिस्वरूपग्रहणमिच्छन्ति। धान्यार्थं तुनशब्दे नत्वर्थं निर्देशार्थं नतदर्थानांग्रहणमितिप्रतिपदोक्तत्वादेवसिद्धे नीतेयाग्रहणस्य
ग्रहणार्थम्। मिश्रंचानुपसर्गमसंधौ। यणवश्चेनएकार्थसंधिः। तिलमिश्राः। सर्पिमिश्राः। मिश्रंकिम्। गुडधानाः। अनुपसर्गंकिम्। ति
लसंमिश्राः। मिश्रग्रहणंसोपसर्गग्रहणस्यदमेवज्ञापकम्। असंधौकिम्। प्रालसणमिश्रीरजा। व्रालसणैः सहसहितः। ऐकार्थ्यमापन्नः
नञोगुणप्रतिषेधसम्प्रदानहेतुनेमर्थास्तद्धिताः। संपाद्यर्थनञ्हितानानञोगुणप्रतिषेधेवर्तमानाःपरेऽनोदात्ताः। कर्णा
वेष्टकाभ्यांसंपादिकाणवेष्टकिकम्। छेदमर्हति छेदिकः। नछेदिकोऽछेदिकः। नवत्सेभ्योहितोऽवत्सीयः। नसन्तापायक
पभवति असंतापायिकः। नञःकिम्। गर्दभस्थमर्हतिगार्दभरथिकः। गुणोहितार्थेप्रवृत्तिनिमित्तंसंपादिलाद्युच्यते। न
त्वप्रतिषेधोयत्रोच्यतेतत्रायंविधिः। कर्णावेष्टकाभ्यांसंपादमुखमिति। पाणिनीयमधीतेपाणिनीयः। अपाणिनीयः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नञ्जिनेकिम्। वोढुमर्हतिवोढा। नवोढाऽवोढा। ययतोश्चातदर्थे। ययतोर्यो नञ्जिनौ तदन्तस्यो भयपदस्य नञो गुणाप्रतिषेधवि
षयात्परस्यान्तउदात्तः। पद्मानांसमूहः पाद्मो। अदन्त्यम्। अतदर्थेकिम्। अपाद्यम्। नञ्जिनेकिम्। अदेयम्। गुणप्रतिषेधेकिम्।
दन्त्यादन्त्यम्। तदनुबन्धकग्रहणेनातदनुबन्धकस्येति नेह। अवामदेव्यम्। भञ्जकावशकतौ। भजनंकालेचनञः
परमनोदात्तमशकतौगम्यायाम्। भपचः। पक्तुंनशकतः। अविक्षिपः। अशक्तौकिम्। भपचोदीक्षितः। गुणप्रतिषेध
इत्येव। अन्योयंपचादपचः। आक्रोशेच। नञः पपचक्रोवनोदात्तौचाक्रोशे। भपचोजाल्मः। पक्तुंनशक्नोतीत्येवमाक्रोश्य
ते। अविक्षिपः। संज्ञायाम्। नञः परमनोदात्तंसंज्ञायामाक्रोशे। अदेवदत्तः। इत्येकेषुज्ञावादयश्चानञः परेनोदात्तास्युः। अ
कर्तव्यः। उक्तं भनागामुकः। रघुच। भनलंकरिष्णुः। रघुग्रहणेविष्णुबन्धकस्यापिग्रहणंप्रकारादेर्विधानसामर्थ्यात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनाध्यं भविष्यतु। चार्वादिः अचारुः। असाधुः। राजा को छन्दसि अराजा। अनडुः। भाषायां नञः स्वरएव। विभाषा तन्मनुष्यक्षणाश्चिषु। तनू। अकर्त्ता २। अक्ष। अनक्षम्। अतीक्ष्णम्। अशुचि। पक्षे अव्ययस्वरः। बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्यः प्रथमपूरणयोः क्रियागणे। एभ्योऽनयोरन्तउदात्तः। इदं प्रथमं यस्य स इदंप्रथमः। एतद्द्वितीयः। तत्पञ्चमः। बहुव्रीहौ किम्। अनेन प्रथम इदं प्रथमः। तृतीयेति योगविभागात्समासः। इदमेतत्तद्भ्यः किम्। यत्प्रथमः। प्रथमपूरणयोः किम्। तानि बहून्यस्य तद्बहुः। क्रियागणे किम्। अयम्प्रथमप्रधानं येषान्ते इदंप्रथमाः। द्रव्यगणानमिदम्। गणानां किम्। अयंप्रथमो येषान्ते इदंप्रथमाः। इदंप्रधानाइत्यर्थः। उत्तरपदस्य कार्थित्वात्कपि पूर्वमन्तोदात्तम्। इदंप्रथमकाः। बहुव्रीहावित्यधिकारः। संख्यायास्तनः। बहुव्रीहावन्तोदात्तः। द्विस्तनाः। चतुस्तनाः। संख्यायाः किम्। दशतनीयस्तना। स्तनः किम्। द्विशिराः। विभाषा छन्दसि। द्विस्तनाकशिरा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संज्ञायामभिमित्रोऽभिमयो। देवमित्रः। कृष्णाजिनम्। संज्ञायां किम्। प्रियमित्रः। अभिः प्रतिषेधो मित्रे। विष्णुमित्रः। व्यवायिनो
नरम्। व्यवधानवाचकात्परमन्तरमन्तोदात्तम्। वस्त्रमन्तरं स्वभावकृतस्य सवस्त्रान्तः। व्यवायिनः किम्। भ्रामान्तरः। स्वभावाऽन्य
इत्यर्थः। मुखं स्वाङ्गम्। गोमुखः। स्वाङ्गं किम्। दीर्घमुखा शाला। नाव्ययादिकृताद्गोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः। उच्चै
मुखः। पृथुमुखः। गोमुखः। महामुखः। स्थूलमुखः। मुष्टिमुखः। पृथुमुखः। वत्समुखः। पूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र। गोमुष्टिवत्सपू
र्वपदस्योपमानलक्षणोपविकल्पोऽनेन बाध्यते। निष्ठोपमानादन्यतरस्याम्। निष्ठान्तादुपमानवाचिनश्चरमुखस्वाङ्गवाऽ
न्तोदात्तम् वक्रव्रीहौ। प्रक्षालितमुखः। एकेनिष्ठोपसर्गेति पूर्वपदान्तोदात्तत्वम्। पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेनस्वरो पि न भवति। उप
मान-सिंहमुखः। जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्क्तोऽकृतमितप्रतिपन्नाः। शाङ्गजग्धः। मासजातः। सुखजातः। दुःखजातः। जाति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कालेनिकिम्। पुरजातः। अनाद्यादनाकिम्। बस्रहन्भः। भकृतेतिकिम्। कुण्डकृतः। कुण्डमितः। कुण्डप्रतिपन्नः। अस्माज्जापकाभिष्ठा-
न्तस्यपरनिपातः। वाजातो जातिकालसुखादिभ्यः परोजातिरादेवान्तोदान्तः। इन्नजातः। प्रासजातः। नञ्सुभ्याम्। बहुव्रीहावुत्तरपदमन्तो
दान्तम्। अबहुव्रीहिः। सुमायः। कपिपूर्वम्। नञ्सुभ्याम्पूर्वमुदान्तंकपिपरे। अप्रसवन्धूकः। सुकुमारिकः। ह्रस्वान्तेन्त्यात्पूर्वमुदा-
स्वान्तेउत्तरपदे समासेवान्त्यात्पूर्वमुदान्तंकपिनञ्सुभ्यांबहुव्रीहौ। अबहुव्रीहिकः। सुमायकः। पूर्वमित्यनुवर्त्तमाने पूर्वग्रहणप्र-
वृत्तिभेदेननियमार्थम्। ह्रस्वान्तेन्त्यादेवपूर्वमुदान्तंकपिपूर्वमिति। अज्ञकः। कवर्त्तस्यैवान्तोदान्तत्वम्। बहोर्नञ्वदुत्तरप-
दभूम्नि। उत्तरपदार्थबहुत्ववाचिनोबहोः परस्यपदस्यनञः परस्यैवस्वरःस्यात्। बहुव्रीहिकः। बहुमित्रः। उत्तरेतिकिम्। बहु-
सुमातोस्यबहुमानः। नगुणादयोऽवयवाः। अवयववाचिनोबहोः परेगुणादयोनान्तोदान्ताबहुव्रीहौ। बहुगुणाऽज्जुः। बहूक्ष

Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रम्पदम्। बहुध्यायः। गुणाद्विरकृतिगणः। अवयवाः किम्। बहुगुणो हिजः। अध्ययनश्रुतसदाचारादयो गुणाः। उपसर्गात्स्वा
धुवमपश्च। प्रपष्ठः। पूललाटः। धुवमकरूपमाउपसर्गात्किम्। दर्शनीयपष्ठः। स्वाङ्किम्। प्रशाखो वृक्षः। धुवंकिम्। उद्वाहुः। अप
श्चकिम्। विपश्च। वनसमासे। समासमात्रे उपसर्गादुत्तरपदं वनमन्तोदात्तम्। तस्यादिमे प्रवरो। अन्तः। अन्तमात्यं वनमन्तोदात्त
म्। अन्तर्वरो देशः। अनुपसर्गार्थमिदम्। अन्तश्च। उपसर्गादन्तः शब्दो नोदात्तः पर्यन्तः। समन्तः। ननिभ्याम्। न्यन्तः। व्यन्तः।
पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च। उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितः। परेर्भितो भाविमण्डम्। परेः परस्मिन्नुभयतोभावो यस्याः सि
तत्कृत्वादिमंडलं चान्तोदात्तम्। परिकृतम्। परिमण्डम्। प्रादस्वाङ्गसंज्ञायाम्। प्रकृष्टम्। अस्वाङ्गकिम्। प्रपदम्। निरुदका
दीनि च। अन्तोदात्तानि। निरुदकम्। निरुत्तमम्। अभेर्मुखम्। अभिमुखम्। उपसर्गात्स्वाङ्गमिति सिद्धे। बहुवीत्यर्थमनुवादमस्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गार्थश्च। अभिमुखाशाला। अपाञ्च। अपमुखम्। योगविभागउत्तरार्थम्। स्फिगपूतवीराणाजोधेकुक्षिसीरनामचा भापादिमान्यंतोदा
त्तानि। अपस्थिगम्। अपपुत्रम्। अपवीराम्। अञ्जस्। अपाञ्च। अध्वन्। अपाध्वाइत्यसर्गादध्वनस्त्यभावेइदम्। एतस्यवज्ञाप
कंसमासान्ताऽनित्यत्वे। अपकुक्षिःसीरनाम। अपसीरम्। अपहस्तम्। अपनाम। स्फिगपूतवीराणाकुक्षिग्रहणमवर्थीत्यर्थ
मध्रुवार्थमस्वांगार्थंच। अधिरुपरिस्थम्। अध्यारूढोदत्तोऽधिदत्तः। दत्तस्योपरिजातोदत्तेजातः। उपरिस्थंकिम्। अधिक
रणम्। अनोरप्रधानकनीयसी। अनोःपरमप्रधानवाचिकनीयश्चान्तोदात्तम्। अनुगतोज्येष्ठमनुज्येष्ठः। पूर्वपदार्थप्रधानः
प्रादिसमासः। अनुगतःकनीयाननुकनीयान्। उत्तरपदार्थप्रधानः। प्रधानार्थंचकनीयोग्रहणम्। अप्रेतिकिम्। अनुगत
तोज्येष्ठोऽनुज्येष्ठः। पुरुषश्चान्वादिष्टः। अनोःपरोऽन्वादिष्टवाचीपुरुषोन्तोदात्तः। अन्वादिष्टःपुरुषोऽनुपुरुषः। अन्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिष्टः किम्। अनुगतः पुरुषो नृपुरुषः। अनेरकृत्पदे। अनेः परस्य कृदन्तं पदं शब्दश्चान्तोदात्तः। अत्यंकुशो नागः। अति पृथागायत्री अकृत्पदे
किम्। अतिकारकः। अनेर्धातुनो वक्ष्यमाणत्वात्। इह माभूत्। शोभनो गार्ग्यो तिगार्ग्यः। इह चस्यात्। अतिक्रान्तः कारकमतिकारकः। नेदानीं
धाने। निधानमप्रकाशनम्। ततो न्यदनिधानं प्रकाशनमित्यर्थः। निमूलम्। न्यक्षम्। अनिधाने किम्। निहतोदरो निदरः। प्रति
रंश्वा व्यस्तत्पुरुषौ। प्रतेः परेश्चादयो नोदात्ताः। प्रतिगतो अश्वः प्रत्यश्वः। प्रतिजनः। प्रतिराजा। समासान्तस्य। नित्यत्वान्नट
त्वं। उपाध्यजिनमगोरादयः। उपात्परयद्यकमजिनं चान्तोदात्तं तत्पुरुषे गोरयीन्वर्जयित्वा। उपदेवः। उपेन्द्रः। उपाजि
नम्। अगोरादयः किम्। उपगोरः। उपगवः। तत्पुरुषे किम्। उपगतं सोमोऽस्य सउपसोमः। सोरवक्षेपणे। सुप्रसवसिनः। सु
रत्र पूजायामुक्तो वाक्यार्थस्तत्र निन्दा। असूयया तथाभिधानात्। सोः किम्। कुत्सालसः। अवक्षेपणे किम्। सुदृसणाम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विभाषोत्पुच्छे। तत्पुरुषे। उ-क्रान्तः पुच्छात् उत्पुच्छः। यदा तु पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयति। स्त्रच्। उत्पुच्छः। तदा थाथादिस्वरेणान्तोदात्तत्वेप्रेविकल्पोयम्। सेयमुभयत्र विभाषा। तत्पुरुषे किमुत उदक्तपुच्छं येन स उत्पुच्छः। द्वित्रिभ्यां पादमूर्धसुबहुव्रीहौ। भाभ्यां परस्येच्चान्तोदात्तो वा। द्विपच्छ्रुत्याच्छ्रुत्याय। त्रिपाद्ध्वः। त्रिमूर्धनसपूरणमम्। मूर्धन्नित्यकृतसमासान्तस्य मूर्धशब्दः। तस्येतत्प्रयोजनमसत्यपि समासान्तेऽन्तोदात्तत्वं यथा स्यात्। एतदेव ज्ञापकमनित्यः समासान्तो भवतीति। यद्यपि च समासान्तः क्रियते तथापि बहुव्रीहिकार्यत्वान्नदेकदेशत्वाच्च समासान्तोदात्तत्वं पक्षे भवत्येव। द्विमूर्धः। त्रिमूर्धः। द्वित्रिभ्यां किम्। कणामूर्धा। बहुव्रीहौ किम्। द्व्योर्मूर्धा द्विमूर्धा। संक्थं चाक्रान्तात्। गोरसक्थः। भ्लक्षणाश्वक्थः। भकारान्तात् किम्। चक्रसक्थः। समासान्तस्य च चित्त्वान्नित्यमेवान्तोदात्तत्वम् भवति। परादिश्छन्दसि बहुलम्। छन्दसि प

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्यसंबन्धाद्वा स्यादिरुदात्तो वा। अस्मिन्नाख्यमालभेत। भूयवा नैकम्। परादिश्च परान्तश्च पूर्वान्तश्चापि दृश्यते। पूर्वादयश्च दृश्यंतेव्य
त्ययोवकुलेन्नतरति। तुविजाता उरुक्षया। परान्तः। नियेनमुद्दिहत्यया। यस्तिचकः पूर्वान्तः। किंवायुर्दीह॥ ॥इतिसमासस्वराः॥ ॥
तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाऽऽभीक्ष्ण्ययोः। तिङ्न्तात्परो गोत्रादीन्यनुदात्तान्येतयोः। पचति गोत्रम्। पचति पचति गोत्रमेव·
एवं प्रवचनप्रसहनप्रकथनप्रत्यायनादयः। कुत्सनाऽऽभीक्ष्ण्यग्रहणं पाठविशेषणम्। तेनाऽन्यत्रापि गोत्रादिग्रहणं कु
त्सनादावेव कार्यं ज्ञेयम्। गोत्रादीनि किम्। पचति पापम्। कुत्सेति किम्। खनति गोत्रमभ्यक्ष्यम्। तिङ्तिङः। अतिङन्तात्परं ति
ङन्तं निहन्यते। अग्निमीळे। नलुट्। लुङ्लङ्लिङ्क्षु निहन्यते। श्वः करोति। निपातेर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चैच्चणकच्चिद्यत्रयुक्तम्। एते
निपातैर्युक्तं न निहन्यते। यदग्नेस्यामहं त्वं युवायकथा। कुविदङ्गयवामन्। अत्रचित्तिमिश्चकमाकश्चित्। पुत्रासोयत्रपितरो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भवन्ति। नह प्रत्यारंभे। नहेत्यनेनयुक्तं तिङन्तंचानुदात्तम्। प्रतिषेधयुक्त आरंभः प्रत्यारंभः। नह भोक्ष्यसे। प्रत्यारंभे किम्। नह चैतस्मिन्
लोके दक्षिणमिच्छति। सत्यं प्रश्ने। सत्ययुक्तं तिङन्तंनानुदात्तंप्रश्ने। सत्यं भोक्ष्यसे। प्रश्ने किम्। सत्यमिदाउतंधयसि दुःखवामाभ
ङ्गाऽप्रातिलोम्ये। अङ्गेत्यनेनयुक्तं तिङन्तंनानुदात्तम्। अङ्ग कुरु। अप्रातिलोम्ये किम्। अङ्ग कृजतिदृयलः। अनभिप्रेतमसौ कुर्व
न्प्रातिलोम्यं भवति। हि च। हियुक्तं तिङन्तंनानुदात्तम्। भाहि भ्राताति। भाहि हृतम्। छन्दस्यनेकमपि साकांक्षम्। हीत्यनेन
युक्तंसाकांक्षमनेकमपिनानुदात्तम्। अन्तंहि मन्त्रोवदति पाप्मानंचैनंपुनाति। तिङन्तद्वयमपि ननिहन्यते। यावद्यथाभ्याम्।
आभ्यायोगे तिङन्तंनानुदात्तं। यथाचित्कथमावत्तम्। पूजायांनानन्तरम्। यावद्यथाभ्यां युक्तं तिङन्तंपूजायांननानुदात्तं।
यावत्पचतिनो भनम्। यथापचतिनो भनम्। पूजायां किम्। यावद्भुंक्ते। अनन्तरं किम्। यावद्देवदत्तः पचतिनो भनम्। पूर्वेण।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनिघातः प्रतिषिध्यते। उपसर्गव्यवधानं च। पूर्वेणानन्तरमित्युक्तम्। उपसर्गव्यवधानार्थमिदं वचनम्। यावत्यु चतिशो भनम्। तुपश्यपपूरप
ताहेः पूजायाम्। एभिर्युक्तं तिङन्तं ननि हन्यते पूजायाम्। आदहस्वधामनुपुनर्गर्भत्वमेरिरे। अहो च। एतद्योगेनाः नुदात्तम्। द्वौ भे
विभाषा। अहोऽस्यनेनयुक्तं तिङन्तं वाऽनुदात्तम् पूजायाम्। अहोकटं करिष्यते। पुरा च पौर्णमासीयाम्। पुरेत्यनेनयुक्तं यानुदात्तं त्व
रायाम्। अधीष्ट मारावकपुराविद्योतनेविधुना। निकृयागामिन्यत्र पुरान्नाद्यः। नतेनरम्पुराधीयते। चिरातीतेत्रपुरा। नन्वित्य
नुज्ञैषणायाम्। ननुस्यनेनयुक्तं तिङन्तं नानुदात्तमनुपार्थनायाम्। ननु गच्छामि भोः। अनुज्ञानीहि माम्। गच्छामि त्यर्थः। अर
न्विति किम्। अकार्षीः कटं त्वम्। ननु करोमि। एष्टव्यमिति वचनमेतत्। किं क्रियापुष्टेऽनुपसर्गमपि तिङ्। क्रियापुष्टेव नमा
नेन किं वाऽनेनयुक्तं तिङन्तं नानुदात्तम्। किं द्विजः पचत्याहोस्विद्भुनक्ति। क्रियेति किम्। साधनपुष्टेमा भूत्। किं भक्षं पचत्यपू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाच्चा। प्रश्नेकिम्। किमधीते। क्षेपोऽयम्। अनुपसर्गाकिम्। किंप्रपचति। उतप्रकरोति। अप्रतिषेधे किं। किंहिजोनपचति। लोपेविभाषा। किं
मोऽप्रयोगेऽङ्कं वा। दन्तःपचत्याहोस्वित्पठति। एहिमन्येप्रहासेलट्। एहिमन्येरथेनयुक्तंलट्ऽन्तंनानुदात्तंक्रीडायाम्। एहिमन्येभत
क्तंभोक्ष्यसेभुक्तंतत्वतिथिभिः। प्रहासेकिम्। एहिमन्यसेओदनंभोक्ष्ये। सुप्तुमन्यसे। गत्यर्थलोटालट्इत्यनेनैवं सिद्धे नियम
मार्थोयमारम्भः। एहिमन्येसुप्तेप्रहासेएवनान्यत्र। एहिमन्यसेओदनंभोक्ष्ये। जात्वपूर्वम्। अविद्यमानपूर्वंयज्जानुतेनयुक्तं
तिङन्तंनानुदात्तम्। जातुभोक्ष्यसेअपूर्वंकिम्। कटंजातुकरिष्यसि। किंवृत्तंचिदुत्तरम्। अविद्यमानपूर्वंचिदुत्तरंयत्तत्किं
वृत्तंतेनयुक्तंतिङन्तंनानुदात्तम्। विभक्त्यन्तंउत्तरउतमांतंकिमोरूपंकिंवृत्तम्। कश्चिद्भुङ्क्ते। कतरश्चित्। कतमश्चिद्वा। चि
दुत्तरंकिम्। कोभुङ्क्ते। अपूर्वमित्येवाशमः। किंचित्पठति। आहोउताहोचानन्तरम्। आहोउताहोरत्याभ्यासपूर्वाभ्यायुक्तं ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऽन्नंनानुदात्तम्। आहोउताहिवाक्षंके। अनन्तरमित्येव। शेषेविभाषांवक्ष्यति। अपूर्वेतिकिम्। देवभा होक्षंके। शेषेविभाषा। भा
भ्यांयुक्तंव्यवहितंतिङंतंवानुदात्तम्। आहोदेवःपचति। २ गत्यर्थलोटाऽऽऽनचेत्कारकंसर्वान्यत्। गत्यर्थानांलोटायुक्तंतिङन्तं
नानुदात्तंयत्रैवकारकेलोट्तत्रैवऽऽपिचेत्। आगच्छदेवग्रामंदृक्ष्यसिउच्चनीचेनशालयोरामेणाभोक्ष्यन्ते। गत्यर्थ
किम्। पचदेवओदनंभोक्ष्यसेऽन्नम्। लोटाकिम्। आगच्छदेवग्रामंद्रक्ष्यसेऽन्नम्। ऽऽ किम्। आगच्छदेवग्रामंपश्यसेऽन्नम्। नर
चेदितिकिम्। आगच्छदेवग्रामंयिताऽतेओदनंभोक्ष्यते। सर्वकिम्। आगच्छदेवग्रामंत्वंचारुंद्रक्ष्यावस्तमित्यत्रापिनिघा
तनिषेधोयथास्यात्। यद्वोक्तंतस्यकारकंतच्चान्यच्चऽऽइतीत्युच्यते। लोटच। लोटंगत्यर्थलोटायुक्तंनानुदात्तम्। आगच्छ
देवग्रामंपश्य। गत्यर्थेतिकिम्। पचदेवोदनंभुंक्ष्वेनम्। लोट्किम्। आगच्छदेवग्रामंपश्यसि। नचेत्कारकंसर्वान्यदित्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

बाआगच्छ देवग्रामं पश्य पुत्र राम। सर्वग्रहणाल्लिहस्यादेवा आगच्छ देवग्रामं त्वं वा हं च पश्यावः। योगविभागान्नरार्थः। विभाषि
तं सोपसर्गमनुत्तमम्। लोडुत्तमेत्यर्थं लोटायुक्तं वानुदात्तम्। आगच्छ देवग्रामं प्रविश। सोपसर्गं किं। आगच्छ देवग्रामं पश्य। अनु
त्तमं किम्। आगच्छ। निदेवग्रामं प्रशासानि। हन्त च। हन्तेत्यनेन युक्तमनुत्तमं लोडुत्तं वानुदात्तम्। हन्त प्रविश २। सोपसर्गमित्येव
हन्त कुरु। निपातेर्थ इति निघातप्रतिषेधः। अनुत्तमं किम्। हन्त प्रभुनजावहै। आमेकान्तरमामन्त्रितमनामिके। आमः पर
मेकपदान्तरितमामन्त्रितं नानुदात्तम्। आम्यपचसि दत्ता ३। एकान्तरं किम्। आम्प्रपचसि दत्ता ३। आमन्त्रितं किम्। आंपचर
सि दत्तः। अनामिके किम्। आम्यपचसि दत्ता। यद्वृत्तपरं छन्दसि तिङन्तं नानुदात्तम्। उदसृजो यदंगिरः। उरांतिहि। आख्याता
मिति ते। निपातेर्थ इति हि चेति तु पश्येति च सिद्धे नियमार्थमिदम्। एतैरेव परस्मैपदैर्योगो नान्यैरिति। जायस्वारोहाऽवेहि। एहीति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गस्वर्थत्वोदयुक्तस्यत्वोऽन्तस्यनिघातोभवति। चनचिद्दिवगोत्रादितद्धितान्तेष्वगते। स्वयंपदुपरतस्तिङंतंनानुदात्तम्। देवः पचतिचनादेवः
पचतिचित्। देवःपचतीवादेवःपचतिगोत्रम्। देवःपचतिकल्पम्। देवःपचतिपचति। भगतेःकिम्। देवःपचतिचन। चादिषुचाचवाहेवेषुप
देषुतिङंतंनानुदात्तम्। देवःपचतिचरवादति। चाभगतेरित्येवादेवःपचतिचरवादति। चाप्रथमस्यचवायोगेतिनिघातःप्रतिषिध्यते। द्वितीयं
तुनिहन्यतेस्वाचवायोगेप्रथमा। चवोपाम्वायोगेप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता। गाश्चारयतिवीरांश्चवादयति। इहोवाक्यातिमीर
महाउच्चारयाक्यवोरनुवंजनीचम्। तिङ्ग्रहणापेक्षंयप्राथमिकी। योगेकिम्। पूर्वभूतयोरपियोगेनिघातार्थम्। उपमाग्रहणंद्वितीयादेशि
ङ्गस्यमाभूत्। हेतिक्षियायान्। हयुक्तप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ताधर्मव्यतिक्रमे। स्वयंरथेनयाती३। उपाध्यायंपदातिङ्गमयति। क्षि
यायांकिम्। पुतः। भहेतिविनियोगेचाभहयुक्तप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता। नानाप्रयोजनेनियोगेक्षियायांचत्वमङ्गाङ्गच्छत्वर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

महरथेनारण्यगच्छ। क्षियायां स्वयरथेनयाती। उपाध्यायंपदातिनयति। चाहलोपएवेत्यवधारणम्। चअहएतयोर्लोपेप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदा
त्ता। देवएवग्रामंगच्छतु। देवएवारण्यंगच्छतु। ग्रामंमरण्यंगच्छतुइत्यर्थः। देवग्रामंगच्छतु। ग्रामएवारण्यंगच्छतु। ग्रामंकेवलमरण्यंकेवलंगच्छतुइ
त्यर्थः। इहाहलोपःसचकेवलार्थः अवधारणंकिं देवकृभोक्ष्येसि। नकृचिदित्यर्थः। अनवक्लृपावेवा। चादिलोपेविभाषा। चवाहाहेवानांलोपेप्रथम
मातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता। चलोपे। इन्द्रवाजिनेषुलोवाअश्वाद्वीहयोभवन्ति। श्वेतागाभाज्यायदुहन्ति। बालोपे। द्वीहिभिर्यज्ञैर्यजेतयज्ञैर्वा
वैवावेतिवच्छन्दसि। अहवैदेवानामासीत्। रात्रिर्वा। सुराणामासीत्। अयंवावहस्तआसीत्। नोत्तरआसीत्। एकान्याभ्यांसमर्थाभ्याम्। आभ्यां
युक्तप्रथमातिङ्विभक्तिर्नोदात्ताछन्दसि। प्रजामेकांजिन्वति। प्रजामेकांरक्षति। तयोरन्यः पिप्पलंस्वाद्वत्ति। समर्थाभ्यांकिम्। एकोदेवानु
पानुपातिष्ठन्। एकइतिसंख्यापरंनान्यार्थम्। यद्भक्ताभिन्यमन्यत्रपदेयच्छब्दस्ततःपरंतिङ्नंनानुदात्तम्। योभुंक्ते। यदभुङ्क्ष्वाप्युर्वाताभत्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यवहितेकार्यमिष्यते। पूजनात्पूजितमनुदात्तम्। काष्ठादिभ्यइति वक्तव्यम्। पूजनेभ्यः काष्ठादिभ्यः पूजितमनुदात्तम्। काष्ठाध्यापकः। मृ
लोपश्च वक्तव्यः। दारुणाध्यापकः। अज्ञाताध्यापकः। समासान्तोदात्तत्वापवादस्तत्समासेऽप्यनेन। इह। दारुणामध्यापकः। इतिवृत्तिमतम्। पू
जनादित्येव। पूजितग्रहणं मा भूत्पूजितग्रहणमनन्तरपूजितलाभार्थम्। एतदेवज्ञापकमत्र प्रकरणे पञ्चमीनिर्देशोऽपि नानर्थमाश्रीयत
इति। सगतिरपि तिङ्। पूजनेभ्यः काष्ठादिभ्यस्तिङन्तं पूजितमनुदात्तम्। यत्काष्ठं प्रपचति। तिङ्ग्रहणं किम्। गतिनिपातेर्थादिति निषेधे प्राप्ते विधिर
यम्। सगतिग्रहणाच्च गतिरपि निहन्यते। गतिग्रहणेऽपसर्गग्रहणमिष्यते। नेह। यत्काष्ठमुत्कीकरोति। कृत्स्ने च सुप्यगोत्रादौ। कृत्स्ने
ने च सुबन्ते परे सगतिरप्यगतिरपि तिङनुदात्तः। पचति पूतिं प्रपचति पूतिं। पचति मिथ्या। कृत्स्ने किम्। प्रपचति शोभनम्। सुपि किम्। पचति
स्निह्यति। अगोत्रादौ किम्। पचति गोत्रम्। क्रियाकृत्स्नेऽपि वाच्यम्। कर्मणः कृत्स्ने मा भूत्। पचति पूतिर्दत्तः। पूतिश्चेत्पुनर्वश्चेति वाच्यम्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तेनायं चकारानुबन्धत्वादनोदात्तः। वावकूर्थमनुदात्तमिति वाच्यम्। पचति पूनिः। गतिर्गतौ। अनुदात्तः। अभ्युद्धरति। ग
तिः किम्। दत्तः प्रबुध्यति। गतौ किम्। आमन्द्रे रिन्द्रुहरिभिर्याहि मयूरेणमभिः। तिङि चोदात्तवति। गतिरनुदात्तः। यत्र पच्
ति। तिङ्ग्रहणमुदात्तवतः परिमाणार्थम्। अन्यथाह्यस्मिन्गतिसञ्ज्ञधातावेव चोदात्तवति स्यात्प्रत्यये नस्यात्। उदात्तवति
किम्। प्रपचति॥ ॥:०:॥ इति तिङन्तस्वरः॥:०:॥ ॥अथ वैदिकवाक्येषु स्वरसंचारप्रकारः कथ्यते॥ अग्निमीळे
इति प्रथमामृक्। तत्राग्निशब्दोऽव्युत्पन्नः पक्षे फिट्सूत्रेणान्तोदात्त इति माधवः। वस्तुतस्तु घ्नादित्वादन्तोदात्तः। व्युत्पन्नो
नुनिप्रत्ययस्वरेण। अमुषुपूर्वादनुदात्तः। अमिपूर्व इत्येकादेशस्त्वेकादेशउदात्तेनेत्युदात्तः। इळे। तिङ्तिङ इति निघातः
संहितायामनूदात्तादनुदात्तस्येतीकारः स्वरितः। स्वरिता संहितायामिति लेऽस्य प्रचयः परपर्यायार्थकश्रुतिः। पुरः स्था

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ध्वोऽनोदात्तः। पूर्वोऽधरावरयोरभित्यसि प्रत्ययस्वरान्तः। हितशब्दोऽपिधात्वोर्निष्ठायां दधातेर्हिरिति यादेशे प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः।
पुरोऽव्ययमिति गतिसंज्ञायां कुगतीति समासे समासान्तोदात्तेत्युत्तरपदेनुल्यार्थेति अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरेण गतिकारकोपपदात्कृ
दिति कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेथाथादिस्वरेच पूर्वपूर्वोपमर्देन प्राप्तेगतिरनन्तर इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः। पुरःशब्दोकारस्य
संहितायां प्रचये प्राप्तेउदात्तस्वरितपरस्य सन्नतर इत्यनुदात्तस्तरः। यज्ञस्य। नडः प्रत्ययस्वरः। विभक्तेः सुपूर्वादनुदात्तत्वेस्वर
रितत्वम्। देवम्। पचाद्यच्। फिट्स्वरेण प्रत्ययस्वरेण चित्स्वरेणाधान्तोदात्तः। आत्विक्शब्दः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोर
दात्तः। होत्रशब्दस्त्र प्रत्ययान्तोनित्स्वरेण ध्रुदात्तः। रत्नधातमं द्विमयेस्येत्याद्युदात्तः। एनो निदधातीति रत्नधातः। समास
स्वरेण कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण वाऽन्तोदात्तः। तमपः। पत्वादनुदात्तत्वे स्वरितप्रचयावित्यादि यथाशास्त्रमुभयम्॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि·को·स्व
६०

॥ ॥इत्थम्वैदिकशब्दानां दिङ्मात्रमिहदर्शितम्। तदस्तुप्रीतये श्रीमद्भवानीविश्वनाथयोः॥ ॥ ॥इतिश्रीभट्टोजिदीक्षितर
विरचितायांसिद्धान्तकौमुद्यांवैदिकप्रक्रियासमाप्तिमगमत्॥ ॥ ॥ॐनमोवाग्वादिन्यै॥ ॥
॥रवाग्न्यङ्कभूसीमितवैक्रमाब्दे गोविक्रमेमासिसितेद्वितीये। तिथौरसासूनुदिनेत्रिरत्नजगन्नाथोमहांवैदिकप्रक्रियांशुभाम्॥ ॥

Tribhuvan University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि॰को॰लि॰ ९

श्रीगणनायकायनमः॥ ॥लिङ्गम्॥स्त्री॥अधिकारसूत्रेएते॥अकारान्नामान्तदुहितृस्वसृयातृनान्दारः॥अकारा
न्नारन्तेपश्चैवस्त्रीलिङ्गाः॥स्वस्रादिसप्तकस्येवङीविधेयेनकृतीत्यादेर्ङीपाईकारान्तत्वात्तिस्रचतस्रोलुस्त्रियामादेशतयावि
धानेपिपृष्ठत्योस्त्रिचतुरोर्मदन्तत्वाभावात्।अन्यप्रत्ययान्नोधातुः।अनिप्रत्ययान्नउप्रत्ययान्नश्चधातुस्त्रियांस्यात्।अव
निः।चमूः।प्रत्ययग्रहणंकिमादेवयतेः।क्विप्दृयूः।विशेष्यलिङ्गः।असनिभरायरायपयःपुंसिच।दृयमयंवाअसनिः।प्र
न्यन्तः।मिप्रत्ययान्नोनिप्रत्ययान्नश्चधातुःस्त्रियांस्यात्।भूमिः।स्थानिः।वह्निक्षत्रयःपुंसिपूर्वस्यापवादः।ओणियोन्यूर्मे
रःपुंसिच।दृयंअयंवाओणिः।क्तिन्नन्तः।स्यस्मृ।कृत्तिरित्यादि।ईकारान्तश्च।ईप्रत्ययान्तस्त्रीस्यात्।लक्ष्मीः।वृद्धावन्त
श्चाकुरूः।विद्या।घन्तमकाक्षरम्।श्रीः।भूः।एकाक्षरकम्।पृथुश्रीः।विशत्यादिरनवतेः।दृयंविंशतिः।त्रिंशत्।चत्वारिंशत्

श्रीः ९
436

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पञ्चाशत्। षष्टिः। सप्ततिः। अशीतिः। नवतिः। दुंदुभिरक्षेषु। इयंदुंदुभिः। अक्षेषु किम्। अयंदुंदुभिः। वाद्यविशेषोऽसुरो वेत्यर्थः। नाभिरक्षत्रिये। इयंनाभिः। उभावन्यत्र पुंसि। दुंदुभिनाभिश्चोक्तविषयादन्यत्र पुंसि सम्। नाभिः क्षत्रियः। कथं तर्हि समुद्रसत्पङ्कज पत्रकोमलैरुपाहितशीरण्युपनीविनाभिरिति भारविः। उच्यते। दृढभक्तिरित्यादाविव कोमलैरिति सामान्येन पुंसकं वोध्यं। वस्तुतस्तु लिङ्गमशिष्यं लोकाश्रयत्वाद्विशुद्धस्येति भाष्यात् पुंस्त्वमपि साधु। अतएव नाभिर्मुख्यत्वपेक्षया मध्यक्षत्रिययोः पुमान्। द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात् स्त्रियां कस्तूरिकामदः इति मेदिनी। रभसोप्याह मुख्यराट् क्षत्रिये नाभिः पुंसि प्राणिप्रतीकयोः। चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रियां कस्तूरिकामदः इति। एवं एवंविधेन्यत्रापि बोध्यम्। तैलं नः। अथ स्त्रियां स्यात्। शुक्लस्य भावः शुक्लता। ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणता। ग्रामस्य समूहो ग्रामता। देवस्य देवता। भूमिद्युत्सरिन्मनोवनितानामधानानि। भूर्भूमिः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विद्युत्सौदामिनी। सारिन्निम्नगा। लता वल्ली। वनिता योषित् वर्षा। नपुंसकम्। पादः शैलः सीरह्वाचकोपि क्लीबं स्यात्। भाः सुक्सक
दिग्दिक्तरुपानडुहः। एते स्त्रियांस्युः। इयं सभा। इत्यादि। स्थूणोर्णे नपुंसके च। एते स्त्रियां क्लीबे च। स्थूणा। स्थूणम्। उर्णा।
उर्णम्। तच्च स्थूणा काष्ठमयी द्वकर्णिका। उर्णा तु मेषादिलोम। ग्रहवाग्भ्यां क्लीबे। नियमार्थमिदम्। ग्रहः ग्रहवा
पूर्वे स्थूणोर्णे यथासंख्यं नपुंसके स्तः। ग्रहः स्थूणम्। वाग्वोर्णम्। वाग्वोर्णं वा लोमनीत्यमरः। प्रावृट् विपुट् रुट् तट् वि
ट्स्त्रियः। एते स्त्रियांस्युः। दर्वी दिदेवदिखनिद्यामिश्रेणिकध्योगधिकदुलयः। एते स्त्रियांस्युः। यक्षेडीमृदर्वी। द
र्वि इत्यादि। तिथिनादिस्तिथिः। चिनाविधाविकिकिके लिहविनीविषवयः। एते पुंस्त्रियौ। इयं तिथिरित्यादि। अमरस्त्वा
ह। तिथयोष्ट्योरिति। तथा च भारविः। तस्यैव कुरुते तथाभिपयसि। स्त्रीत्वं हवकुरिष्यसि स्यात्। श्रीरस्त्वा निरिव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri Funding: MIDF

लानिश्चिपूर्णिमानिथीनिति। शाष्कुलिशजिकुटिशतिवर्त्तिभृकुटिवृष्टिवलिपंक्तयः। एतेषि स्त्रियां स्युः। इयं शाष्कुलिः प्रतिपत्
शषहिपत्संपत्तथा रत्संसत्परिषदुयं संवित्क्षुत्युत्सुत्समिधः। इयं प्रतिपदित्यादि। उषा उच्छंती उषा प्रातः। विष्णुत्रीदेवता आ
शीर्धूः पूर्गीर्धीरः। इयमात्रीरित्यादि। अस्सुमनसमासिकतावर्षाणां बहुत्वं चाभ्रवादीनां पश्चानां स्त्रीत्वं स्याद्बहुत्वञ्च
आपः इमाः स्त्रियः सुमनसः पुष्पम्। सुमना मालती जातिः देववाचीनुपुंस्यव। सुपर्वाणः सुमनसः बहुत्वं प्रायिकम् एका
च सिकतातैलदानेऽसमर्थेति अर्थे वत्सूत्रे भाष्यप्रयोगात्। समां समां विजायते इत्यत्र समायां समायां रीति भाष्याच्च। विभा
षाघ्राधेडिति सूत्रे अघ्रासातं सुमनसौ वेति क्षत्रियाख्यायां हरदत्तोप्येवम्। सृक त्वक् ज्योग् वाग् यवाग् नौः स्त्रिक्। इयं सृ
क् त्वक् ज्योक् वाक् यवाग् नौः स्त्रिक् तरि सीमासंबन्धाः इयं दृष्टिः सीमा संबन्धाः चुष्टिर्वाणाख्यायां च स्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षम् तारा धाराज्योत्स्नादयश्च शलाका स्त्रियां नित्यम् । नित्यग्रहणात् नेषां क्वचिद्व्यभिचारं ज्ञापयति ॥ ॥ इति स्त्रीअधिकारः ।
पुमान् अधिकारोयम् घञ्नवन्तः पाकस्त्यागः करोगरः भावार्थस्वेदम् नपुंसकत्वविशिष्टे भावे क्तल्युट्प्रत्ययौ
विशिष्टेनुक्तिन्यादिभिर्बाधनं परिशेषात् कर्मादौ तु घञादयो नपि विशेष्यालिङ्गम् तथाच भाष्यम् सम्बन्धे मनुवर्ति
ष्यते इति घाजन्तश्चावस्तरः गोचरः चेयः जयः इत्यादि भयलिंगभगपदानि नपुंसके एतानि नपुंसके स्युः भय लि
ङ् भगं पदम् नडन्तः नड प्रत्ययान्तः पुंसि स्यात् यत्नः यत्नः या स्त्रियाम् पूर्वस्यापवादः क्यन्नोघुः । किप्रत्ययान्तो
घिः पुंसि स्यात् आधिः निधिः उदधिः क्यन्तः किम् दानम् घुः किम् जाज्ञिवीजम् इदधिः स्त्रीच इदधिशब्दः स्त्रियां पुं
सि स्यात् । पूर्वस्यापवादः देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकेशदन्तस्तनभुजकण्ठखड्गशरपङ्क्तिधानानि एता
नि नपुंसि स्युः देवा अमराः असुरा दैत्याः आत्मा क्षेत्रज्ञः स्वर्गः नाकः गिरिः पर्वतः समुद्रः अब्धिः नखः करुहः केशाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शिरोरुहः दन्तः दशनः स्तनः कुचः भुजः दोः कण्ठः गलः खड्गः करवालः शरोमार्गणः पंकः कर्दमः इत्यादि त्रिविष्ट
पत्रिभुवनेनपुंसके स्यष्टम्। तृतीयं विष्टपं त्रिविष्टपम् स्वर्गाभिधानतयापुस्त्वेपाप्रयमारम्भः द्यौः स्त्रियाम् द्यौदिवौ नं
त्रेणोपादानमिदम्। इषुबाणः स्त्रियाच चान्यसि वाणोकाण्डोनपुंसके च चान्यसि त्रिविष्टपत्याद्दत्तः सूत्रीदेवासुरस्य
स्यापवादः नान्नः। अयंपुंसि शजा तक्षा नचवर्मचर्मादिष्वतिव्याप्तिः मन् चक्रोकर्त्तरीतिनपुंसकेप्रकरणेवक्ष्यमाण
त्वात् ऋतुपुरुषकपालगुल्फमेघाभिधानानि। ऋतुध्वरः पुरुषः नरः कपालः गडः गुल्फः प्रपदः मेघोनीरदः अभ्रं न
पुंसकम् पूर्वस्यापवादः उकारान्तः अयपुंसिस्यात् प्रभुः इक्षुः हनुर्हद्वित्रासिन्यान्तत्यारम्भगदे स्त्रियाम् द्वयोः कपो
लावयवशीतमेदिनी करेणुरिभ्यांस्त्रीनेभ इत्यमरः एवंजातीयकविशेषवाचनानाक्रान्तसुप्रकृतसूत्रस्यविष

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यः उक्तं च लिङ्गशेषविधिर्व्यापी विशेषेर्यद्यवाधितः इति एवमन्यत्रापि। धनुरज्जुकुरुमस्तुतनुकरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम्
समासे रज्जुः पुंसि चा कर्करज्जुर्वा कर्करज्जुना। श्मश्रुजानुवसुस्वाद्वम्बुचपुत्रालूनि। वसु चार्थवाचि। अर्थवाचीति किं
वसुमयूखाग्निधनाधिपेषु। मधुमधुरीधिसानुकमण्डलूनि नपुंसके च। अयं मधुः इदं मधु। स्वभ्रः। मेरुः सेतुः। शरु
कसरुजतुवसुमस्तूनि नपुंसके। क्ष्वभ्रमिति पुंस्त्वस्यापवादः। इदं क्ष्वभ्रम्। सक्तुनपुंसके चासक्तुः सक्तु। प्राग्रसरकाश्मन्नः
रश्मिदवसाग्निधनाभिति वक्ष्यमाणप्रागेतस्मादकारान्नशब्दात् अधिक्रियते। कोपधः। कोपधो कारान्नः पुंसि स्यात्। स्तव
कः। कल्कः। चिबुकशालूकप्राणिषदिकाञ्जकोल्मुकानि नपुंसके। पूर्वसूत्रापवादः। कष्कानीकसरकमोदकत्वयकम
लकपुस्तकतडाकनिष्कथस्कपर्चस्कपिनाकभाडकपिडकपुलकानि नपुंसके च। अयं कटकः इदं कटकम् इत्यादि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu